

**ПОЛ БЪРЪЛ
КРАЛСКА СЛУЖБА
НАЙ-СКАНДАЛНИТЕ
РАЗКРИТИЯ ЗА ПРИНЦЕСА
ДАЯНА ОТ НЕЙНИЯ ИКОНОМ**

Превод от английски: Лиляна Лакова, 2004

chitanka.info

*На съпругата ми, на моите деца и на принцесата —
вие винаги ще бъдете с мен.*

БЛАГОДАРЯ ТИ. „Две малки думи, които означават толкова много, но хората днес не ги казват достатъчно често“, обичаше да казва принцесата.

Едва ли някой е написал повече благодарствени писма от Шефката. Сигурно е седяла с часове на бюрото си в дневната на двореца Кенсингтън, нижейки безчет бележчици с автоматичната си писалка. Винаги намираще време да благодари на едни — за помощта, на други — за любезността, щедростта, гостоприемството, съветите или приятелството.

Ако е имало нещо, което я поощрявах да прави, беше да си записва мислите. А ако е имало нещо, което тя особено много настояваше аз да правя, бе никога да не забравям колко е важно да се пишат благодарствени писма. Баща ѝ, покойният граф Спенсър, ѝ бе внушил това още като дете.

Тази книга е моето благодаря към хората, които ме подкрепяха докато събирах материалите за „Кралска служба“, и моето лично преклонение пред живота и делото на принцесата.

И така, благодаря ви:

Първо и преди всичко на съпругата ми Марая и на синовете ми Александър и Николас. Ние четиримата преживяхме тежки моменти и само всеотдайната ви обич, подкрепа и разбиране продължават да ме карат да се чувствам най-гордият съпруг и баща.

На моя приятел Стив Денис, за това, че беше неотклонно до мен във всеки миг от това литературно пътешествие, както и задето споделяше горещото ми желание да съхраним спомена за принцесата.

На моя литературен агент Али Ган, за безценните ти съвети, постоянните ти насърчения и смеха ти, докато работехме заедно.

Създаването на „Кралска служба“ ми показва какви огромни усилия се изискват, за да бъдат написани книги като тази. Убеден съм, че имах възможно най-добрия екип. Едно голямо благодаря на моя издател Том Уелдън, заради твоята прозорливост и преценка и задето

вярваше в мен и в тази книга, на първо място. Благодаря и на всички останали от Пенгуин в Лондон и в Ню Йорк, особено на моя редактор Хейзъл Орм, заради зоркото ти око, на Джаневив Пег, Соуфи Бруър и Кейт Брѝнт, за неуморните ви усилия и търпение, и на американските издатели Каръл Барън и Дженифър Хърши, които бяха направо „страхотни“.

На хората от НААС в Ирландия, особено на Мери Елиф, Лора и Кевин, и на всички останали в хотел Таун Хаус, заедно ни накарахте двамата със Стив да се чувстваме като у дома си и за това, че с песните и гостоприемството си ни помогнахте да запазим разсъдъка си през онези последни няколко месеца.

На моя прекрасен екип от юристи, които се бориха срещу несправедливостта в съдебния процес срещу мен в Олд Бейли^[1]: кралския съветник лорд Карлайл, Рей Хърман, адвокатата Андрю Шоу и техните способни сътрудници Лезли и Шона. Не мога да намеря думи, с които да опиша вярата, която чувствах, в мен, в онова кошмарно време.

На близките приятели на принцесата — никога няма да забравя вашата безрезервна подкрепа и готовността ви да се явите като свидетели в моя защита. Зная, че сме единни в желанието си да защитим паметта на една забележителна жена, чиято доброта и приятелство докоснаха всички ни.

В тази книга е съхранено наследство, което някои хора искаха да унищожат. То е събрано от един човек, когото се опитаха да накарат да замълчи.

Пол Бъръл

октомври 2003 г.

[1] Централният наказателен съд в Лондон. Носи името на улицата, на която се намира. — Б.пр. ↑

ПРЕДГОВОР

Принцесата издъхна в четири часа сутринта в една болница в Париж. Беше неделя, 31 август 1997 година. За последен път я видях на 15 август, петък, когато потегли от двореца Кенсингтън и махаше с ръка за довиждане от задната седалка на БМВ-то си.

Предишния ден бяхме ходили в книжарницата Уотърстоунс на Кенсингтън Хай стрийт. Отидохме с кола, защото времето беше малко, а и не ни се искаше на връщане да носим „тежкото четиво“, както тя се изразяваше. Това бяха половин дузина книги с твърди и с меки корици по въпроси на духовността, психологията и здравето. Принцесата ги сложи в багажника и се качи отпред, а аз седнах зад волана и се върнахме в двореца, за да довърши приготвянето на багажа си с помощта на своята лична камериерка Анджела Бенджамин.

Когато свихме в алеята към двореца, принцесата беше спокойна.

— Иска ми се една тиха ваканция, приятна компания и много книжки, по-леки за четене! — каза тя.

Приятелката ѝ Роза Монктън беше наела яхта с четири души екипаж за шестдневна обиколка около гръцките острови в Средиземно море. След като се върнеше оттам, принцесата трябваше да замине с друга приятелка — Лейна Маркс, на петдневна почивка в Италия. Щяха да отседнат в хотел „Четири сезона“ в Милано. Тя нямаше планове да прекара тази последна седмица на август с Доди ал Файед.

Резервациите бяха направени и самолетните билети бяха запазени, за да заминат заедно в Лейна. Пътуването беше отменено в последния момент, защото внезапно почина бащата на Лейна и принцесата не знаеше какво да прави до 31 август, когато момчетата щяха да се върнат в двореца Кенсингтън. Тя прие предложението на Доди да прекара повече време с него на „Джоникал“ около френската Ривиера и Сардиния.

Преди да отпътува, за да се срещне с Доди, тя трябваше да се върне на 21 август за един ден в двореца, но аз нямаше да съм там, защото бях планирал почивка със семейството си в НААС,

Ирландската република, която да съвпадне с отсъствието на принцесата. На 15 август, докато тя приключваше с багажа, а аз я чаках заедно с Роза в Кенсингтън, мен също ме обзе приятното усещане, че идва почивка.

— Нещо трябва да направим с този. Не е подходящ за нея. Знаеш това. Ще направиш ли, каквото можеш? — я попитах.

Знаех, че принцесата ще се вслуша в Роза и усещах, че Роза се тревожеше като мен, защото „този“ беше Доди. Тя кимна и се усмихна. Разбра ме.

Принцесата се суетеше нещо в дневната — разтреби бюрото си, изнесе и кошчето на площадката, за да бъде изхвърлено, провери чантата си. Когато най-после двете с Роза тръгнаха надолу по стълбите, тя спря по средата и започна да проверява едно по едно нещата си, повтаряйки на глас:

— Паспорт, телефон, уокмен...

Облегнал се бях на дървения парапет и гледах нагоре към нея. Беше се облякла в семпла тясна рокля на Версаче.

— Знаете ли? — й казах. — Никога досега не сте изглеждала толкова добре. Перфектна сте. Не ви трябва слънце — вижте какъв тен имате вече!

Тя се засмя и се спусна надолу по стълбите.

Минахме през вътрешния двор.

— Почакай една минута тук.

Принцесата бутна в ръцете ми чантата, която носеше през рамо, и се мушна в тоалетната. След малко беше готова за тръгване. Излезе навън на грейналото слънце и се настани на задната седалка на БМВ-то, а шофьорът вече палеше мотора. Издърпах и опънах колана, след това се наведох към нея, за да го стегна.

— Ако имаш възможност да ми се обадиш, ще ми звъннеш, нали? — попита ме тя.

— Разбира се — отговорих аз.

Същата седмица бях уредил нов номер за мобилния й телефон, който само неколцина души щяха да знаят.

— Приятно прекарване, Пол.

Върнах се при вратата, а принцесата ми махна с ръка. Гледах БМВ-то, което зави наляво, а после изчезна от погледа ми. Тя отиваше на Хийтроу, а оттам със самолет до Атина.

Нашето семейство Бъръл замина заедно със семейството на братя на Марая — Питър Косгроув за четири дни в НААС. Посетихме замъка Килкени, а след това селото, в което бе сниман сериалът на Би Би Си „Баликисейнджъл“, като се отбихме и в прочутата кръчма „Фицджералдс“. Имах строга заповед от Марая да забравя за работата и за принцесата.

— Това е семейна почивка и време за семейството — каза тя.

Единственият проблем беше, че бях обещал на принцесата да ѝ се обаждам. Четири дни без никакъв контакт щеше да направи впечатление на Шефката и аз започнах да си търся извинения да ходя на дълги разходки.

Принцесата беше на палубата с Роза, когато ѝ се обадох. Каза ми колко слънчево и горещо е там. Аз пък ѝ се оплаках колко влажна и ужасна е Ирландия. Тя била прочела вече една книга и подхванала друга. Затворих телефона, като ѝ обещах да се обадя, когато се върна у дома във Фарндън, Чешър, а по това време тя щеше да е на яхтата „Джоникал“ с Доди. Казах на Марая, че дългата разходка ми се е отразила страхотно.

На 21 август принцесата само се отби в Кенсингтън и веднага хукна към аерогара Станстед, за да отлети за Ница, където щеше да се срещне с Доди и да се отправят към „Джоникал“. Докато я нямаше, беше завършил ремонтът в дневната и когато се върна, видя претапицираните канапета и небесносините завеси.

Ремонтът беше съвсем малък, защото, след като бе прелиствала брошурите за имоти в Америка, възникна възможност да си купи имот в Калифорния — къщата на британската актриса Джули Андрюс. Принцесата сериозно обмисляше да започне там нов живот, но нямаше намерение да се установи за постоянно. Искаше да купи вила, в която да прекарва до шест месеца в годината, но да си запази двореца Кенсингтън за база в Лондон.

Още от пролетта обмисляше да се мести в Америка. Между двете си пътувания през август извади брошурата и ми каза:

— В Америка е моята съдба и ако реша да отида там, Пол, бих желала ти, Марая и момчетата да дойдете с мен.

Бяхме коленичили на пода в дневната и тя ми показваше цветни страници със снимки от имението на Джули Андрюс, плюс планове на отделните етажи.

— Това е главната приемна. Ето тук ще бъдат стаите на Уилям и на Хари. А в тази пристроена част ще живееш ти с Марая и с момчетата. Мога да започна нов живот. Не е ли вълнуващо? Това е страна, в която всеки може да успее — каза тя.

Бях мечтал да живея в Америка, но сега всичко ми изглеждаше някак си много внезапно.

— Мисля, че ще трябва да поизчакате малко. Дори за мен става невъзможно да ви удържам на темпото — казах внимателно, за да не разбия илюзиите ѝ.

Онзи следобед принцесата ме обсипа с въпроси:

— Ако не отидем там, какво ще кажеш за Кейп Код? По-близо е до Лондон. Можем да обикаляме по целия свят, Пол и да се срещаме с всички хора, които се нуждаят от помощ.

Седяхме там, представяйки си как ще живеем в Америка: бягане по плажа, слънце по цял ден, свобода. Но имаше и още нещо. Нещо, за което тя винаги беше говорила. Онова, което винаги беше искала в Кенсингтън, но бе разбрала, че е невъзможно.

— И можем да си вземем куче — каза тя.

Принцесата цял живот бе мечтала за черен лабрадор. Мисълта за Америка я караше да се чувства щастлива.

— Винаги съм казвала, че накрая ще отидем да живеем в Америка, нали? — радваше се тя.

Принцесата правеше подробни планове. Много неща се обсъждаха. Това са тайни, за които не мога да говоря тук. Тайни, които ще отнесе със себе си. Но предстояха изненади и мисълта за всичко това я вълнуваше силно.

След ваканцията в НААС разговарях с принцесата почти всеки ден, но никога не ѝ се обаждах от къщи. Когато говорехме, тя или лежеше върху палубата на „Джоникал“, или си почиваше от слънцето в каютата. Още от първото ми обаждане разбрах, че е започнала да става неспокойна.

— Тук, горе направо се пържиш. Долу е като в хладилник. Не знам какво да правя! — каза тя.

Доди ѝ бе подарил сребърна рамка за снимка, върху която ѝ бе написал стихотворение. Тя ми го прочете.

— Намирам го за дълбоко и многозначително — пошегувах се аз.

— Не! — засмя се тя. — Сладко и романтично.

Беше ѝ подарил също така колие и обици.

— Върви на зло, какво ще кажеш? — смееше се тя.

Разбих каква става. Шефката изживяваше тръпката на една нова връзка, вълнението от преследването и ухаждането от един романтичен мъж, който се беше влюбил в нея до уши. Както се влюбваха и другите. Но това не ѝ стигаше. Знаеше, че Доди е влюбен в нея. Казал ѝ го на вечеря. Но тя не изпитваше същото чувство. „Твърде рано е“, му каза.

— Е и какво му отговорихте? — полюбопитствах аз.

— Казах му: „Благодаря ти за комплимента“.

В митовете, които се понесоха след смъртта на принцесата, има две нелепи твърдения — че тя и Доди се канели да се женят и че тя била бременна. Чудовищното твърдение за някаква бременност не е вярно.

Що се отнася до мита за женитба, който струва ми се пуснаха приятелите на Доди, може и да им е казал, че смята да постави въпроса, но принцесата изобщо не беше в настроение да приеме подобно предложение. Може и да е била щастлива тогава, но тя не беше човек, който би взел прибързано решение.

При едно друго обаждане от яхтата тя се опитваше да отгатне дали следващият подарък няма да е пръстен. Мисълта я радваше, но и все повече се безпокоеше какво ли ще означава всичко това.

— Какво да правя, Пол, ако е пръстен? Да искам друг брак с все едно да искам да ме сполети тежка болест — сподели тя.

— Не е чак толкова сложно. Приемате го благосклонно и го слагате на четвъртия пръст на дясната ръка. Внимавайте на кой пръст ще го поставите, за да не дадете погрешен сигнал! — предупредих я весело.

Четвърти пръст, дясна ръка. Непрекъснато си го повтаряхме.

— Така ще бъде пръстен, подарен в знак на приятелството ви.

— Каква умна идея. Така ще направя. Точно така — каза тя.

Повече между нас не е имало разговор за пръстен или дали всъщност такъв е бил подарен.

В главата на принцесата се беше промъкнало и едно друго съмнение относно Доди.

— Непрекъснато ходи в банята и се заключва. Все подсмърча и казва, че е от климатичната инсталация. Това ме безпокои. Дали ще мога да му помогна, Пол?

После разговорът се завъртя около това как час по-скоро иска да бъде заедно с Уилям и Хари. Нямала търпение вече да брой дните, когато ще се видят. Толкова много ѝ се искаше да се прибере у дома, че смяташе да съкрати ваканцията с Доди и да се върне в Лондон два дни по-рано. Беше решила да презавери билета си за по-ранен полет, но Доди я убедил да остане.

— Искам вече да съм си вкъщи. Искам да отида на фитнес.

— Значи вече ви поомръзна глезотията на целия онзи разкош? — я попитах.

Последва въздишка. Постъпих, както често бях правил и отново се опитах да отгатна какво мислеше тя.

— Не ми казвайте. Може би се усещате като уловена в капан на яхтата и той контролира всяко ваше движение?

— Позна. Трябва да се прибере у дома.

Каза ми за решеното в последния момент отклонение до Париж в петък, на 29 август. Говореше ми от яхтата „Джоникал“. Това беше едно от последните шест телефонни обаждания, записани в мобилния ѝ телефон, които бе направила през последните двайсет и четири часа от живота си.

Говорех по телефона, излегнал се в хола в къщата на зет ми Питър Косгроув във Фарндън, два номера по-долу от първата ни къща, която бяхме купили тази пролет, за да използваме като вила. Семейството ми — Марая и момчетата, Питър, неговата съпруга Су и дъщерите им Клеър и Луис ме бяха оставили на мира, но вече губеха търпение в кухнята, защото трябва да съм разговарял по телефона с принцесата около четирийсет минути.

В това обаждане тя направи промяна в графика на пристигането си. Първоначално трябваше да се върне в Лондон направо от Средиземноморието на 30 август, преди момчетата, които щяха да пристигнат в неделя. Но Доди ѝ казал, че му се налага да отиде до

Париж „по работа“. Изглежда никак не ѝ се ходеше, но Доди пак я беше убедил.

— Трябва да отидем до Париж, но обещавам, че ще се върна в неделя — каза тя. — Обзалагам се, че не можеш да се сетиш къде съм сега.

Казах най-напред Сардиния.

— Не. Монако. И се обзалагам, че не можеш да отгатнеш къде отивам довечера.

Знаех, че ще сбъркам, но казах:

— Изискан ресторант.

— Не. Ще посетя гроба на принцеса Грейс. За мен това има особено значение.

Щеше да е първото ѝ посещение на гроба след погребението през 1982 година, на което е присъствала.

— Ще поставя цветя и ще кажа няколко думи — добави тя.

После мисълта ѝ отново се върна към всекидневието. Мислеше какво предстои, правеше планове, даде ми инструкции да не забравя да запазя час при г-н Куелч в Бърбъри (шивачът на момчетата) за следващия понеделник. Проба при Армани на 4 септември. Попита ме какво е записала в бележника си. Казах ѝ обяд с Шърли Конран и час при ароматерапевтката Су Бийчи. Останалото беше свободно време, което да прекара с Уилям и Хари.

Когато този маратонски разговор беше вече към края си, принцесата заяви:

— Искан ми се да бъда с приятелите си и нямам търпение да си видя момчетата. Има много неща, за които ще си говорим, затова не закъснявай! Ще ти кажа останалото като те видя.

Членовете на семейството ми, изгубили всякакво търпение, ме викаха от кухнята.

— Пол? — каза принцесата. — Искан да ми обещаеш нещо.

— Разбира се — отговорих аз.

— Обещай ми, че ще си там — изчурулика тя. Засмях се на притеснението ѝ, че мога да закъснея или да не съм на входната врата.

— Кажи! — настояваше тя. — Искан да чуя тези думи!

Започнах да се смея.

— Добре, добре, ако това ще ви направи по-щастлива. Обещавам да бъда там.

Принцесата се засмя. Близките ми се кикотеха зад кухненската врата. Тъгата в тези последни думи усетих едва по-късно и изобщо не мога да ги забравя оттогава насам. Ще продължа да нося отговорността да бъда край нея, дори когато някои възразяват.

— Добре — каза принцесата. — Ще те видя като се върна.
Това беше последният ни разговор.

1. КАК СЪМ ИЗРАСНАЛ

Вечерният двуетажен автобус пълзял едвам-едвам нагоре по стръмните странични пътища на миньорските селища в Дарбишър. Като някой пиян миньор, който се прибира на зигзаг у дома си след последната чашка, той сякаш никак не бързал да стигне, закъдето е тръгнал. Познатата миризма на сярата и катран откъм мината тегнела във въздуха, примесена със струи дим от изгоряло дърво. Било около единайсет часа вечерта на 5 ноември 1956 година, когато се отбелязва Нощта на големия огън^[1].

В автобуса, на долния етаж, сама и вгълбена, седяла набита жена с очила с кръгли черни рамки. Сара Кърк с чанта на колене, и с черна шапка — клош на главата, брояла спирките, които ѝ оставали, докато слезе от автобуса в миньорското селище Грасмур. Стигне ли веднъж там, ще прекоси главния път, който минава точно през селото, ще се спусне по каменистия склон до Чапъл роуд, ще свие вдясно и като стигне до края, до номер 57, си е вкъщи. Била прекарала приятно вечерта, пийнала била няколко малки чаши лека бира в кръчмата Елм Трий, намираща се на около пет километра в Клей Крос.

Съботните вечери били за нея възможност да се види с Доли — най-голямото от осемте ѝ деца. Те били и отмора от грижите за болния ѝ съпруг Уилям — миньор, чиито дробове били задръстени с въглищен прах от цял живот работа под земята в съседната мина Грасмур. Сара винаги си тръгвала, преди да кажат последна поръчка, за да хване автобуса от Честърфийлд за дома. Около единайсет и четвърт Уилям вече чакал с нетърпение да види жена си. Когато автобусът намалил скоростта, Сара си грабнала ръкавиците, надянала ги на ръцете си и се изправила. У дома. Още малко. Слязла долу на тротоара, обърнала се наляво и тръгнала покрай автобуса. Дъхът ѝ приличал на струйка цигарен дим на фона на студения въздух. Задната част на автобуса закривала пътя от лявата ѝ страна и тя не забелязала мотора, който я

ударил и после я подхвърлил във въздуха. Било малко след единайсет и четвърт.

Сара Кърк била баба ми, която никога не съм виждал. Тя починала тогава, на тротоара, в горния край на покритата с обли камъни улица, която по-късно, в детството ми, щеше да е за мен мястото за игра. Баба ми получила масирани наранявания по главата. Била на шейсет и три години.

Тази ужасна трагедия, две години преди моето раждане, се оказала съдбовна за мен. Тя станала причина моите родители да се оженят и оформила света, в който съм се родил.

Дядо Уилям Кърк, повален от смъртоносна пневмония, чул женски стъпки по каменната настилка, после повдигането на резето на задната врата. Златният му джобен часовник, най-скъпоценното нещо, което притежавал, показвал единайсет и десет. Този път Сара си идвала пет минути по-рано.

Стъпките затрополили нагоре по дървените стъпала и едно лице, което той обожавал, се показало от вратата. Била най-малката му дъщеря — моята майка. Берил Кърк седнала в краката на дядо и му зараказвала за приятната среща, която имала с един младеж от съседния Уингъруърт. Тя била първата любов на Греъм Бъръл.

Татко, тогава на двајсет и една години, се връщал надолу по неосветените странични пътища. Автобус на два етажа минал покрай него на път за Грасмур.

Бясно чукане по задната врата на Чапъл роуд 57 стреснало бащата и дъщерята. Един съсед грабнал мама.

— Стана страшна катастрофа. Ела, бързо!

Мама, тогава, само на двајсет години, скочила и тичешком стигнала върха на хълма. Там един приятел я видял и я отвел настрана. Никой не искал тя да види такава сцена, но всички чули истеричните й писъци, когато й казали какво се е случило.

От тази загуба мама никога не успя напълно да се съвземе. Тя често плачеше през детството ми, когато си спомнеше. Всяка неделя, до края на живота си, посещаваше гробището Хейсланд, лъскаше надгробния паметник и поставяше цветя. И аз често ходех с нея. Ако изобщо някога е имало момент, в който да съм започнал да вярвам в отвъдното, той е бил в детството ми. Мама вярваше в духове. Тя разговаряше с баба в кухнята и на гроба ѝ, уведомяваше я за последните събития.

— Баба продължава да е с нас — казваше тя.

— Какво да направя? Да си отпразнувам двайсет и първия рожден ден, или да се оженя? Не мога да си позволя и двете — казала мама на татко.

В седмиците на траур след пътната злополука любовта им също като че ли била умряла. Сякаш на татко му били дали да избира какво да яде на вечеря, или на чай — както ние в северна Англия казваме на вечерята. Месо с картофен пай или задушено и понички.

Татко отговорил равнодушно:

— Ами да се оженим тогава.

Ако баба Кърк не била починала, родителите ми нямало да се оженият толкова скоро. Поне татко така казва. Обстоятелствата го тласнали към венчилото и бащинството. Смъртта на баба направила мама жената в къщата, защото тя започнала да се грижи за дядо. Помагала ѝ по-голямата ѝ сестра, леля Пърл, която живеела на номер 16 на същата улица.

Четири месеца след като баба загинала, на 25 март 1957 година Бери Кърк и Греъм Бъръл се оженили. Събитието било тъжно. Запомнили го не с това кой бил там, а кой го нямало. След това мама, с булчинската си рокля, отишла да положи букета си от червени рози на гроба на баба.

Минали четири години от първата среща на мама и татко — романтична разходка надолу по Мил Лейн, която свързвала Грасмур с Уингъруърт — две селища, прорязани от жп линията Шефилд-Лондон. Мама, макар че била само на седемнайсет години, наливала бира в Майнърс Армс — кръчмата, която държали леля Пърл и мъжът ѝ Ърни Уокър. Мама работела и през деня — била готвачка в мината. Мината и

кръчмата били на двата противоположни края на Чапман Лейн, която е успоредна на Чапъл роуд, и на равни разстояния от дома. По двете улици се издигали стегнати редици от еднотипни къщи, обърнати с гръб една към друга. Във всяка къща живеел миньор и посетителите в кръчмата били или миньори, или техните съпруги. Една вечер през 1952 година — същата година, в която кралица Елизабет се възкачила на престола, татко и брат му Сесил случайно влезли в кръчмата. Мама запомнила как татко я гледал. Той пък запомнил една много привлекателна девойка, която наливала бира.

Татко, тогава на осемнайсет години, бил млад, срамежлив и още не бил имал приятелка. Мама и аз сме убедени, че алкохолът му вдъхнал смелост да я покани да излязат. Тя приела и повече не се загледала в друг мъж. Той бил от семейство с пет деца, което живеело в малка ферма, и израсъл сред кочини, кокошарници и ябълкова овощна градина. Татко никога не е бил миньор, но е работил за Националния съвет по въглищата — на локомотивите, които откарвали пълните с въглища вагонетки към завода за карбонизация и коксуване в Уингъруърт. Много го било страх да не падне кабината в шахтата, но в същото време не желал да дава лъжливи надежди, че ще стане миньор. Един ден и аз щях да изпитам това чувство. Войниклъкът бил неговото спасение: две години далече от дома, в служба на кралицата и на държавата, били за него много по-привлекателна възможност, отколкото да прекара живота си на тъмно, и той отишъл войник в Кралските военновъздушни сили в Уорингтън. Казваше ни, че метял пистата, за да излитат бомбардировачите Вулкан, но всъщност е бил охрана на кулата за въздушен контрол. Върнал се в Дарбишър през 1954 година.

За повечето хора шести юни 1958 година не е забележителен ден, но за моите родители е. Родил съм се една прекрасна лятна вечер в болницата Скарсдейл в Честърфийлд и съм предизвикал изненада. Мама и татко очаквали да се появи дъщеря и вече били й избрали името — Памела-Джейн. Акушерката им съобщила новината:

— Е, госпожо Бъръл, не е Памела — каза тя. — Момче е.

Ето как съм станал Пол.

От момента, в който мама тръгнала към олтара, единственото нещо, което искала, било да има дете. Татко не бил толкова убеден. Това станало източник на търкания още в началото на брачния им съюз. Мама напуснала работата си в стола на мината и в кръчмата, за да се грижи за дядо Кърк, и молела татко:

— Не мога да мръдна оттук по двайсет и четири часа в денонощието. За мен няма да е по-различно, ако имам да къпя и храня и едно бебе.

Мама винаги изчаквала дядо да заспи и после заговаряла татко по въпроса в предната спалня. Накрая той се предал. Когато една вечер през ноември 1957 година обявила, че чака дете, направила го малко плахо, но татко бил не по-малко доволен и развълнуван от нея.

Мама продължила да се грижи за баща си до самото ми раждане — изправяла го да седне по-удобно в леглото, къпела го и го бръснела, носела му ядене, тичала нагоре-надолу по стълбите. Това ѝ се отразило зле. Когато наближил денят, в който трябвало да се родя, постъпила в родилното отделение на болницата с високо кръвно и силно изтощена. Татко я придружил в линейката по десеткилометровия път до града. Оставил я през нощта в болницата и обещал да дойде на следващия ден.

Когато се появил, мама не била в стаята. Тръгнал надолу по коридора и чул крясъците ѝ от родилното отделение — пищяла за майка си. Страхът, че ще стане баща, го сграбчил и той хукнал по коридора и през входната врата — навън. Спрял чак когато стигнал дома на родителите си в Уингъруърт, на десет километра от болницата.

Неговата майка не проявила особено съчувствие.

— Какво, за бога, се е случило? Тя ражда — му казала. — Стегни се.

А там, в болницата, аз съм представлявал един мъничък вързоп, повит в одеяло. Към осем часа същата вечер до татко стигнала новината, че майката и неговият син са много добре. Появил съм се на света в родилно отделение, носещо името на кралица Елизабет Втора.

Шест месеца след идването ми на Чапъл роуд номер 57 дядо Кърк се преместил да живее при леля Пърл на номер 16. Неотдавна била овдовяла и била принудена да се откаже от кръчмата Майнърс Армс, която държали под наем. Леля поела бремето да се грижи за дядо, защото за мама ставало все по-трудно да се справя с двама ни.

След две години мама била отново бременна — този път по настояване на татко. И двамата си представяли едно мъничко момиченце, което припка из къщата.

По същото време, на друго място в страната, в свят много по-различен от нашия, живеело семейство, което страшно много искало да си има дете. В Парк Хаус, в имението Сандрингам в Норфолк Спенсърви се били сдобили вече с две дъщери — Джейн и Сара. Бил роден и син Джон, но той починал само след няколко часа. Смятало се за задължително следващото дете да е момче, наследник на тогавашния виконт Олторп.

През 1961 година надеждите и на двете семейства били разбити.

Моят брат Антъни Уилям се родил на 30 март. Мама този път не успяла да отиде до болницата и той бил роден в предната стая с помощта на съседката Ани Тъниклиф. Мама и татко били горди, че имат здраво второ момче. Но в Сандрингам имало горчиво разочарование: не се родил очакваният наследник. Вместо него, четири месеца по-късно, на 1 юли, се появила трета дъщеря. Кръстили я Даяна-Франсис. Аз съм бил на три години.

Три години преди раждането на Антъни, през декември 1960 година, дядо Кърк бе победен от фаталната си болест. Смътно си спомням погребението му — ковчег, поставен в предния хол, стая препълнена с възрастни — всички в черно, аз плача, защото не мога да видя дядо. Мама казва, че цялата улица излязла този ден да се прости с него и всички си били дръпнали пердетата в знак на почит. Традиция е починалият да остане една последна нощ в осветения със свещи преден хол на дома си, за да могат роднини, приятели и съседи да минат покрай ковчега му и да се простят с него. Някои го наричат бдение. В нашето село му казват „за последно у дома“.

Бил съм твърде малък, за да запомня повече от живота на номер 57. Единственият ми друг жив спомен е от къпането в задната стая. Доносяше се едно тенекиено корито от пералнята и се пълнеше с топла вода, а отпред в печката бумтеше огън. Докато аз се киснех, мама грееше хавлиената кърпа. В къщата непрекъснато беше студено. Когато мама бързаше, къпането не беше особено приятно — караше ме да се изправя в бялата керамична мивка в ъгъла на задната стая, търкаше ме докато светна, с нещо, което усещах като тел за чистене. През това време се държах за крана за студената вода, който беше

единствен. Оловната тръба, заловена със скоби за стената, пукаше от преминаващата вода.

Скоро след погребението на дядо се преместихме пет къщи по-надолу на номер 47. Чапъл роуд бе настлана с обли камъни и се осветяваше от черни фенери от ковано желязо. И двете ни къщи се намираха в долния край на Г-образната улица и гледаха на запад, а задните им дворове опираха до широкото поле, което се спускаше надолу на изток и стигаше чак до каменовъглената мина. На Чапъл роуд имаше магазини — галантерията на Хартшорн, където мама, която беше плетачка, си купуваше вълнена прежда; „При леля Хилда“ с ламаринените табели по стената отпред, над сенника на зелени ивици, които рекламираха Борвил, Кадбъри и Оксо; и магазинът на Флечър, в който се правеха залагания, но татко никога не ходеше там. В дъното на улицата, точно зад ъгъла, беше сладоледаджийницата на Монти Уайт — любимата ми, в която само срещу три пени ти натъпкваха фунийка с топки пресен млечен сладолед. Не съм ял такъв сладолед оттогава. Точно срещу новата ни къща беше фурната на Елдред. Всяка сутрин ме будеше мирисът на прясно опечен хляб, а на Разпети петък уханието на великденските хлебчета с много канела, опечени във формата на кръст, бързо се отнасяше от миризмата на сира и катран, които вятърът носеше откъм мината.

От прозореца на моята стая виждах голото поле, което стигаше до купища въглищна шлака. Всеки август, през двуседмичната отпуска на миньорите, извеждаха на полето деветдесетте понита, които влачеха вагонетките в тъмните галерии, за да попасат и подишат чист въздух.

Къщите, чиито задни дворове опираха един в друг, бяха абсолютно еднакви по големина и вид, с отварящи се нагоре прозорци. Червените им тухли бяха потъмнели с времето от мръсотия. Всяка имаше помещение за пране, външна тоалетна и барака за въглища в голия заден двор, където плющяха на вятъра прострените да съхнат бели чаршафи. От горния край на главния път в далечината се спускаше безкрайната линия на покривите със сиви плочи, прекъсвана от червените, подобни на бойници комини, които извеждаха пушека нагоре. Улиците гъмжаха от оживлението, присъщо на работническата класа: майки с престилки и със забрадки, вързани на тюрбани, търкаха стъпалата пред къщите си, изтичваха до магазините, приказваха на портите със съседите; бащите, с тежки ботуши и каскети, се мъкнеха

към мината и обратно, подхвърляйки си шеги; децата викаха и пицяха, играеха на жмичка и на гоненица.

Пренесохме се на номер 47 с помощта на дузина ръчни колички. Мама каза, че къщата си я бива. Имаше и баня. Наемът беше по-висок и татко работеше повече извънредно, но луксът да ходиш във вътрешна тоалетна си струваше допълнителното финансово бреме. Казахме сбогом на ламаринените корита пред печката и на гърнетата, които замръзваха нощем под леглото, когато бяха пълни. Нямахме парно и стаята ми беше толкова студена, че като се събудех сутрин, виждах по прозорците заскрежени фигури.

Мисля, че банята беше *единственият* лукс в жилището ни, в което животът бе съсредоточен в задната стая. За килими и думи не можеше да става. От край до край пода бе покрит с линолеум, върху който тук-там бяха постлани домашни черги. На бюфета имахме черно-бял телевизор. Татко му направи антена от един тиган, като прокара през него жица и го закачи на стената. Чудо беше, че улавяше сигнала. Е, картината беше малко мъглява и понякога прескачаше. Благодарение на това грубо изобретение имах удоволствието да гледам „Внимавай с майка“ на Би Би Си. По-късно в детството ми сядахме цялото семейство и гледахме „Събота вечер в лондонския Паладиум“, с участието на Дани ла Рю, най-скъпо платеният в страната водещ на развлекателно предаване.

Къщните задължения бяха част от детството ни. Още преди да тръгнем на училище, на петгодишна възраст, от нас се очакваше да помагаме вкъщи. В понеделник, който беше ден за пране, помагах на мама да носи купа с мръсните дрехи и я гледах как ги търка на рендето в коритото, а после ги натиска в сапунената вода. Аз въртях ръчката, докато тя пускаше мокрите дрехи през изстисквачката. Вторник беше ден за лъскане на месинговите съдове и прибори. Нарездахме ги върху вестници на масата. Ръцете и ноктите на мама почерняваха. Помагах ѝ да търка орнаментите, а после да ги лъска. Един ден щях да лъскам до блясък среброто на кралското семейство от времето на кралете Джордж, не месинга на мама. В нашата къща имаше две неща, на които много се държеше: един дървен часовник над камината, чийто „Уестминстърски звън“ се чуваше на всеки четвърт час през цялото ми детство. Другото беше едно чудовищно пиано, което заемаше задната стена на хола. Веднъж в седмицата имахме пеене. Това ставаше, когато

местната шивачка и приятелка на мама Гладис Лиъри идваше у нас с приятелката си Унифред Лий. Те пееха на мен и на брат ми песни от музикалните салони.

Мама беше много голяма къщовница. Тя изгребваше решетката всяка сутрин, търкаше прага с карболов сапун, миеше предните прозорци с вода и оцет и переше плетените пердета.

Парите все не достигаха. Пресни плодове се купуваха рядко, само ако някой беше болен. Когато на осем години се разболях от жълтеница, видях за пръв път портокали, грозде и банани. Ако в някоя къща можеха да си позволят купа с плодове на бюфета, смятаха ги за богати. А цветя във ваза беше нещо нечувано, освен ако някой беше умрял.

Посещенията на служители от газовата или електрическата компания винаги бяха свързани с допълнителни разходи. Обикновено си плащахме, като пускахме монети в специална колонка. Когато идваше служителят, всичките пари се изтърсваха на масата в кухнята, брояха се и се редяха на купчинки от по една лира. Мама следеше броенето като някой ястреб с надеждата, че парите ще излязат повече, отколкото е сметката.

Всеки петък вечер татко донасяше седмичната си надница и мама се спускаше първа. Отделяше една част настрана в един чайник за наема. След това татко отиваше в рибарския магазин и се редеше по цял час за риба и чипс. Всяко семейство обичаше да си похапне риба и чипс в края на седмицата. В нашата къща често оставахме без пари, затова мама вземаше на вересия от магазина на ъгъла и имаше сметка в кооперативния магазин, която ѝ носеше малки премии: беше един вид ангажимент да пазарува само от този магазин и премиите се спестяваха за извънредни положения или за летни ваканции, за пътуване до Скегнес, Скарбъро, или Нюкий.

Когато пораснах, струваше ми се, че нашето семейство е най-бедното сред всичките ни роднини. Чичо Бил, най-големият брат на мама, продаваше бензин и коли. Над двора му пред гаража се извисяваше осветена червено-синя реклама на петрол „Риджънт“. Той имаше толкова много коли, че в моите очи беше милионер. Благодарение на чичо Бил татко смени няколко мотора втора употреба. Първият беше черен Морис Майнър. После положението ни порасна с един Форд Зефър от 1957 година — беше в два цвята — синьо и

кремаво. И двата мотора бяха с кожени седалки, които ставаха твърде горещи през лятото, особено за момчета с къси панталони.

Втората съпруга на чичо Бил, леля Мардж, беше фина, безупречно облечена жена. Носеше костюми от туид по поръчка, украсени с кожички. Спомням си, че ми приличаше на филмова звезда. Мама носеше жилетки върху красиви рокли на цветя. Леля Мардж доведе със себе си и децата си — двете си дъщери Сандра и Шийла. Семейството беше толкова заможно, че момичетата можеха да си позволят да си купуват всеки месец списание Фотоплей с разкошни снимки на филмови звезди: Елизабет Тейлър, Джийн Симънс, Бет Дейвис и Джейн Мансфийлд украсяваха предните корици. Списанията стояха натрупани на куп в един ъгъл.

— Можеш да вземеш някои, ако искаш. Ние сме ги чели — ми каза Сара веднъж.

Не можех да повярвам на късмета си и грабнах колкото можех да нося, преди да са се разкандърдисали.

Изчетох ги от край до край в стаята си и си откъснах любимите снимки, за да ги сложа върху кремавосиния тапет на цветя.

Най-малкият ми брат Греъм, кръстен на татко, не беше планиран, и когато мама разбра, че е бременна, името Памела-Джейн се появи отново, но тя имаше и една още по-съкровена надежда. Мама и татко очакваха третото си дете през ноември 1965 година и тя се молеше да се роди в деня на деветата годишнина от смъртта на баба Кърк.

Ноември дойде и водите на мама изтекоха на четвърти. Бях на седем години и плачех, защото мама имаше болки и я откараха с линейка. Преди да затворят вратите я чух да казва:

— Моля те, Исусе, не на този ден.

Страх ме беше, че може да умре. Тя искаше да почака още няколко часа. Ангел хранител трябва да е бил с нея онази нощ, защото родилните ѝ болки продължили и през следващия ден. Накрая Греъм се появи на този свят с форцепс в единайсет часа вечерта на 5 ноември — десет минути преди точната годишнина.

Имах най-обикновено щастливо детство. Живеех в среда, в която хората — солта на земята, изкарваха парите си с тежък труд, а ценностната им система се въртеше около семейството. Нашата улица беше като отворена къща — топла и приветлива. Аз бях детето на мама. Татко казваше, че все съм се държал за престилката ѝ.

Татко е роден на 2 август 1935 година. Син е на ковача Сесил Бъръл, който подковавал понитата от галериите и конете в рудника Бонс Мейн, край Честърфийлд. Дядо бил последният ковач в североизточните каменовъглени мини в Дарбишър. На татко му викали Малчо, защото бил нисък, слаб и най-малкият в семейството. Нищо друго не го плашело, освен перспективата да прекара живота си в мината. Той беше много работлив и когато пристигнали локомотивите, станал машинист-превозвач на въглища. Беше със силна воля, дисциплиниран и много умен. Носеше косата си зализана назад с брилянтин. Помня го как си правеше много остри ръбове на панталоните — навик, останал от службата му във военновъздушните сили. Учеше ме как да си глEDIA панталоните професионално — първият ми урок по камериерство, струва ми се. Сутрин си слагаше каскета и късото тъмно синьо яке и излизаше от къщи, сякаш завинаги. Връщаше се късно, точно преди ние, тримата братя, да си легнем в общото легло. Мама непрекъснато се шегуваше, че виждахме повече семейния лекар, отколкото баща си. Той се трепеше от работа, за да ни осигури по-добро бъдеще.

Мама беше родена във високосна година, на 29 февруари. Три години честваше рожденият си ден на 28 февруари, но на всяка четвърта година, на 29 февруари, празнувахме истинския. Когато стана на трийсет и шест, тя се шегуваше, че била само на девет. Мама не беше жена, която желаше, или искаше много. Каквото и да изкараше или спестеше, влагаше го обратно вкъщи. Беше висока и кокалеста. Носеше очила с рогови рамки и често държеше цигара между пръстите си.

Духът на баба Кърк беше винаги с нея. Когато загубеше нещо в къщата — някое бижу, плетка или портмонето си, сядаше и извикваше: — Хайде, Сара, помогни ми да го намеря.

Мама винаги намираще каквото търсеше, и никога не го отдаваше на случайността. Добротата и щедростта ѝ нямаха граници. Не си спомням веднъж да е повишила глас. Всякога намираще блага

дума и беше готова да изслуша изпадналия в беда, да погали болния, да прояви жест към нуждаещия се, да подари нещо на по-бедните от нас. Когато на нашата улица пламна пожар и едно семейство изгуби цялото си имущество, мама чукаше от врата на врата за някоя дреха, или за малко пари за тях. Докато работела в стола на мината, преди да се родя, специалитетите ѝ били месо с картофи, пай със сирене и лук и Йоркшърски пудинг. Толкова се прославяла с тях, че и след като напуснала работа, на вратата ни идваха да чукат миньори да им направи нещо. Когато готвеше за нас, правеше повече и после тръгваше с чинии нагоре по улицата, да разнася поръчаното. Готвеше и за по-бедните съседи, които никога нищо не ѝ поръчваха, и посещаваше възрастни хора, приковани на легло или инвалиди в колички, които живееха на нашата улица. Бръснеше ги, миеше ги и отнасяше мръсното им бельо. Два пъти в седмицата ходеше да чисти къщата на една жена, която умираше от рак.

Веднъж дойде една жена, обляна в сълзи, защото беше бременна, а имаше четири деца до пет годишна възраст. Мама седна с нея, поговори ѝ и я успокои. Всички сякаш идваха у нас с проблемите си, защото мама винаги намираще отговор. В редките моменти, когато в света ѝ настъпваше покой, обикновено, след като ни слагаше да спим, тя сядаше да плете жилетки, пуловери и бебешки дрешки за децата на съседите. За комшиите тя беше баба, милосърдна сестра, готвачка и душеприказчик — всичко в едно, което за хората беше просто леля Берил.

Един ден видях да изнасят пианото през предната врата. Мама го беше дала на едно момче, което много искаше да свири, но семейството му не можеше да си позволи такъв лукс.

— Мамо, това е нашето пиано — запротестирах аз.

— При него, Пол, то ще намери по-добър дом — успокои ме тя.

Построеното още във викторианско време начално училище Грасмур беше с големи прозорци, високи тавани и ехтящи коридори, облицовани с бели керамични плочки. То се намираще встрани от главния селски път и пред него се простираха зелени поляни, приютили клуба по крикет. Учениците седяха в редици на наклонени дървени чинове и пишеха с дървени перодръжки с писци, които топяха

в мастилници. Това беше „истинско писане“ и задължението ми всяка сутрин като „отговорник за мастилниците“ беше да допълвам малките порцеланови мастилници с мастило Куинк. По-късно в двореца Кенсингтън, когато наблюдавах принцесата да пише, се сецах за онези дни. Тя винаги използваше автоматична писалка със златно перо, но вместо да я напълни, топеше перото в шишенце с Куинк. Цялата си кореспонденция — лични писма, благодарствени бележки и записки пишеше по този начин.

Г-н Томас, който ми преподаваше по всички предмети, застана един ден пред класа. С дълбокия си силен глас, едва-едва посмекчен от носовия му уелски говор, той каза:

— Напишете съчинение за това, което искате да работите, когато завършите училище.

Мозъците на трийсет деца се напрегнаха в тишината. Повечето момчета нарисоваха бъдеще, което ги отвеждаше по стъпките на бащите им към въгледобива, но аз, макар и на десет, знаех, че няма да правя това. С миньорството бъдещето ми изглеждаше като наказание, изпълнено с въглищен прах, влага и тъмнина. Много тежка работа. „Когато порасна, искам да стана пастор“, беше заглавието на моето съчинение. Животът на свещеника ми се виждаше тогава идеалното решение. Може би тези мисли бяха подхранвани от вярата на майка ми в спиритуализма и втълпеното ми от нея чувство, че трябва да се помага на по-малко имащите.

Бях болезнено срамежливо и тихо момче. Затова никак не ми беше приятно, когато г-н Томас прочете пред целия клас плановете ми за бъдещата ми кариера. Класът избухна в смях, а аз станах аленочервен. Много бях недоволен от г-н Томас за това преживяване, но по-късно имаше много неща, за които да му благодаря. Не си представях да стана интелектуалец, но бях жаден да се уча и той видя у мен желанието да разчупя модела, който следваше всяко поколение в миньорското селце. Дядо Бъръл е бил ковач в мината, а дядо Кърк е бил миньор. Татко работеше за Националния съвет по въглищата, а брат му Сесил беше миньор. Мама е работила в стола на мината и тримата й братя — чичо Стан, чичо Бил и чичо Кейт, всичките са започнали като миньори. Моите братя — Антъни и Греъм също отидоха да работят долу в мината.

Нормалният образователен път беше от началното училище в Грасмур в гимназията Дейнкорт в съседния Норд Уингфийлд. Там именно момчетата ставаха мъже, готови да поемат към мините. Очевидно такава съдба беше отредена и за мен, след като се провалих на приемния изпит за мъжката класическа гимназия в Честърфийлд. Но се намеси г-н Томас. Той каза на родителите ми, че виждал в мен потенциал, който щял да бъде пропилян в Дейнкорт и ми помогна да вляза в мъжката гимназия Уилям роудс в Честърфийлд. Не беше класическа гимназия, но се нареждаше веднага след нея и мама и татко бяха много доволни. Калъпът беше разчупен.

На нашата улица беше голямо събитие да те приемат в Уилям роудс.

Трябваше да имам нова униформа, а не втора употреба. Щеше да е скъпа покупка, заради която за пръв път се качих на влак — отидохме с мама до Шефилд. Цветовете на връзката и на значката бяха златисто и черно като на футболния клуб Улвърхамптън Уондърърс, а мама ми изплете нов пуловер. Тя беше толкова горда, че на първия учебен ден през септември 1969 година ме изпрати до училищния автобус, за да се убеди, че черната шапка е на главата ми.

Качих се на препълнения с деца двуетажен автобус и седнах до първото момче, което видях със същата униформа.

— Свали си шапката, приличаш на задник — ми каза той.

Веднага го послушах.

Ким Уолтърс, по-решителен от мен, по-едър от мен и по-добър в рисуването от мен, стана мой близък приятел и моят защитник през следващите пет години.

Уилям роудс беше училище само за момчета. Учителите носеха черни мантии. Режимът в него беше строг и се поддържаше с пръчка. Директорът, г-н Крукс, който винаги носеше академичната си шапка с четвъртито плоско дъно, всели в мен страх от Бога. Той често прибягваше до него, за да вкара в пътя вироглавите. Г-н Крукс беше пример за добри маниери и безупречна външност. В училището се наблягаше върху състезателните спортове, но моята сила бяха английският и литературата. Ким беше най-добрият във всички занимания навън и стана по-късно професионален футболист в Блекбърн Роувърс.

Историята също беше сред силните ми предмети. Колекционирах картички с най-големите кораби в света, знаменца и кралиците и кралиците на Англия и Шотландия. Така се породих моят интерес към кралската институция и националното наследство чак до Нормандското нашествие през 1066 година. Когато другите момчета играеха навън след училище, аз оставах вътре да си довърша домашното, което Ким щеше да препише на другия ден в автобуса. След като свърших, оставах на чина в стаята си и четях книга след книга за крале и кралици. За един от изпитите за средно образование избрах английска литература и писах есе за Ричард III, много мразен, неразбран и невярно представян като гърбав, изкривен и зъл човек. Всъщност той е бил смел и всеотдаен по време на царуването си, което продължило само две години. Това е трябвало да ме научи, че членовете на кралското семейство, чиито лица не прилягат в калъпа, биват жестоко съдени от историята.

Бях почти на дванайсет, когато през пролетта на 1970 година семейството ни за пръв път отиде в Лондон. Разхождахме се надолу по Мел^[2] и внушителната фасада от бял камък на Бъкингамския дворец се показва пред очите ни. Мама и татко искаха да отидат да видят къде живее кралицата.

— Чудя се, момчета, дали тя е сега там вътре? — разсъждаваше татко.

Антъни и аз бяхме хипнотизирани от грандиозната сграда пред нас. Стояхме с лица, промушени между черните решетки на предните порти, хванали с ръце по една пръчка от всяка страна, и наблюдавахме смяната на караула. Беше най-невероятната сцена, която бях виждал като дете. Това беше един свят, твърде далечен от живота, който водехме ние. И до ден-днешен не знам защо го казах тогава, но погледнах нагоре и рекох:

— Искам един ден да работя тук, мамо.

Беше една от онези мечтателни фрази, които децата изпускат неволно — казват, че искат да са пилоти, ако видят да лети самолет, или астронавти, когато Нийл Армстронг стана първият човек, стъпил на луната.

Татко нежно ми разроши косата.

— Разбира се, патето ми.

Нито той, нито аз е имало как да знаем тогава, че в същото това десетилетие ще стана лакей на Нейно Величество кралицата и ще стоя зад нея на Ирландската кралска каляска, когато минава през същите тези порти с кортеж.

Но първата ми „кралска служба“ стана факт още същата година през есента. Участвах в пиесата „Аладин“, която постави Маргарет Харди, една приятелка на нашето семейство. Моята роля ли? Слуга на принцеса Сади. Публиката беше клубът на работниците от Грасмур.

Завърших гимназията Уилям роудс на шестнайсетгодишна възраст с шест положени изпита. Кандидатствах в колежа по кетъринг Хай Пийк в Бъкстон, Дарбишир. Приеха ме и през септември 1974 година си взех квартира в града. Обучението беше двегодишно по хотелиерство и кетъринг. За това време изучих всичко — знаех как да приготвя най-прекрасното ястие и как да оправя безупречно легло, и станах едновременно домакин, счетоводител и майстор готвач. Спечелих британската награда по кетъринг като изваях от маргарин прочутия извит остър връх на кулата в Честърфийлд. Получих много добро образование и подготовка и сега ми трябваше практика.

Направих списък с местата, където моите умения можеха да бъдат най-добре приложени: „Тръстхаус Форт“, „Травко Хотелс“, „Пасифик & Ориент“, заради големите им презокеански кораби и кораби контейнеровози, „Кунард“, заради най-прочутия лайнер в света „Кралица Елизабет II“ и Бъкингамския дворец с персонал колкото една армия. През лятото разпратих няколко писма, в които предлагах услугите си и изразявах голямо желание за работа.

Първият отговор дойде от „Травко Хотелс“. Предлагаха ми работа като помощник-управител в тризвездния хотел „Линкъм Хол“ в Торкий. Това означаваше, че заради започващия летен сезон трябваше да напусна колежа рано и да постъпя на работа през юни 1976 година. В продължение на месеци щях да съм далеч от къщи. Приех и помолих мама да отваря всички писма, които пристигат за мен у дома. От „Тръстхаус Форт“ получих отказ, както и от „П & О“, но после ме извикаха за интервю от „Кунард“ в Саутхамптън и от Бъкингамския

дворец. Дойдох си от Торкий вкъщи и с брат ми Греъм потеглихме с кола към столицата.

Влязох в Бъкингамския дворец през един страничен вход. Бях с тъмен костюм. Мястото ме изпълваше със страхопочитание — постланите с червени килими коридори сякаш ме отвеждаха направо в историята, за която само бях чел. Почувствах се като роб, който влиза в свят, където лицето и класата ми никога няма да бъдат приети.

Когато стигнах до канцеларията на помощник-управителя на двора г-н Майкъл Тимс на първия етаж, чух в себе си окуражаващия глас на мама: „Бъди какъвто си, и всичко ще мине прекрасно“. Не беше най-добрият съвет, който ми е давала, защото като влязох за интервюто, седнах, без да са ми предложили, и забравих да се обърна към бъдещия си началник със „сър“.

— Винаги ли седате, преди да са ви поканили? — запита г-н Тимс нравоучително и надутото. — Уважавате ли висшестоящите?

— Разбира се.

— Тогава защо не се обръщате към тях със сър?

След две седмици дойде писмо, в което ме уведомяваха, че са ме отхвърлили на този етап, но запазват данните ми. От „Кунард“ нямаше никакво известие. Двете мечтани работни места изглеждаха недостижими.

Торкий беше мястото, където от свито и тихо момче станах по-общителен, уверен, настойчив, със своя позиция. Започнах да мисля, че мога да стигна далеч в хотелиерството. Ръководството разбра, че в мен има потенциал и през октомври същата година ме прехвърлиха като помощник-управител на най-добрия си хотел — „Уесекс“ в Борнмът.

В Борнмът беше съвсем различно. За мен там беше ужасно. Живеех в една стая като кутийка. Започнах да изпитвам носталгия, а мама и татко толкова се безпокояха, че един ден дойдоха да ме видят. Мама искаше да ме прибере у дома, но това не беше решение. Там имах възможност да направя кариера.

В Борнмът обаче ставаше все по-зле. Понижиха ме и отидох в сутерена да отговарям за склада, после — в кухнята за майстор готвач на закуските, когато титулярят отсъстваше, след това бях преместен в салона като келнер. Нямах приятели и не ходех никъде.

Било студена ноемврийска сутрин на Чапъл роуд 47. Татко бил отишъл на работа, а Антъни, тогава на петнайсет, разнасял мляко. Мама, докато приготвяла закуската в задната стая за все още дремещия Греъм, чула, че нещо изшумоляло в пощенската кутия. Избърсала си ръцете с кърпата, отишла в предната стая и взела пощата. Имало две писма за г-н Пол Бъръл.

Тя не познала логото на първия кремав плик, но отзад било написано: „Кунард, Саутхамптън“. Вторият плик приличал на писмо, което вече била получавала: на белия плик стоял черния щемпел на Бъкингамския дворец.

Отзад бил щампован в червено гербът на кралицата. Дошли заедно със сметката за газта.

Мама пхнала двете писма в джоба на престилката си, където престояли половин час, докато тя била заета в кухнята. Греъм слязъл долу да се облече пред камината. Мама му казала:

— Има две писма за Пол. Едното от „Кунард“, а другото от Бъкингамския дворец.

Тя седнала и взела един нож от кухненската маса. Отворила внимателно кралския плик. Писмото било от г-н Майкъл Тимс. Предлагал ми място на помощник на иконома в помещението със среброто. Другото писмо било от отдела по персонала в „Кунард“. Позицията, която ми предлагали, била за стюард на борда на „Кралица Елизабет II“. Мама гледала двете писма втренчено. Знаела, че ще подскоча от радост при възможността да работя по море и дълго и напрегнато мислела как да постъпи.

След това бързо започнала да пресмята.

— Ще се запилее на този кораб и няма да го видим повече — казала на Греъм и хвърлила писмото на „Кунард“ заедно с плика в огъня. Греъм и тя гледали как бъдещата ми морска кариера се превръщала в дим.

— Докато съм жива, Греъм, да не му казваш какво направих — помолила тя.

След това поставила писмото от Бъкингамския дворец по средата на лавицата над камината.

Бързо прекосила улицата към фурната на Елдред, за да ми се обади по телефона.

Намирах се в склада на Уесекс, когато ме извикаха, че ме търсят.
— Пол, имаш писмо от Бъкингамския дворец. Предлагат ти работа. Ще я приемеш, нали?

Излишно беше да ме пита. За такова предложение можех само да мечтая. Не можех да се зарадвам, защото ми беше трудно да повярвам, че е истина.

Без да знае, мама беше взела вместо мен най-голямото решение в живота ми и ме беше насочила към сушата и към Бъкингамския дворец.

Греъм си изпълни обещанието и не отрони нито дума. Пази тайната деветнайсет години. Каза ми, когато стояхме на гроба на мама в гробището Хейсланд през 1995 година, минути, след като ковчегът бе спуснат в земята близо до гробовете на дядо и баба Кърк.

По това време работех за най-необикновената жена на света — принцесата на Уелс. И всичко дължах на прекрасната си майка, а нямаше как да ѝ благодаря.

Когато всички си тръгнаха, направих, каквото тя винаги правеше с баба Кърк — разговарях с нея на гроба ѝ. Казах ѝ — благодаря ти.

[1] На този ден през 1605 година е бил предотвратен опит да бъде взривена сградата на парламента. Англичаните го отбелязват със запалени огньове и фойерверки. — Б.пр. ↑

[2] Алея в парка Сейнт Джеймс в Лондон. — Б.пр. ↑

2. БЪКИНГАМСКИЯТ ДВОРЕЦ

Не можех да повярвам на кралската гледка пред себе си.

Кралицата седеше вгълбена в дневната си в Бъкингамския дворец. В един миг вдигна поглед и ме видя как се взирам в нея и се усмихвам.

— Защо се смееш, Пол? — попита тя. Гласът ѝ я издаваше, че ѝ е забавно.

— Ако само можехте да видите това, което виждам аз, Ваше Величество.

И двамата се засмяхме. Беше късно вечерта, времето преди лягане. Тя седеше в елегантна копринена рокля на стола пред бюрото си, близо до прозореца. Беше си сложила имперската кралска корона... и розови домашни пантофи. Гледката беше невероятна — кралицата на Англия с корона и пантофи. Тя изглеждаше едновременно величествена и по домашному близка — картина на кралска непринуденост. Беше толкова очарователно, колкото и нелепо, както и смешно, което потвърждаваше и нейната усмивка.

Бях я изненадал, когато влязох в стаята да ѝ пожелаая лека нощ, след като бях изпълнил и последното си задължение — да се уверя, че деветте коргита са легнали удобно в леглата си. Стаята им се намираще по-надолу в елегантния, покрит с червен килим коридор. Висок, сгъваем параван е изправен пред стаята вляво от входа. При влизане изминаваш няколко стъпки по дървения под, след това вървиш по огромен килим и тогава виждаш всичко. Бях спрял и не помръдвах.

Кралицата, сложила очила за четене, седеше на бюрото си, където спуснатата надолу лампа хвърляше ярка светлина върху червените кутии с документите от правителството и върху книжата, над които работеше. Хилядите кристалчета от короната хвърляха отблясъци в полуосветената стая. Често бях виждал кралицата по пантофи, но никога в съчетание с най-величественото и безценно от кралските съкровища. Беше вечерта преди официалното откриване на сесията на парламента и кралицата, както всяка година, трябваше да

свикне с тежестта на короната, което беше все едно да сложи два пакета със захар на главата си.

— Нещо друго ще има ли, Ваше Величество? — я попитах, когато ми се усмихна.

— Не, благодаря ти, Пол.

Тя наведе глава и продължи да пише.

Поклоних се.

— Лека мощ, Ваше Величество.

Никога повече не видях кралицата с корона в неофициална обстановка. Това се случи само веднъж.

Животът и битът ми се подобриха значително след 20 декември 1976 година — от клаустрофобията на Уесекс в Борнмът, до простора на Бъкингамския дворец в Лондон.

Треперех, когато влязох в двореца онзи първи ден. Облякъл бях най-хубавия си тъмен костюм и носех малко куфарче. Питах се дали работата ще е като в голям хотел. Нищо такова: хотелите имат тесни коридори; коридорите на дворците са като авенюта, покрити с килими. Бароковата украса и анахронистичните наименования на длъжностите превръщат двореца повече в музей.

Старият ми училищен приятел Ким Уолтърс, за който беше смешна шапката в училището Уилям роудс, трябваше да види сегашната ми униформа. Останах няколко минути пред голямото огледало от вътрешната страна на вратата на гардероба в стаята ми. Сякаш наблюдавах пантомима. От огледалото ме гледаше изображение от миналото — напълно непознат човек, облечен в кралска ливрея, който като че ли щеше да прислужва на крал Джордж III, не на кралица Елизабет II. Тъмносиня кадифена шапка за езда, колосано бяло жабо около врата върху риза без яка, бродирана черна жилетка със златни ширити отпред, гръб от черна коприна и златни копчета, украсени с релефно изображение на кралския кръст. Червени бричове от едро кадифе, стегнати под коленете със златни копчета и златен галон с пискюл; дълги копринени розови чорапи и черни лачени обувки с катарамии. От лявата ми страна висеше ножница със сабя. Сложих си белите памучни ръкавици.

Няколко минути се чувствах глупаво. Но след като сложих и последната част от кралската ливрея бях обзет от чувство на гордост. Това беше аленочервен фрак със златни ширити, успоредни на копчетата отпред и златни хоризонтални галони на ръкавите, които тръгваха от рамото и стигаха до китката. Тази униформа е била предавана от човек на човек най-малко двеста години — поправяна, кърпена и овехтяла, но с великолепието, което не е избледняло от времето. Само едно нещо беше променено — емблемата, пришита в горния край на левия ръкав, носеше инициалите „EHR“, обградени от кралската жартiera с надписа „Noni soit qui mal y pense“, което ще рече „Срам за този, който мисли лошо за това“, а над тях беше избродирана имперската кралска корона.

За пръв път пробвах тези дрехи в ливрейното помещение на приземния етаж на двореца, където гардеробите стигаха чак до тавана, а по средата имаше голяма маса. Цял ден отиде да ми комплектуват униформите, които трябваше да имам. Всички дрехи са били носени от други хора преди мен. В Бъкингамския дворец, както и в Грасмур беше нещо обикновено дрехите да се износват. Дори ризите, панталоните и костюмите от детските години на принц Андрю бяха преправяни, за да ги носи и принц Едуард.

Заместник старшият лакей Мартин Баб ми връчи пет различни униформи пълният комплект за официални и полуофициални случаи в и извън двореца: аленочервената — фрак с цилиндър за полуофициални случаи и за конните състезания в Аскът; еполетът — фрак с двуредно закопчаване и с висока яка, който се носи само на борда на кралската яхта „Британия“, тропикалът — бяло сако, подобно на яке за сафари само за горещо време; и всекидневната ливрея — черен фрак, който се носи с бяла риза, черна вратовръзка и аленочервена жилетка. Дадох ми също така къса червена пелерина на кочияш, няколко кутии ризи и закачалки с допълнителни чифтове панталони.

Дворецът беше празен, с изключение на много малка част от прислугата. Дворът се беше пренесъл в замъка Уиндзор за ваканцията и най-новото попълнение бе готово да започне кралската си служба. Поне що се отнася до облеклото.

Никой не ме бе подготвил за първата ми задача на Бъдни вечер. Изпратиха ме с влак в Уиндзор. Стоях на първия етаж на осмоъгълната

каменна кула в североизточния край на замъка с изглед към Източната тераса. Оттам се откриваше панорамна гледка към градините и игрището за голф. Чашките за кафе с монограми подрънкваха и звънтяха върху голямата сребърна табла, тъй като изпотените ми ръце трепереха от притеснение. Стомахът ми се свиваше. Страх ме беше да не направя грешка и се чувствах страшно смутен в униформата. Дали няма да направя лошо впечатление? Ами ако изпусна таблата? Ще се справя ли? Щеше ли да е пълен провал за мен? Предстоеше ми за пръв път да бъда в присъствието на цялото кралско семейство, което ме изпълваше със страхопочитание.

Чаках в Осмогълната зала, която беше с висок таван, а стените ѝ бяха облицовани с дъб. Къс, постлан с червен килим коридор водеше към помещението, в което предстоеше да вляза — огромната тържествена трапезария, където кралското семейство Уиндзор вечеряше на свещи. В продължение на два часа наблюдавах безкрайния поток от униформени лакеи, слуги, пажове и виночерпци да се появяват и изчезват надолу по коридора. Беше нещо като човешки конвейер, препълнен с чинии, сребърни съдове, чаши и блюда. Едно безкрайно движение от първото блюдо през главното ястие до пудинга. После дойде време за десерта — круша, банан, ананас или праскова, които щяха да се ядат с позлатени нож и вилица. В кралския дворец човек не яде банан като маймуна: трябва да има нож и вилица и да го бели като пъпеш.

Всичко, свързано с кралското семейство, дори храненето насаме, се планира, прави се сценарий и се изпипва до най-малкия детайл. Много хора, подобно на мен през онзи ден, се въртят нервно с малки, незначителни роли, също като изпълнителите в мюзикъл, които чакат подредени зад кулисите. Зад вратата заема позиция цялата задкулисна формация. Слуги в ливреи стоят изпънати като струни в права редица с подноси с ястия в ръце. Първо месото. След това картофи. Зеленчуци. Салата. Един глас непрекъснато подканва процесията да се движи.

— Месо... тръгвай.

Минават трийсет секунди.

— Картофи и сос... тръгвай.

Минават трийсет секунди.

— Зеленчуци... тръгвай.

— Салата... тръгвай.

Мина известно време, преди да ми поверят да нося месо или картофи. Първите ми задължения се ограничаваха само до празните порцеланови чаши.

След това разбрах, че ще се сервира кафето и големият за мен момент настъпи. През полуотворената врата с поднос, който ми тежеше, успях да зърна великолепието на стаята. Смехът и шумната размяна на реплики след вечерята стигаха чак до мен. Г-н Дикман, дворцовият стюард, отговарящ за сервирането, ме успокои:

— Не се безпокой. Няма за какво да се притесняваш.

Това беше възможно най-простата задача. Нарочно ми я бяха дали — да ме въведат в кралското обслужване, а на кралското семейство — да представят едно ново лице.

— Само влизаш в трапезарията, заставаш в ъгъла и лакеят ще идва при теб да пълни своя поднос. Единственото нещо, което трябва да правиш, е да стоиш там. Лакеят ще сервира кафето — обясняваше ми г-н Дикман.

Ролята ми беше само да вляза. Нищо друго. Но начинът, по който му се усмихнах, очевидно не го убеди, че съм се успокоил.

— Няма да те изядат! — каза новият ми началник.

Той ме тупна леко по гърба.

— Тръгвай, хайде, ти си добро момче.

И докато краката ми, сякаш налети с олово, ме носеха към стаята, си спомних, онова, което г-н Дикман ми бе казал още в началото:

— Не се втренчвай и не гледай никого в очите. Кралското семейство не обича да бъде наблюдавано, когато се храни.

Погледът ми беше закован в поклащащите се порцеланови чаши. Внимателно. Още по-внимателно. Единственото, което трябваше да направя, бе да извървя десетина крачки до ъгъла на трапезарията.

Стигнах дотам. Вдигнах очи. Пред мен беше най-голямата маса, която някога бях виждал — овална, от полиран махагон, около шест метра дълга, с големи разклонени свещници в средата, между които имаше страшно много аранжирани цветя. Тъмно червени плюшени завеси със златни пискюли бяха спуснати над готическите прозорци. Огромен портрет на кралица Виктория гледаше потомците си от стената над каменната камина.

След това очите ми направиха това, което не им беше позволено — втренчиха се. Започнах да оглеждам масата, за да откроя кралицата сред трийсетте членове на нейното семейство, всички във вечерно облекло. В полезрението ми попадна кралицата майка. Тя седеше в средата на най-големия стол, който беше позлатен и приличаше на трон. Беше погълната от оживен разговор с любимия си внук — принц Чарлс. Кралицата беше от другата му страна, на много по-малък стол, на каквито седяха и останалите. Срещу нея седеше принц Филип, Единбургският херцог и слушаше внимателно някакъв разговор.

Много хора биха дали всичко да могат да надникнат зад едноизмерния телевизионен образ на жената, чиито истински характер и личност остават скрити зад задълженията, които трябва да изпълнява. И ето я тук — почива си вкъщи със семейството. Тогава за пръв път видях монарха в домашна обстановка. Направи ми впечатление естествената ѝ усмивка и си помислих колко малка изглежда в истинския живот. Спомням си, че си мислех колко съм близо. Спомням си, че си мислех за мама. Само да можеше да ме види цялото село Грасмур.

Бижутата проблясваха на светлината на свещите. Лакеите действаха бързо и ефикасно при сервирането на масата, а аз бях доволен, че не трябваше да правя нищо друго, освен да бъда статуя, държаща поднос.

Виждах младите принцове Андрю и Едуард, принцеса Ана и съпругът ѝ, капитан Марк Филипс, с когото бяха женени от две години. Принцеса Маргарет доминираше в разговора с високия си, писклив глас. И всички говорят толкова високо, мислех си аз.

Отместих очи, преди да са забелязали втренчения ми поглед. Моят поднос изведнъж се оказа празен и аз бавно и незабелязано се измъкнах от стаята.

— Виждаш ли? Не беше чак толкоз зле, младежо — каза отвън засмян г-н Дикман. Бях страшно горд.

Обикновено на Нова година в нашето семейство вкарвахме голяма буца въглища вкъщи, за да ни носи късмет през цялата година. Настъпването на 1977 щеше да е различно. Посрещнах я в Сандрингам Хаус и като най-млад слуга имах страхотното задължение да пусна да

влезе Новата година от името на кралското семейство. Стоях в предния коридор и чаках моя номер. Треперех от студ и притеснение и гледах през прозореца как другите лакеи сервират шампанското. Уиндзорите празнуваха. Оставаха броени минути до настъпването на Новата година. Когато удари полунощ, вратата се отвори и аз влязох, за да изпълня задължението си. Трябваше да мина през салона, да стигна до камината, да взема едно дърво от купчината и да го хвърля върху горящата жарава. Щом дървото, което бях хвърлил, зацвърча на огъня, гръмнаха аплодисменти. И като награда за това, че бях изпълнил традицията, имах привилегията да бъда първият от персонала, който се приближи до кралицата и я поздрави:

— Честита Нова година, Ваше Величество.

Сияех от радост.

Изобщо не трябваше да съм лакей. В края на краищата в писмото, което мама беше отворила, ми предлагаха поста на помощник на иконома — човек, който работи в помещението със стъклени и порцелановите сервизи, с ръце до лакти в сапунена пяна, да търкам чинии и чаши, докато започнат да скърцат от чистота. Но в последния момент се беше освободило място при лакеите и за това отидох там. Попаднах под ръководството на старши лакея Джон Флойд, който беше четиринайсети по ранг и получаваше заплата от хиляда и двеста лири. Първите две позиции се заемаха от личните лакеи на кралицата и изглеждаха на светлинни години от мен.

Помещенията, в които живееше персоналът, бяха със стандартния размер на хотелска стая, семпло мебелирани, почти без украса. Във всяка от тях имаше умивалник в ъгъла, едно легло, бюро, скрин, гардероб и зелен килим. Бяха мрачни, с прозорци в горния край, които пропускаха малко светлина.

Преди да пробвам ливреите, заместник старшият лакей ме отведе в моята стая в мъжкото крило, което се гуши зад редицата от тесни прозорци на източната стена на Бъкингамския дворец — най-горният ред прозорци, които са непосредствено под корниза. Не бях достатъчно старши, за да ми дадат стая с изглед към паметника на кралица Виктория и към Мел. Моята стая беше от другата страна на коридора, с изглед към четириъгълния вътрешен двор, покрит с червена тухла и

обграден отвсякъде от двореца. Често заставах на радиатора, за да гледам стъклената веранда с каменните колони на парадния вход, където пристигат всички посетители — от държавни глави до гостите за градинско парти. Веднага до него е двойната черна „кралска врата“, през която минават идващите на частна аудиенция при кралицата, като например министър-председателят, който пристига всеки вторник вечер, за да я информира.

Трябваше да поема невероятно голямо количество информация за дворцовия живот. Лабиринт от подземни коридори и друг — от свързани една с друга стаи и преддверия водят до над шестстотин стаи. Бъкингамският дворец е като едно чуждо село в държавата. Хората в него говорят същия език, но живеят в различен свят. Той си има собствен полицейски участък, пожарна команда, която е на двадесет и четиричасово дежурство, пощенска станция, лекарски кабинет, пералня, електротехници, параклис със свещеник, дърводелци, златари и водопроводчици. Има си и собствен бар.

В двореца има смущаващо сложна система от длъжности, останала още от XVIII век: главен управител на двора, дворцов стюард, личен паж на кралицата, паж за специални поръчки, паж в залата за аудиенция, първа придворна дама (която трябва да е херцогиня), компаньонка на кралицата, придворни дами; йоман, отговарящ за помещението със сребърните сервизи, йоман, охраняващ помещението със стъклените и порцелановите сервизи, флигел-адютант. Да не говорим за пазителя на кралската кесия и за церемониалмайстора на кралския меч. Бъкингамският дворец се управлява от администрацията при двора, начело с лорд шамбелан. Под него стоят шест служби — Канцеларията на частния секретар на кралицата; Канцеларията на ковчежника и на пазителя на кралската кесия; Канцеларията на лорд шамбелана; Канцеларията на главния управител на двора; Кралските конюшни; и Службата за кралските колекции. Прислугата, към която се числях и аз, беше към Канцеларията на главния управител на двора. Тя, от своя страна, беше разделена на три — „П“ — поддръжка; „Х“ — храна; и „О“ — общи неща. Лакеите бяхме към „О“ и бяхме подчинени на дворцовия стюард Сирил Дикман.

След това трябваше да науча процедурите — правилата, протоколът и традициите, които по никакъв начин не трябва да се

забравят. През първата година си водех бележник, в който записвах имената и титлите на колегите и на кралските сановници, скицирах преките пътища до различни места, рисувах минидиаграми за начина на подреждане на масата за обед. И за разполагането на съдовете в подноса имаше план — чинийка с чашка се слагат така, че дръжката и лъжичката да сочат пет часа; чиниите и блюдата трябва да са обърнати по такъв начин, че кралският кръст да сочи дванайсет часа; солта отдясно; горчицата отляво; зад тях пиперът; купичката със захар — задължително захар на бучки, никога ситна, и щипци за захарта; препечени филии в сребърен панер за хляб, никога в чиния; не повече от три топки масло в чинийката. И никога да не се забравя ленената салфетка.

Дори общата баня ме хвърли в смут. Тя имаше няколко преградени кабинни с хромирани душеве отгоре. Не бях виждал дотогава душ и ми беше малко неудобно, че трябваше да питам как се действа с него.

В коридорите с копринените тапети не се разрешаваше на прислугата да пуска прахосмукачки преди девет часа, за да не се безпокои кралското семейство. Затова се използваша четки с дръжки за почистване на червения мъх от килимите. Изобщо не беше препоръчително лакеят да ходи по средата на килима, защото си считаше, че е „твърде нахално да си го позволява прислугата“. По току-що почиствения килим можеха да ходят само кралски крака. Персоналът трябваше да ходи по широкия около стъпка бордюр. Червените килими се поддържаха като вратичките на игрищата за крикет. Ако слуга видеше член на кралското семейство да се приближава по коридора, протоколът изискваше да спре на място с гръб към стената, за да отдаде почит като се поклони, когато минава кралската особа, без да казва нищо.

Научих се, че изкуството да си добър слуга, е да изпълняваш колкото се може повече от своите задължения, без да бъдеш забелязван. Животът на слугата преминава в сянка и в най-добрия случай той, или тя трябва да бъдат невидими. Това изискване, когато се прилагаше до крайност, караше армията от прислужници и лакеи да се понасят нанякъде, за да се скрият, докато пътят е свободен за тях. В Сандрингам Хаус прислужниците се втурваха към големите гардероби под стълбите, за да не се изпречат пред кралицата, когато тя слизаше в

главния салон. Тази „криеница“ водеше до множество странни ситуации, при които слугата се спотайваше в страничен коридор, водещ към спалня, прилепил ухо на вратата в очакване на тишина, което значеше, че е безопасно да продължи. От някое скрито убежище слугите наблюдаваха салона, докато си отиде и последният гост. Едва след това влизаха, раздигаха празните чаши, подклаждаха огъня, оправяха възглавниците и чистеха килима.

Що се отнася до снобизма, открих, че в кралския двор имаше повече навирени носове, отколкото в кралското семейство. Съществуваше строга йерархия във всичко, чак до такива прости неща като начина на хранене. Това беше класова система, сякаш взета от палубата на „Титаник“, поддържана от висшите кралски сановници, които принцесата на Уелс наричаше „мъжете в сиви костюми“.

Нисшите служители в двора — от помощник-икономите до лакеите и от готвачите до камериерките, от носачите до пощальоните, от кочияшите до шофьорите — се хранеха на маси с бели покривки и пластмасови столове в трапезария на приземния етаж, която беше постлана с линолеум и приличаше повече на служебен стол. Обслужваха се сами. Беше шумно и атмосферата беше съвсем земна.

Трапезарията на стюардите беше на първия етаж с тапицирани столове и с килими. Настроението беше по-делово. Тук се хранеше старшият персонал, тези, които бяха служили двайсет и повече години, или бяха удостоени за вярна служба — пажове, лични пажове на кралицата, пажове за специални поръчки, йомани от помещенията със сервизите, старши лакеи, личните камериерки на кралицата, нейният шофьор и разбира се дворцовият стюард. Една забележима придобивка при тях беше, че имаха различни видове хляб, плата със сирена и бисквити.

В съседство — едно стъпало по-високо в йерархията, беше трапезарията на частните секретари и помощници, работещите в пресслужбата, машинописките и администраторите.

След това идваше великолепната стая на Лейди Барингтън, с висок таван и полилей в средата. Тук помощниците на главния управител на двора, на главния интендант и на ковчезника се отдаваха на светски и сериозни разговори. Те бяха по-високопоставени и им се позволяваше уиски или шери преди ядене, както и вино с яденето.

Следваше най-прекрасната от всичките трапезарии — за каймака на двора, която е в съседство с Церемониалната зала. Портрети от кралската колекция висят над бюфетите „Чипъндейл“ и „Шератон“. Яденето се сервира в чинии от фин порцелан, яде се със сребърни прибори, а в кристални чаши се налива вино от кралските изби. Този разкош беше единствено за придворните дами, старшите компаньонки на кралицата, първата придворна дама, частните секретари на кралицата, пазителя на кралската кесия, свещеника на кралицата, флигел-адютантите и лорд шамбелана. Тук атмосферата беше официална и скована, много наподобяваща частен клуб на консерваторите. Колкото и да е странно, тя беше четирикратно по-голяма от трапезарията на Нейно Величество и с много по-импозантна украса.

Трапезарията на висшите кралски сановници се превръщаше в тренировъчна площадка за новаци лакеи като мен. Преди да ми поверят отговорността да обслужвам кралската маса, трябваше да изуча и усъвършенствам занаята пред лорд шамбелана, което в началото беше мъчително. Трябваше да се науча как безупречно да подреждам масата за обяд — да поставям ножовете и вилиците на един сантиметър от ръба на масата и да внимавам всеки комплект прибори да бъде огледално разположен спрямо съседните. Или как да сгъвам салфетката като Перата на Уелския принц^[1]. Или как да наливам отлежалото вино и шампанското точно до средата на чашите.

В продължение на три месеца бях прикрепен към един старши лакей и бързо трябваше да усвоявам тънкостите на службата: как храната на кралицата да се носи от кухнята до нейната трапезария топла и навреме, и как да мажа и лъскам ботушите на флигел-адютантите. Важно беше да съм абсолютно незабележим докато се учех, но трябваше да бъда и свръхнаблюдателен. Освен да сервира в трапезарията, друго задължение на лакея беше да бъде и камерхер.

Застанал в тъмния ъгъл на спалнята, в която един гост беше непробудно заспал, наблюдавах и се учех, докато моят наставник Мартин Бъб демонстрираше необходимите умения. Изкуството се състоеше в това да си абсолютно безшумен, бърз и да виждаш в тъмното. В кралските дворци и замъци не осигуряват будилници. Лакеят или камерхерът, съответно камериерката, влиза в стаята точно на секундата в посоченото време, за да събуди господаря или

господарката си. Стъпвайки уверено в тъмното, Мартин постави на един стол на една ръка разстояние от леглото малък дървен поднос „за събуждане“. Върху него имаше току-що запарен чай и чаша портокалов сок с една бисквита. Ако това нямаше ефект, се прибягваше до следващия номер, който обикновено постигаше целта. Мартин прекоси килима до прозореца и дръпна завесите, при което стаята се изпълни с дневна светлина. С нахлуването на светлината имах странното чувство, че и аз, абсолютно ненужен, застанал в ъгъла неподвижен като закачалката за дрехи, сякаш нахлух в стаята.

Когато господинът се размърда, Мартин събра дрехите, съблечени предната вечер, и извади от гардероба дървена закачалка за панталоните, ризата и сакото. След това ги изнесе навън, където бяха чорапите и бельото за пране, и обувките, които трябваше да се лъснат. За деня, който започваше, той му извади чисти дрехи и ги подреди по определен начин, който аз трябваше да репетирам: постави панталонът, сгънат на седалката на стола с джобовете, извадени навън, така че лесно да го хване и вдигне; ризата, сгъната, сякаш току-що извадена от кутия, се поставя под прав ъгъл спрямо панталона — всички копчета разкопчани и ръкавелите — сложени; най-отгоре чист чифт долни гащета; обувки с развързани връзки край стола; върху тях чорапи. След това Мартин се приближи до тоалетния шкаф и отвори най-горното чекмедже, откъдето извади няколко вратовръзки (камерхерът винаги трябва да дава възможност за избор, а не да оставя само една вратовръзка). Той извади също така една чиста, изгладена и сгъната носна кърпа.

След това ми даде знак да го последвам в банята, която бе в съседство. Мъжът продължаваше да спи. Затвори вратата и започна да ми разяснява „процедурата в банята“. Отвори крановете и пусна във ваната хладка вода, постла килимче на пода и придърпа към него стол.

— Ето как поставяш хавлиената кърпа — каза Мартин.

Разгърна краищата ѝ по стола, така че когато господинът седне, да може да се обгърне с нея и като се изправи тя да му бъде като роба. Мартин си беше свършил работата и ние излязохме от банята.

Абсолютно същата процедура бе възприета от камерхерите и камериерките не само към гостите, но и за всички възрастни членове на кралското семейство. Беше ценен урок — на теория поне. Първият път, когато ми се наложи да обслужвам сам един доста възрастен

господин, изпаднах в паника. Не можех да намеря на пода съблечените предната вечер дрехи, и се чудех къде по дяволите ги беше оставил. После ръката му се протегна изпод завивката — беше си легнал с тях.

По-късно разбрах, че принцът на Уелс е много педантичен в изискванията си, които неговата прислуга — от покойния Стивън Бари до Майкъл Фосет — трябваше да изпълняват. Сребърен ключ с емблемата му беше прикрепен към пастата му за зъби, също като ключа на кутия сардина, и когато се завърташе, изстискваше върху четката само колкото трябва паста. Памучната му пижама трябваше да се глади всяка сутрин.

Задължение на лакеите беше да обслужват всички врати и входи към двореца и да пренасят по коридорите до покоите на кралицата червените правителствени кутии, които пристигаха от Министерството на вътрешните работи, Даунинг стрийт и Министерството на външните работи.

На външно лице строгата йерархия в задълженията може да се стори странна, но монархията не би могла да функционира или да оцелее, без огромната машина, която се нарича кралски двор. Той е едновременно и машинното отделение, и първото впечатление за кралското семейство. Всяко винтче в този механизъм — от помощник-иконома до лорд шамбелана се върти всяка минута, всеки час и всеки ден, за да гарантира плавния ход на живота и на цялата дейност в двореца.

Кралицата е в приятелски отношения с по-голямата част от персонала и между работодател и наемник съществува взаимно уважение. Строгата официалност при изпълнението на службата е примесена с неофициалност в общуването извън нея.

В ден, когато кралицата имаше официални ангажменти, вратата на асансьора се отваряше и сякаш с магическа пръчка кралицата се появяваше на партерния етаж, при което придворните дами веднага правеха реверанс, а частните секретари и флигел-адютантите се покланяха почтително. Беше изключително официално и резервирано. Но когато цялата тази група се връщаше, кралицата често се позастояваше около асансьора и ѝ се искаше да поприказва с някого. Възможно е през деня да се е случило нещо забавно или да е имало някой ексцентричен жест и Нейно Величество ще се посмее, ще поговори, после ще благодари на придворните си за хубавия ден.

Когато тя се обръщаше, за да влезе в асансьора, всичко отново ставаше много официално и тогава отново имаше реверанси и поклони, но сякаш по-приятелски. Церемониалността беше понякога малко попресилена. Спомням си по-специално една придворна дама, която правеше толкова дълбоки реверанси, че се чудех дали няма да се претърколи някой ден.

От първия момент, в който започнах да работя в двореца, изпитвах и продължавам да изпитвам огромна почит към Нейно Величество. Тя е забележителна и мила дама, но щеше да мине още известно време преди да я опозная и да започна да я разбирам по-добре. Бях лакеят, които си спечели прозвището „Копчетата“. Мартин Бъб и колегатата ми лакей Аластеър Уонлес ме кръстиха така, защото бях назначен в ливрейното помещение да лъскам и зашивам копчета с релефни златни украшения върху десетките униформи. Беше досадна работа, която вършех часове наред през тримесечния си изпитателен срок.

Когато Великобритания започна да се готви за честването на Сребърния юбилей на кралицата, персоналът в двореца бе натоварен с работа както никога — почти всяка седмица имаше приеми и банкети. През тази много важна година аз останах на по-нисшия си ранг и нямах да изпълнявам някаква особена роля. От удобната позиция на моята стая можех да наблюдавам през юни как позлатената каляска за коронации, направена за крал Джордж III, потегли с кралицата от четириъгълния вътрешен двор в официална процесия по улиците на Лондон до катедралата Сейнт Пол. Лакеи като мен вървяха край каляската, облечени в официалните си ливреи. Те бяха заобиколени от йоманите от кралската гвардия, които обикновено наричаха бийфитъри, и дворцовата кавалерия. В далечината чувах възгласите на многолюдните тълпи.

Беше вторият път, когато кралицата се качи на тази много внушителна, но не особено удобна каляска — първият е бил на собствената ѝ коронация през 1953 година. След завръщането ѝ я чух да казва на приема:

— Бях забравила колко неудобно може да бъде това возене.

Всички в двореца, които до 2 юни 1977 година бяха служили най-малко една година, бяха наградени със сребърни медали с бели ленти. Бях единственият лакей, който не получи медал, защото бях на работа едва от шест месеца. Оставаше ми само да пресмятам колко време още щях да бъда последният по ранг лакей. Оказа се, че не чаках много.

В замъка Уиндзор се понесе мътва за някакъв „инцидент“ в една от спалните, но доказателствата сочеха другаде. Полупразна бутилка джин била намерена на нощното шкафче до отворена кутия с хапчета. Мъж, който страдал от депресия, лежал в безсъзнание в леглото. При входа на Огъста Тауър на южния край на замъка се появи линейка, което беше много необичайна гледка. Тя пристигна с изгасени фарове и без включени сирени, за да не предизвика смут. Лекарите се отправиха към стая на втория етаж. Личният лакей на кралицата — единият от двамата, които бяха неотклонно до монарха, където и да отидеше по света, лежеше прострян на носилката в критично състояние. По обед бил направил опит за самоубийство. Беше април 1978 година. Въпросният лакей оживя, но повече не се върна на кралската си служба и напусна по здравословни причини. Горедолу по същото време се пенсионира пажът на кралицата (по-старши по ранг от лакей) Ърнест Бенет след безупречна служба, започнала още в края на Втората световна война. Тези две събития наложиха промени в прислугата в най-близко обкръжение около кралицата, при което аз получих неочаквано повишение.

В лакейното помещение усилено се правеха догадки кой ли ще заеме привилегированата позиция личен лакей на кралицата — роля, която включваше и грижи за деветте коргита. Пръв повишиха колегата ми Пол Уайбру, а трябваше още един. Без да знам, кралицата вършела ловко и неуловимо разузнаване за лакеите по време на обеди и на коктейли. Наблюдавала изпод око тяхната придирчивост към детайлите, маниерите и външността им, както и цялостното им поведение. Ние всички сме били поставени на витрина.

Дни по-късно бях повикан в канцеларията на старши лакея Джон Флойд.

— Би ли ти харесала възможността да станеш лакей на кралицата? — попита ме той.

Можеше да има само един отговор. Едва шестнайсет месеца след постъпването ми щях да имам работа, за която можеше само да се мечтае — могъщ пост в двора. Всяка позиция, толкова близко до кралицата, се смята за специална и привилегирована. Само избрана група хора са около монарха и следователно имат непосредствен достъп до нея. Основните хора около нея не са нейните служители, които ѝ помагат в административните и държавните дела и в изработването и графика ѝ, а личните ѝ камериерки, пажове и лакей, които споделят нейния най-интимен и личен свят. Неочаквано се оказах един от тези, които бяха от информирания вътрешен кръг. Обичайна практика за частния секретар беше да „изпробва почвата“ чрез мен — да видя настроението и реакцията на кралицата на дадено събитие, преди той да отиде на аудиенция при нея. Служителите от двора си вършеха работата и благодарение на информацията, която получаваха от личната прислуга на кралицата. Думата ми започна да има известна тежест.

За кралицата като че ли беше по-лесно да има двама лакей на име Пол, защото винаги, когато викнеше името, единият от нас се появяваше, но за нас това създаваше объркване. И така, за да има яснота, Нейно Величество ни измисли други имена. Аз, с моите 178 см станах „Малък Пол“, а той, който беше 188 см висок, беше „Голям Пол“.

Това бе удобно за кралицата, но не и за принцеса Маргарет. По телефона нямаше как да се види кой е по-висок.

— С кого разговарям — Малък Пол или Голям Пол? — винаги питаше тя с нейния ясен, привлечен говор, много по-надут, отколкото на сестра ѝ, който никога не можеше да се сбърка.

За мен беше мъка да ѝ отговаря:

— Малък Пол, Ваше Кралско височество.

В продължение на десет години цялото кралско семейство ни наричаше по този начин.

Имаше едно значително предимство да си лакей на кралицата. Преместих се от другата страна, в коридора на пажовете в предна стая с прекрасен изглед към Мел. Моят прозорец беше четвъртият отляво, непосредствено под корниза.

Денят ми започваше всяка сутрин в седем часа така, както и свършваше — с разходка на деветте коргита: Бръш, Джоли, Шадоу, Мит, Смоуки, Пайпър, Фейбъл, Спарки и Чипър — единственото мъжко в групата. След разходката им се позволяваше да отидат в спалнята на кралицата. Тя се събуждаше сутрин в осем с кучетата и с чаша чай.

В девет часа беше време за втора разходка. Кралицата отваряше вратата на спалнята си. Аз чаках отпред и веднага слагах каишката на всяка глава, която се появяваше. Девет коргита на девет каишки ставаха доста неудържими. Разбрах истинската им сила в Сандрингам Хаус. Коргитата са напористи малки същества. Всяко искаше то първо да излезе навън. Една сутрин беше понавалял малко сняг и стъпалата, както и пътеката бяха станали хлъзгави.

Когато вратите се отвориха и аз се обърнах да ги затворя с една ръка, деветте каишки ме повлякоха на другата страна. Паднах, ударих си главата в стълбите и изгубих съзнание, а коргитата в това време препуснали в снега. Това, което си спомням, когато дойдох на себе си, бяха лицата на кралицата и ни принцеса Ана над мен.

— Пол, добре ли си? — попита кралицата.

Лежал съм там около десет минути, преди да ме намерят. Помогнаха ми да се изправя на крака. Напипах голяма подутина на главата си. Бях си ударил и гърба. Болеше ужасно. Кралицата извика джипито в Сандрингам д-р Форд и ми нареди до края на деня да си почивам в леглото. За щастие някой беше прибрал коргитата.

Храненето им не беше толкова трудно. То беше направо кучешки банкет. Кралицата обичаше винаги, когато можеше, лично да храни скъпите си домашни любимци. Бъбрех си с Нейно Величество по най-естествен начин, когато хранеше кучетата си в Бъкингамския дворец, в замъка Уиндзор, в Сандрингам Хаус или в замъка Балморал. Храненето на кучетата беше за мен времето, когато оставах насаме с кралицата, единственият шанс, който имах, да разговарям с нея, без някой да слуша и да ни прекъсва. Водили сме интересни разговори през годините.

Свикнах да виждам кралицата със сребърна лъжица и вилица как с истинско удоволствие прави порции от Педигри Чъм, смесен с прясно заешко и сухи бисквити, всичко това полято със сос от печено месо. Понякога имаше и някое по-специално лакомство — добавяха се

остатъците от фазан от вечерята предния ден. Моето задължение беше да поставя девет жълти купи на отделни килимчета и тя извикваше кучетата едно по едно. Тогава кралицата биваше най-весела, приказлива и непринудена. Спомняше си някои историйки, които ѝ се бяха случили през деня, разказваше ги с чувство за хумор и аз често се смеех от сърце заедно с нея.

Тя често започваше със: „Знаеш ли? Случи ми се нещо съвсем необичайно...“. Или ако беше срещнала някоя стара приятелка, казваше: „Знаеш ли кого видях тази сутрин?“. А ако ѝ се беше случило нещо смешно: „Случи се нещо невероятно смешно...“. Още по-хубаво бе, когато някой от нейните коне пръв бе пресякъл финала: „Разбра ли, че един от моите коне спечели?“.

При един от тези ни разговори по време на хранене на кучетата кралицата ми разказа една забележителна история за друг монарх, крал Чарлс I, и ме върна назад във времето към неговата екзекуция на 30 януари 1649 година, когато Оливър Кромуел влязъл в Лондон на вълната на антимонархизма.

— Знаеш ли, най-необичайно нещо се случи онзи ден. Получих писмо от един човек, чийто прародител е бил в тълпата, когато крал Чарлс I е бил екзекутиран — започна кралицата.

Тя ми разказа историята за последните мигове на монарха пред банкетната зала в Уайтхол, преди да бъде обезглавен. Нейно Величество смесваше храната за кучетата и разказваше:

— Когато му отсекли главата, част от ключицата му отхвърчала и паднала сред тълпата. Прапрародителят на този човек я взел. После в тяхното семейство си я предавали от поколение на поколение. Сега ми изпратиха това парче кост.

Бях забравил за коргитата в краката си.

— Какво ще правите с него, Ваше Величество?

— Само едно нещо мога да направя, Пол, и то е да го върна на законния му собственик. Поисках да бъде поставено в саркофага на крал Чарлс I.

Тя продължи да ми обяснява, че когато саркофагът бил отворен, видели, че отсечената глава на краля била пришита към тялото.

— И знаеш ли, тъй като вътре не е имало много въздух, брадата му бе непокътната, напълно запазена — разказваше с видима изненада кралицата на още по-изненадания си лакей.

— Можете ли да си представите, Ваше Величество — да гледате в лицето на историята?

Тя тихо се засмя при мисълта.

Чувството за хумор на кралицата се проявяваше особено в умението ѝ да имитира и тя го правеше в частни разговори. Силата ѝ беше да имитира местните говори. Много обичаше диалектите на Ист Енд, Ирландия, Йоркшър, Мърсисайд и Австралия. Влагаше чувство, защото се възхищаваше от образите, от своите хора, които срещаше по време на кралските си пътувания. Едва ли човек очаква да види монарха да имитира някого, но когато тя го правеше, много често караше придворните дами и частните си секретари да припаднат от смях.

Никога няма да забравя как веднъж на път за конните надбягвания в Аскът, застанал в аленочервената си ливрея в отвореното ландо зад кралицата, чух един кокни глас от приветстващата я тълпа да вика:

— Маани ни с ръка, Лис.

Този естествен, спонтанен поздрав разсмя кралските особи, но принц Чарлс, седнал срещу майка си, не беше чул какво е казал човекът.

— Какво каза той, мамо? — попита принцът.

С перфектен акцент от Ист Енд кралицата повтори:

— Той каза: „Маани ни с ръка, Лис!“.

Чарлс и баща му се засмяха, а кралицата продължаваше да маха с ръка.

Ако само повече хора можеха да чуят естествения смях на кралицата, или да я виждат да се усмихва по-често. Зад помпозността и блясъка, традицията и протокола, и чувството за дълг, което тя поставя над всичко друго, се крие една сърдечна и естествена жена с благ характер. Този образ би стопил строгия, суров и студен портрет, какъвто си е създала страната. Обикновеният човек вижда само този заблуждаващ образ. С кралицата се общува леко. Тя изобщо не е високомерна и надута. Често си приказвахме за градината, за природата, за колегите ми от прислугата. Тя силно се впечатлява от хората и обичаше да споделя по нещо за тези, с които се е срещала или пък ѝ предстоеше да се срещне. Нейно Величество е като жена от народа, станала по волята на съдбата монарх.

Тя, освен това, е и най-грижовната стопанка на кучета, която можете да си представите. Когато едно корги имаше пристъп на кашлица, кралицата клекна на земята, за да го притисне и да му държи муцуната отворена, докато то преглътне от спринцовката предписаната му доза сироп за кашлица. Коргитата обаче, колкото и умни да изглеждат, се биеха понякога. Веднъж в Уиндзор кралицата излезе да вечеря навън, а аз бях вече изгледал „Далас“ по Би Би Си-1 и тъкмо се канех да ги изведа на последната им разходка. Докато си обличах палтото, те се спуснаха по коридора към вратата и всичките се измъкнаха от каишките си. Джоли — коргито на принцовете Андрю и Едуард беше нападнато от другите, като лисица от хрътки. Тя беше най-малката и най-слабичката и те буквално я разкъсаха. Когато завих зад ъгъла, за да ги настигна — какво да видя бедничкото — стомахът му беше разтворен и навсякъде имаше кръв и месо. Кристофър Брей, пажът на кралицата, чул ръмженето, скимтенето и суматохата и дойде да ми помогне да оправим поразията. Грабвахме кучетата едно по едно от мелето и ги заключвахме вътре. Докато правехме това, те ни одраха и изпохапаха. Но аз треперех от страх за малката Джоли. Убеден бях, че тя ще умре. След това ме обзе ужас при мисълта, че кралицата ще побеснее.

Извикан бе ветеринарен лекар за коргито и лекар за моите и на Кристофър рани. По една инжекция против тетанус и превръзки бяха достатъчни за нас, но Джоли я взеха и ѝ направиха спешна операция. Тя оцеля, но с двайсет шева на корема си.

Когато кралицата си дойде от вечеря, разказах ѝ със страх за инцидента и открих колко толерантна е Нейно Величество. Тя беше ужасена, но прояви разбиране. Кралицата отиде в стаята си и се върна с две хомеопатични хапчета от арника за мен.

— Ето, Пол. Това ще ти помогне да оздравееш — каза тя.

Тогава още не знаех, че кучетата редовно се биеха. Когато започнеха да ръмжат едно срещу друго и да се хапят по време на хранене, кралицата им викаше:

— Хайде, стига! Как можете да сте *толкова* своеволни!

Докато хранехме коргитата, разговорите често се въртяха около най-важните за кралицата теми: конете, кучетата, принц Филип и децата. Персоналът се шегуваше, че това беше редът на темите по значимост за нея. Не е честно да се говори така. Просто тя е малко по-

пристрастена към конете и кучетата. Където и да отидеше кралицата, кучетата я следваха. Шумът от тичащи лапи и пъхтене беше нещо като радарен сигнал, че кралицата е някъде наблизо.

На Единбургския херцог нямаше нужда да се напомня за вездесъщото им присъствие. Кралицата седеше на бюрото си с отворените кутии от правителството, а коргитата в това време спяха на праговете на няколкото врати, водещи към дневната ѝ. Те почти винаги се изпречваха на пътя на принц Филип и той трябваше да ги сбутва, за да влезе. Веднъж каза с дрезгавия си глас:

— Гадни кучета! Защо са ти толкова много?

Кралицата изобщо не можеше да разбере от какво е толкова недоволен.

— Но, скъпи, те са ми като колекция — отговаряше тя.

Другите хора колекционират марки. Кралицата колекционира коргита. (Макар че тя е и филателист и притежава най-голямата частна колекция в страната, започната от дядо ѝ крал Джордж V.)

Тези кучета винаги посрещаха непознатите с хор от ръмжене и лай, но едно кратко и строго „Млък“ от кралицата беше достатъчно да ги усмири. Дори кучетата ѝ се подчиняваха.

Храненето им беше лесно. Разходките бяха трудната работа. Нейно Величество беше специалист да подхвърли, че е време за разходка, когато навън беше отвратително.

— Разходка — гласът ѝ призоваваше коргитата.

Погледнех ли навън през прозорците на Балморал, картината беше все една и съща — проливен дъжд. Господи боже, си мислех, защото разходката трябваше да бъде най-малко четирийсет и пет минути.

— Хайде, Чипър, Пайпър, Смоуки...

Надявах девет червени каишки и поемах навън в дъжда. В онези неприветливи шотландски хълмове скоро открих подслон от пороя в гъстата гора близо до река Дий — недалеч от замъка, а коргитата през това време тичаха по пътя.

На каишката на всяко куче имаше медальон, на който пишеше „НВ кралицата“ в случай че се загубеше. Това беше възможно най-лошото нещо, което можеше да ми се случи, докато аз отговарях за тях. Никога няма да забравя деня, когато се върнах с осем, а не с девет

кучета. След четирийсет и пет минути навън се помъкнах обратно, уморен и мокър с подгизналите от дъжда коргита.

— О, но те са само осем — каза кралицата, силно разтревожена. Нямахте я Шадоу.

Ужас трябва да се е бил изписал на лицето ми, но кралицата само ме погледна.

— Не се безпокойте, Ваше Величество. Ще се върна и ще я намеря. — Пороят навън продължаваше.

Половин час по-късно я намерих край река Дий и вече можех да дишам спокойно.

Чипър стана моят любимец и кралицата усети привличането помежду ни. След като бях служил при нея една година тя му позволи да спи в моята стая, но само в Балморал, Сандрингам и Уиндзор. Никога в Бъкингамския дворец, защото моята стая беше твърде далеч, на най-горния етаж. Винаги, когато бяхме някъде другаде, Чипър спеше в краката ми в леглото чак до смъртта си, девет години по-късно.

Установеният ред е закон в живота на монарха и всичко трябва да върви по часовник. Личната камериерка на кралицата влизаше в спалнята ѝ в осем часа с „подноса за събуждане“ и с порцеланова кана с чай Ърл Грей. Коргитата се втурваха вътре и я поздравяваха, а в това време завесите се дръпваха.

Кралският млекар донасяше млякото от Уиндзор, докато още всички спят. Стадо крави от породата Джърси в Уиндзор осигуряваха ежедневно кралицата и кралското семейство с пълномаслено мляко в бутилки с широки гърла, на които имаше сини печати с надпис „Кралски млечни продукти Уиндзор“. Те бяха затворени с капачки в зелено и златно и запечатани. Сметаната пристигаше в картонени опаковки със същите отличителни знаци.

В девет часа Нейно Величество прекосяваше дневната си и влизаше в трапезарията със старомодното си радио Робъртс в ръка, което абсолютно винаги беше настроено на Би Би Си-2. Минути преди това аз бях сложил малка маса със скромна закуска — препечена филия, намазана с масло и тънък слой тъмен твърд портокалов конфитюр. Трапезарията се използваше и за семейни обеди и вечери,

но кралицата често се хранеше сама. Кръглата маса, достатъчно голяма за четирима души, стоеше в средата, където слънцето хвърляше светлина през широкия прозорец върху огромния килим, покриващ пода. Картини с пейзажи в златни рамки от кралската колекция висяха на стените, украсени със синя коприна.

За мен стана нещо обикновено да виждам кралицата, застанала край ниския бюфет да чака да кипне водата, за да си запари сама малко чай в сребърния чайник. Тя сядаше и прелистваше британските вестници, подредени в определен ред в папка така, че да се вижда заглавието на всеки: от долу нагоре „Таймс“, „Дейли Телеграф“, „Дейли Експрес“, „Дейли Мейл“ и „Дейли Мирър“, а най-отгоре — сгънат вестникът за конни състезания „Спортинг Лайф“. Любителите й списания бяха „Харпърс енд Куин“, „Татлър“ и „Хорс енд Хаунд“. Тя никога не четеше „Сън“ или „Дейли Стар“, но винаги беше осведомявана за всичко, написано в тях за кралското семейство, от подробния преглед на печата, който се изготвяше всяка сутрин от пресслужбата и се поставяше до купчината с вестниците.

„Дейли Телеграф“ се сгъваше така, че отгоре да бъдат кръстословиците. Кралицата винаги държеше да реши и двете кръстословици. Понякога изоставаше със седмици, но всички кръстословици се запазваха и се трупаха в една растяща купчина, която пътуваше с нея дори в чужбина, за да си ги решава.

Първият вестник, който хващаше, беше „Спортинг Лайф“, за да види какви конни състезания ще има през деня. Нейният малък джобен дневник за надбягванията редовно се попълваше от мениджъра й по конните надбягвания с дати и видовете състезания, в които участваха нейни коне. В дните, когато кралският флаг беше в програмата на някое състезание, тя ставаше дори още по-нетърпелива да научи подробностите. Ако кралицата някога си е позволявала да се откъсне от държавните дела, то е било заради нейната страст по конете. Беше запленена от „спорта на кралете“ — от конете до треньорите, от жокеите до работниците в конюшните, от победители и победени.

Ако ви се случи да започнете светски разговор с кралицата, темата за конете с положителност ще ви спечели благоволенieto й. Но трябва да я владеете — тя е специалист по въпроса и познанията й са огромни — знае всичко — от това кои са победителите в класическите надбягвания, до формата на препятствията и чак до тънкостите на

развъждането. Никога не се осмелявах да подхващам такива специализирани теми, но понякога подхвърлях някоя дръзка реплика, когато някой от любимите й коне щеше да се състезава.

— Виждам, че Хайклиър ще се надбягва днес, Ваше Величество. Има ли шанс? — попитах един ден.

— Зависи, Пол — отговори тя и се впусна в научни обяснения за теглото, съперниците, класата и други подробности, от които нищо не разбрах.

Нито веднъж не спечелих от залаганията, но останах верен до края и винаги подкрепях конете на кралицата на дербито в Роял Аскът и Епсъм, единственото класическо конно надбягване, което продължаваше да й се изплъзва.

В десет започваше работният ден. Кралицата седеше на бюрото си в дневната, встрани от големия прозорец, със старомоден диктофон с копчета пред нея. Тя натискаше първо голямото квадратно копче, на което пишеше „частен секретар“ и винаги с бодър глас казваше:

— Бихте ли дошъл при мен, ако обичате?

— Разбира се, Ваше Величество.

Секунди по-късно частният секретар — сър Мартин Чартърис по онова време, вървеше забързано по коридора с малка правоъгълна кошница с писма. Той влизаше с леко почукване на вратата и в продължение на около час стоеше край седналия монарх, за да подредят въпросите, ангажиментите и проблемите на държавата и на Общността на нациите. (Частните секретари, или който и да било друг, винаги стояха прави на аудиенция при кралицата, освен ако тя не ги поканеше да седнат.)

Кралицата е свикнала да работи през деня в уединение на бюрото си и да се храни сама. При нея нямаше уредба за повикване на лакеите и пажовете. Затова тя натискаше един звънец и малък червен диск падаше в кръгло прозорче на дървена кутия с дупки на стената в лакейното помещение срещу покоите й. На всяка дупка имаше надпис да показва в коя стая се намира кралицата — дневната, спалнята, трапезарията, салона за аудиенции, приемната и т.н.

Времето между единайсет и един часа беше за частни аудиенции в двореца или предобедни ангажименти. Това беше също времето, когато министри, лични съветници или посланици биваха представяни на кралицата сред разкоша на Церемониалната зала, която наричаха

още Залата от осемнайсети век. Това се правеше винаги при встъпването им в длъжност — церемония, продиктувана от древна традиция, наречена „целуване на ръце“. Всеки от новоназначените коленичеше и с дясната си ръка поемаше протегнатата, с леко присвити пръсти дясна ръка на кралицата и я докосваше с възможно най-леката целувка.

През цялото време на тези ангажименти кралицата стоеше права, понякога по два часа без прекъсване. Нищо чудно, че щом се върнеше в дневната си, веднага питаше:

— Готов ли е подносът с напитките, Пол?

Винаги трябваше да съм готов, преди да ме е попитала. Тя често си наливаше голяма чаша с любимото си предобедно питие — джин и Дюбоне в равни количества с две бучки лед и парченце лимон. Обядът беше винаги в един часа и продължаваше около час.

Ако нямаше ангажименти, коргитата и кралицата отиваха на дълги разходки в градините за повече от два часа. Докато си слагаше кърпата на главата и си обличаше палтото, тя често се обръщаше към мен и ми казваше:

— Би ли имал нещо против да запишеш състезанието?

Това беше инструкцията да наглася видеото за запис на излъчваните по телевизията някъде между два и половина и пет състезания в Епсъм, Аскът, Йорк или Гудууд. Ако някое състезание не се предаваше по телевизията, за Бъкингамския дворец се осъществяваше специална жива връзка — същата аудио услуга, която получаваха бюрата за обзалагания в цялата страна. Тя слушаше много вгълбено новините за онези състезания, в които участваха и нейни коне. Лакеите и пажовете знаеха, че никога не трябва да прекъсват кралицата по време на състезание. Това би се възприело като върха на грубостта. Абсолютно всичко друго можеше да изчака тези три минути.

Кралицата никога не закусва и не взема питиета между яденетата. Когато е навън точно на секундата в пет часа ѝ се сервира чай. Независимо дали тя беше в кралски дворец в Саудитска Арабия, на кралската яхта „Британия“ или в Бъкингамския дворец, мое задължение беше да ѝ се сервира чай Ърл Грей с мъничко мляко, сандвич, без коричките на хляба и нещо сладко. Топлите кифлички с плодове, които всеки ден правеше главният сладкар Робърт Пайн,

почти не се ядяха от кралското семейство. Кралицата винаги ги натрошаваше и хранеше с тях коргитата. За тях това бе голямо лакомство — молеха се, лягаха или скачаха, за да получат парченце.

Щом свършеше чаят, отново се появяваше подносът с напитките, но никога преди шест и кралицата с удоволствие си пийваше джин с тоник. Понякога денят ѝ завършваше с официален ангажимент в ранната вечер, коктейл или вечеря. Ако претовареният график позволяваше, кралицата и Единбургският херцог почиваха заедно или вечеряха, а коргитата стояха при тях, налягали по земята. Това винаги ставаше в осем и петнайсет, освен ако кралицата майка не беше на гости. Кралицата майка винаги закъсняваше. Абсолютно винаги. Тогава се излизаше от строгите разписания и вечерята можеше да бъде в осем и половина и дори в девет. Тя винаги пристигаше сякаш не се е случило нищо:

— О, да не би да съм закъсняла? Чакате ли ме? — казваше тя с шептящия си глас.

Часовниците спираха заради нея, когато трябваше да се ходи на църква. Веднъж в Сандрингам мъжете вече бяха тръгнали, а кралицата чакаше заедно с една придворна дама. Аз, както обикновено, стоях на вратата. Те чакаха, и чакаха, и чакаха, а службата трябваше да започне в единайсет. И докато часовникът продължаваше да отмерва времето, кралицата, вбесена, започна да си слага черните ръкавици, пъхайки пръстите един по един:

— Ще дойде ли кралица Елизабет, или ние стоим тук и не знаем за какво чакаме — отбеляза тя.

Когато часовникът удари единайсет, отдолу по коридора се чу шумолене и кралицата майка пристигна с обичайната си голяма шапка, украсена с пера.

— О, закъсняла ли съм? Отдавна ли ме чакате?

Не се каза нито дума, всички се усмихваха, когато излязох да отворя вратата на колата. След като кралицата се настани удобно на задната седалка, аз трябваше да пропълзя на колене вътре в колата и да поставя малко одеялце върху краката ѝ. Това правех винаги.

Слава богу денят на кралицата обикновено вървеше по часовник. Когато тя вечеряше сама в Бъкингамския дворец, в трапезарията или в дневната ѝ винаги имаше включен телевизор. Аз заставах вътре точно до вратата. Обикновено стоях прав и гледах да се позадържа, за да ѝ

правя още малко компания, докато тя гледаше началото на мистерията с убийства Моркамб и Уайз или новините в девет часа по Би Би Си.

Веднъж, както си бях в лакейното помещение, чух някаква суматоха. Радостен вик долетя от дневната, последван от хор от лаещи коргита. Пажът Кристофър Брей и аз се спогледахме слисани.

Без да сме били викани и двамата се спуснахме към вратата, отворихме я и кралицата ни направи знак да се приближим.

— Бързо елате. Бързо елате — подкани ни тя много възбудена.

Стоеше права и сияеше от задоволство.

— Колко прекрасно! — възкликна тя.

Торвил и Дийн току-що бяха спечелили златен медал на фигурното пързаяне на Олимпийските игри в Сараево с танца си под звуците на „Болеро“ на Равел.

След вечеря, преди края на всеки работен ден, имах да изпълня още две задължения. Поставях две чаши на един поднос, бутилка обикновена минерална вода Малвърн за кралицата, бутилка уиски Гленфидих и малка бутилка бира Дабъл Даймънд за Единбургския херцог. След това извеждах коргитата на последната им разходка. Когато се върнех, ги завеждах в стаята им, в коридора на кралицата. Понякога Нейно Величество идваше при мен за ритуала по слагането на кучетата да спят. Във вечерна рокля, понякога дори с диамантена огърлица и обици, тя клякаше долу на четири крака, лично да се увери, че всяко едно си е легнало удобно в своето кошче.

— Остави им прозореца отворен. Лека нощ, Пол.

Отминал беше и този ден.

Кралицата имаше обаче още една задача. Преди да изгаси лампата, тя много добросъвестно водеше личния си дневник — винаги с молив. Дневник за кралската колекция, какъвто е писала и кралица Виктория. Дори когато ставаше време за лягане, чувството за дълг не я напускаше.

През май 1978 година едно ново момиче дойде да работи в двора като шивачка. Задълженията ѝ бяха да замрежва чорапите на принц Филип, да поправя костюми и ризи, да кърпи чаршафи и да пере хавлиените кърпи на коргитата. Известно време не ѝ обръщах особено

внимание. Беше прилежна и първото ми впечатление беше, че е непринудена, умна и весела. Тя не ме хареса.

Очевидно това, че се издигнах толкова бързо до лакей на кралицата, ме главозамая. Момчето от северното миньорско село си говореше сега с монарха, поверено му бе да се грижи за работния ѝ график. Този успех ми разшири хоризонта. Разбрах, че всичко беше възможно, и се изпълних с нова увереност, която ми позволяваше да вървя по кралските коридори, сякаш бях три метра висок. Дори северният ми акцент изчезна и аз започнах да усвоявам помпозността на дворцовия език.

Все още си бях същото момче от работническата класа, което не можеше да забрави своите корени и ценностната си система, но може би за някои в двора създавах погрешно впечатление и изглеждах много повече от онова, което бях. Новопостъпилата с положителност мислеше така. Тя бе дъщеря на ревностни католици от Ливърпул и бе дошла в Лондон от малкото село Холт в северен Уелс.

Моята грешка очевидно е била, че съм влязъл в пералнята с мръсните кърпи на коргитата и съм ги пуснал в краката ѝ, обявявайки високопарното: „Кърпи“.

Нямаше нужда тя да дава израз на презрението си. То бе изписано на лицето ѝ. Каза на приятелки, че съм едно нищо. Името ѝ беше Марая Косгроув. Бъдещата ми съпруга.

През 1979 година Марая бе повишена до старша прислужница и ѝ възложиха да отговаря за Белгийския апартамент, който беше самостоятелен, с отделен вход и с изглед към градините. Това беше най-важният апартамент в двореца, защото в него винаги настаняваха гостуващи чужди държавни глави.

Издигането на Марая съвпадна с първото ми участие в кортежа на кралицата като лакей през пролетта. Облечен в официалната ливрея, със синя кадифена шапка за езда, аз се настаних отзад на позлатеното ландо от 1902 година с огромните му месингови фенери. Процесията щеше да премине от гара Виктория до двореца, през Уайтхол и Мел. Традиционното задължение на лакея е да защитава със сабята си всички, които са в каляската. Но фактът, че бях близо до Нейно Величество, както и това, че за пръв път излизах с нея пред приветстващите я тълпи, ме изпълни с вътрешна еуфория, която единствено чувството ми за дълг удържаше.

Бях от лявата страна, непосредствено зад кралицата, която носеше розова шапка. До нея беше президентът на Румъния Николае Чаушеску, който спеше в Белгийския апартамент с оръжие под възглавницата. До мен, на един от конете от кралската кавалерийска дивизия, които вървяха от двете страни на кралското ландо, яздеше човек, когото кралицата познаваше добре подполковник Андрю Паркър Боулс. От шест години той беше женен за Камила.

Малка група лакеи се бяха събрали около поднос с питиета в гостната в Сандрингам Хаус, имение в Норфолк от времето на Едуард върху площ от двацет хиляди акра — едната от двете частни резиденции на кралицата. Другата е замъкът Балморал в Абърдийншър.

Край рояла под дървения парапет на галерията за музикантите се суетяха лакеите и прислужниците. Още дърва се трупаха край високата почти два метра и половина каменна камина с решетката с лъв и еднорог; празните кристални чаши бяха събрани от страничните масички в обширната стая, килимите бяха почистени, възглавниците — оправени, а масичката за табла бе сгъната и прибрана след канастата и бриджа. Всички от кралското семейство се бяха оттеглили в покоите си, за да се преоблекат за вечеря.

Лакеите си помислиха, че теренът е чист и решиха да пийнат по един джин. В края на краищата, никой нямаше да разбере колко точно са изпили гостите.

И както един от лакеите беше отметнал глава назад, за да глътне бързо питието си, очите му забелязаха едно познато лице да наблюдава от малко вътрешно прозорче в дървена рамка до галерията за певците, което гледаше към стаята. Беше кралицата. Лакеят щеше да се задави. Тя не съобщи за това сериозно нарушение на правилата. Но погледът ѝ бе достатъчен. При това, никой по-добре от нея не разбираше колко трудно беше за персонала да върши работа, в която нямаше никакво общуване. Подобно умишлено затваряне на очите показваше нейното разбиране, че хората, които работят за нея, се нуждаят от по една глътка, за да успеят да се справят с тежките си задължения и с изолацията от външния свят. Толерантността ѝ беше пословична.

Веднъж, когато бях с кралицата и хранехме коргитата в тесния приземен коридор на Сандрингам, неочаквано се отвори една врата на коридор, свързващ помещенията за персонала с главната част на къщата. Оттам се изтърси мъртво пиян един от царедворците. Той така залиташе, че се блъсна в отсрещната стена. И докато се мъчеше да се промуши през лабиринта от коргита, видя кралицата да го наблюдава с вилица и нож в ръка. Изфъфли нещо неразбираемо и си продължи пътя. Бях убеден, че тя ще се разяри и ще го уволни заради това поведение, независимо че беше дългогодишен служител.

Кралицата само повдигна вежди, не каза нищо и продължи да си храни коргитата. На този служител му се размина. Но не и на мен. Веднъж в Сандрингам прибрах една чаша с джин и тоник от дневната на кралицата, като погрешно бях помислил, че тя няма да пие повече и е отишла да се преоблече за вечеря.

Марая и личната камериерка на кралицата Елизабет Андрю се били скрили в това време в един гардероб под стълбите, за да не ѝ се изпречат на пътя. Те изчаквали Нейно Величество да слезе долу за вечеря и да отидат да разтребят стаята ѝ, когато изведнъж чули ужасения ѝ вик:

— Животно! Животно! Взел ми е недокоснатото питие! — и тръгнала да ме търси надолу по коридора.

Аз го върнах горе и дълго ѝ се извинявах.

Кралицата никак не обичаше да създава проблеми в двора, независимо, че държеше цялата власт. Една вечер щеше да се храни сама в Бъкингамския дворец и аз ѝ сервирах риба. Тя се намръщи, побутна я с опакоето на вилицата, след това ме погледна нещастно:

— И какво да правя сега с това? — попита ме тя.

— Ще го върна в кухнята, Ваше Величество и ще поискам да го сменят.

— Не, не. Някой може да си изпати — каза тя и мина само със зеленчуците и салатата.

Никой не разбра за случая.

Монархът беше известна с това, че само за да има мир в къщата, се примиряваше с пиянство, лоша храна, лоши маниери и лошо обслужване от любимците си сред персонала, проявявайки разбиране към напрежението, под което се намираха. Тя има стандарти, но и търпение на светица, за разлика от сестра си, принцеса Маргарет,

която беше прочута с липсата си на толерантност. Имаше високи изисквания към обслужването и протокола, но самата тя беше малко небрежна и отпусната. Тежко и горко на този, който сбъркаше нещо, защото езикът ѝ беше остър като ума ѝ.

Принцесата беше педантка за правилата и не търпеше никакво нарушение. На персонала не се разрешаваше да гледа кралския телевизор. Веднъж след барбекю в дървената къщичка в имението Балморал, кралското семейство се върна в дневната на замъка. В библиотеката, която бе в съседство, аз, един друг лакей и двама пажове ги чакахме до късно през нощта. Бяхме включили телевизора, за да минава по-бързо времето, с надеждата, че никой няма да разбере.

Звукът от ландровърите върху чакъла отвън ни накара веднага да скочим. Загасихме телевизора и отидохме по местата си. Но принцеса Маргарет беше заподозряла нещо. Тя отиде до телевизора, постави ръка отзад и като усети все още излъчващата се топлина, викна:

— Лилибет, *някой* е гледал телевизия!

Имаше само четирима души в стаята, които може да са правили това, и ние всички бяхме направо умрели. Принцеса Маргарет ни погледна смразяващо. Слава богу, кралицата не каза нищо.

Принцеса Маргарет беше много своенравна. Един следобед я видях под стълбището в замъка, превита на две да рови в кошницата с дървата, за да вземе повече дърва за камината в дневната. Мислех, че ѝ трябва помощ, затова се доближих, поизкашлях се и казах:

— Мога ли да ви помогна, Ваше Кралско височество?

Тя се изправи бавно, обърна се и отсече:

— Едно време бях в нещо като скаутска организация, не знам дали знаеш? — и отново се наведе да си продължи ровенето.

Принцеса Маргарет можеше да бъде и по-приветлива. Това разбра в Сандрингам най-добрият ми приятел в двореца, лакеят Роджър Глийд. Веднъж, мислейки си, че кралските особи вече са се оттеглили от гостната, той нахълта вътре, където на магнетофона бе пусната оперна музика, и шумно, с разтворени ръце започна да имитира тенора. Ние останалите, с глави и с очи се опитвахме да му дадем да разбере, че принцеса Маргарет е още край камината и пуши цигара с дълго черно цигаре. Накрая той се осети и пламна целият.

Принцесата започна да му ръкопляска в настъпилата тишина.

— Браво... Браво! Не знаех, че имаме такъв талант.

Може би кралицата нямаше да е толкова толерантна, ако знаеше цялата истина за лудориите в служебните помещения на двореца. Джинът беше любимото питие на много от работещите в двора. Той беше и най-достъпен. Лакеите станаха специалисти в източването на джин със сифон от кристалните гарафи и го наливаха в тайни хромирани чайници. Никой не би заподозрял в нещо нередно лакей, вървящ по коридора с чайник. Пажовете обаче бяха по-хитри. Пълнеха празните бутилки от тоник с джин и ги криеха в джобове като торби, пришити на хастара от вътрешната страна на фраковете им.

С този джин си устройвахме луди купони по коридорите в онази част на двореца, където живеехме. Прислугата работеше усилено, но и страшно се забавляваше — спонтанни веселби имаше почти всяка седмица в Бъкингамския дворец — и по обед, и вечерно време. Кралицата може и да не е знаела за тайните запаси от джин, но с положителност знаеше, че се правеха партита, което тя несъмнено толерираше, защото по този начин лоялните ѝ служители освобождаваха напрежението.

Животът на слугата протичаше в изолация и с много ограничения, беше уморителен и затворен. Работното място — дворец, замък или провинциална резиденция, беше и наш дом. Дворът приема и търпи само тези, които са посветили живота си на дълга, които и като ядат, и като спят, и като дишат са изпълнени с него, и са готови да живеят и работят при наложените от задълженията им ограничения. Дългът създава едно обособено и непроницаемо общество, което е чуждо на света отвън, и тези непрестанни партита бяха изблик на желанието за веселба, съчетано с необходимостта от спасение.

Това не беше място, където можеха да се канят приятели и гаджета да преспят. Никой от неженените не можеше да си позволи да излезе в столицата и да покани някого: „Ела да прекараш нощта при мен“. Всички гости, които задължително преминаваха първо през строгата процедура на мерките за сигурност, трябваше да са си тръгнали преди единайсет часа.

За голяма част от персонала заплащането беше лошо, като от него се приспадаше за квартира и храна. Но работещите тук бяха дошли заради привилегията и честта да служат на монарха.

Подобно на войници, които служат на кралицата и държавата, за да бранят възприетите свободи, работещите в двора посвещават своя живот, за да се поддържа структурата на монархията и да функционира тя безупречно. Всеки, който си избере този път, нагажда живота си към графика, правилата и разпоредбите на двореца. Също като в армията тук съществуваше чувство на по детски искрено другарство. В двора си имаше и шегаджии. Случваше се понякога младши лакеи да намерят стаите си изпразнени — всичките мебели изнесени, дори крушката свалена. Една нещастна прислужница намери веднъж върху възглавницата си проснат умрял прилеп, който някой бе донесъл от кулата в Балморал. Разбрахме, че го е открила, когато чухме писъците ѝ. Закачливи лакеи бяха решили да превърнат задния двор в Балморал в платноход като накачат по простора каквото намерят за корабни платна. Номерът им не мина, защото сред разните неща бяха закачили и чифт дамски кюлоти, които се оказаха на една от придворните дами. На въпросната дама хич не ѝ бе забавно и дворцовият стюард разпореди обидното въже да бъде махнато, защото било „израз на лош вкус“.

Шегаджийските номера помагаха да се излезе от скуката и монотонността на всекидневието, по същия начин, както и партитата. Слабите светлини на най-горния етаж на двореца, които се виждат от предните порти, създаваха диско атмосфера, която се харесваше на всички. От Вестибюла на пажовете в мъжкото крило, където беше и моята стая, до фойето Финч в крилото за жени, всичко беше разтворено и ние ходехме навсякъде и общувахме свободно. Обичахме да украсяваме с гирлянди коридорите под стълбите. Вратите на стаите не се затваряха и така помещението ставаше още по-голямо — заприличваше на коридор в хотел, предвзет от делегатите на бизнесконференция. Музиката изпълваше етажите и ние танцувахме по цяла нощ под звуците на парчета на Дона Съмър, Бари Уайт и АББА. Трябваше да се пазим от интендантката, госпожица Виктория Мартин, която се отнасяше по учителски строго към дисциплината.

— На момчетата не е разрешено да ходят в крилото на момичетата! — кресна ми тя един следобед.

Провинението ми беше, че бях минал за по-пряко от коридора с детските помещения до коридора на пажовете през крилото Финч. Тя яростно защитаваше своите момичета и смяташе за недопустимо

камериерки и гардеробиерки да висят по коридорите на пажовете и лакеите.

Интендантката редовно патрулираше по етажите. Камериерките не смееха да оставят угарки от цигари в пепелниците дори в собствените си стаи. Дворцовият стандарт за чистота се прилагаше и към техните помещения и госпожица Мартин, бивш морски офицер, смяташе, че всички пепелници трябва да бъдат чистени сутрин. Направо побесняваше, ако видеше дори една угарка. Прислужниците често мърмореха:

— Госпожица Мартин пак я е прихванало.

Когато искахме да си направим купон, трябваше внимателно да го планираме, за да съвпадне с отсъствието на интендантката — някое пътуване, ваканция или поне тя да си е в леглото.

Тези от прислугата, които ходеха в Сандрингам и Балморал, виждаха, че интендантите там са по-либерални. Затова там имаше соарета и денем, на които всички сякаш сваляха усмирителните ризи на службата и се отпуснаха. Може би затова никой не се учудваше, че прислугата бе кръстила замъка във високите шотландски планини в Абърдийншър „Балморал — неморал“.

Дворът се премества от Бъкингамския дворец в замъка Балморал всяка година от началото на август до началото на октомври за годишната лятна почивка на кралицата. Кралското семейство Уиндзор винаги тръгваше на север с кралската яхта „Британия“. Потегляха от Портсмут на едноседмичното пътешествие, по време на което се движеха покрай западното британско крайбрежие през Ирландско море и покрай множеството шотландски острови, след което яхтата поемаше курс на изток към Абърдийн.

Каюта номер 44 на долната палуба беше моя от 1979 до 1986 година. Тя е с плъзгаща се метална врата, с един люк, единично легло, бюро и мивка алпака. Смущаваща за мен бе мисълта, че само лист метал, прикрепен с нитове, ме дели от морето. Точно под моята каюта бяха перките на кораба, които нощем ме приспиваха с бързото си пулсиращо, механично завъртане, порейки течението. Когато морето беше бурно и вълните се блъскаха в люка, гледката беше като в пералня машина на бързи обороти.

Цялото пространство пред главната мачта бе заето от помещенията на Кралския флот, който се състоеше от двеста и петдесет офицери и моряци, а в задната част, около кърмата бяха покоите на кралското семейство — приблизително около трийсет души, начело с кралицата.

Когато бяхме в морето, бях освободен от едно от съществените си задължения да разхождам коргитата. Те винаги отлитаха за Абърдийн на борда на Андовър — един от самолетите на кралицата. Службата ми се състоеше в грижи за Нейно Величество на задната палуба. Тя представляваше остъклен отпред салон, от който се излизаше на откритата палуба. От нея морето се виждаше надлъж и нашир, чак до безкрайността, където се стопяваше следата от яхтата. Една военна фрегата винаги ни следваше на разстояние, от което можеше да ни вижда.

Всеки ден за закуска в девет и за чай в пет слагах една малка масичка за кралицата и за принц Филип. Те обядваха в един часа и вечеряха в осем и четвърт заедно с всички останали в трапезарията на главната палуба. За сервиране се използваше порцелановият сервиз с гравирани герб от колекцията на кралската яхта „Виктория и Албърт“.

Да вървиш по коридорите на яхтата, натоварен с дървения поднос за кралицата, беше само по себе си изкуство. Не можех да го нося нормално, а трябваше да го обръщам странично, за да мине през тесните коридори и по стръмните метални стъпала. Често се случваше при силно поклатане на кораба в бурно море подносът да падне, а чашите, чинийките и чиниите да се изпотрошат.

Само ако можеше и подносите да имат същата специална повърхност, както масата за хранене в трапезарията. Макар че беше полирана, тя имаше като че ли магнитно поле, което задържаше поставения върху нея скъпоценен порцелан, сребро и кристал.

Храненията в бурно море си бяха направо жестоко изпитание. Тъй като корабът се издигаше и после силно накланяше ту на едната, ту на другата страна, в един миг вървах нагоре с две блюда със зеленчуци, а в следващия — надолу. Научих се да стоя с широко разтворени крака и с леко прегънати колене, за да балансирам. Кралицата се забавляваше не само от това, че прислугата изглеждаше като недодялана, но и от клоунските номера, с които я обслужваше лакеят й. В по-спокойни дни рано привечер „Британия“ хвърляше

котва в някой плитък залив. Големи моторни лодки пренасяха кралската компания на някой пуст плаж на брега за барбекю. Месото предварително се приготвяше от готвача. Морските офицери наклаждаха огъня, а кралските особи сядаха по камъни и постилки. Тогава прислугата си почиваше на яхтата. Вземахме си по нещо за пиене или пък си правехме викторини.

Върховно изживяване за кралицата беше когато „Британия“, плавайки покрай шотландското крайбрежие, трябваше да мине покрай дома на майка ѝ. Замъкът Мей беше кацнал на края на една скала. Всички отивахме на палубата и махахме със салфетки, покривки за маса или чаршафи, а офицерите в това време запалваха светлините и надуваха корабната сирена.

В отговор прислугата на кралицата майка провесваше спално бельо и покривки от кулите и малките прозорчета и пускаше фойерверки от покрива. Това бяха впечатляващи *здравей* и *довиждане*. Кралицата, въръжена с бинокъл, заставаше на палубата и оглеждаше внимателно, за да мерне кралицата майка, която пък вършеше същото от сушата — оглеждаше внимателно да види дъщеря си. Когато се забелязваха една друга, започваха много въодушевено да си махат. Следващата им среща беше няколко дни по-късно в Балморал, когато кралицата майка отсядаше в замъка за две седмици, преди да се оттегли в резиденцията си в имението Бъркхол.

За ваканцията в Балморал армията пренасяше от Бъкингамския дворец тонове багаж в стотици пътнически сандъци, докато „Британия“ пълзеше нагоре покрай крайбрежието. Кралицата затваряше дома си и изоставяше дворцовия живот. Огромни бели чаршафи се просваха върху всичко в покоите ѝ. Те обгръщаха отвсякъде бюрото, канапетата, столовете, масата за хранене, бюфетите. Цели пътуващи гардероби на колелца, куфари с шапки, порцеланови, сребърни и кристални сервизи, фотографии в рамки, кутии с книги, телевизори, видеорекордери, радиоапарати, алкохол и отлични вина придружават кралицата. Дрехи за всички възможни случаи се пакетират внимателно, включително черна рокля и шапка, в случай че някой умре. В един кожен куфар се слагаха най-малко двайсет одеяла в шотландско каре (тартан), а в друг се подреждаше безценната колекция от карираните шотландски поли. Нейно Величество носеше в Балморал шотландска пола всеки ден, също както кралицата майка,

принцеса Маргарет и принцеса Ана. Кралицата носеше червения тартан Роял Стюарт, или зеления Хънтинг Стюарт, но любимият ѝ беше сивият тартан Балморал, който може да се носи само от членове на кралското семейство.

Принцовете Филип, Чарлс, Андрю и Едуард носеха кариран шотландски поли и през деня, и вечер, като към вечерните си слагаха черна връзка. Дамите обаче вечер винаги се преобличаха във вечерни рокли. Подскачащи, с преплетени ръце и извиващи се по дървения под на балната зала вълни от танцуващи тартани се разпръсваха, после се събираха и завъртаха заедно на бала на слугите Джилис — най-голямото събитие на сезона в Балморал. Тогава дамите носят тартани, закопчани с диамантени брошки. Това беше единственото парти, което госпожица Виктория Мартин одобряваше. На него кралското семейство, кралският двор и прислугата от имението се смесваха и танцуваха заедно — кралица, херцог, принцове, принцеси, лакеи, камериерки, слуги и градинари. Отряд от Шотландската гвардия — Черната стража с униформените си тартани в синьо и зелено, заемаше позицията в галерията за изпълнители и изпълваше салона със звуците на гайди и силните извивки на акордеоните, а дансингът отдолу пляскаше в такт и надаваше радостни възгласи.

Беше през 1979 година, когато танцувах с кралицата на претъпкания дансинг, на който се въртяха 150 души. При непрекъснатите смени на партньорите в морето от танцуващи, в един момент, когато изпълнявах „Смелия сержант“, лакеят се озова срещу монарха. Редичката от трима лакеи, хванати за ръце, в която бях и аз, се срещна с друга редичка, на единия край, на която беше Нейно Величество. Двете тройки се хванаха и образуваха кръг от шестима и моята ръка държеше ръката на кралицата. Единственото, което си спомням, беше, че се опитвах да не я стискам твърде силно с потната си длан.

Водачът на кралските гайдари обявяваше всеки танц, а когато имаше семейна вечеря, той свиреше с гайдите си около масата. Но всяка сутрин той имаше и едно друго, по-традиционно задължение — обичай, започнат от кралица Виктория и следван от всички монарси след нея. Точно в девет часа, независимо в коя официална резиденция се намира кралицата, той свири на гайда и марширува сам под прозореца на спалнята ѝ в продължение на десет минути, като

изпълнява подбор от различни мелодии. Това е сутрешен ритуал, който дава знак, че денят е започнал. Тази традиция придобиваше допълнително очарование в Балморал, където звучните извивки на гайдата се понасяха по хълмовете.

Балморал е магически замък. Построен е през 1853 година от принц Албърт за кралица Виктория, за да може тя да избяга от напрежението на обществения живот и да почива със семейството си в усамотение. Балморал, повече, от която и да е друга кралска резиденция, продължава да съхранява усещането за топъл семеен дом, където процедурите не са толкова строги, животът е по-неофициален и кралицата е в прекрасна форма.

Така, както и за прапрабаба ѝ Виктория, изолираността на Балморал е идеалното място за кралицата, която като всички останали в Шотландия, няма нещо, което да обича повече от разходките по хълмовете. Ако Бъкингамският дворец е нейният офис, Уиндзорският замък — любимото ѝ място за уикендите, Сандрингам Хаус — неповторимото място за лов, то Балморал — в един идеален свят щеше да е нейният дом.

Времето сякаш беше замряло в замъка с кулите и с бръшляна, пълзящ по сивите каменни стени. Имперският монограм на кралица Виктория — VRI, продължава да украсява тапетите, с които са облицовани великолепните коридори, постлани с килими в шотландско каре Хънтинг Стюарт. Любовта към провинциалния живот и към разходките на открито се забелязва навсякъде из замъка — във въдиците, непромокаемите рибарски ботуши, мрежите за ловене на пеперуди, които висят в облицования в дърво вестибюл. Там, на пода от бял и черен мрамор на квадрати стои прастар часовник. Глави на елени гледат от почти всяка стена на всеки коридор — трофеи от ловните експедиции на предишни монарси. Под тях рисунки на Ландсиър показват още елени, застанали на влажни полянки, както и шпаньоли, препускащи през блата и пуцинаци.

Тук човек можеше сам да задоволи потребностите си от храната. Съомгата от река Дий и сърните, убити в планината, осигуряваха основното ядене на вечеря. От прясно набраните в градината плодове — боровинки, малини и къпини, се приготвяше десерта. Обедът излизаше евтино в Балморал и кралицата се отнасяше икономично към текущите разходи на частната резиденция, където тя плащаше

сметките. Тя ненавиждаше пилеенето. С остатъците от обета се хранеха коргитата. Кралицата обикаляше замъка да гаси лампите в празните стаи, за да се пести електричество. Сутрин пускаше на най-слабо електрическата камина в стаята си. Нейно Величество беше калена и издържаше на студено и на течение. Тя редовно спеше на отворени прозорци. В средата на октомври не беше рядкост камериерките да намерят сняг или скреж на килима под прозореца ѝ. Във високите планини на Шотландия снегът идваше рано. Коргитата често се гушеха около единствената грееща пръчка на електрическата камина.

Стаята, в която живеях аз, беше не по-малко студена. Толкова студена, че кралският замък през октомври почти ми напомняше за моето детство в Грасмур — студени, покрити с линолеум подове и лед от вътрешната страна на прозорците в стаите без парно.

В детството си изстъргвах името в леда на прозореца. В Балморал имаше традиция, когато кралските младоженки прекарваха тук медения си месец в апартамента за гости, да изстъргват името си с диаманта на венчалния си пръстен върху заледеното стъкло.

В края на 1979 година вестниците правеха догадки коя ли ще е следващата кралска младоженка. Беше започнало търсенето на подходяща принцеса на Уелс.

[1] Емблемата на Уелския принц, която датира от XIV век и представлява три разперени пера с превити върхове, промушени през коронка от кръстове с изписано под нея мотото на принца „Ich Dien“ (Аз служа). — Б.пр. ↑

3. ВЛЮБЕНАТА ПРИНЦЕСА

— Загубила ли сте се? — попитах гостенката, която изглеждаше объркана. — Мога ли да ви помогна?

— Да, съжалявам. Бихте ли ми показал, ако обичате, как да се върна в стаята си? — отговори младата дама.

Тя стоеше малко пред мен, по средата на сумрачния коридор на приземния етаж на замъка Балморал, из който се беше лутала една съботна сутрин през септември 1980 година. Беше прекъснала забързаната ми крачка към стълбището за покоите на кралицата. Дамата четеше внимателно картичките с напечатани имена, които бяха пъхнати в месинговите рамки за табелки на всяка от вратите на стаите за гости. Познах я, защото я бях видял предната вечер, когато трябваше да взема куфара ѝ от преддверието и да го отнеса до стаята ѝ на първия етаж. Тук беше лесно да се загуби човек. Всеки коридор беше досущ като следващия, с абсолютно еднакви дървени врати, килими в зелено шотландско каре, копринени бежови тапети и еленови глави с рога, закачени по стените. В замъка беше тихо. Принц Чарлс беше заедно с Единбургския херцог, принц Андрю и принц Едуард на оглед за елени. Кралицата майка и принцеса Маргарет рядко се появяваха преди обед. Кралицата си беше в дневната.

По краткия път нагоре по стълбите младата дама продължаваше да се извинява. Тя се усмихваше неловко и каза:

— Толкова съжалявам за това. Трудно е да се справиш в непознатата къща от първия път.

Като наближихме стаята ѝ, реших да я покуража:

— Не се безпокойте. Нормално е. Ако се нуждаете от нещо друго, не се притеснявайте и се обърнете към мен. Хората, които работят тук, са любезни.

Тя ми благодари, влезе в стаята си, която беше с единично легло, и затвори вратата. На нея пишеше: „Лейди Даяна Спенсър“. Малко по-надолу в коридора беше следващата стая: „Негово Кралско Височество, принцът на Уелс“. При предишното си посещение през

август лейди Даяна беше отседнала при сестра си Джейн, омъжена за сър Робърт Фелоус, помощник — личният секретар на кралицата, в тяхната вила на около два километра оттук. Беше второто ѝ посещение в имението Балморал, но за пръв път отсядаше в замъка. За нея, като гостенка, се грижеше принц Чарлс заедно с някои свои приятели.

Полин Хилиър, камериерката, която се грижеше за коридора с детските помещения, влезе в стаята за персонала на приземния етаж, държейки високо закачалка с една обикновена дълга черна вечерна рокля. Аз пиех кафе.

Това е роклята на моята лейди. Донесла е само една рокля, а е тук за три вечери. Какво ще прави? — каза тя, загрижена за помощник детската учителка от Лондон.

Повечето дами, които идваха на гости тук, носеха със себе си повече от една вечерна рокля. Долу всички се питаха нямали да се почувства неудобно гостенката. Тя беше само на деветнайсет години, направо тийнейджърка, попаднала в кралска среда, където преобладаваха господата и дамите към трийсетте и четирийсетте.

Гост, който идваше за пръв път, можеше да се притесни от доста неща, дори и всичко да е наред с гардероба му. Отсядането в замъка можеше да се окаже отчайващо изпитание за всеки новодошъл — как да се обръща към членовете на кралското семейство; в колко часа да идва за чая и коктейлите; ще издържи ли теста за умение да води разговор на маса и дали ще бъде топло приет. Впоследствие се оказа, че великолепните топли вечери я спасиха от faux pas^[1]. Наложиха се да облече роклята само веднъж на вечеря, защото другите две вечери имаше барбекю в дървената къщичка, купена като подарък от кралицата за Единбургския херцог по случай сребърната им сватба.

В очите на двора лейди Даяна беше просто една гостенка като другите, компания за трийсет и две годишния по това време принц Чарлс. Тя беше тиха, лесно се изчервяваше, но около нея нямаше нищо необичайно. Ако имаше нещо, което персоналът да е забелязал, то е, че беше красива, учтива, без никаква предвзетост и че гардеробът ѝ не бе достатъчен за дама, която се движи с престолонаследника.

Придворните дами бяха огледали оскъдния гардероб на жената, известна на всички като „Лейди Ди“ и ѝ поръчаха готови дрехи от един

магазин в Лондон: яркосиня пола и сако без яка с бяла затворена блуза и обувки за този тоалет. Бъдещата принцеса нямаше никакви подходящи дрехи за специални случаи и нещо елегантно и по-строго бе преценено de rigueur^[2] за 24 февруари 1981 година, когато в Бъкингамския дворец щеше да бъде направено официалното съобщение за годежа ѝ с принц Чарлс.

На долния етаж гъмжеше от слухове, точно както и медиите бяха стигнали до истерия в догадките си. В лакейното, в помощните помещения и в кухните още отпреди Коледа се говореше: „Лейди Ди е“. Лейди Аманда Начбул беше предишната фаворитка. Тя беше внучка на лорд Маунтбатън — чичото на принц Чарлс, убит от бомба на ИРА. Но догадките за лейди Аманда се изпариха в момента, в който кралският бижутер Дейвид Томас посети двореца в седмицата преди годежа. Беше забелязан с малко куфарче и официално бе обявено, че в него имало колекция от пръстени с печати за принц Андрю — да си избере един като подарък за двацет и първия си рожден ден. Малцина в двора вярваха на тази история, защото всичко изглеждаше много тайнствено, а клюката набираше скорост. Дейвид Томас, който поддържаше кралските бижута в Залата с бижутата в Тауър, беше всъщност донесъл дамски пръстени, строго инструктиран да няма рубини и смарагди. Колекция от диаманти и сапфири бяха поставени на една табла да ги разгледа първо кралицата, колкото и странно да е това. След като монархът беше направила своя избор, принцът на Уелс също даде одобрението си. Лейди Даяна щеше да даде мнението си едва след това. Бъдещата булка прие избора, който вече бе направен вместо нея, защото не искаше да изглежда груба и неблагодарна. По-късно тя ми каза:

— Никога не бих си избрала толкова безвкусно нещо. Ако имам възможност отново да избирам, ще е нещо елегантно и семпло.

В деня, в който тайната се разбра, никой долу още нямаше представа какво точно предстоеше да бъде съобщено. Сутринта започна нормално — в девет сервирах на кралицата закуска. След това тя промени строгия график.

— Ще имаме чай в четири — заяви тя, измествайки програмата си с един час напред. — Ще бъдем четирима — Негово кралско височество, Единбургският херцог, принцът на Уелс и лейди Даяна Спенсър.

Тя трябваше да ми каже това, защото за мен беше важно да знам за колко души да сервирам, а също така — дали са дами или господа. Дамите пият в малки чаши. Господата — в големи чаши за закуска. Разбрах, че годежът е предстоящ — програмата бе променена с кратко предизвестие и за пръв път лейди Даяна щеше да пие чай с кралицата.

В този смисъл аз бях сред първите във Великобритания, които научиха новината и бях изпълнен с вълнение. След като сервирах масата, умишлено се позавъртях в покоите на кралицата, за да мерна щастливата двойка. Принц Чарлс и лейди Даяна се усмихваха, когато минаха край мен хванати за ръце, и изчезнаха в дневната на кралицата. После се преместиха в трапезарията.

Пажът на кралицата Джон Тейлър влезе вътре и постави върху масата чиния с топли кифлички. Не можех да се въздържа да не надзърна през пролуката от пантите на вратата. Лейди Даяна в нов син тоалет, седна с бъдещите си свекър и свекърва изпъната като стрела. Изглеждаше изплашена до смърт. Когато вдигах масата, забелязах, че не беше докоснала кифличките, нито беше пила чай. По-късно щях да науча, че тя пие само кафе. Нищо чудно, че беше толкова притеснена — чаят с кралицата бе последван от публично представяне пред световните медии с внимателно обмислено съобщение. Принцът и неговата годеница трябваше да излязат от Церемониалната зала — централната зала в задната част на приземния етаж, да слязат по стръмните каменни стълби и да излязат на моравата, където се бяха струпали вече куп камери, микрофони, репортери и фотографи.

Имах десет свободни минути и се бях приготвил да наблюдавам историческия момент от Залата за аудиенции на първия етаж, но не бях предвидил, че кралицата може да осуети плана ми.

— Пол, би ли завел кучетата до Кралската ограда (широка ограда от растителност) и около задната част на езерото? Така ще е най-спокойно — инструктира ме тя.

Коргитата сигурно никога не бяха водени или разхождани толкова бързо, защото аз бях твърдо решил да не пропусна събитието. С деветте навързани коргита се спуснах към отдалечената страна на езерото съвсем навреме, за да видя как принц Чарлс и лейди Даяна слизат по онези стълби.

От удобната си позиция наблюдавах историята в миниатюра: трябваше ми бинокъл, за да мога да видя ясно как двете фигури

излизат долу на моравата, а след това застават за интервюта пред непрекъснато проблясващите светкавици.

— Видя ли я? Седи там съвсем сама — ми каза Марк Симпсън късно една вечер. Той дискретно бе проверил къде е лейди Даяна Спенсър, която след годеща се бе преместила в Бъкингхамския дворец. Марк не преставаше да изпитва съжаление към новата дама в двореца.

— Хайде да излезем и да ѝ вземем нещо от Макдоналдс — предложи той, изпълнен с милост.

Лейди Даяна Спенсър беше сама в стаята си. Принц Чарлс беше на едномесечно пътуване до Австралия. Неговата годеница, свикнала да живее в апартамент в Лондон заедно с приятелки, оставаше часове наред съвсем сама в най-грандиозната сграда в столицата. Марк ми беше съсед по стая в коридора на пажовете. Той беше също така помощник-лакей в детския кралски коридор, в който принцовете Андрю и Едуард имаха стаи още от детството си. В същия коридор беше даден апартамент и на годеницата на брат им, състоящ се от спалня, баня и към тях кухня и помощни помещения. Тя се беше пренесла да живее в двореца през петте месеца до сватбата през юли. Ергенският апартамент на принц Чарлс беше на същия етаж, но далеч от детския коридор. Покоите му обхващаха едно цяло крило и се състояха от спалня, баня, гардеробна, дневна и трапезария. Лейди Даяна, която се нуждаеше от приятелско лице в най-самотните си часове, скоро разбра, че могат да се намерят и други хора като винаги любезния и внимателен Марк Симпсън. Тя имаше от самото начало приятели, които се грижеха за нея. Поне на долния етаж.

Марк се уморяваше след задълженията си през деня, но не можеше да понесе да я гледа толкова изолирана.

— Можем да направим малък пикник и да я поразведрим. Хайде, нека отидем до Макдоналдс — настояваше Марк.

Аз се притеснявах. Ами ако кралицата разбере? Ами ако лейди Даяна каже на принц Чарлс? Какво ще стане, ако управителят на двора ни види? Не влизаше в задълженията ни да правим компания и импровизирани почерпки на бъдещата принцеса на Уелс. Тя обитаваше

кралските покои и ние нямахме място там, камо ли пък да я забавляваме.

Увещавах го да бъдем предпазливи:

— Не знам, Марк. Трябва да внимаваме. Какво ще стане, ако ни хванат? Ще ни отрежат главите.

Не познавах дамата, за която той се беше загрижил. Той я знаеше много по-добре от мен, защото беше всеки ден в контакт с нея. А което беше по-важно, аз бях лакей на кралицата, и то едва от две години на този прекрасен пост.

— Хайде, Пол. Ще е благодарна за компанията.

Марк си грабна палтото и се отправи към вратата.

Той успя да ме убеди въпреки здравия ми разум и ние отидохме на Виктория стрийт и купихме три Биг Мака. Аз носех моята торбичка. Марк държеше своята, в която беше неговият Биг Мак и още един за дамата. Върнахме се през страничния вход, все едно че са ни пратили да изпълним поръчка за горния етаж. От прислугата винаги ходеха за сандвичи и затова нямаше нищо необичайно в това, че и ние бяхме отишли.

Много се страхувах и не отидох с Марк при лейди Даяна, а и не знаех как ще реагира тя като види лице, което е срещала веднъж в коридор в Балморал, но най-често е виждала зад кралицата.

— Ти върви, Марк — казах аз и той тръгна.

И през ум не ми беше минало, че ще се върне, но след като отнесе двата Мака той се върна да ме вземе. Преди това бе проверил дали теренът е чист.

— Хайде де, идвай — подкани ме той.

Прекосихме коридора като някакви непослушни ученици. Без униформи. В главата ми се стрелна едно предупреждение още от времето, когато ме обучаваха: „Никога не трябва да бъдете виждани в кралските коридори в цивилни дрехи“. Това, което правех, беше направо кощунство и пълна глупост, но бях заинтригуван от лейди Даяна, която изглеждаше толкова приветлива при първата ни среща, и се доверих на Марк. Вървах точно зад него. По червения килим. Отминахме вратите на принцовете Андрю и Едуард. И стигнахме до една леко открехната врата, която отвеждаше в кухненско помещение, а то бе свързано със спалнята на лейди Даяна.

И ето я нея там, вече нагънала големия Мак. Тя се смя много и беше толкова приветлива и земна. Непрекъснато повтаряше колко грижлив е Марк и колко е благодарна за тази неочаквана изненада. Нашата компания може и да е била неочаквана за нея, но не по-малко изненадваща за мен беше нейната непринуденост и сърдечност. Марк често ми бе казвал колко нормално изглежда тя. Макар че съществуваше една линия на респект, която не можеше да се прекрачи, нямаше никаква бариера в общуването ни. Сякаш се бяхме събрали на приказка в нечия кухня. Ако не се притеснявах толкова много, че се намирам на това място, може би повече щях да мога да оценя очарованието ѝ, но това, което правехме, беше много по-лошо от опасността да бъдем хванати в дамското крило на прислугата. След около десет минути си тръгнахме. Никога излизането от кралските покои не е представлявало по-голямо облекчение за мен.

— Виждаш ли? Тя е като нас — каза Марк, докато бързахме да се приберем по коридора.

Аз никога повече не поех такъв риск в двореца, но не и Марк. Той буквално стана неин компаньон след работното си време и веднъж неизбежното се случи. Беше хванат от смаяния принц Чарлс да седи на края на леглото в спалнята ѝ. Марк се върна в коридора на пажовете абсолютно смазан. Лейди Даяна била с нощница и никак не било прилично той да е там, макар че между тях нямало абсолютно нищо. Постъпката му бе преценена като лоша, но за щастие не го сполетяха особено големи неприятности.

Скоро след това той получи снимка на бъдещата кралска булка, изрязана от вестник. Тя беше надписана с черен маркер: „На Марк, с любов от Даяна“. Подозирам, че това е била първата снимка с автограф, която тя е дала.

Лейди Даяна прекарваше самотно месеците преди сватбата. Не се осмеляваше да излезе навън заради особено силния интерес на медиите. За нея преместването ѝ трябва да е било като преселване в кметството. Бъкингамският дворец изглежда много сложен лабиринт за човек отвън — лабиринт от взаимносвързани коридори и стаи. Никой не се бе погрижил да я разведе или да ѝ даде книги и карти с разположението на помещенията. Само с едно погрешно свиване по коридора можеше неканен да се озовеш на коктейл или на официален прием. Никой не знаеше кой или какво се намира зад следващия завой.

Някоя затворена врата можеше да те отведе на частна среща. Това не беше нито уютно, нито лесно място за който и да било новодошъл — от тези, които щяха да се женят за членове на кралското семейство, до старателната до педантичност прислуга. В помещенията за персонала поне имаше другарство, закачки и едно миниобщество, което правеше живота по-поносим. Лейди Даяна нямаше своя среда, на която да разчита. Стоеше до късно и пишеше писма на приятелите си. А когато принцът го нямаше, тя се осмеляваше да търси компанията на кралицата. Веднъж седмично иззвъняваше телефонът в покоите на кралицата.

— Ще обядва ли днес кралицата сама? — питаше тя с тих, почти плах глас.

Ако кралицата нямаше планиран ангажимент, един от нас я питаше: Ваше Величество, лейди Даяна се интересува дали ще вечеряте сама довечера?

— О, поканете я да дойде при мен — казваше кралицата. — Вечерята ще бъде в осем.

Тя не ѝ отказа нито веднъж. Но лейди Даяна се чувстваше неудобно, че за да общува с бъдещата си свекърва, трябваше да мине през пажове и лакеи. Това затормозяваше нейната непосредственост и вечерите протичаха доста официално.

Тя правеше това веднъж седмично. Обикновено предпочиташе бързата вечеря в стаята си, където можеше да седне, както си иска и да си почива.

Лейди Даяна истински обичаше кралицата. Спомням си, че редовно се появяваше в нейните покои с мокра от плуване коса.

— Сама ли е кралицата? — питаше тя.

След това почукваше на вратата и влизаше в дневната, оживена и сияеща.

— Добро утро, Ваше Величество.

Това винаги предизвикваше усмивка на лицето на кралицата, защото лейди Даяна беше толкова жизнерадостна. След като се омъжи, тя повече не наричаше кралицата Ваше Величество. Бяха я инструктирали в частни разговори да ѝ казва „мама“, а на принц Филип — „татко“.

Кралицата беше винаги много любезна с нея, макар че рядко се отклоняваше от програмата си, за да види дали бъдещата ѝ снаха се

чувства добре. Приспособимостта и силата на характера се смятат за част от задълженията и самата кралица е трябвало да усвоява суровия протокол и да свиква с изолираността на дворцовия живот по време на детството си. Предполагаше се, че тъй като лейди Даяна произлиза от аристокрацията и е свикнала да живее в големи къщи с прислуга, ще се справи с промяната. Но щом като става дума за предположение, необходимо беше да се окаже и помощ. Това, което липсваше на лейди Даяна, беше желязната воля на кралицата. Тя беше по душа народен човек и не успя изцяло да схване напълно различния начин на живот в двореца. За нея той беше чужд, странен и лишен от приятели. За нещастие кралицата я остави да се оправя сама, но тя постъпи така, защото вярваше, че ще се справи. Кралицата бе възприела принципа: „Ако ѝ трябва, знае къде съм“. Монархът вярваше в нея, независимо че бъдещата принцеса на Уелс не споделяше същото чувство.

Измъчваше я болката от раздялата с предишния ѝ живот, с апартамента ѝ в Лондон и с децата в детската градина. Когато един ден отишла да види децата, малчуганите, които тя обожаваше, я дърпали за ръкавите и питали: „Къде беше?“ и „Кога ще се върнеш?“. За нея срещата била много мъчителна и си тръгнала почти разплакана.

Не по-леко ѝ станало, когато отишла да прибере по-ценните неща от стария си апартамент на Колхърн Корт номер 60, където беше живяла с приятелки. Била сама с мислите си в пълния със спомени апартамент, докато чистела с прахосмукачката и бършела мебелите. Когато затворила вратата след себе си, ѝ се приискало да заплаче, разказваше по-късно.

Но дълбоко в себе си изпитваше вълнение и знаеше, че трябва да бъде силна. Опитваше се да върши разни неща, за да преодолее скуката. Съсредоточила беше вниманието си върху сватбата. Дизайнерите, натоварени да ѝ ушийт булчинската рокля — Дейвид и Елизабет Емануел, редовно я посещаваха в стаята ѝ за консултации и проби. При всяка от пробите се налагаше талията по малко да се стеснява, защото тя беше на диета преди големия ден.

Лейди Даяна вземаше уроци по танци и балет в Тронната зала, където танцуваше по трико. Там, върху подиум със стъпала в единия край на залата, стояха два трона с широки облегалки под тъмночервен

балдахин със златни пискюли, който се спускаше във формата на „W“ от украсена златна рамка. Стените бяха покрити с пурпурна коприна в по-лек нюанс, с малко по-тъмни, почти сливащи се с общия фон ромбоидни шарки.

Тапицираните церемониални столове, с позлатени странични облегалки и крака, стояха един до друг. На тъмночервените им гърбове със златна нишки бе избродирано „EHR“^[3] — на единия и „R“^[4] — на другия. Тронът на кралицата беше три сантиметра по-висок от този на Единбургския херцог, както по традиция се полага за монарха. Лейди Даяна не може да не е била наясно с изключително привилегированата си позиция.

Лейди Даяна беше и запалена плувкиня и подобно на принцеса Маргарет почти всяка сутрин ходеше в облицования с бели и сини плочки плувен басейн, който имаше трамплин. Единственият достъп до плувния басейн беше по коридора край Белгийския апартамент, където всеки ден тя се сблъскваше с камериерката Марая Косгроув. Учтивостите, които си разменяха, прерастваха понякога в кратки разговори, които впоследствие станаха дълги женски бърбения за живота в двореца. И двете бяха приказливи. Марая се държеше естествено и лейди Даяна скоро намери в нейно лице сърдечен и отзивчив съюзник, какъвто имаше и в лицето на Марк Симпсън.

Лейди Даяна срещна приятелско отношение от страна на прислугата. Тя се вписваше в живота на долния етаж далеч по-добре, отколкото на горните, и може би това имаше нещо общо с факта, че членовете на семейство Спенсър познаваха и живота на слугата, и живота на аристократа. Бабата на лейди Даяна — Рут, лейди Фърмой, беше близка приятелка на кралицата майка и е била компаньонка на кралицата. Баща ѝ, граф Спенсър е бил някога офицер, завеждащ кралските конюшни на крал Джордж VI. В оживлението, което цареше на долния етаж, бъдещата принцеса намери весели закачки и добра компания.

Докато по червените килими на горните коридори тя вървеше предпазливо, внимавайки непрекъснато да не свие някъде, където не трябва, по плочките на долния етаж се чувстваше свободна да ходи навсякъде. Тя често сядаше с йомана в помещението със среброто Виктор Флечър — остроумен йоркширец, който винаги беше захапал едната дръжка на черните рамки на очилата си, сякаш беше лула. Той

знаеше всичко за кралската служба и за предаността към нея и предаваше познанията си на очарованата си слушателка, която се отнасяше към него с респект и го наричаше мистър Флечър. Виктор Флечър много се радваше, че тя проявява такъв интерес към работата му. Лейди Даяна ходеше в кралската сладкарна, където главният сладкар Робърт Пайн — висок, красив мъж с гъста черна коса и мустаци, чийто остър ум и духовитост, поднесена с акцента на Девън, я караха да прихва от смях. Черпеше я с топки домашен сладолед и пудинг. После се вмъкваше в кафеджийницата и сядаше с главната прислужница Ан Гарднър, чието спретнато до педантичност облекло предизвикваше смях, от който бяха тръгнали много вицове. Даяна ги слушаше с удоволствие, докато поглъщаше купи с корнфлейкс.

Надникваше и в пералнята да побъбри с момичето, което се трудеше над прането, или пък отиваше в кухнята и оставаше при главния готвач Мървин Уичърли — набит, мускулест мъж, много запален по бодибилдинг. Той си казваше нещата направо и много я размиваше. Тя харесваше нежната му природа, прикрита от шумния му нрав. Уичърли скоро стана един от любимците ѝ. Ивлин Дагли — камериерка в детския коридор, също ѝ беше верен съюзник. Заедно с Марк Симпсън тя беше едно от първите приятелски лица, които лейди Даяна среща. Ивлин — стеснителна, прилежна и така пристрастена към работата си, както и към хокея, правеше всичко възможно стаята ѝ да бъде колкото се може по-удобна и пое грижата за непрекъснато увеличаващия ѝ се гардероб.

Лейди Даяна се сприятели с много хора долу, дори с дворцовия стюард Сирил Дикман. Тъй като беше шеф, можеше да се очаква, че ще бъде резервиран, но всъщност той беше общителен и отзивчив. В него имаше нещо бащинско и никой по-добре от него не разбираше трудностите на тежкия преходен период, през който тя трябваше да премине. Сирил Дикман беше източник на не и какви познания, свързани с двореца и нещо като ходещ наръчник по традиции, етикет и протокол. Тя никога не забрави неговата любезност и времето, което ѝ отделяше в онези първи дни. През следващите години в Балморал тя търсеше г-н Дикман, който бе прочут танцьор, за фокстрот или валс на бала на слугите. Толкова непринудена беше лейди Даяна с персонала, че започна да броди сама и да кръстосва горните коридори, за да търси прислугата, докато те си изпълняваха задълженията — да си поговори

с тях или да прояви съчувствие. Това беше в разрез с възприетия протокол и някои от прислугата предпочитаха да фамилиарничат с нея само на долния етаж, но не ѝ го казваха.

Макар че имаше съюзници в „машинното отделение“ на кралския двор, лейди Даяна не си спечели всеобщо одобрение. Сред слугите имаше хора, които много държаха на традицията. На някои стари служители в двореца никак не им беше приятно тази млада дама „да нахълтва“ в техния свят. В някои среди силно бе застъпено мнението, че тя „трябва да си знае мястото и да си стои горе“. Една жена, която бе работила в двореца четирийсет години, не можеше да повярва на дързостта на лейди Даяна да отваря шкафове и си взима сама бисквити. Това е върхът на лошите маниери, казваше възмутената жена. А един готвач дори я спря, когато тя искаше да влезе в кухнята:

— Не трябва да идвате тук долу в кухнята — каза ѝ той остро.

Лейди Даяна, която беше свикнала на приятелско отношение долу, се завъртя и избяга горе.

По-голямата част от персонала, особено по-младите, я приеха обаче в обятията си и си затваряха очите за така нареченото нарушаване на протокола. Наричаха я „дъх свеж въздух отгоре“.

Това, което малцина разбираха по онова време, беше, че тя изпълняваше и нещо като разузнавателна мисия — проверяваше и подбираще бъдещия екип, който щеше да управлява двете нови къщи на принца и принцесата на Уелс — провинциалното им убежище Хайгроув в Глостършър и жилището им в двореца Кенсингтън в Лондон. Принц Чарлс беше купил Хайгроув през 1980 година — една година преди да се сгоди. Това беше триетажна джорджианска провинциална къща с имение. Разположението ѝ в Котсуолдс я правеше удобна за много неща. Беше на около 13 километра от Гатком Парк и принцеса Ана, близо до Боуфорт Хънт и на късо разстояние с кола от имението Боулхайд — домът на подполковник Андрю Паркър Боулс и съпругата му Камила.

Широко засмяна, принцесата на Уелс се носеше по червения килим с грациозността на балерина, хванала в едната си ръка кремави копринени пантофки, а около другата бе навит част от осемметровия ѝ шлейф. В този един-единствен миг и деня на сватбата си, на която

имаше толкова много помпозност и зрелищност, тя беше своето истинско аз, освободена от ограниченията на протокола. Само няколко минути преди това на този ден, 29 юли 1981 година, светът я видя да целува своя принц на балкона на Бъкингхамския дворец.

Препускащата по коридора булка ме изненада. Стоях сам в аленочервената си ливрея, небрежно облегат на стената в коридора на кралицата, чудейки се кога Нейно Величество ще се върне в покоите си — сигнал, че сватбарите са тръгнали от Централната зала, от която се излиза на балкона, към картинната галерия със стъкления таван в задната част на двореца, където всички щяха да се съберат за сватбената гощавка.

Новата принцеса, заобиколена от талази коприна с цвета на слонова кост, с воал, който се стелеше зад нея, тичаше така, сякаш червеният килим ѝ беше изцяло на разположение. От едната страна на коридора се издигаха високи до тавана френски прозорци, които гледаха към правоъгълния вътрешен двор. Тя танцуваше по широките слънчеви петна върху килима, а слънцето хвърляше отблясъци върху диадемата на семейство Спенсър. Принцесата беше изпълнена с увереност, преливаше от живот. Изглеждаше толкова щастлива и лъчезарна. Знаех, че трябва да запомня този образ до края на живота си, но се почувствах неудобно да не я притесня и затова не исках да ме улови, че се вирам в нея. Отдръпнах се в апартамента на кралицата и затворих вратата.

Именно в нейната дневна наблюдавах заедно с още 750 милиона телевизионни зрители как лейди Даяна се превърна в принцесата на Уелс. Бях седнал с кръстосани крака на килима пред телевизора на монарха, заобиколен от коргитата. Не беше позволено да се гледат кралските телевизори, но на този ден поне знаех, че кралицата нямаше да има нищо против.

Както и цялата нация, лакеят на кралицата — т.е. аз, бях хипнотизиран от видяното през този ден: огромните тълпи; лейди Даяна, махаща с ръка заедно с баща си граф Спенсър в стъклената карета на път за катедралата Сейнт Пол; булчинският шлейф, покрил червения килим на пътеката в църквата; принцът и принцесата на Уелс се появяват на стъпалата на катедралата. Моето задължение беше да остана в двореца за сватбения обяд в Балната зала, която беше до Картинната галерия, и от телевизията разбихах докъде е стигнала

церемонията, макар че половината ми време отиде да търся с поглед другия лакей Пол Уайбру, който имаше късмета да участва в кралското шествие — той бе зад Нейно Величество и Единбургския херцог на откритото ландо.

Когато младоженците се появиха във вътрешния двор, аз продължавах да стоя залепен за телевизора. На екрана наблюдавах принца и принцесата на Уелс как излизат на балкона и чувах екзалтираните възгласи на огромната тълпа отвън. Хукнах нагоре към стаята си на най-горния етаж, която гледаше към паметника на Виктория и Мел, и коленичих на дългия перваз на прозореца. И докато хиляди хора снимаха златната двойка отвън, аз направих една снимка отвътре на огромната тълпа навън, после се спуснах обратно долу.

Това бяха същите хора, които ме държаха цяла нощ буден преди сватбата с песните си „Бог да благослови принца на Уелс“ и „Бог да пази кралицата“ — празнична атмосфера бе обхванала цялата страна, екзалтация, която продължи цяла седмица.

Два дни преди сватбата в Бъкингамския дворец имаше прием, вечеря и бал за почти хиляда гости. Поканени бяха короновани глави от Европа, посланици, върховни комисари, архиепископи и епископи, министри от сегашното и минали правителства, както сегашният и бивши министър-председатели. Всички зали за приеми на двореца бяха заети. Аз бях разпределен в Тронната зала и заедно с един старши паж обслужвах кръгла маса за десет гости, сред които бяха принцът на Уелс и все още по това време лейди Даяна, принцеса Грейс на Монако, придружавана от сина си принц Албърт. Не бях виждал такава красавица, като принцеса Грейс — легендарната актриса, позната на света като Грейс Кели, която се беше омъжила за принца на Монако Рение. Тази вечер тя засенчи дори бъдещата булка, а короната ѝ бе не по-малко великолепна от тази на кралицата.

Лейди Даяна беше пленена. Между двете дами веднага се създаде близост и до танците непрекъснато си говореха. В лицето на принцеса Грейс лейди Даяна видя пример за подражание и вдъхновение — също външно лице, като нея, омъжила се в кралско семейство; филмова звезда, свикнала да е в центъра на вниманието на медиите; жена, влязла в кралско семейство, където любовта е подвластна на дълга. Тя искаше от принцеса Грейс съвети и

напътствия. „Всичко ще бъде наред“, ѝ каза бившата актриса. „Ще става псе по-лошо, но ти ще се научиш да се справяш.“

През цялото сватбено тържество много внимавах да не настъпя роклята на принцесата, която се разстилаше навсякъде. Сервирах на най-главната маса, на която седяха булката и младоженецът, родителите на двамата, шаферки, пажове, принц Андрю и принц Едуард.

Церемонията и протоколът бяха укротили изблика на радост у принцесата, който я караше преди това да тича по коридора. Принцесата беше тиха, повече слушаше разговора, отколкото самата тя говореше. Тя почти не докосваше храната. Много години по-късно ми каза:

— Стомахът ми се бе свил на топка. Бях много напрегната.

Поне на този ден тя виждаше бляскаво бъдеще пред себе си. Това, за което толкова много бе мечтала, беше щастлив брак с принц Чарлс. Принцесата не просто го обичаше — тя го обожаваше.

В живота си по-нататък принцесата имаше едно желание — някой, който знаеше истината, да разкаже за любовта ѝ към принц Чарлс. Тя усещаше, че в обществеността се създава погрешно впечатление за отношенията им. Книга след книга и статия след статия изопачаваха историята, като направо изличаваха щастието и истинската любов, които съществуваха в ранния период на брака им. Може да се каже, че принцесата е донякъде отговорна за част от това изопачаване, когато сътрудничеса на журналиста Андрю Мортън за публикуването през юни 1992 година на книгата му „Даяна, нейната истинска история“, която бе прередактирана след смъртта ѝ. В нея той твърди, че е като автобиография на принцесата, от която човек научава самата истина за нея. Това изобщо не беше вярно. Ако един ден принцесата решише да напише мемоарите си, щеше да изтрие невярната представа за безкрайно нещастие, което според книгата било започнало още в първия ден след сватбата ѝ. Ако по-късно бе записано истинското ѝ мнение, пречупено през натрупания опит, а не през 1992 година, когато тя бе надала емоционален вик за помощ, светът щеше да получи една различна картина за основите на този брак. Истинската любов, защото тя съществуваше и от двете страни, издържа периода на трудното приспособяване в първите години. Изобщо не може да се каже, че принц Чарлс отблъскваше принцесата, напротив, той правеше

всичко възможно да разбере съпругата си и да прояви търпение към променливото ѝ настроение, предизвикано от булимията, от която тя по-късно призна, че е страдала. Всъщност любовта на принцесата към съпруга ѝ никога не изчезна напълно. Когато след 1985 година между тях се появиха непреодолими различия, пукнатината се превърна в бездна. Огорчението стана повод за размяна на нападки между двама души, които не разбираха от какво се нуждае другият, но „война между двамата Уелси“ не е имало — за войните е нужна омраза, а между тях омраза нямаше. Ако е имало война, тя се водеше над главите им, от лагерите на двамата, от канцелариите им и свръхпокровителстващите ги съветници.

Трябва да стане ясно, че принцесата посредством свои приятели, сътрудничесе на Андрю Мортън в момент, когато бракът ѝ се разпадаше, когато беше емоционално объркана, когато скърбеше за обичания си баща, граф Спенсър и когато приятелите на принц Чарлс говореха против нея и тя почувства, че срещу нея има атака. По-късно тя обясняваше: „Сякаш всички около мен бяха с по шест чифта очи вместо един, следяха ме зорко и ме обсъждаха през цялото време“. Беше гневна, огорчена и сътрудничесе на Мортън във време, когато беше най-уязвима.

Публикуването на книгата получи желанния ефект. Тя вече не се чувстваше сама, защото хората във Великобритания научиха истината, както и защо не се бяха родили повече деца в семейството.

Всички започнаха да ме разбират по-добре. Книгата освободи и Чарлс, и мен, защото нямаше нужда повече да се преструваме, независимо че той страшно ми се разсърди — каза тя.

Това беше обаче класически случай на прибързано действие и последвано дълго разкажание. След като книгата излезе, тя видя, че отчаяното ѝ желание да бъде чута беше създавало погрешна представа за принц Чарлс и бе изтрило хубавото време, което бяха прекарвали заедно. Сбъркала беше, че бе щракнала снимката в пристъп на гняв, призна тя по-късно.

По тази причина написаното през 1992 година не може да се приеме за добронамерено свидетелство, което тя би дала и през 1997 година, независимо, че Мортън твърди това. Тя искаше да каже повече. Това, което разказвам тук, с помощта на кореспонденция от много стар

приятел, разкрива неизречените истини, за да бъде балансирана картината.

По време на медения си месец принцът и принцесата на Уелс плаваха из Средиземно море на борда на кралската яхта „Британия“ и принцесата сияеше в блаженство, а не както някои други пишат, че била отхвърлена от мъжа, когото толкова влюбено наричала „съпруже“. На една своя близка приятелка тя писала от яхтата:

Не бих могла да съм по-щастлива. Не можеш да си представиш колко ми е приятно и колко чудесно се чувствам.

Пътешествието с „Британия“ ни разглези страшно много — през по-голямата част от времето се кикотим и си играем. Брачният живот много ми допада и обожавам да имам някого, за когото да се грижа и да глезя. Това е най-хубавото нещо, което ми се е случило досега. Аз съм най-щастливата жена на света.

На яхтата те за пръв път успели да гледат видеозаписа от сватбата си. Пускали си го безброй пъти. Съпругът и съпругата припадали от смях заради грешката на принцесата на олтара, когато, повтаряйки брачната клетва объркала реда с имената на Чарлс. Толкова били щастливи, че седейки прегърнати, се разплакали като наблюдавали церемонията.

Ето какво пише принцесата на своята приятелка:

„Буквално роним сълзи всеки път, когато гледаме видеото със сватбата. Представям си как след десет години някой от малките Уелс ще каже: «Защо каза на татко „Филип“?». Е, нещо, което някога ще стане.“

За разлика от другите булки, принцесата нямаше да се върне към предишния си живот в лондонската детска градина. Предстояха ѝ невероятни усилия да се приспособи към новия живот, каквито малцина от нас могат да си представят. С появата на булимията емоциите ѝ, а впоследствие и настроенятията ѝ, започнаха да се променят. Не мога да разбера защо хората бяха толкова изненадани, като се има предвид с какви трудности е трябвало да се справи. Истината е, че ако не беше принц Чарлс, принцесата изобщо нямаше да се пребори. Тя знаеше това. Той разбираше трудностите, които тя трябваше да преодолее, за да свикне, и за дистанциран и неразбиращ настроенятията ѝ съпруг, какъвто се твърди, че е бил, той прекрасно успяваше да поддържа духа ѝ. Принцесата пише: „Преодолях тези депресии единствено благодарение на Чарлс, с неговото търпение и доброта. Само като си помисля колко уморена и нещастна се чувствах, което беше несправедливо спрямо него“.

От яхтата височайшата двойка се отправи към Балморал. Слугите в имението били толкова доволни от този факт, че намерили отнякъде една открита двуколка и я покрили отвътре с пурпурен вълнен плат. С нея посрещнали принца и принцесата на предната порта. Те се качили, но щели да си умрат от смях от абсурда, че по височинката до вратите на замъка ги теглели слуги, градинари и коняри. Принцесата дошла със сто и шейсет манго — подарък от президента на Египет Садат, който им гостувал на борда на яхтата.

В романтичната обстановка на замъка Балморал принц Чарлс ѝ четял, а тя шиела гоблени. Държали се за ръце, докато се разхождали по хълмовете. Тя с нетърпение чакала барбекютата в топлите летни вечери в дървената къщичка в имението. Принцесата дори успяла за пръв път в живота си за един ден да прочете цяла книга. Харесало ѝ също така изненадващото посещение на бившата ѝ съквартирантка Каролин Прайд, по-късно Бартоломю, която пристигнала в замъка като гостенка на принц Андрю. Принцесата била преизпълнена с радост, че и с Андрю, и с Каролин можела да си побъбри и да се отмори, защото ѝ били връстници.

Може да е вярно, че по това време принцесата открила, че Чарлс носел копчета за ръкавели, представляващи две преплетени „С“^[5] — подарък от Камила. Тя му поискала обяснение, но това не помрачило щастието ѝ. Отговорила му в свой стил по единствения начин, който ѝ

бил известен — да са квит. На листовете за писма в Хайгроув и в Кенсингтън долната извивка на буквата С преминаваше в D под логото на короната. Принцесата смяташе, че това символизира спокоен брачен живот, който ще продължи завинаги. Тя купи и едно украшение — два гълъба, сгушени един в друг.

Беше време за чай в Балморал. Принцесата се появи в предния хол с кръв на лицето. Беше с ботуши, сако от туид и голф. Аз не успях да реагирам, когато тя мина покрай бялата мраморна статуя на принц Албърт. Беше прекарала деня на лов с принц Чарлс, един слуга и още няколко души и се върна с нещо като бойна татуировка на лицето. Беше преминала през кралската церемония по въвеждане на ловците дебютанти, след като бе простреляла първото животно. Още докато била на поляната в планината, коремът на елена бил разпран и с кръвта му намазали бузите ѝ. Беше официално посветена. Метнали мъртвия елен на едно пони и го изпратили по войник в замъка. Главата му беше отрязана, рогата — свалени, а трупът бе закачен в килера за дивеч край редовете с бекасини, фазани и яребици, които щяха да бъдат приготвени за кралската трапеза.

Принцесата много обичаше да ходи в шотландските планини, но за разлика от семейство Уиндзор не си падаше по кървавите спортове. Ходеше на лов, за да достави удоволствие на принца. Знаеше и приемаше факта, че ловът, както и риболовът, са неразделна част от живота в Балморал и са важни за принца. Някои разказваха, че тя се цупела през цялото време на медения месец и не направила никакъв опит да се приобщи към начина на живот в имението. Истината е, че тя правеше всичко възможно да участва в кралските занимания.

Дори две години след сватбата тя обичаше да бъде там заради съпруга си. Принцесата беше писала на една приятелка през 1983 година: „Знам, че човек трябва да полага усилия, затова отивам да гледам поло... втори пореден ден. С много по-голямо удоволствие бих поспала, но Чарлс много се радва, когато съм с него на поло. Сигурна съм, че иска да се покаже“. Принцът от своя страна също правеше отстъпки. Той знаеше, че принцесата предпочита Лондон пред провинцията и заради нея променяше установените си навици. Принцесата сигурно не е вярвала на очите си, когато понякога в неделя се е събуждала със съпруга си в двореца Кенсингтън, а не в Хайгроув. И двамата правеха отстъпки.

Принц Чарлс беше най-щастлив, когато ходеше на лов в Балморал. След солидна шотландска закуска, включваща каша, пушена херинга и кеджъри^[6], ловците и викачите натоварваха кучетата, пушките и мунициите на ландровърите и се отправяха към мястото за лов, което предварително се набелязваше. Всеки си вземаше, преди да тръгне от кулата в единия край на замъка непромокаема чанта, в която задължително имаше бап^[7], пълнен с месо, студени агнешки котлети, плодове и пудинг със сливи, загърнат в пергаментова хартия.

В чантата имаше също така бутилка джин или уиски.

Веднъж принцът беше застанал в преддверието и викаше за помощ:

— Може ли някой да дойде да ми помогне?

Чух го от вестибюла на пажовете и отидох да видя какво става. Той стоеше с две огромни съомги в краката си на мраморния под.

— Би ли ги отнесъл, ако обичаш, на готвача? Можем да ги хапнем на вечеря — каза той.

Наведох се да ги вдигна, но плъзгавите им люспи просто не ми позволяваха да ги задържа. Принц Чарлс ме гледаше как покъртително жонглирам с тях.

— О, ела тук! — каза той нетърпеливо. — Недей да мърсиш наоколо. Виж.

Той хвана едната ми ръка и пъкна двата ми пръста дълбоко в хрилете на рибата. Мислех, че ще почина от неудобство.

— Хайде сега ги занеси в кухнята — каза принцът и аз, провесил рибите с главите надолу, ги понесох към готвача.

Никога сърце не би ми дало да ходя на лов както мъжете от кралското семейство.

След закуска кралицата яздеше из имението на кон, който докарваха за нея от Уиндзор. После се връщаше в замъка, за да се присъедини към останалите дами, които се появяваха в дневната около обед. Единбургският херцог уговаряше преди това със съпругата си на кое място да се срещнат и дамите, включително кралицата майка и принцеса Маргарет, придворните и гостенките потегляха на пикник. Принцеса Ана ги чакаше там — тя отиваше по-рано с мъжете.

Викачите, рядко се връщаха в замъка преди залез-слънце. Един нещастник се върна веднъж гладен да обядва, но като си призна, че е оставил ранено животно, веднага го пратиха обратно. Кралицата беше

отвратена. Тя ходеше на лов, но не понасяше страданието и беше задължително простреляно ли е животно, да се сложи край на мъките му. Тя не можеше да понесе мисълта за мъчителната бавна смърт.

— Връщаш се веднага, намираш го и го убиваш — нареди му тя.

Човекът не смогна да се прибере за вечеря. Това наложи да се промени изготвения предварително план с местата за сядане на масата.

Докато стояхме над него с кралицата и се чудехме какво да правим, тя измърмори:

— Много е неудобно, че ще има един джентълмен по-малко на вечеря.

Тъй като въпросната личност продължаваше да е навън на студа, тя добави:

— Ще трябва да поканим офицера от охраната на негово място.

И така планът с местата на масата бе върнат към традиционната симетрия — мъж, жена, мъж, жена. Кралицата беше перфектна домакиня и държеше всичките ѝ гости да се чувстват добре. Тя следеше гостите никога да не седат два пъти до един и същ човек по време на престоя си в замъка. Това вбесяваше принцесата, защото тя искаше през цялото време да седи до принц Чарлс, но системата на ротация все повече ги отдалечаваше един от друг. Кралицата е специалист да запомня кой, къде и с кого е седял и гледаше колкото се може повече различни хора да разговарят и общуват. Тя, освен това, внимаваше да не се случат тринайсет души на масата. Това е едно от неписаните кралски правила. Когато нямаше как да се избегне това число, прибягваше се до един трик. Един ключ като манивела се завърта, за да задвижи въртящ се механизъм, който удължава плота на масата, като се оставят празни места, в които се вмъкват допълнителни махагонови плоскости. Когато се появи нежеланото число тринайсет при удължаването на масата една от празнините не се запълва и така масата изглежда разделена на две — ето ти маса за седем и маса за шест.

Кралицата винаги казваше, че тринайсет могат да са само Христос и неговите апостоли.

Нейно Величество, глава на Англиканската църква и пазител на вярата, е дълбоко религиозна: всяка неделя сутрин тя присъства на неделната служба там, където се намира в момента. Тя прекарва само една неделя в годината в Бъкингамския дворец — деня, на който се

почита паметта на загиналите във войните. Във всички останали недели ходи на служба в Уиндзор, Сандрингам или Балморал. Дори когато е на борда на кралската яхта „Британия“ има неделна служба. Маха се масата от трапезарията и се нареждат столове. Адмиралът, като капитан на кораба, провежда службата и всички стават прави да изпеят химна на моряка за онези, чийто живот е в опасност по моретата. Преобладаващото мъжко паство, което включва всички офицери и всички моряци в униформа пее, а в това време струнен квартет от оркестъра на Кралския флот свири в преддверието, непосредствено до вратата. Когато ходи на църква кралицата винаги пуска в касичката банкнота от пет лири. Нейната личната камериерка я сгъва предварително на четири, така че да се вижда само ликът на кралицата и я приглажда с ютия. На най-светия ден от християнския календар — Велики петък, кралицата излиза от рутината и получава светото причастие от старши свещеника на Уиндзор в частния си параклис на замъка Уиндзор, който е съвсем близо до апартамента ѝ, надолу по постлания със зелен килим Параден коридор. Всеки Великден на бюрото на Нейно Величество в замъка се поставя клонка бодил от Гластънбъри, символизиращ трънния венец, който Христос е носел на кръста. Изпраща ѝ го главният свещеник на катедралата в Гластънбъри. Кралицата винаги получава боядисано яйце от Чарбънъл и Уокър на Бонд стрийт. Тя го носи навсякъде със себе си. Знаем едно кралско великденско яйце, което беше издържало шест месеца. Яйцето се пакетира с любимите ѝ сладки — кутия Бенедикс Битърминтс и ментолови кремки Елизабет Шо.

Непоколебимата и лоялна фигура на Единбургския херцог е неотлъчно до кралицата. Двамата са най-щастливи, когато останат сами, след като са приключили задълженията си през деня. Ползват отделни дневни, кабинети и приемни, за да имат независимост, но една главна спалня свързва апартаментите им. През единайсетте години служба на кралицата, влизайки и излизайки от покоите ѝ, нито веднъж не чух съпругът и съпругата да си повишават глас. Принц Филип може и да мърмори, и да бъде нетактичен понякога на публично място, но той е предан и грижовен съпруг. Това е един странен съюз на официалното с неофициалното. Но най-важното — между тях има истинско партньорство.

Когато принцеса Елизабет, тогава на двадесет и една години, се омъжила на 20 ноември 1947 година за далечния си, роден в Гърция братовчед, те се вrekli един на друг като съпруг и съпруга. Шест години по-късно, на коронацията ѝ, морският офицер допълнил тази клетва с тържествен обет пред Бога да служи на монарха, своята съпруга. Той приема това много сериозно. Принц Филип знае повече от всеки друг какво е да си се венчал за дълга. Четири години след сватбата си с кралицата той изоставил морската си кариера, която обожавал, за да се приспособи към кралския живот. Принц Филип съблюдава протокола и на публични места върви една стъпка зад монарха. Тя е водеща, тъй като е кралица, а той — херцог, но в семейните дела съпругът води съпругата. Зад затворените врати на династията Уиндзор принц Филип е шефът. От това къде да са пикниците и барбекютата — „Попитай Негово Кралско Височество, аз не знам“ — ще каже кралицата, до контрола върху семейния бюджет, той е истинският господар в очите на прислугата.

Животът на кралицата е самотен и дългът я държи в изолация, затова тя се осланя на съпруга си, така, както кралица Виктория е разчитала на принц Албърт. Принц Филип е опората на кралицата, човекът, на когото тя се доверява най-много, постоянен източник на стабилност за нея. Топлите чувства помежду им бяха очевидни. Той винаги закусваше в осем и половина, но когато кралицата пристигнеше в девет, заварваше принца на масата. Той често я поздравяваше с пощипване по бузата и ѝ казваше:

— Добро утро, скъпа.

Но херцогът си имаше и обратна страна, която не беше толкова мила. Той беше прочут с избухливостта си, която довеждаше до сълзи някои камерхери и пажове. Присъствието му предизвикваше страх — изискваше уважение и високи стандарти, а за пропуските нямаше прошка. Имаше много набито око за нещата, които не са направени както трябва. Когато се оказваше, че някой не си е на мястото, вулканичният му нрав изригваше и дълбокият му глас прерастваше в застрашителен рев. Започваха да се трясат врати и целият етаж сякаш кънтеше от бесните му изстрели: „Всичките сте гадни идиоти“ или „Как сте се събрали толкова много тъпанари“. Като бивш морски офицер той очакваше мъжете, които го обслужват, да понасят нрава му, но с камериерките беше винаги внимателен и любезен.

Младоженците, принцът и принцесата на Уелс, се върнаха след медения си месец в Бъкингамския дворец, където бяха кралицата и принц Филип, а през това време бояджии и дърводелци подготвяха семейните им жилища в Хайгроув и апартаменти номер осем и девет в двореца Кенсингтън под надзора на южноафриканския дизайнер по интериор Дъдли Поплак.

В началото на семейния си живот в двореца принцесата се беше съсредоточила върху това да си осигури пълно домашно щастие със съпруга си и най-активно участваше в избора на килими, завеси и украса за новите им домове. Повечето уикенди ходеше в Хайгроув да види как върви ремонтът. Тя пристъпи и към набор на персонал за жилищата си, разчитайки на приятелствата, които беше завързала на долния етаж на двореца. Много скоро обаче се сблъска с трънливата политика по въпросите на прислугата, когато по офицера от охраната Греъм Смит бе изпратила на Марая Косгроув писмо, и което я подтикваше да кандидатства за нейна лична камериерка. През февруари 1981 година Марая бе повишена и стана камериерка на Единбургския херцог. Тя много искаше да отиде при принцесата, но за това научи придворната дама на кралицата, лейди Сюзън Хъси. На Марая не ѝ бе дадена възможност да избира. Казано ѝ бе, че не може да напусне службата си при принц Филип. Затова принцесата вербува за двореца Кенсингтън двама други съюзници от долния етаж — камериерката от детския етаж Ивлин Дагли за лична камериерка и Мървин Уичърли за главен готвач.

Тогава в началото се знаеше, че принцът и принцесата водят тих живот. Понякога излизаха вечер на опера или балет или пък на сбирки с приятели от кръга на принц Чарлс, но те не бяха купонджии или гуляйджии. Принцесата все още нямаше увереността, която придоби след време, нито настоятелността, от която някои от прислугата покъсно щяха да се плашат. Тя продължаваше да се държи плахо и опипваше почвата под краката си в кралската среда, но съзнаваше какъв късмет е имала да попадне в нея. Докато един ден човек от персонала ѝ поднесе такъв шок, който ѝ даде да разбере, че не е спечелила благоразположението на всички.

Принцесата обсъждала с човек от двора въпроси за графициите на персонала и очевидно са били на различни мнения за това кой си тежи и кой не си тежи на мястото. Човекът от двора стоял срещу

принцесата, която се изчервявала, когато се опитвала да отстоява мнението си. Той виждал, че е по-наясно с нещата от превърналата се в принцеса бивша помощник детска учителка, която била сега негова шефка. Започнал да ѝ държи екзалтирана реч с гръмки фрази. И както тя си стояла облегната на стената, той се навел към нея, хванал главата ѝ с двете си ръце и като я притиснал към стената, ѝ казал:

— Ако не беше толкова гадно досадна, можеше и да направиш това-онова.

След няколко седмици този служител се раздели с принца и принцесата.

Една година след сватбата ѝ, за принцесата на Уелс едва ли имаше по-голям шок от смъртта на принцесата на Монако Грейс в автомобилна катастрофа на 13 септември 1982 година. Принцеса Грейс пътувала с дъщеря си, принцеса Стефани, през Алпите към Монако. Връщала се от Рок Ажел — нещо като замъка Балморал на фамилията Грималди. След около три километра роувърът им не успял да вземе един остър завой, излетял от планинския път и се спрял на около 40 метра надолу по склона. Принцеса Стефани оживя, но майка ѝ почина в болницата Принцеса Грейс. По-късно много щеше да се говори за състоянието на спирачките на колата и за ръчната спирачка.

Принцесата на Уелс беше в Балморал, когато кралското семейство получи вестта. Тя остави всичко и отиде на погребението на своята приятелка без принц Чарлс. Това беше първото ѝ соло пътуване в чужбина като представител на кралското семейство.

Принцесата никога не забрави дамата, която наричаше просто Грейс. Често говореше за елегантността и изискаността ѝ. Смъртта ѝ тя смяташе за трагична загуба за света. Принцеса Даяна имаше една бяла, над коленете официална рокля от шифон, която наричаше „роклята ми Грейс Кели“, защото беше „толкова красива и елегантна“.

[1] Гаф (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Като крайно необходимо (фр.). — Б.пр. ↑

[3] Елизабет II Кралица. — Б.пр. ↑

[4] Принц. — Б.пр. ↑

[5] На английски имената на Чарлс и Камила започват с С — Charles и Camila. — Б.пр. ↑

[6] Индийски специалитет с ориз и риба. — Б.пр. ↑

[7] Голяма шотландска кифла. — Б.пр. ↑

4. КРАЛИЦАТА И АЗ

След като принцесата се притесняваше от величествения сюрреалистичен свят, в който се бе озовала, какво можеше да се каже за някакъв си лакей. Често сядах на стола под продълговатия прозорец на моята стая, гледах към Лондон от Бъкингамския дворец и в мислите си се връщах към покритите с обли камъни улици, които водеха към Чапъл роуд, чудейки се какво щеше да се случи, ако животът ме беше задържал в хотела в Уесекс.

Давах си сметка какъв невероятен късмет имам да работя в сянката на кралицата. От прозореца на най-горния етаж късмета ми изглеждаше още по-невероятен. От него виждах паметника на Виктория, нататък Мел, която се промушваше под Арката на адмиралтейството, ширналия се парк Сейнт Джеймс, осеян през лятото със сини и бели шезлонги, и Биг Бен, който се извисяваше на хоризонта. Ако най-голямото влияние върху мен през детството ми е идвало от мама, то кралицата оказа влияние върху мъжа, който станах. Животът на всеки от нас се формира от множество хора и места, а аз бях в сърцето на династията Уиндзор и поглъщах всяка стъпка и жест на суверена — вродената ѝ честност, толерантност, пълно спокойствие, обич към хората и това вездесъщо, саможертвено чувство за дълг.

Мама винаги поставяше хората от Чапъл роуд на първо място в ежедневните си грижи, а кралицата поставяше на първо място своя дълг към държавата и към народа. На такова място бях аз — един зъб в зъбчатото колело, което въртеше нейния живот. Много пъти ми се е искало мама да можеше да ме види, но моята работа се вършеше главно зад затворени врати. Персоналът рядко получава похвали за това, че благодарение на него дворът е като едно неспиращо, добре режисирано представление. Никой не вика на бис сценичните работници, но една усмивка или кимване от Нейно Величество бяха достатъчни, за да изпитаме огромно задоволство от работата си.

Да дам възможност на моето семейство да надзърне в този живот беше също огромна радост за мен. Колко синове са имали шанса да се

обадят на майките си по телефона и да ги поканят на среща с кралицата и с останалата част от кралското семейство? Мама си беше инсталирала телефон на Чапъл роуд, за да можем да поддържаме връзка.

— Просто не мога да повярвам, че сега ти разговаряш с мен от Бъкингамския дворец!

Тя толкова се радваше за мен. Обичаше да седи в задната стая на нашата къща, да стиска телефона и да пали цигара от цигара, запленена от мисълта за нещата, които вършех през деня. Само като й споменех, че ще сервирам чай на кралицата и тя започваше да се задъхва от вълнение.

През първата ми година като личен лакей на Нейно Величество нямах търпение час по-скоро да дойде Коледния бал, на който служителите в двора през година можеха да канят свои роднини в двореца или в замъка Уиндзор.

— Мамо, искам да ми направиш честта и да присъстваш на Коледния бал с мен — и с кралицата — казах й аз.

Последва един северен писък, достатъчно силен да изкара миньорите горе от мината. Но след това тя въздъхна:

— О, много бих искала, но мисля, че няма да мога. Ще те изложя, Пол.

— Мамо, не ставай глупава. Ще дойдат майките на всички. Ти ще бъдеш заедно с другите и аз ще бъда при теб.

Този ден тя счупила семейната касичка, за да си купи семпла дълга синя вечерна рокля с метален колан, която носеше с плетен шал. Разказала на цялото село, че ще се срещне с кралицата на бала. Никой там не познаваше човек, който да се е срещал с кралицата.

На бала мама беше силно притеснена от всичко наоколо, да не говорим за кралското семейство. Тя не можеше да повярва, че стои на едно и също място с монарха, Единбургския херцог, принц Чарлс и принцеса Ана.

— Чувствам се като Пепеляшка — прошепна мама — а ти си моят вълшебен принц!

Бяхме се хванали за ръце и вървахме заедно.

Когато кралицата тръгна да се представя на роднините на персонала, започнах да се опасявам дали мама ще издържи.

— Трябва ми една цигара — каза тя.

Здраво бях стиснал треперещата ѝ ръка.

— Здравей, Пол — каза Нейно Величество, като си приближи до нас.

„Чу ли, мамо?“, помислих си аз. „Тя ме нарече Пол.“ Толкова много исках мама да забележи тази непринуденост, но си мисля, че в този момент тя беше заслепена от диамантената огърлица пред нея.

Винаги можете да разчитате на Нейно Величество да разчупи леда и тя започна с мама разговор за миньорите в Дарбишър. Мама само се усмихваше. След това тя разказваше, че не можела да снесе очи от врата на кралицата. Никога преди това не беше виждала истински диаманти, камо ли толкова много.

— Тя е точно това, което очаквах една кралица да бъде — казваше мама.

Това беше въведението ѝ в моя живот. През следващите години тя щеше да види моя работодател още няколко пъти в двореца и веднъж в Балморал, когато случайно срещнахме кралицата да разхожда коргитата по хълмовете.

Етикетът на майка ми беше малко по-добър от този на леля ми Пърл. На един друг бал бях поканил нея. Издокарана, тя се скова и изцъкли очи, когато кралицата започна да поздравява роднините.

Леля Пърл чакаше кралицата да започне разговора.

— Чувам, че времето в Дарбишър е ужасно напоследък — заинтересува се кралицата, както винаги добре осведомена.

Най-напред леля Пърл беше като поразена от гръм. После каза първото нещо, което ѝ дойде наум:

— Да, жасно, Ваше Величество, наистина жасно — и се спусна да прави някакъв безумен реверанс.

По-късно леля щеше да умре от ужас, че пред кралицата е изпуснала първата буква. Аз се смеех и се опитвах да я успокоя, че монархът обича местните говори.

Роднини и външни лица не бяха единствените изпадащи в ужас при среща с кралицата. Дори хора, които работеха в Бъкингамския дворец, се притесняваха, когато трябваше да ѝ ги представят, както ставаше винаги на Коледа. В последния ден в Бъкингамския дворец преди дворът да се е пренесъл и Уиндзор за коледните празници, последното задължение на кралицата за годината беше да се срещне и поздрави един по един всички членове на персонала — които

наброяваха около триста души — и да им пожелае „Щастлива Коледа“. Тя винаги пожелаваше „Щастлива Коледа“, *никога* „Весела Коледа“, за да се избегне свързването на празника с пиене.

Но аз мисля, че в този случай пиенето би помогнало на мнозина. Прислужниците от кафееното помещение и миячките на съдове, помощник-икономите и носачите от сутерена се разтреперваха при мисълта, че ще се срещнат с монарха. Те никога не влизаха в досег с нея в долния си свят.

Кралицата държеше на този протокол, за да отдаде признание към труда на персонала, благодарение на който животът ѝ вървеше като по часовник във всяко отношение. Веднъж, когато я попитали колко слуги има, тя отговорила:

— Всъщност, нямам никакви. Имам голям персонал, но никакви слуги.

Дори представянето на персонала беше класически оркестрирано. Дворът спираше работа и се редеше на опашка, която се извиваше нагоре и надолу в задните коридори до Мраморната зала на партера, през залата за закуски в Залата от 1844 и до вратата на Церемониалната зала. Опашката се подреждаше по старшинство. Имаше лакеи в аленочервени ливреи, пажове с тъмносини фракове и характерните за тях кадифени яки, готвачи с ослепително бели престилки и токи^[1], и прислужнички с традиционното си черно облекло и бели престилки. От четиринайсетте лакеи Пол Уайбру беше пръв, а аз — втори. За нас това беше странно, защото виждахме кралицата всеки ден — сутрин, обед и вечер, а трябваше да минаваме през този ритуал да обявяват имената ни и да ни представят, след като малко по-късно следобед ще сме отново горе да ѝ помогнем да пригответе си за заминаването в Уиндзор. За нас беше нещо съвсем естествено да сме близо до кралицата, но това изпълваше много други със страх, нещо като сценична треска.

Кралицата и Единбургският херцог заставаха на единия край на Церемониалната зала, а персоналят се подреждаше пред вратата в противоположния край. Всеки изчакваше дворцовият стюард да извика името му. Приличаше на церемония по награждаване, но вместо медали служителите получаваха малък подарък, който преди това всеки си беше избрал от каталог. Жените от миялните трябваше да сменят гумените си ръкавици с чифт бели памучни, защото всички

жени трябваше да носят ръкавици, когато ги представяха на кралицата. Интересното е, че монархът, който винаги за официални случаи носеше ръкавици, приемаше служителите си с голи ръце.

Кралската Коледа е магическа и изтощителна. Коледният празник често оживяваше в замъка Уиндзор, когато децата от имението, включително хористи от параклиса Сейнт Джордж се изкатерваха групово нагоре по хълма, държейки на пръчки запалени фенери, събираха се в правоъгълния двор и изпълняваха коледни песни. Кралицата заставаше сама на застланите с килим стъпала в ъгъла на Кралския вход, пиеше топло вино и се наслаждаваше на атмосферата. Можеше да си почива, защото знаеше, че няма да ѝ се наложи да опакова подаръци — това беше задължение на личния ѝ лакей.

Удоволствие беше да гледаш как монархът раздава подаръци и да съпреживяваш изненадата на кралските деца и на другите роднини при получаването им. В началото на декември в двореца пристигаше подвижен магазин и тя избираше подаръците. Собственикът на магазина Питър Найт представяше около две хиляди неща — играчки, игри, разни джунджурии, порцелан, домашни потреби, кухненски съдове и прибори и подреждаше гигантска сергия в една от залите за аудиенции. Всеки ден след вечеря Нейно Величество пазаруваше сама, избираше предмет, написваше името на близкия на бележка и го поставяше пред залата, да се прибере и опакова. Пол Уайбру и аз избирахме хартията за опаковане и панделките и се надпреварвахме кой ще опакова повече. Имаше около сто подаръка всяка година и състезанието винаги беше много оспорвано.

Една вечер, когато бях останал да работя до късно през нощта и навсякъде около мен имаше тиксо, опаковъчна хартия и панделки, кралицата влезе в стаята.

— Време е да си лягаш, Пол. Свършил си вече много.

Трябваше ни около три седмици да опаковаме подаръците и понякога дните изглеждаха страшно къси.

В покоите на кралицата не се слагаше нито коледно дърво, нито някаква друга украса. Никакви картички не се поставяха, докато тя не пристигнеше в замъка Уиндзор. В Бъкингамския дворец нямаше празнична украса, с изключение на едно-единствено, високо около пет метра дърво, което се донасяше от имението Уиндзор и се поставяше в

Мраморната зала. И днес, ако застанете на предните порти и погледнете през свода във вътрешния двор, ще мернете блещукащите разноцветни светлинки.

Нашите старателно опаковани подаръци се отваряха и хартията се разкъсваше след чая в пет часа на Бъдни вечер, както повеляваше традицията. Това ставаше в Пурпурната дневна на първия етаж, където огромните портрети от коронацията на крал Джордж VI през 1937 година и кралица Елизабет, рисувани от сър Джералд Кери, изпълваха стените от двете страни на мраморната камина. Друго гигантско коледно дърво стоеше под еркера в средата на залата и петнайсетметрова маса бе опъната в единия край. Масата беше разделена на секции с червена панделка, очертаваща къде да се поставят подаръците на всеки. В единия край сядаха кралицата и Единбургският херцог, а придворните дами и флигел-адютантите — на другия. Ние, прислугата, стояхме винаги пред залата, но от писъците на радост, лая на възбудените коргита и празничната атмосфера разбирахме, че Коледата на династията Уиндзор беше започнала. На долния етаж в приличните на затвор изби, които и изолираха звука, персоналът, който беше работил дни наред до полунощ, отпускате с диско купон.

На Коледа всички в страните от Общността на нациите настройваха телевизорите си, за да чуят речта на кралицата. (По онова време тя се записваше още в средата на декември.) Замъкът Уиндзор не правеше изключение. До три часа на този ден всички членове на кралското семейство се събираха в облицованата с дъб зала и заставаха около телевизора. Някои сядаха на канапета или столове, но повечето стояха. Отзад тихо заставаха кралицата и преди да е свършило предаването изчезваше към градината, за да разходи коргитата. Кралицата не е човек, който обича да се наслаждава на вниманието.

Държавните посещения предизвикваха особено жужене, което разстройваше режима на двора почти толкова, колкото и Коледа. Посещението на Роналд Рейгън в замъка Уиндзор си остава за мен един мил спомен. Тогава монархът изкомандва секретните служби да я слушат.

Една седмица преди посещението на президента във вътрешния двор пристигна колона черни бронирани коли за преглед на сградите. За пръв път президент на САЩ щеше официално да отседне в замъка. Кралицата се усмихна като видя дългото шествие от коли на силите за сигурност да влиза във вътрешния двор. Такова нещо тя нямаше да приеме. Посланието ѝ до тях им бе предадено от представител на двора. „Това е мой замък и ако сигурността в него е достатъчна за мен, тя ще е достатъчна и за президента.“ Ясно и честно.

Президентът Рейгън пристигна с хеликоптер на 7 юни 1982 година. Един паж на кралицата и аз бяхме определени да се грижим за него и за съпругата му Нанси в апартамент 240, който заема целия първи етаж на Ланкастър Тауър и е с внушителна гледка към алеята за разходки и градините от двете ѝ страни.

Още по онова време Нанси беше движещата сила зад президента. Той нямаше нужда от прислуга, защото тя бе винаги до него и дрехите му пристигнаха безупречно изгладени и сгънати. Единственото, което трябваше да правим, беше да сме на негово разположение. В апартамента му бяхме оставили кутии с шоколадени бонбони, украсени с червени, бели и сини панделки, но се оказа, че американският ръководител не обича такива. Той си беше донесъл стъклени буркани, натъпкани с желирани дражета. Десетки. Една от масите в апартамента му приличаше на минисклад за бонбони. На всеки от бурканите беше президентският кръст. Беше пристрастен към желираните дражета. Първият ден имаше семейна вечеря на свещи. Аз, в аленочервена ливрея, обикалях с един поднос с напитки преди вечерята в Зелената гостна, в която се бяха настанили хората от американския антураж и членовете на кралското семейство, включително принцът и принцесата на Уелс. По това време те вече се бяха пренесли в двореца Кенсингтън и в Хайгроув. Докато обслужвах президента и неговата съпруга, усетих стеснителността на президента Роналд Рейгън: той се притесняваше да отиде да разговаря с кралицата.

— Хайде. Иди да говориш с кралица Елизабет! — Нанси Рейгън подтикваше съпруга си и той я послуша.

Мислех си колко хубаво, че дори американските президенти трябва да бъдат подтиквани да се приближат до Нейно Величество. Не само мама и леля ми Пърл.

Те поне можаха да се срещнат с кралицата. Бяхме си разменили няколко писма с холивудската легенда Бет Дейвис. Когато като неин почитател, ѝ изпратих първото си писмо, тя ми отговори и между нас започна кореспонденция. Тя ми писа на 3 август 1984 година да ми се оплаче, че не е имала възможност да се ръкува с Нейно Величество на вечерята, дадена в нейна чест в Туентиът Сенчъри Фокс:

Не ни пуснаха достатъчно близо поне да я видим как изглежда. За мен и за останалите това беше съкрушително, още повече че като никога си бяхме сложили бели ръкавици. Всички ние имахме чувството, че Нейно Величество трябва да си е помислила какви просяци са актьорите и актрисите в Холивуд... изпълвам се с вълнение обаче, когато погледна писмата ти и видя думите „Бъкингамски дворец“.

Бет Дейвис

За кралския двор държавните посещения са същото като да ти дойде на гости в Чапъл роуд някой по-заможен приятел, за когото вадиш най-хубавите си порцеланови съдове. Подземията на кралските резиденции, където се съхраняват ценности, буквално се изпразват. Всичко се изнася: посребрени канделабри и солници, които са толкова големи, че трябва да ги носят по двама души. Да не пропусна златните прибори от времето на крал Джордж III. Масата с форма на подкова в Балната зала в Бъкингамския дворец побира 160 души, много повече, отколкото масата в Уиндзор, чийто плот е дълъг трийсет и шест метра и широк три метра. Толкова широка беше полираната маса, че слугите трябваше да си надяват върху обувките памучни пантофи и да се качват на нея, за да подредят по средата от единия до другия край свещниците и аранжират цветята между тях. В тези случаи педантичната прецизност бе наложителна повече от всякога. Разположението на съдовете и приборите се измерваше с линия. Приборите не можеха да са на повече от палец разстояние от ръба на масата, а столовете се подреждаха като във войнишки строй, като управителят на двора надлежно проверяваше всичко.

Банкетите бяха изкусна операция, която трябваше да остави силно впечатление у гостуващите държавни глави. Синхронът в обслужването се осъществяваше със сигнална система, подобна на тази, която задейства уличните светофари. Оператор на системата беше дворцовият стюард, който следеше като техник по осветлението при едно командно табло с пълен поглед към залата. Отзад, там, където бе прислугата, всеки следеше последователността, в която светваха цветните крушки: жълто — „готов“, зелено — „тръгвай“. При светването на зелено тиха процесия от пажове и лакеи влизаха в стаята едновременно от четирите ъгли. Това беше същински театрален спектакъл и изпълнението му, привидно без никакво усилие, скриваше бясното тичане зад кулисите, където се подготвяше пристигането на следващото ястие.

Като дете винаги са ми казвали да не започвам да ям, преди да е сервирано на всички. В кралските среди такова нещо не се съблюдава. Щом се сервира на кралицата, тя започва, без оглед на това, че сервирането на другите още продължава. Смята се за невъзпитано, ако не си изядеш храната, докато е още топла. В двора на кралица Виктория щом свършела тя с яденото, чинията ѝ се вземала, но също така и чиниите на останалите, независимо дали са свършили или не. В днешно време чиниите не се прибират, докато всички не сложат долу вилиците и ножовете.

Ако светофарната система за сигнализация е една по-съвременна форма в живота на прислугата, то разрешеното шпиониране не е. Слухтенето е черта на една отминала епоха. Става въпрос за един параван във вид на решетка, богато украсена с орнаменти, който покрива задната стена на Балната зала и двореца. Зад решетките прислугата стои и наблюдава спектакъла на банкета десетки очи от долния свят шпионират дискретно, с разрешение, хората от висшето общество в най-прекрасната им премяна.

Веднъж така ми се прииска да има протоколна процедура, при която земята да се разтвори и да ме погълне. Когато кралицата, като държавен глава е на посещение в чужда държава, необходимостта от перфекционизъм е не по-малка. Беше първото ми пътуване в чужбина при първото посещение на кралицата в страните от Персийския залив през 1979 година. Сутринта на заминаването имаше обичайното *bon*

voyage с шампанско за персонала, организирано от най-доверената помощница на кралицата, личната ѝ камериерка Маргарет Макдоналд. Тя седеше с изпънат гръб на едно кресло. Беше дребничка, но с безупречна фигура. Носеше очила с рогови рамки, прическата ѝ беше винаги идеално направена, шиеше си копринени рокли по поръчка при дизайнера на кралицата сър Норман Хартнъл и носеше три реда перли и брошка, подарък от кралицата. Беше истинска кралска дама и само монархът и принцеса Маргарет нежно я наричаха „Бобо“. Била им е прислужница, когато са били малки. За персонала в двора тя беше „очите и ушите на трона“ и никой не си позволяваше да ѝ противоречи.

Преди заминаване тя по два пъти проверяваше всяка подробност, за да е сигурна, че всяка рокля, шапка и бижу са опаковани. Аз трябваше да излъскам кафявите кожени куфари на Нейно Величество, да лъсна гравираните плочки, след това да прикрепя към всеки куфар и кутия за шапки жълт етикет, завързан и висящ на една и съща дължина, на който пише: „Кралицата“.

Госпожица Макдоналд провери и моите ваксаджийски умения върху обувките на кралицата, за да е сигурна, че ще отговоря на високите изисквания. Беше много придиричива, но не беше забравила скромните си корени от долния етаж, където, като пристигнала от Шотландия, заспивала обляна в сълзи, защото ѝ било много мъчно за семейството ѝ.

Преди да потеглим за Персийския залив тя забавляваше двора с анекдоти от предишни пътувания. Може би сме били твърде омаяни, или възможно е шампанското да ни е ударило в главите, но внимателно оркестрираната организация на моя дебют с Нейно Величество се провали.

В кортежа, по средата на пътя за Хийтроу, помощник-гардеробиерката на кралицата Пеги Хоут се обърна към колежката си Мей Прентис и каза в пълен ужас:

— Забравихме роклята на кралицата.

Седях на предната седалка и никога в живота си не съм се завъртал толкова бързо. Лицата на жените побледняха. Всички знаехме, че след трийсет минути кралицата трябваше да се качи на Конкорд.

В онази студена февруарска сутрин тя се беше облякла в топло палто и вълнена рокля. Роклята, която беше останала да виси в стаята на гардеробиерките в Бъкингамския дворец, беше дълга, копринена в арабски стил, в която тя смяташе да се преоблече, преди да пристигнем в Кувейт. Шофьорът, който също бе обзет от нашата паника, даде знак на един от полицаите от ескорта. От двореца бе изпратена друга кола да ни настигне с роклята с друг полицейски ескорт.

Кралицата бе задържана малко повече от нормалното в апартамента Хаунслоу на летище Хийтроу и излитането на Конкорда бе забавено. Толкова исках всичко да мине гладко на първото ми пътуване, а направихме такава глупава грешка, но кралицата, толерантна както всякога, тихичко се подсмиваше на отчаяните мерки, които бяха взети, за да бъде донесена роклята ѝ. Тя продължаваше да се усмихва, когато бе съпроводена до стълбата на самолета от лорд шамбелана. Той по традиция е последният човек, на когото кралицата казва довиждане при заминаване и първият, когото поздравява при пристигането си у дома.

Кралицата за пръв път пътуваше с Конкорд и това бе моето първо пътуване със самолет в чужбина. В детството ме бяха водили на почивка в Скегнес, Скарбъро и Нюкий. Седнах до камерхера на Единбургския херцог Бари Лавъл. Издигнахме се във въздуха и стигнахме до „пурпурния коридор“ — запазено въздушно пространство за кралицата, в което никакви други самолети не се допускат да летят. Обикновено на дълги полети пътувахме с Тристарс на Британските авиолинии. Салоните им първа класа бяха преоборудвани, за да отговорят на изискванията на кралицата: нови килими, маса за хранене, канапета, столове и легла. Икономичната класа ставаше първа класа обслужване за служителите от двора, които се изтягаха върху празните места.

След като гостува на емира на Кувейт, кралицата посрещна на борда на „Британия“ редица арабски ръководители. Кралската яхта се превръщаше в нещо като кораб на съкровищата, тъй като всеки от тях се стремеше да надмине предходния гост с все по- и по-разточителни подаръци: персийски килими, комплекти бижута със сапфири и диаманти, златни камили и кана за вода във формата на сокол.

В по-късните години на персонала се даваха щедри подаръци от домакина в израз на благодарност за тежката работа. При едно

пътуване с кралицата до Йордания получих подарък златен часовник „Омега“ с кръста на краля върху циферблата. Получавал съм медали за служба, като например Ордена на лъва от Малави, както и сребърни украшения от краля на Швеция.

В Кувейт за пръв път се качих на плаващия дворец — кралската яхта „Британия“. Яхтата с петте национални флага, развяващи се от различните мачти, и низа от флагове, опънат от предната част до кърмата, беше великолепна гледка. Макар че много пъти съм влизал вътре, винаги трябваше да си напомням, че това е яхта, а не къща — толкова просторно и луксозно беше и на горната палуба, и на главната палуба. Пристигнахме тържествено в Бахрейн в един божествен слънчев ден. Бяха ни разрешили преди това да се попечем на палубата с комина.

Кралицата се чувстваше най-добре, когато „Британия“ пореше вълните, но кралското спокойствие сякаш я напусна щом мина по мостика, за да слезе на брега за вечеря. Тогава бе единственият път, когато я видях да губи самообладание. Носеше вечерна рокля от тюркоазена коприна с диамантена корона. Изведнъж новите ѝ обувки се плъзнаха на червения килим и тя се изпързала по мостика. Бях вече на брега, застанал до колата и не можех да направя нищо друго, освен да гледам, убеден, че монархът всеки миг ще падне по гръб. Как се задържа на краката си, не ми е ясно! Докато летеше надолу тя сграбчи перилата, викайки „Помощ! Помощ!“. Докато стигна до края на мостика, белите ѝ ръкавици се бяха измърсили от боята. В колата тя ги смени с нов чифт. Винаги имаше в чантата си резервни.

Кралицата очевидно умееше повече от мен да се задържа на краката си. Първо, онзи инцидент с коргитата в Сандрингам. По-късно при едно пътуване до Кентъки пак се случи нещастие. Това беше за втори път, когато кралицата ме намира проснат по гръб, та трябваше да попита:

— Добре ли си, Пол?

Интересът на кралицата към развъждане на коне ни беше отвел в една ферма за расови коне за разплод, за да види тя своите расови кобили и едногодишни жребци, които живееха в конюшните на собственика и коневъда Уил Фариш (по-късно американски посланик в

Лондон) — хубава ферма с бяла ограда и обори от червено дърво в покрайнините на Лексингтън. От падането ми в Сандрингам все ме болеше гърбът и непрекъснато се лекувах от дискова херния. След полета до Кентъки острата болка пак се появи. През следващите шест дни тя значително се изостри. Дори навеждането, за да вдигна обувките на кралицата, беше ужасно болезнено, но аз търпях, знаейки, че скоро щяхме да се върнем у дома. И тогава се случи нещастиято.

Последната вечер, когато кралицата беше на вечеря, аз вървах внимателно по главното стълбище, което водеше към трапезарията. Остра болка ме стрелна в левия крак. Изгубих опора и се претърколих през дванайсет стъпала. Пицях, както никога не съм пицял, докато в един миг млъкнах, разбирайки, че нямам никакво усещане от кръста надолу. Кралицата и останалите от групата, общо дванайсет души, се бяха втурнали в преддверието. Всички бяха вперили в мен погледи, без да знаят какво да правят. Някой набра Бърза помощ и номера на доктор Бен Роуч — лекарят на семейство Фариш.

Личната камериерка на кралицата Пеги Хоут коленичи край мен.
— Пеги, не усещам нищо от кръста надолу — казах ѝ аз.

Никой не смееше да ме помести, докато не пристигнат лекарите. Спомням си колко загрижено си шепнеха всички около мен. Едва ли друг път ще се случи да ме откарат в болница в толкова тежко състояние. След като ме сложиха и привързаха на носилката, ме взе линейка с полицейски ескорт.

В онкологичния център Люсил Марки Паркър, където се помещаваше и местната болница, говореха за спешна операция. В болницата бяха приготвили кралски апартамент за извънредни случаи — процедура, съблюдавана навсякъде, където кралицата пристигаше на посещение. За пръв път осакатен кралски слуга спеше в леглото на кралицата. Приемането ми в болницата бе напълно дискретно, както и ако това се беше случило с кралицата. На таблото в стаята на медицинските сестри, на което изнасяха информация за пациентите, моето име не фигурираше. На празното място имаше корона, стъпало и символ за мъж — кодирана картина за лакей на кралицата.

Диагнозата беше, че имам счупен диск в долната част на гръбначния стълб, който беше притиснал седалищния нерв. Това бе предизвикало загубата на усещане от кръста надолу.

Докато лежах на една болнична количка, вперил поглед в светлините горе, лорд Порчестър, който беше мениджър на кралицата по конен спорт, се бе надвесил над мен:

— За кралицата беше трудно да вземе това решение...

После той ми обясни, че графикът не им позволява да чакат, за да ме вземат със себе си в самолета за вкъщи. Кралската група трябваше да се върне без мен.

— Ти си във възможно най-добрите ръце и кралицата ще се погрижи за всичко във връзка с теб — каза той.

По-късно един лекар ми обясни:

— Центърът на диска е като скарида и се е завил около ишиасния нерв, който е прищипнат и това е предизвикало временната парализа. Ако не направим, каквото трябва сега, има опасност никога повече да не проходиш.

В полунощ бе взето решение да ме оперират. Първото лице, което видях, след като дойдох в съзнание, беше на сестрата Дорис Галахър. Това, което тя казваше, звучеше много по-добре, от онова, което чувствах. Тя каза, че операцията е била успешна и загубата на чувствителността ще е само временна.

— Напълно ще се възстановиш — заяви тя.

Все още полуупоен, заобиколен от цветя и плодове, изпратени ми от гостите, чиято вечеря, бях провалил, гледах телевизора, сложен високо в ъгъла на стаята и наклонен надолу. Показвах на живо отлитането на самолета на кралицата от летището на Лексингтън.

След три дни ходех с проходилка из отделението, което стана мой дом за две седмици. Отидох до следващата стая да видя кои са съседите ми.

— Здравей, аз съм Рои Райт, а това е съпругата ми Джули — поздрави ме един весел американец.

Джули хранеше с картофено пюре едно момиче, което беше подпряно в леглото, заобиколено от туби и техника.

— Мигни веднъж, ако искаш още, миличка — каза Джули на осемнайсет годишната си дъщеря Бет.

Преди броени дни от мозъка на Бет отново бяха отстранили тумор. Изведнъж моята болка се оказа толкова незначителна. Тя се бе борила с болестта от осемгодишна възраст. Джули свърши с храненето.

— Бет никога не е чувала английски акцент. Имаш ли нещо против да идваш по малко при нея? — попита баща и.

През следващите единайсет дни всеки следобед ходех да говоря на Бет. Майка ѝ ми каза, че тя слуша. Това се виждаше от въртенето на очите ѝ. Когато дойде време да се връщам вкъщи казах на Бет довиждане. Поддържах връзка с Рон Райт и с брат му Клод и съпругата му Шърли, която ѝ четеше моите писма. Три години и половина по-късно Бет почина.

Кралицата спази обещанието си да се погрижи за мен. На мен изобщо не ми бе представена сметка за медицинските разходи и тя уреди да отпътувам за вкъщи с нов реактивен самолет ВА-146, който още не беше зачислен към кралската ескадрила. Трябваше да навърти още летателни часове преди кралицата да се качи на него. Станах нещо като опитно свинче. Самолетът преобзаведен с легла в салона за кралицата, долетя до Кентъки за един оздравяващ лакей. Бях първият пътник, който се качи на кралския ВА-146, дори преди самата кралица.

Обиколих целия свят с кралицата — ходих в Китай, Австралия, Нова Зеландия, Карибските острови, Европа и Мароко, но специалното пътуване беше само на няколко километра от замъка Уиндзор — за конните състезания Роял Аскът всяка година. Това беше любимата дата в календара на кралицата, защото на нея тя можеше да се отдаде на спорта на кралете.

През юни 1982 година служителите в двора се обзалагаха дали раждането на първото дете на принца и принцесата на Уелс ще съвпадне с четиридневните конни надбягвания и дали ще е момче или момиче. За щастие все още не беше дошло времето за раждане и вниманието на кралицата бе ангажирано с конните състезания. Тя никога не залага, защото не носи пари в себе си (с изключение, когато ходи на църква), но това не ѝ пречи да се забавлява. Вълнението за нея е да отгатне кои ще са победителите — ей така, за забавление, и да види най-прекрасните състезателни коне на сезона в действие.

За мен най-вълнуващото преживяване беше петнайсетминутното пътуване в открита каляска от Хоум Парк надолу по тесните пътища през Голдън Гейтс и чак до прочутата Стрейт Майл — процесия, която води началото си от 1825 година. Седнал с изпънат гръб отзад на

кралската каляска, облечен в аленочервената ливрея и с цилиндър на главата, лакеят трябва да гледа право напред, без никакво изражение на лицето и без да отклонява вниманието си, но ушите му се наострят, когато далечният шум от публиката по трибуните започне да става все по-силен и по-силен и оркестърът на Блуз и Роялс гръмне.

Нито пък вниманието на Нейно Величество можеше да се отклони. Още не спрели, колелата на каляската и тя надникваше от едната страна да провери какви следи са оставили върху торфа. Това е неразделена част от домашното ѝ за конните състезания — да види дали бягането ще е меко или твърдо.

Каляската доста подскачаше по хълмистия път. Моята задача беше да се вслушвам, за да доловя още първите звуци на „Бог да пази кралицата“ и тогава, след дискретно побутване от колегата ми лакей до мен, двамата сваляхме едновременно цилиндрите си. Всички дами наоколо приветстваха, а господата докосваха цилиндрите си за поздрав. Когато музиката затихваше и каляската намаляваше ход в кралското заграждение, аз трябваше да скоча, за да помогна на кралицата да слезе. Слизането от движеща се каляска с апломб си иска майсторлък, но аз нито веднъж не паднах по лице.

Веднъж заела позиция в кралската ложа, въоръжена с бинокъл, кралицата се оживяваше както никога — единственото място, където си позволяваше да се отпусне от строгите ограничения на задълженията си. Тя подвикваше след някой кон, пляскаше от радост, а понякога дори издаваше радостни възгласи. Беше едновременно и смешно, и мило да наблюдаваш как монархът следи конното надбягване на телевизионния екран в кралската ложа, а след това се втурва грациозно навън на балкона да види как конете вземат последните две дължини до финала.

Лорд Порчестър беше винаги край нея, за да я съветва. Аз също бях там, за да се погрижа между третото и четвъртото надбягване да ѝ се сервира чай Ърл Грей. Принцеса Маргарет не пиеше чай. Тя предпочиташе Пимс.

Родилните болки на принцесата на Уелс започнаха във възможно най-добрия момент. Роял Аскът завърши, без да бъде прекъснат и през нощта на 1 юни 1982 година принц Уилям, или бебе Уелс, както го наричаше принцесата, се роди в девет часа сутринта в болницата Сейнт Мери в Падингтън. На три километра оттам, на етаж на

кралицата в Бъкингамския дворец, хората от персонала ѝ бяха сред първите, които научиха новината и отвориха шампанско, за да отбележат събитието.

Всички в двора чакаха с нетърпение да видят бебето принц и то беше единственото, за което се говореше на долния етаж, но наследникът на наследника на трона прекара първите си седмици в новата детска стая на двореца Кенсингтън с бавачката Барбара Барнис.

За пръв път видях принц Уилям два месеца по-късно през август в Балморал. Беше сам, покрит с дантела, паркиран в голяма синя количка пред кулата на поляната, където е каменният фонтан. Бавачката го наблюдаваше от прозореца.

Ако Роял Аскът беше времето, когато виждах кралицата оживена, Бъкингамският дворец беше мястото, където я видях абсолютно хипнотизирана. Това бе вечерта, когато в Китайската трапезария ѝ бе представена за одобрение най-новата ѝ восьчна фигура от Музея на мадам Тюсо.

— Искаш ли да дойдеш да я видиш? — попита ме кралицата.

Нейно Величество вървеше напред, следвана от подтичващите коргита. Аз вървах на крачка зад нея, подбутвайки кучетата, които се дърпаха в разни страни, да я следват. Беше наистина вълнуващо да гледам заедно с кралицата. Стаята разбира се е в източен стил с червена, златиста и зелена украса. На камината са изваяни преплетени дракони и змейове, килимът в средата е китайски, а светлината идва от китайски фенери. Сякаш влизаш в пицната украса на павилиона Брайтън по времето на принц регента.

Кралицата влезе в затъмнената стая и веднага забеляза восьчната фигура, изправена сама в средата на стаята. Преди да запали светлина тя отстъпи назад, изненадана при вида на силуета на жена във вечерна рокля. Кралицата запали лампите и клонираната восьчна фигура бе обляна в ярка светлина. Приликата бе чак страховита.

Познавах лицето на кралицата толкова добре. Скулпторите бяха уловили всяка линия и ъгъл, дори двата кичура бяла коса над ушите ѝ. Тя има достатъчно практика да позира за портрети и да установи след това приликата, но аз нямах и просто стоях изумен пред „близначката“ пред нас.

— Наистина е много добра, нали? — каза тя, примъквайки се малко по-близо до нея. Това беше един необикновен и много силен личен момент за мен — да гледам как кралицата наблюдава кралицата.

— Как може да е толкова точно? — чудеше се тя.

Тя стоя там десет минути, после кимна одобрително. Кралицата се обърна, загаси лампите и излезе от стаята. Това беше първият и единствен път, когато оставих „кралицата“ сама в тъмното. След като бяхме видели восъчната фигура, тя, с кралска заповед, зае мястото си в Музея на мадам Тюсо.

Но кралската заповед, която щеше дълбоко да засегне пътя на моя живот, дойде през 1984 година, когато се ожених за съпругата си Марая. Имахме безпрецедентното одобрение на кралицата да бъдем първата двойка в двора, които и женени ще продължат да служат заедно.

Беше решение, което наруши кралския протокол, датиращ от стотици години и което за пръв път ни изкара по вестниците.

[1] Висока шапка без периферия. — Б.пр. ↑

5. ДРУГАТА КРАЛСКА СВАТБА

„Кралицата доволна от дворцова сватба“, обяви заглавието на „Нюз ъф дъ Уърлд“. „Кралско благоволение за двойка от двореца“, тръбеше „Дейли Мирър“. Сватбата Бъръл-Косгроув направи сензация в момент, когато списание „Хелоу“ още не се бе появило и сватбите бяха личен въпрос.

Марая и аз, които бяхме прекарали осем години в анонимността зад кулисите на дворцовия живот, изведнъж на 21 юли, събота, 1984 година, попаднахме в светлината на прожекторите на медиите, насочени към католическата църква Сейнт Мери в Рексам. Репортери и фотографи от неделните вестници се бяха залостили от сутринта пред дома на семейството на Марая и следваха сватбената процесия до църквата, за да отразят „другата кралска сватба“, както я нарекоха. Причина за вестникарските заглавия бе фактът, че младоженецът работеше за кралицата, а булката — за Единбургския херцог.

Една хитра репортерка от „Нюз ъф дъ Уърлд“ успяла тайно да се откъсне от другите и смесвайки се с непрекъснатия поток от идващи и излизащи роднини в дома на Марая, проникнала вътре и се качила горе при майка й Елизабет точно, когато се преобличала в спалнята си. Попитала я какво мисли за сватбата.

— Марш оттук, нахална просякиньо — бил записаният от репортерката отговор.

Пред църквата, когато моят кум — брат ми Антъни и аз излязохме от колата, видяхме чакащата глутница журналисти с извадени фотоапарати. Не се очакваха кралски гости. А ние бяхме просто никой от долния етаж — Пол Уайбру, лакеят на кралицата, Пеги Хоут — личната камериерка на кралицата и Майкъл Фосет — старши лакей в двора. Кралският капелан, каноникът Антъни Сизър, блестящ в аленочервените си одежди, се включи в церемонията с благословии и молитви.

Вместо да упътват гостите към местата им, разпоредителите трябваше да стоят на вратата, за да възпират напиралците да влязат

репортери. Единственото, което ме безпокоеше, беше големият ни ден да не бъде опорочен, защото много гости бяха дошли от Лондон. За съжаление липсваха девет гости — коргитата. Дори Чипър го нямаше. Но те ни изпратиха телеграма от кралския двор, която и до ден-дневен държим окачена в рамка. В нея се казва:

„Макар че ние, коргитата, не бяхме поканени, в едно сме на същото мнение — ако искате да спечелите благоразположението ни, донесете ни малко от сватбената торта — от Чипър, Смоуки, Шадоу, Пайпър, Фейбъл, Мит, Джоли, Спарки и Бръш.“

Отдолу бяха сложили отпечатащи с мастило от лапите си.

Любопитните репортери не узнаха за тази телеграма. Далеч повече ги интересуваше как сме се запознали.

Трябва да благодаря на Роуз Смит, камериерка от етаж на принцеса Ана, която ни запозна. Тя, като мен беше от Дарбишър и е завършила колежа Хай Пийк в Бъкстон, но бе започнала работа в Бъкингамския дворец шест месеца преди мен. Тя се омъжи за най-добрия ми приятел, лакея Роджър Глийд и затова трябваше да напусне двореца — законът в двора по това време не допускаше семейни двойки да работят заедно. Роуз постъпи на работа като лична камериерка на херцогинята на Глостър в двореца Кенсингтън.

Покрай общуването ми със семейство Глийд се запознах с приятелката на Роуз Марая Косгроув, която беше работила в пералнята за спалното бельо, и Белгийския апартамент и след това — в апартамент на Единбургския херцог младата жена, покрай която толкова пъти бях минавал, без особено да се вглеждам в нея; тази, която ме бе нарекла „едно нищо“. След това я забелязах. Острият ум, заразителният смях, поразителните кафяви очи и коса, начинът, по който танцуваше — сякаш плува кроул по гръб назад и ръцете ѝ цепят въздуха над главата. Романтичната атмосфера на Балморал изигра своята роля, когато седяхме около запалените огънове и си правехме нескопосани барбекюта в полето, докато гайдарят Маккрей ни забавляваше с гайдите си под нощното небе, а Сирил Дикман подрънкваше със звънчетата си. Ние всички пеехме дрезгаво

шотландските песни, които знаехме. Марая ми стана приятелка, после — най-добрата приятелка и след това, през пролетта на 1983 се влюбихме.

При посещенията ми през уикендите в дома на родителите ѝ в Холт, на границата между Англия и Уелс, видях същата ценностна система на работническата класа, която познавах толкова добре. Сякаш си бях у дома. Майката на Марая, Елизабет, ми каза да я наричам Бети. Тя непрекъснато готвеше. Сякаш беше фабрика за пайове: плодови пайове, пайове с месо и какви ли не още — навсякъде имаше чинии с пайове. Дори главният кралски сладкар Робърт Пайн не правеше толкова много пайове. Католическата вяра доминираше в живота на Бети по същия начин, по който кралицата доминираше в моя. В къщата имаше толкова много портрети на папата, колкото и пайове. Бети си държеше до задната врата един малък съд със светена вода, в който си топеше пръстите и се кръстеше винаги, когато излизаше от къщи.

— Това те пази, когато излизаш навън. Трябва да кажеш на кралицата, Пол — повтаряше ми тя.

Бащата на Марая, Рон — един весел електротехник, който пускаше искри също като електричеството, седна и ми разказа всичко за красивата си единствена дъщеря, като изстреля един куп шеги. Следващият път, когато го видях, той беше съвсем различен. Седеше на едно удобно кресло с маска на лицето, мъчеше се да диша с две бутилки кислород, закачени от двете страни на фотьойла му. Рон умираше от рак на белите дробове. През юни на 1983 г. Марая толкова много искаше татко ѝ да може да види на живо от прозореца на спалнята ѝ в предната част на Бъкингамския дворец церемонията по тържественото посрещане на знамето. Асансьорът за персонала не стигаше до най-горния етаж и затова Роджър Глийд и аз го отнесохме на инвалидната му количка по стълбите догоре. Рон толкова много се вълнуваше, че е вътре в двореца и толкова много се гордеше с дъщеря си и с онова, което тя беше постигнала. Той почина четири седмици по-късно на петдесет и девет години.

На Нова година заведох Марая вкъщи в Дарбишър и в провинциалния хотел „Хайъм Фарм“ ѝ предложих да се оженим — коленичих пред нея и ѝ поднесох пръстен с един диамант, който ми струваше всичко, което имах, до последното пени. Исках да има най-хубавото, което можех да си позволя. Женитбата ми с Марая

означаваше, че трябваше да приема правила, различни от тези на живота в двореца, за да остане доволна бъдещата ми тъща. Щях да получа конфирмация в Англиканската църква, но обещах децата ни да бъдат отгледани като римокатолици. Капеланът на кралицата, каноникът Антъни Сизър ми каза какво трябва да правя и по-късно аз бях конфирмиран от епископа на Лондон. Но влиянието на Бети върху мен си остана и винаги, когато вляза в католическа църква, автоматично си топвам пръстите в купола със светената вода.

След като родителите и на двама ни бяха уведомени, имаше само още един човек, на когото трябваше да кажем за голямата ни любов. Храненето на кучетата беше като че ли най-подходящото време да съобщя новината на кралицата — че между нейния лакей и прислужницата на съпруга ѝ е пламнала любов. Тя много се зарадва за нас.

— Толкова жалко, че тя ще трябва да напусне работата си — казах на кралицата.

— О, а защо? — заинтересува се тя.

Не можех да повярвам, че не знае неписаното правило, което се спазваше от стотици години.

— Може ли нещо да се направи?

— С цялото ми уважение, Ваше Величество е кралицата — казах.

Една дума, на когото трябва, очевидно свърши работа. Пристигна писмо от главния управител на двореца, в което ни известяваха, че Марая няма да напусне работата си, защото кралицата се е намесила и строгото правило е било смекчено.

През петте години, когато бях направо сянка на кралицата зад затворените врати, я бях опознал като контактна, достъпна жена, която изпълняваше държавните си задължения, но се отпускате и веселеше в личния си живот, шеф, който уважаваше служителите си и разбираше, че без тях не може да си върши работата.

Една седмица преди сватбата ни Марая и аз бяхме извикани при кралицата. Не бях на работа по това време и чакахме като посетители във Вестибюла на пажовете. Почувствах се странно, когато пажът Джон Тейлър отвори вратата на дневната и обяви за нас: „Пол и Марая, Ваше Величество“, по същия начин, по който аз обявях: „Министър-

председателят, Ваше Величество“, когато веднъж на Бахамските острови Маргарет Тачър се качи на кралската яхта „Британия“.

Кралицата беше в средата на стаята. Не по-малко необичайно беше да бъдем при нея с обикновените си дрехи.

— Предстои ви един много вълнуващ уикенд — каза тя и ни връчи малка тъмносиня кутия — подарък от нея и от принц Филип. Отворихме я пред нея и извадихме часовник във формата на каляска от злато и емайл с личните им монограми. След това тя отвори капака на една по-голяма кутия и ни подари два порцеланови свещника с ръчно рисувани цветя. Бяхме силно развълнувани. Това бяха първите ни сватбени подаръци.

— Пожелавам ви да прекарате чудесно и ще се видим в Балморал — каза кралицата.

Марая направи реверанс. Аз се поклоних.

Щяхме да работим в двора с имената господин и госпожа Бъръл. Когато големият ден дойде, един много важен човек го нямаше в църквата — бащата на Марая Рон. Денят бе белязан с мъка за цялото семейство, но и с гордост, когато брат й Питър, застанал до нея вместо баща й, ми предаде сестра си.

Когато под звуците на органа красивата ми съпруга и аз излязохме от църквата, сблъскахме се с все още непознатия за нас проблем — интереса на медиите. Не можехме да стигнем от вратата на църквата до чакащата ни кола поради многото журналисти, фоторепортери и разни други отвън. Тогава се намесиха каноникът Сизър и Майкъл Фосет и двамата заедно успяха да задържат тълпата на разстояние. Позирахме за снимка пред главния вход и бързо се скрихме.

Беше душен горещ летен следобед, когато пристигнахме за приема в хотел „Брин Хауъл“ в Ланголън, където кумът прочете картичките и телеграмите от приятелите ни. Една от тях бе оставена за края. Тя гласеше: „Поздрави и най-добри пожелания за щастливо бъдеще — Елизабет II и Филип“.

Същата вечер Марая и аз заминахме на двудневен меден месец в Ландидно. Знаехме, че в края на седмицата трябва да се върнем и да поемем задълженията си в Балморал. В неделя сутрин пред вратата на хотелската ни стая бяха оставени вестниците. Бяхме навсякъде на първа страница.

Балморал не беше подготвен за промяната в протокола да приеме на долния етаж семейна двойка. Старата стая на Марая като камериерка беше по-удобна и решихме да се настаним в нея на единичното легло, а коргитата Чипър и Шадоу спяха на земята. Човекът, който нямаше търпение да чуе за големия ни ден, беше принцесата на Уелс, вече в напреднала бременност с второто си дете. Марая отиде в апартамента ѝ и двете жени си приказваха на леглото, кикотеха се и се смееха като ученички, докато Марая ѝ показваше сватбените снимки. Бяха седели около десет минути, когато чуха глас да вика:

— Даяна? Даяна, къде си? Време е за обяд.

Беше кралицата.

— Аз да вървя. Закъснявам — казала принцесата. — Но остави снимките да ги погледна пак по-късно.

Чрез Марая принцесата ме опозна повече. Бях съпруг на жена от персонала, на която тя имаше доверие. Още по-важното е, че бях лакей на кралицата и можех да говоря с нея. Тя гледаше на мен като на добър съюзник, който можеше да има на своя страна, но който още трябваше да се доказва. През трите години след сватбата си, винаги когато отидеше в някоя кралска резиденция, тя ме виждаше около кралицата.

През онзи август принцесата все още си търсеше причини да бъде сред персонала от долния етаж. В Балморал ѝ липсваха обедите в Лондон с приятели като Джанет Филдърман, Каролин Бартоломю, Каролин Хърбърт и Сара Фъргюсън, която тогава се срещаше с принц Андрю. Тя все по-често започна да ме търси във Вестибюла на пажовете, близо до главното стълбище. Разменихме си любезности и се забавлявахме със светски разговори. Принцесата даваше вид, че е свръхдружелюбна, но се държеше както си иска с всеки нов, когото срещнеше. Тя ме проучваше. Каза ми колко много ѝ липсва Лондон. Аз се поинтересувах как се чувства като бъдеща майка, приказвах за радостите от семейния живот и как Марая и аз мечтаем да имаме деца. През цялото време на тези откъслечни разговори ме гризеше съмнение, че не е уместно да бъда в такива приятелски отношения с нея.

Този път принцесата се шегуваше, че от постоянното усмихване на обществени места, ще ѝ се изкриви лицето. Беше трогната, че

хората все още я наричаха „Лейди Ди“.

— Републиканците ще има да почакат — каза тя.

Бе категорична, че „спенсървата ѝ твърдост“ няма да позволи на медиите да я уловят уморена, тъжна или неспокойна. Усещаше, че растеше и ставаше все по-уверена, осмеляваше се да се включва в разговори за политика. В писмо, което изпрати на една своя отдавнашна приятелка, разсъждаваше върху двойствената личност, която трябваше да бъде: „Много е странна тази промяна, която става вътре в мен — онова, което е Даяна, иска да се скрие и да не бъде в центъра на общественото внимание, а принцесата, която е тук, трябва да върши работата си по възможно най-добрия начин. Втората лейди печели, но какво плаща за това първата?“.

Това изцеди енергията ѝ. Блясъкът на публичността я караше още повече да се замисля за себе си. Притесненията дали се справя със задълженията си изостриха булимията ѝ, но принц Чарлс ѝ беше опора. Тя писа на една приятелка:

Напредваме доста... Трябва да свикна да бъда тук, там и навсякъде. Чарлс е чудесен, такова разбиране проявява, когато понякога съм малко объркана и тъжна. Не бях разбрала по-рано каква опора може да ми е той. И аз се опитвам да подкрепям Чарлс и да бъда майка. Всъщност, кое ли от двете е на първо място. Чарлс, разбира се, но какво да правя, когато вестниците ни сравняват непрекъснато и поставят Чарлс на заден план?

Тези, които не я харесваха, твърдяха, че изобщо не я е интересувало как ще се отрази на принц Чарлс да се движи в сянката на съпругата си по време на „Лейди Ди манията“. Тя писа на същата тази приятелка: „Трябва също така да разберем, че за пръв път му се случва да е с друг човек, а тълпите крещат да отида да приказвам с тях. Ако се поставя на негово място, ще видя, че сигурно му е трудно“.

Горе-долу по това време принцесата за пръв път ми се довери: първият ѝ опит да провери дали нещо, което ми е казала, ще стигне до кралицата. Бях сам във Вестибюла на пажовете и чаках кралицата да ме повика, когато зад ъгъла се появи принцесата. Бременността и

здравето ѝ отново бяха главните теми на разговора. След това като гръм от ясно небе тя ми каза:

— Ще имам момче.

Не знам дали искаше да ме шокира или да види как ще реагирам, но това беше твърде лично нещо и не можеше да го казва на мен. Всички ли знаят? Тайна ли е? И защо е така непредпазлива? Когато се раждаше принц Уилям, в двора се правеха залози дали ще е момче или момиче. Мисля, че широко отворените ми от изненада очи казваха всичко.

— Наистина смятам, че не трябваше да ми казвате това, Ваше Кралско Височество — проговорих аз.

Принцесата се засмя. Обичаше да изненадва хората. Попитах Марая и се оказа, че дори тя не знаеше. Ако това е *било* тест, издържах го, защото никой от двамата ни не каза и дума, на когото и да било.

Нямаше никакъв намек за проблеми в брака на принцесата. Тя все още беше толкова влюбена. Все още пишеше на приятелите си колко чудесен е животът ѝ.

На 15 септември 1984 година в болницата Сейнт Мери в Падингтън в четири и двацет следобед се роди момче с името Хенри, на което щяха да казват принц Хари.

За принцесата това беше много специален момент:

— Трябва да призная, че в момента се чувствам преизпълнена с живот.

По същото време имаше и друга причина за радост — Марая беше бременна с първото ни дете.

— Пол, върви. Бедното момиче вече достатъчно стоя там — каза кралицата.

Марая лежеше в болницата Уестминстър. Изминали бяха две седмици от изтичането на термина ѝ. Бях в непрекъснатата връзка с родилното отделение и си вземах всичките дежурства в Бъкингамския дворец, но Нейно Величество, която беше притеснена за закъснението на нашето бебе, настояваше, че мястото ми сега е при съпругата ми в болницата. Единствената инструкция на кралицата беше веднага щом има новина да се обадя на пажа ѝ Джон Тейлър.

Кумът ми Роджър Глийд искаше да е с мен и ние двамата изтичахме от двореца до болницата в гръмотевична буря. Пристигнахме там мокри до кости. От три часа този следобед до шест

и четирийсет сутринта на другия ден стоях непрекъснато до леглото на Марая.

На 22 май 1985 година бях свидетел на това как с пронизителен писък на този свят се появи Александър Пол Бъръл. Най-невероятното нещо в живота е да гледаш как се ражда детето ти. Нищо не може да се сравни с магията на този момент. Излязох в коридора, където Роджър продължаваше да ме чака. Спомних си, че кралицата беше казала да позвъня на пажа с хубавата новина. Кралицата, не мама, татко или братята ми, беше първата, която научи.

Франсис Симпсън и Харолд Браун — портиерка и иконом на принца на Уелс в двореца Кенсингтън пристигнаха с букет цветя, пяна за баня и бележка, на която бе написано на ръка: „Каква умна жена си! С обич от Даяна, Уилям и Хари“.

Заглавието на първа страница в „Сънди Мирър“ не бе толкова знаменателно: „Кралското бебе на Марая“, но репортерът Брайън Робъртс нарече Александър „още едно кралско бебе“.

Кралицата, както и всички ние, се забавляваше от заглавията и много искаше да види първото ни дете. Не са много бебетата, които на седем дни имат аудиенция при Нейно Величество в дневната ѝ в двореца. Майката, със сина си в ръце, и край тях изключително гордият баща бяха застанали пред спортно облечената кралица с черни ботуши за езда, боядисани и лъснати от мен предния ден, бричове и риза с дълъг ръкав. Току-що се беше върнала от езда с Бурмиз из градините. Той беше полицейски кон триста шейсет и четири дни в годината, но в един ден кралицата го яздеше — за парада по случай официалния ѝ рожден ден, церемонията по тържественото посрещане на знамето. И сега тя се запознаваше с един стар приятел.

Марая направи реверанс. Аз се поклоних. Александър беше дълбоко заспал, несъзнаващ много важния момент.

— Толкова е хубаво, че ни приемате, Ваше Величество — казах аз.

Тя се усмихна и се приближи до малкия вързоп в ръцете на Марая.

— Какви мънички пръстчета — каза кралицата и постави един от своите в стиснатото юмруче на сина ни. — Искам да ви дам нещо мъничко от мен — каза тя и вдигна от масата един пакет. — Това е за Александър.

Марая отвори кутията, в която имаше две внимателно сгънати плетени жилетчици. Аудиенцията ни продължи пет минути, но за нас, двамата родители, това беше горд и вълнуващ момент. Този специален за нас миг бе малко помрачен от един от висшите царедворци, който, отминавайки ни в коридора, изсъска:

— Можеше да си сложи вратовръзка.

Бяхме се изнесли от стаите за персонала на най-горния етаж и се преместихме в двустаен апартамент в Роял Мюз^[1] в задната част на градините, югозападно от Бъкингам Палъс роуд. Марая беше напуснала работата си при Единбургския херцог, за да се съсредоточи върху майчинството си. Непосредствени съседи ни бяха Роджър и Роуз Глийд. Това беше щастливо време. Жилищата, предимно за коняри и шофьори, са разположени над арките на приземния етаж, водещи към гаражите за ролс-ройсите и конюшните за трийсет и петте коня, които теглят кралските каляски. В най-голямото, централно помещение е златната каляска за коронации. Роял Мюз, подобно на двореца, са построени около двор и са под разпорежданията на флигел-адютанта на короната, чиято работа е да отговаря за всички видове транспорт за кралското семейство и двора.

Роял Мюз стана място, където принцесата на Уелс се отбиваше редовно след задължителното си сутрешно плуване в двореца. Една седмица след раждането на Александър тя му донесе плетено якенце с двуредно закопчаване. Беше ѝ приятно да си побъбри и да пие кафе с Марая. Двете прихваха да се смеят, когато принцесата почваше да тършува из шкафовете за шоколадови бисквити.

Кралицата знаеше кога принцесата е на плуване. Тя чуваше стърженето на колелата по чакъла под прозореца на дневната си, когато колата влизаше във вътрешния двор, и принцесата нямаше как да не посети свекърва си. Между плуването и посещението при Марая тя отскачаше горе при кралицата. Когато си тръгваше, ми казваше:

— Може ли да намина към Марая?

След като излезете от предния вход, завиваше около паметника на Виктория и се спускаше надолу по Бъкингам Палас роуд, а аз се обаждах на Марая:

— Гледай да оправаш, пиленце. Принцесата идва.

Моята майка и майката на Марая ни бяха и двете на гости, когато принцесата дойде да види Александър за първи път. Тя никога не

чукаше, просто влизаше с едно весело „Здравейте“. Когато Марая ѝ представи двете баби, те просто не знаеха къде да се даянат.

— Ау, страхотен е — гукаше принцесата, докато двете с Марая стояха, втренчили поглед в новородения ни син в чантата за бебе.

Когато вдигнаха очи, видяха, че бабите Бъръл и Косгроув са излезли на балкона и чакаха там. Марая попита майка си защо са навън. Изглежда се бяха притеснили, че ще е малко нахално да останат в стаята в присъствието на принцесата на Уелс.

Принцесата обаче ги накара да се почувстват добре.

— Не стойте там навън. Хайде влезте да погледаме Александър.

Марая и принцесата се държаха като съседки, чиито съпрузи са на работа. Принцесата винаги сядаше назад на дивана и люлееше Александър. През пролетта, лятото и есента на 1986 г. тя вече разсъждаваше на глас колко хубаво би било Марая и аз да отидем да работим при нея. Бяха минали пет години, откакто Марая бе заставена да отхвърли първото предложение на принцесата да ѝ стане лична камериерка.

— Много бих искала да работя при теб, но Пол никога няма да напусне кралицата — каза ѝ Марая.

На принцесата ѝ било ясно, че има пречка, но била категорична. Седмичните разговори на чашка кафе се превърнали в истинско убеждаване от нейна страна.

— Ще бъде чудесно ти и Пол да работите в Хайгроув — настоявала тя.

Седмица след седмица принцесата повтаряла все това. Като майка, принцесата знаела също така слабото място на Марая. Тя изтъквала по-доброто качество на живота в провинцията в сравнение с града. Ще има къщичка вместо апартамент на първия етаж; собствена градина за Александър, вместо малката детска площадка в парка Сейнт Джеймс. Тя рисувала привлекателна картина на една идилия, на която Марая все повече не можела да устои.

Малко по малко идеята все по-примамвала жена ми, без аз да зная. Когато пътувах, или бях в Уиндзор за уикенда, Марая, която оставаше сама с Александър, започнала да си мечтае за живот в Хайгроув, където съпругът ѝ ще си е вкъщи през цялото време. Нямало да има повече кралски пътувания, никакви уикенди далеч от дома,

никакви Коледи в Уиндзор, никакви повече пътешествия на кралската яхта.

С течение на времето Марая започнала да се съгласява с принцесата. Животът в Хайгроув ще бъде много по-добър. А и принцесата ще има истински приятели сред персонала си.

— Остави на мен. Аз ще го убедя — казала ѝ Марая.

На 23 юли 1986 година Сара Фъргюсън се омъжи за принц Андрю в Уестминстърското абатство и те станаха Техни Кралски Височества, херцогът и херцогинята на Йорк. Беше само една седмица преди петата годишнина от сватбата на принца и принцесата на Уелс.

За разлика от предишната кралска сватба, този път Пол Уайбру трябваше да остане с коргитата в двореца и да се грижи за сватбения обяд, докато аз бях зад кралицата и принц Филип на величественото златно ландо от 1902 година.

Последният път, когато минавах през тълпите в официална процесия, бе на ландото с кралицата, принц Филип, принц Андрю и принц Едуард през 1980 година, когато отивахме в катедралата Сейнт Пол за благодарствен молебен по случай осемдесетия рожден ден на кралицата майка. Тълпите не бяха чак толкова големи, колкото, ако минаваше нова кралска булка, но все пак надолу по Мел имаше много хора. Докато се движехме под яркото слънце, аз гледах право пред себе си, както винаги опънат като струна, и нямах никакво време да се наслажда на атмосферата. Докато ръката на кралицата махаше за обичайните поздравя, моята трябваше здраво да държи каиша на спирачката, тъй като приближавахме Адмиралтейската арка, където се правеше остър завой към Уайтхол. Винаги е било много напрегнато да се контролира спирачния механизъм на каляската. Беше поставен, за да се подсигури, че при наклон каляската няма да се понесе напред и да удари конете. Слава богу, със спирачката се справях безупречно.

Имах шанса да присъствам на сватбената церемония. Като дългогодишен служител в двора получих покана със златни краища от Канцеларията на лорд шамбелана. Можех да седна със стотиците други гости в Уестминстърското абатство или да заема дори още по-привилегированото място зад кралицата на ландото. За мен просто нямаше място за избор и се оказа добре, защото, макар и да не го знаех

по онова време, то беше последното ми церемониално пътуване с каляска през Лондон. Докато аз минавах по улиците, Марая бе заела мястото си в абатството като гост. Носеше шапка, която бе заела от херцогинята на Глостър.

Сара Фъргюсън се беше преместила в Бъкингамския дворец няколко месеца преди сватбата. За разлика от лейди Даяна Спенсър, която трябваше да живее в отделен апартамент до сватбата си, тя беше заедно с принц Андрю в стаите на втория етаж, където принцът и принцесата на Уелс прекараха първите дни на съвместния си живот. Херцогинята не страдаше от същата изолираност като принцесата, защото беше жизнена, с бликаща от енергия природа, поради което винаги се заобикаляше с хора. Ако персоналът в Бъкингамския дворец гледаше на принцесата като на самотник, който намери приятели сред прислугата, на херцогинята се гледаше като на безкрайно общителна личност, която прекарваше цялото си време горе в приказки с приятели или даваше партита.

Тя и принц Андрю обичаха да си поръчват вечеря с пет яденета и готвачите в кухнята се чудеха какво им е станало. Дори кралицата не се забавляваше така пищно. Това беше причината, поради която херцогинята не можа да стане симпатична на прислугата.

— Кралицата поне се храни в прилично време. Тези двамата искат да им се сервира по всяка време след десет вечер и ние висим като глупаци да ги обслужваме — недоволстваше един готвач.

От началото на 1982 година херцогинята редовно се срещаше на обяд с принцесата и ѝ стана доверена приятелка. Наричаха себе си „Веселите уиндзорки“. Когато бяха заедно, обсъждаха мрачните мъже в сивите костюми от кралския двор: врагът отвътре, както ги наричаха. Принцесата, която първа се беше омъжила в кралското семейство, можеше да предупреди херцогинята какво може и какво не може да се прави, за хората, на които може да има доверие, и с кои да внимава. Списъкът на последните се оказа доста дълъг.

Херцогинята, подобно на принцесата, искаше да бъде харесвана и оценена от свекърва им, кралицата. От суверена зависеше дали ще даде на свой син титлата херцог преди сватбата му. Показателно беше, че кралицата направи принц Андрю херцог на Йорк, защото тази титла бе дълго свързвана с баща ѝ, крал Джордж VI. Значимостта на титлата

не убягна на херцогинята, но тя я възприе, като явен признак, че е приета от кралското семейство.

В този смисъл тя погрешно изтълкува значението на титлата. Монархът не беше удостоила нея — кралицата бе удостоила принц Андрю, а Сара щеше да получи титлата като негова съпруга. Тънката разлика показва колко прецизен може да бъде протоколът. Сивите костюми доловиха грешката на херцогинята, когато тя писа на кралицата, за да ѝ благодари дълбоко за честта. Херцогинята искаше да бъде изтънчена и любезна, но както скоро установи, от самото начало е имало хора в двора, които я дебнеха и за най-малките ѝ грешки, за да я унижат. Топлият полъх на свеж въздух, който тя донесе със себе си, се смеси с хладния въздух, идващ от двора и това предизвика смут.

Един аристократ я нарече „Проста, проста, проста“, а един вестник я кръсти Херцогинята на Порк^[2]. Тя беше започнала да разбира колко пълен с обиди може да е животът в кралските среди.

Дори сред прислугата в двора тя не успя да спечели. От най-горе до най-долу в персонала на Бъкингхамския дворец се отнасяха зле към херцогинята. Бяха твърдо решени да я изолират. Може би единствените ѝ съюзници бяха кралицата, принцът и принцесата на Уелс и разбира се, принц Андрю.

Един ден минавала през главния хол към предната врата на Балморал, остроумна и весела, както обикновено, но токетата ѝ отекували по мраморния под и един минаващ край нея служител от персонала отбелязал достатъчно високо, за да го чуе:

— Какво си въобразява тая гадна червенокоса кобила?

Но тя продължила да се усмихва. Херцогинята винаги се усмихваше. Поне външно.

Марая също създаваше впечатление, че е доволна от съдбата си, докато дълбоко в себе си съвсем не мислеше така. Откакто беше напуснала Единбургския херцог, ѝ липсваше работата в кралския двор и като майка на двегодишен син животът в апартаментчето над Роял Мюз ѝ се струваше ужасен. Изкусителната мисъл двамата да отидем да работим за принца и принцесата на Уелс в Хайгроув не я напускаше и

тя гледаше на нея като на възможност за спасение от сегашното положение.

Една вечер след работа тя постави въпроса:

— Тук не е лесно да се живее и теб непрекъснато те няма. Трябва да започнем да мислим за бъдещето си, пиленце.

Александър нямаше къде да играе. Ако искахме да имаме и второ дете, нямаше да има достатъчно място. Тя едвам вдигаше една количка по стълбите, да не говорим за две. Животът в провинцията беше по-хубав, отколкото в града. Тя искаше да бъде щастлива. Всичко това беше като предговор към основната тема.

Има възможност за двама ни да се преместим и да работим при принца и принцесата на Уелс и да започнем нов живот. Ти като иконом, а аз — като камериерка — каза тя най-последно.

— Изключено. Изключено е да напусна кралицата — отсякох аз.

Следващите няколко вечери този разговор започваше пак и не свършваше доникъде. Но започнах да си мисля колко нещастна се чувства Марая. Имах задължение към кралицата. Тя беше номер едно и изобщо не можех да си представя да работя за номер две. Това щеше да е за мен връщане назад в кариерата. Освен това аз бях лакей и понятие няхах как иконом управлява цяло едно домакинство. Плюс всичко друго сега обикалях света, а щях да се прикова към едно имение. Глупаво беше.

— Марая, защо да напускам най-хубавата работа в света? — попитах аз.

— Заради семейството си. Затова — каза тя.

Това е единственият проблем с кралската служба: дългото работно време и необходимостта да ѝ се посветиш. Тя застава между теб и близките ти.

Марая ме уверяваше, че животът в Хайгроув ще бъде по-добър за всички ни *като семейство*. Каза ми колко е привързана към принцесата и как много подробно са обсъждали всичко.

— Много подробно? Откога вие двете обсъждате всичко това? — попитах аз.

— От около година с малки прекъсвания — каза тя. — Пиленце, единственото, което искам, е да отидеш в Хайгроув да го видиш. Иди и го виж. Заради мен.

Предадох се. Марая уведоми принцесата и бе уговорено едно дискретно посещение. Един следобед същото лято Харолд Браун, който беше иконом на принца и принцесата в двореца Кенсингтън, се съгласи да ме закара по М-4 до Глостършър да видя къщата, имението и къщичката за персонала. Беше делничен ден и принцът и принцесата ги нямаше. Харолд ме разведе навсякъде, стая по стая. Каква красива къща и градини. Напомняше ми една друга резиденция в Глостършър — Гатком Парк, където живееха принцеса Ана и капитан Марк Филипс. Там иконом беше станал Марк Симпсън — първият приятел на принцесата в двора и човекът, който ѝ носеше Биг Мак. Обширните слънчеви стаи имаха изумителен изглед към градините, а спокойствието и тишината бяха в пълен контраст със забързания ход на живота в Лондон. В полетата се чуваха овци и крави, а не клаксоните и сирените от Мел. Представях си как Александър и евентуално едно второ дете ще растат тук. Чувството за свобода и качествен живот за семейството ми ме убедиха.

След това Харолд ме откара на около километър по-нататък до Клоуз Фарм, за да видя евентуалната къща, в която щяхме да живеем. Сърцето ми се сви. Беше разнебитена самостоятелна къща, с разхвърляни наоколо камъни. Очевидно в нея никой не е живял от години. Някои от прозорците бяха счупени, мазилката се ронеше, имаше изтърбушени стени, а около нея имаше не градина, а джунгла. Просто трябваше да я съборят, а не някой да дойде да живее в нея.

— Не се притеснявай. Принцът е решил да я ремонтира за вас — увери ме Харолд.

Дори най-живото ми въображение не можеше да си представи как ще изглежда тази къща ремонтирана. Как да напусна великолепия свят на Бъкингамския дворец и първия ни уютен апартамент заради това?

Когато се върнах в апартамента ни, разказах на Марая за ужасите, които бях видял. Но тя се чувстваше толкова нещастна от живота си в Лондон, че дори да ѝ бях казал, че е палатка, щеше да каже, че е добре.

— Ще си направим хубав дом — настояваше тя.

Стоях в двореца, гледах кралицата и си мислех, че няма на света по-добър шеф от нея. Стоях в апартамента ни, гледах Марая и си казвах — тя не може да бъде все така нещастна.

Представях си, че ще работя за принц Чарлс, който се славеше сред персонала с придирчивост и възискателност, докато кралицата беше непринудена и спокойна. Представях си, че Марая работи за принцесата на Уелс и знаех колко дружелюбна и естествена беше тя. Гледах Александър и разбирах, че ще расте по-добре в провинцията, отколкото в града. Но преди всичко, убеден бях, че на първо място е семейството.

Дори когато вече бях взел решение и смятах да кажа на Марая, продължавах да се чувствам много несигурен. Поемах риска да се откажа от сигурна и привилегирована позиция и да я заменя с неизвестното. Хората рядко напускат такъв висок пост край кралицата в замяна на какъвто и да било друг в кралския двор. В случая не толкова убеждението, колкото инстинктът ме ръководеше.

— Луд ли си? — възкликна Пол Уайбру, когато му съобщих.

Не можеше да повярва, че напускам Бъкингамския дворец и ме умоляваше да премисля. Но моето положение беше различно от неговото — той не беше женен и можеше да следва амбициите си, без да се съобразява с друг. Аз имах семейство, за което трябваше да мисля. Бях решил. Единственото, за което все още се безпокоях, бе как да кажа на кралицата.

През юни 1987 година на дербито в Епсъм принц Чарлс седеше на плетен стол в ъгъла на кралската ложа и се занимаваше с кореспонденцията си. Кралицата, Единбургският херцог, принцеса Александра, принцесата на Кент Майкъл и останалата част от кралската компания само на около метър от него пиеха предобедните си питиета. Прекъснах принца и го попитах дали и той ще иска. Той поиска обичайния си сок от лимон. Когато се върнах със сока на подноса, той се наведе към мен и ми пошепна:

— Принцесата ми казва, че скоро идваш да работиш при нас.

Всички наоколо разговаряха оживено, което означава, че никой не го е чул.

— Моля ви, не казвайте нищо на кралицата, Ваше Кралско Височество. Още нищо не съм говорил с нея и бих желал да го направя сам — отговорих аз.

Кралицата, облечена в зеления си тартан^[3] Хънтинг Стюарт, стоеше с гръб към камината в дневната на приземния етаж на Крейгаун Хаус — малката ѝ каменна къща за уикенди с изглед към голф игрището на имението Балморал, където отсяда, когато дворът не се е пренесъл в замъка. Беше се върнала от разходка и коргитата се бяха проснали по шотландския килим. Минали бяха две седмици от дербито в Епсъм.

— Бихте ли ми отделила няколко минути от времето си, Ваше Величество? — попитах я аз.

Кралицата се усмихна.

— Всъщност, не знам как да започна, за да ви го кажа — заговорих и после съвсем се обърках.

Когато я погледнах сякаш една част от мен — по-голямата, искаше да се обърне, да отиде при Марая и да ѝ каже, че съм си променил намерението.

— Какво има, Пол? — попита кралицата.

— Толкова ми е трудно.

Поколебах се отново, възпрян от погледа ѝ, в който се четеше очакване. Десет години бях край кралицата и никога до този момент не ми е било трудно да разговарям с нея.

— Отдавна и усилено мисля за бъдещето ми заради Марая и Александър...

Кралицата продължаваше да се усмихва.

— ... и това е най-трудното решение, което съм вземал досега... — Докато стигна до същината на въпроса, тя можеше два пъти да е завела коргитата на разходка. Не може да съм я впечатлил с моята решителност и увереност за бъдещето. След това ѝ го казах:

— ... но разговарях с принца и принцесата на Уелс да отида да работя при тях.

— Пол, няма нужда да ми го казваш. Чарлс вече ме уведоми — заяви кралицата.

Тя усети колко съм раздвоен и ми каза няколко думи, с които ми вдъхна увереност и ме извади от неловкото положение:

— Погледни го така. Ти всъщност не ме напускаш. Ти просто се отдръпваш малко встрани, засега. Чарлс и Даяна имат нужда от хора като теб. Един ден, когато аз си отида, и те станат крал и кралица, ти отново ще се върнеш тук.

Когато се обърнах да си вървя, тя добави:

— Всъщност, Пол, ти напускаш по много основателна причина — заради семейството си, и аз те разбирам.

Това бе знак да си тръгвам.

— Благодаря за разбирането, Ваше Величество.

От края на юни до началото на август изпълнявах задълженията си, както обикновено. Кралицата не каза нито дума повече за моето оттегляне. През тези два месеца един паж от двора беше моя сянка, следваше ме навсякъде и се обучаваше, за да ме замести и да работи заедно с Пол Уайбру.

Един следобед докато бях дежурен, лейди Сюзън Хъси, придворната дама на кралицата, ме помоли да се видим в дневната на придворните дами на втория етаж. Винаги съм харесвал лейди Сюзън — съпруга на тогавашния президент на Би Би Си Мармадюк Хъси. Кралицата също беше привързана към нея. Лейди Сюзън беше искрена и пряма жена, чието мнение се зачиташе. За разлика от много други в двора, с нея се общуваше лесно. Не беше нито превзета, нито надменна.

Тя седеше на бюрото си и подписваше писма, когато влязох. Помоли ме да затворя вратата. Започна с това, че чула, че напускам кралицата и ме попита:

— Смяташ ли, че си взел правилното решение? Не знам дали си наясно, но на мястото, където отиваш, не всичко е точно така, както изглежда.

Лейди Сюзън беше изключително дискретна, но на долния етаж вече се носеха всякакви клюки за „трудностите“ в брака на принца и принцесата на Уелс. Клюките трябва да се приемат с резерв, но придворната дама на кралицата ме предупреждаваше приятелски и всъщност ми даваше информация. Лейди Сюзън беше добре информирана за положението в брака на принца и принцесата на Уелс. Тя отдавна беше доверено лице на принца и „разузнаването“ ѝ беше възможно най-доброто. Единственото, което можех да направя, е да повторя отново семейните причини за преместването ми в провинцията. Казах на лейди Сюзън колко ми е било трудно да взема това решение, но че връщане назад няма. Тя разговаряше с мен с истинска загриженост, напомни ми колко привързана към мен е кралицата, но ми пожела всичко най-хубаво в бъдеще.

В началото на август 1987 година преди предстоящото заминаване на кралицата за кралската яхта „Британия“ и пътешествието ѝ около Западните острови, беше последният ми работен ден при нея. Всичко, което правех, го правех за последен път: последната закуска, последната разходка с коргитата, последното минаване по коридора на кралицата в Бъкингамския дворец, за последен път казах:

— Ще има ли нещо друго, Ваше Величество?

Изпълнявайки задълженията си едно след друго, непрекъснато си мислех как ще ми каже тя довиждане.

Кралицата натисна звънеца в дневната и попита дали мога да изведа коргитата на разходка. Каза го сякаш беше най-обикновен следобед. Когато се върнах ролс-ройсът я чакаше да я откара в Портсмут, където щеше да се качи на „Британия“. Последното ми задължение беше да изпратя кралицата до колата. Стоях на входа към градината от страната на двореца и чаках. Тя се качи на колата заедно с лейди Сюзън Хъси и аз им поставих одеялце върху коленете. Затворих вратата на колата и застанах до нея. Погледнах кралицата с надеждата да привлече вниманието ѝ. Тя не бе казала нищо за последния ми ден, може би щеше да ми махне с ръка, или да се усмихне. Но нямаше нищо такова. Кралицата погледна надолу, после право пред себе си и колата потегли.

Известно време след това видях отново лейди Сюзън Хъси.

— Знаете ли защо кралицата не пожела да ми каже довиждане?

— Пол, тя не можеше. Просто не можеше да те погледне. И за кралицата не беше лесно — отговори ми тя.

Кралицата никога не може да си позволи горната ѝ устна да се разтрепери.

[1] В Англия модернизирани жилища над бивши конюшни. — Б.пр. ↑

[2] От англ.ез. — свинско; играна думи с Йорк. — Б.пр. ↑

[3] Кариран пълнен плат, използван за шотландски носии. — Б.пр. ↑

6. ИЗМЯНА В ХАЙГРОУВ

В Хайгроув бе обявена тревога. Въръжени полицаи с насочени пушки стояха в здрача на стъпалата и изчакваха мига да щурмуват къщата и да заловят неканения гост, чиято призрачна фигура бе забелязана да минава покрай прозореца на една стая горе. Капчиците пот, избили по челото ми, говореха за страха, който ме бе обзел. Сложил си бях бронезилетка — допълнение към униформата ми на иконом, но тя не можеше да ме успокои. Принцът и принцесата на Уелс ги нямаше. Аз пръв приближих задната врата. Опитах се първо да успокоя ръката си, за да мога да превъртя ключа в ключалката, но трябваше да отстъпя. Около мен стоеше подразделение на полицията в Глостършър, плюс полицаи с кучета вълча порода, а шестима други полицаи патрулираха из имението. Тяхната част беше вдигнала тревогата и ни бе алармирала по телефона същата вечер.

Марая вдигна телефона.

— Здравей, Марая, Пол все още ли е там, в къщата? — попита един от офицерите.

— Не, върна се преди около десет минути. Ще ви го дам.

Поех слушалката.

— Пол, има ли някой друг в къщата?

— Не, току-що я заключих.

Полицаят усети, че нещо не е в ред.

— На площадката отпред току-що светна лампа. Един от нашите в задния двор е забелязал фигура на прозореца и е помислил, че си ти. По-добре ела.

Докато приближавах до полицейския пост недалеч от къщата, на полицаите с кучетата и на въръженото отделение бе подаден спешен сигнал за незабавно съдействие. Когато всички полицаи се събраха на едно място, им бяха раздадени бронбойни жилетки.

— Добре. Стой зад нас — прошепна един от полицаите, когато задната врата бе отворена с удар. Полицаите се разпръснаха в различни посоки. Бяха въръжени с пушки. Аз пък носех плана на къщата, за да

се извърши щателна проверка навсякъде. Полицайте претърсиха всички етажи — започнаха от сутерена и се придвижваха нагоре, етаж по етаж, стая по стая. Операцията „да го изкараме от скривалището му“ в стила на „Старски и Хъч“ бе смешна, като се сетя сега, но тогава полицайте бяха страшно сериозни. Сърцето ми щеше да се пръсне.

Докато пълзахме към най-горния етаж, показвах спалнята на Уилям и Хари, стаята на бавачката и дневната на децата. Внезапно двете кучета започнаха да ръмжат.

— Усещат нещо — каза единият от полицайте, които ги водеха.

Всички бяхме убедени, че в къщата има някой. Всяка една от стаите на най-горния етаж бе проверена, но нямаше никой.

След това въоръжените полицаи минаха напред и се качиха в таванското помещение. Нищо.

На покрива също нищо.

Полицаят, който бе забелязал движение в къщата, беше озадачен. Убеден беше, че съм бил аз. Единствено от телефонното обаждане вкъщи бе разбрал, че не съм бил там. Нито можеше да разбере какво е било това, което е видял, нито да го обясни. Принцът и принцесата бяха уведомени за инцидента, но обяснението за случая бе, че е подадена погрешна тревога. Мистерията си остана.

Още щом пристигнах в Хайгроув забелязах едно нещо, което ми напомняше за „дома“ — дървената кутия на стената в помещението на иконома. Както и кралицата, принц Чарлс викаше персонала с натискане на звънец, при което в едно малко кръгло прозорче падаше мъничък червен диск, подобно на миниатюрна бариера в паркинг.

В Хайгроув обаче този червен диск можеше да се оприличи по-скоро на предупредителен клаксон, отколкото на звънец, защото принц Чарлс не обичаше да го карат да чака. Трябва да си там след петнайсет секунди. От икономското помещение на приземния етаж трябваше да се втурна през постлания с килим коридор в неговите стаи.

Принцесата винаги се забавляваше, когато ме видеше да летя към него.

— Хайде, бързо! Тичай! — смееше се тя. — За мен никога не тичаш толкова бързо!

Нямаше *нужда* да тичам толкова бързо за принцесата. Или за монарха. Но всички в двора знаеха колко претенциозен е принц Чарлс. Дори принцесата знаеше колко строг може да бъде съпругът ѝ, и колко

са високи изискванията му. По тази причина тя обичаше да се шегува като ме видеше да се втурвам, за да съм му на разположение на секундата, и особено когато трябваше да се качвам на покрива, независимо от времето, за да вдигам знамето. То трябваше да се вее, когато той беше в резиденцията. Кралицата имаше флаг-сержант за тази работа, ала в Хайгроув вдигането на знамето беше мое задължение. Имах един милион други задачи, но принцът държеше на знамето. Когато по телефона се известяваше, че след пет минути той пристига, веднага започваше цирковият номер с катеренето на покрива. Покачвах се на тъмния таван през един отвор на площадката с детските помещения, след това се провирах, пълзейки на колене през друг отвор, който водеше към сивите керемиди на полегатия покрив. По извитото било на покрива бе поставен дървен мостик с перила от едната страна, по който да вървя. Като казвам „мостик“, да се разбира „дъска“. А „да вървя“ е всъщност „да си играя със смъртта“. При бурни ветрове и поройни дъждове белият пилон на знамето беше моята опора. Стоях там и чаках, чаках, докато колата или хеликоптерът се покаже, за да вдигна знамето да се развее. За щастие флагът на принцесата на Уелс не се налагаше да се вее, когато тя беше сама вкъщи. Нещо, което тя винаги отбелязваше.

Когато червеният диск паднеше в прозорчето на кутията, трябваше да оставя всичко друго и веднага да отида в библиотеката, чиито прозорец зад завеси в шотландско каре от Балморал и с дървени щори, гледаше към великолепните градини и терасата в задната част на къщата. Принцът винаги седеше на плетен стол край кръгла маса в средата на стаята. Тя беше изпълнена с уханието на белите лилиуми в средата на масата, подаващи се от ваза, скрита от купища книги. Свободното място беше само толкова, колкото да пише писма. Той се изправи и ми съобщи, че „много специален гост“ ще дойде в Хайгроув в този летен ден.

— Кралица Елизабет пристига следобед — обяви принцът.

В кралското семейство винаги когато говореха с персонала за кралицата майка, я наричаха кралица Елизабет. Беше първото ѝ посещение в Хайгроув — юли 1988 година. Знаех, че това събитие е много важно за принца. Всеизвестно беше колко обожаваше той баба си. Специално в пет бе планиран чай. Принцът, за разлика от майка си,

никога не пиеше чай в пет. Подредих маса на терасата и сложих чадър да пази кралицата майка от слънцето. Искях всичко да бъде перфектно.

Докато даймлерът пълзеше нагоре по виещата се чакълеста алея, аз бях застанал с принца на двете каменни стъпала към главната веранда, от която двойна бяла врата водеше към триетажната къща от осемнайсети век. Отворих вратата на колата и оттам излезе кралицата майка с голяма шапка с копринени рози на широката периферия. Внукът ѝ се поклони, пое ѝ ръката и я целуна.

— Добре дошла, скъпа бабо — каза той и двамата влязоха първо вътре, а после се разходиха из лабиринта от прекрасни цветни алеи, които той сам беше проектирал и посадил.

В кухнята главният готвач Крис Барбър и аз правехме сандвичи с пушена съомга, пиле, шунка и краставица върху нарязани на квадратчета филийки хляб без кора. Правехме и малки кръгли сандвичи с конфитюр — „конфитюрените пенита“, както ги наричаха. Децата в кралското семейство много ги обичаха.

Излязох през стъклената врата в задната част на терасата, където разперените клони на стария кедър хвърляха сянка върху плочника. В двата му края имаше по една беседка в готически стил под ъгъл от четирийсет и пет градуса спрямо осмоъгълното езеро по средата.

На масата, в средата на терасата, предложих на кралицата майка сандвич с пушена съомга. Тя не посегна.

— Не, благодаря ти, Пол. Знаеш ли, те са *най-нелюбимите* ми, каза тя, накланяйки глава на една страна, както често правеше, когато говореше.

Принцът изглеждаше съкрушен.

— Би ли желала нещо друго, бабо? — попита я той.

— Не, чаят ми е достатъчен — каза тя с вдигната ръка с разтворена длан. Не хапна нито един сандвич този ден.

Няколко часа по-късно кралицата майка се качи отново на даймлера си, извади една кърпа за глава от кремав шифон и я размаха от полуотворения заден прозорец. Така започваше ритуалът по сбогуването между баба и внук. Когато принцът видя шалът да се развява от прозореца, той извади кърпичката от джобчето на блейзъра си, хвана я с палец и показалец в едното ъгълче и я размаха в отговор. Виждаше се, че е развълнуван.

— Не знам какво бих правил без нея — заяви той, докато колата се отдалечаваше надолу по алеята и колелата ѝ вдигаха прах. Той остана там и махаше с кърпичката си, докато тя изчезна от погледа, после се обърна и влезе.

Веднага след това настроението му се промени — от размисъл към порицание. Завих в антрето, след като бях затворил външната врата зад себе си.

— Колко жалко, че чаят се провали — отбеляза принцът.

Очевидно *трябваше* да се консултирам с персонала на кралицата майка и Кларънс Хаус — Уилям Талън, дворецовият стюард и пажът Реджиналд Уилкокс.

— Следващият път би ли се обадил, ако обичаш, на Уилям или Редж, за да разберем какво харесва кралицата майка, вместо да гадаем — заяви той.

— Ужасно съжалявам, Ваше Кралско Височество. На чай в кралското семейство винаги се сервира пушена съомга.

Протестът беше безсмислен. В неговите очи се бяхме провалили и остриите му забележки имаха желаня ефект. Почувствах се отвратително. Един сандвич с пушена съомга и посещение на кралицата майка ми дадоха да осъзная крещящата разлика между живота в Хайгроув и в Бъкингамския дворец. Служенето на престолонаследника се очертаваше да бъде много по-голямо предизвикателство, отколкото служенето на монарха.

Трудно е да кажа кое от двете принцът правеше повече — да пише бележки, или да се здрависва с хората. Необяснимо е за човек като него, толкова загрижен за околната среда, че цяла една малка гора може би е била изсечена, за да се доставят на Хайгроув бележници. Кралицата никога не ми оставяше бележки с нареждания. Тя предпочиташе да ми каже. Принц Чарлс пишеше всичко. В Хайгроув бележките хвърчаха като конфети.

Вземал ли е някой семената за градината?

Има ли каса с бутилки в Тетбъри?

Можеш ли да повикаш някой да ми погледне телефона?

Може ли да бъде залепена порцелановата чиния?

Нито пък, както се оказа, беше склонен да направи нещо за самия себе си. Веднъж ми писа: „Писмо от кралицата трябва да е паднало случайно в кошчето край масата в библиотеката. Моля те, потърси го“. По-късно, когато книгата на Андрю Мортън започна да излиза с продължения в „Сънди Таймс“ той ми остави бележка, в която пишеше: „Никога повече да не виждам този вестник в къщата си! Що се отнася до таблоидите — да не виждам нито един и от тях. Ако някой ги иска, ще трябва да си ги набави сам — това се отнася и за Нейно Кралско Височество!“.

Моята служба в Хайгроув, на по-малко от два километра от Тетбъри в Глостършър започна на 1 септември 1987 година. Принцът и принцесата на Уелс бяха в Испания на гости на крал Хуан Карлос, а оттам щяха да отидат в Балморал. Едва през втората седмица на октомври щях да видя новите си работодатели. Имах пет седмици да се запозная с непознатата къща и с новия начин на живот. Не знам как щях да се справя без портиерката Уенди Бери. Познавах сина ѝ Джеймс — лакей в Бъкингамския дворец. Тя получи службата в Хайгроув, когато той се премести като заместник-иконом в двореца Кенсингтън и препоръча майка си за портиерка. Край нея се чувствах отново като в изпитателен срок — тренирах в сянката ѝ. Преместих се от столицата без Марая и Алекс в началото и затова се настаних в нейното жилище, което заемаше един етаж в каменната пристройка при входа в края на алеята, която води към къщата.

Държахме крепостта Хайгроув, но къщата беше затворена, защото ги нямаше господарят и господарката. Мебелите бяха покрити с чаршафи, за да не се прашат. На големите прозорци на партера по съображения за сигурност бяха спуснати дървени щори. Приличаше на изоставена къща. Странно беше да отидеш от постоянно обитаемия Бъкингамски дворец с непрекъснатия приглушен шум от гъмжащия от персонал най-долен етаж, в празнотата и тишината на безлюдното имение Хайгроув, заобиколено отвсякъде с обработваеми земеделски земи. Ходехме из къщата като уплашени, загубени души. Вместо щурите партита след края на дежурството, пиехме с Уенди бутилка вино и тихо си приказвахме. Сред персонала извън къщата имаше и други приятелски лица, особено конярят в имението Пади Уайтланд,

който бе толкова стар, колкото и някои от мебелите от розово дърво. Всъщност той дошъл в къщата заедно с мебелите и бе работил в нея повече от четирийсет години.

Принц Чарлс му казваше:

— Като умреш, Пади, ще те балсамираме, ще те качим на кон и ще те поставим във входното антре.

Пади имаше енциклопедични познания за Хайгроув и когато разказваше, винаги вмъкваше нови подробности. Ако принцът искаше да се отсече някое дърво, казваше на Пади. Ако искаше да се вдигне ограда, пак казваше на Пади. Ако някоя от цветните лехи не беше в ред, казваше на Пади. Ако искаше да чуе клюка, добре информираният Пади му я казваше. Принцът му вярваше, както и на останалите. Пади знаеше и можеше всичко и затова другите го обичаха, най-вече принцът.

После идваха градинарите. Денис Браун подхранваше растенията и зеленчуците, така, както се хранят деца. С таке на главата и с риза с навити ръкави, човек винаги можеше да го намери с голяма лопата за копаене или с по-малка за разсаждане в ръка във викторианската зеленчукова градина, която снабдяваше къщата с екологично чисти зеленчуци и плодове. Колегите му Дейвид и Джеймс се грижеха останалата част от градините, които оформяха различни цветни пространства от двете страни на къщата — златисти тисови дървета като гигантски свити на кълба таралежи от двете страни на едната алея; бордюри от подрязани тучни, зелени, естествени плетове; многоцветни ливади с всякакви диви цветя; килим от жълти лютичета; пояси от дървета. Това определено беше една от най-красивите градини в Англия.

През септември Марая и Александър дойдоха при мен. Вече очаквахме второто си дете. Марая беше установила, че е бременна две седмици, след като напуснах кралицата. Новият ни дом — порутеният котедж в Клоуз Фарм беше доста отдалечен от имението. Предния месец майсторите го бяха ремонтирали отвътре и мирисът от прясна боя се усещаше във всички стаи. Но един слой боя и нов зелен килим не можеха да прикрият пукнатините. Градината все още беше страшно обрасла, улуците не бяха поправени, а на прозорците на долния етаж имаше счупени стъкла.

Първата ми работа беше да облепя прозорците с полиетилен, за да не влиза вода, когато вали. Къщата беше мрачна. Дори тапетите в бяло и розово, които Марая беше избрала, не можеха да развеселят обстановката. Макар че тя беше главното действащо лице зад плановете за преместването ни, предишното ни жилище й липсваше и тя беше започнала да се разколебава.

Да живееш в такава къща, да работиш в резиденция, където всичко е покрито с чаршафи срещу праха, да си на 180 километра от приятелите си и шегите в двореца, при това с жена, която не се чувства добре: *Какво направих?* — мислех си аз. Рискувал бях кариерата си и първите впечатления съвсем не бяха окуражаващи. Все още не се бяхме твърдо установили, но връщане назад нямаше. Трябваше да направим най-доброто от това лошо положение.

Пади с мушаменото си яке, който внасяше вкъщи миризмата на обор и коне, винаги казваше нещо, което да ни разсмее.

— Щом ще имате бебе, ще ви трябват пресни яйца — повтаряше той.

Пади пристигна един следобед с трактора, влачейки ремарке, върху което имаше един сглобен кокошарник. Той го свали и монтира в задния ни двор и пусна в него шест червени ярки.

— Пресни яйца всяка сутрин — обяви Пади.

Марая отбеляза колко е добре все пак, че не беше отчел и необходимостта от прясно мляко всяка сутрин.

Когато видя новия ни зелен килим, заяви, че е страхотен.

— Това наистина е божи цвят. Господ рисува всичко в зелено — дърветата, тревата... килимите! — смееше се Пади.

Ако условията на живот изглеждаха трудни, то работата беше още по-трудна. Когато през октомври принцът и принцесата пристигнаха, започна истинският тест. Нямаше го дворът с триста души персонал на Бъкингамския дворец. Не бях вече един от двамата лакеи, които си разпределяха задълженията и винаги имаха помощ от двамата пажове. Бях иконом на изолирано място. Върху мен лежеше отговорността за управлението на цяла кралска резиденция, не на един коридор, или апартамент. Бъръл и Бери бяха единственият целогодишен персонал вътре в къщата, а работа имаше за петима души по цял ден да стоят изправени на палци.

Персоналът знаеше, че принцът е човекът, който плаща заплатите. Даваше хубави заплати. Работещите при принца и принцесата на Уелс бяха най-добре платените от всички кралски служители. Преместването ми от монарха при престолонаследника ми донесе увеличение от 10 000 лири и годишната ми заплата стана от около 8000 на 18 000 лири. Заради това увеличение колелцата на механизма се задвижиха много по-бързо. Направо бях хвърлен в бездната. Нямаше виночерпец да налива бордо от бутилките; нямаше помощник-икономи да лъскат сребърните съдове и да мият другите съдове; нямаше лакеи, които да посрещат гостите, да им поемат палтата и да носят дърва за огъня; нямаше цветари да аранжират цветята на масата, нито пък човек, който да тича на покрива да вдига кралския флаг; нямаше и кой да пазарува. Неочаквано всичко това се стовари върху един-единствен иконом. Нямаше ги вече официалните ливреи, закачени в гардероба. Само един най-обикновен двуреден тъмносин блейзър със златни копчета с отличителния знак на принца на Уелс на реверите — три пера, заобиколени от ордена на жартиерата, тъмносини панталони, бяла риза и тъмносиня вратовръзка.

Имаше една разлика, която на пръв поглед не се хвърляше на очи — оставих девет коргита и отидох при двата джак ръсели на принца — Тигър и Ру, но разходката им, слава богу, не беше мое задължение. Принц Чарлс си ги разхождаше. Нямаше телефонна централа. Дори вдигането на телефона стана мое задължение. Един ден вдигнах слушалката в икономското помещение.

— Здравейте, Тетбъри номер...

— Здравей, Пол.

Веднага познах гласа. Беше кралицата.

— Добър ден, Ваше Величество.

Силно се развълнувах като я чух. За пръв път говорехме, откакто бях напуснал. Не можех да се въздържа да не я попитам как е. И как е любимото ми корги Чипър. А как е...

— Там ли е Негово Кралско Височество?

Тя ме прекъсна по средата. Очевидно бях говорил твърде дълго. Свързах я с принц Чарлс.

— Кралицата, Ваше Кралско Височество.

Когато се преселвах по М-4, ми бе казано, че принцът „не възнамерява да използва Хайгроув много“. Щеше да е нещо като

замъка Уиндзор за кралицата и Роял Лодж за кралицата майка — за уикендите само. Принцът и принцесата смятали да бъдат заедно от понеделник до петък в двореца Кенсингтън, където Харолд Браун беше иконом. Поне така официално се казваше. Но още от първата есен принц Чарлс започна да прекарва сам и делнични дните в Хайгроув. Принцът водеше със себе си камерхер, пътуващ готвач и полицаи за охрана и оставаше най-малко три дни в седмицата. Свикнах да виждам червения хеликоптер Уесекс от ескадрилата на кралицата да кръжи над площадката за кацане на заграденото място край конюшните, на няколко метра от предния вход. Работа, която уж щях да върша само през уикендите, ми стана делнично задължение. Когато принцът беше сам, животът в Хайгроув имаше атмосферата на чакалня пред лекарски кабинет — официален, тих, по график. Запълваше дните си с ангажименти и срещи. Гостите му за обяд включваха приятели като Върнън Ръсел-Смит, Камила Паркър Боулс, Кандида Лисет Грийн, херцогинята на Девъншър, Чарлс и Пати Палмър-Томкинсън и депутатът в парламента Николас Соумс.

Когато беше сам, с часове можеше да прекарва в градината. Спомням си как копаеше земята и засаждаше килим от мащерка — от задната тераса надолу до езерото. Наричаше я „алеята ми от мащерка“ и казваше, че си изкривил гърба, докато я направи. Иначе стоеше в библиотеката. Слушаше класическа музика, която се носеше толкова силно из коридорите, че и да му се чука на вратата, не чуваше. Често обикалях къщата в такт с „Аида“ на Верди. Принцесата никога не посещаваше Хайгроув през седмицата. Стоеше в Лондон с децата и обядваше в двореца с приятели като модния дизайнер Яспър Конран, Лора Лонсдейл и Каролин Бартоломю или вечеряше в Харис Бар в Мейфеър с бившия крал на Гърция Константин, когото наричаше Тино и съпругата му кралица Ан-Мари. Ходеше също така в Сан Лоренцо на Найтсбридж с лейди Карина Фрост, съпруга на телевизионния водещ Дейвид Фрост. В седем и трийсет сутрин два пъти в седмицата тя имаше уроци по езда с майор Джеймс Хюит в казармите Найтсбридж в Хайд Парк. В онзи етап от живота си тя много искаше да усвоява нови неща. Другите сутрини имаше „глухи уроци“, както се изразяваше — учеше езика на глухите или вземаше уроци по танци в дневната.

В петък следобед принцесата откарваше Уилям и Хари, тогава на пет и две години, в Хайгроув и семейството се събираше заедно.

Тръгваха обратно за Лондон в неделя след обяда. Пътуваха заедно с бавачка, лична камериерка и офицер от охраната. За принцесата Лондон беше социалната ѝ сцена, а дворецът Кенсингтън — домът ѝ. Принцът, за разлика от нея, предпочиташе да обядва с „компанията от Хайгроув“ и все по-често използваше къщата като своя база, оставяйки рядко да пренощува със съпругата си в столицата.

В кралските среди не беше необичайно брачните двойки да водят отделен живот. Не беше странно, че принцът имаше различни интереси от съпругата си, които го задържаха в провинцията. В крайна сметка и животът на кралицата и на Единбургския херцог течеше по отделни пътища, като двамата редовно се срещаха на кръстовищата през дългия си брачен живот. В началото в Хайгроув принцът и принцесата винаги прекарваха заедно уикендите. Противно на онова, което се говореше за живота им в края на осемдесетте години, никога не ми се е налагало да нося на принцесата поднос с вечеря в стаята ѝ. Всяка вечер пред телевизора в хола се слагаше малка маса и те се хранеха заедно. Бъбреха си като всички други съпрузи, които са отново заедно, след като работата им ги е била разделила за известно време. Веднъж прочетох някъде, че принцът никога не питал принцесата как била прекарала седмицата или как е тя самата. Пълни глупости. Принцът, който е учтив и приказлив, обикновено пръв започваше разговора и много се интересуваше от работата на съпругата си и какво е правила през седмицата. Ако тя искаше да разговаря с него по друго време, винаги знаеше къде да го намери — в библиотеката. Той стоеше до късно, слушаше музика, имаше купища писмена работа. Принцесата си лягаше и слушаше по-съвременна музика от своята си стереоуредба. Докато долу се свиреше Верди и Хайдн, горе пееше Уитни Хюстън. Непрекъснато се повтаряше една от хитовите ѝ песни — „Винаги ще те обичам“. (Едва в по-късните години у принцесата се породил любов към класическа музика.)

Всяка вечер едно от задълженията ми беше да поднасям таблата с напитките в гостната и да напълвам една сребърна бутилка с прясно изцеден портокалов сок за принца. Имаше обаче нещо, което малко го дразнеше — принцесата също обичаше сока и често отиваше в стаята първа, заради което принц Чарлс ми напомни в официална бележка: „Би ли могъл в бъдеще да задържаш бутилката с портокалов сок за края на вечерята, защото Нейно Кралско Височество има склонността

да изпива всичкия и за мен не остава нищо! Ч“. Още един меморандум.

В гостната — едно от четирите главни помещения, в което се влиза от централния коридор, имах и друго задължение — всяка неделя сутрин да поставям един малък олтар, за да може принцът да взема свето причастие от епископ Удс. Драпирах бяла покривка около масичката за карти и поставях два сребърни свещника със запалени свещи на двата ѝ края, после слагах сребърна табла, сребърен потир и кристални кани с вода и с червено вино между тях. Това беше церемония, на която принцът гледаше изключително сериозно, но принцесата никога не участваше в нея. В началото те и двамата ходеха на службата в местната църква в Тетбъри. Тя смяташе, че церемонията се обезсмисля, ако не е в божия храм и говори за мързел.

Когато принцесата идваше с децата, в Хайгроув започваше да кипи живот. Това беше единственият път, когато я виждах. Къщата се изпълваше със смях, с радостните писъци на двете момчета, които тичаха по дървените подове. Принцесата ги преследваше по коридора, играеше с тях на криеница, а принцът ръмжеше като лошия вълк от приказките. Денем принцесата свиреше на пианото, което беше в хола до вратата на гостната, а момчетата стояха край нея.

Въпреки предупрежденията на лейди Сюзън Хъси, че не всичко е така, както изглежда, не виждах да изплуват на повърхността никакви по-големи семейни проблеми. Като родители принцът и принцесата изглеждаха много щастливи и спокойни и никой друг не полагаше повече усилия от тях, за да осигури топъл и щастлив дом за децата им. Те бяха страхотен екип. Нямаше никаква „война между двамата Уелсци“. Ако е имало нещо, то беше по-скоро приятелско примирие.

Оживената атмосфера се пренасяше и в трапезарията на персонала. Не бяхме само двама души. Към нас се присъединяваха бавачките Барбара Барне или Рут Уолъс, личните камериерки Ивлин Дагли или Фей Маршалси и служителите от охраната Греъм Смит или Дейв Шарп. Като хора от персонала на принцесата те си имаха свое чувство за хумор. Единственият, който загубваше ума и дума при пристигането на принцесата, беше Пади. Той знаеше, че тя обича да плува сутрин в отопления външен басейн, над който зимно време се опъваше гигантски надуваем покрив. Пади безкрайно много се безпокоеше дали ще направи температурата каквато трябва и никога не

знаеше колко точно хлор да сложи във водата. Често пъти го правеше наслуки, после изпадаше в паника, когато виждаше принцесата да се връща от сутрешното си плуване със зачервени очи, но тя винаги виждаше смешната страна.

Принцесата беше близка с хората, които я обслужваха и много се грижеше за тях — за едни повече, за други по-малко, но най-много от всички — за охранителя си Греъм Смит, който беше уникален с това, че всички го харесваха. Беше общителен и не си придаваше важност. В по-късните години принцесата често казваше, че той е бил истинският ѝ любимец. Греъм беше в началото връзката между принцесата и Марая, когато за пръв път ѝ бе предложена позицията на лична камериерка. Той много се радваше, че и двамата сме в Хайгроув. По едно време започна да кашля, после му се възпали гърлото и разви рак. Винаги когато можеше, принцесата отделяше време в сутрешната си програма да го придружи до болницата, когато той започна да ходи на химиотерапия. Заболяването му накрая го принуди да подаде оставка и няколко години по-късно той почина. Никой не успя изцяло да заеме мястото му.

Марая беше друга любимка на принцесата. През първия си уикенд през октомври принцесата посети новата ни къща и ни донесе подарък — възглавници, които подхождаха на тапетите ни. Принцесата обичаше на канапето да има разхвърляни възглавници.

— Доста сте ми далеч. Трябва да поработя по въпроса — каза тя.

Тогава не знаех, че тя имаше предвид да поработи и върху мен. Бях съпруг на Марая, но и бивш лакей на кралицата, а сега — иконом в Хайгроув, считан за територия на принц Чарлс. В началото ме смятаха за човек на принца, независимо от приятелството на Марая с принцесата. Когато принцът оставаше сам в Хайгроув, мое задължение беше да го обслужвам и да защитавам неговия свят. Това обаче не продължи дълго и може би принцесата беше причината.

Принцесата имаше навика да подарява на приятелите си възглавници. Имаше нюх към домашния интериор. Тя се беше занимавала с обзавеждането и на двете им резиденции и в нито една от тях нямаше и следа от бароковата пищност на Бъкингамския дворец. В неокласическия Хайгроув зад изчистената фасада от охра и камък с венециански прозорец над предния вход имаше семпла украса. Вътре стените бяха бледожълти, тапицерията на мебелите — бледозелена,

мебелите в библиотеката — бамбукови, килимите — зелени. Приличаше на всяка друга по-голяма къща в Челси. По масите и стените имаше снимки на Уилям и Хари. И присъствието на принц Чарлс беше видно — негови акварели висяха в рамки на стените, любимите му керамични фигури стояха на групи по маси и над камините, навсякъде имаше вази с цветя и саксии. На кръгла маса в средата на хола имаше невероятна аранжировка на сухи цветя, която веднага грабваше погледа. В огромни саксии от двете страни на входа бяха насадени миниатюрни дървета и малки храсти обички.

Извън къщата обаче се чувстваше най-вече влиянието на принца — любовта и познанията му по архитектура и градинарство бяха видни навсякъде. Къщата не изглеждаше кой знае колко внушителна, когато я купи през 80-те години и за това ѝ добави отпред нов фронтон, поддържан от йонийски колони от гладък камък с кръгъл стъклен прозорец в средата. Покривът бе заобиколен отвсякъде с каменна балюстрада, в чиито четири краища се издигаха каменни урни. Къщата бе за него истинско убежище, независимо, че е недалеч от главния път Тетбъри-Чипинг Содбъри. До нея се стигаше по виещ се през поляни с жълт и червен мак, и невен път. Той можеше да прекарва с часове в цветните лехи, оформени в сложни фигури по негови собствени проекти — окопаваше, плевеше, садеше, подрязваше — един свят, който принадлежеше само на него. Така, подобно на страстта му към акварела, пустата някога местност бе станала за него платно, върху което бе изваял истински природен шедьовър. Във високите живи плетове бе изразял прозорци и бе направил сводове. От пълзящи рози бе оформил розов тунел. Тревиста пътека прекосяваше поляна с диви цветя. Той възвърна някогашното величие на викторианската зеленчукова градина, в която се влизаше през розова порта в тухлената ограда. В нея растяха цветя, плодове и зеленчуци, но най-голямата ѝ забележителност беше езерото с фонтан, заобиколено от ниска ограда от бели колчета. Имаше и горска градина с пънове, оформени като столове, отгоре върби правеха заслон, а земята долу бе настлана с кора от дърво. В средата стоеше гигантска гола амазонка в ръждив цвят. Принцът ми беше дал кутия восък и аз трябваше два пъти в месеца да я мажа и лъскам, за да добие блясък. В дървото над фигурата, на шест метра височина, бе кацнала горската къщичка със сламен покрив на Уилям и Хари, боядисана беше в бяло и червено и си имаше ръчно

направени столчета и шкафчета. Това им беше скривалището и мястото, където двамата млади принцове и две други момчета — Алекс и вторият ми син Николас, прекарваха дълги щастливи часове. Николас се роди шестнайсет минути след полунощ на 19 април 1988 година в болницата Принцеса Маргарет в Суиндън. С позволението на принца засадох череша в градината на нашата къща в Клоуз Фарм, за да ознаменувам появата на втория ми син.

Принцът си беше изградил и безвредна за околната среда канализация: система от резервоари и тръстикови вади за филтриране на отпадните води. Дори и на тази част от природосъобразната си градина принцът обръщаше голямо внимание, което се вижда от следната бележка: „Би ли уведомял, ако обичаш, гостите, които отседат в Хайгроув, да НЕ хвърлят тампони и презервативи в тоалетните чинии, тъй като засядат в тръстиковия дренаж“. Чудех се по кой начин и с какви думи да казвам на гостите за подобна височайша заповед. Трябва да призная, че се чувствах твърде неудобно да я препредавам. Просто молах гостите да се въздържат да пускат в тоалетните чинии каквито и да било предмети. Не смятах, че беше нужно да уточнявам и такива подробности като принца. Принцът рециклираше всичко, което ставаше за рециклиране. Той искаше костите от месото и всички остатъци след хранене, включително черупките от яйцата, да се хвърлят върху купчината компост.

Принцесата повече от всички други знаеше колко важни за съпруга ѝ са градините и поддържането на имението. От самото начало тя заснемаше всичко — етап по етап, сезон по сезон. Внимателно и с единствената цел да му достави удоволствие тя маркираше напредъка и редеше стотици цветни снимки в албуми с кожени корици. За онези, които погрешно смятат, че тя се е отнасяла с пълно пренебрежение към любовта на съпруга си към градинарството, тези албуми са живото потвърждение тъкмо на обратното. Тя го правеше за него. Правеше го, за да покаже интерес към една от страстите му, дори когато, както вече сме разбрали от историята, трети лица се бяха намесили и от двете страни на брака им.

На бюрото в икономското помещение стоеше дневник с размер А4, така че Уенди и аз да записваме странстванията на принца. Това

беше нашият бордов дневник за пристиганията и заминаванията. Когато в ъгълчето на страницата за деня поставяхме знак с червен химикал, това означаваше, че принц Чарлс е в Хайгроув сам. Дебела зелена линия даваше да се разбере, че принцесата е сама, а голямо Д за детска стая означаваше, че Уилям и Хари са също тук. Когато поставяхме червено, зелено и Д заедно, обикновено през уикендите, цялото семейство Уелс бяха в Хайгроув. От прилежание и като служебно задължение ние ревностно вписвахме имената на гостите, които се очакваха, както и по кое време, за да смогнем да се справим с трескавия график. Имената се записваха без много, много да се замисляме. И през ум не ми е минавало, че нашата добре организирана система ще създаде неприятности.

Този дневник за ползване от персонала стоеше в служебното помещение на иконома. Не се криеше, тъй като целта му беше ефикасното управление на къщата и никога не съм го смятал за някаква тайна.

През пролетта на 1988 година с червен знак в ъгълчето, означаващ, че принцът е сам, гостите за обяд бяха записани, без да сме смятали за необходимо да прикриваме нещо: „обяд за четирима — Негово Кралско Височество, г-жа Паркър Боулс, г-н Нийл Фостър и г-н Върнън Ръсел-Смит“. Следваше напомняне, че ще дойде електротехник да поправи осветлението в библиотеката. Нищо необичайно. Просто един най-обикновен обед. По същия начин написах: „Ема Томсън и Кенет Брана за обяд“, „Майкъл Портило за обяд“, „Джими Савил за обяд“, единственият човек, на когото се разрешаваше да пуши в Хайгроув, „Селина Скот“, телевизионната водеща или „г-н и г-жа Хектор Барантес за обяд“ — майката и вторият баща на херцогинята на Йорк. И аз продължавах да отбелязвам: „Г-н и г-жа Оливър Хор и г-жа Паркър Боулс за обяд“, „Г-жа Кандида Лисет Грийн и г-жа Паркър Боулс за обяд“. Или „Г-н и г-жа Паркър Боулс с децата си“.

Като гръм от ясно небе един ден през август на 1988 — три месеца преди честването на четирийсетия рожден ден на принц Чарлс, червеният диск падна в кутията под надписа библиотека и аз отидох да видя какво иска.

— Пол, можеш ли да ми кажеш откъде принцесата знае кой точно е посещавал Хайгроув тази седмица?

Не можех да разбера какво точно ме пита. И дума не бях споменал на принцесата. Бях объркан.

— Съжалявам, Ваше Кралско Височество, не разбирам — и в онзи момент аз наистина не разбирах.

Не се и помислих за многото пъти, когато принцесата идваше при мен в икономското помещение да почете вестник, заради някоя и друга клюка на чаша кафе или докато миех в мивката в кухнята, тя сушеше съдовете. Нямах никакво предчувствие, когато я заварих да ме чака в работното ми помещение. Принцесата често се появяваше в помещенията на персонала още от времето в Бъкингамския дворец. Не подозирах колко хитра може да бъде. Поне тогава не подозирах.

Докато принцът ме солеше, подозираше и ме караше да си спомня, изведнъж ми проблесна:

— Ние наистина записваме гостите за обед, Ваше Кралско Височество — казах аз плахо.

— Защо? — И за двама ни изведнъж стана ясно какво се бе случило. — Защо записвате имена в дневника си? — настойчиво питаше той.

— За да можем да кажем на полицията кого да очаква на главния вход. Затова Уенди и аз пишем и...

— Не го правете повече. Никакви имена не пишете в този дневник — прекъсна ме той.

От този момент нататък изоставих ефикасния си метод, заради който бях смъртен. Системата на цветните кодове бе преустановена и на страницата за деня вече се записваше: „Четирима за обяд“. Имена не се вписваха.

След годишната семейна ваканция в Балморал и нещо друго се промени. Принцът и принцесата на Уелс вече не прекарваха редовно заедно уикендите в Хайгроув. Това се случваше само при специални случаи и то когато непременно бяха поканени и гости. През цялата есен и зимата на 1988-а и начало то на 1989-а принцесата стоеше сама с децата от петък до неделя или идваше през уикендите, в които принцът не беше в къщата.

Започна да се усеща разлика между „къщата на принцесата“ и „къщата на принца“, както ние се изразявахме — когато принцесата

беше в къщата и когато принцът беше сам. Когато принцесата пристигаше с момчетата и с прислугата си от Лондон, атмосферата бе по-лека и по-непретенциозна. Яденето се внасяше в трапезарията и всеки се обслужваше сам. Върху дългата махагонова маса се поставяха пластмасови подложки. Когато принцът се връщаше, всичко му се сервираше, а на масата се постилаше бяла ленена покривка.

Когато принцесата беше в Хайгроув, идваше да приказва с мен в служебното ми помещение и винаги гризеше бял шоколад, който държах специално за нея в хладилника с виното. Щом влезеше, тя затваряше вратата, която водеше към кухнята. За останалата част от персонала това беше нещо като знак „Не безпокойте“. Другата врата, към коридора, се оставяше леко откритата и когато минаваше принцът, виждаше съпругата си, облегната с гръб към кухнята, да приказва или, както смяташе той — да клюкарства. Беше казал на принцесата да не слуша клюките и празните приказки на персонала. Безпокоях се, че излишното говорене с нея може да се отрази зле върху мен и да засегне отношенията ми с него. На един от коледните балове, които кралицата даваше за двора в Бъкингамския дворец, принцесата приказва половин час с Марая и мен в отдалечения край на Картинната галерия. Тази вечер тя беше облечена в официална рокля на Зандра роудс с назъбен подгъв. Спомням си, че си помислих тогава не монополизираме ли компанията ѝ.

— Ваше Кралско Височество, хубаво е да се видите и с другите — казах ѝ аз.

Хората ни гледаха. Правеше им впечатление, че допустимият десетминутен разговор се проточваше твърде дълго и принцесата и Марая се кикотеха като стари приятелки. Беше ми страшно неудобно заради хората, но бих излъгал, ако кажа, че не бях поласкан, че принцесата прекара толкова много време с нас. Тя нямаше моите безпокойства.

В служебното ми помещение тя се отбиваше за не повече от петнайсет-двайсет минути. Смееше се и се шегуваше. Говореше за Уилям и Хари и за успехите им. Един ден беше много развълнувана, защото тъкмо беше паднал първият зъб на Уилям. В моменти като този отново се появяваше самотната принцеса, която бях видял, когато с Марк Симпсън ѝ бяхме предложили Биг Мак, но този път в нейната собствена къща. Каза колко самотна се е чувства, колко силна трябва

да бъде, колко недооценена се смята. Всичко това бяха най-обща приказки. Тя не казваше нищо конкретно. Като че ли искаше да ми даде да разбера какви тревоги има, за да получи евентуално отговор или някаква реакция, но такива от моя страна никога не е имало. Слушах я. Жал ми беше за нея, но само я слушах. А тя си ядеше белия шоколад. Каза ми, че имала един „специален приятел“, за който никой не знаел. Отново нищо не казах. Би било грубо да я питам.

В онази стая, когато бяхме двамата с нея сами, тя изглеждаше уязвима, несигурна, но щом излезеше от вратата на икономското помещение тя се държеше като принцеса и персонала, особено Уенди любопитстваха. Какво ми беше казала? Какво ставаше? Семейни работи, отговарях.

А как се държеше принцът с мен, когато беше сам у дома? Е, той продължаваше да ми оставя бележки.

Уенди много преди мен беше разбрала какво ставаше. Аз трябваше сам да откривам всичко. Подобно на пъзел, без да имам картинката на кутията, за да си помагам, картината се подреждаше парченце по парченце. В моя служебен дневник може и да не е имало имена и цветни кодове, но аз продължавах да пиша думата „частно“ за безброй много дни на пролетта на 1989-а — напомняне за икономата и за портиерката, че принц Чарлс е някъде другаде в частна резиденция. Само тогавашният му помощник — частен секретар Ричард Ейлард, личният му охранител Колин Триминг и камерхерът му Майкъл Фосет или Кен Стронач знаеха точно къде се намирал той.

Към края на 1989-а и началото на 1990 година в примирието започна да се усеща напрежение. Персоналът може и да е бил оставен на тъмно, но ние не бяхме глухи. Във все по-редките случаи, когато принцът и принцесата биваха заедно и когато момчетата бяха вече заспали, на долния етаж се чуваха повишени гласове, тряскане на врати, тежки стъпки нагоре по стълбите и всичко това отекваше в къщата, докато настъпеше пълна тишина.

Нито пък бяхме слепи. Влязох в дневната една събота вечер и масата, която внимателно бях подредил за вечеря за двама, беше в безпорядък. Някои от чашите бяха обърнати, други — счупени, солта от солницата беше разсипана, а бялата ленена покривка беше

подгизнала от разлята вода. Принцът — в копринения си халат с герба му на малкото джобче, лазеше на четири крака да събира разхвърляните по земята прибори.

— О, Господи — възкликна той. — Мисля, че закачих масата с халата си и направих този ужасен хаос.

Принцесата не се виждаше никъде. Когато принцът оставаше сам по средата на седмицата и много често в неделя вечер, обичайният час за вечерята — осем и половина, се изместваше напред.

— Мисля, че ще вечерям рано тази вечер, Пол, и после ще се оттегля — казваше принцът.

На малката маса се сервираше за един човек. Както бях инструктиран, на един тапициран стол пред канапето оставях „Таймс“, отворен на страницата с вечерните телевизионни програми. От едната страна слагах дистанционното управление, а телевизорът включвах на стендбай. В кошницата край откритата камина се донасяха още дърва. Дневната се подреждаше така, че да създаде впечатлението, че принцът тихо прекарва вкъщи. И така, докато една вечер Уенди каза:

— Ще я запали за две минути и после ще излезе. Какво прахосване.

Принцът обичаше да вечеря спокойно и бавно, но по това време вечерите му бяха много прибързани. Когато червеният диск паднеше в кутията в дневната, време беше да вдигам масата. Още преди да съм дошъл с таблата от долния етаж чувах гумите на колата да изскърцват по чакъла на алеята и тя да изчезва в далечината.

— Излезе и ще се върне чак призори — отбелязваше Уенди.

Принц Чарлс имаше за своите лични нужди зелен астън мартин, който държеше в един троен външен гараж — бивша конюшня откъм задната част на къщата. До него стоеше бентли класик с кремава тапицерия и един стар модел астън мартин със сребърен дракон на капака, който кралицата му бе подарила за двайсет и първия рожден ден. Той шофираше сам, а Колин Триминг седеше на мястото до него. Тези гуми бяхме чули да скърцат по чакълестата алея.

Никога нищо не си бях помислял за тези среднощни излизания с колата, докато един ден не посетих полицейската караулка край къщата, където непрекъснато патрулираше отряд полицаи от полицията в Глостършър. Бях взел от храната, останала в кухнята, да ги почерпя. За похожденията на принца се подхвърляха шеги и добре

пазената в полицейските среди тайна започна да плъзва. Според мен те си мислеха, че аз вече знаех. Говореше се, че при тези мистериозни свои пътешествия принц Чарлс винаги изминавал точно трийсет и пет километра — седемнайсет и половина в едната посока и седемнайсет и половина — в другата. Мидълуич Хаус беше точно на такова разстояние. Там живееше г-жа Камила Паркър Боулс.

— Е, Пол, не може да не си знаел — каза Уенди, когато се върнах в къщата с клюката.

Сетих се как принцесата ми беше разказвала колко е самотна. За предупреждението на лейди Сюзън Хъси, че не всичко е така, както изглежда. За настъпилата промяна, при която двамата прекарваха поотделно все повече уикенди. Дневникът. Имената. И принцесата ги беше видяла. Тя е знаела. Стана ми тежко като си помислих за всичко това.

Следващият уикенд, когато дойде в Хайгроув, принцесата — тогава на двайсет и осем години, нахълта в икономското помещение и попита има ли нещо за ядене в хладилника. Обитаването на два отделни свята — единият с принца и другият — с принцесата, означаваше, че и лоялността на прислугата беше разделена — веднъж към принца и веднъж — към принцесата. Това предполагаше, че всичко, което знаеш за единия лагер, го оставяш там, където е, и като отидеш при другия — подхващаш нещата, откъдето си ги оставил последния път, когато си бил там. Превключването от единия в другия свят ставаше като с робот, без емоции, при което чувствата и моралът нямаха място. Да си иконом в Хайгроув означаваше да си знаеш мястото, да забелязваш всяка подробност, но да не коментираш нищо. Да се правиш, че не виждаш беше задължително изискване за тази работа. Намерението ми беше да остана безпристрастен. До деня, в който принцесата реши да ме намеси. Това щеше да е първият тест за доверие. През лятото на 1989-а научих една тайна, която си остана тайна, докато тя самата не реши публично да проговори. Тази тайна създаде помежду ни връзка, която остана завинаги.

Беше петък, горещ летен следобед. Следобед Уилям и Хари се бяха върнали в детските помещения на втория етаж заедно с бавачката си Олга Пауъл.

Принцесата дойде в икономското и веднага подхвана темата.

— Искам да те помоля нещо, Пол. Искам да ми изпълниш една поръчка. Не искам никой, абсолютно *никой* друг да знае.

Тя ми обясни какво трябва да правя.

— Ще отидеш ли утре следобед на железопътната гара Кембъл да вземеш един човек? — попита тя.

— Разбира се, Ваше Кралско Височество.

— Ще вземеш оттам моя специален приятел майор Джеймс Хюит.

Всичко, което принцът и принцесата искаха от мен да направя, го правех по възможно най-добрия начин, без да задавам въпроси. Но да поиска от мен по толкова таен начин да взема един човек означаваше, че прави гигантска крачка в доверието си към мен. Беше риск, но пресметнат, да иска това от мен, бившият слуга на кралицата и икономът, който прекарваше по-голямата част от времето си с принц Чарлс. Тя разчиташе, че близкото ѝ приятелство с Марая ще окаже влияние. Онова, което тя не знаеше, бе, че бях твърдо решен да не я предавам. Знаех нещастieto ѝ и усещах самотата ѝ. Този „приятел“ ѝ носеше емоции и щастие. Поне така изглеждаше.

След обяда подкарах моята сребриста воксхол астра по единнайсеткилометровия път до Кембъл. Излязох от главния път, завих наляво и после поех по А-433, който заобикаля Тетбъри. След това завих надясно в тесен път, водещ до малко селце, където гостът чакаше на един изоставен паркинг. Видях го преди още той да ме е видял — облегнат на спортната си кола, със сако от туид, отворена бяла риза и слънчеви очила.

— Здравей, Пол. Как си? — каза той и протегна към мен ръка.

Седна отзад и аз подкарах колата по обратния път. Усещах, че се чувстваше неудобно.

— Мога да ти имам доверие, нали, Пол?

Казах му, че може, щом принцесата ми има доверие.

В личен план тази мисия беше вълнуваща за мен. През следващите години стана нещо обикновено да уреждам тайни срещи и да помагам за пристигането на гостите мъже. Кога е ставало, как са се казвали, при какви обстоятелствата е без значение. Това беше обаче най-първата ми мисия, когато съдействах за осъществяването на среща, и никой не трябваше да разбере. Дори Уенди.

Влязох с колата в задния двор, след това вкарах майор Хюит през една странична порта край плувния басейн, минахме през градината, и се качихме на терасата. Влязохме в къщата през стъклените врати, които бяха разположени по дължината на предния хол, простиращ се от единия до другия край на къщата. Принцесата ни чакаше. Тя прегърна „специалния си приятел“, който през есента трябваше да замине на служба в Германия. Цялата сияеше.

— Благодаря ти, Пол — каза тя.

— Извикайте ме, когато отново ви трябвам, Ваше Кралско Височество — казах и се върнах при съдовете в мивката от обяда.

Трябва да се подчертае, че майор Джеймс Хюит започна да посещава Хайгроув много след Камила Паркър Боулс. В това отношение принц Чарлс беше нанесъл първия удар. Принцесата чисто и просто започна да наваксва, за да достигне равнището на измяната на съпруга си. Разбира се, принцът никога нямаше да разбере за посетителя. Никога нямаше да му кажа това. Бях иконом в Хайгроув, но точно този уикенд това беше къщата на принцесата. Нямах никакви угризения на съвестта и бях доволен, че можех да бъда полезен. Колин Триминг, Ричард Ейлард и Майкъл Фосет бяха помагали в организирането на личния живот на принца. Аз пък помагах да улесня живота на принцесата. Което беше по-важно — помагах ѝ да бъде отново щастлива.

На 28 юни 1990 година — четвъртък, седем дни след осмия рожден ден на Уилям, се случи нещо страшно, което се оказа разделителната линия в брака на принцесата. Събитието я накара да се чувства по-нежелана, отколкото когато и да било преди.

Принцесата беше в двореца Кенсингтън и се готвеше да отиде на училищната забава на сина си. В Хайгроув през това време всичко беше полудяло. Принцът беше прекарал в къщата цяла седмица. Сервирах обяд за десет души, след това се втурнах да приготвям дневната и предния хол за прием вечерта за Уайлдфаул и Уертланс Тръст, на който почетен гост щеше да бъде Майкъл Кейн. Следобед принц Чарлс отиде да играе поло в Сайрънчестър.

Внезапно телефонът иззвъня и сякаш адът се отвори за камерхера на принца Кен Стронач — той имаше вид на човек, който

ще получи удар. Спусна се към колата си и отлетя с включени сирени, за да стигне по-бързо до принца. Принц Чарлс беше паднал от понито си за поло и си беше счупил дясната ръка. Беше откаран в болница със страшни болки. Около петдесетината поканени гости започнаха да пристигат за приема. Шоуто трябваше да продължи. Посрещнах Майкъл Кейн на предната врата и аз трябваше да го информирам, че на него се падаше сега да изпълнява ролята на отсъстващия принц. Да е домакин на прием от името на Негово Кралско Височество, принца на Уелс беше нова роля, която той, като актьор, свикнал да е в центъра на вниманието, изпълняваше с апломб.

Обичайната ми роля ме отведе на ново място — от импозантната провинциална къща в една най-обикновена стая в болницата в Сайрънчестър на около осемнайсет километра от имението. Станах кралска кухня на колела — носех храна за принца от Хайгроув и се мъчех да му осигуря и домашен уют — сребърни прибори, вместо болничните от неръждаема стомана; кристална чаша с монограм, вместо обикновената стъклена; чинии от костен порцелан с гравирани герб, вместо белите порцеланови; дори занесох любимата му рисунка на двата му джак ръсела — Тигър и Ру в рамка и я поставих на статив в ъгъла на стаята; мъничко от Хайгроув, за да облекчи болката му заедно със силните обезболяващи.

Онзи уикенд принцесата отпразнува двайсет и деветия си рожден ден, отивайки до болницата в блестящия си нов мерcedes да вземе съпруга си и да го откара в Хайгроув. За нея това беше възможност да бъде около него, да му е на разположение. Или, както тя се изразяваше — да направи това, което най-умееше — да се грижи. Тя се суетеше, тревожеше и опитваше да вземе нещата в свои ръце, но принц Чарлс не искаше и да чуе. Раздразнен от болката си, той безцеремонно я срязва и ѝ каза, че иска да бъде сам. Тя се почувства отхвърлена и нежелана в собствената си къща. Постоя около половин час и разплакана се върна в Лондон. Това отхвърляне беше без съмнение последната капка, която преля чашата в техния брак. Едва-що беше заминала принцесата, и в Хайгроув пристигна Камила Паркър Боулс. На принц Чарлс му беше драго да я види. Тя не остана през нощта. Всъщност не си спомням някога да е оставала.

Камила Паркър Боулс започна да се появява в Хайгроув по-често, откогато и да било преди, но противно на създалия се мит, тя нито се

премести в къщата, нито е била домакиня на вечери. От редовен гост на обеди в началото, тя сега стана редовен гост на вечери или посетител през деня със своя джак ръсел, но за цялото лято не е идвала в къщата повече от двайсетина пъти.

Ако Камила Паркър Боулс беше единственият посетител, животът щеше да е песен, но не беше. Тя бе сред многото приятели, които идваха да повдигнат духа на принца и официални гости, които го занимаваха с работа. Принц Чарлс беше сприхав пациент, който сега не можеше да пише писма, да не говорим, че не можеше да се отдаде на страстта си към полото, нито на акварелите или градинарството. Инцидентът го осъди на скука и еднообразие и на период на възстановяване в Хайгроув през юли и август. Прекарваше времето си в библиотеката, или излегнал се на шезлонг на слънце на задната тераса. Беше неуморен и твърдо решен частните му аудиенции да продължат, обедите и вечерите с гости да не спират и приятелите да го посещават. Някои като депутатът Николас Соумс или лорд и лейди Ромси оставаха да нощуват, което означаваше да се обслужва още една стая. Принцът, и когато беше най-добре, трудно може да се нарече най-независимият човек, а сега, когато не можеше да си служи с дясната ръка, слугите му и аз станахме нещо много повече от домашната патерица, на която да се обляга. Раздразнителността му се засили, когато започна да се учи да пише с лявата ръка, изписвайки кратки писъмца и бележки с разкривени букви като четиригодишен.

— Чувствам се толкова гадно излишен! — оплака се той един ден.

Никога не бях изпитвал такова изтощение. Всички неща, които трябваше да върша, взети заедно, представляваха невероятен товар. И накрая ме откараха в болница. Работното ми време, задълженията ми и издръжливостта ми бяха обтегнати до краен предел заради нуждата денонощно да бдя над принца. Преди той прекарваше по около три дни в къщата, после заминаваше за ден-два и това ми даваше почивката, от която имах нужда. След инцидента той беше непрекъснато вкъщи и кралската ми служба стана нещо като гледане на болен роднина. Работих от седем сутрин до единайсет вечер два месеца без прекъсване.

Една вечер бях приключил в полунощ и се бях върнал вкъщи с намерението веднага да се мушна в леглото. Марая ме намерила

припаднал на пода в банята, превит на две от болка. Извикала местния лекар д-р Уолш и той ме изпратил в болницата Принцеса Маргарет в Суиндън. Лекарят каза, че съм напълно изтощен и в резултат на това съм се заразил от вирусна инфекция. На иконома, както преди това на принца, бе наредено да си почива и следващата седмица останах в отделна стая в болницата.

Докато лежах там, единственото нещо, за което си мислех, беше да се върна по-скоро в Хайгроув. Никой не е незаменим, но според мен никой не можеше да управлява къщата по-добре от мен. Това е или моя сила, или — грешка, но аз продължавам да съм човек, който умее всичко, който се стреми към съвършенство и иска всичко да свърши сам, когато е възможно. През втория ден непрекъснато си мислех за тези неща, когато три познати лица се появиха на вратата — принцесата и момчетата. Уилям и Хари влязоха с по един балон с надпис „Оздравявай“ в ръка, а майка им седна в края на леглото ми. Принцесата се мъчеше да съдържи заразителния си смях. Без униформата, и бяла фланелка, окаян и отчаян — гледката на иконома й, легнал в леглото, много я развесели.

— Никога не съм те виждала да стоиш на едно място — каза тя и продължавайки да се смее, добави: — Покъртителен си!

После направи това, което винаги правеше в болница — реши да пообиколи.

— Нека видим дали има още някой интересен тук — каза тя и продължи надолу по коридора на отделението заедно с Уилям.

Представям си реакцията на пациентите, излезли от упойка, виждайки край леглата си принцесата на Уелс. Майката и синът срещнали една жена, която имала рожден ден и се възстановявала от операция. Принцесата се върна в приповдигнато настроение „да види своя пациент“. Уилям я беше трогнал, защото купил от павилиона цветя за рожденичката. Говореше за предстоящата ваканция в Балморал, за Марая, нашите деца, живота в новия ни дом, който принцесата ни беше осигурила, преди да се разболея. Беше великолепна къща вътре в имението Хайгроув, която тя „официално откри“ на 10 август 1990 година.

Принцесата на Уелс в жълти шорти и тюркоазена спортна риза стоеше на задната врата на каменната къща от XVIII век, покрита с плочи от Котсуолд. Тя държеше разтворена ножица над опънатата червена панделка. Хари караше колело по тревата, а Уилям тичаше и се смееше с Александър и Ник. Много важната церемония, като че ли не ги интересуваше.

Принцесата също не гледаше много сериозно на нея. Тя стоеше пред задната врата с лице към кухнята.

— Обявявам тази къща за открита — се опита да изрече тя тържествено, но почти през цялото време се смееше.

Беше петък вечер и аз бях отскочил от главната къща, преди да съм приготвил вечерята за принца и принцесата, които този уикенд трябваше да заминат за Майорка. Оставих принц Чарлс в библиотеката. Той ни беше направил подарък за новата къща — колекция от негови акварели — един с керемидените покриви на Флоренция, пейзаж от италианската провинция, сцена от мач по поло и една по-стара рисунка на отплаващия кораб „Сириус“.

Най-после се осъществи отдавнашният план на принцесата да премести семейство Бъръл по-близо до Хайгроув. От мизерната и неприветлива Клоуз Фарм се бяхме преместили в Котиджис. Беше къща, каквато можеше да се види само изрисувана на кутиите с шоколадови бонбони. Трите спални бяха с ниски тавани с греди, а по предната стена отвън се виеха рози. Бяла порта нарушаваше еднообразието на оградата от Котсуолдски камък, която заобикаляше къщата. Беше идеален дом, за каквато Марая бе мечтала. Дори едно изоставено складово помещение бе превърнато по идея на принц Чарлс в стая за игра на момчетата. Принцесата пък бе поела грижата Дъдли Поплак да ѝ придаде изисканост — възета покрай стълбището, бордюрни очертания във всички стаи, нови пердета и възглавници навсякъде — и всичко това безплатно. Имотът, обитаван доскоро от камерхера на принца Кен Стронач, преди да се премести в Лондон, беше на броени крачки пеша от главната къща. Няма друг служител в Англия, който да е имал по-хубава разходка до работата си. Откъм западната страна на Хайгроув живописният път минаваше под свод от жив плет надолу по тревистата пътека през поляна с диви цветя, покрай горската градина и през зеленчуковата градина.

Мисля, че нито принцът, нито аз някога ще забравим посещението на ексцентричния комик Спайк Милиган, който пренощува в Хайгроув една събота. Той не искаше да го обслужват камерхери и когато не се появи за закуска, засвири алармата. По-късно установихме, че изобщо не е спал в широкото легло, а по някаква необяснима причина бе прекарал нощта опънат на твърдия под на банята към Синята стая. Няколко седмици по-късно ни изпрати по пощата специално направена гравирани порцеланова плочка с инструкции да се монтира на пода на банята. На плочката пишеше: „Спайк Милиган спа тук“. Принц Чарлс страшно се забавляваше с това.

Звънецът иззвъня и червеният диск падна в кутията. Принцът стоеше в средата на стаята. Заедно с Камила Паркър Боулс. Дватама разглеждаха куп картини в рамки, подпрени на стената.

— Пол, къде са картините, дето онзи ден бяха ей там? — попита принцът, сочейки към камината.

Гостенката му ми се усмихна. Знаех точно какво има предвид той. Колко неудобно, помислих си.

— Имате предвид акварелите ли, Ваше Кралско Височество?

— Да. Онези с керемидените покриви и пейзажите от Флоренция.

— Вие ми ги дадохте, когато се преместихме в новата къща — отговорих аз.

Той се замисли за миг.

— О, да, наистина.

След това се обърна към г-жа Паркър Боулс:

— Е, ще трябва да намерим нещо друго за теб.

Стана ми ясно, че принцът и гостенката му избираха картини, които тя да окачи в дома си. Тя беше получавала много подаръци от принца през годините. Дори днес може да бъде видяна с диамантена брошка с формата на герба на принца. Като се върна назад в мислите си излиза, че съм помагал на принца да избира подаръци за любовницата си зад гърба на принцесата, но аз само изпълнявах служебните си задължения. Сляп, без мнение. Така, както са ме учили.

Асортимент от бижута пристигаше редовно с охрана по М-4. Изпращаше ги Джаневив Холмс, личният сътрудник на принца в двореца Сейнт Джеймс. Тези подредени в кутии бижута, обвити във фина бяла хартия, бяха от Кенет Сноуман от лондонската бижутерска група Уортски. Той често беше посещавал кралицата с различни неща на Фаберже. Моята задача сега беше да разопаковам и отворя кутиите, да подреда бижутата върху дървена табла, която бях поставил върху една етажерка в ъгъла на библиотеката, покрита с бяла ленена покривка. След като бях излязъл от стаята, принц Чарлс избрал едно бижу за Камила Паркър Боулс, а всичко останало беше пакетирано и върнато обратно.

И все пак принцът никога не забравяше принцесата. За десетата годишнина от сватбата им през 1991 година — когато вестниците ни караха да вярваме, че между съпруга и съпругата съществува дълбока ненавист, той ѝ изпрати една висулка за спомен да си я сложи на златната гривна — също подарък от него. Когато тя разопакова подаръка, намери вътре двусантиметрово X от злато — не някаква гигантска целувка, а римският знак, символизиращ цифрата десет. Да го добави към златните W и H, които ѝ бе изпратил през 1982-а и 1984 година по случай раждането на двамата им сина. Всяка година ѝ изпращаше някакво ново бижу, винаги златно: чифт балетни пантофи заради любовта ѝ към танца; ракета за тенис, заради уроците, които толкова обичаше; мече, защото непрекъснато си купуваше мечета; шапка за поло; ябълка и, което е показателно — златна миниатюра на катедралата Сейнт Пол, където се бяха оженили.

Гривната беше голяма скъпоценност за принцесата и тя си я държеше в сейфа. В брака им може и да имаше проблеми, но гривната по специален начин ѝ напомняше за всичките онези хубави мигове, които е имала, казваше тя.

Тя продължи да изпраща на съпруга си картичка за годишнината му и картичка за Свети Валентин, дори след като се разделиха през 1992 година чак до развода им четири години по-късно. Последният подарък, който принцът изпрати на принцесата, беше една сламена шапка, обшита с миди по периферията. Тя не можеше да разбере дали това е шега или просто лош вкус.

— И какво да правя сега с това — смееше се тя.

Мислех, че за мен кралските пътувания в чужбина са нещо, останало в миналото. Само икономът на двореца Кенсингтън Харолд Браун придружаваше принца и принцесата на Уелс зад граница. И един ден принцесата влезе в икономското помещение и ми каза за петдневно пътуване до Япония по случай коронацията на императора през ноември 1990 година и ме помоли да ги придружа.

— Не виждам защо Харолд трябва да е единственият, който да пътува — каза тя.

Беше началото на края за Харолд и принцесата, но това беше също така началото за мен на едни много по-близки отношения с нея, независимо, че на времето още не го знаех. Пътуването до Япония не беше лесно за никой в кралската група. Разделението между съпруга и съпругата се забелязваше силно още преди пристигането им в британското посолство, където им бяха дадени отделни апартаменти на първия етаж. Те бяха бизнеспартньори, но нищо друго не ги свързваше. Бяха заедно, защото такава им беше работата. В отношенията им се беше настанила леденина и нямаше и намек за взаимност в нито едно от нещата, които правеха, или казваха. Видях принцеса, различна от онази, която познавах в Хайгроув. Усещаше се някаква несигурност в нея — сприхавост и отчаяние. Беше много напрегната в присъствието на принца и се нахвърляше срещу мен и срещу личната си камериерка Хелена Роуч за най-малкото нещо: трябвали й повече кърпи; сешоарът не работел както трябва; имало мокра следа на роклята. А килимът между стаите на принца и принцесата сякаш беше направен от черупки на яйца — това ме изненада, защото никога по-рано не се бях чувствал неудобно в нейно присъствие. Не можех да позная сухата, потисната и изтощена принцеса. Мърмореше, че не се чувства ценена и уважавана, но независимо от това хората в Япония я обожаваха. Принцесата искаше обаче да бъде ласкана в личния си живот. Задушаваше я строгият протокол при съвместното им пътуване, както и нелюбезното отношение от страна на антуража и прислугата на принца.

— Искам да обикалям света и да върша това, което на мен ми се иска, а не каквото другите ми казват. Искам да върша нещата по свой си начин — каза тя в стаята.

Общи пътувания с програма и протокол поставяха свободния ѝ, спонтанен дух в усмирителна риза. Принцесата се чувстваше най-добре и най-щастлива, когато не беше с принца. Страшно много искаше да се освободи и да пътува сама.

В Япония видях как принц Чарлс унищожаваше увереността ѝ, когато тя се опитваше да получи одобрението му. Принц Чарлс и хората му си гледаха часовниците, докато се въртяха в големия хол преди едно официално мероприятие, когато принцесата — усмихната и лъчезарна, слезе облечена в тоалет на Катрин Уокър — робманто от червено шотландско каре с червена кадифена яка и маншети. Беше малко крещящо, но елегантно и тя се усмихваше. Бях на стълбите, малко по-назад, когато тя отиде до принца и попита:

— Харесва ли ти тоалета ми, Чарлс?

Отговорът му беше мек и без никакви обидни нотки, но ефектът — брутален.

— Да. Приличаш на стюардеса на Бритиш Каледониън.

При което се обърна, излезе от предния вход и отиде при чакащата го кола. Усмивката се стопи от лицето на принцесата и тя сведе очи. След това направи нещо, в което по-късно стана специалист — събра отнякъде самочувствие и последва съпруга си. Това не беше единственият път, когато той разбиваше увереността ѝ — нарочно или без да иска. Шест месеца по-късно, през май 1991 година, по време на посещение в Чехословакия кралската делегация бе отседнала в двореца на президента Хавел в Прага. Там съпругът и съпругата не само че бяха в различни стаи, но и на различни етажи. Принцесата беше отишла да се преоблича за следобеден ангажименти отново слизаше по стълбите, където долу я чакаше принцът. Тя носеше много светло сив костюм с черни копчета и черна кърпичка в малкото джобче, с обувки в черно и бяло. Този път тя не го попита как изглежда, но принц Чарлс пак ѝ се подигра:

— Като те гледа човек ще каже, че току-що си влязла в мафията.

Той се усмихна. Може би е смятал да го подхвърли като шега, но никой не се засмя. Тъжната истина беше, че тя винаги изглеждаше поразително добре, но ѝ го казваха други хора.

Само когато успяваше да открадне по някоя и друга минута извън протокола, тя ставаше отново веселата и сърдечна принцеса, която познавах. Както тогава, когато излезе с Хелена Роуч и мен през

стъклените врати в градината на посолството в Токио, преди да тръгне за градинското парти на японския император.

— Елате, вие двамата. Хайде да си направим една щастлива снимка за спомен — предложи принцесата.

През всичките ми години на работа при кралицата никога не съм се снимал с нея неофициално и ето ме сега тук — застанал до бъдещата кралица на Англия. Когато Хелена каза „зеле“, изведнъж се почувствах неудобно заради протокола.

— Мисля, че не е редно. Надявам се Негово Кралско Височество да не ни види — казах аз.

— О, не се безпокой за такива неща. Хайде сега засмей се — и апаратът щракна.

Тази снимка ми е много скъп спомен. Гледам я сега и виждам колко съм скован на нея — застанал мирно с връзка на Ермес, която принцесата ми беше купила през юни. (Принцесата никога не забравяше рождените дни.) Гледам я с дълго сако върху семпла тясна рокля в цветовете на японското знаме с червен диск върху шапката ѝ, за да символизира изгряващото слънце.

Взех фотоапарата и заснех принцесата и Хелена. Такива снимки си направихме и на един балкон в Чехословакия.

Весели снимки, направени по време, когато принцесата беше всичко друго, но не и весела. Нямах търпение час по-скоро да проявя снимките от Япония и Чехословакия и веднага гордо ги подредих на лавицата над камината в нашата къща заедно с още един друг скъп спомен — портрет на принцесата, направен през юли 1990 година. Беше ми дала знак да отида при нея в трапезарията, където беше наредила върху масата колекция от черно-бели изрезки на първите ѝ снимки за Вог, направени от фотографа Патрик Демаршелие. Изглеждаше ослепителна с разрошена коса и черен пуловер високо по врата.

— Искаш ли една? — попита тя и ми даде да си избира от колекцията. Когато направих избора си, тя взе снимката, облегна се на ниския бюфет и я надписа: „На Пол и Марая с много любов от Даяна“. Още една усмивка, която да скрие хилядите вътрешни терзания.

По щедрост тя приличаше на принц Чарлс. Същата тази година за трийсет и втория ми рожден ден той ми подари първото литографско копие на акварелите си от Уенслидейл. Надписа ми го с

молив: „Чарлс, 1990“. Всички останали копия бяха надписани само с първата му буква. Закачихме го на стената над камината, където в рамка стоеше портретът на жена му.

Паспортът ми се напълни с печати от чужбина след пътуванията до Япония и Чехословакия и после — през септември 1991 година — до Пакистан — първото соло пътуване на принцесата от името на Двореца. Желанието ѝ да пътува и да се изявява бяха получили одобрение и сега тя беше освободена от обвързващия, безмилостен протокол на общите визити със съпруга си, далеч от строгите му критични бележки за тоалетите ѝ. Тя беше сама на световната сцена и твърдо решена да блести като независима кралска персона, представлявайки страната си, без принц Чарлс край нея. Бъкингамският дворец и Форин Офис щяха да я наблюдават.

Принцесата беше с висок дух, защото пътуването беше разрешено от кралицата, която се бе разпоредила един от нейните реактивни самолети ВАЕ-146 да лети до Хималаите. Принцесата знаеше, че ще я наблюдават да видят дали от нея може да бъде посланик на Великобритания и бе напълно наясно със значението и важността на това пътуване. Подобно на спортистка, готвеща се за най-голямото си състезание, тя упорито тренираше психиката си за предстоящото изпитание. Очакваше я само триумф. Отново и отново тя преглеждаше програмата си. Подходи много внимателно към гардероба си, за да има по нещо семпло, но и елегантно за различните ангажименти. Дойде при мен в икономското помещение на Хайгроув:

— Това пътуване е много важно за мен, Пол, и искам да ме придружава А-отборът — заяви тя.

Аз влязох в този отбор, оглавяван от усърдния ѝ частен секретар Патрик Джефсън. Той включваше още личната ѝ камериерка Хелена, фризьорът Сам Макнайт и един служител от охраната. Някогашният радиожурналист Дики Арбайтър също бе под ръка да се занимава и залъгва медиите. Той беше страхотен поддръжник на принцесата. Тя толкова много държеше на него, че бе включила името му в списъка на хората, на които изпращаше картички за рождените им дни.

Привилегия беше да си на такова историческо соло пътуване с принцесата, особено след като крайният му успех и гладко протичане

надминаваше очакванията навсякъде, където отидехме — планинското село Читрал, прохода Кибер, Лахор, Равалпинди и Исламабад. Както винаги тя беше свършеният професионалист. Обичаше хората и правеше страхотно впечатление навсякъде, където отидеше, особено в Читрал, сред облаците на Хималаите, където всичките 500 жители на селото излязоха да я видят. Хвалебствията във вестниците и по телевизията по неин адрес я изпълниха с голяма радост и себеуважение. В момент, когато на злонамерени неофициални брифинги пред пишещите за кралското семейство журналисти я представяха като психически неуравновесена, тя беше горда и самоуверена и затвори устата на всички. Като съпруга принцесата беше уязвима и се нуждаеше от подкрепа, но само „старата гвардия“ можеше пренебрежително да представи подобни разбираеми чувства за признак за нестабилност. Като член на кралското семейство и посланик на Великобритания тя просто беше недостижима. От този миг нататък принцесата все повече и повече набираше сила. Тя си извоюва авторитет със своя А-отбор, на който разчиташе и който беше непрекъснато до нея.

Когато се завърнахме, тя ми подари илюстрирана книга за Пакистан. Вътре беше написала специално послание да ми напомня за дълбоките чувства и непретенциозността на хората, които бяхме срещнали, особено на тези в един център за глухи. Ето какво беше написала: „За Пол. «Има много хора, които обичат Бога... те пребродват пустините, търсейки го... но аз ще обичам този човек, който обича божието човечество» — Икбал. С обич от Даяна. Пакистан 1991“. Този стих от пакистанския народен поет Мухамад Икбал бе нейното вдъхновение и пътеводител по време на първото ѝ самостоятелно пътуване. Той възпяваше в себе си значението, което тя отдаваше на човеколюбието. Принцесата го носеше в себе си навсякъде, където отидеше.

Това пътуване остави страхотни спомени: укротителят на змии, който така я разсмя като пхна главата на една кобра в устата си; „коронясването“ ѝ с тюрбан като почетен жител на Читрал.

Никога няма да забравя първия ден сред белите надгробни паметници на военното гробище на войниците от Британската общност в Равалпинди, където принцесата отдаде почит на падналите герои. Когато тя полагаше венец от името на кралицата, помислих си,

колко странно е, че аз, нейният иконом, присъствам на това събитие. Аз не бях частен секретар или кралски офицер, който ходи на такива места. Мястото ми беше там, в резиденцията — да приготвям обяда или да правя чай, но принцесата все повече и повече искаше от мен да бъда част от антуража ѝ. Не носех униформа, а костюми, като всички останали. През 1991 година все по-често бях с принцесата. Започнах да я опознавам повече, да бъда по-близък с нея.

В Пакистан започнах да проумявам кое в живота ѝ даваше сили. Разказа ми за един отдавнашен приятел Ейдриън Уорд-Джаксън, с когото я запознала принцеса Маргарет. Бил заразен с вируса на СПИН. Тя му доверявала болките си. Той ѝ говорел открито за болестта си. От приятелството ѝ с него тя разбрала какво представлява тази болест и то сложило началото на кампанията ѝ в полза на болните от СПИН. Тя за пръв път „по неоспорим начин“ видяла пораженията от болестта, когато посетила отделение за болни от СПИН и открила ново крило в болницата в Мидълсекс. Никога няма да забравя онова, което ми каза:

— От времето на туберкулозата насам не е имало болест, която да мори младите хора, *преди* техните родители, а нито един член на семейството (Уиндзор) не се е заловил с това.

Тя почувствала, че много хора проявяват само временен интерес, а една кампания в полза на болните трябва да бъде последователна и постоянна. Започнала да получава ругателски писма, в които я питали: „Защо толкова много сте се загрижила за хомосексуалистите?“. И видяла в тях колко са объркани хората. Надявала се, че ако бъдат просвещавани, ще спрат да задават такива въпроси.

Циниците често пъти грубо подхвърляха, че принцесата си правела рекламна кампания с благотворителната си дейност и че би дала всичко, за да я снимат как проявява грижа към някого. Онова, което те изобщо не можеха да разберат, бе нейното състрадание, искреното ѝ желание да помага на другите, огромното значение, което отдаваше на хуманитарната работа. А когато се стигнеше до истински приятели в нужда, нямаше по-добър приятел, на когото да се довериш от принцесата. Ейдриън Уорд-Джаксън почина, знаейки това.

Беше я помолил да бъде край него, когато дойде краят му и тя смяташе това за привилегия. В средата на август, когато общата им приятелка Анджела Серота ѝ се обади да ѝ каже, че той е вече много тежко болен, разстоянието и задълженията ѝ не ѝ попречиха да

изпълни обещанието си. Беше в Балморал и след като не успя да си осигури самолет, потегли на седемчасов път с кола през нощта към Лондон, придружена от един, охранителя Дейв Шарп, за да бъде край леглото на Ейдриън заедно с Анджеела.

Принцесата остана край Ейдриън четири дни. В последните му мигове, когато го питала нещо, той само вдигал палец в отговор. Това е бил един от най-тъжните и мъчителни моменти в живота ѝ, казваше тя. Била хипнотизирана от спокойствието, с което той понасял страданието. Анджеела лежала на леглото до него и тя, и принцесата казали заедно Отче наш. Да разбереш какво е означавал този момент за нея е да разбереш принцесата. Тогава открила своето вътрешно аз, смисъла на ангажираността, видяла как хората посрещат смъртта, пътешествието на душата, казваше тя. Ако трябва да се търси откъде е дошло нейното чувство за духовност, то, то е дошло от онази болнична стая, където почина Ейдриън, малко след полунощ на 23 август 1991 година. После, както винаги когато беше в болница, принцесата тръгнала сама да пътешества из коридорите и посетила детското отделение в друго крило, докато Анджеела стояла при мъртвото тяло на Ейдриън. Принцесата видяла как настъпва краят на живота. Тя искаше да види и как започва новият живот. След онази нощ тя често говореше за смъртта и за куража на Ейдриън Уорд-Джаксън. Купи си една книга със заглавие „Да посрещнем смъртта и да намерим надеждата“, за която пишеше, че е „наръчник за емоционална и духовна грижа за умирация“.

В месеците след пътуването до Пакистан се налагаше да ходя от Хайгроув в двореца Кенсингтън да замества Харолд Браун в дните, когато беше почивка. Няколко седмици през годината прекарвах в Лондон в малка стая на най-горния етаж над апартаменти осем и девет. Готвеше се обикновено за един човек, яденето се слагаше на количка и се откарваше в дневната. Принцесата седеше свита на кълбо върху дивана в бялата си хавлия и гледаше „Бруксайд“ или „Коронейшън стрийт“. Вместо да ме освободи да си вървя, тя ми позволяваше да остана и си бъбрехме. Тя ядеше. Аз стоях прав. Щом свършеше яденето, неизменно салата и риба, изкарвах количката от дневната през гостната и в икономското помещение на първия етаж. Тя ме следваше

и разговорите продължаваха докато миех съдовете, а тя ги подсушаваше. Също както в Хайгроув. Но аз виждах сега повече от нейния свят и между нас се установяваше разбирателство и хармония. Тя ме допускаше край себе си, докато принц Чарлс ме държеше на ръка разстояние. Когато стояхме заедно в икономското помещение, на която и да било от двете къщи, разговарях за това-онова с приятелката на Марая, не с принцесата на Уелс, независимо, че настоявах да се обръщам към нея с „Ваше Кралско Височество“. Въпреки това всички бариери биваха премахвани и принцесата, такава каквато я знаеха хората, я нямаше. Тя стоеше в халата си без никакъв грим. В такива моменти беше толкова обикновена, толкова нормална. Служех на две различни личности: едната — плод на фантазията на хората, които я виждаха от външната ѝ страна и другата — изгубеното момиче, чиято същност никой не познаваше. Знаех къде започваше фантазията и какво ставаше вътре в Кенсингтън, където реалността вземаше връх.

Много бях слушал от персонала колко трудно може да бъде с нея, колко непредсказуеми били настроенията ѝ, но когато бяхме само двамата нямаше друг човек, с когото да е по-лесно да се говори или когото да ти е по-приятно да слушаш. Мислех си, че Харолд Браун имаше фантастична работа и шефка. Улавях се, че като че ли ми се искаше той час по-скоро да отиде другаде.

Семейният живот в провинцията с Марая и момчетата просто не можеше да е по-щастлив. Александър и Ник се чувстваха добре, а през уикендите най-обичаха да са с най-добрите си приятели — принцовете Уилям и Хари, кралските братя, които майка им наричаше „моите момчета“, или „малките симпатяги“ от един весел анекдот, или когато Уилям беше съвсем малък — „малкият ми човек“. Помежду си и в писмата си и принцът, и принцесата на Уелс наричаха Уилям с галеното му име „Уомбът“, а Хари — просто „Хари“.

Уилям и Хари, Александър и Ник растяха заедно. Две двойки момчета с абсолютно различен произход, които тичаха из Хайгроув, а в по-късните години — в двореца Кенсингтън. Принцесата ни даваше ненужните дрехи и обувки на принцовете. През уикендите те бяха непрекъснато заедно.

Детските спомени на всяко от момчетата ще се въртят около онези щастливи дни и години — същите спомени, уловени в нашите семейни албуми. От момента, в който се преместихме в имението, малките принцове бяха все при нас — идваха за нещо газирано или за шоколадова бисквита, играеха в задната ни градина, караха наоколо колелата си, пицяха и се заливаха от смях в стаята за игри, играеха си в пясъка, правеха през зимата снежни човеци, пляскаха лятно време в плувния басейн. Разсмиваха ни толкова, колкото и нашите момчета.

Лицето на Уилям беше добре познато в нашата кухня. Ще подаде глава от задната врата, ще се усмихне хитро и ще каже:

— Имаш ли шоколадови бисквити или сладки, Марая?

Той знаеше, че държахме кутии с бисквити „Киткатс“, „Туикс“ и „Пенгуин“ и ги нападаше също като майка си. Първите спомени на Александър са от третия му рожден ден през май 1988 година, когато дадохме малко парти в Клоуз Фарм и Уилям, тогава на пет години, и Хари — на три, бяха сред шестте деца, които лакомо се нахвърлиха върху синия трактор — торта, направена от главния готвач на техните родители Мървин Уичърли. Докато принц Чарлс играеше поло в Уиндзор, принцесата беше с нас, гледаше и се радваше на веселия пир, оставил лепкави следи по цялата покривка. Тя, Марая и Уенди се редуваха да полюшват новородения ни син Ник, тогава само на един месец. Принцесата подари на Александър зелено войнишко яке с кръпки на лактите и раменете, една пушка играчка и тъмночервена барета като тези на войниците от парашутния полк. Тя знаеше, че и той, като Хари, е луд да си играе на войници.

Много често през годините малките принцове оставаха сами в провинцията, без други деца, с които да си играят, и принцесата канеше Александър и Ник в детските помещения, които заемаха целия най-горен етаж в Хайгроув — спалнята на Уилям, спалнята на Хари, стаята на бавачката, кухнята и детската дневна, в която по средата на стените в лимонено жълто и синьо имаше бордюр с азбуката. Когато се качвах горе с чинии с панирани рибени хапки и пържени картопки за двамата принцове и моите синове, заставах отстрани и наблюдавах как Александър и Ник лапаха заедно с бъдещия крал на Англия. Когато принцесата и бавачката Рут Уолъс извеждаха принцовете на разходка, често вземаха и Александър и Ник. През септември 1989 година, след като принцесата се върна от Балморал, оставяйки принц Чарлс в

Шотландия, всички момчета отидоха в зоологическата градина в Бристол. За мен беше изненада, че бях поканен да оставя този ден работата си и да отида с тях — първият от многото семейни дни, прекарани с принцесата. Беше толкова необичайно да се забавлявам без униформа, докато принцесата вървеше заедно с тълпата като всички останали майки със синя бейзболна шапка на главата си. Принцесата, Марая и Рут с Ник в количката вървяха заедно напред, а офицерът от охраната Дейв Шарп и аз следяхме трите момчета. Още от времето, когато принцесата и Марая се срещнаха за пръв път в Бъкингамския дворец, бракът и майчинството винаги бяха връзката, която ги сближаваше — споделяха си, а момчетата непрекъснато си играеха заедно, и това изгради помежду им трайно приятелство. Когато през 1990 година се преместихме в хубавата къща, Марая и принцесата бяха като съседки. Принцесата ни беше работодател, но едновременно с това и семеен приятел. Александър и Ник винаги казваха:

— Здравей, Принцесо.

За мен беше необичайно, но и приятно като ги виждах да се държат така неофициално, докато майка им и аз се обръщаме към нея с „Ваше Кралско Височество“. Убеден съм, че момчетата израснаха, мислейки си, че „Принцеса“ е малкото ѝ име. Съдействах за създаването на мила смесица от официалното с неофициалното. Когато принцесата идваше в кухнята, Марая включваше чайника и традиционно питаше:

— Чаша кафе, Ваше Кралско Височество? — след което Ник скачаше в скута ѝ, прегръщаше я и питаше:

— Къде беше, Принцесо?

Това създаде някои класически моменти, най-забележителният, от които беше, когато тригодишният Ник, с шорти и тениска, беше тръгнал сам от нашата къща през поляните и бе стигнал чак до голямата къща. Бях на предната врата и чаках принца да замине. Бентлито му чакаше на алеята. И изведнъж Ник се появи по пътеката. Без да ми обърне никакво внимание синът ми се покатери на стъпалото точно, когато принцът излезе с черна вратовръзка за ангажимент в Лондон, изгледа го от горе до долу и изчурулика:

— Хубаво си се облякъл, принц Чарлс. Къде отиваш?

Беше един от онези моменти, когато като родител просто не можеш да повярваш, че това го е направило детето ти и ти идва земята да се отвори да те погълне. Ник, разбира се, изобщо не можеше да разбере ужаса, който преживяваше баща му. След като си беше позволил такава детинска дързост по отношение на протокола, Ник се махна. Докато задаваше въпроса си към принца, той се мъчеше да се провере покрай него и да влезе вътре, за да търси Уилям и Хари. Принц Чарлс не можа да сдържи усмивката си.

Хайгроув — голямата къща и многото акри земя около нея, бяха мястото за игра на четирите момчета. Под един от навесите направих басейн, пълен с топки, в който момчетата „се гмуркаха“. Много често ставаха разпавии кой си „играе“ повече в него — момчетата или принцесата. Тя обичаше да се промъкне зад Уилям, Хари, Александър и Ник, да ги бутне в многоцветните дълбини и да се спусне след тях. Принцесата на Уелс се плъзгаше по гръб и редовно „се давеше“ под топките, а момчетата скачаха върху нея и я гъделичкаха.

Когато принцесата не беше там, едно от по-неофициалните ми задължения беше да намирам забавления на децата и ние си измислихме една игра, която нарекохме: „Намери колкото може повече яйца“ — вариант на „Намери великденските яйца“, която кралицата организираше в градините Фрогмор на замъка Уиндзор за децата от кралското семейство. Тя вземаше кошница с шоколадови яйца, отнасяше я в градината и ги изпокриваше по разни ъгълчета, в пукнатини в стени и дървета, сред жълтите нарциси и примулите. Коргитата и децата се надпреварваха кой да ги намери пръв. Вариантът на играта, измислен от иконома на Хайгроув, създаваше веселие, което продължаваше с часове. Криех истински яйца от кокошка между балите сено и слама в плевнята срещу конюшните. Разбира се, удоволствието не може да се сравнява с намирането на шоколадово яйце, но и тук вълнението за победителя, който намираще най-много яйца — обикновено Уилям, беше голямо.

Уилям имаше морско свинче, а Хари — сив заек с увиснали уши, които живееха в кафези в един ъгъл на конюшната, където Паси Уайтланд държеше за принцовете две понита — Смоуки и Тригър. Едно момиче на име Мариън Кокс ги учеше да яздят. Да прибавим към тях двата джак ръсела на баща им, черните крави Абърдийн Ангус, понитата за поло на принц Чарлс и жълтеникавокафявите бухали в

плевнята. В езерото в градината плуваше шаран, а аквариумът на Уилям и Хари с тропически рибки стоеше в един ъгъл в кухнята. Имаше и един хамстер, който винаги пътуваше с малките принцове от Кенсингтън до Хайгроув и обратно. Уилям и Хари идваха в кухнята да помагат да се нарежат ябълките, морковите и марулята за морското свинче, заека и хамстера и после винаги сами изчистваха кафезите им.

Но електрически захранваният умален модел на колата на баща им астън мартин, който беше подарък от производителите, бе за моите синове най-голямата облага от това, че можеха да си играят с принцове. Зелената двуместна състезателна кола с кремава кожена тапицерия, табло от розово дърво, истински фарове, касетофон и облечен в кожа волан беше, както моите момчета често ми казваха, най-прекрасната от всички играчки. Повечето малки момчета ще изтичат до къщата на някой приятел да видят дали ще излезе да си играят. Уилям пристигаше с колата и ние бяхме свикнали да го виждаме на шофьорското място с Хари до него. Появяваха се пред нас да вземат Александър и Ник, за да покарат из имението. Уилям постоянно спореше с Хари кой да шофира и като по-голям винаги се налагаше. Той много обичаше коли и автомобилни състезания и на десет години смяташе себе си за експерт шофьор! Докато един ден не се случи следното — той искал да се изфука и се опитал да мине с колата през тясната порта, водеща покрай парника към задния ни двор, но я ожулил цялата отстрани в каменната колона. Марая била в кухнята, когато изпадналият в паника Уилям нахлул вътре.

— Марая, Марая, случи се нещо страшно!

Тя недоумявала какво за бога се бе случило, особено пък след като той добавил:

— Татко ще полудее. Трябва ми кутия зелена боя.

Марая излязла да види какво е станало с колата и трябвало да разочарова Уилям, че едно замазване с боя няма да реши проблема. Камъкът се бил врязал в лъскавия метал и оставил дълбок прорез от едната страна. Уилям бе ужасен. Дойде му на ум да паркира колата в гаража с поразената страна откъм стената, за да не види принц Чарлс, но Пади и аз го посъветвахме да си признае. На принц Чарлс хич не му беше забавно, че синът му е могъл да бъде „толкова глупав“. Колата беше изпратена за поправка при Астън Мартин и те я върнаха като нова. Уилям трябваше да се задоволи с мястото до Пади на

сенокосачката, докато седна отново зад волана на колата си. Родителите му му позволиха да продължи да я кара, защото знаеха, че в Хайгроув е в безопасност. Освен това Уилям и Хари, Александър и Ник бяха вкусили и отдалеч по-силни усещания, когато ходеха с принцесата на картинг в Лондон. Там те развиваха по 60 километра в час на закритата площадка. Това толкова много им харесваше, че на едно по-отдалечено място в Хайгроув бе направен импровизиран картинг и през лятото се вземаха коли под наем да се забавляват децата.

Уилям и Хари бяха самоуверени и общителни момчета и не се смущаваха да се обръщат към по-възрастните наоколо и да разговарят с тях. Разделени бяха само нощем, защото спяха в отделни спални. Ходеха навсякъде заедно и вършеха всичко заедно, независимо че поради възрастта си Уилям беше естествен лидер. И двамата посещаваха частното училище Уедърби в Нотинг Хил в Лондон. Нямаха търпение да се върнат вкъщи да покажат на майка си какво са рисували през деня. Както в Хайгроув, така и в Кенсингтън, принцесата, която много искаше да показва колко се гордее с направеното от нейните момчета, покриваше стените на гардеробната и тоалетната си стая с детски рисунки на пеперуди и с цветя от картон, разтегателна хартия и черупки от яйца.

Страстта на Хари към войниците намери израз и в рисунките му. Той непрекъснато рисуваше сражения около замъци, изстребители хвърляха бомби от небето и мацаше листа с червено, за да придаде завършек на кървавите сцени. Хари истински вярваше, че и балоните са бомби и че прочутата южна градина на баща му ставаше бойно поле, когато през лятото там се правеше барбекю. Уилям и Хари заедно с брат ми Греъм, който идваше понякога през уикенда със семейството си, стреляха с водни пистолети по принцесата, преследваха я из градината, където тя не успяваше да се измъкне от страхотното попадение на огъня на синовете си. Принцесата редовно организираше барбекю за персонала. Предпочиташе да го прави, когато принцът го няма, за да могат всички, включително тя самата, да се поотпуснат. Мървин Уичърли приготвяше планини от храна за личните камериерки, офицерите от охраната, бавачките, портиерката и иконома. Това е нашата свободна вечер, казваше принцесата. Когато стигаме до десерта, тя отиваше в кухнята и излизаше на терасата със

сребърен поднос с разни сладкиши. После помагаше да се раздигат и измият чиниите.

Накрая идваше най-голямото ѝ забавление — да бута всички в басейна. Писъците от удоволствие и плисъкът на вода бяха знак, че започваше лудорията, която бях кръстил „народна супа“. Както и с водните пистолети в началото на вечерта, принцесата не се притесняваше, че ще се намокри и не можеше да се въздържа да не скочи в басейна при другите.

Тя никога не се уморяваше от подобни игри. За нея те представляваха бунтовното ѝ начало — предизвикателство към безупречното поведение, което би трябвало да се очаква от бъдещата кралица на Англия. Когато цопваше в басейна с дрехите си, тя беше на същото равнище като прислугата си. Много обичаше да вижда шокирания израз по лицата на хората, когато скачаше във водата с джинси или шорти, тениска или риза.

Нищо обаче не може да се сравни с ужаса, изписан на лицето на британския посланик в Кайро, когато я придружавах на второто ѝ соло пътуване в чужбина през май 1993 година.

Бяхме на палубата на речен кораб и плавахме към храма Филе на малък остров близо до язовир Асуан, когато принцесата, застанала от дясната ми страна и загледана в Нил, се обърна към мен и каза:

— Хайде да си направим една радостна снимка, Пол.

Тя повдигна слънчевите очила и ги тикна нагоре в косата си.

— Сега, не се навеждай много напред — каза тя само с ъгъла на устните си, докато Хелена нагласяваше апарата. — Какъв горещ ден!

Принцесата знаеше, че въпреки силния бриз се е изпотила под робмантото, но това беше една закачлива бележка, целяща да шокира, да предизвика смях, един миг, уловен от фотоапарата.

Секунди по-късно тя отново ме изненада.

— Хайде сега, искам да зарадваш още един човек. Искам да организираш довечера в посолството парти за рождения ден на Сам.

Докато плавахме надолу по Нил не беше най-подходящото време изведнъж да започна да планирам рождения ден на фризьора ѝ Сам Макнайт, но знаех, че няма нещо невъзможно, щом принцесата го иска.

Когато слязохме за малко в един хотел на брега на Нил, аз се изплъзнах от групата, набрах телефон и организирах изненада край басейн.

Вечерта, в потъналата в зеленина градина на посолството в Кайро, Сам слезе по стълбите от терасата под звуците на „Честит рожден ден“. В песента се включиха всичките единайсет членове на делегацията, начело с принцесата, която стискаше бутилка шампанско в една ръка. Дори навъсенният запасен морски офицер Патрик Джефсън реши да се поотпусне този път. Нахлупил беше фес, подобен на тези, които бях купил като сувенири за Уилям и Хари заедно с малки пирамидки, които принцесата специално ме беше изпратила да търся. После, естествено — толкова естествено, колкото, гърбиците на камилите, високото настроение прерасна в шумна веселба и накрая всички се намерихме в басейна — с дрехите, разбира се. Принцесата ту изплуваше, ту потъваше, издаваше писъци сякаш се дави, русата ѝ коса изчезваше под водата. Патрик Джефсън гледаше на всичко това с широко отворени очи — като човек, натоварен да води дневника за публичните ѝ изяви, той не бе свикнал на такива гледки. Нито пък британският посланик, който се намръщи като разбра за масовото къпане. Струва ми се, че според него подобни странности бяха неуместни и безразсъдни, особено поради факта че само два дни преди това папараци се бяха промъкнали на покрива на съседна сграда и я бяха снимали с черния ѝ бански. За щастие обективите им не са били насочени към среднощната „народна супа“ и заглавията по вестниците на следващия ден отразяваха триумфалната обиколка на принцесата. На снимките тя се разхожда между гигантските колони на храма на Карнак в Луксор и из Долината на царете, а на други — гледа с удивление пирамидите и сфинкса.

Заглавията по британските вестници потвърждаваха, че принцесата е карта асо на дипломатическия фронт. Независимо от личните си битки по това време, тя се превръщаше в абсолютно безупречен пътуващ посланик, какъвто винаги е искала да бъде. Каквато и кампания да водеха тихомълком срещу нея сивите костюми, не можеха да накърнят увереността ѝ, нито уважението в света към нея.

Египет бе решаващ момент в отношенията ми с принцесата. Тя ме водеше на пътуванията си в чужбина, все по-често ме използваше в двореца Кенсингтън и бе споделила с мен тайната си за „специалния

приятел“. Сега, и годината, която кралицата определи с добилата известност фраза *annus horribilis*^[1], тя ме притегляше все повече през невидимата линия, разделяща професионалния от личния й живот. Тъй като беше познато лице в нашия апартамент в Роял Мюз и след това в къщата ни в Хайгроув, тъй като беше приятелка на съпругата ми, тъй като всъщност беше в истинския смисъл на думата леля на синовете ми, прекосяването на тази линия не изглеждаше толкова трудно, колкото би трябвало да е.

Принцесата седеше в своята спалня в посолството пред голямото огледало върху тоалетката и си играеше с косата си. Бях дошъл от кухнята с чаша сок от моркови.

— Как успя да го направиш тук, наред Кайро?

— Мървин Уичърли знае.

Тя много обичаше сок от моркови, или моркови и целина. Обърнах се да си вървя, но принцесата се завъртя на тапицирания стол и каза:

— Седни, седни.

Докато тя се обръщаше пак към огледалото, аз седнах на крайчеца на изрядно оправеното легло.

— Има едно лице, с което искам да се запознаеш, като се върнеш в Лондон. Лусия е една от най-красивите и елегантни жени, които някога съм срещала — каза тя.

Лусия Флеша де Лима беше съпругата на тогавашния бразилски посланик в Лондон. Но за принцесата тя въплътяваше преди всичко образа на майка. Съпругът й, посланик Паулу Тарсу, който след това отиде посланик във Вашингтон и после — в Рим, въплътяваше образа на баща. Принцесата редовно използваше бразилското посолство на лондонската Маунт стрийт за срещи с един човек. НЕ Джеймс Хюит. В онази стая в Кайро принцесата ми разказа всичко за този човек и за срещите, които си правеха.

Тя отново ми се довери, но не само това — тя искаше от мен да се запозная с Лусия — главната фигура в семейството, което принцесата беше избрала да е около нея, за да замести нейното. Всеки би могъл да работи за принцесата. Всеки би могъл да си помисли, че я познава добре, защото тя умееше да кара хората да се чувстват така. Но принцесата знаеше къде е чертата, отделяща професионалните задължения и в някои изключителни случаи — кога да се освободи от

услугите на някого. Достъпът до нейния интимен кръг беше само с покана. Дори Марая, нейна стара приятелка, не принадлежеше към него. С Лусия и с неколцина от най-близките приятели на принцесата щях да се срещна по-късно, но поканата да вляза в нейния интимен кръг дойде онази сутрин в Кайро.

Преди да потегли за Близкия изток принцесата много се радваше на дрехите, които Катрин Уокър специално ѝ бе ушила за пътуването. В посолството Мървин Уичърли, Хелена Роуч и аз станахме нещо като консултанти на мода. Когато излизаше от стаята си, тя ни питаше:

— Как изглеждам? — или: — Какво ще кажете?

Можехме да се въртим около нея, да ахкаме и да казваме, че и чувал да си сложи, пак ще изглежда добре, но ние бяхме по-сдържани в ласкавите си оценки. Тя се отдалечаваше, знаейки, че изглежда божествено, че когато пътува сама, няма някой като принц Чарлс, който с хапливия си език непрекъснато я кара да се чувства нищожна. По време на това пътуване тя беше по-приказлива и дружелюбна откогато и да било друг път, но зад фасадата на увереност имаше тъга.

Вратата на спалнята, която тя обикновено оставяше откритата, беше заключена. Появи се със зачервени очи. Каза, че има нужда да остане сама, за да си излее чувствата. Ако беше кралицата, или който и да било друг, изобщо не бих се осмелил да питам. Но с принцесата не можех да се въздържа.

— Добре ли сте, Ваше Кралско Височество? Мога ли да бъда с нещо полезен?

Тя се усмихна.

— Всеки има нужда да си поплаче от време на време, Пол — промълви тя и след това, като поизпъна малко блузата си, овладя се напълно, пое дълбоко въздух и тръгна навън — беше пак неизтощимата принцеса на Уелс.

Стоицизмът и смелостта ѝ бяха забележителни, като се има предвид какво преживяваше. Принцесата беше под огромно напрежение. Баща ѝ, граф Спенсър, когото тя обожаваше, почина в болница през март, докато тя караше ски в Австрия. Същият този месец бе обявена раздялата на херцога и херцогинята на Йорк. След това принцеса Ана започна процедурата по развода си с Марк Филипс. Всички погледи бяха приковани върху напрежението и отношенията между принца и принцесата на Уелс след злощастното им пътуване до

Индия, което бе запомнено със следната снимка — принцесата, сама и изоставена, пред Тадж Махал.

Съзнанието на принцесата бе заето и със сътрудничеството ѝ с журналиста Андрю Мортън и книгата, която той щеше да издаде: „Даяна: нейната истинска история“. Години по-късно, когато се връщаше назад, тя съжеляваше за това. Още в Египет може би вече е започнала да се разколебава, тъй като вестниците бяха започнали да правят догадки за участието ѝ в начинанието на Мортън.

Когато се завърнах в Хайгроув, казах на Марая колко се тревожа за принцесата, как тя се е разкрила пред мен и че иска да ме запознае с приятелката си Лусия. Марая разбра, че бях погълнат от желанието да правя каквото трябва, за да бъде принцесата добре. Знаех, че принц Чарлс е добре. Виждах го. Но нямаше как да разбере доколко е щастлива или нещастна принцесата в двореца Кенсингтън.

— Откажи се — каза Марая онази нощ в леглото. — Ти си иконом тук, не там. Не можеш да си позволиш да се приближаваш толкова много.

[1] Ужасна година (лат.). — Б.пр. ↑

7. ПОД КРЪСТОСАН ОГЪН

През 1992 година, когато градините на Хайгроув бяха потънали в цветовете на лятото, дойде промяната. Учтивите вежливости на всекидневието не можеха повече да потискат напирещото подводно течение, което бушуваше навсякъде в къщата. Отвън изпадналите в истерия медии предвкусваха катастрофален крах в брака на принца и принцесата на Уелс. Ние, хората отвътре, бяхме обзети от съсипващо очакване нещо да се случи, но не изпитвахме същата жажда за сензация, както вестниците. Че нещо не вървеше, беше очевидно. Във въздуха, под високите тавани тежеше неизвестността на онова, което щеше да последва.

У принц Чарлс беше настъпила промяна. Изпаднал беше в меланхолия и изведнъж, съвсем неочаквано изглеждаше доста уязвим. Една вечер бях сложил малката маса за вечеря за един човек. Той седна с лице към телевизора в дневната, а аз пренасях нещата от подноса. Телевизорът не беше включен. Единствените звуци бяха от приборите, когато докосвах чиниите и тези, които долитаха отвън през широко отворените прозорци.

Изведнъж принцът се обърна към мен и каза:

— Пол, доволен ли си тук?

— Да, много, Ваше Кралско Височество — отговорих, докато прехвърлях основното ядене от подноса в чинията на масата.

— И Марая ли е доволна? — попита той.

Бях малко пообъркан на какво се дължеше съмнението му.

— Да, и двамата сме щастливи тук, Ваше Кралско Височество.

— Добре. Радвам се да го чуя — каза принцът и това беше всичко.

После започна основното ядене.

Върнах се в икономското помещение, чудейки се защо изглеждаше той толкова загрижен. Марая смяташе, че може би поради все по-голямата ни близост с принцесата.

— Погледни нещата през очите на принца — каза тя. — Съпругата му си бърби в стаята на иконома. Ти все по-често заместваш Харолд в Кенсингтън и тогава, тук в Хайгроув, трябва да те замества помощник-иконом. Ходиш с нея, когато пътува сама в чужбина. По цели дни те няма — или си с принцесата, или с нашите синове, или с малките принцове. А от момента, в който през 1990 година се преместихме в тази къща, принцесата ни е постоянен гост.

Службата ме бе поставила във възможно най-нежеланата позиция и принцът се чудеше към кой лагер бях и дали се чувствам достатъчно доволен тук, за да остана.

Разбира се, че той беше забелязал колко много време принцесата прекарваше в нашата къща.

— Предполагам, че е пак там у вас, Пол? — питаше той, когато не можеше да намери съпругата си в главната къща.

Принцесата имаше навика да отиде на разходка в градините, да набере букет цветя — момини сълзи или нещо друго и да се появи с него на задната врата на дома ни.

— Марая, тук ли си — викаше тя и влизаше, без да е дочакала отговор. Завърташе копчето на чайника, пресягаше се за две чаши от шкафа над главата си и започваше да прави кафето. Двете с Марая пиеха чисто кафе, без захар. Уилям и Хари, Александър и Ник си играеха някъде навън в имението. Принцесата се настаняваше на облицования с плочки кухненски перваз, ритваше обувките си на пода и провисваше крака. Тя разкриваше душата си пред Марая — разказваше ѝ за живота със съпруга си и колко нещастна се чувства. За Марая не беше толкова неудобно да е близка с нея, защото тя не беше професионално ангажирана. Беше съпруга на иконома, приятелка на принцесата и обичаше живота в Хайгроув. Тя казваше, че само слуша принцесата и никога не изразява мнение.

— Не знаеш какъв късмет имаш, Марая — каза ѝ принцесата един ден. — Ето това е, което винаги съм искала — щастлива къща и семейство, което да се обича — и очите ѝ се навлажнили.

Принцесата беше опознала добре семейството ни. Мама и татко и майката на Марая познаваше още от времето ни в Роял Мюз. Брат ми Грѐм и съпругата му Джейн, братът на Марая Питър и съпругата му Су бяха също постоянни гости в къщата ни и принцесата се беше приобщила към нашето семейство. Нямахме никакво маниерничене и

превземки, когато тя беше при нас и независимо дали седяхме около дървена маса в градината или си приказвахме в кухнята, принцесата беше една от нас. Когато тя знаеше, че някой от фамилията ще дойде на гости, канеше го на летните барбекюта. Никога няма да забравя първия път, когато Греъм се запозна с принцесата в Хайгроув. Този ден той се бръсна четири пъти, толкова беше притеснен. След това я видя и разбра колко безкрайно нормална е.

За майката на Марая, Бети, имаше специално място в сърцето на принцесата. Тя я обожаваше. Веднъж принцесата я покани на коледния коктейл за персонала в Кенсингтън. Семейство Уелс стояха на вратата и посрещаха гостите, които се здрависваха с Уилям, Хари и после с принца и принцесата. Когато всяващата страхопочитание дама с бяла коса и доста големи очила се приближи, принцесата наруши протокола, усмихна се широко, прегърна я и я целуна по бузата.

Принцът изглеждаше силно изненадан. След като възрастната дама му стисна ръката, той се обърна към съпругата си и я попита:

— Коя е тя?

— О, това е Бети. — Принцът пак не разбра. — Майката на Марая — добави принцесата.

При друг случай тя телефонирала на Бети, за която знаеше, че живее сама в северен Уелс:

— Здравей, Бети. Аз съм Даяна. Какво правиш?

— Седя на леглото и разговарям с теб — отговорила ѝ Бети простичко.

Тя винаги успяваше да разсмее принцесата.

Принцесата се обадила на Бети, защото в къщичката ѝ в дома за стари хора монтирали радиатори за парното и искала да провери дали всичко е наред.

Един ден през 1992 година принцесата осъществи една от мечтите ѝ, на нея, ревностната католичка. Тя ѝ позвънила вкъщи и ѝ каза:

— Бети, искам да дойдеш с мен да се срещнем с майка Тереза.

Бети щяла да падне от стола си.

— Не мога да отида до Индия.

С това отново разсмяла принцесата.

— Не, Бети, няма нужда, защото майка Тереза ще бъде в Лондон за двайсет и четири часа. Ако няма кой да те доведе, ще ти изпратя

кола — казала ѝ тя.

Но един роднина я докара до Хайгроув, където тя се срещна с принцесата и двете заминаха за Килбърн в Лондон, а оттам в един манастир, в който живееха двацет и две монахини.

Майка Тереза излязла да посрещне принцесата. Принцесата се обърнала към Бети и казала:

— Мога ли да ви представя на моята приятелка Бети.

После вестниците писаха, че Бети била придворна дама.

Майка Тереза я целунала. Трите влезли сами в една стая и седнали около малка дървена маса. Разговаряли за бездомните и за бедните във Великобритания, за болните и умиращите в Сомалия, за нуждата колкото се може по-често да се казват молитви. Майка Тереза държала нещо в ръка. Когато разтворила длан, вътре били два медальона с Дева Мария и броеница.

— Кое искате — обърнала се тя към Бети.

Бети взела медальоните. Принцесата взела броеницата. Тя не знаела как да изрича молитвите, но Бети ѝ казала, че ще я научи. Всъщност този ден принцесата следвала онова, което ѝ казвала Бети: когато влезли в параклиса, където чакали монахините послушници, Бети се обърнала към нея и ѝ казала:

— Прави каквото аз правя.

Следвайки примера ѝ, принцесата потопила пръст в купел със светена вода и се прекръстила, после си свалила обувките. Трите коленичили заедно с калугерките и се молили. Бети казваше, че в продължение на седмици след това се чувствала възвисена и всяка сутрин, когато се събудела, си мислела, че това е било сън.

През февруари 1992 година, след пътуването си до Индия с принца на Уелс, принцесата даде на Бети специален подарък — гирляндата, която майка Тереза поставила около врата ѝ пред журналисти от цял свят. Бети и до ден-днешен я пази като нещо много скъпо. Тя стои на много видно място заедно с една снимка, на която са тя, принцесата и сестра Тереза — една калугерка от манастира в Галуей, която един уикенд посети Хайгроув заедно с Бети. Сестра Тереза каза, че принцесата е „самотна, самотна жена“, но този ден тя все още можеше да позира за радостна снимка.

Принц Чарлс през цялото време живееше в Хайгроув и всъщност беше изоставил двореца Кенсингтън, макар че принцесата все още идваше от време на време през уикендите. Принцът беше започнал да променя интериора, дело на Дъдли Поплак. Той нае дизайнера по вътрешна архитектура Робърт Кайм, който беше приятел на Камила Паркър Боулс. Къщата се промени от леките пастелни зелени и жълти тонове в по-наситени кафяви и червени. Стана тъмно, мрачно. Пристигнаха големи мебели от розово дърво и махагон — един стоящ часовник за предния хол, нова месингова решетка с тапицирана седалка, която бе поставена около откритата камина в дневната; позлатено огледало бе закачено на стената над камината; зеленият килим бе сменен с груби рогозки, а на прозорците бяха закачени нови пердета. В предния хол от метална релса бе спуснат огромен гоблен на Уилям Морис. Портретът на лорд Байрон, който висеше над камината в дневната, бе махнат и изпратен на изложба, а на негово място бе закачено маслено платно на замъка Уиндзор. Малко по малко, месец след месец принцът създаваше свой собствен интериор.

Когато принцесата дойде един уикенд, забеляза нисък бюфет от тъмно дърво в трапезарията и трепна. Казах ѝ, че са поръчани две мраморни статуи за нишите от двете страни на камината. Тя направи гримаса. Принцът дори беше инструктирал камерхера си Майкъл Фосет да премести портретите от 1870 година на Негово Кралско Височество Албърт Едуард, принц на Уелс от покоите му в двореца Кенсингтън в Сандрингам Хаус.

Принцесата пък сама решаваше как да изглежда интериорът в Кенсингтън. Тя махна от голямата спалня двойното викторианско махагоново легло с балдахин и го предаде за кралската колекция в Уиндзор.

На трийсет и четвъртия ми рожден ден на 6 юни 1992 година частният секретар на кралицата сър Робърт Фелоус се обади по телефона на „Сънди Таймс“, за да се осведоми за съдържанието на книгата на Мортън, която щеше да излиза с продължения, но истинската буря се разрази в Хайгроув предишния ден, когато принц Чарлс и частният му секретар Ричард Ейлард започнаха свое собствено разузнаване.

Тази сутрин принцесата беше в Кенсингтън — първо с личния си треньор Каролан Браун, а след това — с личната си козметичка и

приятелка Ейлийн Малоун за обичайните си процедури в десет сутринта.

Без да знае принцесата, която се беше отпуснала за почистването, тонизирането и масажа, лагерът на принц Чарлс трескаво работеше над факс, изпратен от Бродландс, дома на лорд и лейди Ромси. Машината в моята служебна стая бе изплюла два листа хартия и те бяха паднали под бюрото ми. Първото нещо, което видях, беше думата Бродландс. Помислих си за Ромси. Помислих си, че нещо се е случило. Беше текстът на интервю, излъчено с Андрю Нийл, редактор на „Сънди Таймс“. Той казваше, че принцесата е дала мълчаливото си одобрение за книгата и принц Чарлс имаше пълното право да се чувства предаден. От Бродландс до Хайгроув, от Ричард Ейлард до принца на Уелс, ножовете се точеха за принцесата, която в това време се разкрасяваше в двореца. Повече от всякога лоялността ми бе разделена — служех на принца в Хайгроув и мислех за принцесата в двореца Кенсингтън. Едно събитие обаче сложи веднъж завинаги край на дилемата ми.

Беше в края на един особено изтощителен и топъл ден. Обядът бе изнесен навън на слънце на терасата. Вечерята на принц Чарлс бе сервирана на малката маса в дневната, отново по-рано, за да може както обикновено да се отпрати на редовното си пътуване от трийсет и пет километра до Мидълуич Хаус и г-жа Паркър Боулс. Телефонът звънеше през целия ден. След залез-слънце Джералд Уорд, местен земевладелец бе оставил съобщение за отсъстващия принц, както бяха направили и много други, включително пресекретарят му Дики Арбайтър. Още не бях започнал да мия съдовете, когато телефонът отново иззвъня.

— Здравей, Пол, как си? — Беше принцесата.

Тя се разсмя като й казах, че съм се скъсал от работа.

— Предполагам, че мъжлето ми не е там, нали?

Принцесата никога не го наричаше Негово Кралско Височество, както повелява протоколът, когато разговаря с членове на прислугата.

Как исках да не ми беше задала този въпрос. За пръв път се обаждаше в Хайгроув в момент, когато той беше отишъл някъде по

лична работа. Какво да ѝ кажа? Да лъжа ли? Не можех да лъжа принцесата.

Тя отново ме попита:

— Е, там ли е? — Този път изглеждаше доста нетърпелива.

Ако трябва да съм откровен, отговорих ѝ честно, макар и не съвсем точно:

— Съжалявам, Ваше Кралско Височество, не е тук. Излезе.

Излязъл. Беше осем и половина вечерта. По дяволите. Не трябваше да го казвам.

— Е, и къде отиде? — настояваше тя.

— Не знам, Ваше Кралско Височество.

— *Разбира се*, че знаеш, Пол. — Тя ме притисна. — Ти знаеш всичко, което става там. И така, къде отиде той?

Ако имаше нещо, което принцесата добре знаеше за мен, то беше, че моята честност беше моята сила, но и моето слабо място. Хванат в капана между дълг и лоялност и към двете страни, инстинктът ми подсказваше да я помоля, заради нея самата и заради мен.

— Моля ви, не ме питайте, Ваше Кралско Височество. Човекът, който трябва да попитате, е Негово Кралско Височество, не мен — казах аз. Почувствах се ужасно. Не исках да създавам неприятности на принца, нито да лъжа принцесата. Тя толкова добре се отнасяше с мен.

Принцесата промени темата, но това си беше друг вид разпит.

— Някой друг звънял ли е тази вечер? — попита тя.

Не виждах нищо опасно, ако ѝ кажа, че Дики Арбайтър и Джералд Уорд бяха оставили съобщения за него. На повърхността изглеждаше съвсем безопасно, но не и когато принцесата можеше да използва подобна информация като потвърждение, че знае точно кой се обажда вкъщи, с което да създаде у принц Чарлс впечатлението, че тя е по дирите му и всичко ѝ е ясно. Бях ѝ дал в ръцете оръжие и тя го знаеше.

— Моля ви, не казвайте нищо, Ваше Кралско Височество. Ще имам страхотни неприятности, разбирате, нали? — изрекох аз.

Тя ми каза да не се безпокоя, но начинът, по който бързо затвори телефона, ми даде да разбера какво бях направил. Още по-малко можеше да се забрави това в разгара на семеен скандал. Принцесата беше бясна. Тази нощ си легнах безкрайно притеснен.

У Марая не намерих никакво съчувствие. Тя ми се скара, задето съм си отворил устата.

— Трябваше да помислиш първо, пиленце. Трябваше да помислиш — отсече тя.

На следващата сутрин тръгнах към главната къща, изпълнен със страх. Сутринта минаваше най-обикновено, което създаде у мен невярното убеждение, че може би принцесата не е казала нищо. Но това продължи само докато камерхерът на принца Майкъл Фосет влезе в икономското помещение, където приготвих порцелановите съдове и сребърните прибори за обяд. Лицето му беше като на гръмовержец.

— Той иска да те види и *не изглежда доволен* — заяви той.

За пръв път червеният диск не бе паднал в кутията. Дошъл беше пратеник. Това беше призоваване, а не служебно повикване. От моето помещение чувах глухите стъпки на принца да идват надолу по стълбите и да прекосяват полираното дюшеме на предния хол. Чух вратата на библиотеката да се отваря и да се затваря с трясък. Изчаках няколко секунди. Сърцето ми щеше да се пръсне. Излязох, завих вляво, минах през другата врата, завих вдясно и почуках на вратата на библиотеката, изпълнен с лошо предчувствие. Ако принцесата ме е намесила, ще си изгубя работата. Това беше единственото, за което си мислех.

Принц Чарлс стоеше прав близо до кръглата маса.

— Затвори вратата след себе си — каза той с режещ глас.

Вратата се затвори.

— Ваше Кралско Височество? — изрекох въпросително.

Той беше изпълнен с възмущение:

— Можеш ли да ми кажеш защо... защо... Нейно Кралско Височество винаги знае кой идва и кой се обажда по телефона в Хайгроув, след като не е тук?

— Не зная за какво говорите, Ваше Кралско Височество.

— Говорил ли си скоро с Нейно Кралско Височество, Пол? — Гласът му трепереше от гняв.

Заявих, че за последен път съм говорил с нея предишната вечер:

— Когато бяхте излязъл.

— И какво по-точно й каза?

Търпението му се изчерпваше. Късият му фитил, с което беше всеизвестен, догаряше. Почти го чувах как всеки момент ще запращи.

— Че сте излязъл, Ваше Кралско Височество.

Дори аз усещах как започвам да се предавам по въпрос, който нямаше как да спечеля.

Лицето му беше станало тъмночервено.

— ЗАЩО? — изрева той.

— Защото ви нямаше, Ваше Кралско Височество.

Тъмночервеното стана сега аленочервено:

— А каза ли й кой се е обаждал вкъщи снощи?

— Да, казах й, че г-н Уорд се е обаждал, но че вие сте излязъл, защото по този начин потвърждавах, че казвам истината.

Принцът не искаше да повярва на ушите си. Моята тъпота бе сега взаимно призната. Той просто не можеше да повярва на онова, което чуваше.

— Защо по дяволите не можа чисто и просто да й кажеш, че не можеш да ме намериш?

Нещо отвътре ме подтикна да не се давам. Не бях Майкъл Фосет. Или Ричард Ейлард. Нито в лагера, който умишлено прикриваше следите му.

— Карате ме да лъжа ли, Ваше Кралско Височество?

И тогава, при дързостта на този въпрос, зададен му от слуга, той просто експлодира:

— Да! Да! Карам те!

Крясъците му отекнаха от стената и акварелите. Той светкавично грабна една книга от купчината на масата и я запрати по мен. Все още са пред очите ми разлистените страници, докато книгата профучаваше във въздуха. Не ме уцели, но си мисля, че не е и имал такова намерение. Това бе една напосоки изстреляна ракета. За принц Чарлс се знаеше, че изпадне ли в ярост, започва да хвърля предмети. Когато книгата падна на пода, той все още крещеше:

— Да, карам те! Аз съм принцът на Уелс — крещеше той и тропаше с крак, за да подчертае властта си. — И ще стана крал! Да! Да!

Не се осмелявах да попитам дали има още нещо да ми казва. Рязко се обърнах и излязох. Бях потресен. Избухливостта му бе прочута, но до този момент не бях имал нещастieto да стана неин свидетел. Извадих един стол в икономското помещение и седнах на него, подпрял глава на ръцете си и проклинайки глупостта си.

Минаха няколко минути и звънецът иззвъня. Червеният диск падна в кутията под думата *библиотека*. Сцена втора.

Отворих вратата на библиотеката и влязох плахо. Пред мен се разкри абсолютно различна картина. Гневът на принца се бе оттеглил и той седеше на масата. Аз трябваше да се чувствам неудобно, но изглеждаше, че той бе този, който не знаеше къде да погледне. Поразкаен не можеше да бъде:

— Пол, ужасно съжалявам. Наистина не исках да направя това. Извинявам ти се.

„Художествената ракета“, която беше запратил по мен, лежеше на пода с разтворени страници. Наведох се, вдигнах я, поставих я на купчината и му казах:

— Ако върху мен не можете да излеете чувствата си, Ваше Кралско Височество, върху кого да ги излеете?

Той се облегна назад на стола си, съсипан, сякаш гневът бе изцедил всичките му сили. Кимна с глава и това беше сигнал за мен да изляза. Опитах се да се държа пред принца така, сякаш всичко беше наред, но знаех, че далеч не беше така. И двамата бяхме сбъркали, но от този момент нататък нещата не можеха да бъдат същите.

Чувството за раздвоената лоялност не беше вече просто психологическа дилема. Бях попаднал в кръстосания огън, а както принцът, така и принцесата изискваха от персонала си стопроцентова лоялност. При това положение дългът към единия трябваше да отстъпи. Дълбоко в себе си вече знаех къде ще ме отведат предаността и инстинктът ми. Не можех да кажа на Мария. Тя толкова обичаше живота в къщичката и в провинцията.

Книгата „Даяна, нейната истинска история“ излезе на 16 юни 1992 години. Принцесата отиде на състезанията Роял Аскът. Вървяла гордо, за да изглежда супер уверена в себе си. Знаела, че всички погледи ще бъдат приковани в нея, но тъй като имаше голям опит като публична фигура, не реагира по никакъв начин. Когато влязла обаче в кралската ложа, абсолютно рухнала зад фасадата на увереността. Там именно тя видяла огромното поражение, което книгата била нанесла. Почувствала, че останалата част от кралското семейство я било отлъчило, разказваше тя. Разговорите били сковани, неловки и хладни.

И както стояла в ложата, полагайки всички усилия да се държи по възможно най-добрия начин пред обществото, забелязала, че сред гостите били Андрю и Камила Паркър Боулс. Те се смеели и изглеждали весели — друга пародия на семейно щастие. След това видяла принцеса Ана да позира за снимка със стария си приятел Андрю Паркър Боулс. Почувствала се обидена, че зълва ѝ се забавлява със съпруга на любовницата на брат си. Възприела всичко това като одобрение на положението, стоящо в основата на нещастията ѝ.

Към края на същата година принцеса Ана облекчи болката, която бе причинила на принцесата. Всъщност тя взе нейната страна и се опитваше да я утеши.

През 1992 година, след развода си с капитан Марк Филипс, принцеса Ана се влюби в капитан Тим Лорънс и предстоеше нова кралска сватба. Навремето погрешно писаха, че принцесата проявила пренебрежение към принцеса Ана като не отишла на сватбата ѝ — по-невярно нещо от това няма. Самата принцеса Ана, канейки принцесата, ѝ бе оставила възможност да не присъства, ако смята, че така ще е по-добре. Тя се чувствала гузна, че била влюбена в момент, когато принцът и принцесата на Уелс трудно се оправяли със своя живот. Принцесата добила кураж, когато зълва ѝ, ѝ казала:

— Мнозина в нашето семейство се молят за теб.

Принцеса Ана разбирала, че снаха ѝ може би няма да иска да присъства на церемонията, защото ще бъде твърде болезнено за нея, и съчувствието ѝ бе оценено от принцесата. Принцеса Даяна не отиде, защото имаше за това съгласието на принцеса Ана.

След Аскът в замъка Уиндзор набързо бе организирана среща на високо равнище, на която кралицата и Единбургският херцог седнали да поговорят с принца и принцесата на Уелс. Атмосферата била напрегната, но разменените мнения били откровени и честни. Принцесата ми каза:

— Мама изглеждала отчаяна, докато ме слушаше. Имам чувството, че тя се състари през това време, защото това, което всъщност правех, бе да ѝ излея мъката си.

В Уиндзор принц Филип ясно дал да се разбере, че всички се чувстват много огорчени от пристрастния разказ на Мортън. Той казал на принцесата, че всички я подозират в съучастничество. Принцесата, по това време тя отричаше всичко, твърдеше, че не е помагала на

автора. Аз искрено вярвам, че тя е била силно смутена от мащабите на онова, което беше разкрила.

— След публикуването на онази книга стана непоносимо. Единствено моите приятели ми помогнаха да се ориентирам — каза тя.

Но дълбоко в себе си тя знаеше, че колкото и отчаяна и гневна да е била за състоянието на брака си и макар все още скърбяща за баща си, е действала прибързано, импулсивно и доста объркано в сътрудничеството си с Мортън. Разрешила беше на приятелите си да я защитават и да обясняват, че е жертва и че е изолирана. С това тя унищожиха всички шансове за помирение и малката вероятност принц Чарлс да промени отношението си към нея.

През следващите години усилено се бореше да превъзмогне вредата, която сама си бе нанесла, но странното е, че новите огорчения я тласнаха към друга катастрофална стъпка — интервюто ѝ в „Панорама“ по Би Би Си три години по-късно. И в двата случая тя беше искала да се разбере истината, но в действителност надаваше викове за помощ, надявайки се да спечели съчувствие и да бъде спасена. Но никой, и най-вече мъжът, който тя искаше да я спаси — принц Чарлс, нямаше такова намерение. Тя обаче продължаваше да го обича. В нейните очи, които имаха склонност да не виждат много неща откъм другата им страна, тя беше изоставена заради Камила Паркър Боулс.

Дори когато знаеше, че не е права, принцесата даваше напред към целта си и гневът и чувството, че постъпват с нея несправедливо, нямаха граници. Тя казала на кралицата и на принц Филип, че се е опитала да бъде мила със съпруга си, но се натъкнала на каменна стена и за съжаление била на мнение, че раздялата е единственият изход. Да се разделят, за да видят как ще бъде. Не да се развеждат. Тя искаше свобода. Не прекъсване на връзките.

Кралицата и принц Филип не одобрили идеята за раздяла. Както на принца, така и на принцесата било казано, че трябва да се научат да правят компромиси, да не бъдат такива егоисти и да се опитат да преодолеят трудностите си в името на монархията, на децата си, на страната и на народа. На срещата в Уиндзор принц Чарлс слушал, а принцесата съвсем ясно изразила ненавистта си към Камила Паркър

Боулс. Тя каза, че възможността открито да излее гнева си пред своите свекърва и свекър ѝ донесла голямо облекчение:

— Всичко било казано открито. В книгата и вътре в семейството.

Всъщност имаше едно положително нещо от книгата — тя спря, макар и временно, булимията на принцесата.

— Мисля, че целият този епизод бе най-голямото предизвикателство в живота ми — сподели принцесата.

Кралицата смятала, че откровеният разговор е минал добре и предложила да се срещнат отново на следващия ден. Но принцесата не отговори на поканата. Всъщност тя отказа да остане тази седмица в Уиндзор, с което наруши традицията, а в Аскът отиде само в два от четирите дни на надбягванията.

Единбургският херцог изстреля писмо, в което даваше ясен израз на разочарованието си, че принцесата не е дошла за втората им среща, след като той и кралицата са отделили време и са положили усилия да изслушат семейните им проблеми.

Но принцесата, разстроена от присъствието на Камила Паркър Боулс в Аскът, се оттегли в двореца Кенсингтън, наранена и гневна.

Именно отказът ѝ да остане в замъка през седмицата на надбягванията в Аскът стана причината за кореспонденцията между нея и Единбургския херцог.

По никакъв начин не може да се твърди, че кралицата и принц Филип не са имали най-добрите намерения да спасят кралския брак, но тяхната ангажираност бе интерпретирана различно. От този момент нататък те правеха всичко, което можеха, за да се избегне публична раздяла. Преценили бяха, че това деликатно и несигурно положение изисква умна глава. Странно обаче бяха решили, че умната глава е тази на принц Филип, който не се славеше с репутацията на тактичен човек. Въпреки това той се намеси като посредник. Не трябва да се преувеличава значението на ролята, която бе възприела кралицата — да съветва. До тогава те като майка и баща никога не се бяха намесвали в браковете на нито едно от децата си, убедени, че мъдростта се придобива само от житейския опит. Но твърдо бяха решили, че в този случай не могат да стоят настрана и да гледат как принцът и принцесата на Уелс оставят брака им да се разпадне. Както и Нейно Величество, принц Филип положи големи усилия да остане безпристрастен и да прояви разбиране към мъката на принцесата, но

подобно на всички посредници ролята му налагаше да бъде откровен и да казва някои сурови истини. На принцесата ѝ беше нужно да положи страшни усилия, за да се убеди, че той е възприел неутрална роля.

— Колко други съпруги трябва да обсъждат семейните си проблеми със свекъра си, вместо със съпруга си? — чудеше се тя в отчаянието си.

Когато се стигнало до обсъждане на личните взаимоотношения, принц Чарлс си заровил главата в пясъка, което за нея било още един знак, че кралското семейство не се държи нормално. Освен всичко друго, това ясно показало, че двете страни упорито отказват да се разберат в този водовъртеж от конфликтни емоции.

В интерес на истината принц Филип правеше повече от принц Чарлс да запази брака и независимо дали причината е била да спаси институцията или хората, той действаше добронамерено. Никой не можеше по-добре от него да разбере какво е да се ожениш в кралското семейство и да се откажеш от предишния си начин на живот в името на дълга. Големият проблем в използването на принц Филип като посредник беше, че той рядко се въздържаше от остри забележки и като човек, който не разбира принцесата, едва ли би могло да се очаква, че ще знае как да подходи към нея и как да се отнася към свръхчувствителния ѝ нрав. Стремеше се на всяка цена да бъде безпристрастен, но пипаше с ръкавици на леяр, а нужни бяха меки детски ръкавички. Бомбардирайки я с писма, той я разстройваше и вбесяваше с коментарите си, които според нея бяха жестоки. Тя не скъса нито едно от тези писма. Беше ги събрала на куп и вързала, и си ги пазеше — едно съвсем съзнателно съхраняване на истината, а за да е сигурна, че няма да се изгубят, направи им няколко фотокопия и ги разпрати на приятели, в които имаше доверие. На някои, като на телевизионния журналист Мартин Башир и на мен, бяха показани оригиналите.

Аз ги видях през 1993 година, Башир — през 1995-а. Седях с принцесата на стълбите на двореца Кенсингтън. Дори тогава, една година след като ги беше получила, тя продължаваше да клати глава като ги четеше. Много глупости и откровени лъжи се изписаха за тези писма. Доста по-късно вестниците, повлияни от силните преувеличения на търсещи сензация източници, уверяваха, че това са били „най-гадните писма, които Даяна някога е получавала“, че били

кратки, резки и написани на листове А5. Недопустимо е да се разнасят подобни крещящи неточности. В писмата имаше някои груби истини, но в тях никога не е имало злъч. Всъщност с времето в тях започна да се долавя разбиране и съчувствие. Изобщо не са били кратки и резки. Те бяха дълги и разхвърляни и някои от тях бяха по четири страници. Всичките бяха написани на хартия А4.

Мога да кажа, че противно на същите тези вестникарски писания, не мога да си спомня принц Филип някога да е използвал думите „блудница“ или „развратница“ в писмата си. Нито пък — друго нещо, което се тиражираше — да е обвинявал някога принцесата, че вреди на монархията.

Когато е сядал да ги пише, принц Филип безспорно е бил настръхнал от разкритията в книгата на Мортън, която бе излял с кориците, страница по страница, цялата. Той също страдаше от наранената си гордост, заради сина си и семейството си. Заради това той бе заел отбранителна позиция и това му пречеше да бъде обективен. Колкото и да се стремеше да бъде справедлив, от страниците като че ли все се размахваше обвинителен пръст.

Намерението му безспорно е било да изложи мислите си на хартия и да накара принцесата да се вгледа в себе си. Искал е да я разтърси, за да я накара да помисли повече за брака си, поведението си и мотивите си. Когато човек ги чете, може да стигне само до един извод — в своите очи той е бил жесток, за да е мил. От една страна той хвалеше принцесата за соловите ѝ пътувания и благотворителната ѝ дейност, после казваше, че като съпруга на принц Чарлс „е нещо много повече, отколкото да е героиня в очите на хората“. Забележките непрекъснато удряха по егото и духа на принцесата, защото идваха от човека, когото тя толкова много уважаваше още от първия ден, в който влезе в семейството. Това именно най-вече я тормозеше.

Преди да започне да се оправя, положението стана още по-лошо. Принц Филип заяви, че ревността е станала раковото образувание в техния брак. Принцесата прие това като нападка срещу нея. Той каза също така, че след раждането на принц Уилям нейното ирационално поведение в следродилния период е влошило нещата. Ролята ми на съпричастен иконом не бе забравена. Трепнах отново, когато херцогът припомни един от многото примери от времето, когато тя ме притискаше по телефона да ѝ казвам къде е принц Чарлс, след като

вечерта е напуснал Хайгроув. Той каза, че у неговия син дълбоко е залегнало съмнението, че принцесата е един ревнив шпионин — подслушва на вратите и разпитва иконома къде е принцът.

— Ако Чарлс беше честен с мен от самото начало, нямаше да има нужда да го подозирам в нищо — каза ми тя.

Доста е трудно да не подкрепиш подобна позиция. Щом съпругът продължава да се среща със своя стара изгора, всяка жена ще се опита да разбере какво става.

От действията на принцесата принц Чарлс започна да става подозрителен, а неговият потаен личен живот я караше да се съмнява в него. И принц Чарлс, и Единбургският херцог не успяха да забележат иронията на омагьосания кръг. Нанасяха ѝ удар след удар. Родителският уж съвет идваше опакован с бодлива тел: не била грижлива съпруга; била добра майка, но се държала много собственически с Уилям и Хари. Виждал съм я толкова пъти с момчетата и мога да кажа, че винаги ги обсипваше с обич и грижа. Искаше да е с тях по двацет и четири часа в денонощието, седем дни в седмицата. През уикендите държеше те да ходят в Хайгроув да се виждат с баща си. Само в кралския свят, където е прието ръката на бавачката да люлее люлката, любовта и вниманието, с които тя обсипваше децата си, могат да бъдат погрешно разбрани като стремеж към обсебване.

Но принцесата истински се смая, когато принц Филип повдигна трънливия въпрос за любовницата на мъжа ѝ. Той ѝ писа, че трябвало да бъде благодарна, че в началото съпругът ѝ бил прекъснал връзката си с Камила Паркър Боулс. Принц Чарлс чувствал, че прави „значителна саможертва“, прекъсвайки връзките си с нея и че принцесата „не била оценила онова, което той бил направил“. После дойде онзи удар, който я извади от равновесие и тя дълго плака. Принц Филип ѝ беше писал: „Можеш ли честно да погледнеш в сърцето си и да кажеш, че отношенията на Чарлс с Камила не са предизвикани от твоето поведение към него в семейството ви?“.

Принцесата бе обвинена, че е тласнала принц Чарлс в ръцете на жената, от която се опитваше да го откъсне. Дори година по-късно кръвта ѝ кипваше като се сетеше за това.

— Колко гадно еднакви са всичките и как се подкрепят един друг! — каза тя.

Принц Филип от една страна ѝ казваше, че не се опитва да разпределя вината между двамата, но от друга — хвърляше върху нея отговорността.

През лятото на 1992 година не виждах често принцесата в Хайгроув. Бракът им беше безвъзвратно разрушен. Но общуването с Единбургския херцог продължи и през есента. Някое от писмата му я докарваше до отчаяние, после пристигаше друго и събуждаше у нея надежди. Принцесата винаги му отговаряше. На първите му няколко писма отговорите ѝ бяха гневни. Едно писмо от херцога започваше по следния забележителен начин: „Ох!!! Опасявам се, че може би малко попрекавих в последното писмо...“. Накрая той се съгласи, че принц Чарлс носи същата отговорност за рухването на брака им и е същият инат като нея.

С промяната на неговото отношение, се промени и нейното. Колкото и тежки да ѝ се струваха мненията и забележките на свекър ѝ, тя се научи да уважава неговата честност. След като принцесата бе възразила срещу някои от коментарите му, писмата му станаха по-топли, по-любезни и по-внимателни. По-важното е, че за пръв път от средата на осемдесетте, когато започнаха неприятностите ѝ, тя почувства, че някой от династията Уиндзор си прави труда да я изслуша, без да се отнася към нея пренебрежително като към душевно разстроена и истерична. С откровеността си принцесата и Единбургският херцог бяха отстранили бариерите и извадиха на бял свят много неща, по които не се говореше. Принцесата виждаше усилията, които полагаше нейният свекър, правеше ѝ впечатление колко са дълги писмата му и го уважаваше за всичко това. Неговото поведение рязко се отличаваше от прибързаното заключение на някои други в кралското семейство, че болките ѝ са блънвания на луда жена. Ако някой само си беше направил труда да се позамисли, че промените в настроението ѝ, булимията и гневните пристъпи на кръсъци са били предизвикани от влудяващото я отчаяние, че просто не е имало кой да я чуе. Усети облекчение, почти чувство, че е реабилитирана, когато той ясно ѝ даде да разбере, че не приема твърдението, плод на извратеното невежество на някои в лагера на принц Чарлс, че била „душевно неуравновесена“ и „нестабилна“.

По-късно, *след* смъртта на принцесата, когато тя не можеше да се защити, отново бе хвърлено петно върху паметта ѝ с гнусното твърдение, че била страдала от гранично разстройство на личността. Кралската авторка Пени Джунър бе извършила цяло проучване на болестта за книгата си „Чарлс: Жертва или злодей?“, която излезе през 1998 година и „откри, че точно такова било поведението, характерно за Даяна“. Не трябва да се забравя, че за да стигне до това умозрително заключение, тя бе подпомогната от неизползваното изследване на Джонатан Димбли за книгата му „Принцът на Уелс“, която излезе през 1994 година.

Принцесата водеше трескав живот, който непрекъснато беше под светлината на прожекторите на световните медии. Ако страдеше от гранично разстройство на личността, изобщо не би успяла да се справи с бремето на задълженията в такава взискателна среда. Повярвайте на човек, който е живял с нея, който е наблюдавал как едно обикновено човешко същество се бори с един необикновен живот. Тя, най-просто казано, страдеше от проблем с храненето.

За щастие Единбургският херцог разбра този прост факт. В едно писмо той признава, че булимията може да засегне поведението на страдащия от нея и ѝ пишеше, че тя не може да бъде обвинявана за промените в поведението си, причинени от болестта. Това признание имаше огромно значение за принцесата. С един замах принц Филип се разграничаваше от зълчните неофициални подмятания, които в продължение на години я караха да мисли, че никой не я разбира и не се интересува от нея. Заради нейната памет днес нека светът приеме заключенията на херцога, направени още когато принцесата беше жива, а не писанията на дворецов автор и то след смъртта на принцесата.

Още по-голяма надежда ѝ даваше обстоятелството, че както кралицата, така и принц Филип продължаваха да вярват, че бракът може да бъде спасен, ако и двете страни направят компромиси. Херцогът дори изготви един списък на общите интереси и дейности, които могат да ги съберат отново заедно. Това засили оптимизмът, който принцесата все още хранеше. Въпреки цялото си огорчение и гняв принцесата продължаваше да обича принц Чарлс и поради наивност или други причини вярваше, че един ден могат отново да опитат да заживеят заедно. През 1992 година тя призна, че раздялата е

неизбежна и че дори може да е за добро. Тя обаче не вярваше, както се опитват да внушават някои кралски автобиографии, че бракът им е мъртъв, а че може да бъде върнат към живот от комата.

Херцогът беше разплаквал принцесата с някои от писмата си, но той я беше и размивал. Всъщност тя скачаше из стаята в необуздана радост, когато той изразяваше личните си мисли за Камила Паркър Боулс. Както той, така и кралицата отдавна дълбоко се безпокояха от приятелството на сина им с омъжена жена и категорично не го одобряваха, казваше той. После ѝ писа:

„Не одобряваме нито един от вас двамата да има любовници. За човек в неговата позиция Чарлс прояви глупост да рискува всичко с Камила. По никакъв начин не си представяме, че той може да се раздели с теб заради нея. Не мога да си представя, че човек с всичкия си ще изостави теб заради Камила. Подобна мисъл изобщо не може да мине през главите ни.“

Това потвърждаваше всичко, което принцесата искаше да знае. Не ѝ убягна и фактът, че Единбургският херцог вече завършваше писмата си до нея с „С най-топла обич — татко“.

Кореспонденцията им стана като спускане по ролокостър — минаваше през отчаяние, надежди, сълзи, после смях, инат и отстъпки. Споделяйки с мен онова, което преживяваше, принцесата сякаш търсеше независим свидетел, който да потвърди, че мнението ѝ за кралското семейство, за брака, двора, начина, по който се отнасяха към нея, усещаните от нея несправедливости не е изопачено мислене на болен мозък. Може би тя искаше също така да сподели, че в тези писма получаваше и подкрепа, сякаш имаше нужда от потвърждение на онова, което пишеше Единбургският херцог. Тя, разбира се, добре знаеше, че аз познавах кралицата и нейния съпруг.

Вярно е, че принцесата не понасяше критика, но в интерес на истината с течение на времето тя се промени и успя да ги накара да я разберат. Когато почина, тя бе станала вече голям почитател на Единбургския херцог. Въпреки болката, причинена от първите му

послания, тя казваше, че никога няма да забрави ролята, която той изигра като съветник.

Накрая добронамерената намеса на Единбургския херцог опря на камък. По вестниците се появиха нови скандални истории и принцесата правеше всичко възможно да потуши жаждата таблоидите за сензация. След плъзналите слухове за писмата на принц Филип тя направи следното изявление: „Твърденията, че Нейно Кралско Величество, кралицата и Негово Кралско Височество, Единбургският херцог не са проявявали към мен съчувствие и подкрепа, са неверни“. Принцесата отново се правеше на спокойна пред очите на хората в момент, когато всички признаваха, че с брака е свършено. Въпреки това Единбургският херцог продължаваше да упорства, твърдо решен да се запазят официалните отношения между принца и принцесата на Уелс и да надянат те маската на семейство заради монархията и страната. Всъщност именно принц Филип в личен разговор с принцесата в Балморал бе успял да я убеди да придружи принц Чарлс на посещенията му в Корея, след като тя вече бе казала, че предпочита да не ходи. Като реклама на брака им, това беше катастрофално пътуване. На 27 ноември драснах едно писъмце на приятелите си в Кентъки Шърли и Клод Райт: „Само някакъв голям скандал или публично изявление може да промени сегашното положение, но няма изгледи нито едното от двете да се случи тази година, освен ако не ни чакат някои драматични събития през следващите седмици. Аз ще остана в Хайгроув да се грижа за този, който живее тук. Убеден съм, че през 1993-а ще се случат много неща, но работата ми е съвсем сигурна и много се съмнявам, че нашият начин на живот ще се промени“.

Тогава не знаех, че в началото на месеца канцелариите на принца и на принцесата са били започнали вече да уреждат раздялата. В Хайгроув ние бяхме държани на тъмно. Принцесата е имала достатъчно основание да не ме информира, защото е знаела какво въздействие ще окаже това върху нашия живот.

Бях поръчал коледна елха за Хайгроув. Принцът се беше оттеглил в покоите си, а принцесата беше в Тайн енд Уеър с приятелката и секретарката си Морийн Стивънс. Денят в сряда, 9 ноември, започна като всеки друг. След това дойде новината, че в три

часа трябва да очакваме пристигането на Джейн, херцогиня на Стратклайд, личен пратеник на двореца. Още щом видяхме лицето ѝ, разбрахме, че носи лоша новина. Струваше ни се нечестно, човек, когото обичахме, да бъде натоварен с такава задача. Тя изглеждаше объркана. Вместо да започне светски разговор и да каже нещо приятно, инструктирана била в момента, в който пристигне, да позвъни на частния секретар на принца Ричард Ейлард. След като му се обади по телефона, тя ми каза да събера в кухнята целия персонал — Уенди, Пади, Лита и Барбара (дневните прислужници) и Марая.

Пристигането на Джейн бе планирано да съвпадне със съобщението на министър-председателя Джон Мейджър, че за съжаление, принцът и принцесата на Уелс са решили да се разделят.

Зад кулисите в Бъкингамския дворец, двореца Кенсингтън и Хайгроув всички в себе си бяха решили да правят всичко възможно да не се стигне до развод между принца и принцесата, независимо, че щяха да живеят разделени. Британската конституция трябваше да се запази, дори всичко друго наоколо да станеше на пух и прах.

Докато Джон Мейджър правеше изявление в Камарата на общините, Джейн се появи от трапезарията с тъга, изписана на лицето ѝ, изпълнена с дълбоко съжаление за трусовете, които щеше да предизвика.

— Мога ли първо да се срещна с Пол и Марая? — каза тя и ние я последвахме в трапезарията за прислугата.

— Моля ви, затворете вратата след себе си.

Седнах, хванал дясната ръка на Марая. След това Джейн започна с печален глас:

— Аз самата научих в тази минута. Карах към Хайгроув, без да знам защо идвам тук. Току-що беше съобщено, че Техни Кралски Височества, принцът и принцесата на Уелс възнамеряват да живеят отделно...

Беше неизбежно, но тъгата, която изпитахме като го чухме, накара сърцата ни да се свият. Джейн обаче не бе свършила:

— ... и Нейно Кралско Височество, принцесата на Уелс, иска вие двамата да отидете в Лондон да се грижите за нея.

Тя искаше аз да бъда в нейния екип, да работя заедно с иконома в Кенсингтън Харолд Браун.

Марая избухна в сълзи и проплака:

— Не вярвам. Не вярвам.

Ние с Джейн седяхме тихо, а Марая плачеше:

— Какво ще кажем на момчетата? Приятелите им са тук, училището им, къщата. Не, не!

Джейн се наведе и прегърна Марая:

— Не зная какво да ти кажа — каза тя.

Моите мисли също препускаха бясно, но в друга посока. Съобщението, според мен, бе толкова неизбежно, колкото и че бъдещето ми бе свързано с принцесата. Почувствах се силен, убеден, че нещата стават така, както трябва. Озадачен бях защо принцесата не ми беше казала по-рано. Това бе единственото, което не разбирах.

Уенди ни видя първа като излязохме от онази стая и влязохме в кухнята. Марая беше напълно разбита.

— Какво, за бога... — каза тя, спускайки се към нея.

— Мога ли сега да видя теб, Уенди? — каза Джейн.

След десет минути Уенди излезе. Бяха я освободили от работа. Чест ѝ прави, че погледна на ситуацията философски.

— И без това приближавам пенсионна възраст — заяви тя, загрижена повече за нас.

Насядахме около кухненската маса и останахме там през по-голямата част от следобеда, дълго след като Джейн си бе отишла. Размишлявахме върху промените с много чаши джин и тоник. Ролята на Пади не се промени и той се върна в конюшните. Двете прислужници изпаднаха в шок, защото ги изпратиха да си вървят вкъщи.

Уенди предложи на Марая цигара.

— В кухнята не се пуши, но какво значение има това сега — отбеляза тя и двете изпушиха цяла кутия с двацет цигари. Отново в Лондон. Друга служба. Друга кралска резиденция. Никога повече нямаше да видим принцесата или Уилям и Хари в Хайгроув.

Тази вечер, след като се беше върнала в Кенсингтън от пътуване в североизточната част на страната, принцесата ни позвъни в нашата къща. Едва ли някой друг можеше по-добре от нея да разбере колко ще се разстрои Марая пред перспективата да напусне провинцията и сегашния си начин на живот, за който винаги беше мечтала, и да отиде в Лондон.

— Не се тревожи, Марая — зауспокоява я принцесата, когато Марая отново се разплака. — На вас с Пол ще ви бъде по-добре тук при мен. Знам, че не искаш да се връщаш в Лондон, но аз ще се погрижа за всички ви.

Марая сложи слушалката. Толкова ѝ беше жал за принцесата. Знаеше колко е самотен животът ѝ в двореца Кенсингтън и че това, което се опитваше да направи сега, бе семейството, с което се бе сближила, да отиде да работи при нея, а не при съпруга ѝ. При раздялата принцесата бе включила семейство Бъръл сред нещата, които искаше да задържи за себе си.

Междувременно принцесата трябваше да се оправя с новата бомба, която ѝ бе хвърлена в плик от Бъкингамския дворец и насочена от ръката на Единбургския херцог. Докато адвокатите и съветниците от двата лагера провеждаха срещи на високо равнище, за да уговорят условията на раздялата, принц Филип излезе със свое собствено предложение — принцесата да се изнесе от апартаменти осем и девет на двореца Кенсингтън — главното ѝ жилище през последните десет години, за да остане то лондонската база на принц Чарлс.

Като алтернативно жилище, по-подходящо за майка с двама сина, които са в училище-пансион, херцогът ѝ предлагаше да се премести в съседния апартамент седем, който бе празен, занемарен и обитаван порано от семейство Клейтън — далечни роднини на кралското семейство. Принцесата отговори, че той е като килер и не подхожда за жилище на двама кралски принцове. За Единбургския херцог апартамент седем имаше специално значение. В него той бил отседнал в навечерието на сватбата си с кралицата на 20 ноември 1947 година.

Херцогът твърдеше, че така ще имат нещо като къща близък. Но жената, която щях да започна да наричам „шефката“, се заинати и отказа да отстъпи и на милиметър. Откровеността в отношенията ѝ с нейния свекър ѝ позволи да му разкаже точно как се чувства, без да се опасява, че ще предизвика смут. Тя му каза, че при никакви обстоятелства няма да се оттегли в полза на принц Чарлс. Той беше останал в Хайгроув и се готвеше да се нанесе в нов апартамент в двореца Сейнт Джеймс. Принцесата остана в апартаменти осем и девет, където щях да започна да служи само на нея, а Марая щеше да е прислужница с намалено работно време.

8. КЕЙ ПИ^[1]

— Искаш ли да гледаш филм? — попита принцесата.

Беше събота следобед в Кенсингтън. Току-що се бяхме върнали от пазар в близката главна улица. Готвачът си бе отишъл вкъщи за през деня и в хладилника за вечеря бе оставил салатата. „Къщата“ бе тиха. Следобедът беше свободен, без никаква програма и принцесата имаше на разположение няколко часа.

Тя бе застанала на прага на икономското помещение на приземния етаж, докато аз правех две чаши с нес кафе.

— Ти избираш филма. Дай ми пет минути — каза тя и се качи горе по ъгловата стълба, която плътно прилепваше до боядисаните наполовина в бяло и наполовина в жълто стени.

Двамата с нея можехме безкрайно дълго да разговаряме за филми и докато аз разбърквах кафето в бяло-сините керамични чаши, които тя предпочиташе пред порцелановите, знаех точно какъв да избира.

Колекцията ѝ изобщо не можеше да се сравнява с огромното количество филми, които имаха Уилям и Хари, но тя имаше няколко класически творби, повечето със сърцераздирателни любовни истории. Наричаше ги „сълзливите“.

Клекнах на пода в дневната и започнах да преглеждам заглавията на обложките. Касетите с филмите бяха подредени на две лавици в бял шкаф, който бе долната част на стигаща почти до тавана библиотека: „Отнесени от вихъра“, „Копринени чорапи“, „Моята прекрасна лейди“, „Цилиндър“, „Въртележка“, „Южният Пасифик“, „Дух“, „Английският пациент“. Погледът ми се спря на „Кратка среща“. Гарантирано сълзлив, който беше гледала повече пъти, отколкото съм ѝ правил черно кафе или сок от моркови.

— Ето този — казах ѝ аз, като влезе в стаята и пъхнах касетата във видеото.

Принцесата и икономът ѝ седнаха в двата края на триместното канапе в розово и кремаво райе, което бе обърнато с гръб към

махагоновото бюро и с лице към сивата мраморна камина в другия край на стаята. От прозорците с бели рамки, които бяха зад гърба ни, се процеждаше дневна светлина. На възглавницата между нас стоеше една кутия с носни кърпички Клинекс.

— Винаги плача на този! — каза тя, измъквайки една кърпичка и филмът започна.

Принцесата се намести в по-удобна поза и започна да подсмърча, когато една случайна среща прерасна в голяма любов.

Попитайте всеки, който някога е седял до нея на концерт или е гледал заедно с нея „Кратка среща“ — звуците на Рахманиновия Концерт за пиано номер две винаги я разплакваха. Когато парният локомотив потегли в кулминационната сцена и струнната музика изпълни стаята, до мен започнаха да се чуват хълцания. Принцесата бе полуобърната към мен и виждах сълзи да се стичат по бузите ѝ. Тя отметна глава назад и се засмя като видя, че и аз държах кърпичка в ръката си.

— И двамата сме толкова глупави!

Засмяхме се. Боже, колко се смяхме. И до ден-днешен музиката на Рахманинов ме кара да се усмихвам. Онази вечер и в безброй много други случаи тя безкрайно дълго пускаше концерта на портативния си CD-плейър, който носеше със себе си от една стая в друга. Или пък седяше на рояла до прозореца в гостната, който гледаше към задната част на градината на двореца, и свиреше мотиви от „Кратка среща“. Аз се промъквах горе, заставах незабелязано на вратата да я гледам как свири на тъмния роял, с притворени очи, зареяла се някъде надалеч в мислите си. Забравете за всякакви предмети и лични вещи. Тези звуци бяха най-важното нещо, което отнесох със себе си от Кенсингтън.

Но преди да можехме, тя или аз, да се чувстваме достатъчно спокойно в компанията на другия и да преживяваме заедно такива сърцераздирателни кино моменти, аз трябваше да си извоювам това право. Доверието идваше с времето. След като напуснах Хайгроув на първо място беше службата ми — първоначално работех заедно с колежата — иконом Харолд Браун.

Камионът, натоварен с цялата ни покъщнина, спря пред Олд Баракс, където апартамент номер две на първия етаж — две спални,

баня, дневна и кухня, стана новият ни дом. Сградата бе обърната с гръб към шумната, често задръстена Кенсингтън Хай стрийт и гледаше към много широка поляна. Триетажната, в червена тухла предна сграда на двореца Кенсингтън, или „Кей Пи“, както го наричаше персоналът, се простираше в югозападната част на градините Кенсингтън, които стигаха до западния край на Хайд Парк. Това място беше на светлинни години от провинцията в Глостършър. Пристигнахме в топъл пролетен ден през април 1993 година и се озовахме в един лондонски оазис, обграден от зелени площи.

Едно познато лице чакаше да ни посрещне. Принцесата на Уелс се усмихваше и държеше букет цветя за Марая. Кой друг шеф ще си направи труда и ще отдели време за такова нещо?

Когато Марая отвори вратата на колата, принцесата изглеждаше много развълнувана.

— Добре дошли! Добре дошли! Добре дошли! Ето ви най-после — каза тя, прегръщайки Марая, а Александър и Николас се спуснаха към нея и се притиснаха до краката ѝ.

Докато сваляха нещата от камиона, принцесата стоеше навън на слънцето, заинтригувана от покъщнината ни.

— О, колко харесвам хубав... — каза тя. — О, това е много хубаво, Марая, не знаех, че го имате.

След това плесна с ръце:

— Сега си отивам. Ще ви оставя да се устроите — и отмина по тревата към двореца.

Предстоеше ѝ да замине за Великден при сестра си лейди Сара Маккоркъдейл в Линкълншър. Беше приготвила великденски яйца за племенниците си.

Ние разгледахме апартамента. Килимите бяха нови, нови бяха и плочките на пода в кухнята. Олд Баракс е бивша конюшня, в която някога са живеели кочияшите и войниците, охраняващи двореца, който бил купен от крал Уилям III и кралица Мери II в края на седемнайсети век. Днес сградата Олд Баракс е разделена на жилищни помещения за хора от кралския двор. Нашите съседни бяха сестрата на принцесата Джейн и съпругът ѝ сър Робърт Фелоус — частен секретар на кралицата; генерал-майор Майлс Хънт-Дейвис — частен секретар на Единбургския херцог, сега кавалер на орден; Джими Джуъл счетоводителят на херцога; и г-н Роналд Алисън — пресекретар на

кralицата. Колегата ми иконом Харолд Браун нямаше служебно жилище. По някакъв начин, благодарение на връзките с приятели на високи позиции, някогашният помощник-иконом в Бъкингамския дворец си беше осигурил кралски апартамент в двореца Кенсингтън. Той беше известен като слугата, който живее сякаш е от кралското семейство и апартамент шест беше великолепният му дом. Работехме с Харолд Браун поотделно, поделяйки си деня на две смени, за да бъдем през цялото време за всичко на разположение на принцесата.

Но първият ми ден в Кей Пи беше четири месеца по-рано. Когато тогава влязох в двореца, принцесата се здрависа с мен и каза:

— Сега си част от моя отбор. Добре дошъл в А-отбора!

През седмицата работех в града, а в уикендите се връщах в Хайгроув да видя Марая и момчетата, докато ни се подготвяше апартаментът. Пътуването беше уморително, но не повече, отколкото за принцесата през предходните две години. За Марая беше неудобно да продължава да живее в имението Хайгроув. На нея и на момчетата бе казано, че не им се разрешава повече да ходят до главната къща. Всеки би си помислил, че в къщата ни се е появила чума, защото към нас се отнасяха като към низвергнати. В очите на персонала ние вече не принадлежахме към него. Не мога да кажа, че не бяхме предупредени. Камерхерът на принц Чарлс Майкъл Фосет ни каза преди раздялата:

— Внимавайте коя страна ще вземете. Не забравяйте, че принцът ще бъде крал един ден.

Той бе предан на принца, но аз бях избран от принцесата. Тя не ме наследи, нито пък аз бях назначено лице, подобно на флигел-адютант, изпратен да служи, или охранител — изпратен от полицията. Тя ме беше поискала и аз нямаше да я предам.

Но Марая, която все още живееше в Глостършър, страдаше. През първите седмици на 1993 година при Лита Дейвис — дневна прислужница в Хайгроув отишъл човек от лагера на принц Чарлс и я попитал защо поддържа приятелство с Марая: казал й, че ще е най-добре да спре да контактува с нея. Лита беше непреклонна и не желаше да я учат кой да й е приятел.

После ѝ отпратили друго, още по-строгово предупредение. Казали ѝ да не обсъжда с Марая какво става в Хайгроув.

На следващия ден Лита обяви, че напуска.

В лагера на принца очевидно цареше дълбоко безпокойство, че принцесата все още имаше свои хора в Хайгроув. Това показваше колко тежко бе станало положението и убеди накрая Марая, че бяхме направили правилния избор.

През първата седмица, в която цялото ни семейство се бе събрало вече в Кей Пи, принцесата беше извънредно гостоприемна и щедра, сякаш искаше да изличи всякакви съмнения, каквито евентуално бихме могли да имаме, задето сме напуснали провинцията. Денят, в който тя се върна от посещение при сестра си за Великден, изведе Уилям и Хари, Александър и Ник на разходка в Торп Парк в Бъркшър. Принцесата, облечена с черно кожено яке и с черни джинси, им подари един незабравим, изпълнен със забавления ден. Беше купила и на четирите момчета водни пищови и се бе спускала заедно с тях по пързалките. Малкият Ник беше само на пет години тогава и почти през целия ден не се е пускал от ръката на принцесата. Тя го наричаше „мъничкия ми прелъстител“. Този ден, когато фотографите от вестниците ги бяха преследвали навсякъде, където отидеа, тя го бе носила на конче на гърба си и го бе качвала и на раменете си.

На следващия ден „Сън“ посвети цяла страница на това събитие под заглавието: „УИЛС И ХАРИ СЕ УЧАТ ДА СА СРЕД НАРОДА В КОМПАНИЯТА НА СИНОВЕТЕ НА ИКОНОМА“. В статията се цитираше кралския фотограф Джим Бенет, който казал нещо, отдавна известно на всички ни: „Принцесата се отнася към синовете на иконома като към свои. Ако сте случаен наблюдател и не знаете, че тя е принцесата на Уелс, ще си помислите, че това е някоя млада майка с четири деца“.

Същата седмица придружих принцесата в кралската опера Ковънт Гардън да гледаме балета „Дон Кихот“. Сервирах вечеря в задната част на кралската ложа за принцесата и няколко нейни приятели. В мрака гледах за пръв път в живота си балетно представление. Намирах костюмите и музиката невероятни.

Като се върнахме в Кей Пи, отидох в икономското помещение — миех някакви съдове, когато принцесата подаде глава иззад вратата:

— Как ти се струва? — попита тя.

Това беше шансът ми да впечатля далеч по-знаещата си шефка с моя елементарен коментар и да ѝ покажа, че новопривлеченият от нея към изкуството не е отчайващ невежа. Казах ѝ, че според мен е било изумително. След това я попитах на нея харесало ли ѝ е.

— Пълен боклук — отсече тя и прихна да се смее, като видя изненадата на лицето ми.

През четирите месеца преди да се преместим в Олд Баракс, спях в една най-обикновена стая с едно легло на най-горния етаж, където бяха детските помещения: апартаменти осем и девет заемаха три етажа в централната част на Кей Пи във формата на Г и гледаха към задната част на двореца. Общо стотина души живееха в Кей Пи и четири приближени до кралицата семейства. Всички те си имаха свой самостоятелен живот, със съответните частни секретари, флигел-адютанти, придворни дами, икономии, шофьори, прислуга, лични камериерки, готвачи и полицейска охрана. Апартаментите на принцесата бяха скрити зад фасадата в северния край, където не се виждаха. До тях се стигаше по дългата алея, която минаваше покрай Олд Баракс и продължаваше право напред покрай редица от малки къщички за други членове на персонала. След това алеята правеше остър десен завой и отвеждаше посетителите до задната част на двореца, където бе входът за апартамент осем с изглед към малка поляна. Прозорците му в джорджиански стил гледаха надясно към заградената със стени частна градина на принцесата, където тя си почиваше през летните месеци. Това беше убежището ѝ в центъра на столицата. Всеки ден, след като изгрееше слънцето, разпъвах шезлонг, поставях върху него хавлиена кърпа, а отдолу на сянка — изстудена бутилка с вода Волвик.

— Толкова е тихо тук вътре — има някакво спокойствие, което е трудно да обясниш — казваше тя.

Принцесата можеше часове наред да се пече, да чете или да слуша музика от CD-плейъра си.

Частният ѝ живот, както и посетителите, които тя не искаше да бъдат видени, бяха допълнително защитени с наличието на таен вход до апартаментите. До него се стигаше през един свод, над който се издигаше боядисана в бяло кула с часовник с черен циферблат. Кулата на покрития с камъни Клок Корт беше единствената част на двореца, над която нямаше охранителни камери по настояване на принцеса

Маргарет, също ревниво пазеща частния си живот. Минавайки по този път гостите, не попадаха под наблюдаващите погледи на полицията. За мен това се превърна в утъпкан път, тъй като в задълженията ми влизаше да посрещам някои гости и да ги вкарвам през задния вход.

Дворецът Кенсингтън не беше уютният дом, за който принцесата толкова често бе мечтала. Но той беше крепост, която тя намираще за свръхсигурна за себе си, за Уилям и за Хари. След 1992 година, когато той стана само неин дом, тя се постара вкусът ѝ да се чувства във всички стаи. Принцесата се освободи от килимите с емблемата на принца на Уелс. Тя обаче не изличи подобно на принц Чарлс, както невярно се твърдеше навремето, всякакви спомени за съпруга, с който се бе разделила. Държеше сметка, че това е домът и на нейните синове, затова смяташе за напълно нормално в много от стаите да има снимки на „татко“.

Но стигнеше ли се до фотографии, образите на Уилям и Хари имаха пълен монопол. Върху стените в прасковен цвят на гардеробната стая, която тя прекосяваше на път от спалнята за банята, имаше около двайсет официални портрети с размери 35×22 мм на принцесата с Уилям и Хари, правени през годините от Патрик Демаршелие — черно-бели снимки — небрежни пози във фотостудио, на които почти навсякъде двете момчета са прегърнали майка си. Освен снимките имаше и техни рисунки от училище, поставени в рамки.

Където и да се погледнеше в апартаментите, образите на Уилям и Хари на различна възраст се вираха от всяко ъгълче: на пианото в приемната, на бюрото на принцесата в дневната и върху масата в ъгъла; по стените в коридорите. Казано просто, момчетата бяха нейният живот.

Тя превърна кабинета на принц Уилям в дневна на Уилям и Хари, само на няколко метра по-нататък от нейната. Много смях падаше в тази стая. Моите синове идваха при принцовете, за да видят кой ще победи в бойните игри на плейстейшън. Всички момчета сядоха на зеленото канапе пред телевизора и с часове седяха като хипнотизирани. В дневната си принцесата нямаше нещо да обича повече от това да слуша възбудените писъци на децата. Вечерно време тя се хранеше понякога със синовете си в тяхната стая. Уилям обичаше да гледа болничната драма на Би Би Си „Жертви“ заради кръвта, която се лееше, докато майка му и Хари се превиваха уж от болка на

канапето. Или пък гледаха „Среща с непознат“ по Ай Ти Ви и се опитваха да събират нещастни двойки.

Грабвай номер едно — изпискваше принцесата, а момчетата нарочно избираха някой друг.

— Не, номер две, номер две — надвикваха я те.

Настроението спадаше, когато момчетата заминаваха при баща си или и училищния си пансион. Принцесата никога не пропускаше да каже, докато стоеше на вратата и им махаше:

— Ще ми липсват момчетата!

Когато малките принцове ги нямаше, принцесата им пишеше безкрайни писма. Почти всеки ден, понякога по два-три пъти на ден. Писмо. Картичка. Във всяко писмо тя даваше израз на желанието си час по-скоро да ги види, за да ги обсипе с целувки и прегръдки.

Принцесата започна 1993-а сякаш това щеше да е най-хубавата година в живота ѝ. Станала беше нова жена. Не ѝ се налагаше повече за всичко да се съобразява с други. Тя направи успешни слови пътувания до Зимбабве и Непал. Придружаваше я баронеса Чокър, като министър на отвъдморското развитие. Министър-председателят Джон Мейджър и Форин Офис подкрепяха мисиите ѝ. Независимо че се беше разделила с престолонаследника, тя имаше пълната подкрепа на правителството. Принцесата бе пътуващ посланик и работеше за Великобритания. Толкова за ревнивите снайперисти от старата гвардия, които напразно се опитваха да я представят за „неточно оръдие“. Тя ги остави далеч зад себе си, в друга епоха.

Принцесата все повече и повече работеше с Международния Червен кръст и все повече се ангажираше в кампанията срещу СПИН епидемията и бедността. Започна да взема уроци по ораторско майсторство, за да бъде по-убедителна в речите си същата година за бездомните, заразените с вируса на HIV, по въпросите на душевното здраве и тежката съдба на страдащите, както тя самата преди време, от булимия. От обществените си задължения тя се хвърляше в лични радости — концерт на Елтън Джон, балетът „Ромео и Жулиета“, филмът „Книга за пустинята“, театралното представление „Ласкателство“.

Високият ѝ дух беше заразителен и докато по-рано в Хайгроув цареше мрачно настроение, слънце озаряваше Кенсингтън. Животът беше естествен и освободен. В края на месеца, за да повдигне духа на персонала, тя даваше „празничен обяд за А-отбора“. Принцесата свиреше на пиано. Ние пиехме. Пеехме. Танцувахме.

Сякаш за да подчертае новопридобитата си свобода, през 1993 година тя се раздели с полицейската охрана, отхвърляйки с това и последните останки от предишния живот, който бе оставила зад гърба си. Тя имаше чувството, че полицейските охранители са служебно задължени да докладват на началниците си къде ходи. Шефът на охраната бе не някой друг, а самият инспектор Колин Триминг — отговарящ за охраната на принца на Уелс. И така, вече независима, тя седна на бюрото си и взе важно решение. Този ден, когато ѝ внасях кафето, тя взе решението: „Самоуважение“ — написа на едно листче, подчерта думата и го сгъна. „Увереност“ — написа на друго и го сгъна. „Щастие“ — сгъна го. После написа „Полиция“ и му драсна кръст отгоре.

Свикнах с високия глас на принцесата, чуруликащите звуци, които се носеха надолу по широкото стълбище с белия парапет и лакираните дървени мерила.

— Долу ли си, Пол? — викаше тя отгоре.

От това стълбище тя винаги ме викаше. То беше за нея и „модният подиум“, където обичаше да застава и да се завърта в някоя нова рокля, която искаше да ни демонстрира; или пък мястото, където сядахме заедно — принцесата винаги едно стъпало над мен — да си говорим, да преглеждаме писмата, които е получила, или пък, ако имаше нужда от помощ — да съчиним заедно някое писмо.

Често я чаках там, когато я нямаше. Тя връхлиташе през предните черни врати, минаваше през тесния входен коридор, завиваше наляво под един свод и влизаше във вътрешното антре, после минаваше под още един свод и стигаше до стълбите, които я отвеждаха до първия етаж в покоите ѝ. Принцесата често пъти се навеждаше през парапета и ме викаше от площадката:

— Идваш ли да пазаруваме, Пол? След пет минути съм готова.

Грабвах палтото си и тръгнах с нея надолу по алеята, прекосявахме Кенсингтън Чърч стрийт, спускахме се надолу по Чърч Уок и излизахме на главната улица срещу Маркс & Спенсър.

— Хайде да отидем до У. Х. Смит. Ще купим някои компактдискове за момчетата — казваше тя, имайки предвид както своите, така и моите синове.

На път за компактдисковете тя се спираше край сергиите с хумористични картички, четеше надписите и се смееше. И до ден-днешен чувам този смях.

— Прочети тук! Видя ли картинката? — и се превиваше понякога от смях.

Където и да отидехме, след нас тръгнаха тълпи. Човек не можеше да не забележи интереса у присъстващите, когато принцесата се смееше на картичките. Висока. Руса. Красива. С никой не можеш да я сбъркаш. На Кенсингтън. Хората не вярваха на очите си, че тя е сред тях. След това се мушвахме в аптеката или в Маркс & Спенсър, където тя ставаше нещо като магьосник, зад който се понасяше малък антураж, преструващ се, че ще пазарува.

Някои хора направо не вярваха на очите си.

Един ден в У. Х. Смит две жени бяха застанали до нас и си шепнеха, но така, че да ги чуем:

— Това е тя — заяви първата жена.

— Разбира се, че не е. Само прилича на нея — отсече приятелката ѝ и продължи да си пазарува, без да ни обръща внимание. — Принцесата? В У. Х. Смитс? Като всички останали? Невъзможно.

Когато пазарувахме, винаги се отбивахме в У. Х. Смит и се връщахме в двореца с няколко списания — „Вог“, „Татлър“ — да има нещо леко за четене. После тя надписваше картичките, които беше купила и ги пращаше на Уилям и Хари в училището-пансион в Лъдгроув с няколко компактдиска и филми. Един ден тя, както обикновено, ме покани да отидем да пазаруваме и ние пак се озовахме в У. Х. Смит. Не знаех тогава, че това посещение е било със специална цел — да ме представи на свой верен съюзник — Ричард Кей от „Дейли Мейл“. Този път купихме повече сидита и картички и тъкмо излизахме, когато влезе не друг, а „Рикардо“, както се обърна тя към него. Принцесата изрече традиционните „О, колко ми е приятно да те видя тук“, изчерви се и започна да се смее. В моята работа бях свикнал

да съм подозрителен към журналистите, но този беше различен. На Флийт стрийт има и свестни хора.

— О, съжалявам — каза журналистът и ни отвори вратата да минем.

Бях чел през годините неговите неща в подкрепа на принцесата.

— На него му имам доверие — каза тя като отминахме.

Разбрах.

Службата ми в Кей Пи означаваше, че трябваше да свикна с начина на живот на друг член на кралското семейство. Всяка сутрин между седем и седем и половина в спалнята на принцесата влизаше личната ѝ камериерка да я събуди, но тя винаги беше станала доста преди това.

Аз стоях в коридора между трапезарията и кухнята, където Мървин Уичърли или Дарън Макгрейди приготвяха закуската. Принцесата се появяваше с боси крака от другия край на коридора в бял хавлиен халат, без никакъв грим и с разрошена коса. Веднага щом я видех, отивах в кухнята да приготвя каничката с кафето.

Когато отнасях ръчно рисуваната каничка Херенд в трапезарията, тя вече седеше на един от четирите плетени бамбукови столове около масата, покрита с бяла ленена покривка. Принцесата изяждаше половин пресен грейпфрут и прехвърляше вестниците, които ѝ подреждах по същия начин, както и за кралицата: „Таймс“, „Дейли Телеграф“, „Дейли Експрес“, „Дейли Мейл“ и „Дейли Мирър“. Отгоре обаче нямаше „Спортинг Лайф“. Влизах в стаята, от чиито пурпурни стени лъхаше утринна топлина и заставах на полуотворената врата. Чаках там, докато видех, че тя вдига очи от вестника.

Това беше сигналът. Покланях се бързо:

— Добро утро, Ваше Кралско Височество.

С течение на времето моето настояване да я наричам „Ваше Кралско Височество“, както беше традицията, все повече я дразнеше.

— Пол, моля те, не го прави. В тази стая сме само ние двамата. Просто няма нужда — казваше тя.

Аз обаче държах да спазвам протокола. Това беше единственият случай, когато не слушах шефката. Ако тя искаше от мен да прекося професионалната линия, която ни разделяше, за да попадна в нейния

свят, това беше прекрасно. Но обръщайки се към нея с Ваше Кралско Височество, показвах уважение и подчертавах ролята си. Трябваше да показвам това уважение, дори когато поради изключително земната си природа тя не го искаше от мен. Всяка сутрин от 1993 година до деня, в който тя почина, я наричах „Ваше Кралско Височество“.

Отивах до ниския бюфет и слагах филия пълнозърнест хляб в тостера. След това говорехме малко за предната вечер и какво ни предстоеше през деня. Често, когато се обърнех, виждах я да пъха лъжица със сребърна фигурка на края на дръжката, представляваща кошер, в буркан с бял мед после да облизва лъжицата. Понякога ме питаше дали съм видял вестниците. Невинаги беше лесно да ѝ отговоря, особено когато бях забелязал някоя негативна статия. Ако някой вестник липсваше, тя знаеше, че го няма, за да я предпазя от лоши новини.

— О, разбира се, че не искате да видите това — ѝ казвах в такива случаи, знаейки много добре, че само съм подпалил любопитството ѝ и тя ще направи всичко възможно да намери вестника.

Вестникът, който тя никога не четеше на закуска, беше „Сън“. Това не означаваше, че не хвърляше поглед върху броя на Мървин в кухнята, когато беше оставен на таблата над телефона.

Понеделник, сряда и петък бяха дни за спорт — понякога в Челси Харбър Клъб, друг път — в приемната, където Харолд и аз трябваше да бутаме назад мебелите, за да направим място за принцесата и фитнес треньорката ѝ Каролан Браун или Джени Ривет. По-късно карах принцесата с една от колите ѝ до гимнастическия салон в Ърлс Корт. Заниманията по фитнес ставаха понякога преди закуска. След раздялата графикът в Кенсингтън се налагаше да е гъвкав в зависимост от това дали Уилям и Хари са се върнали от Лъдгроув и са с майка си, или са с баща си в Хайгроув. Принц Чарлс държеше уговорките за посещенията да бъдат сякаш издялани от камък — всеки две-три седмици пишеше на принцесата като ѝ изпращаше списъци с датите, на които може да е на разположение за месеци напред. През 1993 година той назначи Тиги Лег-Бърк да му помага да се грижи за Уилям и Хари. Тя бе повече помощничка, отколкото бавачка, но принцесата беше бясна, когато вестниците започнаха да я наричат втора майка. На безброй много вестникарски снимки Тиги — добродушна млада жена, която водеше тих живот в

скромна жилищна кооперация в Батърсий, се виждаше да участва в разни лудории с Уилям и Хари. Постепенно тя стана доверено лице и лична приятелка на принц Чарлс и принцесата започна да вижда в нея заплаха.

Принцесата казваше, че едно от удоволствията, на които държи, бе всяка сутрин да си мие косата и после да я суши със сешоар, което задължително влизаше в дневната ѝ програма. Първо това го вършеше фризьорът Ричард Далтън, а после Сам Макнайт — и двамата ѝ станаха доверени лица. Имаше много весели моменти с принцесата, фризьора и иконома и тя винаги ГОВОРЕШЕ ПО-ВИСОКО, ЗА ДА СЕ ИЗВИСЯВА ГЛАСЪТ Ъ НАД ШУМА ОТ СЕШОАРА!

Когато виждаше изображението ми в овалното огледало над тоалетката, тя викаше:

— ВИЖ ТОВА!

Можеше да е някое писмо или нещо друго — снимка в списание или коментар във вестник. Никой друг, освен личната камериерка, иконома, фризьора и камериерката нямаше достъп до нейната светая светих. В такива моменти тя беше напълно естествена, спокойна, общителна — такава, каквато светът не може да я види. Вкъщи за мен тя беше едно свежо бодро момиче, свалило маската на кралската си принадлежност и уязвимо, както всеки друг човек. Излезеше ли обаче от входната врата, безупречна в някой от многобройните си изумителни тоалети, тя черпеше от вътрешните си сили и крачеше с царствена увереност. От белия хавлиен халат до роклята на Катрин Уокър или костюма на Шанел — виждах всяка сутрин тази забележителна трансформация и винаги се изумявах как го прави.

Една стая в двореца с формата на Г и с размерите на малка спалня побираше стотиците ѝ дневни рокли, костюми, сака, панталони и официални рокли във всякакви цветове, които съставляваха гардероба ѝ. Те висяха на закачалки над лавиците със стотиците ѝ чифтове обувки, скрити зад завеси от тавана до пода. Дори подредбата в гардероба бе безукорна. Костюм Шанел в синьо и бяло висеше точно над подходящите за него сини велурени обувки; розов костюм на Версаче с розови кожени обувки отдолу; аленочервено робманто на Катрин Уокър и чифт червени атлазени обувки отдолу.

Седмицата на принцесата можеше да бъде пълна с ангажименти навън тя ходеше в графствата или посещаваше събрания на

благотворителни организации в столицата. Когато графикът ѝ позволяваше, обядваше в двореца или на педя от него — в Лонстън Плейс или в Сан Лоренцо на Найтсбридж. Обядът беше за принцесата възможност за социални контакти и тя предпочиташе да обядва с някой гост от кръга от близките си приятели: Лусия Флеша де Лима, Роза Монктън, Сузи Касъм, лейди Анабел Голдсмит, Джулия Самюъл, Лора Лонсдейл, астроложката Деби Франкс и най-близкият ѝ съюзник в кралското семейство Сара, херцогинята на Йорк. Принцесата се заобикаляше с хора като нея. Много често в неделя ходеше в дома на херцогинята във Вирджиния Уотър, близо до Уиндзор, или у лейди Анабел Голдсмит в Ричмънд. И в двете къщи сигурността бе на ниво и имаше плувни басейни, така че Уилям и Хари бяха на безопасно място и имаше какво да правят.

Ако принцесата се случеше да обядва сама в двореца, често сядаше на висок стол пред бара за закуска, който гледаше към кухнята и се шегуваше с готвача и с мен. Обядваше само едно ядене, но винаги със салата и леденостудена вода „Волвик“. Ако съм запазил някакъв образ от тези бързи обеди на принцесата, то това е как седи, притиснала мобилния си телефон на рамото с глава, говори с ъгъла на устата си и едновременно действа с вилицата и ножа.

Когато излизаше от Кей Пи, изпращах я до колата. Независимо дали щеше да се вози или да шофира, чаках докато се настани вътре, след това се навеждах, вземах колана и го премятах през нея.

Когато имаше излизане, тя винаги се връщаше до седем и половина и тогава ѝ правех чаша от любимия ѝ чай от корени от джинджифил. Вечерята беше първа на грил или някакви макарони; или печени картофи с малко хайвер, който ѝ се сервираше със сос винегрет. Принцесата често вечеряше без компания. Сервирах ѝ върху дървената количка, която докарвах в дневната пред канапето в райе, където тя сядаше в белия си хавлиен халат. Вечерите бяха най-самотните, най-тихите моменти за принцесата. Готвачът го нямаше. Личната ѝ камериерка я нямаше. А частният ѝ секретар Патрик Джефсън никога не влизаше в личния ѝ свят по това време. Офисът му беше в двореца Сейнт Джеймс, където той работеше от девет до пет. В края на деня, когато принцесата си отдъхваше от изпълнените с движение и ангажменти сутрини и следобеди, я опознах повече в личен план. Тя беше спокойна и приказлива.

Разбирах, че тъй като Уилям и Хари са на пансион, държеше да не бъде оставена сама като й сервирах вечерята от две ястия.

— Остани малко — не помня колко пъти ми е казвала тя.

Стоях, подпрян на тапициран стол и разговаряхме как е преминал денят й, моят ден, за седмицата пред нас, за това какво казал той, какво казала тя. Или пък как се развиваше действието в Коронейшън стрийт и Бруксайд. Тези разговори късно вечер биваха кратки или продължаваха дотолкова, че забравяхме кога са започнали. Понякога новините по телевизията в десет бяха сигнал за лягане. Аз изкарвах количката навън, а тя ставаше от канапето и ме следваше в преддверието, което се използваше като икономско помещение на първия етаж. Там аз миех съдовете, а принцесата ги подсушаваше.

— Какво мислиш, че ще ми донесе утрешния ден? — питаше тя.

Принцесата смяташе, че всеки ден носи нова драма, нов проблем или изключително сложно събитие.

— Каквото и да се случи, ще се справим — отговарях аз.

Когато дойдеше време за лягане, тя изчезваше надолу в коридора, подскачайки като момиче, сякаш неочаквано отново бе почувствала прилив на енергия, очаквайки с нетърпение следващия ден. Аз вървах на няколко крачки след нея и гасях лампите по пътя й, с изключение на една — лампата в коридора пред спалнята й. Като дете я е било страх от тъмното и като възрастна предпочиташе да спи на полуосветено.

Преди да влезе в спалнята си последните й думи винаги бяха едни и същи:

— Лека нощ, Пол.

— Лека нощ, Ваше Кралско Височество — казвах аз.

Тъй като принц Чарлс беше взел Хайгроув, принцесата нямаше къде да ходи през уикендите, което много й липсваше. И дума не ставаше тя да напусне двореца Кенсингтън, но още от началото на 1993 година започна да търси място за свое убежище, където тя и момчетата да могат да прекарват дългите уикенди. Разбира се можеше да отиде при херцогинята на Йорк или при лейди Анабел Голдсмит „но е такова бреме да разчиташ на тях през цялото време“, казваше тя.

Неочаквано спасение бе предложено от най-неочаквано място — брат и граф Спенсър. Странно беше, че той се притичва на помощ на сестра си, тъй като не бяха близки. От сватбата й през 1981 година

братът и сестрата не се бяха виждали повече от петдесет пъти. Помежду им се бе промъкнала отчужденост, макар в детството си да са се обичали. След като принцесата обаче го бе помолила, графът ѝ предложил да използва Гардън Хаус, която е в единия край на имението Олторп срещу годишен наем от 12 000 лири.

— Това разрешение е направо мечта — каза принцесата. То ѝ гарантираше неприкосновеност, а освен това край главната къща имаше плувен басейн. Брат ѝ, ѝ бе обещал чистачка и градинар.

В писмо до сестра си от 3 юни 1993 година графът пишеше: „Виждам, че имаш нужда от място в провинцията, където да ходиш, и съм доволен да ти предложа такова, стига да не се вършат пакости в имението. Струва ми се, че Гардън Хаус идеално отговаря на нуждите ти. Добре ще бъде, освен това, да имаш свой собствен плувен басейн“. Той дори предлагаше да направи нова порта като мярка за сигурност, за да се държат фотографите надалеч.

Докато четеше това писмо, принцесата вече си представяше как подрежда малката къща. Тя бе толкова пленена от идеята, че един ден в началото на юни 1993 година тръгна за Олторп в девет сутринта заедно с Дъдли Поплак и с храна за пикник, приготвена от готвача ѝ. Мечтаеше си за идилични уикенди с Уилям и Хари в новия ѝ дом.

Петнайсет дни по-късно мечтата ѝ бе разбита на пух и прах, когато брат ѝ неочаквано оттегли предложението си. Той ѝ писа: „Съжалявам, но реших, че не е подходящо да ползваш Гардън Хаус. Има много причини, повечето от които се отнасят до неизбежното присъствие на полицията и журналистите. Предстои ми да изпратя там висш чиновник и ми трябва къща за него. Зная, че това, което правя, е добро за съпругата и децата ми. Съжалявам, че не мога да помогна на сестра си! На теория би било прекрасно да бях помогнал и наистина съжалявам, че не мога... Ще бъде наистина чудесно, ако решиш да наемеш някоя къща (извън имението)“.

Принцесата препрочиташе писмото отново и отново, изумена от това обръщане на сто и осемдесет градуса.

— Как можа да постъпи така с мен? — беснееше тя, после се обля в сълзи.

Той знаеше, че тя толкова много иска да отиде в Гардън Хаус и това най-много я озадачаваше. Когато няколко дни по-късно брат ѝ се обади, тя му тресна телефона.

— Не искам да му чувам гласа — отсече принцесата.

Почти веднага изля гнева си върху листовете за писма, с червени краища и с нейния монограм. Тя му писа точно какво мисли за него като брат и колко засегната се чувства. Граф Спенсър навярно се е досещал за цялата жлъч, която може да има в едно такова писмо и го върна, без да го е отворил. Изпрати ѝ го обратно в плик с трето писмо, което ѝ бе написал на 28 юни: „Като знам в какво състояние бе онази вечер, когато ми затвори телефона, съмнявам се, че прочитането на това (писмото на принцесата) ще помогне на отношенията ни. По тази причина ти го връщам, без да съм го отварял, защото това е най-добрият начин да възстановим приятелството си“.

Това приятелство обаче бе разрушено завинаги. Колко странно, при това положение, че след смъртта ѝ граф Спенсър реши да приеме сестра си и да я погребее на острова в имението си. Изведнъж се оказа, че чуждото присъствие, което толкова много го притесняваше, сякаш вече беше без значение. Днес той всяка година приканва журналистите и хиляди посетители да прекосяват вратите на имението, за да видят направения от него музей за Даяна и да купуват сувенири.

Разривът през 1993 година се задълбочи още повече, защото принцесата отказваше да говори с брат си, когато ѝ се обаждаше по телефона. За да комуникира с нея, граф Спенсър трябваше да изпраща писма до частния ѝ секретар Патрик Джефсън. След това през септември той нанесе на сестра си друг съкрушителен удар, като поиска от нея да му върне диадемата на фамилията Спенсър, която бе носила на сватбата си през 1981 година и ѝ бе много скъпа. Като принцеса на Уелс диадемата бе неизменна част от кралското ѝ облекло — тя я носеше на официалните банкети в Бъкингамския дворец, при откриването на сесията на парламента, на дипломатически приеми. В писмото си до Патрик Джефсън граф Спенсър пишеше, че диадемата е била дадена на принцесата само „под наем“, тъй като дядо му му я е завещал на него през 70-те години. „Тя трябва да бъде върната сега на истинския ѝ собственик“, пишеше той. В продължение на дванайсет години не бе повдиган въпросът за собствеността на диадемата и принцесата смяташе, че той го поставя сега заради разногласията им във връзка с Гардън Хаус. Графът смяташе, че новата му съпруга Виктория трябва да я носи.

Диадемата не беше само символ на кралския статут на принцесата. Тя беше спомен от сватбения ѝ ден. Принцесата не искаше обаче да направи на брат си удоволствието да разбере, че това ѝ причинява болка. През октомври същата година диадемата му бе върната. Аз трябваше да я извадя от сейфа, където тя стоеше в кутия заедно с други неща, които принцесата наричаше „съкровени“ — възелът на влюбените, диадемата с перли и диаманти, която кралицата ѝ бе дала като сватбен подарък. Поне можеше да си задържи уиндзорската диадема.

Междувременно в Кей Пи имаше промени в персонала, които се отразиха върху живота в Олд Баракс. Откакто се преместихме от Хайгроув, Марая беше прислужница с малко задължения. След оставката на Хелена Роуч тя бе повишена до лична камериерка и трябваше да работи на половин работен ден заедно с по-старшата лична камериерка Хелън Уолш, която беше на пълен работен ден. Назначаването на Марая създаде някои домашни проблеми в семейство Бъръл, защото изведнъж от ангажиментите ѝ на прислужница от девет до един на обед, тя премина на трескав график, при който понякога ѝ се налагаше да става в шест или да работи вечер. Трябваше да уреждаме нещата така, че когато тя работеше вечер, аз се сменях с Харолд Браун, за да бъда вкъщи с момчетата. Марая знаеше, че ще ѝ е напрегнато, но искаше да помогне на принцесата. Тя каза, че иска да се опита да поработи така една година и смяташе, че това е уговорката между нея и принцесата. Шефката се оказа гъвкава и позволяваше на Марая дори да я буди с позвъняване по телефона сутрин в седем, вместо да идва и лично да го прави, както нормално повеляваше задължението ѝ. Марая никога преди не беше оставяла Александър и Ник сами вечер и сега ги мислеше. Когато късно следобед ходеше да пазарува за принцесата, тя виждаше момчетата да си играят на тревата пред Олд Баракс. Много често, когато работеше вечер, момчетата заспиваха докато дойдеше време да се върне. Марая работеше много, но Хелън направо се трепеше.

Принцесата виждаше саможертвата, която и двете правеха, и се стараеше да ги компенсира. Тя даде на Марая няколко чанти, пълни с маркови обувки, които повече не ѝ трябваха — Шанел, Джими Чу, Ферагамо и Рейн. Двете носеха един и същ номер — шест и половина. Даде ѝ също чанти и ненужни костюми на Катрин Уокър, Версаче и

Шанел. И Хелън с благодарност получаваха ненужни вече дрехи и подаръци. По този начин принцесата казваше благодаря и освобождаваше място в непрекъснато увеличаващия ѝ се гардероб. Сестра ѝ, лейди Сара Маккоркъдейл, също печелеше от тази щедрост.

Щедростта в кралското семейство не беше нещо ново. По времето, когато работех при кралицата, получавах подаръци от посещенията в чужбина. Докато бях в Хайгроув, принц Чарлс ми бе дал една маса, направена от дънер на червено дърво, книги и сребърна кутия с емайлиран капак, както и двойка кристални яребици Лалик. Единственият път, когато си позволих да взема нещо, принадлежащо на принца, бе, когато трябваше да отида с принцесата на предварително подготвения набег в Хайгроув. Харолд Браун, Дъдли Поплак, шефката и аз отидохме там след раздялата им, за да вземем някои мебели, лампи, картини и украшения.

— Това е единственият ни шанс да вземем каквото искаме!

Натоварихме догоре един камион с тези неща.

Принц Чарлс налагаше своя вкус в дома си, пълнейки го все повече с тъмни мебели. Принцесата изпадна в истерия, когато Дъдли по-късно коментираше: „Обра му всичко. Остави го гол, като пушка!“.

1993-а започна устремно за отново намерила свободата си принцеса, но краят ѝ, ѝ донесе поредица от удари. Първо, скарването ѝ с граф Спенсър. След това, през ноември, „Сънди Мирър“ публикува снимки на принцесата в спортно облекло как тренира във фитнес центъра в Айлуърт, Лондон. Собственикът на гимнастическия салон Брайс Тейлър бил монтирал на тавана тайна камера. Принцесата нае адвоката Антъни Джулиъс от Мишкон де Рейа и вестникът бе осъден от Комисията по жалби от печата за посегателство срещу личния живот. Инцидентът накара принцесата да направи на 3 декември драматичното съобщение, че се оттегля от обществения живот. Тя го обяви в реч на обяд на благотворителна организация, помагача на хора с увреждания в главата. Тя изуми света като каза:

— Надявам се, че в сърцата си ще ме разберете и ще ми дадете времето и пространството, които ми липсваха през последните години. Когато преди дванайсет години започнах обществения си живот, знаех, че медиите ще се интересуват от онова, което върша... но не подозирах колко съкрушително тежко може да стане това внимание.

Кралският двор, който смяташе това изявление за ненужно и мелодраматично, предложи обичайното си съчувствие. Името на принцесата бе махнато от дворцовите ангажименти и не я канеха в Роял Аскът. Принцесата беше само поискала да се отстрани от светлините на прожекторите и да отстъпи в сянка, но се видя безцеремонно изхвърлена през вратата.

Посегателството срещу нейната лична неприкосновеност във фитнес центъра, което бе уредено извънсъдебно с извинение от „Сънди Мирър“ през 1995 година, я огорчи дълбоко. Винаги когато се чувстваше наранена тя се затваряше в спалнята си, където знаеше, че никой не може да отиде при нея. Проклинаше се заради снимките в гимнастическия салон, защото, сътрудничейки на вестниците през годините, тя разбра, че бяха разтеглили сантиметъра, който им бе отпуснала, в километър. Моята роля бе сведена само до това да оставям съобщения на листчета хартия в дневната ѝ и на един стол най-отгоре на стълбището. Тя се появяваше за ядене, но беше много потисната. Когато бивах долу, в моето работно помещение, тя разсъждаваше на глас върху онова, което смяташе, че е сбъркала, и с всичка сила свиреше реквиеми. Случеше ли се такова нещо, знаех, че така потискаше риданията си, които я освобождаваха от болката. Принцесата често казваше:

— Напълно защитена се чувствам, само когато се свия в черупката си. Там никой не може да ме нарани.

Но тя винаги отговаряше на удара, поради което оттеглянето ѝ от обществената сцена не можеше да се очаква да продължи дълго. Хората, които имаха за нея най-голямо значение — народът, започваше винаги да вика: „Още, още“, в момента, в който тя се оттеглеше.

След като всичките ѝ публични ангажименти бяха анулирани опразненият график за 1994 година позволи на принцесата да се отдаде на това, което най-много обичаше — да се среща с хора на обяд. Следобедите ѝ от януари чак до пролетта бяха запълнени със срещи в любимите ѝ заведения: Сан Лоренцо, Каприс, Риц, Клариджис, Айви, Бибендум или Лонстън Плейс. Австралийският телевизионен журналист Клайв Джеймс и един приятел лорд Атънбъро редовно обядваха с нея. Трябва да се е срещала два пъти седмично и с Лусия Флеша де Лима и Роза Монктън. Кей Пи стана за нея луксозна камера за декомпресия и виждах как, когато беше в двореца, стресът от

светския ѝ живот се стопяваше. Пролетните дни се нижеха един след друг — тя играеше тенис повече отпреди, ходеше на балет или на кино, прекарваше с приятели. Принцесата — сърдечна, безгрижна, енергична и забавна, отново беше във върховна форма. Един цял ден тя отведе прислугата си на излет в увеселителния парк Алтън Тауърс, защото Уилям и Хари искаха да се качат на новото влакче на ужасите Немезис. Беше един от онези дни, за които тя казваше „хайде днес да бъдем нормални“. Бяхме общо тринайсет души — аз, Марая, нашите момчета, бавачката Олга Пауъл, шофьорът Стив Дейвис и малките принцове с полицейската им охрана Греъм Крейкър и Крис Тар. Правеше впечатление отсъствието на колегата ми, икономата Харолд Браун, който бързо бе започнал да губи благоразположението на шефката. Сякаш за да подчертае колко нормален е денят — нещо, което никога не можеше да се постигне, принцесата реши, че ще пътуваме до Стафордшър с обществения транспорт. Облечена в яке в бяло и зелено, каквото носят в клубовете за американски футбол, тя поведе групата към железопътната гара Юстън и ние се качихме на вагон първа класа. Принцесата се шегуваше, че количката, с която обслужваха във вагона, не била по-лоша от тази в кралския влак. Може би това беше част от програмата на принцесата да поддържа форма, но до този ден не знаех колко бързо може да ходи тя. Да вървиш с нея из парка беше като да препускаш през цялото време. Единствено на Ник в цялата компания не му се наложи да тича, защото се беше качил на раменете на принцесата. Тя спря само веднъж — за обяд и се тъпчеше с бифбургери и пържени картопки като всички останали.

Независимо че намерението беше този ден да бъде нормален, вестниците бяха разбрали за посещението ѝ и репортерите ни следваха навсякъде.

— Хайде, мамо, хайде да се качим тук — каза Хари, дърпайки майка си за ръкава.

Тя погледна нагоре, където високо в небето се губеше извитият метал на ролокостера Немезис, и поклати глава:

— Не, от това ще ми прилошее — каза тя и остана долу с Марая. Спокойният ход на Ривър Рапидс беше повече в нейния стил.

Другият малък човек, който висеше на ръкава ѝ, беше Ник. Той не искаше нищо друго, а само да отиде на „Чай при лудия шапкар“.

— Гигантските чаши, искам да се повозя на гигантските чаши, принцесо! — молеше се той.

По тази причина принцесата, малките принцове и нашите момчета се появиха на следващия ден по вестниците на въртележката с гигантските чаши.

Жалко, че днес Ник не си спомня как принцесата го носеше на рамене, макар че на централно място в дома ни е една снимка в рамка на тях двамата.

Мястото, което вестниците бяха отделили на нашата разходка, показва, че никога нямаше да ѝ дадат времето и пространството, за които бе помолила през декември предишната година. Тъй като не ги допускаше да я снимат как изпълнява задълженията си, „влечугите на Нейно Величество“, иначе известни като печата, по цял ден ровеха да разберат какво прави тя в ежедневието си. Любопитството на журналистите се изостряше ден след ден и вестниците бяха пълни със снимки на принцесата: тя в Макдоналдс; пристига във фитнес центъра Челси Харбър Клъб; ходи по улицата; яде в ресторант; пазарува с приятелки; седи отзад в такси; кара колата си. Щом принцесата излезеше от Кей Пи и веднага я снимаха. През 1994 година медиите с вълчия си апетит пренесоха Ди-манията на друго равнище.

Ако е имало някога време, когато принцесата се е опитвала „да намери себе си“, това беше през 1994 година. Имах чувството, че отварях вратата на непрекъснато разрастваща се тълпа от гуру, здравни експерти, лечители, астролози и медиуми. Приятели се надпреварваха да ѝ дават съвети, слушаха я, предлагаха рамо, на което да поплаче. Тя не правеше разлика между добронамерените съвети от хора, които истински се интересуваха от нея, и зодиакалната информация, силата на кристалите, духовните послания и „енергиите“ около нея. Размишляваше надълго и нашироко за всичко това, докато ѝ правеха акупунктура или я масажираха, за да поддържа форма. Дори Дъдли Поплак ѝ изпращаше шишенца с успокояващи билкови капки.

Миризмата на тамян от горящите китайски уханни пръчки в спалнята на принцесата се носеше из първия етаж и задушаваше уханието на ароматизаторите, които прислугата използваше сутрин. Свикнах на предния вход на Кей Пи да посрещам безупречно облечената астроложка Деби Франк. По пода на гостната или на дневната се разстилаха карти на зодиакалните знаци и Деби и

принцесата сядаха на килима, където обсъждаха движението на планетите и какво всичко това вещаеше за кралския Рак. Тя смяташе, че родените под знака на Рака, подобно на истинския рак, имат твърда външна обвивка, мека сърцевина и инстинктивно се стремят да се спотайват някъде настрана, на сянка. Принцесата смяташе също така, че това именно обяснява защо толкова много обича водата, както и мечтата ѝ един ден да живее в къща на морския бряг. Тя казваше на Деби:

— Тази къща е пълна с Близнаци. Уилям е Близнак. Пол е Близнак. Не е лесно!

Деби гореше от желание да ме въведе в познанията си, но аз отклонявах амбициите ѝ.

— Трябва да ти се направи хороскоп — умоляваше ме принцесата. — Това ще стабилизира персонала.

Веднъж акупунктуристката, от която принцесата току-що се бе върнала, се обади по телефона. Ако акупунктуристите трябва да успокояват, то това обаждане бе всичко друго, но не и успокоително. Тя бе изпаднала в страшна паника:

— Няма ми една игла. Опасявам се да не съм я забравила в главата на принцесата!

Качих се горе в дневната, където тя пишеше на бюрото си, и почти очаквах да видя антена да стърчи от черепа ѝ. Започнах да се смея и принцесата се обърна.

— Току-що ми се обадиха по телефона — казах аз. — Вероятно в главата си още имате някоя игла от акупунктурата.

Принцесата опипа цялата си глава, след това избухна в смях:

— Успокой бедната жена и ѝ кажи, че всичко е наред. Чувствам се много добре след процедурата!

Тя винаги виждаше и смешната страна на терапевтите и лечебните процедури. Някои бяха доста по-странни и мъчителни от други. Два пъти в седмицата мое, а не на шофьора, задължение беше (заради твърде личния характер) да карам принцесата в една клиника в северен Лондон за промивка на дебелилото черво.

— Няма нужда да знаеш, Пол — каза ми тя.

Принцесата сама шофираше до дома на Сузи Орбак — психотерапевтка, която се беше специализирала в проблеми на храненето и оказа съществена помощ на принцесата да постави

булимията си под контрол. Д-р Мери Лъвдей — дребничка с приятен глас дама, обърна внимание на химическия баланс в тялото на принцесата и ѝ предписа витаминни добавки, които тя трябваше да взема три пъти дневно.

Укрепването на духа ѝ и на духовната страна в живота ѝ, „другата страна“, както тя се изразяваше, омайваше принцесата. Медиумът Рита Роджърс, която живее сега близо до дома ми в Честърфийлд, постоянно я напътстваше, а Симон Симънс, която цереше с вяра, непрекъснато бе на телефона. Не беше изключение принцесата понякога вечер да говори по пет часа по телефона с нея. На Симон трябваше да благодаря за миризмата на уханните пръчки.

Моето мнение беше, че тези алтернативни лечители, всеки по свой, различен от другите начини, доставяха на Шефката ми облекчение, което я правеше щастлива. Но приятното в начало прекарване на времето се превърна в свръхзависимо пристрастяване, което ме безпокоеше. Обезпокоителен беше също така начинът, по който я преследваха папараците, където и да отидеше. Веднъж, когато излизала от лондонската къща на Сузи Орбак, принцесата, тогава с тъмни очила, направо се разплакала, тъй като фоторепортери на свободна практика, работещи за чужди списания и агенции, я наобиколили, започнали да ѝ се присмиват и да я тероризират с приказки като: „Я се виж, ти си развалина“ и „Ти си едно леко момиче, Даяна“. Принцесата избухнала в сълзи и се затичала към колата си, а заглавията във вестниците на следващия ден бяха проглушителни — „ДАЯНА ПЛАЧЕ“ и се опитваха да внушат, че плачела заради брака си.

Малко жени биха се справили във вихъра на тези всекидневни бури. При много случаи в централен Лондон ставах свидетел на това какво е да се озовеш в центъра на меле. Паркирах колата и чаках принцесата да се върне от здравна клиника, магазин или ресторант. Виждах в страничното или в задното огледало как я преследва вълчата глутница, включвах машината, навеждах се да ѝ отворя вратата, така че тя да скочи в колата почти в движение.

— Карай, Пол, карай.

Но фотографите бяха вече около нас — навеждаха се от двете страни на купето, удряха по прозорците. Веднъж принцесата, с наведена глава и вдигната над нея ръка ми каза:

— Някой ден ще убием някой от тях.

Тя преживяваше изключително тежко всичко това.

Най-хубаво беше, когато в знойните летни дни я карах със свален покрив на мерцедеса и се случеше да спрем на светофар. Много ѝ харесваше да вижда шока по лицата на шофьорите, когато обръщаха глави и я познаваха. По навъсените лица изведнъж грейваха усмивки. Веднъж светофарът светна червено и ние спряхме край една сграда в Мейфеър, която се ремонтираше. Един от строителите на най-ниското ниво на скелето я забеляза. Само за секунди слухът плъзна до горе и всички изведнъж оставиха инструменти и започнаха да свиркат и изразяват с цветисти думи подкрепата си за нея.

На принцесата ѝ стана неудобно и се престори, че не чува, но когато потеглихме, вдигна ръка, помахаша им и после през цялото време по пътя до къщи се смя.

Образ, който вестниците не успяха да уловят, е когато принцесата се появи на 1 февруари 1994 година на партито на Марая по случай четирийсетия ѝ рожден ден в кафене „Руж“, близо до двореца. Темата на маскарада беше „известни хора“. Марая и аз се бяхме преоблекли като Антоний и Клеопатра. Бившата портиерка на Хайгроув Уенди Бери беше злият дух, зет ми Пит Косгроув беше Ал Капоне, а брат ми Греъм и съпругата му Джейн се появиха като Наполеон и Жозефина. Когато принцесата влезе и тръгна към нас, другият ми брат Антъни, маскиран като генерал Кастър, се здрависа с нея и направо я попита:

— Като каква сте дошла?

В черен костюм и панталони с елек с черна и златна бродерия тя отговори.

— Като принцеса, разбира се!

Този съботен следобед, докато колегите от прислугата подготвяха костюмите си, принцесата беше отишла тайно да се срещне с майка Тереза, но искаше да дойде и да празнува с нас, защото щеше да види хора, които са работили и в Хайгроув, наред с тези от Кей Пи. Дори старият ѝ приятел от Бъкингамския дворец, пенсиониралият се управител на двореца Сирил Дикман беше там. Принцесата искаше „да направи нещо нормално, за разлика от друг път“, каза тя. Но когато си

принцеса на Уелс, освободена от полицейска защита, минаването през ресторант и влизането в частна стая едва ли ще се възприеме от някого за нормално. Може би поради костюма ми на римски центурион възприех ролята на протектор на вечерта и уредих да посрещна принцесата заедно с малка група други костюмирани гости на полицейската бариера при двореца в осем часа.

Тя се появи от тъмното и не можеше да повярва на очите си.

— Вижте се, какви сте! — възкликна и се запревива от смях.

Тя тръгна, ескортирана от нас — принцесата на Уелс, обкръжена от Антоний, тримата мускетари, Батман и Робин.

Приятели и роднини бяха дошли на юг от северен Уелс и техните фалшиви мустаци и перуки се бяха почти смъкнали, когато принцесата влезе през вратата. Високопоставен член на кралското семейство на парти-маскарад в обществен ресторант! Предвзетите царедворци, закотвени в друга епоха, може би нямаше да одобрят, но аз никога не бях виждал принцесата да се забавлява толкова много на обществено място. Тя седна на един стол, пиеше вода, смееше се на лудориите, когато маскираните седнаха в една редица на пода, изпълнявайки танца на лодката, след което редицата се изви като змия към горния етаж.

След това принцесата зае централно място близо до червената кабинка на диджея. Тя се съгласи да раздаде наградите за най-добър костюм. Брат ми Греъм спечели първа награда като Наполеон и тя му връчи CD-плейър.

Два часа по-късно принцесата реши да си ходи, като не спираше да повтаря колко хубаво е прекарала. Аз я изпратих до вкъщи — принцесата на Уелс върви по Кенсингтън с римски центурион край нея.

Беше забавно да гледаш как принцесата се веселеше на рождения ден на Марая, особено като се знае, че тя никак не обичаше своя. Тя мразеше рождения си ден заради цялото внимание, което той фокусираше върху нея. Изпитваше неудобство, защото се опасяваше, че приятели и близки се чувстват едва ли не задължени да ѝ правят подаръци. Принцесата щедро раздаваше подаръци на толкова много хора за техните рождени дни — беше ги отбелязали на един календар. Но се смущаваше да получава подаръци. Тя често обичаше да казва:

— Много по-лесно е да дадеш, отколкото да получиш. Когато даваш, кесията ти е отворена.

На всеки 1 юли, като знаех колко се забавляваше с хумористичните картички от У. Х. Смит, поставях една на бюрото ѝ, подписана от семейство Бъръл. Всъщност сред прислугата имаше добронамерено съперничество кой ще ѝ купи най-смешната и най-предизвикателна поздравителна картичка. Тя ги отваряше след закуска и ги подреждаше на кръглата маса в дневната си. После започваха да пристигат цветята. Двайсет и четири жълти рози с дълги дръжки, опаковани в кутия от Едуард Гудийър — цветарят в Мейфеър — от таен обожател, за когото светът изобщо не разбра. Червени рози пристигаха от приятелите. След това бели цветя — лалета от Елтън Джон и още рози от Джани Версаче пристигаха аранжирани във вази. Ана Харви, редакторката на *Вог* в Лондон, ѝ изпращаше подарък блуза или рокля. Винаги имаше щедри подаръци от Катрин Уокър и от Джо Малоун. Всичките ѝ приятелки ѝ изпращаха цветя или подаръци. Към края на деня апартаменти осем и девет заприличаха на цветарски магазин, а всяка възможна повърхност беше покрита с картички.

Принцесата изпитваше ужас от рождения си ден, но и икономът ѝ също. Тогава трябваше непрекъснато да тичам нагоре-надолу по стълбите. Пратка от Селфриджис, от Харъдс, от кралските доставчици на хранителни стоки Фортнъм & Мейсън, от Харви Никълс. И винаги, неизменно, букет цветя от принц Чарлс. На всички картички и писма, които ѝ изпращаше всяка година чак до смъртта ѝ, той винаги се обръщаше към нея с „Най-скъпа Даяна“.

През останалото време на рождения си ден — от късно следобед, докато си легнеш, тя пишеше писмо след писмо да благодари на роднини, приятели, сътрудници и организации. Не съм виждал друг човек да пише толкова много или да отговаря толкова бързо. Принцесата никога не забрави строгата дисциплина, внушена ѝ още като дете от баща ѝ, който карал семейството си най-добросъвестно да пише писма, с които да благодари.

В дневната на Кей Пи тя вадеше листове от хартията си за писма с червени ръбове и с изписано Д под коронка от средното чекмедже на махагоновото си бюро. Сядаше там, с гръб към прозореца, сякаш това беше производствена линия за кореспонденция: пише, сгъва, слага в плик, запечатва; пише, сгъва, слага в плик, запечатва. Часове наред

седеше там, топеше черната си автоматична писалка в мастилница с тъмно синьо мастило Куинк, изписваше благодарностите си с характерния си почерк, който се лееше по хартията. После, след като подчертаеше подписа си, нещо, което винаги правеше, обръщаше писмото и го притискаше до розовата попивателна хартия, която до вечерта ставаше черна. Мое задължение беше на сутринта да поставя чисто нов лист попивателна. Тя сгъваше писмото на две, пхваше го в кремав плик, отвътре с мека червена обложка, адресираше го и го поставяше отгоре върху непрекъснато нарастващата купчина.

— *Трябва да пиша писма, в които да благодаря.* Щом хората са отделили време и са си направили труда да ми изпратят подарък, най-малкото, което мога да направя, е да им благодаря — казваше тя.

Като изминаха шест месеца далеч от официалната световна сцена, принцесата предпазливо започна да прави крачки назад към светлината на прожекторите. Червеният кръст, посредством генералния си директор Майк Уитлам, неин твърд съюзник, я придума да се включи в специална комисия за препоръки към Международната федерация на Червения кръст. През май 1994 година тя замина за Женева като член на тази комисия. Частният ѝ секретар Патрик Джефсън твърдеше, че принцесата страшно се отегчавала и тя скоро се отказа. Истинската причина за напускането ѝ бе, че тя не желаше да бъде началник в кабинет, а сред хората, където лично да върши нещо. Напусна, защото бе разочарована, а не отегчена и както времето впоследствие доказа, тя запази здрави връзки с организацията и продължи да участва в нейни мисии.

Принцесата се върна в Лондон и присъства на откриването на Канадския военен мемориал в Грийн Парк, а след това, в навечерието на петдесетгодишнината от десанта на съюзническите сили във Франция през Втората световна война отиде на литургия в Портсмът, след което заедно с другите членове на кралското семейство се качи на кралската яхта „Британия“. Принцесата се връщаше към стария си начин на живот, но никога не забрави каузите, на които се бе посветила: тя присъства на започването на трийсетата кампания на благотворителната организация Търнинг Пойнт, закриляща душевноболните; отиде на благотворителен концерт за набиране на

средства за болните от СПИН; подкрепи благотворителната организация Сентър Пойнт, подпомагаща бездомните; а към края на годината беше в двореца Версай край Париж по покана на френската Фондация за обяд за децата. Там тя бе посрещната с бурни овации от близо хиляда присъстващи гости.

Принцесата продължаваше да се движи под ореола на световната слава. Тълпите я приветстваха, където и да отидеше. На вечери, галаприеми и други тържествени случаи тя заслепяваше всички — от президенти до обикновени хора. Принцесата не изискваше никакво специално отношение, но независимо от това самото ѝ присъствие, магическата ѝ аура налагаха респект и внимание.

Цялата тази подкрепа и насърчение не успяваха да я направят по-самоуверена. В Кей Пи трябваше непрекъснато да ѝ се вдъхва кураж. Принцесата обаче успяваше да запази вътрешните си сили и разчиташе, че ще ѝ помогнат да си изгради увереност. Тя ѝ беше нужна на 29 юни 1994 година, когато бе показан един силно очакван документален телевизионен филм за принц Чарлс, направен от журналиста Джонатан Димбълби в сътрудничество с принца. Книгата излезе след това. Филмът беше озаглавен „Принцът на Уелс“ и представляваше отговор, подпечатан с кралското одобрение, на книгата на Андрю Мортън от 1992 година. Подготвян беше в продължение на година и половина. Принцесата се бе натъкнала на кралския гняв заради отказа ѝ да признае, че е сътрудничила на Мортън, а в същото време от канцеларията на принц Чарлс привикваха приятелите му да говорят за него, уж по случай двайсет и пет годишнината откакто бе станал принц на Уелс.

Джонатан Димбълби твърдеше по-късно, че принцът не е искал в книгата да има неща, които могат да засегнат принцесата. Принц Чарлс обаче призна по телевизията за изневяратата си с Камила Паркър Боулс. Принцесата и представа нямаше, че той щеше да направи такова признание. Всички в Кей Пи се чудехме по какъв начин може да се направи такова нещо, без то да я нарани. Докато гледаше откъсите от филма в дните преди излъчването му, принцесата се безпокоеше какво ли ще има в самия него. Тя намери утеха и съвети при Лусия Флеша де Лима, Анабел Голдсмит, Сузи Касъм и херцогинята на Йорк, които дойдоха в Кей Пи да ѝ изразят подкрепата си. В деня на излъчването на филма дойде решаваща подкрепа и от едно друго място двореца

Сейнт Джеймс. Този следобед херцогинята на Кент — ярък пример на сърдечност и човещина, посети принцесата и я помоли да бъде силна.

— Как ще излизам и ще гледам хората? — питаше принцесата.

Само ако можеха да я чуят зле информирани циници, които я представяха като изпечена манипулаторка на медиите, готова на всичко, за да е по първите страници.

Вечерта, когато цяла Великобритания седна пред телевизорите, тя трябваше да изпълни отдавнашен ангажимент в галерията Сърпънтайн в Хайд Парк. Принцесата беше патрон на галерията, приятелка на председателя ѝ лорд Палъмбоу и гост на новоназначения тогава председател на Съвета на изкуствата в Англия лорд Гаури. Тя се подготвяше за този си ангажимент с обтегнати докрай нерви, половината ѝ съзнание заето с филма, другата половина — дали роклята, която е избрала, е подходяща за събитието. Пред галерията я чакаха телевизионните камери с едничката надежда да уловят някаква реакция на документалния филм на Димбълби.

Час преди времето за тръгване принцесата беше облечена и готова и ходеше напред-назад на площадката на първия етаж. В икономското помещение на долния етаж ушите ми долавяха всяко изскърцване на пода под краката ѝ.

След това стъпките спряха.

— Пол, тук ли си?

С един скок взех долните стъпала и погледнах нагоре, където бе застанала принцесата, с ръце на хълбоците в официална синя вечерна рокля, прибрана с колан в талията, бели сатенени маншети и бяла якичка по врата.

— Харесва ли ти? — попита тя.

Отговорът ми не беше достатъчно спонтанен и ентусиазиран.

— Нея харесваш, нали? — ръцете ѝ се смъкнаха от хълбоците.

Въпреки експертното дамско мнение на личните ѝ камериерки, мъжкото мнение в двореца бе за нея изключително важно, както например в Пакистан и Чехословакия, когато искаше мнението на Мървин Уичърли или моето за това как да се облече. Искаше да добие представа как я възприемат. В Кей Пи беше нещо обичайно тя да се появи по средата на стълбите и да позира като манекенка с нова шапка или костюм.

— Какво ще кажете?

Или в нова рокля с обут наполовина чорапогащник.

— С чорапогащник или без?

Или единият крак с ниска обувка, другият — с висок ток.

— С токчета или не?

Веднъж по време на проба при дизайнера Жак Азагури принцесата стоеше с него в дневната, докато помощничката му, една дама на име Солан, подгъваше с карфици червената рокля, към която имаше подходящ шал от шифон.

— Красива е, нали, Пол? Жак много умее — каза тя, след като ме бе извикала.

Направо беше невъзможно да не ѝ отговориш положително, когато принцесата се обличаше, за да впечатли. Но аз я бях предупредил:

— Ако искате честно мнение, питайте мен. Аз ще ви го дам. Ако не искате, не ме питайте.

Посещението ѝ в галерията Сърпънтайн онази вечер бе повод за неблагоприятна откровеност от моя страна.

— Тази вечер е именно моментът, когато трябва да изглеждате по-добре от всякога. Съжалявам, но мисля, че не тази е роклята.

— Но аз нямам нищо друго, което да облека! — запротестира тя.

Изкачих с един скок и останалите стъпала и отидох заедно с принцесата в гардеробната ѝ стая. Прехвърляхме закачалка след закачалка с вечерни рокли.

— Какво ще кажете за тази? — попитах, сочейки блестяща черна рокля.

Принцесата сбърчи нос.

— Не. Доста е стара.

След това, сред другите ѝ черни рокли, открих една къса рокля за коктейл на дизайнерката Кристина Стамболиан. Принцесата я харесваше, но се съмняваше дали ще може да влезе в нея, защото се опасяваше, че непрекъснатите ѝ занимания с фитнес са я направили широка в раменете.

— Няма как да разберем.

Тя излезе от стаята в тъмносиня рокля, държейки на закачалка, тази, която ѝ бях предложил.

Върна се с рокля без рамене от черен копринен креп. Беше смайваща.

— Е, *това* е роклята — отсякох аз.

— Не смяташ ли, че е доста отворена? — попита тя, спускайки пръст по цепката.

— Идеална е — уверих я аз и отидохме при сейфа в спалнята ѝ.

Тя извади огърлица от перли с голям овален сапфир, заобиколен от два реда диаманти — подарък от кралицата майка за годежа ѝ.

Наближаваше вече време за тръгване, а тя още се въртеше на площадката.

— Защо ми е така притеснено? — чудеше се тя, дразнейки се от самата себе си.

Нужно беше да ѝ се вдъхне малко увереност.

— Изглеждате фантастично. Ще ги побъркате.

— Ммм.

Не е за вярване, че тя не мислеше така.

Принцесата дълго беше репетирала пред мен как ще пристигне и как ще си тръгне:

— Пристигането и тръгването са най-важната част от всяко събитие.

Напомних ѝ това непосредствено преди да тръгне. После добавих:

— Запомнете, когато пристигнете, крачете, изправете се. Когато се ръкувате, стискайте ръката, която са ви подали, и си повтаряйте: „Аз съм принцесата на Уелс“. Не забравяйте това.

Тя бързо пое въздух, което бе обичайно за нея.

— Тогава тръгваме, Пол.

Последвах я надолу по стълбите и през предния хол до вратата. Когато затварях след нея задната врата на колата, тя сияеше. Помахах с ръка, докато колата се отдалечаваше.

Гледах новините по телевизията късно тази вечер, които я показаха как пристига в топлата лятна вечер — слиза възторжено от колата, уверено се отправя към лорд Палъмбоу, здрависва се с него и се усмихва, сякаш на този свят нямаше нищо, което да я притеснява. Това стана една от най-прочутите снимки на принцесата и бе по първите страници на всички вестници на следващия ден „ВИЖТЕ Я“, писа „Дейли Мейл“. А Чарлс? „НЕГОДЕН ДА УПРАВЛЯВА“, биеше тревога вестникът.

Принцесата се върна в двореца, уведомена вече за онова, което бе казал принц Чарлс за изневярата си. Нямахше и следа от триумф. Тя мълчеше. Не поиска нищо за ядене. Нито за пиене. Прибра се направо в спалнята и изгаси всички лампи. С изключение на една.

[1] Инициалите на двореца Кенсингтън. — Б.пр. ↑

9. „ШЕФКАТА“

Никой никога не би могъл да твърди, че службата в Кей Пи беше лесна. За персонала зад стените на апартаменти осем и девет тя, както и самият живот, въобще не бяха лесни. Подобно на безброй много други връзки — в семейството, брака, приятелството или бизнеса — щастieto понякога води тежка борба със своята противоположност. Животът с Шефката беше като препускане с ролокостър. Тези с по-слаби нерви ще кажат, че едвам са издържали. Когато си горе е страотно, но долу беше ужасно. За много изкачванията и спусканията биха твърде устремни, твърде чести бяха преобръщанията и сякаш губеха представа къде са. Но принцесата никога не губеше и решаваше с безмилостната капризност, присъща на характера ѝ, кой да продължи с нея нататък и кого да изостави. Ключът към оцеляването край принцесата бе в психическата издръжливост — не съдиш и не поставяш под съмнение, а приемаш целия пакет, изключително неприятното — такова, каквото беше нейното сложно, с недостатъци, но нежно и прекрасно човешко същество.

Безрезервната подкрепа и лоялност предполагат да не се поставят никакви условия, дори когато такива могат да се очакват. Препускането безспорно се оказва трудно за онези, които се почувстваха изтласкани настрана и някои от тях сами скочиха от кораба, без да дочакат да ги бутнат. Те трябва да са се убедили, че не са били подготвени за подобно изпитание. Други, със самоунищожителна преданост се опитваха да се задържат, но и с тях настъпваше разрыв, защото мотивите им оставаха неразбрани. Ужасно беше да ги гледа човек как си отиват. Някои верни приятелства биваха прекъсвани поради недоразумения или невярна информация. Прекаленото сближаване с принцесата криеше в себе си риск — болката да познаеш, да обикнеш и след това да загубиш опияняващото приятелство на една феноменална личност, защото сам си решил така, или по други причини.

Познавам тази болка, защото Марая я изпита от края на 1994-а и през 1995 година. Марая беше казала, че ще се опита да служи като лична камериерка на принцесата за една година, но работното време ставаше все по-дълго, изискванията — все по-големи и тя не можеше да си представи още една година почти да не вижда Александър и Ник. Момчетата бяха свикнали татко им да работи по цял ден, но не и мама.

— Ще стане по-добре. Не се предавай — умолявах я непрекъснато.

Полагах усилия да се избегне неизбежното. Знаех, че ако напусне, принцесата ще го възприеме като изоставяне. В своя живот тя беше толкова пъти отхвърляна, сякаш някакъв враг я преследваше. Беше се почувствала отхвърлена от семейството си, което копнеело за момче; отхвърлена беше в брака си с принц Чарлс; отхвърлена от брат си, граф Спенсър, когато си търсеше местенце за почивка. Най-тъжната ирония в цялата тази ситуация беше, че принцесата беше не по-малко сурова, когато тя искаше да отхвърли някого. Заради онова, което се случи с Марая, се озовах — не за пръв път по време на кралската ми служба — наскред кръстосания огън между двете жени, които имаха най-голямо значение за мен.

Когато съпругата ми отиде да се срещне с принцесата в Кей Пи, да ѝ съобщи, че колкото и да не желае, трябва да подаде оставка, за да отделя повече време за семейството си, аз се оказах страхливец, който избяга и се скри. Бях толкова изплашен, че не бях в състояние да бъде умиротворител. Затиснах ушите си с ръце, надявайки се, че неизбежният скандал ще се разсее от само себе си. Късно същата вечер на декември 1994 година съкрушената Марая ми предаде разговора им.

— Какво? След всичко, което съм направила за теб? — избухнала разярена принцесата. — Какво ли не правех, за да те устроя и да бъда гъвкава и ето как ми се отплащаш.

Марая се опитвала да си отвори устата и да обясни, че споразумението им е било за една година и тя го е спазила. Казала ѝ, че все пак момчетата ѝ били най-важни за нея.

— Но тя просто помете пода с мен и ме разплака — ми разказваше Марая оная вечер.

На следващия ден разправията все още личеше по черния облак, надвиснал по време на закуска.

— Добро утро, Ваше Кралско Височество — казах аз, въоръжен с каничка кафе.

Отговорът ѝ тази сутрин не беше особено находчив.

— Пол, можеш ли да поговориш с жена си?

Така се надявах този ден да има някое голямо заглавие във вестниците, което да отклони вниманието на принцесата, но нямаше. Хрисимо и патетично ѝ заобяснявах, че Марая вече е решила и се е опитала да ѝ обясни семейните причини. Уверих принцесата, че това не е било леко решение за съпругата ми, но тя го е взела с пълното съзнание, че моите усилия ще бъдат двойно по-големи и заради двамата ни. Принцесата не искаше и да чуе. През оставащите четири седмици след предизвестията на Марая за напускане, тя не ѝ проговори нито дума. Сред персонала в двореца това се наричаше „заклинение за мълчание“.

През 1995 година и други загубиха благоразположението на принцесата. Беше и тъжно, и необяснимо, че готвачът Мървин Уичърли напусна Кей Пи след деветмесечно „заклинение за мълчание“. Друга жертва към края на същата година бе колегата ми, икономът Харолд Браун, който скочи, преди да бъде блъснат, след като и към него бе приложено „заклиняването за мълчание“. Той се приземи благоприятно на служба при принцеса Маргарет и така запази служебното си жилище в двореца. След напускането му останах единствен иконом, а прислугата все повече намаляваше и Шефката все повече се уповаваше на мен.

Но дори аз не бях имунизиран срещу критики и хладно отношение от страна на принцесата. Най-черният период в службата ми при нея бе, когато по времето около развода си тя изведнъж започна да стяга финансовия колан. Разходите по поддържането на домакинството се стовариха сега върху нея и мисля, че тя тогава за пръв път видя сметката за телефон на Кей Пи. Принцесата бе поискала да ѝ направят разпечатка и всички от персонала бяха накарани да си напишат имената срещу личните разговори, които са водили. Моята сметка възлезе на около триста лири. Написах чек и си мислех, че с това въпросът е уреден. Но не.

Това, че съм използвал телефона, очевидно започна да гложди Шефката ми. Когато ѝ представих чека, тя поиска да ѝ обясня защо съм натрупал такава голяма сума. Сбърках, че бях откровен.

— Тъй като работното ми време е много дълго, не виждам нищо лошо в това да се обаждам на семейството си. Работя почти по шестнайсет часа на ден, Ваше Кралско Височество.

Това погрешно бе изтълкувано като оплакване. През следващите две седмици тя изцяло ме игнорираше и отказваше да разговаря с мен. Това беше много тежък период за мен. Почувствах се изолиран, онеправдан и лишен от специалното ѝ приятелство.

Стана толкова лошо, че се наложи да ѝ оставям бележчици на различни места в апартаментите. Тя от своя страна ми отговаряше по същи начин — с меморандуми.

Очевидното безумие на цялото това положение се видя, когато една важна бележка бе паднала някъде и тя ми поиска обяснение:

— А защо просто не ми каза, Пол, вместо да ми пишеш бележки?

— Ваше Кралско Височество — казах аз силно раздразнен. — По какъв начин. Вие не разговаряте с мен.

Тя изглежда като че ли приемаше онова, което ѝ говорех и затова продължих:

— Ако продължаваме така, няма да мога да си върша работата както трябва. Не зная какво съм направил, но моля ви, нека ви помагам, за да върви всичко, както трябва.

Ледът между нас се стопи. Усетих огромно облекчение, когато отношенията ни отново се затоплиха. Оттогава нататък много внимавах колко използвам телефона в Кей Пи.

„СТОПЛЯНЕ СЛЕД СТУДА“, писа в заглавие „Дейли Мирър“, за да отбележи затоплянето в отношенията между Кей Пи и Бъкингхамския дворец, когато през декември 1994 година принцесата бе поканена да прекара Коледа с другите от кралското семейство в Сандрингам. Вестниците погрешно мислеха, че частният секретар на Нейно Величество и зет на принцесата, сър Робърт Фелоус е изпратил поканата. Истината бе много по-добра. Кралицата, в лично написано от нея писмо, уверяваше, че тя и Единбургският херцог биха желали принцесата да прекара Коледа с тях, заедно с принцовете Чарлс, Уилям и Хари.

Очите ми бяха свикнали да виждат важни писма: от кралицата, Единбургския херцог, министър-председателя Джон Мейджър, Елтън

Джон, от безброй много други хора, включително семейството на принцесата. Тя ми позволяваше да надзъртам в много от нейните неща, дори в завещанието ѝ и в съдебните документи от развода, които не искаше дори личният ѝ секретар Патрик Джефсън да види. Аз не бях единственият ѝ приятел, на когото показваше кореспонденцията си. Тя искаше съвети за речите и писмата си от своя приятел журналист Ричард Кей. Обсъждахме кореспонденцията ѝ или на стълбите, или в дневната, където принцесата седеше на бюрото си. Писмата, официално съставяни от Патрик Джефсън, ѝ се изпращаха в папка, за да ги прочете и одобри. Тя ме викаше от горната площадка на стълбището, срещяхме се някъде по средата и сядяхме. Тя на едно стъпало. Аз — на друго.

— Какво мислиш за това? — ще каже тя или пък ще изписка: — Я виж тук!

Или ще остави писмо на бюрото ми в икономското помещение с бележка към него: „Искам да знам какво е мнението ти за това“.

При един от тези случаи тя ми показва писмата от Единбургския херцог и от брат си граф Спенсър. След време тя пишеше лични писма и на мен — мисли, които искаше да запише на хартия, истини, които искаше да се знаят, и ми ги остави да ги съхранявам. Или нейни философски разсъждения за вътрешната сила, които искаше да сподели. Службата ми се простря дотам, че принцесата ми позволяваше да виждам и най-деликатните писма и да слушам и най-личните ѝ телефонни разговори. Тъй като бях в течение на цялата ѝ кореспонденция, мога да кажа, че до смъртта ѝ кралицата и принцесата поддържаха връзка и отношенията им бяха възможно най-добри. Като независим свидетел знам историята, травмите и кошмарите, които е преживяла. Коледната покана на кралицата накара принцесата да отнесе в Норфолк подаръци за всички от кралското семейство. В седмиците преди празника тя ме пращаше до Кенсингтън, Найтсбридж и Мейфеър да купувам подаръци за семейството, приятелите и прислугата. Щедростта ѝ не знаеше граници и така, с нейно одобрение, похарчих хиляди лири. Разчитайки на това, че познавах кралицата от времето, през което ѝ бях служил, реших да ѝ купя нещо практично — кашмирена жилетка, шал от Хермес или килимче в шотландско каре; на Единбургския херцог — кутия за патрони, бастун, който става на столче или флакон. Часове

наред обвивах подаръците, а принцесата трябваше да напише на всеки от тях по нещо лично, преди да ги отнесе в Сандрингам. Дълбоко в себе си тя обичаше цялото това суетене около Коледа, макар да си признаваше, че тази Коледа ще бъде малко тъжна.

Ако пропуснех да поставя коледното дърво две седмици преди големия ден, тя първа почваше да недоволства. Всяка година поръчвах петметров норвежки смърч от кралското имение Уиндзор, който заемаше видно място на първата площадка на стълбището. Украсяваше се с десет комплекта бели светлини, изпъстрени с кристални и стъклени играчки. От всички клони висеше сняг от бял памук, а най-отгоре имаше сребърна звезда. Подобен смърч имаше и за детските помещения на втория етаж. За украсата му отговаряха Уилям и Хари. Те използваха за него украшения, които бяха правили в училище.

Коледа беше магически празник в нашия дом. Нашето коледно дърво, украсено в червено, зелено и златно, стоеше в ъгъла на дневната, която гледаше към двореца. Аз се преобличах като Дядо Коледа — с огромна брада и червена туника с качулка и, разбира се, с черни гумени ботуши. По предварително подготвен сценарий раздавах подаръците на нашите момчета. Те не можеха да се сетят, че това съм аз (докато не забелязаха веднъж същите ботуши под навеса навън). Ник, тогава на шест години, искаше да е център на вниманието, премяташе се в спалнята и викаше:

— Вижте ме! Вижте ме!

Тези няколко вълшебни минути доставяха толкова голямо удоволствие на Марая и на мен и на редовния ни гост за Коледа — Бети, майката на Марая.

Но аз знаех, че стане ли следобед, принцесата ще се върне в Кей Пи сама, а момчетата ще остави в Сандрингам. Когато приближи да си дойде, заставах да я чакам на вратата, защото тя си мислеше, че е много лошо да се връща в празна къща.

— Не можете да останете на Коледа тук сама. Елате долу да прекарате с нас — настоявах аз.

— Не, Пол. Нали не искате да ви разваля Коледата. Това е семеен празник. Тук съм си много добре.

Искаше да е сама.

След това принцесата направи това, което правеше всяка Коледа следобед. Седна на бюрото си, извади автоматичната писалка и

шишенцето с Куинк и започна да пише писма, в които благодареше за подаръците, изпратени ѝ за празника. Но най-напред, преди да съм си тръгнал, тя написа празнично поздравление за мен: „На Пол. Желая ти Весела Коледа! С обич от Даяна“. След това адресира първия си плик и написа първото писмо: До Нейно Величество, кралицата, Сандрингам Хаус, Норфолк.

Тръгнах си към къщи с неохота.

— Ако искате нещо, обадете ми се — казах аз.

В бележника на принцесата с адресите бе пълно с имена на всякакви хора. Когато срещнеше човек за първи път, тя умееше да го накара да се чувства така, сякаш щеше да ѝ остане приятел за цял живот. Във вестниците започнаха да се появяват статии с подробности за нейния „задушевен кръг“. Ако принцесата биваше забелязана да приказва с някого, или пък да е на някакъв терапевтичен сеанс, журналистите заключаваха, че става въпрос за дълбоко, трайно и много близко приятелство. Шефката имаше много приятели, но само малцина бяха във вътрешния ѝ кръг, който се оглавяваше от Лусия Флеша де Лима. Тя бе най-добрата ѝ приятелка, отнасяше се към нея като майка и едновременно с това ѝ беше и съветник. Съпругът на Лусия Паулу бе прехвърлен от Лондон в бразилското посолство във Вашингтон, но дори разликата в часовите зони не попречи на приятелството им. Лусия нагласяваше будилника си да я буди в три сутринта, за да поговори с принцесата в началото на деня. Ако принцесата се нуждаеше от съвет или утеха, обаждаше се на Лусия. Пращах по факса отгатак Атлантическия океан безкраен поток от писма и бележки. Да си приятел на принцесата означаваше приятел на двайсет и четири часова повикване и Лусия бе приела това. Тя винаги беше на разположение, когато принцесата имаше нужда от нея.

— Не бих се справила без нея. Тя е прекрасна. Като майка ми е — повтаряше непрекъснато принцесата.

През август 1994 година принцесата отиде във Вашингтон. През май 1995 година Лусия дойде в Лондон. Коледа на 1996 година принцесата прекара с Лусия. Нататък и насам през Атлантическия океан, приятелството им с времето ставаше все по-силно.

В Лондон принцесата намери второ семейство в лицето на приятелите си Роза Монктън, Сузи Касъм, лейди Анабел Голдсмит, Ричард Кей и д-р Мери Львдей. Тя бе допуснала тези хора, както и мен, да я виждат такава, каквото бе в действителност, да знаят всичко за нея, в замяна на безкритичното им приятелство. Те я разбираха по-добре от всеки друг и я обичаха такава, каквато бе.

Присъствието на херцогинята на Йорк гарантирано повдигаше духа на принцесата. С широко отворени очи, пълна с енергия, винаги препускаща нагоре по стълбите, тя, както и Шефката, не беше човек, който би се дал. Двете непрекъснато си говореха по телефона, за да си дават кураж.

Сядаха в дневната, потъваха в сериозен разговор или пък се смееха, сравнявайки дълбоките рани, които кралският двор им бе нанесъл в гръб. Покрай принцесата и аз започнах да имам пълно доверие на херцогинята и между нас се установи приятелство. Дори когато тя знаеше, че Шефката не е вкъщи, звънеше по телефона в икономското и познатият глас весело изпяваше:

— Здравей, Пол. Херцогинята е.

И тя, като принцесата, недоумяваше какво кара хората да бъдат лоши.

— Защо непрекъснато говорят такива обидни неща за мен? Не зная какво очакват от мен — казваше тя.

Подобно на принцесата и тя вярваше в кармата.

— Каквото е речено да стане, ще стане — повтаряха и двете.

Слушах я, както слушах и принцесата, и ужасно я съжалявах.

— Вижте — казвах й. — Запомнете думите на Шефката — убивай хората с нежност и никога не им позволявай да разберат, че са те уязвили.

За тези разговори по телефона или в Кей Пи си спомням винаги с нежност, когато погледна една снимка в рамка, изпратена ми от херцогинята в края на 1994 година. На нея са тя и двете й малки дъщери Беатрис и Юджин. Отдолу тя е написала нещо специално: „Скъпи Пол и Марая, благодаря ви за невероятната ви любезност и подкрепа. Думите не стигат да изкажа благодарността си. С най-най-добри пожелания — Сара“.

Извън доверения си кръг от най-близки приятели, принцесата много внимателно преценяваше на кого какво да каже и какво да не

каже. Един беше специалист в едно, друг имаше опит в друго, което означаваше, че тя разчиташе на познанията на тези хора и на техните съвети. Принцесата делеше приятелите си по свои критерии и предпочиташе с всеки да разговаря насаме. Приятелствата, които поддържаше, приличаха на множество най-различни кутии и аз винаги знаех коя кутия отваря, защо я отваря и какво значение имаше тя в живота ѝ. Да си в центъра на нейния свят означаваше да ти доверява да изпълняваш различни нейни поръчки. Когато не си беше вкъщи, тя ми разрешаваше да отварям бележника ѝ с адресите, за да намеря нужното име и да се обадя по телефона.

През 1995 година, когато Харолд Браун си бе вече отишъл и принцесата се чудеше на кого от хората около себе си може да разчита, ролята ми на иконом започна да прераства в личен помощник, куриер, шофьор, момче за поръчки, доверено лице. Ставах шофьор, когато по някакви причини тя не искаше да използва шофьора си; гуру или частен секретар, защото не искаше очите на професионалист да видят някои от приятелите ѝ, да зърнат някои бележки или да узнаят за някои лични мисии.

— Пол, стой сега до факса и не се отделяй от него, дока го не изтече всичко.

Гласът на принцесата идваше от горния етаж и стигаше до мен долу, и икономското помещение.

1995 бе годината, в която принцесата ми повери да се занимавам с кореспонденцията ѝ — от професионалната до най-личната и тайната. Тя започна да крие информация от очите на Патрик Джефсън и да прехвърля факсове от неговата канцелария в двореца Кенсингтън. До нея беше стигнал слух, че той ставал все по-недоволен и вече си търсел работа другаде. Принцесата го попита направо и отговорът му не я убеди, че ще остане завинаги в Кей Пи. Стана предпазлива и го постави на дистанция, която не можа да бъде премахната.

— Как може да очаква той да контактувам с него по такива деликатни теми като брака и бъдещето ми, след като дори не знам дали ще остане тук в бъдеще? — чудеше се тя.

В дневната ѝ бе инсталирана нова факс машина за нейна лична употреба. Поставена беше на килима под бюрото, така че канапето, което бе непосредствено отпред, да я закрива. Много пъти, когато отивах в дневната при нея, виждах, че вътре няма никой.

— Ваше Кралско Височество? — извиках, преди да се обърна и тръгна към приемната.

— Тук, долу съм — казваше глас, които не можеше да се разбере откъде идва.

Принцесата стоеше на четири крака под бюрото и безуспешно се опитваше да се справи с факса. Техниката, както и готвенето, не бяха силните ѝ страни.

— Безнадеждна съм, безнадеждна съм! — надсмиваше се тя над себе си.

След още няколко седмици напразни усилия да се научи да работи с факса под бюрото, тя го изостави. Вместо него започна да използва моя долу, който беше под бюрото ми. Тя ми предаваше тайни документи, които да изпращам и чакаше за отговорите. Личните си писма в чужбина изпращаше по факс, за да е сигурна, че ще се получат веднага, а не да разчита на бавните услуги на пощите. (Веднъж обаче тя не се довери нито на факса, нито на пощата.)

— Пол, бих желала да предадеш това лично — каза тя, връчвайки ми едно писмо. Погледнах запечатания плик. Името ми беше познато. И адресът също — в чужбина.

Погледът ми издаваше изненада от такава далечна мисия.

— Знам, че е далеч, но е важно — заяви тя.

— Смятайте го за свършено — казах аз. Пликът остана при мен до заминаването ѝ на посещение в чужбина. Докато я нямаше, взех друг самолет в различна от нейната посока и отидох за два дни там, където бе написано на плика. Предадох писмото в ръката, която щеше да напише отговора. Когато принцесата се върна в Кей Пи, аз вече бях там, готов да я посрещна вкъщи.

— Мисията е изпълнена — заявих аз.

През януари 1995 година клюкарите продължаваха да обсъждат връзката на принц Чарлс с любовницата му Камила Паркър Боулс, за която той бе признал по телевизията. Слуховете се засилиха, когато единайсет дни след началото на новата година бе обявен нейният развод с генерал-майор Андрю Паркър Боулс, с когото две години бяха живели разделени. Но вниманието и сериозното безпокойство на принцесата бяха другаде — отношенията между съпруга ѝ и неговата

помощничка Тиги Лег-Бърк. И вестниците бяха вече насочили погледи към нея, което още повече засилваше подозрението на принцесата.

„ЦЕЛУВКАТА“ бе заглавието на първа страница на „Дейли Мирър“. Публикуваната снимка показваше принц Чарлс на ски с приятели, сред които бе и Тиги Лег-Бърк. В поредица от фотографии принцът с червена скиорска шапка я бе прегърнал през рамо и я целуваше „в знак на обич“. Частният му секретар Ричард Ейлард обясни на репортерите: „Не е неестествено да я целува по бузата. Абсолютно нормално е“.

Принцесата не беше съгласна и смяташе, че твърде скоро след назначаването на Тиги отношенията им са преминали чертата на приличието. Всъщност принцесата бе станала толкова подозрителна, че Камила Паркър Боулс вече не я интересуваше. Според нея Тиги Лег-Бърк се сближаваше твърде много с принц Чарлс, както и с Уилям и Хари. Принцесата все още беше омъжена за принца и намираше, че двете жени кръжаха опасно близо около нейна територия.

Не ме питайте защо го направих, но тъй като всички ми изпращаха картички и подаръци за трийсет и седмия ми рожден ден на 6 юни 1995 година, реших да изпратя подарък на мама в Грасмур. Искях тя да получи нещо мъничко по случай годишнината от моето рождение. Поръчах в градинския център в Дарбишър да й отнесат каменна кашпа с цветя, които да цъфтят до края на лятото. Едно простичко поздравление, продиктувано по телефона и написано на картичка, бе поставено между цветята.

Когато тя отворила вратата на същата онази къща, в която съм израснал, била, както всеки друг ден, с престилката си.

— Сбъркали сте къщата, пиленце. Аз нямам рожден ден — казала тя, разказваше татко по-късно.

След това започнала да чете картичката и много се развълнувала. Мама не получаваше толкова често цветя. Всъщност тя за пръв път бе получила цветя на мой рожден ден и думите ми я развълнували. Когато същия онзи следобед я чух да плаче от радост по телефона в Кей Пи, зарекох се да правя това всяка година. Две седмици по-късно тя и татко дойдоха в Олд Баракс да пренощуват. На следващия ден ги закарах на летище Хийтроу и ги изпратих на ваканция мечта в Америка и Канада.

Тя през цялото време бълнувала за своите цветя, които бе оставила в кашпата у дома.

На 15 юни в два часа през нощта иззвъня телефонът и подсъзнателно реших, че е принцесата, която по това време бе на посещение в Русия. Тя беше единственият човек, който се обаждаше в такива странни часове. Трябва да се е случила криза, лична или от друг характер. Марая стана да вдигне слушалката. Миг по-късно тя хълцаше:

— Как да му кажа? Как да му кажа?

Принцесата! Какво се е случило? Стрелнах се от леглото и с един скок се намерих в дневната, където Марая все още бе на телефона.

Беше брат ми Греъм. Мама припаднала на улицата в Отава и веднага починала от масиран сърдечен инфаркт. Беше на петдесет и девет години.

Следващата сутрин принцесата се обади по телефона да разбере какво става в Кей Пи. Трябваше да се върне след два дни, в събота, за да е заедно с Уилям и Хари. Щом чух гласа ѝ, се разплаках.

— Какво за бога се е случило, Пол? — попита ме тя.

В отчаянието си ѝ зараказвах как сърцето на мама спряло, а колко добре изглеждаше, преди да замине. След това ѝ казах в какво затруднено положение се е озовал татко в Канада, където трябваше да организира освобождаването на тялото на мама и транспортирането му до дома.

— Остави на мен, Пол. Ние ще се заемем с това.

Едно позвъняване от канцеларията на принцесата на Уелс до британския Върховен комисариат в Канада уреди техническите подробности при настъпването на внезапна смърт в чужбина. Насред претоварената си програма в Русия, принцесата се зае със събитията в Канада, за да помогне на скърбящите в Англия. Тя дори си направила труда да позвъни на татко в хотела му в Отава. Около трийсет минути го успокоявала, обяснила му, че човек от Върховния комисариат ще бъде с него през цялото време, че освобождаването на тялото е организирано и обратният му полет до Великобритания е платен.

— Като се върнете бих желала да дойдете в Лондон с вашите синове. Бих искала да ви видя — казала тя на татко.

Веднага щом принцесата се върна в събота в двореца, отидох при нея в дневната. Седнах на канапето, плаках и се извинявах. Тя също

седна и ме прегърна, за да ме успокои. Знаех колко добра, силна и състрадателна е била с други хора, а ето че и аз седях сега, прегърнат от тази грижовна ръка, която през годините бе докосвала толкова много непознати съдби.

Тя говореше за съдбата, смисъла на живота, смисъла на смъртта, духовните си вярвания, последните мигове, които беше прекарала в болницата със своя приятел Ейдриън Уорд-Джаксън и видяла „как се преселва душата му“.

— Пол, душата остава след смъртта. Твоята майка е все още с нас. Повярвай в това. Ти си силен. Трябва да си силен — успокояваше ме тя.

Следващият ден беше Ден на бащата. Татко и братята ми Греъм и Антъни дойдоха в двореца за скръбния ни уикенд. Тялото на мама бе все още в Канада и трябваше да пристигне на следващия ден.

Посрещнахме принцесата на полицейската бариера на алеята. Носеше дебела риза, червени шорти за колоездене и маратонки. Оставила беше Уилям и Хари в стаята им в двореца. Тя прегърна татко и после един по един братята ми. След това, хванала в лявата си ръка дясната на татко, каза:

— Хайде да отидем да се поразходим.

Онзи топъл следобед татко и принцесата вървяха напред, а ние, тримата братя — след тях. Влязохме в парка Кенсингтън Палас Гардънс, тръгнахме нагоре по Брод Уок, която го прекосява и отива към Бейзуотър роуд, след това завихме надясно и стигнахме до Италианските градини. Продължихме през Хайд Парк покрай галерията Сърпънтайн и се отправихме към паметника на Албърт. Направихме пълен кръг и се върнахме в двореца. Петимата вървяхме и приказвахме в продължение на четирийсет и пет минути.

Принцесата си беше свалила бейзболната шапка и веднага я разпознаваха. Когато един минувач се опита да я снима, тя любезно протегна ръка и каза:

— Моля ви, недейте.

Въпреки скръбта си, татко се тревожеше, че в парка принцесата не е защитена.

— Не трябва да правите това заради нас. Забелязват ви. Трябва да се върнете в двореца — каза й той.

— Греъм, мисля, че с твоите трима здрави синове около мен, всичко е наред.

Струва ми се това беше единственият път през целия уикенд, когато татко се поусмихна.

Върнахме се с принцесата до оранжерията край кралските апартаменти.

— Греъм, ако има нещо, което мога да направя, кажи на Пол.

Тя прегърна още веднъж близките ми и изчезна в една врата в тухлената ограда. Татко не можеше да повярва колко мила беше принцесата и колко много време прекара с нас.

По-късно вечерта татко искаше да бъде сам и излезе навън да поседи на една пейка на тревата пред Олд Баракс. Погледнах от прозореца на дневната на първия етаж и го видях, седнал с гръб към нас. И принцесата отново беше до него. Връщала се вкъщи с колата си, когато го забелязала от алеята. Спряла и отишла през тревата до него. Гледах ги и си мислех колко странно е баща ми да седи с нея. Гледах как той си движи главата, докато приказва и бърше очи с кърпичка. После той не издържа и се разплака на рамото на принцесата.

Мама пристигна вкъщи в понеделник. Погребахме я същата седмица. В навечерието на погребението ковчегът ѝ остана пред олтара на църквата в Хасланд, където е била кръстена, където се е омъжила и където баба и дядо Кърк са били погребани. Изпълнихме църквата с всевъзможни бели цветя. Запалихме свещи в нейна памет. Това бе много личен момент за всеки един от нас. Аз заставах, поставих ръка на полирания дървен капак, поклоних се, затворих очи и си спомних какво беше казала принцесата:

— Вашата майка е все още с вас.

На погребението ковчегът не се виждаше, защото бе покрит с цяла градина цветя. Когато другите роднини и приятелите се оттеглиха след службата, аз заставах до гроба с Греъм. Това беше моментът, когато той ми каза тайната на мама — решението ѝ да изгори предложението за работа на Гунард.

Върнахме се на Чапъл роуд номер 47. Чантата и плетивото на мама бяха на един стол близо до камината.

Татко включи чайника. Братята, снахите и племенниците ми се въртяха из къщата, а аз отворих чантата на мама. Вътре имаше пудра с кръста на кралската яхта Британия върху капака — подарък от

времето, когато служех на кралицата, и червило. Единственото друго нещо беше смачканото ѝ червено портмоне, в което, както обикновено, нямаше нито пени. Но имаше и една сгъната картичка — тази, която ѝ бях изпратил с цветята на рождения си ден: „Мамо, нещо съвсем мъничко, заради болката, която си изпитала, за да се появя на този свят на днешния ден преди трийсет и седем години. С цялата ми обич, от най-големия ти син — Пол“.

Семейството беше важно за принцесата, но за съжаление нейното не бе така сплотено, както близкият ѝ кръг от приятели. Сестра ѝ, лейди Сара Маккоркъдейл редовно идваше от Линкълншър. От всички Спенсърви тя беше най-близка с принцесата. Майка ѝ, Франсис Шанд Кид живееше направо като отшелник на шотландския остров Сийл, но идваше да я посети, когато можеше. Всъщност принцесата виждаше повече мащехата си Рейн Спенсър, отколкото собствената си майка, и обядваше с нея веднъж месечно, понякога в Чиконис отгатак Бонд стрийт, защото това беше любимият ресторант на покойния ѝ баща.

Независимо че в Кей Пи имаше непрекъснат поток от посетители, той не можеше да прогони тишината в късните следобеди и ранните вечери, когато принцесата се озоваваше сама. Уилям и Хари ходеха на училище-пансион или прекарваха част от времето си в Хайгроув и липсата им трябваше да се компенсира.

— Мразя тишината в този дом — казваше тя, когато сядаше да чете „Вог“ или „Харпърс & Куин“ събота сутрин. Музиката запълваше част от пространството, но ѝ липсваше физическото присъствие на „малките хора“, както се изразяваше тя.

— Пол, позвъни на твоите момчетата и им кажи да се качат — казваше принцесата.

Звукът от припкаци из апартамента крачета, детските писъци, видеофилмите по телевизията, гърмящият плей стейшън на Хари — всичко това ѝ помагаше да се избави от самотата. Александър и Ник се чувстваха свободни на това място, без да съзнават, че със самото си присъствие там, правеха принцесата по-щастлива.

— Искате ли да хапнете нещо? — ще ги попита принцесата, облегната на вратата на дневната на нейните синове и ще отиде при

Дарън Макгрейди в кухнята да го помоли да нахрани две изгладнели момчета с любимото им ядене — бургери с чипс.

Александър и Ник много обичаха да ходят в Кей Пи. Тичаха нагоре по предната алея, състезаваха се кой пръв ще стигне задната врата, после влизаха в икономското помещение и оттам по стълбите се втурваха нагоре, където Шефката ги чакаше и обикновено разговаряше по телефона с някой приятел.

— Здравей, Принцесо.

— Здравей, Принцесо.

Шумните поздрави на моите две момчета отекваха чак долу в икономското, където бях аз.

След всяко посещение те се връщаха силно възбудени вкъщи в Олд Баракс, където ги чакаше Марая, към която принцесата продължаваше да се държи студено. Тези посещения много радваха момчетата, но натъжаваха Марая.

— Взела те е там горе, а сега взема и момчетата ми — разплака се тя една нощ.

Марая се почувства още по-зле, когато една неделна сутрин Ник я попита с детска наивност:

— Защо не работиш повече за принцесата, мамо? Защо не я харесваш?

— Пол, не знам какво говори тя, но това трябва да спре. Защо Ник ми зададе такъв въпрос? — настояваше да разбере Марая.

Сякаш трябваше да оправям семейна драма между бивша съпруга и нова приятелка. Към края на лятото обаче Александър и Ник успяха да съберат старите приятелки. В бясното си препускане между Кей Пи и Олд Барам нашите синове станаха пазителите на мира в двореца.

Ник седеше при принцесата и тя го попита как е майка му.

— Тя също иска да е тук, Принцесо — каза ѝ той.

Тази вечер бях освободен рано от работа и телефонът вкъщи иззвъня. Марая го вдигна. Беше принцесата. За разлика от всички други обаждания тази година, тя не попита веднага за мен. Започна да говори нещо на Марая и двете се разприказваха, сякаш нищо не се бе случило. Отношенията с Марая бяха размразени. Тя беше от щастливците.

Трябваше да се укрепват мостовете между Кей Пи и Флийт стрийт и принцесата, която твърдо възнамеряваше да отмъсти на съпруга си за публичното му признание в изневяра, предприе офанзива на ухажване на медиите. Канеше редактори и коментатори на частни обеда в двореца. Смяташе, че е хубаво да я видят в естествената ѝ среда, което би дало на журналистите възможност да я опознаят по-добре. Тя пък от своя страна искаше да се опита да разбере що за хора са те, какво знаят и защо в някои статии нещата се представят под определен ъгъл. Това беше взаимно опознаване.

— Ако в Би Пи (Бъкингамския дворец) разберат, пресслужбата им ще изпадне в безумна паника, както обикновено! — смееше се принцесата.

Великите, добрите и не толкова добрите от Флийт стрийт отъркаха прага на апартамент осем. Независимо колко смели бяха, когато пишеха във вестниците си зад защитените стени на своите империи, забавно беше да ги гледа човек как с трепет прекрочват в обозоръжаващата ги територия на Шефката. Толкова дълго време тя бе пленителният образ, който ден след ден правеше заглавията и продаваше вестниците. Сега беше неин ред да застане срещу тях на обяд в приемната си. Беше в превъзходна форма. Как се смеехме тя и аз, когато разнищвахме всеки гост, след като си отидеше.

— Колко забавно, че мога да притесня такива могъщи хора — казваше невярваща принцесата и добавяше: — Колко весело!

Един по един в различни дни пристигаха светилата на журналистиката: Чарлс Мур — редактор на „Дейли Телеграф“; Пол Дейкър — редактор на „Дейли Мейл“; Пиърс Морган — редактор на „Дейли Мирър“; Стюарт Хигинс — редактор на „Сън“ Линда Липотър — водеща рубрика в „Дейли Мейл“; и дори дворцовата кореспондентка на Би Би Си Джени Бонд. За всичките тези срещи принцесата се обличаше така, че да им събере очите. С Шефката винаги се уговаряхме аз да се въртя на вратата на трапезарията. Имахме си тайни сигнали, добре отрепетирани и доста използвани през годините с гостите, които идваха на обяд или вечеря. Прикрит поглед на сините очи изпод повдигнатите вежди беше начинът, по който ми се казваше да сервирам трите ястия по-бързо. Най-бързо от всички бе сервирано на един злополучен гост — прочута телевизионна

личност, който пишеше и по вестниците, но не по дворцови въпроси. Той беше посрещнат, нахранен и напоен точно за четирийсет минути и никога повече не се мярна.

— Щях да припадна от досада, Пол. Толкова беше скучен!

Тя беше разочарована, защото надеждите ѝ не се бяха оправдали.

Редактори и водещи на рубрики бяха доволни от откритата им се възможност да поговорят с нея и да ѝ зададат въпроси. Принцесата беше перфектен дипломат. Когато Стюарт Хигинс от „Сън“ я попита какво мисли за Камила Паркър Боулс, тя отговори:

— Всъщност, много я съжалявам.

Той е очаквал да се излеят мъка и презрение и направо щеше да падне от плетения стол. След това Шефката добави:

— Тази жена е изгубила почти всичко в живота си, а какво всъщност е спечелила?

Когато Пиърс Морган от „Дейли Мирър“ изстреля въпроса си: „Мислите ли, че Чарлс ще стане крал?“, тя отговори:

— Той така мисли, но според мен, ще му бъде много по-добре да живее в Прованс или в Тоскана.

На доста забавния обяд с редактора на „Дейли Мирър“ присъстваше и Уилям. Той седна до майка си и слушаше внимателно. Възрастта съвсем не отговаряше на зрелостта му.

Пиърс Морган се обърна към него:

— Какво мислите за вестниците?

Уилям погледна към майка си, която му кимна да отговори.

— Нищо лошо. Започнах да ги различавам и да знам къде са, за да ги избягвам. Не британският печат е неприятен, а фотографите от Европа. Те седят по бреговете на реката в Итън, наблюдават ме как гребя, чакат да падна!

Джени Бонд от Би Би Си беше единственият журналист от поканените на обяд, която почувства щедростта на принцесата. Разговорът с нея беше може би най-приятният от всички. Неофициалната среща се превърна в дамски разговор и елегантната дворцова кореспондентка получи съвети от най-добре облечената жена в света. Джени бе впечатлена от безупречния шик на чорапогащника на принцесата и вечерта аз трябваше да опаковам шест нови чорапогащника — подарък от принцесата и да пъкна в пакета една бележчица. По време на обяда принцесата посъветва Джени в какви

цветове да се облича за телевизията. При друг случай ухажването на медиите от принцесата рикошира и предостави златна възможност на най-яростните ѝ критици да завихрят анти-Даяна буря. Беше снимана как тайно се среща в кола в една странична улица с репортера от „Дейли Мейл“ Ричард Кей. Истерията, която последва, беше най-висша форма на лицемерие. Сановниците в кралския двор и злобните приятели на принц Чарлс толкова дълго били говорили срещу нея. Това, което тя сега правеше, бе да поеме в свои ръце машината на връзките си с обществеността. За да е сигурна, че ще бъде разбрана, а не погрешно тълкувана, тя реши да дава истината чрез свой доверен съюзник. Не правеше нищо повече от онова, което вършеше екипът на министър-председателя Тони Блеър или някогашният сътрудник на принц Чарлс — Марк Боланд, който приложи стратегията на ухажване на медиите след смъртта на принцесата, за да се опита „да продаде“ Камила Паркър Боулс на обществото. Пресслужбите на Бъкингамския дворец и на двореца Сейнт Джеймс очевидно се притесняваха, че принцесата бе една крачка напред и печелеше играта.

Когато колата навлезе в кръговото движение на Шепърдс Буш и се насочи към Бейзуотър роуд на север от Кей Пи, мъжът, който до този момент прикриваше лицето си, изведнъж се снижи на задната седалка, легна на една страна и си метна отгоре зеленото шотландско одеяло. Погледът ми беше напрегнат, защото внимавах в пътя пред мен. Не ми беше за пръв път да вкарвам таен посетител през полицейската охрана, но този като че ли се забавляваше с потайната операция повече от много други.

Дадох мигач и завих надясно, минах покрай чуждите посолства на „Милиънеърс Роу“, която беше успоредна на двореца. Ако някой погледнеше, щеше да види, че съм сам в колата и както обикновено отивам на работа.

— Къде сме сега? Отминахме ли вече полицейския пост? — попита приглушен глас изпод одеялото.

— Не. Стойте долу. Ще ви кажа — отговорих нетърпеливо, защото исках точно да изпълня инструкциите на принцесата „да го скрия при влизане“.

Когато намалих на бариерата, униформената охрана позна колата и лицето ми, и ми махна да влизам.

— Не мога да повярвам, че изобщо не те спряха — обади се пак приглушеният глас.

Минах под свода на часовниковата кула край двореца, влязох в Клок Корт и паркирах непосредствено до тайния вход към апартамент девет.

— Не мога да повярвам колко лесно стана всичко! — възкликна пътникът, който вдигна одеялото и излезе от колата. Мартин Башир оправи гънките по сакото и ризата си, взе си куфарчето и ме последва през вратата и нагоре по стълбите, по коридора покрай спалнята на принцесата. Влязохме в дневната на момчетата, където тя го очакваше. Беше средата на лятото на 1995 година и всичко вече е било задвижено за снимането и излъчването на интервю на член на кралското семейство по „Панорама“ на Би Би Си-1.

Честно казано, тогава няхах представа, че интервюто по „Панорама“ е било планирано. Очевидно само Башир и Шефката са знаели тайната. Но посрещането и изпращането на телевизионния журналист в Кей Пи се превърна в добре отрепетиран сценарий — не се задаваха никакви въпроси, разменяше се единствено по някоя и друга любезност.

Изпълнявах задачата или с моя син воксхол астра, или с тъмносиньото БМВ на принцесата.

— Хубавото на БМВ-то е, че се стопява в уличното движение на Лондон — казваше винаги тя.

Инструкциите, които трябваше да следвам, бяха лесни. Паркирай пред бялата служебна сграда, която е непосредствено до телевизионния център на Би Би Си, чакай на паркинга и Мартин Башир ще излезе и ще седне на лявата задна седалка. Когато приближиш Кей Пи, „той да се скрие“. Станах експерт да укривам посетители, при това далеч по-деликатни от Башир; посетители, които вдигаха много по-малко шум от него. Но с доставянето му незабелязан на принцесата, моята работа приключваше и аз се оттеглях и икономското помещение, докато станех отново нужен, за да го върна обратно.

— Пол, там ли си? — извикваше принцесата.

— Да. Той готов ли е да си тръгне?

— Господин Башир, шофьорът ви чака — смееше се принцесата.

При тези посещения нямаше и намек, че се готви нещо тайно. Това беше единствената тайна, която принцесата не бе пожелала да сподели с мен. Не и преди да беше готово всичко. Но Башир беше умен мъж. Своевременно бе усетил колебанията на принцесата и без съмнение бе успял да я убеди колко е добре да даде по телевизията такова откровено интервю. Принцесата слушаше очарователния водещ с успокояващ глас. Тя инстинктивно искаше да му се довери. Той се правел на нещастен и споделял как напоследък не му върви в живота, за брака си и за това колко било лошо да се живее в скромна къща в Уимбълдън. По-късно тя ми разказваше:

— Не му е било лесно в живота. Приятно ми беше да разговарям с него.

Струва ми се, че тя дори си беше внушила, че ѝ е приятел.

Онова, което тя не знаеше, бе, че Башир непрекъснато ми се обаждаше по телефона да изкопчи някаква информация отвътре. Онова, което пък той не знаеше, бе, че веднъж, когато се обади, принцесата стоеше до мен в икономското помещение. Това беше малко след излъчването на интервюто.

И докато нижех обичайните любезности, тя ме попита:

— Кой е?

Закривайки слушалката, ѝ прошепнах:

— Мартин Башир.

— Включи говорителя — тя посочи бутона на телефона. Аз го натиснах и след секунда непочтителният глас на журналиста кълтеше в помещението. След този разговор принцесата видя своя „приятел“ в друга светлина.

Башир беше успял да събуди у нея отмъстителност. И това ставаше по време, когато тя вече искаше да забрави за признанията на принц Чарлс за изневяра в документалния филм на Димбълби. Интервюто бе заснето едва неделя, когато беше сигурно, че принцесата ще е сама — без лична камериерка, без готвач, а и аз имах свободен ден. Тя щеше да яде салати от хладилника и трябваше да уведоми полицията за посетителите, които очакваше. Снимачният екип под ръководството на Мартин Башир настанил техниката си в дневната на момчетата. На следващата сутрин, когато я попитах защо са местени мебелите, тя ми каза, че не са местени.

След това, една седмица преди излъчването, принцесата ми съобщи, че се е снимала в „Панорама“, всичко обаче е много тайно и тя е убедена, че след това Великобритания ще я разбира по-добре.

— Убедена съм, че много хора ще ме подкрепят.

— Стига да ви хареса това, което ще видите — отбелязах аз.

В понеделник, на 20 ноември вечерта, седнах пред телевизора в Олд Баракс, присъединявайки се към повече от двайсет милиона други зрители, за да гледам как принцесата обяснява, че иска да бъде „кralица на сърцата на хората“, как принц Чарлс не е подходящ за „най-високия пост“, крал на Англия, как са били „трима души в брака им“, колко обожавала Джеймс Хюит и как нямало да мълчи оттук нататък. От интервюто не научих нищо ново. В коментарите нямаше нищо, което вече да не съм чувал, но силно се обезпокоих за имиджа ѝ, когато във вечерните новини по Би Би Си-2 видях Николас Соумс — политикът, приятел на принц Чарлс. Той се нахвърли срещу нея с онова лицемерие, което, както тя, така и аз, бяхме свикнали да очакваме и ненавиждахме. Когато принц Чарлс се нуждаеше от защита, изваждаха Николас Соумс да представи някой красноречив аргумент от своя анти-Даяна репертоар. На следващия ден принцесата беше в повишено настроение под въздействието на адреналина от последния ѝ изненадващ ход, а също така — от положителната реакция и съчувствието, които бе получила в сутрешните вестници. Беше поела огромен публичен риск, но репутацията ѝ в британското общество беше непокътната. В твърдоглавото си решение да сътрудничи на Башир, тя обаче изобщо не бе помислила, може би от наивност, какви последици щеше да има тази „Панорама“ върху брака ѝ. Разводът чукаше вече на вратата ѝ. Но за момента, тя бе на върха на медийната вълна. Почти имаше вид на непобедима. Смяташе, че може да настъпи по всички линии и следващата беше Тиги Лег-Бърк.

Беше 14 декември 1995 година и коледният обяд за персонала — едновременно на принца и на принцесата на Уелс — бе организиран в хотел Лейнсбъро до Хайд Парк Корнър. Беше денят, когато Шефката щеше да се изправи лице в лице с Тиги Лег-Бърк.

— Ела с мен в моята кола — каза принцесата.

Изминахме заедно краткото разстояние. Минахме покрай Найтсбридж Баракс, през Хайд Парк и после под каменната арка.

Натиснахме бутона в колата, който дистанционно вдигна бариерата при арката.

— Много ми харесва този кратък път.

Тя сияеше.

Бяхме закъснели и приемът преди обяда за около стотината гости бе започнал.

Когато влязохме в стаята, всички глави се обърнаха към принцесата.

— Стой край мен и само гледай — каза тя с усмивка.

Еlegantните ѝ крака закрачиха към някаква цел в тълпата. Тя правеше зигзаг, за да стигне до Тиги Лег-Бърк, която приказваше с някого в отдалечения край на залата. Аз вървях непосредствено зад нея.

— Здравей, Тиги. Как си? — каза принцесата, усмихвайки се.

Преди още да ѝ отговори, на лицето на принцесата се изписа подигравателно съчувствие.

— Толкова съжалявам като чух за бебето.

Ужас парализира лицето на Тиги. Очите ѝ се напълниха със сълзи и тя излезе от стаята, придружена от камерхера на принц Чарлс Майкъл Фосет. Обърнах се да видя къде е принцесата. Беше се смесила с тълпата. Посланието ѝ беше предупреждение за лагера на съпруга ѝ. Хубаво стана, мислеше си тя.

— Видя ли ѝ лицето, Пол? За малко не припадна! — ми каза после принцесата.

Гръмотевицата, пусната в Лейнсбъро, предизвика трусове през Хайд Парк чак до двореца Сейнт Джеймс и до Бъкингамския дворец. Принц Чарлс бил разярен. Слухът стигнал дори до кралицата и тя била втрещена. Последниците от злобния поздрав на принцесата продължиха да предизвикват вторични трусове по цялата система през следващата седмица, а Тиги Лег-Бърк бе наредила на адвокатите си да опровергават твърдението. Направено бе изявление, в което се казваше, че „се носят злобни лъжи, които хвърлят тежко петно върху моралния облик на нашата клиентка. Тези твърдения са напълно безпочвени“.

Действията на принцесата имаха желаните ефект и предизвикаха най-дискретно задкулисно разследване, което бе ръководено от частния секретар на кралицата, сър Робърт Фелоус. Той лично се обади на принцесата и негова балдъза четири дни след сблъсъка, за да изясни

докрай за какво е намеждала в разговора си с Тиги Лег-Бърк. Тя вече бе започнала скандала и по време на телефонния разговор съобщи на човека, който беше дясната ръка на Нейно Величество, че Тиги има любовна връзка с принц Чарлс и е правила аборт. Принцесата дори съобщи на канцеларията на кралицата точната дата, когато това било станало.

— Е, сега вече всичко се знае официално. Робърт обеща да проучи обвиненията — каза ми тя след телефонния разговор.

В Бъкингамския дворец сър Робърт Фелоус беше идеалният човек за проучването на подобен деликатен въпрос. Веднага щом сложил слушалката след разговора с принцесата, той се заел да установява истината.

Той установил след „внимателния разпит“ на Тиги Лег-Бърк, че била посетила два пъти личния си гинеколог — веднъж през лятото и веднъж през есента на 1995 година „по женски проблеми“, както бе съобщено. Тя е била и болница при два отделни случая през есента на същата година.

Но сър Робърт заключи, че обвиненията, отправени от принцесата, не са верни. Тя бе уведомена за отхвърлянето на твърденията ѝ от униформен пратеник, който позвъни на звънеца и ми връчи официалното писмо.

Принцесата го отвори със сребърния си нож за разрязване на писма и докато го четеше, неодобрително клатеше глава:

— Типично! — заяви тя. — Пол, виж го.

В опровержението пишеше:

Вашите обвинения относно Тиги Лег-Бърк са напълно неоснователни. Отношенията ѝ с принца на Уелс никога не са били други, освен професионални.

На датата, на която уж била имала аборт, тя е била в Хайгроув с Уилям и Хари. Във ваш най-добър интерес е да оттеглите обвиненията си. От край до край в тази история сте била ужасно погрешно информирана.

Изводът от разследването бе категоричен: в тези обвинения няма абсолютно никаква истина. Всъщност сър Робърт Фелоус беше

прибавил и от себе си, за да убеди балдъзата си колко грешни: „Това писмо ви го изпраща човек, който наистина е убеден, че ужасно погрешно сте била информирана в цялата тази история. *Трябва* да го разберете, моля ви“.

Като хвърлям поглед назад и при обективно разглеждане на фактите, принцесата просто няма как да е била права.

Към края на 1995 година частният секретар на принцесата готвеше друго писмо. Патрик Джефсън бе решил да напусне Кей Пи. Още един член на персонала скачаше, преди да е бутнат. Всякаква смислена комуникация между него и принцесата бе прекъсната. Тъжно беше да се наблюдава краят на отношенията им, защото той бе не само специалист в работата си, но и близък на принцесата. Веднъж бях изпратен до Аспри & Джерард — бижутерите на Короната, да избира за него чифт златни копчета за ръкавели с инициалите му. Принцесата му позволяваше да излиза рано от работа в петък следобед и да идва чак в понеделник, за да може да прекарва повече време със семейството си в Девън. Но през 1995 година Патрик Джефсън започна да се чувства пренебрегван, защото тя вземаше лични решения, без да го уведомява, и не го държеше в течение на кореспонденцията си, която водеше през моя факс. Служител в кралския двор, който не чува и не вижда, няма бъдеще. Интервюто в „Панорама“ и инцидентът с Тиги Лег-Бърк бяха последните капки, които преляха чашата.

В краткото си писмо, с което съобщаваше, че подава оставка, той обясняваше причините, породили огорчението му: пишеше на принцесата, че му е отнела всички възможни средства за общуване с нея, което го е накарало да се почувства нежелан.

— Плъховете винаги скачат от кораба, Пол — размишляваше тя. — Ти изглежда ще трябва да бъдеш едновременно иконом, придворна дама и частен секретар. Сега си на кормилото.

Херкулесовата задача по ръководенето на публичните отношения на принцесата за щастие не беше моя отговорност. Това бреме падна върху един нов човек — Джейн Аткинсън. Тя бе натоварена да оправи продължаващите последици от инцидента с Тиги Лег-Бърк. Помощничката на принц Чарлс настояваше за извинение, но принцесата не желаше да се отметне. По това време тя бе заета вече с нещо друго. И на нея ѝ сервираха бомба — донесена на крака от униформен пратеник. Кралицата и принц Чарлс бяха изстреляли двоен

залп в Кей Пи непосредствено преди Коледа. Развод искаха и двамата — суверенът и престолонаследникът.

Развод беше само дума, но не и възможност за принцесата. Това беше нещо, с което тя обичаше често да заплашва принц Чарлс през последните години от брака им. Тя крещеше за развод, за да привлече вниманието му, да го нарани, подобно на дете, изпаднало в ярост, което заплашва необръщания му внимание родител, че ще избяга, знаейки, че всъщност съвсем не иска да го направи. Разговарях с нея за това колко неправилно разбрана се чувства, колко болка е понесла, как „личният тормоз“, така го наричаше, ѝ е помогнал да стане по-силна личност. Едно нещо, което се прокрадваше във всеки прочувствен разговор, бе любовта ѝ към принц Чарлс, която все още съществуваше, независимо колко наранена от него се чувстваше тя. Бе намерила свобода и облекчение в раздялата, но беше категорична за едно нещо: „Разводът не е решение“.

И тогава, една седмица преди принцесата да пристигне в Сандрингам Хаус за Коледа с Уилям и Хари, тя получи дълго писмо, в което за пръв път официално се споменаваше за развод. То не беше от принц Чарлс, а от кралицата. Пристигна като смазващ удар на 18 декември 1995 година. За пръв път от устата на династията Уиндзор принцесата чуваше думата „развод“. Кралицата бе видяла една книга от принцесата, друга — от принца; едно телевизионно признание от сина си, друго — от снаха си. Разпадането на брака между принца и принцесата на Уелс ставаше публично. Тя смяташе, че като държавен глава, трябва да поеме нещата в свои ръце. Отнесох това писмо на принцесата в дневната ѝ и се върнах в икономското помещение. Минути по-късно един познат глас се понесе надолу по стълбите:

— Пол, ела тук.

Тя седеше на канапето и всеки миг щеше да се разплаче. С вид на човек, който се е примирил със съдбата, тя ми махна с ръка да отида при бюрото ѝ.

— Виж какво пристигна — каза ми тя.

На бюрото, оставено там, където малко преди това е било четено, лежеше писмо с червения кръст на замъка Уиндзор. Разпознах характерния почерк на кралицата. То, както винаги, започваше така:

„Най-скъпа Даяна“ и завършваше „С обич от Мама“. Това писмо обаче беше различно от всички други, които бях виждал, и като бивш лакей на кралицата се почувствах неудобно, докато го четях.

Принцесата беше с гръб към мен на канапето, докато ѝ говорех. Искях да изразя неудобството си:

— Не знам дали трябва да го чета. Тук пише „най-строго поверително“.

— О, Пол, прочети го. Какво ще правя? Какво ще си помислят хората? — Тя въздъхна.

Докато аз четях писмото, тя скочи и започна възбудено да крачи из стаята.

— Министър-председателят и Кентърбърийският архиепископ! Разводът ми е бил обсъждан с Джон Мейджър и с Джордж Кери, преди да е бил обсъждан с мен.

Принцесата беше разярена, че кралицата е разговаряла първо с правителството и с Църквата. Конституционните въпроси не я интересуваха.

— Това е моят брак и не е работа на никой друг! — крещеше тя.

Припомняйки си друга част от писмото, тя каза:

— В интерес на страната, така ли? А моите интереси? А интересите на момчетата ми?

Според нея към развода ѝ, както и към брака ѝ, се подхождаше като към някакъв стопански въпрос. Тонът на кралицата беше съчувствен, деликатен и без никакъв гняв, но се усещаше разочарованието на свекървата от поведението и на двете страни, и се подчертаваше, че трябва да се разведат, за да не причиняват повече страдание на двамата си сина, които достатъчно вече са понесли през предишните години.

Принцесата изобщо не приемаше това. Тя веднага се обади по телефона на кралицата в Бъкингамския дворец. Много учтиво я запита защо е тази бързина при толкова важно решение. Кралицата я успокои и се опита да я убеди, че никой няма да я кара да бърза да се развежда.

Шефката не беше обаче убедена. Тя седна на бюрото си и натопи автоматичната си писалка в шишенцето с Куинк. Веднага написа отговор на кралицата, в който ѝ обясняваше, че се нуждае от време. Но тя нямаше да има много време да размишлява. На следващия ден

пристигна втора бомба — писмо от принц Чарлс, с което той искаше развод.

Отново бях поканен да го прочета. Принц Чарлс пишеше, че бракът им бил непоправимо разстроен и че това представлявало както „национална, така и лична трагедия“. Разводът е неизбежен и трябва да приключи бързо, пишеше той. Принцесата подозираше, че писмата са двойна атака от Бъкингамския дворец и от двореца Сейнт Джеймс, имащи за цел да я накарат да се огъне под натиска.

Тя постави двете писма — червеното от Уиндзор и синьото от Хайгроув, едно до друго на бюрото.

— Какво ще кажеш? — ме попита.

Не забелязах веднага очевидното нещо.

— Виж.

С пръст тя посочи изречение, използвано в писмото на кралицата. След това със същия пръст посочи изречение в писмото на принца. Бяха абсолютно еднакви, дума по дума за „тъжното и объркано положение“ в брака им.

— Тези писма са съчинени и написани по съвета на едни и същи хора — каза тя с възбудата на човек, който току-що е направил жизненоважно откритие. — Явно ме вземат за глупачка.

Принцесата седна и изстреля на съпруга си отговор. Не беше в състояние да пише толкова бързо, колкото я тласкаше яростта. Отговорът ѝ беше недвусмислен: „Молбата ти изцяло ме обърка. Не съм съгласна с незабавен развод!“.

Тази седмица събитията и емоциите стигнаха точката на кипенето — твърденията за Тиги Лег-Бърк се бяха оказали неоснователни, а после дойдоха писмата от кралицата и принц Чарлс. Предстояха ѝ трудни празници, изглеждащи още по-мъчителни след искането за развод. Съмнявам се, че някога преди съм виждал принцесата толкова разбита, както в тази седмица преди Коледа. Реакцията ѝ говореше за раздвоението вътре в нея: от една страна обичаше Чарлс и не желаше да се разведе, но в същото време говореше срещу него в книгата на Мортън и в интервюто по „Панорама“. В стремежа си да го нарани, за да са квит, принцесата

струва ми се беше наранила себе си. Търпението на принц Чарлс явно се бе изчерпало.

Комуникацията между принца и принцесата бе абсолютно замряла. Принцесата искаше да се срещнат насаме, но принцът държеше някой да присъства на тази среща и да води бележки. Тя отказа и 1995 година завърши в задънена улица. Принцът искаше развод. Принцесата искаше да остане омъжена.

По това време станах опора на принцесата. Тя беше паднала духом и усещаше как животът ѝ ще се преобърне, а ролята ѝ ще бъде отнета. Писмата с искане за развод я разбиха. Тя се свиваше на канапето, хващаше главата си с ръце и плачеше. Какво трябваше аз, като иконом, да правя? Да стоя там?

В отсъствието на Уилям — той беше голям източник на утеха за майка си, когато беше отчаяна — гледах да има достатъчно носни кърпички Клинекс. Гледах също така да съм около нея, за да я слушам. Гледах да не я оставям сама да плаче. Аз не видях принцесата на Уелс да плаче. Аз виждах една уязвена и наранена жена, която плаче и се нуждае от утеха. Кралицата никога не би дала такъв израз на чувствата си пред мен и нито един лакей не би имал смелостта да сложи ръка на рамото ѝ. Но отношенията ми с принцесата, която бе чувствителен човек, бяха много по-топли и близки. Когато беше наранена, тя приличаше на малко момиче и като я гледах как преживява, ми се искаше да направя нещо, вместо само неловко да стоя край нея. Аз сядах до нея, прегръщах я през рамо и се опитвах да ѝ кажа, че всичко ще се оправи, че е силна, ще се справи, че британският народ е зад нея. Слушах я в продължение на много часове и, както когато гледахме „Кратка среща“, накрая се размивахме.

Ставах по-близък с нея и стоях при нея, докато се убедях, че мога да я оставя сама. Но дори когато си тръгнах, за да си отида вкъщи, продължавах да се безпокоя. Понякога тя се будеше в два-три часа и искаше да си приказва с някого. Слушах я, а после сутрин се явях на работа за закуска.

Тази Коледа принцесата ми написа писмо с дата 27 декември 1995 година, което и до ден-днешен пазя като нещо много скъпо. Когато неинформираните, озлобените и невежите се опитваха по време на процеса срещу мен в Олд Бейли през 2002 година да внушат, че за принцесата не съм бил нищо повече от един иконом, че близостта ми с

нея е била плод на въображението ми, препрочитах отново и отново тази бележка. В най-трудните моменти в живота ми беше ред на принцесата да ме утеши, чрез думите, които сама ми бе написала:

Това е писмо, което трябваше да ти напиша отдавна, за да ти благодаря дълбоко за всичко, което правиш за мен, и особено от август насам. Твоето присъствие, когато плачех и бях най-отчаяна, бе безценно и аз искам да знаеш колко много оценявам подкрепата ти. 1996-а ще бъде щастлива година и аз я очаквам с нетърпение... Благодаря ти. С обич от Даяна.

10. РАЗВОДЪТ

Когато се изправи лице в лице с кралицата в Бъкингамския дворец, принцесата знаеше, че никога друг път няма да има по-добра възможност да зададе единствения въпрос, глождещ непрекъснато съзнанието ѝ, откакто принц Чарлс публично призна за любовната си връзка с Камила Паркър Боулс.

— Означаваш ли това, че Чарлс ще се ожени отново?

— Мисля, че това е малко вероятно — отговорила кралицата.

Ако Шефката беше отишла на тази среща с надеждата да изтръгне отстъпки, то това уверение от най-високо място я накара да се почувства по-сигурна за бъдещето, в случай че се стигнеше до развод.

Беше преди обед на 15 февруари 1996 година. Принцесата бе отишла в дневната на Нейно Величество за разговор, който принц Чарлс се надяваше да сложи край на безизходицата относно развода, искан от всички, с изключение на принцесата. Предишният ден тя бе изпратила на съпруга си, с който живееха разделени, картичка за Свети Валентин. Надписала я беше: „С любов от Даяна“. Купидон отдавна ги беше изоставил като безнадеждна кауза, но принцесата упорстваше до самия край, дори когато системата изтръгна от здраво стиснатите ѝ пръсти брака, който тя до последно упорито отказваше да пусне. Тя никога не спря да обича принц Чарлс. Смяташе, че я принуждават да го остави. Дори когато гледаше непоправимите щети право в лицето, не виждаше неизбежното.

Но срещата на високо равнище с кралицата бе първата ѝ възможност, откакто ѝ бяха изпратили писмата с искане за развод, да говори открито и откровено със свекърва си и тя не желаше да остави никого да храни каквито и да било илюзии относно намеренията ѝ.

— Аз не желая развод. Аз все още обичам Чарлс. Онова, което се случи, не е по моя вина — казала принцесата.

Позицията ѝ била кристално ясна от самото начало на разговора, който се оказал доста делови, макар и приятелски. Не можело и да

бъде друг, освен делови, защото заместник частният секретар на кралицата Робин Джанврин присъствал, за да води бележки. Сивите костюми в Бъкингамския дворец се бяха притеснили, защото „булимичи пренаписват историята за двайсет и четири часа“.

Принцесата не искаше на частен семеен разговор да присъства човек, който води бележки, но съществувало опасение, че после тя може да разкаже своя версия на съюзниците си в медиите. Кралицата повикала Робин Джанврин до себе си, за да съхрани истината. Когато се върна в Кей Пи, принцесата ме повика по същата причина.

Докато говорела за дълбокото си объркване от разпадането на брака си, кралицата видимо я слушала със съчувствие. Тя дори подчертала как през годините се е опитвала да направи всичко, което можела, за да помогне, също както и Единбургският херцог.

Но принцесата, която никога не се е съмнявала, че нейните свекър и свекърва са положили значителни усилия, въпреки че техният син не направил нищо, смяташе, че има хора, които ще изпитат страшно задоволство да видят, че я изхвърлят, които се отнасят със завист към дейността ѝ в обществото. Тя изляла пред кралицата натрупаните през годините подозрение и огорчение, при това не за пръв път. Тя знаеше, че може да разговаря с кралицата. Отговори и предложения за намиране на изход идваха рядко, но Нейно Величество винаги я бе слушала със съчувствие, дори когато се бе разстройвала от твърде сложните обстоятелства. Изпитвал съм безсилие, когато журналисти и „осведомени“ кралски „експерти“ твърдяха, че принцесата и монархът са бълвали жлъч и злоба една срещу друга, или пък, както „Дейли Мейл“ писа веднъж: „Даяна презрително отблъсна подадената ѝ от кралицата приятелска ръка, което ги направи врагове“. Те никога не са били врагове.

До смъртта на принцесата през 1997 година, кралицата и тя си разменяха много писма. Две различни кралски икони от различни поколения полагаха неимоверни усилия да се разберат една друга. Областта, в която помежду им съществуваше пълно единомислие, бе благополучието на Уилям и Хари. На онази среща кралицата успокоила принцесата да не се тревожи за благополучието и попечителството на двамата млади принцове.

— Каквото и да се случи в бъдеще, нищо няма да промени факта, че ти си майката както на Уилям, така и на Хари. Единствената ми

тревога е, че тези деца се озоваха на бойното поле на един брак, който се разпадна — отбелязала тя.

На тази среща, на която перото на г-н Джанврин записвало всичко, принцесата в крайна сметка се съгласила на развод, но искала да се запише и мъката, която изпитвала. Тя казала:

— Мамо, много тежко бе за мен, когато почти в един и същи ден преди Коледа получих вашето писмо и писмото на Чарлс. Всъщност Чарлс за пръв път споменаваше за развод и писмата, които получавах след това, не намалиха болката ми.

Кралицата се съгласила.

— Тези писма не доведоха доникъде, но онова, което написах преди Коледа, си остава моето мнение. Сегашното положение не е добро за никого — нито за страната, нито за семейството, нито за децата.

Монархът настоявала по възможно най-дипломатичния начин процедурата по развода да започне скоро. Връщане назад не можело да има.

Но тя напълно разбирала безпокойството на принцесата за бъдещето. По-късно принцесата каза, че кралицата проявила същата чувствителност и доброжелателство, каквито Единбургският херцог показал в писмата си през 1992 година. Към пролетта на 1996 година принцесата се бе убедила, че със свекърва си е имала много по-конструктивни разговори, отколкото някога би могла да води със съпруга си.

След това на срещата се стигнало до бъдещата титла на принцесата — деликатен въпрос, който през следващите дни стана тема на усилените спекулации от страна на медиите. Принцесата твърдеше, че не е предлагала да се откаже от титлата си „Нейно Кралско Височество“, защото тя беше твърде важна за нея. След това Бъкингамският дворец излезе с декларация, в която се казваше: „Решението да отпадне титлата е на принцесата и единствено на принцесата“.

Вярно е, че принцесата първа поставила въпроса за бъдещата си роля. Тя казала на кралицата:

— В продължение на шестнайсет години работих усърдно за вас, мамо, и не искам този начин на живот да ми бъде отнет. Искам да

запазя позицията си в общественения живот. Искам да мога да отстоявам живота си.

После добавила:

— Сериозно се безпокоя за бъдещето си и всичките отговори са при вас, мамо.

Кралицата се съгласила, но казала:

— Искам да реша нещата като се консултирам с Чарлс. Титлата е също въпрос, който ще бъде дискутиран с Чарлс.

След това казала:

— Аз лично мисля, че титлата „Даяна, принцеса на Уелс“ би била по-подходяща.

Въпросът за титлата „Нейно Кралско Височество“ бил оставен да се реши, след като кралицата и принцесата го обсъдят първо с принц Чарлс. Едно е сигурно — идеята за титлата, с която по-нататък да бъде назовавана принцесата, е семе, посято от кралицата.

Много неща били обсъждани този ден: на принцесата ѝ бил отказан офис в Бъкингамския дворец; тя разказала на кралицата причините за напускането на Патрик Джефсън. На продължилата дълго среща принцесата изразила тревогата си относно сигурността на Уилям. Тя се безпокояла, че големият ѝ син и принц Чарлс летят заедно в един и същ самолет — ако се случи нещастие или някакъв инцидент наскре полета, и двамата ще пострадат.

Кралицата отговорила:

— Това се отнася само за ваканциите и освен това, може да е опасно, ако летят с обикновени самолети. Кралските самолети са надеждни. Не може да е толкова тревожно, нали?

Към края на срещата кралицата много искала да убеди принцесата, че винаги може да разчита на нея:

— Това за мен лично е много труден въпрос, но трябва да се намери решение на положението, така че да е добре за всички.

Службата и необходимостта да бъдат защитени интересите на страната отново бяха поставили кралицата в незавидната позиция на посредник между сина ѝ и снаха ѝ. Принцесата се съгласила, че кралицата трябва да бъде твърда, но ѝ била непонятна нейната загриженост.

— Искам само приятелско споразумение, мамо — казала принцесата. — Не искам да ви създавам трудности.

Не можех да си представя живота без принцесата.

„Скалата на Даяна“ е фраза, която някои ще приемат, други ще полелят с жлъч, но това е етикетът, който тя ми бе прикачила в разговорите с приятелите си. Принцесата обаче никога не я е казвала директно пред мен. В Кей Пи тя ми говореше така: „Ти си ми третото око, Пол“; „Ти си моят кормчия“. Или, когато беше с приятелката си Сузи Касъм, аз бях „магьосникът Мерлин“. Вярно е и че тя често ми казваше „О, ти ще ме разбиеш!“, когато ѝ предлагаш решение, което не ѝ харесваше, или бях подредил небрежно цветята в дневната, или просто ѝ се изпречвах на неподходящо място.

Но все пак добре знаех кога ѝ трябваше компания, кога имаше нужда да си поговори с някого и тогава бях край нея. Това беше същият инстинкт, който ми подсказваше кога иска кафе и кога — сок от моркови. Изкуството да си добър слуга е да предсещаш следващия ход и да знаеш какво господарят или господарката искат, преди още те самите да са наясно. Портиерката г-жа Уилсън го бе казала така във филма „Госфорд Парк“: „Да си идеален слуга, означава да нямаш свой живот“. Марая навярно би се съгласила с това.

Знаех кога принцесата е потисната, кога животът я притискаше. В такива моменти просто давах да се разбере, че съм там: появявах се в дневната, където тя седеше на дивана, чаках в сводестия коридор, водещ към гардеробната ѝ, заставах до ниския бюфет в трапезарията, докато тя се хранеше, облягах се на парапета на първия етаж, когато тя се втурваше от спалнята в дневната. В такива моменти тя ме наричаше „пералня на чувствата ми“.

— Като се върна вкъщи и ти кажа всичко, сякаш съм го махнала от себе си — казваше тя.

При посещенията си при бездомни, болни, умиращи и бедни тя поемаше печал, болка, несрета и страдание и се връщаше в Кей Пи смазана, но доволна, че с работата си е успяла да облъхне с обич хората, които имаха значение за нея. Като се прибави това към собствената ѝ несигурност, страховете и проблемите ѝ, и ето го емоционалният, срив. Често, като се върнеше в Кей Пи, тя се втурваше нагоре по стълбите и още оттам започваше да ме вика:

— Отдели ми пет минути. Трябва да говоря с теб. Трябва да говоря с теб.

Слагах чайника, правех две кафета и сядахме да приказваме, понякога повече от час. Всъщност аз по-скоро слушах, докато принцесата ми разказваше за най-тъжните неща, на които се е натъкнала, или за вълнуващия момент, когато болно дете с широко отворени очи не можело да повярва, че тя стои пред него. Погледът на принцесата често се навлажняваше, когато си спомнеше тежките си преживявания в някоя болница, приятел или медицински център. Сякаш се освобождаваше от емоциите си като ми говореше. После ще вдигне телефона и ще се обади на приятел, или на лечителката Симон Симънс, или на психоложката Рита Роджърс.

Когато Уилям порасна, принцесата реши да си поговори сериозно с него като майка със син. Тя го смяташе твърде умен за възрастта си. Беше възпитала и двете си момчета да бъдат чувствителни, грижовни и да владеят чувствата си. Но за своите проблеми и за живота си, тя споделяше с Уилям. Той свикна да я утешава. Уилям бе твърде зрял за годините си. Все пак възрастта му бе малко крехка за емоциите на майка му, но тя не искаше да крие нищо от него. Принцесата искаше той да знае всичко, което ставаше, за да не научава нещата изопачени от пресата или от роднини.

Един петък Уилям се върна вкъщи от училище заедно с приятеля си Сам. Полицаят от охраната Греъм Крейкър ги бе докарал в двореца. Уилям се стрелна през предната врата и с вик „Мамииии!“ хукна нагоре по стълбите.

По това време той беше вече почти толкова висок, колкото принцесата. Усмивката му показваше металните скоби, които стягаха зъбите му. Майка му беше чула изскърцването на автомобилните гуми по чакъла навън и се втурна на площадката да го прегърне. Принцесата продължаваше да целува и прегръща момчетата си, независимо от това, че вече бяха пораснали. Този уикенд той прелетя покрай майка си, намери се с един скок в момчешката дневна и се хвърли заедно с приятеля си върху зеленото канапе пред телевизора. Шумът от играта на плейстейшъна и виковете им, докато се състезаваха, внезапно нарушиха тишината на Кей Пи. Принцесата много обичаше синовете ѝ да си идват вкъщи. Естествената им жизнерадост връщаше настроението в дома.

Приятелят на Уилям, Сам виждаше живота в Кей Пи с очите на млад външен човек. Уилям и Хари бяха свикнали с мен — за тях аз бях част от мебелировката. Но за съучениците им, за хора като Сам, беше странно икономът да е непрекъснато в покоите на принцесата. От петък до заминаването им в неделя Сам ме виждаше тук, там и навсякъде. Уилям изведнъж се появи в дневната, без да е съобщено за него, и Сам надничаше зад него.

— О, извинявай, мами — каза той.

Аз бях на канапето до принцесата, която бе седнала съвсем накрая, полуобърната към мен. Потънали бяхме в разговор.

Докато Уилям учтиво се оттегляше, чухме Сам да казва:

— Защо той е винаги тук, вътре?

Отговорът на Уилям беше съвсем естествен:

— О, та това е Пол. Той е тук през цялото време.

Мястото, на което принцесата най-често можеше да бъде намерена, бе бюрото ѝ. Тъй като пишеше много писма, тя се чувстваше на него в свои води. В разговорите ни принцесата понякога полагаше усилие да намери думите, с които да изрази чувствата си или онова, което е преживяла. Но с писалка в ръка, тя винаги намираще нужните думи. Ако на нещо ме е научила, то беше същото, на което учеше Уилям и Хари: Винаги пишете писма да благодарите на хората за времето, което са ви отделили, за подаръците, гостоприемството, съветите и приятелството. Веднъж, в края на един от многото ни разговори, тя каза, че най-важното нещо, на което съм я научил, е да си записва мислите. „Напиши, за да видиш как се чувстваш. Може да ти помогне“, съм ѝ бил казал. Знаех колко е важно да се записва всичко, защото кралицата си водеше дневник — тя имаше какво да остави на историята. Принцесата, която бе икона на кралството, преживяваше невероятни неща, особено в средата на деветдесетте. По време, когато толкова много хора правеха изявления против нея, тя трябваше да си води точен отчет на истината.

На сутринта след някой от дългите ни разговори, като влезех в икономското, се случваше да намеря плик върху подвързания в зелена кожа бележник на бюрото ми. Вътре, върху хартията си за писма с червени краища принцесата беше записала мислите си. Беше

размишлявала върху разговора ни, върху съветите, които са й били дадени, върху мнението, което е отказала да промени. Тези писма станаха официално приложение към нашите разговори.

Често пъти тя ще ми покаже някое писмо, като тези за развода от кралицата и принц Чарлс, и ще си го прибере, но когато смяташе, че „истината трябва да се съхрани“, написваше го върху писмото и ми го даваше. Станах хранилище на кралските тайни; разбира се не на интимните тайни, които никога не се записваха и остават заключени в главата ми. Всяко писмо започваше по един и същ начин: „Седнала днес тук...“. Тези бележки са нейното наследство и са изключително важни за истините, които пазят спомена за нея, и опровергават дискредитиращите я митове, тръгнали от деня, в който тя почина.

На 28 февруари 1996 година Кей Пи излезе с декларация: „Принцесата на Уелс прие молбата на принц Чарлс за развод. Принцесата ще си запази титлата и ще се нарича Даяна, принцеса на Уелс“.

Съобщението бе направено след среща на принц Чарлс и принцесата. Но това, което окончателно я убеди да вдигне бяло знаме, бе едно писмо от принца, получено в началото на същата седмица. Нищо нямало да промени намерението му и се чувствал вече изтощен да се обясняват къде била грешката и кой бил виновен. „Нека вървим напред, без да гледаме назад, и да престанем взаимно да се огорчаваме“, я призоваваше той и принцесата се съгласи. След като взаимната неотстъпчивост бе отстранена като пречка, адвокатите започнаха работа по разтрогването на вълшебната приказка. През цялата пролет принцесата поддържаше връзка с кралицата.

Взела веднъж решението, Шефката изглеждаше психически по-силна. След като в продължение на години и месеци не искаше и да чуе за развод, сега тя като че ли бе събрала отнякъде допълнителна душевна сила.

— Знам какво искам, Пол — каза тя. — Имам силно чувство за обществен дълг. С ясно съзнание съм, мотивирана съм и искам да продължавам напред, без да ми се пречи.

През май, когато адвокатите най-после бяха изготвили споразумението за развода, принцът и принцесата на Уелс успяха да си

придадат доста уверен вид на тържеството по случай края на учебната година на Уилям в Итън. Принцесата искаше да отиде на тържеството на по-големия си син, но изпитваше ужас, защото знаеше, че приятелите на съпруга ѝ — семействата Начбул и Ромси щяха също да са там, тъй като и те имаха деца в училището. Принцесата поиска да отиде заедно със съпруга си, но молбата ѝ бе отклонена.

— Когато се появих там, всички ме посрещнаха много хладно, включително Чарлс — каза ми тя след това.

На коктейла преди официалния обяд тя общувала непринудено, усмихвала се и разговаряла с всички — силната и уверена в себе си принцеса, каквато я знаели, успяла да прикрие колко неловко се чувствала. Но мястото, което ѝ било определено на концерта след това, било камъчето, преобърнало колата. Тя искала да седне до принц Чарлс, но се намерила край ректора, а принц Чарлс седнал от другата страна на пътеката до съпругата на ректора. Тази няма да я бъде, помислила си тя.

Принцесата станала, прекосила пътеката и отишла при съпругата на ректора:

— Извинете, бихме ли могли да си разменим местата, за да седна до съпруга си?

Съпругата на ректора едва ли би могла да откаже и така принцесата сръчно нанесла един малък удар, останал незабелязан за другите, но не и за принц Чарлс. С това тя съвсем не била свършила да го поставя на мястото му. Унижението нямало да е за нея. Успяла да го направи отвън, пред училището, където били телевизионните камери на Би Би Си и Ай Ти Ен.

Принцът и принцесата излезли от сградата като горди родители, но навън се разделили и всеки тръгнал по своя път. Тогава принцесата се втурнала към колата на съпруга си, поставила ръка на рамото му, целунала го по бузата и му прошепнала:

— Довиждане, скъпи.

Този рядък миг на семейно единство беше във всички новини вечерта, а на другия ден заглавията във вестниците бяха направо проглушителни: „ЦЕЛУВКАТА СИ Е ЦЕЛУВКА“.

— Сега Камила знае какво е да ти правят номера — каза принцесата на закуска следващата сутрин.

Тя беше много сдържана през цялото време, докато траеше процедурата по развода, но това не означаваше, че трябваше и да прощава. На 30 май 1996 година разводът на херцога и херцогинята на Йорк стана официален. Херцогинята дотича в двореца Кенсингтън. Този ден тя беше останала без статута си на Нейно Кралско Височество и щеше да бъде оттук нататък с новата си титла Сара, херцогиня на Йорк. Заглавията в сутрешните вестници я разсмяха.

— Ще им покажем — каза тя.

Това беше тъжен момент и за двете дами, но споделеният им смях, беше техният подарък за две същества, които отказваха да страдат безропотно и да отстъпят пред „Фирмата“.

Подобно на принцесата, херцогинята се чувстваше волна, завладяна от чувството за новопридобитата свобода. Тя също беше изпълнена с вътрешна решимост, помогнала ѝ да оцелее в сблъсъка със „сивите костюми“, които, убедена беше, непрекъснато ѝ бяха пречили.

Херцогинята имаше достатъчно сила, за да признае, че беше водила тежка борба, за да оправдае надеждите, стоварени върху плещите ѝ. Беше „се лутала, изгубена сама и без компас“ и беше принудена да понася жлъчните вестници и зловните врагове вътре в кралския двор. Но тя беше от хората, които оцеляват. Тя като че ли знаеше това още в деня, когато бе даден разводът.

— Накрая ние ще победим, нали Пол?

— Само се усмихвайте и си дръжте главата високо вдигната — отговорих аз и тя грациозно се понесе към дневната при Шефката. Това лято принцесата и херцогинята отидоха заедно с децата си на почивка в едно планинско местенце в южна Франция. Споделяйки огорченията си, болките и борбата, която бяха водили, те станаха дори още по-близки. Чувстваха се повече сестри, отколкото някогашни етърви, учеха се как да оцелеят и да бъдат несломими.

Освен това в живота и на двете имаше нови мъже и те изглеждаха отново щастливи.

Част от плана на принцесата за оцеляване беше да намери за себе си ново бъдеще и да се насочи в нова посока. Тя никога нямаше да се откъсне от Лондон и Кей Пи заради Уилям и Хари, но започна да си

търси къща за ваканциите и база някъде в чужбина, от която да може да ръководи хуманитарна кампания в глобален мащаб.

— Харесва ли ти Австралия, Пол? — попита ме принцесата в началото на изключително горещия юни 1996 година.

Запита ме какво е мнението ми за живота там и аз си спомних пътуванията с кралицата до другия край на света.

— Бил съм във всички щати в Австралия и струва ми се, че Нов Южен Уелс е любимият ми — отвърнах аз.

Тя беше седнала на канапето и прехвърляше брошури и списания за недвижима собственост, които ѝ бе изпратила приятелката ѝ билкарка Ейлийн Уитакър, приятелка също така и на херцогинята на Йорк.

— Би ли изобщо помислил някога да отидеш да живееш там? — попита ме тя.

Знаех, че принцесата обича да шокира, но нищо от онова, което бе правила през годините, не ме бе истински шокирало. До този момент. Погледнах я така, сякаш ми бе подхвърлила някаква шега.

— Говоря сериозно — добави тя.

— Всъщност, за мен е малко доста далечко от къщи — заявих аз.

— Знам, знам — каза тя и шумно затвори брошурата. След това промени темата.

Смехът в Кей Пи рязко контрастираше с тишината в Олд Баракс. Тъй като нямаше втори иконом, на когото да се опра, нямаше придворна дама за през целия ден и нямаше частен секретар, работата ми беше като неспиращ механизъм, който непрекъснато ме държеше далече от къщи. Прекарвах твърде голяма част от времето си в работа — излизах от нашата къща към осем часа сутринта и се връщах чак след единайсет вечер. Когато се прибирах вкъщи, Марая посрещаше един емоционално изстискан, изтощен и раздразнителен съпруг. Александър и Ник ме виждаха само в неделя, или когато принцесата ги канеше да си играят в двореца. Семейният ми живот страдаше. Откакто през февруари принцесата обяви, че е съгласна да се раздели със съпруга си, преживявах цялата драма на развода неотлъчно до нея. Тя споделяше с мен всичко — травмите, срещите с адвокатите,

чувството на несигурност, което предстоящата бурна промяна щеше да ѝ донесе.

— Докато се занимаваш с едно рушащо се семейство, на това семейство трябва да се напомни като какъв се явяваш там — каза Марая. — Забрави, че и брака на принца и принцесата на Уелс са трима души. И в нашия брак също сме трима — ти, аз и принцесата. Омръзна ми вече, Пол.

Бракът на един друг Бъръл беше обаче в много по-тежко положение. Брат ми Греъм беше признал, че има друга връзка и съпругата му Джейн се бе изнесла от семейното жилище заедно с двете им деца. Той ми се обади по телефона в икономското — разкайваше се, ронеше сълзи, но бракът му изглеждаше непоправимо разстроен. Ние бяхме близки, обичахме се и раздялата със съпругата му занимаваше съзнанието ми много повече, отколкото развода на принца и принцесата. Шефката забеляза, че съм унил, когато ѝ сервирах вечерята в деня, в който ми се беше обадил Греъм. Тя знаеше колко сме близки от барбекютата в Хайгроув, на които беше идвал и брат ми.

След като се навечеря, тя ми каза:

— Ще ми дадеш ли телефонния номер на Греъм? Ще му се обадя.

Тази вечер тя седна на бюрото си и набра дома на брат ми в Грасмур, Честърфийлд. Брат ми бил на дивана пред телевизора, когато вдигнал телефона.

— Здравей, Греъм, Даяна е. Пол се чувства зле, така че не очаквам ти да си по-добре — каза тя.

Греъм не можел да повярва с кого разговаря и никой в работата му не би му повярвал, ако им казал, че принцесата на Уелс му се е обадила по телефона, за да го успокоява за брачните му неволи, разказваше той. Шефката беше превъзходна. Тя го слушаше и го успокояваше, споделяше с него собствените си чувства за това колко е трудно, когато един брак се разпада. Питаше го за любовта, брака му, за другата жена, бъдещето. Обади му се по телефона още три пъти през следващите две седмици. Говореше му направо. Каза му колко глупаво е постъпил, но ако все още обича жена си, да намери начин да я убеди да се върне. Подпомаган от принцесата, Греъм направи точно това. И до ден-дневен брат ми ѝ е благодарен, задето му помогна да спаси брака си.

Бракът, който за нейно много голямо съжаление, не можеше да бъде спасен, беше собственият ѝ. Всеки вторник вечер от февруари нататък лорд Мишкон пристигаше на предната врата. Той беше дребен благ човек, който, според принцесата, беше направо гениален по правните въпроси. Лорд Мишкон беше и изключително чаровен. В зимните месеци му отварях вратата, той влизаше и си сваляше шапката. Когато се здрависваше с принцесата, често казваше:

— Извинете стария човек заради студените му ръце, госпожо. Уверявам ви, че сърцето му е горещо.

Преди да я запознае с най-новото от преговорите с канцеларията на съпруга ѝ, той успяваше да я разсмее. Антъни Джулиъс, друг адвокат от същата фирма, беше човекът, който носеше добрите и лошите новини. Към края на юни бяха останали за доизглаждане само някои технически въпроси.

В споразумението за развода се казваше, че принцесата ще получи сумата от седемнайсет милиона лири. Срещу това принцът на Уелс бе поставил много ясни искания: Той си искаше обратно два акварела от далечни германски роднини, два стола от 1780 година и всичките сребърни сервизи от времето на Джордж III, които ние използвахме ежедневно.

На 1 юли запристига непрекъснат поток от цветя, подаръци и картички за трийсет и петия рожден ден на принцесата. От някого тя получи трийсет и пет червени рози с дълги дръжки. Но два дни преди това, в събота, имаше още по-голяма изненада. На предната врата се иззвъня. Никого не очаквахме и аз натиснах месинговата дръжка, чудейки се кой ли е.

Последният човек, когото бих очаквал да видя, беше престолонаследникът. Принц Чарлс се появи неканен.

— Здравей, Пол. Мога ли да вляза? — попита той.

Трябвало да се качи на хеликоптер на площадката зад горните конюшни в задния край на двореца, но било рано и затова решил да посети съпругата си.

— Ваше Кралско Височество, мисля, че знаете пътя.

Той се усмихна и тръгна нагоре по стълбите. Аз наистина бях изненадан, но нямах търпение да видя реакцията на Шефката.

— Даяна, там ли си? — извика принц Чарлс, вървейки нагоре по стълбите, а аз след него.

Той бе посрещнат от доста изумената принцеса на площадката на първия етаж. Поздравиха се с целувки по двете страни. Тя ме погледна през рамото му. Очите ѝ се бяха разширили от престорен ужас. Тя обаче не можа дълго да удържи да не каже нещо и с присъщото ѝ чувство за хумор заяви:

— Предполагам, че си дошъл да вземеш мебелите, Чарлс!

Съпругът и съпругата, които бяха в разгара на доста мъчителен процес за развод, се посмяха заедно за пръв път от много време насам. Само ако можеха да правят това по-често на публични места, помислих си аз. Дватама се разбираха, макар и дори само като приятели. Беше страхотна сцена, но едновременно с това и тъжна. Забелязах прилив на чувства у принцесата. Тя мигновено се оживи. Срещата им беше много сърдечна, спокойна и цивилизована. Слязох долу да направя на принца чаша чай, такъв, какъвто той обичаше в Хайгроув — силен Ърл Грей със съвсем малко мляко.

В средата на юли Бъкингамският дворец съобщи, че вече има споразумение за развод. Оставаше обаче нерешен един важен въпрос — статутът на принцесата като Нейно Кралско Височество. Кралицата първа бе предложила титлата Даяна, принцеса на Уелс, но въпросът за Нейно Кралско Височество, остана нерешен. Със сигурност знам, че принцесата звъня по телефона на зет си, частния секретар на кралицата сър Робърт Фелоус. Тя искаше да ѝ се разреши да запази титлата си Нейно Кралско Височество. Молбата ѝ бе отклонена. Тя ще получи сумата от 17 милиона лири, но цената ще бъде, че ще загуби кралския си статут. Принцесата не беше човек, който държи на церемониалностите, но това беше важна титла, защото в нейните очи тя беше специална — дадена ѝ беше при встъпването ѝ в брак. Струваше ѝ се, че е жестоко да ѝ я отнемат. Титлата, според нея, беше част от кралската ѝ принадлежност, а тя в продължение на много години неуморно беше работила като Кралско Височество. Когато зад кулисите бе взето окончателното решение, принцесата беше съсипана.

В отчаянието си тя се обърнала към Уилям. Разказа ми как една вечер, когато била много разстроена от загубата на Нейно Кралско Височество, той седнал при нея, прегърнал я и ѝ казал:

— Не се тревожи, мами. Един ден, когато стана крал, ще ти я върна, което още повече я разплакало.

Когато сълзите ѝ спрели, тя започнала да подписва над сто напечатани писма до благотворителни и други организации, с които поддържала връзки, да им обясни, че тъй като вече не е Нейно Кралско Височество и член на кралското семейство, смята, че не може да бъде кралски патрон. Тя прекъсна връзките си с Червения кръст и „В помощ на възрастните“. Вместо да се занимава с толкова много организации, принцесата смяташе, че ще има много по-голям смисъл, ако се съсредоточи върху едно малко ядро и затова запази връзките си с Националния фонд за СПИН, Сентърпойнт, Грейт Ормънд стрийт Хоспитал, Мисията за борба с проказата и Английския национален балет.

Междувременно канцеларията на принцесата се премести от двореца Сейнт Джеймс в приземния етаж на апартамент седем в Кей Пи. Отказана ѝ бе канцелария в Бъкингамския дворец, защото, според кралицата, по-добре било за нея да бъде независима. И така апартамент седем стана известен като канцеларията на Даяна, принцеса на Уелс. Оглавяваше я управителят Майкъл Гибинс.

Едно от усложненията, които загубата на титлата Нейно Кралско Височество донесе на принцесата, бе, че според протокола тя стана външно лице и като такова трябваше да прави реверанси на онези членове на кралското семейство, които носят титлата. Някогашната бъдеща кралица на Англия сега бе изправена пред унижението да прави реверанси на херцога и херцогинята на Глостър и на принцеса Александра. Тя намери обаче подкрепа от едно неочаквано място в кралското семейство. Нейната съседка в апартамент десет, Нейно Кралско Височество принцеса Майкъл от Кент ѝ написа много искрено писмо, което я развълнува.

— Пол, погледни тук. Колко мило, колко мило е казано.

С ужас научих от вестниците, че след отнемането на титлата ви, вие ще трябва да ми правите реверанс, когато ме срещате на публични места... Уверявам ви, че това ще ми причинява изключително неудобство, затова моля ви, дори не си мислете да го правите. Винаги съм се

възхищавала от смелостта и силата ви. Ако Чарлс ви беше заобичал от началото, до това положение никога нямаше да се стигне. Вие винаги ще имате моята подкрепа.

Писмото от принцеса Майкъл от Кент помогна много. Това, което можех да направя заедно с останалите приятели на принцесата, бе да ѝ вдъхваме увереност, че е много по-голяма от каквато и да било титла. Казах ѝ:

— Не се нуждаете от титла. Където и да отидете по света, вас ви знаят като Лейди Ди и това никой не може да ви отнеме. Освен това, вие винаги ще си останете Ваше Кралско Височество в моите очи.

Аз изпълних думата си през годината, която беше последната в живота ѝ. Всяка сутрин, когато я поздравявах на закуска, поставях каничката с кафето на масата и казвах:

— Добро утро, Ваше Кралско Височество.

Ако в загубата на статута на Нейно Кралско Височество може да се намери и нещо добро, то бе, че сега тя беше свободна да чертае пътя в живота си да се съсредоточи върху хуманитарните си проекти. Но други хора, в света на киното и козметиката, имаха за нея други предложения.

Една юлска вечер извън телефонът. Беше филмовият актьор Кевин Костнър. Обаждането беше по директната линия в работното ми помещение. Казах му да почака и се обадох на принцесата по вътрешния телефон в дневната ѝ:

— Кевин Костнър е. Иска да говори с вас.

Имаше вик на изненада.

— Свържи го, Пол и се качи горе.

Влязох в дневната. Принцесата беше на бюрото си и слушаше внимателно. Тя ме видя и ми махна да се приближа.

— Но аз не мога да пея! — засмя се тя. — И какво друго се иска от мен?... Не знам, но добре, изпратете ми го, ще го погледна.

Когато свърши разговорът, тя ми каза.

— Иска да играя в следващия му филм „Бодигард II“! Продължение е на предишния му филм, в който играеше Уитни

Хюстън.

Тя трябваше да играе принцеса, а той щял да спасява живота ѝ. Обещал, че всичко ще бъде направено с вкус. Щял да се грижи за нея. Щял да ѝ изпрати сценария по пощата от Америка.

— Можеш ли да повярваш? — каза тя. — Толкова е чаровен, но това не може да е сериозно.

Г-н Костнър не можеше да бъде по-сериозен. Това беше неофициално сондиране, но принцесата, макар че егото ѝ бе поласкано и бе очарована от него, отхвърли предложението.

— Просто е невъзможно — заяви тя.

Сценарият на „Бодигард II“, който ѝ бе предложен, накрая наистина пристигна. Не съм убеден обаче, че тя успя да го прочете.

Предложението за участие във филм дойде след едно друго, по-подходящо предложение от американския козметичен гигант Ревлон. Те се бяха обърнали към принцесата с предложение за сделка за няколко милиона долара да оглави една благотворителна организация от тяхно име.

— Синди Крофърд ще продължи да бъде „лицето“. Те искат аз да бъда духът на стила им — обясни ми тя.

От средата на февруари ние всички се подготвихме за сутринта на 28 август 1996 година, когато разводът щеше да стане окончателен — денят, от който нататък принцът и принцесата на Уелс нямаше да бъдат повече семейни. Когато този ден дойде, атмосферата беше смесица от тъга и очакване. Докато стоях в коридора и чаках принцесата да се появи за закуска, хрумна ми, че с нейния развод аз прекъсвах връзките си с кралския двор, в който бях отишъл да работя през 1976 година, и започвах ново приключение, така че тъгата ми бе уравновесена от вълнението пред новото предизвикателство.

Когато се появи, принцесата беше изпълнена с енергия и с решимост да увенчае независимостта си с успех. Тя хапна грейпфрут и мед и говореше за пътуванията, които бяха планирани — Вашингтон през септември, Австралия през ноември. Все още мислеше да се пресели в Австралия.

По-късно започна да крачи из дневната, подготвяйки се за момента, в който щеше да бъде обсадена от световните медии отвън. Телефонът иззвъня. Беше сър Робърт Фелоус. Обаждаше ѝ се по-скоро като неин зет, а не толкова като частен секретар на кралицата.

— Исках да ти се обадя просто, за да ти пожелаая късмет в трудния ден, който ти предстои. Това е трагичен край на една чудесна приказка — й каза той, но принцесата изобщо не беше в настроение да се поддава на съжаление и съчувствие.

— О, не — възрази тя, гледайки към мен. — Това е началото на нова глава. И запомни, Робърт, аз все още обичам своя съпруг. Това никога няма да се промени.

Принцесата изглеждаше толкова елегантна този ден в пастелно синият си тоалет. Тя си взе чантата и се отправи към площадката, спусна се по стълбите и стигна до предната врата. Беше изпълнена с решителност. На ръката си все още носеше годежния и венчалния си пръстен.

— По-нататък мога и да ги махна — каза тя — но не сега.

В съзнанието й бяха още много живи спомените от разтрогването на брака на майка й и баща й и колко травмиращо било за нея като дете да гледа как родителите й си свалят пръстените.

— Пръстенът е толкова малко нещо, но означава толкова много — отбеляза принцесата.

Тя отиде да изпълни един ангажимент към Английския национален балет. Върна се по-късно същия ден и й се искаше да говори. На чаша кафе в дневната си тя каза:

— Сега съм една много богата жена и мисля, че ти заслужаваш увеличение на заплатата.

Заплатата ми бе увеличена от 22 000 лири на 30 000. Останалата част от персонала — готвачът Дарън Макгрейди, секретарката Каролайн Макмилан, управителят Майкъл Гибинс и личната помощничка Виктория Мендхън бяха също възнаградени. Шефката ни благодареше, че въпреки всичко бяхме останали с нея през последните няколко месеца.

Тя изглеждаше спокойна, когато си тръгнах. Бяхме разговаряли за значимостта на този ден, за любовта й към принц Чарлс, колко й се искаше британската общественост да знае как никак не е искала този развод, колко много би желала нещата да бяха различни. Тя се зарови в безчет философии, които по думите й „ми помагат да си прочистя съзнанието“. Философските размисли спираха несигурността, тревогите и съмненията й. Думите на другите й даваха сила.

Грижи се повече за своя характер, отколкото за репутацията си, защото характерът ти е това, което си в действителност, докато репутацията ти е просто онова, което другите мислят, че си.

Преди да откриеш истинската песен, трябва първо да познаеш тишината.

Успехът е резултат от добра преценка. Добрата преценка е резултат от житейския опит. Житейският опит е резултат от лоша преценка.

Използвай проблемите като възможност да промениш живота си.

Проблемите извикват нашата смелост и мъдрост.

Научи се да се приспособяваш към изискванията на това съзидателно време.

От правилното ти отношение към теб самия произтича правилното ти отношение към всички останали и към божественото.

Принцесата обичаше да цитира и Бенджамин Франклин: „Нещата, които ни нараняват, ни учат“.

Вечерта преди развода тя си повтори и още нещо, за да се убеди, че е постъпила правилно: „Когато сърцата и умовете се срещнат, тогава човек може да обича и да прощава“.

— Знам това, Пол. Знам го сега — каза тя.

Толкова много глупости се изписаха за принцесата и за развода ѝ. Така наречените приятели и съветници лъжеха света, че тя искала да се разведе с принц Чарлс още от началото на 1990 година. Толкова много глупости се изписаха за някаква нейна омраза към съпруга ѝ, а такава никога не е имало.

— Чарлс и аз сме приятели и сме вежливи един с друг. Мисля, че той разбира какво изгуби с мен. Не изпитвам никаква омраза към него. От всичкото това страдание станах човекът, който съм сега — каза тя.

Когато ставаше дума за Камила Паркър Боулс, тя изпитваше негодувание, но не и омраза. Нужно ѝ беше отново да се върне към своите философии, за да овладее чувствата си към любовницата на съпруга си. Особено много обичаше да цитира следното: „Негодуванието е да се опиташ да промениш нещо, което е такова, каквото е. Когато не можем да го променим, започваме да негодуваме“.

Принцесата посвети много време да проумее защо се провали бракът ѝ. Много пъти разговаряхме за това. Дори нещо повече — тя дълги часове се самоанализираше, опитвайки се да разбере собственото си съзнание. Казваше, че така става по-добър човек. За приятелите на съпруга ѝ беше лесно и удобно да кажат: „Даяна отново е нестабилна“, смятайки, че с това решават проблемите. Принцесата не действаше в толкова плитки води. Тя често се впускаше в дълбоки самоанализи. По този начин успя да си изясни какво се е провалило и къде нещата са загнили. Обяснението ѝ беше, че страда от ниско самочувствие, което я подкопаваше, а след това подкопа и брака ѝ. Тя го обясняваше така: „Високото самочувствие не те предпазва, но ако го имаш вътрешните ти съмнения няма да те разядат!“.

Тя смяташе, че ниското самочувствие се е вкоренило в нея в детството, когато са се формирали много от идеите ѝ за собствената ѝ личност. След това, в брака си с принц Чарлс беше встъпила с тази представа за себе си. От него тя се е стремяла единствено да черпи сила за своето его, като получава признание за постиженията си. И когато това не е ставало, тя се е чувствала отхвърлена.

— Сякаш цялата база на моето самочувствие биваше разрушавана — казваше тя.

Принцесата цитираше някой си Мевлана, който според нея бил „най-добрият поет и мистик на света“. Той бил казал: „Търпението е

ключ към радостта“.

— Само ако знаех това по-рано! — въздишаше тя.

Принцесата трябваше също така да разбере, и смятам, че много хора са ѝ го казвали, че гневът е естествена емоция, но според нея много жени го смятали за страдание. Казвах ѝ, че и принц Чарлс мисли така.

Тя дори нае един боксьор да идва в Кей Пи с боксовата си круша, за да удря в нея и се освобождава от гнева си. Даяна, принцесата на Уелс с положителност можеше да нанася отлични удари.

Обсъждахме всичките тези емоции онази вечер преди развода. След разговора ни станах да отида в кухнята. Когато се върнах в икономското помещение, намерих малка бележчица, на която пишеше „благодаря ти“, поставени върху лист А4 с мислите ѝ в края на нашия разговор.

Единственото, което принцесата някога е искала, бе британският народ да разбере какво е преживяла, колко ѝ е било трудно. Тя смяташе, че принц Чарлс наистина я е карал да страда, но си извади поуки от това страдание. Отиде в гроба, обичайки принца. Зная, че е така, защото това беше истината, която тя остави на моето бюро онази вечер. Принц Чарлс често казва, че през следващите двацет и пет години кралските архиви ще извадят най-вече истината за отношенията му с принцесата. Не е редно да се остави светът да се губи и догадки през следващия четвърт век. Думите на самата принцеса могат да представят истината още сега. Онази вечер тя ми написа следното:

28 август 1996 година е — петнайсет години брак са заличени. Никога не съм искала развод и винаги съм си мечтала за щастлив брак с любяща подкрепа от Чарлс. Замисълът бе друг, но ние все пак имаме две чудесни момчета, които са дълбоко обичани от своите родители. Една част от мен винаги ще обича Чарлс, но как бих желала той да се грижеше за мен и да се гордееше с моята работа.

Това бяха петнайсет бурни години. Трябваше да се сблъскам със завист, ревност и омраза от страна на приятелите и семейството на Чарлс.

Те изобщо не можаха да ме разберат. Това ми причиняваше болка и страхотно страдание.

Толкова много искам да бъда най-добрият приятел на Чарлс, тъй като повече от всеки друг разбирам какво иска и кое осмисля живота му.

11. ВЪПРОС НА ДОВЕРИЕ

„Ура, вече сте вкъщи!“

Тези думи надничаха от кремавия лист хартия с тъмночервени краища. Отворили бяхме предната врата в Олд Баракс и теглехме след себе си куфарите. Връщахме се от двуседмична ваканция в Кентъки, която ми даде възможност да бъда непрекъснато с Марая и децата. Сред другите писма, натрупани на килимчето вътре, имаше едно, което веднага грабна погледа ми. Беше адресирано „За Пол“ с почерка на принцесата.

В навечерието на нашето завръщане тя беше отскочила до нас и пъхнала писмото под вратата. Докато го четях, разбрах, че има много да ми разказва: „Драми колкото щеш през последните две седмици. Няма да повярваш! Колко хубаво, че се върнахте. Довиждане до понеделник. С обич Даяна“.

Върнах се на работа с тен, на който принцесата много завидя. И двамата имахме тен, който трябваше да се поддържа. Принцесата лягаше най-малко два пъти в седмицата на „слънчевото си легло“. То беше голямо почти като космически кораб и се намираше на приземния етаж между стаята на личната ѝ камериерка и гардеробната.

— Иди да го затоплиш, Пол. Аз ще сляза след половин час — казваше принцесата.

Тя не обичаше да използва уреда студен. Бях официалният му „затоплител“ и ползата ми от това беше, че го използвах за петнайсет минути преди принцесата, за да ѝ го подготвя. Веднъж тя отбеляза, че в него се чувствала „като сандвич в ултравиолетов тостер“.

Когато Уилям и Хари се върнаха от лятната си ваканция в Балморал, майка им се шегуваше, че Уилям е бил поставян на рамка за разпъване. Той стоеше до нея в дневната и тя не можеше да повярва колко е пораснал. Застанаха гръб с гръб да се премерят и Уилям се оказа мъничко по-висок от майка си. Трябваше му нови обувки за ръгби и ме изпратиха да му купя номер тринайсет за момче само на четиринайсет години, което още щеше да расте.

— Висок е. Това е спенсъровият ген — каза принцесата. — Уиндзорови страдат от синдрома ХОР — хора с ограничен ръст.

Уилям виждаше, че е дръпнал нагоре твърде бързо.

— Не можех да повярвам в Балморал. Баба и леля Марго сякаш се смаяваха край мен. Сега съм по-висок от татко — хвалеше се той.

Малкият Хари поглеждаше нагоре към брат си и майка си. Принцесата поглеждаше надолу към него.

— О, Хари, и ти имаш спенсъровия ген. Един ден ще пораснеш колкото брат си.

Уилям ще стане крал един ден, крал Уилям V. През лятото на 2003 година и едно интервю по случай двайсет и първия си рожден ден той сподели колко сериозно гледа на ролята си и колко много иска да стане крал. Познавах момчето и се изпълних с надежда като го чух да казва това. Предполагам, че това щеше да е приятна изненада и за майка му, защото тя знаеше колко много стеснителният, вгълбен ученик се плаши от мисълта, че ще се качи на трона. Възлагаха му огромни очаквания, но той не обичаше светлината на прожекторите. Знаех, че принцесата щеше да прелива от гордост, ако можеше да види промяната, която беше настъпила в него по време на обиколката му из Уелс по случай двайсет и първия му рожден ден. Знаем колко щеше да се гордее тя, защото се безпокоеше за бъдещето му.

— Уилям не иска да е крал и това ме притеснява — ми каза тя една вечер в дневната. — Не иска всяка негова стъпка да се следи.

След това тя се обади на американската си приятелка Дейна Маркс и ѝ каза същото.

Принцесата обръщаше особено внимание на сина си, който подобно на нея, бе по рождение стеснителен и затворен. Като първороден син на престолонаследника той е втори по ред за трона. По онова време качествата и манталитетът на Хари го правеха като че ли по-подходящ да поеме тежките задължения на монарха. Той бе общителен и прагматичен.

— За Хари няма да е никакъв проблем да поеме поста — казваше принцесата. — Джи Кей Ейч — така ще му казваме. Джи Кей Ейч, което ще рече Добрият крал Хари^[1]. Много ми харесва!

Оттогава, винаги когато Хари идваше през уикендите, използвахме тези три инициала, когато говорехме за него. Това беше

един нежен прякор, който тя бе споменала пред още две свои приятелки, макар че самият Хари не знаеше за него.

— Къде е Джи Кей Ейч? — ще попита тя, когато го търсеше из къщата.

Разбира се, персоналът имаше строги инструкции как да се обръща към момчетата, когато си бяха вкъщи. Ние не им се покланяхме, макар че имаха статута Негово Кралско Височество. От нас не се искаше да се обръщаме към тях с „Ваше Кралско Височество“. Дори не трябваше да ги наричаме принцове. Те просто бяха Уилям и Хари. Това беше неразделна част от категоричното желание на принцесата към тях да има нормално отношение.

Като тийнейджър единственото, което искаше Уилям, бе животът му да бъде нормален. Мечтаеше да бъде нахакан и обикновен, а не уникален и предопределен за привилегирован живот и служба. Майка му бе хвърлена в светлината на кралските прожектори като бъдеща кралица на Англия, без да е била подготвена, и затова разбираше страховете му, но не искаше те да пуснат корени в него и да ги има и когато стане възрастен. Ето защо тя го обучаваше, подготвяше го и надълго и широко говореше с него за правата, които е получил по рождение. Уилям можеше също така да се облегне на мъдростта и подкрепата на принц Чарлс и на кралицата. Докато беше в Итън той редовно прекосяваше моста над Темза, за да отиде в Уиндзор в „замъка на баба“ да пие чай с Нейно Величество, да поговорят за бъдещето, за ролята му и какво предполага тя, за това колко важна ще бъде службата му за страната и за народа.

Принцесата започна да го подготвя за живота му, който щеше да премине в служба, още в много ранна възраст, каквато е била традицията за поколения кралски деца. Но тя не искаше съветниците от кралския двор да моделират сина ѝ. Тя искаше да го подготвя според собствените си разбирания, така както бе поела отговорност за възпитанието му, с което бе направила бавачките буквално излишни.

Бях в Кей Пи, когато принцесата накара веднъж Уилям да произнесе първата си реч. Той беше само на десет години. Беше Коледа 1992 година и слугите и другият персонал се бяхме събрали за годишния коктейл в двореца Кенсингтън. Преди това Уилям се беше подготвил да ни каже няколко думи. Беше седнал на бюрото на принцесата в дневната, смееше се нервно докато съставяше първата си

реч върху лист розова хартия. След това настъпи неговият миг. Той стъпи на един сандък, за да го виждат и настана тишина. Стотина души бяха вперили в него погледи.

— Дами и господа... — започна той.

Погледът на майка му не се откъсваше от него.

— ... Зная колко сте заети — всички се засмяха на ироничната забележка, насочена към пословично претрупаната с работа прислуга — и затова ви благодаря, че дойдохте тук. След това, с намек към служителите от охраната в стаята, той каза:

— Трябва да ви предупредя, че тук има достатъчно полицаи да ви проверят най-малко по два пъти за алкохол! Весела Коледа и Честита Нова година.

Стаята избухна в ръкопляскания, когато той слезе от трибуната си и се озова в прегръдките на майка си, а баща му му разроши косата.

Най-впечатляващото нещо у Хари беше неговата доброта. Веднъж, когато Александър отишъл да си играе на плейстейшъна на принца, казал му, че си спестява, за да си купи собствена конзола. Хари, който бил наясно, че в кралското семейство никога не изпитват нужда от нещо, му казал, че му е мъчно за него. Отишъл в стаята си и се върнал след няколко минути с банкнота от пет лири.

— Заповядай, Александър. Прибави ги към спестяванията си.

Междувременно Уилям продължаваше да присъства на обедите на принцесата в Кей Пи, на които тя го насърчаваше да се включва в разговорите на възрастните: с Елтън Джон обсъждаше въпросите на СПИН и задаваше въпроси; при контактите с редактора от „Дейли Мирър“ Пиърс Морган ролята му беше да съдейства за укрепването на отношенията с медиите; със Сара, херцогинята на Йорк, бърбеше за проблемите и тежестта на кралската служба.

Един ден Уилям получи специално разрешение да не ходи на училище в Итън, защото майка му му била устроила изненада. Докато той чакаше горе, дълга черна лимузина спря пред предния вход. От нея излязоха супермоделите Наоми Кембъл, Кристи Търлингтън и Клаудия Шифър, които бяха в Лондон за откриването на тяхното Фешън Кафе. Уилям ги имаше на постери на стените си и мечтаеше лично да се запознае с тях. Затова принцесата уреди те да дойдат в Кей Пи. Само няколко месеца преди това тя му беше организирала среща със Синди Крофърд.

Уилям по това време носеше скоби на зъбите си и те изключително много го притесняваха. Той седна стеснително на едно канапе в дневната, а Кембъл, Шифър и Търлингтън се въртяха около него и позираха пред камерата, която принцесата държеше. Уилям се изчерви:

— Мамо, престани!

Супермоделите започнаха с него светски разговор, за да го накарат да се отпусне. Принцесата беше много доволна от начина, по който той се справи. Ако днес Уилям може да се оправя в компанията на красиви жени, подозирам, че го дължи на майка си.

Клаудия Шифър го попита за Итън и той ѝ отговори:

— Не обичам много един дебелак учител, но учителката ми по математика, госпожица Портър е наистина много привлекателна.

Шифър и другите много се смяха. После той им разказа за живота в Балморал, за коргитата на кралицата и за нещата, които харесва и които не харесва. След като супермоделите се изнизаха през предната врата, принцесата го попита как ги намира.

— Не са толкова хубави, колкото Синди Крофърд — отговори ѝ той.

Уилям имаше същото желание като майка си да живее нормално. Най-фотографираната жена в света копнееше да вкуси от анонимността. Много ѝ се искаше да прави, каквото правят всички останали. Страшно беше доволна, ако успееше незабелязана да се разходи из зоологическа градина, или из парк. Понякога излизаше в седем сутрин да потича или да се попързала на ролери в Кенсингтън Палас Гардънс. Знаеше, че може с удоволствие да лети с тях, ако наоколо няма никой, но това рядко се случваше.

Понякога ставаше особено смела и решаваше да се дегизира. Аз ѝ помагах и скоро това влезе в задълженията ми. Веднъж ме изпратиха да купя от Селфриджис перука с кестенява права коса до раменете. След това трябваше да отида в магазин за очила на Кенсингтън Хай стрийт и да купя чифт очила с големи кръгли стъкла без диоптър. Принцесата едва дочака да се върна. Нямахме търпение да види как ще изглежда с това, което бях донесъл.

Бях в икономското помещение, когато тя слезе долу като един напълно различен човек. Опитваше се да бъде сериозна, но аз просто не можех да спра да подскачам около нея.

— Никой няма да ви познае! Ау, вижте се! — повтарях аз.

Принцесата примираше от смях, а по бузите ѝ се стичаха сълзи.

Същата вечер с перуката, очилата, черно яке и джинси Даяна, принцесата на Уелс, се нареди на опашка заедно с приятели пред лондонския джаз клуб Рони Скотс. На следващата сутрин нямаше търпение да разкаже на закуска как е било.

— Очите ми сълзяха от дима в този клуб. И очилата не ме спасиха разказваше ми тя и продължи: — Толкова дълго чакахме на опашката вън, че ми писна. Заговорих един мъж до нас. И през ум не му мина коя съм. Забавно беше. На публично място бях такава, каквато съм си!

За мен парадоксът беше очевиден, макар че принцесата не го схващаше, защото тя съвсем не е била „онова, което е“. Трябваше да се превърне в друг човек, за да стане това, което е. Докато тя се радваше на свободата, която е имала дегизирана, аз си мислех колко ужасно и тъжно е това, което казва тя.

— Ела, искам да ти покажа нещо — каза веднъж принцесата в края на септември 1996 година.

Последвах я, опитвайки се да я догоня надолу към камериерската стая и гардеробната ѝ с високите до тавана бели врати. Тя започна да ги отваря една по една и оттам се показваха редици вечерни рокли, наредени по цветовете на дъгата, като се започне с черно в единия край, мине се през цветната гама по средата и се стигне до бяло на другия край.

— Само ги погледни всичките тези рокли! — каза тя. Колко бални рокли мислиш, че има в стаята?

Тя тръгна покрай редицата с роклите, броейки ги с един пръст. Шейсет и две бяха само в тази стая. Отделно имаше и други, които висяха в Г-образната гардеробна на първия етаж.

— Всяка една от тези рокли ми е спомен и скъп приятел — каза тя — но сега е време да ги продам всичките.

В края на лятото това беше шок номер две. Първо, идеята да се местим в Австралия; а сега — ще си продава дрехите. Принцесата поемаше живота си в свои ръце. Вън старото, да влезе новото. Разговор с Уилям и после с Елтън Джон я бе подтикнал да си помисли да разпродаде роклите си на търг за благотворителни цели. Споразумението за развода ѝ бе оставило милиони. От разпродажбата на роклите ѝ щяха да спечелят и други, особено благотворителните организации, подкрепящи болните от СПИН, на които им трябваха пари за хосписи и за научни изследвания.

Стояхме в стаята, а принцесата хващаше роклите една по една и потъваше в спомени. Вземаше някоя закачалка, вдигаше роклята високо, опъваше ръкавите и възкликваше:

— О, роклята ми „Отнесени от вихъра“!

Тя извади дълга рокля на цветя с гол гръб. После извади друга.

— Носих я в Белия дом. Танцувах с Джон Траволта с нея, но погледът ми беше върху друг! Беше тъмносиньо кадифе.

После забеляза бледорозова сатенена рокля с болеро, дело на Виктор Еделстейн, която носила на официален банкет в Париж, даден от президента Митеран.

— Не знам дали мога да се разделя с тази. Когато я носех, наистина се чувствах като принцеса.

През юни се разбра колко трудно ѝ е било да се раздели с нея. При окончателната селекция за търга в Ню Йорк тази рокля беше последна с номер осемдесет.

Носталгията не попречи на принцесата за мисията ѝ. Тя грабна две закачалки, аз грабнах две и се качихме горе, после долу, после пак горе.

— Обади се на Марая и повикай Бети да дойде при нас — каза принцесата, която знаеше, че Бети е при нас в Олд Баракс.

Докато Бети дойде, ризата ми залепна за гръба. Изкачвах се нагоре и надолу по тези стълби, докато пренесох около петдесет рокли на първия етаж, после разглобих и отново сглобих една релса със закачалки в дневната на момчетата. Сега тя приличаше на задръстен от дрехи окацион. Принцесата се отнасяше към идеята за разпродажбата горе-долу, както и към личния си живот — искаше съвети от всички. Бети е специалист по плетиво и много е плела в дома си в северен Уелс, но изведнъж се оказа, че ще дава съвети по висша мода в

двореца. Как се смя принцесата! Бети не беше достатъчно безскрупулна за тази задача — тя виждаше единствено най-прекрасната колекция от рокли, които се изхвърляха и бе ужасена. Привиждаше ѝ се как те се появяват на евтини благотворителни базари, като тези, на които ходеше в Кениън Хол, организирани от Уиминс Инститют.

— О, не — възкликна тя, видимо шокирана с ръка на гърдите си. — Онази не трябва да изхвърляте.

Аз вдигах роклите една по една и безмилостният селекционер, принцесата, постоянно беше на различно мнение с Бети, която обичаше да трупа и да се запасява.

— О, не! Не трябва да давате и тази! — непрекъснато повтаряше Бети. О, ами тази е толкова хубава. Какво разсипничество.

Бети не спираше да говори. По едно време на принцесата ѝ потекоха сълзи от смях.

Този уикенд Уилям внесе известен ред във вземането на трудните решения. Той бутна назад закачалките по релсата, която се бе озовала в неговата стая и направи своя подбор. Друг човек, чийто принос беше ценен, бе Ейлийн Гети, дъщеря на американския милиардер Пол Гети. Тя беше болна от СПИН и няколко пъти бе канена на обяд в Кей Пи. Принцесата нямаше търпение да ѝ покаже роклите, които щяха да се продадат, за да се наберат средства за хора в нейното положение.

Кристис изпратиха своя експерт по облекло Мередит Едърингтън-Смит, която принцесата много хареса. Тя трябваше да каталогизира и опише всяка рокля поотделно. Седемдесет и девет рокли — официални дневни и вечерни отидоха под чука и донесоха 3 258 750 долара, около 1 850 000 английски лири за благотворителни организации за болни от СПИН и рак от двете страни на Атлантическия океан.

Един шкаф в долната гардеробна не бе докоснат. В деня, в който разкри идеята си за търга, тя повдигна плата, покриващ една определена рокля булчинската, която бе носила през 1981 година.

— Тази рокля не мога да продам — каза принцесата и си спомни как майка ѝ Франсис Шанд Кид бе платила за нея с гвинеи. — Искам да я даря на музеи Виктория и Албърт за колекцията им от национално облекло — добави тя.

Принцесата изрази това желание година преди смъртта си. Не ми го каза изрично. По време на обяд с редактора от „Дейли Телеграф“ Чарлс Мур тя му каза същото. Днес булчинската рокля е изложена в музея на Даяна в Олторп, дома на фамилията ѝ.

Някои от роклите ѝ никога въобще не бяха отделяни за разпродажби или музеи. Дизайнерски тоалети, които не ѝ трябваха повече, се раздаваха на персонала, но имаше костюми и рокли, които се отнасяха в магазините за втора употреба по Найтсбридж или Челси и се продаваха за пари. Това ставаше с повелята на принцесата, за да има джобни пари, тъй като кралските особи рядко имат в себе си пари. Принцесата използваше кредитна карта, която подписваше като Уелс, а не Даяна. Набирайки средства по този начин, тя можеше да ги харчи както си иска, без да оставя следи. Можеше да води Уилям и Хари на кино или в Макдоналдс. Един от най-големите парадокси на богатия им живот беше, че малките принцове бяха силно впечатлени от парите и особено от това, че ликът на баба им украсяваше всяка банкнота. На банкнотата от пет лири казваха „синята баба“; от десет лири беше „кафявата баба“; от петдесет лири — „розовата баба“. Когато принцесата им даваше пари, настъпваше радост, момчетата скачаха, стискаха банкнотите, които винаги биваха „розовата баба“.

Двамата с личната помощничка на принцесата Виктория Мендхън, която напусна работата си в двореца в началото на 1997 година, отнесохме около двайсет тоалета в магазините за дрехи втора употреба, които неочаквано се сдобиха с марки като Катрин Уокър, Версаче, Шанел и Армани, без да знаят откъде идват. Тоалет, който струва две хиляди лири, ще се продаде за около двеста и някой някъде ще се разхожда в дрехите на принцесата.

Тези редовни продажби доносеха на принцесата около единайсет хиляди лири, които тя държеше в един плик в най-долното чекмедже. Един ден през април 1997 година тя реши да го даде на управителя Майкъл Гибинс. Долната му челюст увиснала, когато отворил плика, разказваше принцесата. Той взел парите и ги внесъл в банката, но не му бе казано откъде са дошли. Дори счетоводителят бе държан дотогава на тъмно относно най-личните финансови въпроси на принцесата.

Проблемът да си току-що разведена принцеса, и най-красивата жена в света е, че мъжете разбират, че си отново сама. Към края на лятото на 1996 година много известни и богати мъже даваха на принцесата да разбере намеренията им. Тя се ласкаеше, разбира се, но чувствата ѝ вече бяха насочени към един определен човек. Нейните ухажори не знаеха обаче това, защото новото ѝ щастие беше тайна. Те продължаваха да чукат на вратата ѝ, без да се смущават от учтивия отказ или постоянните извинения. Да си иконом на Кей Пи по това време беше като да живееш заедно с платонична приятелка, да споделяш с нея ласкателството и тръпката от преследването и да знаеш, че тя е недосегаема. В служебните ми задължения вече влизаше да приемам обажданията от влюбените, крайно настоятелните, нещастно женените. Работата ми изискваше да знам с кого иска тя да разговаря и с кого не иска, кой да бъде отпратен любезно и на кого направо да се каже „Не“.

Един ден като гръм от ясно небе пристигнаха петдесет рози с дълги дръжки заедно с едно много познато писъмце, мушнато в тях. Принцесата първо ме попита какво мисля аз, след това поклюкарства за жеста с Катрин Греъм, издателката на „Вашингтон Пост“ която приближаваше осемдесетия си рожден ден, но продължаваше да е все така елегантна. Принцесата се възхищаваше от силата ѝ. Казваше за нея: „Навлезе в един мъжки свят и стигна до върха“. Г-ца Греъм ѝ стана много важен съюзник в Америка заедно с Ана Уинтър, редакторката на „Вог“, Барбара Уолтърс, доайенът на американските интервюиращи телевизионни журналисти и нюйоркските фотографи Патрик Демаршелие и Марио Тестино.

Принцесата обожаваше живота в Манхатън: пазаруването по Пето авеню, обедите в „Четири сезона“ и винаги отсядаше в хотел „Картайл“. Тя стана редовен посетител в Америка, прекарваше много време във Вашингтон, където, разбира се, отсядаше в бразилското посолство при най-добрата си приятелка Лусия Флеша де Лима. Лусия запозна принцесата с Лейна Маркс, която ѝ стана приятелка през последната година от живота ѝ — съпруга на психиатър, тя живееше в Палм Бийч, Флорида, и имаше мрежа от луксозни бутици за кожено облекло из целите щати. Тя имаше същото чувство за хумор като принцесата и същата страст по модата и балета. Когато Лейна дойде за пръв път в Лондон, моя задача беше тайно да прекарам принцесата до

хотел „Лейнсбъро“ за дискретен обяд. Принцесата бе легнала на задната седалка на моя син воксхол астра. Спрях го непосредствено пред входа на хотела.

— Чист ли е теренът? — попита тя.

Не се виждаше нито един фотограф.

— Чист — успокоих я аз, а тя излезе от колата и се втурна към хотела.

Самоувереният вид на един холивудски актьор, носител на Оскар, неочаквано изчезна, когато се оказа, че се смущавал сам да се обади в двореца и да поиска да се срещне с принцесата. Накарал един свой приятел да напише писмо от негово име. Принцесата му отговори, отказвайки му учтиво, но един месец по-късно той се появи с нова молба. Тя се срещна с него да пийнат нещо и реши никога повече да не го вижда.

Той не беше единственият с благородни намерения. Имаше една легенда от спорта, който си изкарваше хляба от състезания; известен музикант; писател; адвокат; предприемач; милиардер, оглавяващ цяла империя; и един изключително известен политик. За нещастие, макар всеки от тях да беше вълнуваща компания за принцесата, сърцето ѝ бе другаде.

Принцесата ме наричаше „разпоредител на състезателното поле“, защото помагах да има контрол върху мъжете в живота ѝ — след сериозни консултации се преценяваше кой е добър бегач и продължава състезанието и кой изостава от основната група. Сега аз организирах буквално всеки аспект от живота ѝ, но това ме забавляваше. Ту аз се майтапех, ту тя се майтапеше. Така както бе подредила приятелите си според начина си на общуване с тях, по същия начин контролираше и разположението на приятелите си мъже около себе си. Наричахме това „пистова система“, сякаш мъжете бяха състезатели на писти, по които тичаха след принцесата с подаръци и цветя. Състезателят на първа писта никога не бе сменен. Той запази първостепенната си позиция в очите на принцесата и не бе застрашен от онези в периферията. През деня постоянно държах принцесата в течения коя писта се е обадила по телефона и по кое време.

— Обади се писта номер пет. Искате да му се обадите. Писта номер осем иска да говори с вас, да го отпратя ли пак?

На бюрото си принцесата държеше списък с пистите и мъжете, които бягаха по тях. В моето помещение отзад в дневника си имах копие на този списък, и който задрасквах тези, които изпадаха в немилост и добавях новите.

Понякога принцесата просто не можеше да повярва колко много ухажори разкриваха намеренията си. Тя обичаше да се шегува, че на състезателната площадка е станало „малко пренаселено“. Веднъж ѝ написах: „На състезателното игрище има сериозно пренаселват. След допълнителни консултации бях информиран, че писти осем и девет са празни и състезаващите се по тях са вече въвн от надпреварата. Единият даде положителен резултат на теста за употреба на стимуланти, а другият бе отхвърлен на строгия медицински преглед“.

Принцесата ми отговори: „Поради сериозното пренаселват на състезателното поле съдиите поискаха преразглеждане съдържанието на отделните писти и искат от г-н Пол Бъръл безценната му помощ по този деликатен въпрос!!!“.

След „разследване на разпоредителя“, както бих се изразил, стана силно наложително да се зачертаят пистите с адвоката и политика.

Неудобството от въвличането ми в този кралски водовъртеж и приближаването ми в такава степен до принцесата беше, че моят живот се сля с нейния. Когато приятелите ѝ казваха, че винаги може да разчита на тях, това означаваше да са на двацет и четири часо̀во повикване. Това че бях едновременно иконом и приятел означаваше, че от мен се очакваше дори още повече да бъда на разположение. Един ден през септември 1996 година се прибрах късно вкъщи, след единайсет часа и бях седнал с Марая на бутилка червено вино в Олд Баракс. Непосредствено след полунощ принцесата позвъня разплакана. Случила ѝ се беше малка лична неприятност. Докато говорех с нея, Марая пухтеше с досада. Принцесата искаше да изляза и да отнесе писмо на един човек, с когото се била скарала по телефона.

Как можех да ѝ откажа, като видях колко е разтревожена. Въпреки късния час, независимо че бях изтощен, аз трябваше, аз исках да ѝ направя услугата. Оставих слушалката и обясних на Марая, че принцесата иска да ѝ изпълня една поръчка.

— Това е то. Писна ми вече. Колко си трогателен! — изсъска тя.

— Но пиленце, трябва да разбереш, че тя има нужда от мен. Никой друг не може да ѝ помогне в този час — казах аз.

— Пол, глезиш я. Щракне с пръсти и ти тичаш. Омръзна ми. И ти, и тя ми омръзнахте! — фучеше Марая, докато си лягаше, а аз си обух обувките, метнах якето и излязох посред нощ.

След като изпълних мисията, някъде в ранните часове на деня, си легнах и аз. Сутринта отидох на работа както обикновено в осем часа, чудејки се дали изобщо може да се каже, че съм спал. Но умората ми си струваше, защото на бюрото си в икономското помещение, намерих оставена бележка от една доста по-щастлива вече Шефка:

Скъпи Пол. Не са много хората, които ще излязат късно през нощта да уреждат нечии сърдечни проблеми... но не са и много хората, които имат добротата и качества, които притежаваш ти... Дълбоко съм трогната от това, което направи тази нощ и страшно много искам да знаеш това. Поставени сме на всякакви изпитания в този дом, но едно нещо е сигурно — ако не си ти начело на кораба, всички щяхме да сме зле и тук никога нямаше да се чуе смях! За това много ти благодаря, че и този път ми се притече на помощ. Обич от Даяна.

Отивайки на работа, с нетърпение чаках да видя оставила ли ми е, или не някоя малка бележчица. Бележки редовно се оставяха из цялото жилище: инструкции, молби, послания или благодарности. Тя продължаваше да отделя време да пише неща, които можеше да ми каже лично или по телефона.

Веднъж един от ухажорите ѝ я беше убедил да приеме покана за вечеря, когато всъщност на нея никак не ѝ се ходеше. После безкрайно дълго се шегувах, че се оставя да бъде убедена.

— Не се безпокой, Пол. Мога да се грижа за себе си — каза тя.

Когато тръгна, аз останах в двореца и половината вечер се безпокоях за нея, притеснявах се дали всичко ще е наред. Казал съм ѝ, ако има проблеми, да ми се обажда по мобилния телефон, който винаги държеше в чантата си. Тя трябваше да се върне към единайсет часа и затова реших да ѝ оставя една закачлива бележка на

възглавницата, чудейки се дали като мъж мога да отгатна всеки ход на ухажора. Принцесата често казваше, че имам дразнещия навик да бъда винаги прав.

Когато се върнала, тя попълнила моя шеговит въпросник и го оставила на един стол най-горе на стълбите, за да е сигурно, че ще е първото нещо, което ще видя, когато дойда преди закуска. Моите въпроси бяха написани с черно. Отговорите си принцесата бе написала със зелено.

Ваше Кралско Височество...

Имахте ли вечеря на свеци за двама? Да!

Имаше ли рози на масата? Да!

Той приказва ли глупости цялата вечер? Беше онемял.

И настояваше да изпиете чаша шампанско? Две чаши.

ЗНАЧИ СЪМ БИЛ ПРАВ!

Много се смяхме на закуска този ден. След като й сервирах, дръпнах един стол, седнах до масата и й казах:

— Хайде сега, разкажете ми.

Точно така се бе изразил един журналист от национален вестник, който се бе сдобил с прекия телефон в икономското помещение. Той се обади да разпита, тъй като дочул, че ми била предложена позиция на иконом в Америка, при филмовата звезда Мел Гибсън. През 1996 година вестниците бяха започнали да анализират отношенията между мен и принцесата. Пръв се обади „Нюс ъф дъ Уърлд“ на 14 януари със заглавието „ИКОНОМЪТ Е ЕДИНСТВЕНИЯТ, НА КОГОТО ДИ СЕ ДОВЕРЯВА“. Вестникът разказваше как съм получил задача „да пазя край факса вкъщи и да действам като личен посредник“ дори когато тя била на ваканция. Но неочакваното обаждане за Мел Гибсън беше първият път, когато бях разпитван от човек, когото не познавах.

Истината беше, че една американска агенция опипваше почвата, като бе подхвърлила, че може би ще отида да работя за Мел Гибсън, но аз няхах никакво намерение да разкажа това на този нахален репортер.

В десетминутния ни телефонен разговор той упорстваше да разбере истината, но аз му казах:

— Доволен съм от работата си при принцесата.

Репортерът продължаваше:

— Ще отречете ли обаче, че Мел Гибсън се е обърнал към вас да му станете иконом?

— Аз съм доволен от работата си при принцесата — повторих.

Това обаждане ме стресна и изпаднах в паника, защото не бях казал на принцесата за идеята на Мел Гибсън. Изобщо не ѝ бях обърнал внимание. Сега вестниците можеха да ми създадат неприятности. Отидох горе и веднага казах на принцесата за обаждането.

Тя побесня.

— Такива да ги няма! Няма да позволя да ти се обаждат тук!

Излетя надолу по стълбите, излезе от задната врата и се втурна в съседния офис. Там накара Каролайн Макмилан да позвъни на репортера, да му се скара задето е нарушил установения протокол и да поиска от него да се въздържа от контакти с персонала ѝ, както и да му повтори, че нейният иконом няма да ходи никъде. Със страх отворих вестниците на следващата сутрин и заедно с принцесата прочетохме доста неудобното заглавие на две страници, което гласеше: „АЗ СЪМ ЧОВЕК НА ДИ“. В статията се разказваше, как съм отхвърлил Мел Гибсън, за да врека бъдещето си на Шефката. Една потенциално негативна ситуация се бе превърнала в позитивна история и през целия ден принцесата се шегуваше, че съм бил неин човек.

Мислех си, че темата за моето примамване някъде другаде е вече изчерпана, докато един ден на обяд в Кей Пи не пристигна известната водеща на американско чат шоу Опра Уинфри. Принцесата наистина много се притесняваше от срещата си с нея.

— Много голямо име е — каза тя.

Не ѝ беше минало през ум, че може би и Опра Уинфри се притесняваше.

Заведох Опра в приемната и ѝ предложих питие. Тя поиска само чаша вода. След това се върнах в дневната на принцесата.

— Каква е? — пошепна тя.

— Поема всичко. Умее да се шегува. Изключително интелигентна е и на ушите си е сложила възможно най-огромните

обици с диаманти!

Принцесата изглеждаше впечатлена.

Тя влезе с типичното си извинение.

— Съжалявам, че ви накарах да ме чакате. Наистина много съжалявам — каза тя и отиде да се здрависа с американската телевизионна звезда.

Сервирах обяд в трапезарията и скоро се включих в разговора, тъй като той се насочи към Америка.

— Ние обичаме Америка, нали Пол? — каза принцесата. — Той ходи там всяка година на ваканция.

Реплика на Опра към принцесата:

— Ще си помислите ли някога да отидете да живеете в Съединените щати?

— Това е чудесно място, което искам момчетата ми да посетят — отговори тя дипломатично, без да спомене, че още си мислеше да се преселва в Австралия.

След това аз се намесих:

— Още утре бих си стегнал багажа и бих отишъл да живея в Америка — погледнах принцесата и ѝ намигнах.

Опра видя в това една възможност за себе си.

— Няма да е лошо да си имам иконом. Защо не дойдеш в Чикаго да се грижиш за мен?

Принцесата внезапно се изпъна в стола.

— Виж, Опра — каза тя смеейки се. — Той е мой иконом и ще стои тук.

През цялото време, докато пиеха кафето, между двете продължи приятелската престрелка. Опра непрекъснато се връщаше на темата, от което се почувствах неудобно.

След обяда принцесата и аз я изпратихме до входа, където я чакаше колата ѝ. Непосредствено преди да потегли Опра отвори прозореца, показа се през него и викна:

— Това ти е последната възможност, Пол.

Шефката застана до мен на първото стъпало, обгърна свойски раменете ми и извика:

— Виж, той е мой. И ще стои тук при мен.

Срещата им завърши със смях, а ние двамата стояхме горе и махахме за довиждане.

Аз май непрекъснато бях до принцесата — сутрин, обед и вечер.
— Хайде, Пол. Тръгваме — каза принцесата една лятна вечер, след вечеря.

Скочихме в БМВ-то ѝ. Тя се отправи през задните улици Бейзуотър и Куинсуей към Падингтън Грийн, близо до железопътната гара. Надясно. Наляво. Надясно. Наляво. Странични улички една след друга. Тя знаеше всички преки пътища.

— Нямате нужда от помощ! — пошегувах се аз.

— Мога да карам всяко лондонско такси.

Тя се усмихна. Козирката на бейзболната ѝ шапка закриваше лицето ѝ.

Стигнахме до ъгъла на една улица. Принцесата спря, но остави мотора включен. След това свали стъклото от моята страна. На ъгъла си приказваха две силно гримирани момичета с къси поли. Когато БМВ-то се приближи, те спряха, погледнаха, уловиха ми погледа и се приближиха, полюлявайки се на високите си токчета. Дамите на нощта гледаха да не си пропуснат късмета.

По-едрата бе вперила очи в мен и аз неловко се въртях на мястото си. Тя постави двете си ръце на покрива на колата, наведе се и погледна вътре:

— Здравейте, принцесо Ди. Как сте — каза тя през мен.

Главата ми машинално се завъртя надясно, а принцесата се наклони навътре към мен.

— Добре съм [каза някакво име]. Много ли работите?

Второто, по-слабо момиче се наведе, за да се включи в разговора:

— Не, тихо е, но ще чакаме. Трябва да работим, принцесо — добави тя.

Господи, боже, си мислех. Принцесата ги познава.

— Кой е пък тоя? — попита едната от тях, поглеждайки доста притеснения човек, който седеше в колата и не казваше нищо.

— Това е Пол. — Тя ме представи.

Здрависахме се. Всичко беше много учтиво.

Шефката бръкна в джоба си и извади две съвсем новички банкноти от по петдесет лири.

— Вижте, момичета. Хайде тая нощ да си починете. Идете вкъщи при децата си — каза тя, пъхайки банкнотите в две нетърпеливи ръце.

Принцесата ги попита за децата им. Едното имало кашлица. По-добре ли е сега?

След като поговориха малко, по-едрата потупа покрива на колата и двете се отдалечиха, подмамени от чифт фарове и изскърцващи спирачки на неколкостотин метра по-надолу по пътя. Колко много добро бе свършил току-що този подарък от сто лири. Но колко безсмислено, помислих си аз.

— Това е абсолютна лудост. Вие не можете да си позволите да бъдете тук, Ваше Кралско Височество — казах аз.

„ДИ И ИКОНОМ ВИДЕНИ ДА СЕ ШЛЯЯТ С КОЛА“ — заглавието, което си представих на следващия ден по вестниците ме накара панически да повиша глас с една-две октави.

— О, Пол — каза принцесата, подкарвайки колата — успокой се. Тези момичета имат нужда от помощ и това е, което всъщност правя — помагам им.

Наивността на намерението ѝ беше поразителна, но в сърцето си тя, както винаги, знаеше какво прави. Ако пред принцесата се изпречеше лавина, мисля, че би се опитала да я спре. Искаше да помогне на всички. На болните. На бедните. На бездомните. На гладуващите. На болните от СПИН. На немощните. Проститутките. Наркоманите. Пияниците. Ако зависеше от нея, а се оказваше, че все повече зависеше от нея, милосърдните ѝ мисии щяха да бъдат безкрайни. Колко пъти по време на моята служба бях чувал тези горещи слова: „Чувствам, че мога да помогна...“ или „Искам да отида там, където има разбити сърца, за да ги утеша“? Тя искаше да промени света и обществото в мащаби, които правеха милосърдната ѝ мисия невъзможна.

Още няколко пъти през лятото и зимата на 1996 година ходихме до Падингтън. Веднъж през ноември спряхме на същия ъгъл. Едната проститутка имаше две деца въщи. Излязла беше на улицата, за да ги храни и не можеше да си позволи да си купи дори палто. Затова в студена нощ като онази беше леко облечена.

При едно от посещенията си принцесата даде на тази жена сто лири.

— Хайде сега, иди да си купиш палто. Следващият път като дойда искам да те видя с него — каза ѝ тя с почти майчински глас.

След няколко седмици видяхме пак жената, този път топло облечена. Носеше късо дебело черно палто.

В гардероба на принцесата имаше едно кожено палто до земята, което някога ѝ е било подарено. Учтиво благодарила за подаръка, но тя изобщо не носеше кожа. Един следобед я видях да излиза от Кей Пи с някакъв обемист пакет под мишница. Върна се вкъщи без него. Каза ми, че както карала по Виктория, забелязала кофа край пътя. Спряла колата, спуснала стъклото и пуснала вътре палтото.

— Не знаеш. Някой скитник може да го намери и да се топли с него — каза тя.

Свикнах да пътувам в това БМВ — веднъж на пътническото място, друг път зад волана, често пъти след полунощ. Имаше основателни съображения за толкова късния час — не само че лондонските улици бяха тогава по-спокойни. Принцесата знаеше, че фотографите, ако я дебнеха, не можеха да направят ясни снимки в тъмното от разстояние.

Понякога се случваше да чакам повече от час в колата, паркирана в странична улица, непосредствено зад ъгъла при болницата Роял Бромптън в Челси и да слушам през това време късните новини по радиото. Докарвах принцесата, която слизаше, натоварена със списания, видеофилми и компактдискове за пациентите с трансплантирани сърца или дробове или за страдащите от кистозна фиброза. Тези посещения в болницата не бяха нещо ново за нея, независимо, че за циниците те били от номерата ѝ за печелене на популярност. Принцесата ходеше там, защото имаше позната в болницата и защото проявяваше истинска грижа и интерес. Не правеше нищо повече от онова, което бе правила през 1991 година, когато Ейдриън Уорд-Джаксън почина в болницата, или когато аз бях в болница в Суиндън през 1992 година. Тя знаеше, че за някои хора тези ѝ посещения бяха по-голям тонизатор от което и да било лекарство и това всъщност беше важно за нея.

Понякога не беше чак толкова отегчително, докато чаках принцесата в колата. Веднъж тя обядваше с приятеля си лорд Атънбъро в Тант Клер в Челси. Седнали бяха на маса до прозореца. Пристигнах с БМВ-то в два и половина да я взема. За щастие

непосредствено пред ресторанта имаше място да паркирам. Виждах гърба на лорд Атънбъро, а принцесата бе седнала с лице към прозореца. Тя ме бе забелязала, че спирам.

По стереоуредбата в колата бях пуснал диск с музика от „Аладин“. Нашите семейни приятели във Флорида Чък Уеб и Рон Ръф редовно изпращаха на принцесата компактдискове с музиката от най-новите филми на Дисни: „Цар лъв“, „Покахонтас“, „Красавицата и звярът“, „Играта на играчките“. Отдавна колекционирах анимационно изкуство и посетих Ню Йорк за годишната разпродажба на анимационни филми, за да си купя „клетки“ — части от работни копия на филмите. Принцесата също събираше „клетки“. Най-прочутата ѝ бе от „Кой накисна заека Роджър?“. Дадена ѝ бе на премиерата на филма в Лестър Скуеър в Лондон. Тя, освен това, купуваше за Уилям и Хари всички видеофилми на Дисни и често като шофираше си пускаше музика от тях. Любимите ѝ бяха „Красавицата и звярът“ и „Аладин“. Между принцеса и иконом имаше закачка за една специална песен от Аладин — „Цял един нов свят“, която тя непрекъснато пускаше. Знаеше текста наизуст и заедно с мен или сама си я пееше на глас, докато пътувахме. Тази песен слушах, докато тя привършваше обяда си с лорд Атънбъро. Започнах да си мърдам устните сякаш произнасям думите на песента и да жестикулирам доста ентусиазирано. Тя започна да се смее като ме видя. Лорд Атънбъро с положителност си е помислил, че шегите му са я развеселили. На връщане в двореца пяхме заедно тази песен. Не беше Рахманинов, но и това беше един спомен.

През ноември 1996 година, след като бе посетила Сидни, Австралия, за да помогне за набиране на един милион долара за фондацията Виктор Чанг за болните от рак, тя се върна и се прости с мечтите да живее на другия край на света. Австралия и австралийският народ се бяха влюбили в нея, но за нещастие тя не се бе влюбила в Австралия. Смяташе я за „примитивна“ в сравнение с Лондон, Ню Йорк или Вашингтон и каза, че там би се чувствала много изолирана. Вниманието се насочи към нов потенциален дом — Южна Африка.

Коледата на 1996 щеше да бъде последната Коледа на принцесата и тя я прекара в едно друго кътче на земята — на Карибите. Вестниците бяха убедени, че за празниците тя ще ходи в

Австралия в компанията на мъж. Моята задача беше да поддържам у тях тази илюзия като ангажирах две места в самолет на Кантас за Сидни. Знаех, че репортерите ще проверяват списъците с имената на пътниците. Докато медиите обсаждаха бюрото на Кантас на Хийтроу, принцесата се озова за Бъдни вечер на противоположния край на земята — в ексклузивния комплекс Кей-кльб на мъничкия остров Барбуда, близо до Антигуа, придружена от личната си помощничка Виктория Мендхън. Заговорът успя, но само за ден-два.

Уилям и Хари бяха бръкнали в коледните си чорапи с подаръците в неделята преди Коледа. Уилям беше страшно доволен от стереоуредбата си, Хари веднага се залепи за своята плейстейшън номер две.

На Коледа телефонът в Олд Баракс звънеше непрекъснато. Марая настояваше да не го вдигам. И двамата знаехме, че е принцесата. За пръв път послушах заповедта на съпругата си, за да мога да посветя цялото си време на семейството си.

На втория ден след Коледа отговорях на телефона. До завръщането си на Нова година принцесата се обаждаше всеки ден, за да си побъбри. Нямах търпение час по-скоро да се прибере. Хари беше отишъл в швейцарския курорт Клостерс с принц Чарлс за най-голямото си удоволствие в живота ските, въпреки присъствието на пресата, което той по-късно каза пред майка си, че било кошмар. Уилям отказа да ходи с тях. Станал беше на четиринайсет години и вече бе започнал да ненавижда вниманието на медиите. Аз нямах избор за следващото си пътуване: Ангола. Щях да вървя до принцесата, по пътя, който поемаше самостоятелно като истински филантроп, защитник на хуманитарни каузи, означаващи толкова много за нея.

Принцеса Даяна. Пресфото БТА

Принцът и принцесата на Уелс на балкона на Бъкингамския дворец в деня на сватбата си. Пресфото БТА

Принцът и принцесата се целуват на балкона на Бъкингамския дворец след сватбената церемония в катедралата Сейнт Пол Пресфото БТА

Принцеса Даяна със сина си Хари през 1995 г. Пресфото БТА

В книгата „Чарлс: жертва или злодей?“ Пени Джунър твърди, че Даяна, принцесата на Уелс, отправяла заплахи срещу Камила Паркър Боулс и че любовната ѝ връзка с неин бодигард била причина за развода ѝ с принц Чарлс. Канцеларията на принц Чарлс излезе с безпрецедентна декларация, в която заяви, че той не е сътрудничил при написването на книгата. Пресфото БТА

Харолд Браун, бивш иконом на принцеса Даяна, излиза от съда Олд Бейли след процеса срещу Пол Бъръл. Пресфото БТА

Принцеса Даяна и нейният иконом Пол Бъръл. Пресфото БТА

*Даяна, принцеса на Уелс, пристига на 8 август 1997 г. в Сараево на посещение в рамките на кампанията ѝ срещу противопехотните мини. На летището тя среща Кен Ръдърфорд, жертва на мина и един от създателите на организацията Мрежа на оцелелите от мини.
Пресфотото БТА*

Принцеса Даяна разговаря с жертви на противопехотни мини в болница в Луанда на 14 януари 1997 г. Тя държи 13-годишната Сандра Тиджика, която е изгубила левия си крак при експлозия на противопехотна мина. Пресфото БТА

Лондон, 15 февруари 1994 г. — принцеса Даяна пристига в детска болница, за да открие ново крило на болничното заведение. Около 200 нейни почитатели я очакват с нетърпение. Пресфото БТА

Британската принцеса се среща с италианския тенор Лучано Павароти в Кардиф (5 юни 1995 г.), където известният италианец участва в „Концерт на надеждата“ за събиране на средства за приют за тежко болни деца. Принцеса Даяна е патрон на приюта. Пресфото БТА

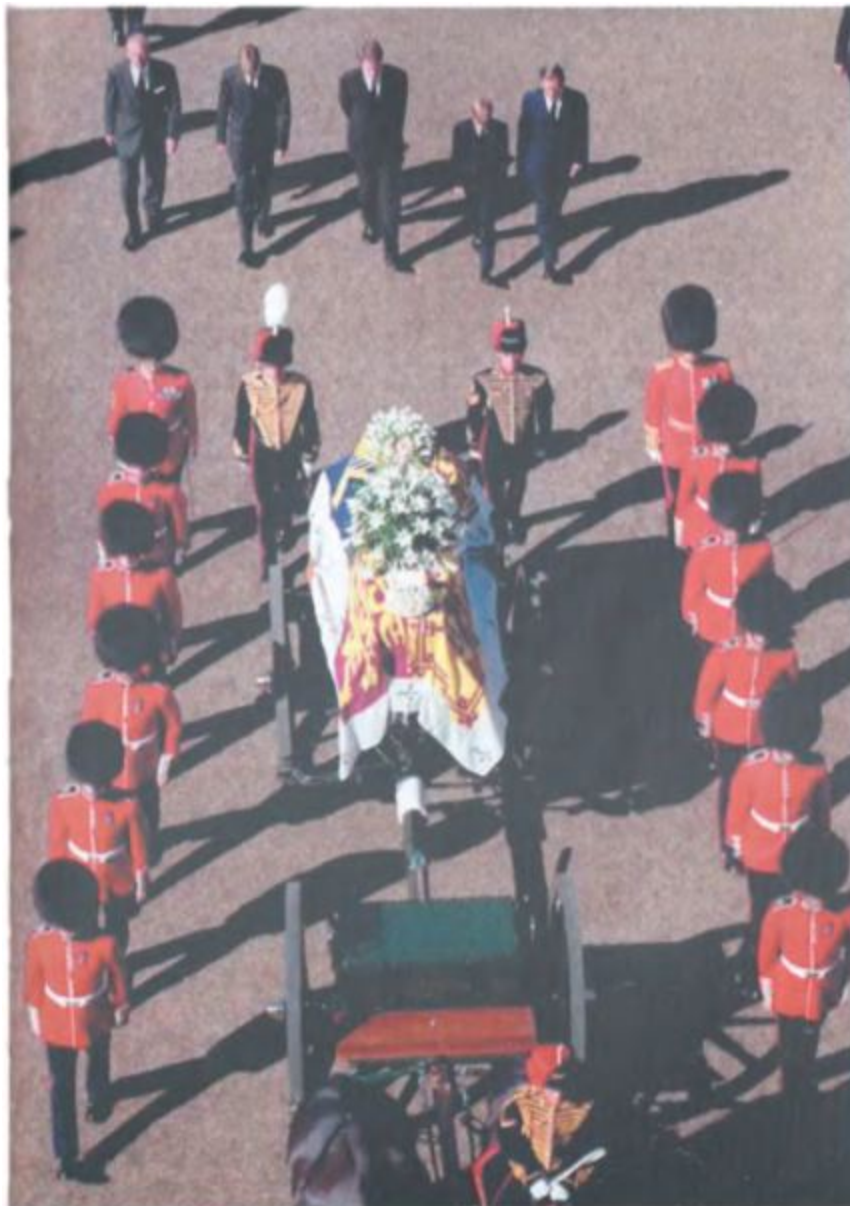
На посещение в Москва през 1995 г. — Даяна, принцеса на Уелс, се среща с балерини от Большой театър. Пресфото БТА

На 21 декември 2003 г. във в. „Индипендънт“ отново се задава въпросът, дали Даяна е била бременна, когато загива. Пресфото БТА

Тълни се събират по шосе М-1 да отдадат почит на Даяна, принцесата на Уелс при преминаването на траурния кортеж от Лондон до Олторп, семейното имение на семейство Спенсър, където тя е погребана. Пресфото БТА

*Траурна процесия към Уестминстърското абатство на 6 септември
1997 г. Пресфото БТА*

Посетител в параклиса в имението Олторп, недалеч от острова, където е погребана Даяна, принцеса на Уелс. Елтън Джон изпълнява новата версия на „Свещ на вятъра“ на траурната служба за Даяна, принцеса на Уелс, на 6 септември 1997 г. в Уестминстърското абатство. Пресфото БТА

[1] От английски Good King Harry. — Б.пр. ↑

12. ЕДИН ДО ДРУГ

Следвах принцесата по петите, когато от заслепяващия блясък на африканското слънце влязохме в мрака на селската болница. Казвам „болница“, защото така я наричаха местните, но всъщност това бе една гола стая с около шест легла с метални рамки. Стените някога са били измазани, но никога не са били боядисвани. Тълпата журналисти се буташе и трополеше след нас, а ние влязохме и отидохме до леглото на едно малко момиче. Завита бе до врата с тънък бял чаршаф. Големите ѝ очи ни гледаха втренчено.

След това една сестра дръпна чаршафа до кръста ѝ и пред нас се разкри възможно най-ужасяващата гледка. Всичките ѝ вътрешности се показваха от зейналия ѝ корем. Отишла да донесе вода за семейството си и попаднала на една от десетте милиона противопехотни мини, закопани в изпепелената земя на Ангола.

Невъзможно беше да се свържат двете гледки — хубавото лице върху възглавницата и окървавените вътрешности, които се показваха от разпорения ѝ корем. Човек инстинктивно се отвърща от такава гледка, но принцесата се насили да погледне очите на момичето. Тя не искаше тази малка пациентка да си помисли, че представлява невъзможна гледка, макар че нищо не можеше да се направи, за да ѝ се помогне. Принцесата постави своята ръка върху ръката на момичето и си прехапа устната, за да спре да плаче. След това вдигна чаршафа и зави детето до врата, обърна се към журналистите и им каза:

— Моля ви, стига толкова.

Светкавиците на камерите изгаснаха.

Беше 15 януари 1997 година. Този ден ще се запомни с прочутата снимка на принцесата, вървяща през минно поле. Една пътека в минното поле бе много щателно прочистена преди това от Хало Тръст. Тя върви по обезопасената пътека с бялата си риза и памучни панталони. Носи зелено военно яке и шлем с визьор. Тази снимка накара циниците у дома да бият тревога, че принцесата се бъркала в политиката, и да я нарекат „халтаво оръдие“. Подкрепата ѝ за

кампанията срещу противопехотните мини щеше да насочи вниманието на света върху забравените жертви на войната, невинните граждани, избити или осакатени заради погрешно направена стъпка по селските пътища, осяяни с дълбоко вкопани смъртоносни устройства. Вниманието щеше да бъде насочено и върху изготвянето на световен договор, забраняващ противопехотните мини, на който се противопоставят Великобритания, Канада и Америка.

Циниците на Флийт стрийт я обвиниха, че снимката ѝ сред минното поле била един от добре отрететираните ѝ номера за привличане на вниманието. Те не бяха видели обаче онова малко момиченце в болницата, защото принцесата не пожела да го видят. Това е само един от хилядите силни моменти, на които съм ставал свидетел по време на службата ми при принцесата, когато тя в личния си живот, далеч от камерите, на практика показваше какво значение отдава на „истинските хора“. Един кратък миг на внимание в проста африканска болница нямаше да върне живота на това момиченце, но той носеше надежда на хората, които са забравени. Заедно с Червения кръст тя успя да привлече вниманието върху една скрита трагедия. Онези, които не искат да повярват, че това наистина е било така, нека прочетат статията на репортерката Кристина Лам в „Сънди Таймс“. Тогава тя остана в болницата, за да вземе интервю от момиченцето.

Журналистката, закоравяла от живота във военната зона и цинична по природа, се опитала да обясни на детето кой току-що го е посетил.

— Тя е принцеса от Англия — каза г-жа Лам.

— Тя ангел ли е? — попитало момиченцето. Същия следобед то починало от раните си.

Навън принцесата даде собствен отговор на въпроса. Запитана от журналисти как ще коментира сравняването ѝ с „халтаво оръдие“, тя каза:

— Аз работя за хуманитарни каузи. Винаги съм го правила и винаги ще го правя.

Не бях придружавал принцесата в чужбина от посещението в Египет през 1992 година, но сега тя поиска да отиде с нея на

четиридневната обиколка в Ангола от 12 до 17 януари. Молбата ѝ дойде като гръм от ясно небе.

— Ще сме само ти, аз и хората от Червения кръст — каза тя. С нас щяха да бъдат и двама полицаи за охрана, каквито правителството винаги настояваше да има при пътуване в чужбина.

Чудех се какво ще правя аз.

— Ще ходиш навсякъде с мен. Ще ми бъдеш помощник, придворна дама, секретар и лична камериерка! — шегуваше се тя.

И така сутрин я будех, гладех дрехите ѝ и бях неотлъчно до нея по време на различните ѝ ангажменти. Необходимостта да изпълнявам много функции отново провокира пресата да запита защо един иконом трябва да е непрекъснато край принцесата. Усетих, че тази ми роля смачка фасона на някои сред персонала на кралския двор.

Принцесата отново бе възстановила отношенията си с Червения кръст, след като се бе оттеглила като негов патрон, и се бе консултирала с г-н Майк Уитлам, тогавашният му генерален директор, за участието си в кампания срещу противопехотните мини. Той ѝ изпрати литература и филми, които да види, и това запали желанието ѝ да предприеме нещо. Мините в Ангола убиваха един на всеки четирима от дванайсетмилионното ѝ население и затова тази страна стана изходната точка за кръстоносния поход на принцесата срещу противопехотните мини заедно с Майк Уитлам край нея.

След като получих програмата на обиколката в Ангола, отидох да купя подходящи дрехи на принцесата. Най-напред се отбих в Ралф Лорън на Бонд стрийт за ризи, памучни якета и три четвърти панталони. (Тя дори ми купи някои нови ризи.) След това в Армани за джинси и в Тодс за ниски кожени обувки. Всичко това трябваше да се опакова заедно с роклите и полите, които щяха да ѝ трябват в посолството и за вечерята с първата дама Ана Паула душ Сантуш. Отидох също така в Бутс за някои неща от първа необходимост, включително витамини.

Бил Дийдс, ветеран журналист от „Дейли Телеграф“, щеше да се присъедини към групата журналисти в Ангола, но принцесата настояваше той да пътува с нея на отиване и на връщане, защото ѝ беше полезен, тъй като от 1990 година се бе ангажирал с каузата срещу противопехотните мини. Бил Дийдс беше редовен посетител в Кей Пи.

Принцесата постоянно се шегуваше с него, че кръстословиците в „Дейли Телеграф“ били трудни.

— Моят иконом още смята, че малко не е честно с вашите кръстословици — казваше принцесата всеки път, когато посрещаше Бил, за да подчертае, че не тя, а уж аз съм полагал тежки интелектуални усилия над кръстословиците.

В самолета към Луанда тя непрекъснато си водеше някакви бележки и внасяше промени в словото, което като пристигнахме произнесе сред развалините на сградата на летището. Принцесата обяви, че иска „веднъж завинаги да бъдат забранени противопехотните мини“.

В ланд крузера на път за британското посолство, който подскачаше непрекъснато от дупките по пътя, тя клатеше глава пред жалките гледки, които виждаше. Почти всеки втори човек, покрай когото минавахме, беше с един крак. Останали бяха само фасадите на сградите — жилищата, магазините и учрежденията бяха осеяни с кратери от минохвъргачния огън. Сякаш колата пътуваше из филмови декори.

Дълъг път бе изминала принцесата от посещението си през 1992 година в дома на майка Тереза в Калкута. То привлече вниманието ѝ върху гладуващите, болните и умиращите. Онова пътуване направи промени живота ѝ. То ѝ даде надежда и я насочи към хуманитарната дейност и духовността в момент, когато след края на брака ѝ животът за нея сякаш бе изгубил смисъл.

Много пъти сме разговаряли за значението на Калкута, но преди да заминем за Ангола тя ми даде копие на запис на нейните мисли и чувства за онова пътуване до Индия, сякаш искаше аз да разбера какво всъщност представлява хуманитарната кауза и защото хуманитарната работа е важна за нея. Даде такъв запис и на акупунктуристката Унаг Тофоло, чийто съпруг Джо много пъти бе посещавала в болницата Роял Бромптън. Живият разказ на принцесата обяснява как тя духовно се е пробудила в Калкута и това пробуждане е станало за нея движещата сила зад всеки неин акт на милосърдие, всяка мисия и кампания, с която се ангажираше.

Тя отишла да посети дома на майка Тереза и когато пристигнала там монахините изпели Отче Наш в параклиса, след това коленичили заедно е принцесата да се молят.

Принцесата смяташе тези жени за светици. Себе си тя никога не смяташе за такава, въпреки някои от етикетите, които ѝ бяха прикачени от други хора. Сестрите като тези в Калкута са истинските светици. Английските принцеси не са. Тя искаше обаче да предаде на хората, с които се срещаше, топлотата и състраданието, които бе почувствала в тези жени.

Ангола 1997 бе отражение на Калкута 1992 по отношение на начина, по който принцесата протягаше ръка към болните. Индия изигра ролята на опора за нея, на която да разчита за бъдещите си хуманитарни мисии, защото тя завинаги запомни колко важен може да бъде един прост и искрен жест, когато е към младите, болните и бедните.

Принцесата носеше в сърцето си поуката, която инстинктивно за миг бе прозряла в дома за деца на майка Тереза, когато вдигнала едно сляпо и глухо момче. По-късно тя писа: „Така силно го прегърнах с надеждата, че ще почувства моята обич и топлота“. Говореше за преживяванията си със страст, вяра и с убеждение, което ме накара да разбера, откъде идваше тя.

В разказа ѝ за преживяното в Калкута се описваше посещението ѝ в един хоспис за умиращи. Когато го прочетох, разбрах, че преживяното от нея там, както и присъствието ѝ в последния час на нейния приятел Ейдриън Уорд-Джаксън през 1991 година, бяха оказали най-голямо въздействие върху нея. Поради това тя можа да ми вдъхне толкова голяма сила след смъртта на собствената ми майка. Споделаяйки го с мен, тя искаше да разбера по-добре корените на хуманитаризма.

В този хоспис тя видяла дълги редици с легла, във всяко от които лежал мъж, жена или дете, очакващи спокойно неизбежната си смърт. „Смърт с достойнство“, го наричаше тя. Хората бяха „щастливи“, че могат да се преселят в отвъдното под покрива на майка Тереза.

Съмнявам се, че в пътуванията на принцесата по света е имало друга сцена, която тя толкова силно да е преживяла. Тя отишла до всяко легло и на всеки дала шоколад. Един мъж бил толкова слаб от

повалилата го туберкулоза, че не можел да поеме шоколада и тя сама му го сложила в устата.

Прочетох това, което беше написала за преживяното от нея в онзи хоспис и как то дълбоко променило възгледите ѝ за живота и за смъртта. Когато се върнала от Калкута, просто изпитвала дълбока необходимост да помага на болните и умиращите по света. Това било нейното пробуждане. Само трябва да анализирате изказванията на принцесата след 1992 година, за да разберете как все повече и повече тя бе започнала да говори за духовните си вярвания. Тя истински бе почувствала, че най-благоотворното за нея време е когато помага на болните и на умиращите. Изпитваше огромно удовлетворение да го върши. Осъзнала бе също така, че нейно задължение е да използва позицията си на принцеса на Уелс, за да постъпва именно така.

В Ангола много пъти прочетох нейния разказ. Всяка сутрин принцесата просто нямаше търпение час по-скоро да излезе и да се срещне с жертвите на противопехотните мини. Нямаше търпение за пореден път да покаже, че това има значение за нея.

— Хайде да вървим на работа — каза тя и ние потеглихме към селата Хуамбо и Куито, следвайки пътя, който тя бе поела преди пет години.

През юни същата година принцесата посети Ню Йорк, за да се срещне с майка Тереза в Бронкс. Едно вестникарско заглавие във Великобритания гласеше: „АНГЕЛИ В БРОНКС“.

Ангола беше апогеят в кралската ми служба. Тогава надхвърлих всичките си лични и професионални очаквания. Това беше времето, когато с насърчение от страна на принцесата се почувствах достатъчно уверен да се освободя от ограниченията, които сам си налагах, поради това че съм „иконом“, и станах в истинския смисъл на думата дясната ѝ ръка. Най-после през втората седмица на януари в британското посолство в Луанда изоставих напълно униформата на иконом и излизах през главния вход, вместо да оставам отзад. Принцесата ми каза, че настоява да ме води навсякъде и тя наистина имаше предвид навсякъде. В началото не можех да схвана, че това ще означава ходене по мраморни коридори на правителствените сгради за срещи с първата дама на страната Ана Паула душ Сантуш и с външния министър.

В Пакистан, Чехословакия и Египет в периода 1991–1993 година знаех мястото си — зад кулисите като наблюдател. В Ангола станах

участник заедно с Даяна, принцесата на Уелс и бивах поздравяван след принцесата от домакините ни. Мисля, че първата дама изобщо не разбра, че длъжността ми е „иконом“. За хората в стаята там, включително за служебния персонал от анголска страна, аз бях частен секретар или флигел-адютант. Озовавах се в много необичайно положение, тъй като прекрасно знаех кой съм.

Това трябваше да се върши от частен секретар, си мислех, но тя нямаше такъв. Онова трябваше да се върши от придворна дама, но тя нямаше и такава. И затова човекът, който гладеше роклята ѝ, носеше багажа и переше на ръка дрехите ѝ, трябваше да ходи на официална аудиенция с първата дама и да слуша внимателно разговорите за противопехотните мини и политиката на страната.

Поне подготовката, която бях получил, ми свърши работа. Бях свикнал на кралската яхта „Британия“ да обявявам държавните глави на страните от Общността на нациите пред кралицата и затова познавах протокола и точно как да се държа — на една стъпка зад принцесата.

Докато стоях там в първите няколко трудни минути, си спомних първото ми задължение в замъка Уиндзор през 1976 година и как ми нямаха доверие да ми поверят да нося подносите с месото или зеленчуците. И ето ме сега застанал, а след това седнал край Шефката, жената, на която дължах напредъка в кариерата си. Почувствах се горд. И ако трябва да съм честен, почувствах се и доста самодоволен, защото знаех, че ако от кралския двор можеха да ме видят, нямаше да одобрят. От това ми стана дори още по-забавно като си представях как костюмите си шушукат, че не си знам чергата. Такова обвинение щяха да отправят по-късно към мен, когато работех в Мемориалния фонд Даяна, принцесата на Уелс.

Дори не знам дали посланикът на Нейно Величество Роджър Харт можа да схване що за роля имах аз. Докато бяхме отседнали в официалната му резиденция, той често ме виждаше да излизам от срещи насаме с принцесата. После имаше вечеря, на която принцесата беше поискала името ми да бъде включено при разпределението на местата на масата. И ето ме сега в светски разговор на масата с представителя на Нейно Величество в Ангола, съпругата му и принцесата.

Най-забавното за мен, това, което наистина разсмя принцесата, беше когато дойде краят на вечерята и тя обяви, че се оттегля, за да спи. Бяхме го репетирали. Когато тя стана и отмести стола си назад, същото направих и аз, и ние излязохме едновременно. После избухнахме в бурен смях като си спомнихме повдигнатите от недоумение вежди на тези, които бяха останали на масата. Превзетата формалност ѝ създаваше чувство на клаустрофобия, макар че посланикът и съпругата му бяха страхотна компания.

Официална вечеря имахме само веднъж. След това бяхме на студени закуски в нейната стая. През вечер принцесата, с хавлиена кърпа над банския, отиваше заедно с мен през официалната резиденция надолу по коридорите през кухнята и оттам в градината и в плувния басейн. Аз сядах на плочките с крака, потопени във водата и броях колко дължини прави. От единия до другия край тя правеше по двайсет дължини с кроул и чак тогава спираше, за да си поеме дъх.

Тогава спираше в плиткия край и опъваше назад измокрената си коса.

— Как според теб мина днес? — питаше тя, облежната на стената на басейна.

Обсъждахме как е минал денят, какво ще ни донесе утрешният и личните ѝ тревоги. После тя правеше още двайсет дължини под звездите и под луната.

Предстоеше да бъде пуснат най-новият филм на лорд Атънбъро „В любов и война“. След премиерата в Лондон през февруари щеше да бъде показан десетминутен документален филм за набиране на средства за кампанията срещу противопехотните мини на британския Червен кръст. По тази причина един снимачен екип имаше постоянен достъп до нашия ланд круизер, за да отразяват посещението на принцесата в Ангола.

Принцесата нямаше нищо против снимачния екип да ѝ диша във врата, защото знаеше, че правят филм, който ще запознае света с каузата ѝ, но се налагаше една техническа подробност — трябваше да бъде „микрофонирана“. Един микрофон бе закрепен отпред към ризата ѝ и бе свързан с предавател отзад на колана на панталона ѝ. Струва ми се беше вторият ден от пътуването, когато тези, които записваха звука,

получиха повече, отколкото са се надявали. Бяхме забравили, че принцесата е с постоянно включен микрофон и както бяхме спрели за почивка на едно място, отидохме зад сградата, за да си поговорим нещо лично. Тя искаше да обсъди с мен лични проблеми и на кого ще се обади, когато се върнем в официалната резиденция. След това поклюкарствахме за снимачния екип — за хората, за това как работеха, разни глупави случки, и тя закачливо се смееше. Изведнъж забелязах микрофона и в същия момент и тя се усети. Усмивката ѝ замръзна на лицето и я обзе ужас.

— Провери го! — панически настоя тя.

Нямаше нужда. Светлинката на предавателя мигаше червено. Ключките ни бяха предадени на живо.

Върнахме се при колата като двама пакостливи ученици. Смятахме, че вината ни се вижда ярка като слънцето, но единственото, което принцесата можа да направи, бе да стисне устни, за да не избухне в смях. И до ден-днешен все още не знам дали бяха хванали разговора ни. Изобщо не посмяхме да попитаме тогава.

Ангола беше изтощително, емоционално изцеждащо преживяване, но всички, които участвахме в това пътуване, се върнахме с чувство на победа, че бяхме извадили на световната сцена един важен въпрос. Накрая принцесата, с обичайната си щедрост, демонстрира благодарността си към всички, които бяха участвали и бяха спомогнали пътуването ѝ да бъде успешно. Целият персонал в резиденцията на британския посланик, шофьорите, готвачът, прислужниците, административният персонал и самият посланик получиха портфейли и бележници с кожени корици, на които бе изписано „D“ и коронката, а също така нейни снимки с подписа ѝ. Когато се върнах в Кей Пи и мен ме чакаше подарък от нея — мраморен бюст на африканка, който и бил даден в Ангола.

Щедростта на принцесата ме отведе накрая в най-големия британски съд Олд Бейли. Хората навън и особено Скотланд Ярд не можеха да проумеят в какви мащаби високопоставените членове на кралското семейство са подарявали на своя персонал. За онези, които не познаваха света зад затворените врати, това беше просто непонятно.

През септември предишната година синът ми Александър успя да влезе в лондонското училище по ораторско майсторство край огромния стадион на футболния клуб Челси. Принцесата ме попита как върви училището. Казах ѝ, че им дават много домашни.

— Значи по цял ден стои затворен в стаята си, така ли? — попита ме тя.

— Не. Седи на кухненската маса, докато Марая приготвя чай — отвърнах аз.

Принцесата не можеше да повярва, че той няма бюро. Кухненските маси са да се яде на тях. Бюро в някое тихо ъгълче е за писане на домашни.

— Имам точно каквото трябва — заяви тя.

През 1981 година по случай сватбата на принца и принцесата на Уелс град Абърдийн им беше подарил бюро, но те никога не го бяха използвали. През всичките тези години то беше стояло на склад и принцесата видя добра възможност да влезе в употреба. Брат ми Греъм и аз отидохме във вътрешния коридор на приземния етаж на Кей Пи, където имаше гардеробно помещение за съхраняване на разни неща, взехме бюрото и го натоварихме на моя воксхол астра. То беше едно от нещата, които ме обвиниха, че съм откраднал след смъртта на принцесата.

През последната годна от своя живот принцесата непрекъснато се освобождаваше от неща, които ѝ напомняха за брака ѝ. Килимите и порцеланът с емблемата на принца на Уелс бяха вече изхвърлени. Обстоятелствата сега бяха различни. Една част от нея винаги щеше да остане влюбена в принц Чарлс, но тя започна нов процес на разчистване на по-сантименталните неща, сякаш душевно се отърсваше от онова, което ѝ тегнеше емоционално. Истинското си щастие принцесата вече виждаше при друг. Тя най-накрая успя да убеди себе си, че трябва да продължи напред и да се отърси от миналото. Но това не се съпътстваше от някаква враждебност, защото отношенията ѝ с принц Чарлс бяха възможно най-любезни. Както с разпродажбата на роклите ѝ, която щеше да бъде през юни 1997 година, принцесата се разделяше с миналото си. Какъв личен триумф трябва да е било за нея да приеме, че вече „обръща гръб на миналото си“. Миналото ѝ имаше огромно значение за нея и загърбването му показваше колко далеч бе отишла тя в личностното си израстване.

Когато булимията ѝ бе в най-острата си форма, миналото ѝ я преследваше. Тя казваше, че заболяването непрекъснато го връщало. Разликата, която усещаше сега, беше много важна. Тя бе станала силна. И бе поела в нова, вълнуваща посока.

— В нашия нов свят няма да имаме нужда от всичко това — каза принцесата, застанала в дневната на момчетата. Тя изпразваше кутии, пълни с дрехи, дрънкулки, украшения, компактдискове, книги, касети, ненужни подаръци. Това беше за нея „прочистването на гнездото“. Вършеше го или късно вечер, или в неделя следобед.

Даде ми един часовник Картие. Бил купен от принц Чарлс, но тя намираще седефения му циферблат и мраморната му поставка в оранжево и черно за „отвратителни“.

В средата на стаята се трупаше куп от ненужни вещи и принцесата канеше хора от персонала да си вземат. Прислужницата филипинка Лили Пичио не можеше да повярва на очите си и носеше всичко, което можеше, в скромния апартамент, в който живееше заедно със сестра си. Ароматерапевтката Ейлийн Малоун, майка на търговеца на козметика Джо Малоун, получи друг часовник с орнаменти, който бил сватбен подарък.

— Винаги ще ви напомня за мен — каза принцесата.

Медиумът Рита Роджърс получи подарък красива осемнайсеткаратова златна огърлица Ван Клиф енд Арпълс, която представляваше преплетени сърца и струваше най-малко осем хиляди лири. За осемдесетия си рожден ден издателката на Вашингтон Пост Катрин Грѐм получи сребърна кутия на бижутерите Аспри с буквата К изписана на капака, а отвътре „Посвещение и възхищение от Даяна“. Дори експертката на Кристис Мередит Едърингтън-Смит позна любезността на шефката. В израз на благодарност задето беше каталогизирала и организирала търга с роклите, принцесата, която знаеше колко харесва тя морски звезди, бе поръчала при бижутерите на короната Гарард да ѝ направят една морска звезда от масивно злато, осяяна с диаманти с изписано отдолу „С най-искрена обич от Даяна“.

Цели кошове, пълни с дрехи, не ги искаше никой и приятелката на принцесата, лечителката Симон Симънс, която я посещаваше почти всеки ден, също бе облагодетелствана. Когато Симон дойде един следобед, принцесата ѝ предложи да си вземе каквото иска.

— Какво? Вие искате да взема всичките тези камари дрехи? — попита малко изненадана Симон.

— Не — каза принцесата. Тези торби са за Пол. Взех най-малко три торби с дрехи, чанти и обувки за Марая, а синовете ни износваха непотребните дрехи на Уилям и Хари.

Принцесата раздаваше и на съвсем непознати хора. Веднъж моите синове си играеха на поляната с един американски тийнейджър на име Бил. Принцесата и аз отивахме към улицата и тя спря да поговори с него. После ми каза да му дам нейна снимка, която тя надписа, а аз поставих в рамка.

Подобно на филипинската прислужница, в Скотланд Ярд не можеха да повярват на очите си или на истината, когато полицаи влязоха в моята и на Марая спалня и видяха да висят в гардероба ни маркови костюми, които принцесата беше някога носила; когато намериха компактдискове в кутията; когато намериха украшения по нашите лавици; когато намериха бюрото. Когато намериха около четиристотин неща, които принцесата ни бе дала.

Нито пък можеха сестрите и братът Спенсър да приемат за възможно, че собствената им сестра е раздавала толкова много на хора, които не са и били дори роднини. Лейди Сара Маккоркъдейл каза покъсно, че е очаквала аз като иконом да имам от принцесата най-много някоя надписана снимка и чифт ръкавели за риза. Те се чудят защо непрекъснато повтарям, че приятелите на принцесата я познаваха много по-добре от собствените ѝ роднини.

На Великден принцесата отиде отново в Кей-кльб на остров Барбуда с Уилям и Хари. През май тя отиде за три дни в Пакистан да посети Имран Хан и съпругата му Джемина, дъщеря на нейната приятелка лейди Анабел Голдсмит. Принцесата искаше да научи повече за исляма. При всяко пътуване тя ми се обаждаше по три пъти на ден, както предполагам и на други приятели. Честно казано аз не знам какво би направила, ако си загубеше мобилния телефон. Имам чувството, че той беше непрекъснато залепен за дясното ѝ ухо.

Докато я нямаше аз обучавах в двореца едно ново попълнение в персонала. Принцесата бе наела помощник-иконом, за да изпълнява задълженията, за които на мен вече не ми оставаше време. Крейг

Уелър, тогава на двайсет и три, бе обучаван в Бъкингамския дворец и пристигането му ми улесни доста живота.

Принцесата се върна от Пакистан и аз научих една голяма тайна. Това беше тайна, която тя не трябваше да ми казва, но толкова ѝ се искаше да я сподели. Мисля, че успя да я задържи само пет минути.

— Пол! Пол! — викаше тя от площадката на първия етаж, а след това се спусна по стълбите и дойде в моето служебно помещение.

— Имам тайна! Имам тайна!

Когато стигна най-долното стъпало, тайната вече не беше тайна. Аз бях шашнат. Това не беше нормалният начин, по който обикновено споделяше информация. Беше облечена в бледосин костюм на Шанел, когато ми каза:

— Ще получиш медал, Пол!

След това изтърси новината, че ще бъда удостоен от кралицата в Бъкингамския дворец с кралския викториански медал, личен орден от Нейно Величество.

— Трябваше да е тайна, но ти знаеш всичките ми тайни. Не можех да не ти кажа. Толкова се радвам за теб, Пол — каза тя.

Бях изумен. Кралицата щеше да ми даде медал по случай рождения си ден. Това щеше да бъде оповестено през юни и беше награда за двайсет и една годишната ми кралска служба. Най-последно тя ме възнаграждаваше за всичките онези години, през които бях разхождал деветте непокорни коргита.

Принцесата изглеждаше по-въодушевена от мен. Тя ми каза:

— След церемонията ще те заведе на обяд и ще прием шампанско при Мара (ресторанта Сан Лоренцо), за да отпразнуваме. Ще отбележим събитието.

Когато на 17 юни бе направено официалното съобщение, принцесата беше във Вашингтон за осемдесетия рожден ден на Катрин Греъм, но независимо от това ми изпрати поздравително послание, което гласеше: „Милион сърдечни поздравления заради твоя медал. Това е чудесна новина и момчетата и аз сме страхотно щастливи за теб! Обич от Даяна, Уилям и Хари“.

На 6 юни сутринта, на моя трийсет и девети рожден ден, влязох в икономското и намерих на бюрото си опакован подарък и отгоре върху

него плик. В кутията имаше златен ръчен часовник Лонжин с черна кожена каишка, а в бележката, прикрепена към него, пишеше: „Честит, честит рожден ден. С обич от Даяна“.

На 1 юли, когато принцесата стана на трийсет и шест, Кей Пи приличаше отново на цветарски магазин: около петдесет различни аранжировки на свежи цветя, сухи цветя и саксии бяха запълнили всички възможни вази и съдове. Имаше шейсет бели рози от Джани Версаче и дванайсет лилиума от Джорджо Армани. Принцът на Уелс ѝ бе изпратил парфюмирана свещ от Хайгроув. Мохамед ал Файед, собственикът на Харъдс ѝ изпрати кожена чанта. Мащехата на принцесата, Рейн Спенсър бе първата, която се обади по телефона този ден. Следващата бе Лусия Флеша де Лима, която се бе събудила в три през нощта във Вашингтон, за да бъде от първите, които ще честитят рождения ден на принцесата още в осем сутринта, британско време. Това е предаността на истинския приятел.

Ако службата ми изискваше да бъда на стъпка пред принцесата, тя повеляваше също така да действам инстинктивно и за младите принцове. Уилям и Хари знаеха, че всяка Коледа майка им и аз им избирахме подаръците. В същото време аз тайно избирах подаръците от тях за принцесата. Действах от тяхно име и за трийсет и шестия ѝ рожден ден. Знаех точно какво трябва да се купи. Колекцията ѝ от кристали непрекъснато нарастваше, тъй като тя се уповаваше на тяхната лечебна и успокояваща „енергия“, насърчавана от приятелката си, лечителката Симон Симънс, която винаги носеше на врата си огромен кристал. По съвет на Симон отидох при един специалист по кристали в Челси, близо до училището по ораторско майсторство и се озовах в многоцветен лабиринт от кристали. Върху една лавица стоеше четирийсет и пет сантиметрова каменна куличка, чиято предна стена бе махната, за да се вижда искрящата ѝ в пурпурно и виолетово кристална вътрешност. В същия миг вече знаех, че това е подаръкът, независимо че струваше петстотин лири. В уикенда преди рождения ѝ ден Уилям се върна от Итън и се вмъкна в склада ми на приземния етаж, докато принцесата седеше горе в дневната си. С две ръце извадих от кутията приличащия на ледена висулка къс скала и лицето на Уилям грейна.

— Страхотно е, Пол! — възхити се той.

Опаковахме го отново, Уилям го хвана с две ръце и го понесе нагоре по стълбите.

— Сигурен ли си, че ще можеш да го отнесеш, Уилям — му извиках, докато той се качваше нагоре, превит под тежестта.

Минути по-късно чух шумоленето от разкъсване на хартия и след това писък на радост. Този кристал, като много скъпа вещ, бе поставен от едната страна на камината в дневната.

В Олд Баракс и синът ми Ник си имаше своя скъпоценна кристална колекция, вдъхновена от онова, което му бе показвала принцесата, докато беше седяла с него в дневната си. Ник бе направо омагьосан от разказите ѝ за вълшебствата, които носят кристалите. Той отнесе своята неголяма кутия с малките кристалчета, положени върху памучна вата, за да ги покаже на принцесата. Тя седяла на края на дивана и надничала в кутията на Ник. И двамата били погълнати. Ник ѝ казал колко важно било да ги мие, почиства и зарежда отново с енергия.

— Трябва да бъдат поставяни под ярка светлина, Принцесо — я посъветвал той.

Принцесата решила да даде на сина на своя иконом една задача. Дала му някои от кристалите си и той дойде в Олд Баракс да ги измие в купа с топла сапунена вода. През нощта ги остави да съхнат под ярката светлина на лампата край леглото си. На следващия ден изтича в двореца да каже на принцесата, че нейните кристали са изцяло презаредени с енергия.

Като награда принцесата му даде един розов кристал и му каза да го постави на масичката край леглото си, за да го успокоява, докато спи.

— Имам абсолютно същия розов кристал край себе си, когато спя — каза тя. — Ето и ти да имаш един.

След това тя му обеща:

— Когато ние всички се върнем от лятната си ваканция, ще те заведа във фабриката за кристали и там ще изберем за теб хубав голям кристал.

Ник нямаше търпение това да стане по-скоро.

За рождения ѝ ден дизайнерът Жак Азагури сътвори най-изумителната, блестяща, украсена с маниста черна вечерна рокля с голямо деколте, с черни сатенени презрамки и панделки.

— Трябва да си сложите тези довечера — ѝ казах, докато тя дефилираше нагоре-надолу из стаята.

Отидох на площадката при сейфа и извадих няколко сапфира и диаманта.

— Не, Пол, не тези. Искам да нося изумруди.

Тази вечер тя облече роклята на Жак Азагури за стогодишнината на лондонската галерия Тейт. Сложи си гривната с диаманти и изумруди, която принц Чарлс ѝ бе подарил за сватбата, обиците с диаманти и изумруди, които той ѝ бе купил за двайсет и втория рожден ден, и огърлицата с диаманти и изумруди и с диаманта кралица Мери, сватбен подарък от кралицата.

След много обсъждане между принца и принцесата бе решено Хари да върви по стъпките на брат си и да отиде в Итън, след като завърши Лъдгроув.

— Много хубав ще бъда с фрак, нали Пол? — каза принцесата. Като малък пингвин!

Хари си мечтаеше да отиде да учи в Хароу, за да бъде с приятеля си от семейство ван Страубензее. Затова новината, че ще прилича на пингвин в Итън трудно можеше да го зарадва.

Уилям също не успяваше да постигне своето. В Лондон щеше да има митинг в защита на лова и младият принц много искаше да отиде там при тълпите, да разговаря с хората, но принцесата не го пусна. Тя смяташе, че „не е подходящо“. Странното е, че Тиги Лег-Бърк бе отишла на митинга и присъствието ѝ там беше в заглавията на вестниците на следващия ден. Уилям разбра защо майка му не го бе пуснала.

Имаше обаче три деца, които бяха щастливи в двореца. Едно много приятно семейство дойде на чай с принцесата — майка, баща, и техните деца на десет, седем и пет години. Седемгодишното момиченце имаше тумор на мозъка от четиригодишна възраст. На два пъти го бяха оперирали, но туморът беше израснал отново и на родителите му казаха, че трети път не може да се оперира. Желанието

на детето било да пие чай с принцесата и Шефката реши да ги покани. Изпрати ме да купя за масата Барби-балони и малки играчки. Семейството се снима за спомен с принцесата.

Уилям и Хари щяха да бъдат възнаградени с лятна ваканция в Сан Тропе от 11 юли, след като принцесата бе отхвърлила покана за почивка с тях в Тайланд. Майката и синовете заминаха за южна Франция в дома на Мохамед ал Файед, съпругата му Хейни и три от най-малките им деца. Принцесата прие поканата, която ѝ бе изпратена още през пролетта, след един обяд с мащехата си Рейн Спенсър в Кралския автомобилен клуб през първата седмица на юли.

Собственикът на Харъдс живееше много богато на лондонската Парк Лейн и имаше собствени икономии, но в никакъв случай не беше близък приятел на принцесата. Заемаше място някъде в периферията на живота ѝ поради силните си връзки със семейството ѝ. Беше приятел на покойния ѝ баща граф Спенсър и на Рейн. Всъщност Рейн беше редовен посетител в резиденцията му в Булонската гора в Париж. Къщата му там беше известна като Вила Уиндзор, защото е била жилище на херцога и херцогинята на Уиндзор след абдикацията на херцога през декември 1936 година.

Ал Файед благоговееше пред всичко кралско и затова беше купил внушителното имение след смъртта на херцогинята през 1986 година. Единнайсет години по-късно той настъпваше към друга фигура, която обвиняваха, че внесла смут в династията Уиндзор — Даяна, принцесата на Уелс. В продължение на много години той ѝ напомняше за присъствието и гостоприемството си. Винаги когато тя пазаруваше в магазина му на Найтсбридж, той се появяваше отнякъде и заставаше до нея. Абсолютно всяка Коледа от Харъдс в Кей Пи пристигаше кошница с подаръци. Щедри подаръци изпращаше и на рождените дни на принцесата и на малките принцове. В очите на Шефката той беше истински джентълмен. От Рейн Спенсър ал Файед беше научил всичко за трудностите, с които се бе сблъскала принцесата в средата на деветдесетте. Единственото, което искал, било да ѝ помага и да бъде на разположение, ако ѝ трябва — от уважение към своя приятел, нейния покоен баща — винаги ѝ бе казвал той.

До това лято принцесата винаги учтиво отклоняваше предложенията му да ѝ окаже гостоприемство. Но на предложението за почивка във вила с изглед към Лазурния бряг с изключителна

сигурност и със собствен обслужващ персонал тя не можа да устои. Уилям и Хари можеха да карат водни ски, катери и да се гмуркат. Очакваше ги шейсетметровата яхта „Джоникал“ със собствен екипаж. Тя бе версията на египетския мултимиллионер на кралската яхта „Британия“. Това, което принцесата не знаеше, отлитайки за там, бе, че яхтата е специално купена, за да бъдат настанени тя и принцовете. Още не беше отговорила утвърдително на поканата му за ваканцията, а г-н Ал Файед извадил чековата си книжка и я купил за петнайсет милиона долара. Нито пък подозираше, че домакинът ще осигури и още нещо, за да ѝ повиши настроението — присъствието на най-големия си син Доди, филмов продуцент, който беше сгоден и в края на годината щеше да се жени за американската манекенка Кели Фишър. Мохамед ал Файед повикал сина си да дойде да прави компания на принцесата на яхтата на 15 юли.

Когато Доди ал Файед пристигна на „Джоникал“ на 15 юли, журналистите обсадиха принцесата с една наета лодка. През това време аз бях в Кей Пи и контролирах ремонта в дневната ѝ. Тя беше довела стария си приятел Дъдли Поплак да приложи отново магията си и да преобрази любимата ѝ стая от розово и кремаво в „нещо малко по-професионално и зряло“ — кремаво, златно и синьо. Канапетата бяха претапицирани от райе в кремаво; възглавниците и прасковен цвят бяха сменени със сини и златисти. Пристигна ново тапицирано кресло с извити крака в кремаво. Принцесата обожаваше розовото. Дори бележките, които оставяше в двореца, бяха върху розова хартия. Но това лято тя реши да изтрие розовото от живота си.

Принцесата ми звънеше непрекъснато по телефона, когато в дневната ѝ влязоха тапицерите, шивачите на пердета и другите работници за ремонта. Тя съжаляваше за спонтанната си реакция към журналистите в лодката, когато ги попитала колко дълго смятат да стоят там и да снимат. Преди да си тръгнат тя решила да ги подразни: „Ще шокирам света, когато направя следващото си съобщение!“.

В Кей Пи управителят Майкъл Гибинс трябваше да оправя последиците от тази подхвърлена реплика и принцесата го инструктира да направи следната декларация: „Даяна, принцесата на Уелс, желае да е ясно, че не е давала никакви специални интервюта на журналисти вчера. Целта ѝ, когато е разговаряла с няколко журналисти, е била просто да ги запита колко дълго възнамеряват да

останат в южна Франция, тъй като потискащото им присъствие кара децата ѝ да страдат. Не е имало обсъждане на възможността тя да направи в бъдеще изявление“.

Принцесата ми звънеша по телефона от „Джоникал“ в Кей Пи до осем пъти на ден. При едно типично маратонско обаждане тя ми каза, че ще направи номер на журналистите с банския си с шарка на леопардова кожа.

— Ще го нося до края на ваканцията. Това ще ги раздразни, защото всеки ден картината ще е една и съща! — заяви тя.

Естествено вестниците бяха пълни тази седмица с нея на плажа, на лодка, на водни ски или как се гмурка във водата с банския си с леопардова шарка.

Веселото ѝ прекарване бе разтърсено от вестта, че нейният приятел Джани Версаче е застрелян пред имението си в Маями. В края на есента той трябваше да изпрати на принцесата пълен зимен гардероб. На предната корица на списанието „Ванити Феър“ този месец имаше нейна снимка с рокля на Версаче. Новината за неговата смърт я разтърси дълбоко. Час по час тя ми се обаждаше обезумяла:

— Трябва да намерим Елтън Джон! — повтаряше тя. — Той е някъде в южна Франция. В дома му в Уиндзор ще знаят номера.

Не успях да ѝ кажа, че Елтън Джон се бе обадил в Кей Пи предишния ден и бе казал къде може да бъде намерен. Трагедията с убийството на Версаче сложи край на деветмесечното мълчание между принцесата и певица и ги помири, което отдавна трябваше да направят. Тя развали отношенията си с него, след като нейна снимка със синовете ѝ, която му бе дала, беше „неуместно“ използвана в книгата на Версаче „Скала и кралство“. Принцесата беше ужасена, когато видя, че семейната фотография е поставена между снимки на полуголи манекени. Тя много се безпокоеше какво ще каже кралицата. Използването на снимката в книгата нямаше нищо общо с Елтън Джон, но тя обвини него и спорът кой е виновен им развали отношенията. Сдобриха се отново в общата си скръб по смъртта на Версаче. На погребението му на 22 юли принцесата беше прегърнала Елтън Джон и го успокояваше.

Тя ми каза по телефона, че сега пак си говорела с Елтън Джон, „както преди“ и добави:

— Той е толкова внимателен и ми каза, не е ли ирония на съдбата, че можем да направим нещо хубаво от една трагедия и да си оправим приятелството. Той каза, че това би харесало на Джани. Нали е много мил?

Шефката бе изпаднала в паника. Частният самолет на летището в Ница, който трябваше да докара нея и момчетата вкъщи, имал някаква повреда.

— Трябва да се прибера, Пол. Имам сериозен ангажимент в една болница утре — тревожеше се тя на 20 юли, неделя.

Трябваше да са вкъщи в шест часа, а тя ми говореше по телефона от летището в осем и половина. Накрая успяха да се върнат в полунощ.

— О, толкова е хубаво у дома — каза тя.

Винаги обичаше да се връща вкъщи.

— Е, и как беше? — попитах аз.

— Чудесно. Прекарахме страхотно и съвсем нормално.

След това си легна.

На следващия ден щяха да започнат нормалните ѝ ангажименти: Мередит Едърингтън-Смит за обяд и Майк Уитлам от Британския Червен кръст за чай.

В края на лятото четях и недоумявах онова, което пишеха таблоидните вестници. Две имена — ДАЯНА И ДОДИ бяха непрекъснато в заглавията им, но аз не можех да приема твърденията на журналистите, че това била „първата сериозна връзка на принцесата след развода ѝ“. Беше абсурдно да се помисли такова нещо и принцесата се безпокоеше, че много хора „могат да го приемат сериозно“. Познаваше Доди от по-малко от два месеца, а тя никога не бързаше да взема твърди решения за който и да било мъж.

Всички най-близки приятели на принцесата знаят кой бе единственият мъж, с когото тя поддържаше след развода си щастлива, дълга и сериозна връзка. *Не беше* Доди ал Файед. Това бе човек, с когото отношенията ѝ бяха изградени върху много по-дълбока и съдържателна основа, отколкото мимолетната връзка, която бе установила с наследника на Харъдс. През цялото време на

познанството им Доди бе прекарал общо десет минути в Кей Пи. Погрешно и следователно несправедливо към паметта на принцесата би било да се остави светът да повярва, че за нея Доди е бил „Той“. Вярно е, че тя беше пленена от компанията му, омаяна от чара му, поласкана от невероятната щедрост на неговото ухажване. Но Доди с положителност не беше „Той“. Всъщност, докато главата ѝ беше замаяна от пътуванията из Европа, сърцето ѝ, убеден съм, беше в Лондон.

Самият Мохамед ал Файед се включи в тези безумни спекулации. Говореше се, че бил казал: „Като баща съм на Даяна“. С цялото ми уважение към него, това никога не е било така. От усамотението на Кей Пи виждах, че около цялата тази връзка Даяна-Доди имаше твърде много измислици. Бащинската фигура за Даяна беше посланик Паулу, съпругът на Лусия Флеша де Лима. Баща виждаше тя в лорд Агънбъро. Г-н Ал Файед можеше в най-добрия случай да претендира само за някаква далечна роля в живота ѝ, нещо като чичо. Той бе невероятно мил, но ѝ беше толкова баща, колкото Доди беше „Той“.

Всъщност Доди дори не беше Доди. Кръстен бе „Сестрата“. Това беше кодовото име, което му бе дала принцесата, за да можем да говорим за него свободно. Когато принцесата казваше: „Какво мислиш, че ще каже сестра ми?“ или „Обаждала ли се е сестра ми?“, тя нямаше предвид лейди Сара Маккоркъдейл или лейди Джейн Фелоус, а него.

Тя бе опиянена от разточителството на Доди, от страстната му природа. Пътуването с реактивен самолет бе за него начин на живот. Осигуряваше ѝ кралски стил, но без задушавашите ограничения на кралския живот.

— Мога ли да те заведа на вечеря? — попита я той в едно телефонно обаждане в Кей Пи.

— Разбира се — отговори принцесата. — Кога?

— Утре вечер.

— Къде ще отидем?

— В Париж — каза той.

Принцесата беше направо въодушевена.

Доди правеше какво ли не да я впечатли: уреди да прелетят с хеликоптер през Ламанша и я настаня в императорския апартамент на хотел Риц, собственост на фамилията. Поставих всичко, което щеше да ѝ трябва, в чантата с дългата дръжка на Версаче. Тя отиде да прекара

вечерта и ни остави с бавачката Олга Пауъл да се грижим за Уилям и Хари.

Онази съботна вечер на 26 юли принцесата ми се обади от хотел Риц:

— О, Пол, великолепно е. Великолепно! — чуруликаше гласът ѝ. — Той току-що ми подари нещо. Едвам дочаках да си тръгне, за да ти се обадя. Купил ми е най-прекрасният златен часовник с диаманти. Никога не съм виждала такова красиво нещо.

Беше като шестнайсетгодишно момиче и щастието ѝ беше заразително.

Този ден тя бе посетила Вила Уиндзор, след което се заговори, че планирали с Доди да живеят в нея. Но не и според принцесата:

— Не останахме дълго. Стаите са като мавзолей. Не бих могла да живея там! Пълно е с духове — каза ми тя.

Помоли ме да купя рамка Аспри от черен крокодил, за да изпрати в нея своя снимка на Доди. Той ѝ поискал една.

— Не трябва да му надписвате снимка. Не знаете на кого ще я показва предупредих я аз.

Рамката бе купена и в нея бе поставена снимка. Но ми направи впечатление, че тя се вслуша в съвета ми и не я персонифицира с някакво послание или с подпис.

Принцесата се върна в Кей Пи с подаръци за Марая и мен. Тя извади от чантата си през рамо две големи хавлиени кърпи в прасковен цвят с избродиран кръста на хотел Риц на всяка.

— Сигурна съм, че на Марая ще ѝ отива. Не знам ти как ще изглеждаш в прасковен цвят! — пошегува се тя.

През тази последна седмица на юли принцесата реши да вземе едно трудно решение. Умът ѝ я караше да тегли черта под предишната връзка. Доди също бе решил да анулира годежа си с Кели Фишър. И двамата бяха отново свободни. Уилям и Хари щяха да прекарат август с принц Чарлс. Ваканцията им щеше да завърши в Балморал. Принцесата отиде при Доди, този път сама, от 31 юли до 4 август. Беше отново на яхтата „Джоникал“ в Средиземно море. Кръстосваха от Корсика до Сардиния. След това тя се върна вкъщи, за да се заеме отново с хуманитарната си дейност.

Карта на света с набодени червени карфици бе закрепена върху картон и подпряна на облегалката на един стол в ъгъла на дневната в Кей Пи. С помощта на Майк Уитлам принцесата бе набелязала страните в света с най-много заровени мини — от Грузия до Корея, Ангола и Виетнам. Всяка карфица означаваше опасен район и мисия, която трябва да се предприеме.

След триумфа си в Ангола принцесата планираше да насочи кръстоносния си поход срещу противопехотните мини към Грузия в южна Русия, но британското правителство прецени, че такова пътуване ще бъде твърде рисковано, така че плановете за него бяха изоставени. Вместо Грузия, тя започна да мисли за пътуване до бивша Югославия и Босна от 8 до 10 август. Щяха да я придружават от организацията Мрежа на оцелелите от мини и Бил Дийдс от „Дейли Телеграф“.

Първата вечер прекарахме в една частна къща, специално подготвена за нас в хълмистия район на Тузла. Тази вечер бе поставена на изпитание способността на принцесата и на иконома ѝ да боравят с високотехнологична техника. На мен ми дайте нож, вилица и план за разполагане на гости на маса и ще видите какво ще направя. Но в електрониката хич ме няма. Доди бе осигурил на принцесата сателитен телефон, за да поддържа връзка от Босна, но двамата с нея го гледахме напълно безпомощни. Стоим ние там пред къща високо в планината, принцесата държи компас да ми покаже посоката на спътника, а аз, след като бях разопаковал и настроил техниката, се втурнах долу да ловя сигнала.

— РАБОТИ ЛИ ВЕЧЕ? — извиках аз, а принцесата не можеше да ми отговори от смях.

Най-после намерихме сигнал и тя се свърза.

— Ще ти дам няколко от моите хапчета, преди да си легнеш да те успокоят след това вълнение — подхвърли тя, докато прибирахме отново техниката.

— Може и изобщо да не се събудя от тях! — отговорих аз.

— Не се притеснявай. Веднага ще скочиш като вдигна утре сутринта обичайния си шум.

На следващия ден група от петима души се качихме в ланд крузера. Принцесата настояваше да седне отпред до шофьора. До мен отзад седяха американците Джери Уайт и Кен Ръдърфорд, които бяха основали Мрежа на оцелелите от мини, след като самите те бяха

станали цивилни жертви на мините. Джери бе изгубил единия си крак, а Кен — и двата. Имаха същото чувство за хумор като принцесата. След като тя седна отпред, а те с усилие се наместиха отзад, тя се извърна и им каза:

— Можете да си свалите краката, момчета!

Това разчупи леда. Двата мислеха, че не могат да си свалят изкуствените крайници в присъствието на кралска особа.

Докато пътувахме по прашните, примитивни пътища към Сараево, принцесата си хапваше плод или отпиваше вода Евиан от пластмасова бутилка. Разговорът се насочи върху общоизвестния факт, че всеки, който е станал жертва на мина, си спомня точно кога и къде — дата и час, се е случило нещастиято.

— Запечатва се в паметта завинаги — добави принцесата.

Джери разказа своята история, след това Кен припомни своята. Принцесата добави:

— А с мен се случи на 29 юли 1981 година.

Всички се спогледахме с недоумение. Дори аз веднага не схванах какво имаше предвид. После се усетихме и почнахме да се смеем. Изведнъж принцесата забеляза една жена с букет цветя да влиза през портите на гробище.

— Спрете! Спрете сега!

Колата спря встрани на пътя.

Принцесата отвори вратата, изскочи и се втурна през една дупка в тухлената ограда през редиците надгробни камъни, за да настигне жената. Оказа се, че тя е изгубила осемнайсетгодишния си син в гражданската война в бивша Югославия. Опечалената майка редеше цветята върху гроба, а принцесата седна край нея и я заговори. След пет минути принцесата се изправи. Всяка от двете жени бе хванала с ръце лицето на другата и по този начин се сбогуваха.

В Сараево се настанихме в хотел Елефант. Принцесата искаше да говори по сателитния си телефон и затова половината вечер прекарах увиснал от прозореца навън, размахвайки приемника, за да хвана сигнал.

— Не... да... не... да — викаше принцесата, за да ми покаже дали има сигнал или не.

Доди щеше да си купува нова кола, независимо че имаше достатъчно да направи цял парк. Сега искаше да си купи сребристо

ламбурджини и каза на принцесата, че ще я изненада с подарък. Баща му се перчеше из Крейвън Котидж — дом на футболния клуб Фулам, който той бе купил за около седем милиона лири, и обещавахе да инвестира над двайсет милиона лири на трансферния пазар. В сравнение с това широкоекранният телевизор Сони за пет хиляди лири, който той изпрати от Харъдс като подарък за Уилям и Хари заедно с два лаптопа, бе направо нищо. Единият лаптоп принцесата даде на моите момчета. Като гледаше как г-н Ал Файед демонстрираше, че парите не са никакъв проблем за него, а синът му парадираше с разточителството си, принцесата започна да я гризе съмнение. Нещата ставаха доста прекалени.

Влязохме в Сараево и посетихме един мизерен квартал. Развеждаше ни местен свещеник. Там видяхме едно петнайсетгодишно момиче в порутена тухлена къща, покрита с ламарина. Нямаше родители и бе изгубила крака си, докато ровела на сметището да намери нещо за ядене за по-малките си брат и сестра, за които се грижеше. Вестниците, а и принцесата смятаха, че това момиче има ужасна съдба. Но докато репортерите и фотографите се заинтересуваха от тази жертва на мина, аз улових погледа на принцесата и насочих вниманието ѝ към отделената със завеса задна стая. Двамата се вмъкнахме там, без да ни засече обективът. След като очите ни привикнаха с тъмнината, забелязахме приличащото на скелет четиригодишно сестриче на осакатеното момиче да лежи върху вонящ дюшек в ъгъла на стаята. То беше със сериозно умствено увреждане. Беше се изходило в леглото си и беше подгизнало в урина. Очите му бяха затворени.

Не казахме нито дума. Аз просто наблюдавах как принцесата отиде до леглото, наведе си и вдигна детето. Тя го притисна до себе си и погали немощните ръчички и крачетата.

Детето отвори очи, които нямаха зеници. Беше сляпо. Стоях край Шефката и виждах, че в този момент пред очите ми ставаше нещо изключително. Нямаше фотографии, които да го запечатат. Бях единственият свидетел на един простиък жест на човечност — действие, олицетворяващо жената, която познавах толкова добре. Сега прозрях стойността на онази бележка, която тя ми бе дала от Калкута през 1992 година. Написала я беше за едно сляпо и глухо момче:

„Прегърнах го така силно, надявайки се да почувства моята обич и топлина“.

По време на тази кратка мисия наблюдавах безброй много други нейни жестове на човечност, но този, както и другия с момичето в болницата в Ангола, няма да забравя никога.

В самолета на връщане в Англия принцесата, Бил Дийдс и аз седнахме заедно. Шефката реши да вдигне кратък тост:

— Да пием за нашата следваща страна.

Когато се върнахме в Кей Пи, тя вече планираше следващата си мисия срещу противопехотните мини — Камбоджа и Виетнам през октомври 1997 година.

13. СБОГОМ, ВАШЕ КРАЛСКО ВИСОЧЕСТВО

Възторжени аплодисменти гръмнаха около мен, докато „Красавицата“ и „Звярът“ се покланяха на сцената пред нестихващите овации в лондонския театър Доминиън.

Беше вечерта на 30 август 1977 година, последната ми възможност за почивка. Бях завел семейството си на мюзикъл преди завръщането на Шефката от Париж на следващия ден. Това беше последната ѝ вечер от непредвидената лятна ваканция с Доди в императорския апартамент на хотел Риц.

Като се върнахме в Олд Баракс Марая, брат ми Греъм, съпругата му Джейн и аз седнахме в дневната да пийнем кафе и да си поговорим за един от любимите мюзикъли на принцесата.

Аз си легнах пръв, за да съм готов на другия ден в седем сутринта, очаквайки да видя принцесата за пръв път от 15-ти август насам и да се наклюкарстваме. Тя имаше много да ми разказва. Разбрах това от последния ни телефонен разговор. Имаше и много неща, които трябваше да се планират, преди есента, когато предстояха още мисии, свързани с противопехотните мини.

Малко след полунощ телефонът иззвъня. Беше Лусия Флеша де Лима. Беше обезумяла. Била си вкъщи във Вашингтон, когато шефът на протокола на президента Клинтън в Белия дом Мел Френч ѝ се обадил по телефона да ѝ съобщи за автомобилно произшествие с принцесата. Тя видяла съобщението по Си Ен Ен. Лусия все още нямаше новия номер на мобилния телефон на принцесата. Знаех, че принцесата никога никъде не ходеше без него и ѝ се обадох, без изобщо да ми дойде на ум, че тя може да не отговори. Тя винаги отговаряше. Телефонът иззвъня, след това превключи на автоматичния секретар. Марая приготви още кафе. Аз звъннах отново. И отново. Седнахме на масата в кухнята. Звънях и звънях, и звънях.

Непрекъснато повтарях на Шефката, ако някога ѝ се случи беда, да влезе в обществена тоалетна, да се заключи и да ми се обади.

„Винаги ще дойда да ви спася, където и да сте“, съм й казвал. Сега тя беше в беда, телефонът й звънеше, а аз се чувствах безпомощен.

Излязох от Олд Баракс, спуснах се по пътя през зелената поляна нагоре край двореца и влязох в офиса. Там бяха Джаки Алън, личната помощничка на управителя Майкъл Гибинс, шофьорът Колин Тебът и секретарките Джо Грийнстед и Джейн Харис. Върху лицата на всички бе изписана тревога. Някой направи кафе. Майкъл палеше цигара от цигара. От телефона на бюрото в своя офис той се свърза с частния секретар на кралицата в Балморал, а Джаки и аз седяхме отпред в общото помещение.

Първото позвъняване дойде около половин час след полунощ и потвърди, че е имало автопроизшествие в Париж. Не изглеждаше да е било сериозно.

До един час имаше второ обаждане. То беше сериозно. Доди беше мъртъв. Принцесата била с наранявания, по всяка вероятност със счупена ръка и пукнат таз. Трябва да отида там, мислех си аз. Ще й трябва. Джаки Алън започна да търси самолетни билети за мен и шофьора Колин. Решиха и той да дойде, защото като бивш полицаи от охраната в двореца, беше свикнал да взема бързи хладнокръвни решения. Всички бюра на Британските авиолинии в Лондон бяха затворени, затова се наложи билетите да бъдат купени от бюро в Ню Йорк.

В четири часа Майкъл отново вдигна слушалката. Джаки влезе в стаята. Миг след това тя излезе. Каза ми да седна и ме прегърна.

— Пол, трябва да си силен. Много ми е мъчно, че трябва да ти кажа — принцесата е мъртва.

Един час преди това, в три часа през нощта британско време, в четири часа в Париж, бе констатирана смъртта на принцесата. Спешната хирургическа намеса не я бе спасила. Някаква невидима сила ме повали и притисна. И да съм извикал, никакъв звук не е излязъл от мен. Пълна празнота. Пареща болка. Джаки и аз седяхме и плачехме. След това чувството за дълг се включи като на автопилот и отстрани емоциите. Сега тя се нуждае от мен повече от всякога, си помислих.

Обадих се на Марая в Олд Баракс:

— Скъпа, принцесата е починала. Заминавам за Париж.

Оставих я разплакана. Самолетните билети бяха ангажирани. Втурнах се вкъщи да си приготвя една малка чанта за път. След това изтичах в апартаменти осем и девет. Влязох през задната врата в дома, който я очакваше. Тишината в него ме удари в лицето. Само след дванайсет часа нейният глас и смях щяха да изпълнят празнотата, а сега нищо. Вървах назад-напред. Всичко си беше така, както го бе оставила тя. Отидох до бюрото ѝ. Беше чисто и подредено. Три съвсем малки часовника тиктакаха тихичко; десетина молива в една чаша; шишенцето с Куинк от едната страна; автоматичната писалка в мастилницата; „списък с думите“, подходящи за кореспонденция. За правописа си тя нямаше защо да се притеснява.

После погледът ми намери онова, за което бях влязъл — броеницата от майка Тереза, поставена върху миниатюрна мраморна статуя на Исус Христос до две статуетки на Дева Мария под лампона — една бяла и една в охра. Взех броеницата и я пуснах в джоба си. Отидох в гардеробната и се доближих до масата пред огледалото, където тя се приготвяше всяка сутрин и фризьорите ѝ правеха прическата. Върху нея стоеше мъничкият часовник, който ѝ показваше дали е закъсняла или не; наполовина употребените шишенца с любимите ѝ парфюми „Фобур 24“ на Ермес и „Еритаж“ на Герлен; лакът ѝ за коса „Пантен“; една чаша с памучета; редички с червила в пластмасова поставка. Взех едно червило и пудра от тоалетката ѝ и ги поставих в кожена чанта „Гладстоун“ със златно D и коронка, специално направена за нея предната година. Не взех *никакви* дрехи. Дръпнах всички завеси, след това взех бижутата на принцесата и ги поставих в сейфа.

Излязох навън при Колин Тебът. Имаше едно последно нещо, което трябваше да направя, защото знаех, че не можем да оставим тези толкова лични стаи — дневната, спалнята, гардеробната неопхранявани, докато бяхме в Париж. Това беше нейният свят. Той трябваше да се пази. Колин и аз минахме навсякъде, затваряхме вратите и ги запечатахме с дебела лента скоч за опаковане, като слагахме и етикети, на които се подписвахме, за да няма достъп за онези, които щяха да започнат да се тълпят през следващите двайсет и четири часа.

Колин и аз потеглихме към Хийтроу, за да вземем първия самолет за Париж. Слава богу, че той беше с мен — беше съвсем

наясно с протокола на VIP процедурите. По време на полета почти не говорехме. Чувах само гласа на принцесата. Последният ни разговор. Последния път, когато я видях. Смехът ѝ. Желанието ѝ час по-скоро да се върне вкъщи да види Уилям и Хари.

Как ли щях да я заваря? Как ще се справя?

Париж. Тя дори не беше искала да ходи в Париж.

Защо? Защо? Защо?

Докато летяхме над Ламанша Лусия Флеша де Лима се качваше на първия възможен самолет от Вашингтон за Лондон.

Марая бе събудила синовете ни. Дванайсетгодишният Александър бе чул новината от разговорите на площадката на стълбището и седеше в леглото си, без да казва ни дума. Деветгодишният Ник също бе чул. Той бе легнал по корем, сложил възглавницата върху главата си и ридаеше:

— Тя щеше да ме заведе във фабриката за кристали. Щеше да ме заведе във фабриката за кристали.

Тази неделя Марая въобще не успя да се облече — телефонът непрекъснато звънеше.

Пристигнах в Париж да направя това, което принцесата би очаквала от мен.

Британският посланик във Франция сър Майкъл Джей с мъртво бледо лице и съпругата му Силвия ни посрещнаха в британското посолство. Пихме кафе и след това аз дръпнах г-жа Джей настрана.

— Опасявам се, че принцесата може да е покрита с някой ужасен чаршаф. Такова нещо не би ѝ харесало — казах аз.

Г-жа Джей ме разбра.

— Елате с мен, ще видим какво можем да направим.

Тя ме заведе в един доста обширен апартамент и отвори голям гардероб в стил Луи XIV.

— Ако тук намерите нещо подходящо, моля вземете го — предложи тя.

— Трябва да е в черно, и по възможност под коленете и горе — високо по врата — обясних аз.

Г-жа Джей прехвърли закачалките и извади официална черна вълнена рокля с шал яка.

— Това е идеално — изразих одобрението си аз и ние пъгнахме чифт черни обувки в чантата „Гладстоун“ на принцесата.

Роклята бе поставена в чанта със закачалка и така се отправихме по краткия път до болницата Питие-Салпетриер. Когато пристигнахме на входа на осеметажната сграда, г-жа Джей, която бе видяла принцесата още през нощта, ми стисна ръката:

— Бъдете смел — прошепна тя.

Спомням си душната жега и безкрайните празни коридори, сякаш цялата сграда бе евакуирана. На втория етаж слязохме от асансьора и се озовахме сред гъмжащ кошер — лекари в бели престилки се въртяха наоколо. Сестри тичаха напред-назад. Полицаи стояха за охрана. Вкараха ни в един малък офис. Главният лекар ни изказа съболезнования на развален английски и ни обясни, че нищо не е могло да бъде направено, за да бъде спасена принцесата. След това бяхме прекарани по още един коридор с празни стаи от двете страни. В края му двама жандармеристи стояха от двете страни на една врата. Там е принцесата, помислих си.

Минахме покрай полицаите, влязохме в следващата стая отдясно и бяхме представени на католическия свещеник отец Клошар-Босюе и на англиканския свещеник Мартин Дрейпър. Отец Клошар-Босюе й бе дал последно причастие и ми разказа как е миропомазал принцесата. Мислено се върнах към всички онези моменти, когато бяхме ходили с нея в Църквата на кармелитите на Кенсингтън Чърч стрийт, запалвахме по една свещ и се молехме заедно.

В Париж Колин и аз пихме кафе и останахме да чакаме заедно със свещениците. Старшата сестра Беатрис Юмбер влезе в стаята, облечена в бяла престилка. Беше около единайсет часа. Каза ни, че след малко ще отидем да видим принцесата. Сестра Юмбер, дребничка и изискана дама, се справяше със ситуацията като опитен професионалист.

— Наистина не желая това да се превръща в пийпшоу. Искам да бъда уведомяван за всеки, който поиска да влезе в стаята с принцесата — настоях аз.

Тя разбра тревогата ми и отиде някъде, за да се погрижи инструкциите ми да се изпълнят.

Накрая дойде моментът да видим принцесата. Не знам как съм се изправил. Сестра Юмбер стисна здраво дланта ми, а Колин ме хвана за

ръката. Минахме покрай двамата жандармеристи, които наведоха глави. Вратата се отвори. Вътре беше сумрак. Дневна светлина едвам се процеждаше през процепите на почти плътно спуснатите на прозорците венециански щори. Единствената светлина идваше от една лампа на стената. Дама и господин от траурната агенция стояха почти като статуи в ъгъла. Тишината се нарушаваше само от свистенето на огромен вентилатор.

След това я видях. Жената, за която се бях грижил толкова години, лежеше на легло, долепено до стената. Бял памучен чаршаф я покриваше до главата. Сестра Юмбер и Колин ме прихванаха и аз се отпуснах в ръцете им. Не исках да гледам, но трябваше да бъда до нея.

Истината ме удари и аз се разплаках. Приблжих се до леглото. Исках тя да отвори големите си сини очи, исках да се усмихне, исках да е само заспала. Картината, която виждах пред себе си, не подлежеше на описание и не е уместно да говоря повече.

Но независимо от това как изглеждаше тя, исках да я прегърна, както толкова много пъти преди. Исках да направя всичко по-добре, както винаги съм го правел. Струята от вентилатора попадна върху мен, докато бавно се обръщах. Миглите на принцесата помръднаха. Какво ли не бих направил, за да се отворят тези очи.

Вдигнах поглед и забелязах, че единствените цветя в стаята бяха двайсетина рози от бившия френски президент Валери Жискар д'Естен и съпругата му. Силата, крепяща ме в тази стая, беше духовната вяра, която Шефката беше подхранила у мен. Тя не се страхуваше от смъртта, след като бе видяла как си отиде Ейдриън Уорд-Джаксън през 1991 година. Неговата смърт беляза началото на духовното ѝ просвещение. „Когато човек умре, духът му остава известно време, за да наблюдава“, чувах гласа ѝ. Бе ми го казала отдавна, още когато почина мама. Тази мисъл беше единствената ми утеха. Вярвах, че нейният дух е все още в тази стая над погубеното ѝ тяло, дух, очакващ да започне своето пътешествие, както би се изразила тя.

Избърсах очите си, събрах сила и казах на сестра Юмбер, че нося черна официална рокля и обувки, с които да бъде облечена принцесата и нейното червило и пудра. След това извадих от джоба си броеницата на майка Тереза и я подадох на сестрата.

— Бихте ли поставила това, ако обичате, в ръцете на принцесата? Благодаря ви.

Трябваше да свърша още една работа. Да отида в хотел Риц и да прибера нещата на принцесата от императорския апартамент. Колин Тебът, който всеотдайно се опитваше да успокои мъката и шока ми, забравяйки за своите, бе организиран транспорт. С кола не беше далеч от болницата и ние скоро бяхме на рецепцията. Попитах могат ли да уведомят г-н Ал Файед, че съм дошъл да прибера нещата на принцесата. От рецепцията ми казаха, че той е горе. Оставиха ни да чакаме в главното фоайе около четирийсет и пет минути. Накрая бяхме уведомени от пратеник, че г-н Ал Файед е твърде зает и че личните вещи на принцесата са вече изпратени в Англия през имението му Окстед.

Върнахме се в болницата, пред която гъмжеше от журналисти. Колин и аз седнахме в стаята, в която се бяхме срещнали със свещениците. На една масичка встрани иззвъня телефон. Вдигнах слушалката и познах гласа на принца на Уелс, който се обаждаше от Балморал.

— Добре ли си, Пол — попита той.

— Да, Ваше Кралско Височество. Благодаря ви.

Спомням си, че си помислих колко идиотско е да кажа такова нещо, тъй като никога през живота си не се бях чувствал по-зле.

— Пол, ти ще се прибереш с нас с кралския самолет. Ще бъдем при теб в около шест часа. Джейн и Сара (сестрите на принцесата) ще дойдат с мен — добави той.

След това ми каза нещо, от което чувствата задавиха моето довиждане.

— И Уилям и Хари ти изпращат своята обич, а кралицата иска да ти предам съболезнованията ѝ.

Попитах сестра Юмбер дали мога да видя принцесата още веднъж. Стегнах се. Този път знаех какво да очаквам. Независимо от това, когато влязох, посрещна ме различна гледка, гледка, която правеше смъртта да изглежда достойна, както отново би казала принцесата. Сега тя беше с черна рокля и обувки, косата ѝ бе сресана и направена ѝ бе хубава прическа, а в ръка държеше броеницата на майка Тереза. Принц Чарлс пристигна следобед. Той дойде при мен.

Скръбта, която изпитвахме и двамата, не се нуждаеше от обяснение. Принцът застана срещу мен, докосна ревера ми и каза:

— Наистина ли си добре?

Едвам успях да кимна.

Когато лейди Джейн Фелоус и лейди Сара Маккоркъдейл ме видяха, изтичаха към мен, прегърнаха ме и се разплакаха. Един Уиндзор, двама Спенсъррови и един иконом се утешаваха взаимно.

Малко преди шест часа влязох в стаята за последен път. Тялото на принцесата бе поставено в ковчег. Много глупости се изписаха и от двете страни на Атлантическия океан как тя ми била казала, че искала да бъде погребана в ковчег с прозорче, за да се виждало лицето ѝ. Такова нещо никога не е казвала. Тялото ѝ беше положено в сив ковчег с прозорче, който след това бе поставен във френски дъбов ковчег с капак. Обясниха ми, че прозорчето е заради изискванията на френските митнически служби.

Качих се на кралския самолет VAe 146 заедно с принц Чарлс, Колин Тебът, лейди Джейн и лейди Сара. Ние всички връщаме принцесата вкъщи. Каква ирония на съдбата, че седях в самолета до Марк Боланд, помощникът на принца, който по това време му беше заместник частен секретар. Човекът, когото принцесата наричаше „творението в костюма“. По-късно той щеше да бъде натоварен от двореца Сейнт Джеймс да поведе нарочна кампания в полза на Камила Паркър Боулс, за да я направи приемлива като партньорка на Чарлс. Чудех се какво за бога правеше той в самолета и почти не говорих с него. Когато сервираха чай, прилоша ми като си помислих, че принцесата беше долу в трюма за багаж и пътуваше като ценен товар.

Самолетът кацна на военното летище Нортхолт, западно от Лондон. Слязохме от печалния самолет и стъпихме на металните стълби в топъл летен бриз, който разрошваше косите на всички. Беше късно, но още грееше слънце. Заставахме в мълчалива редица в края на пистата. С бавни движения осем войници от военновъздушните сили леко изтеглиха от трюма на самолета ковчега, обвит в кралското знаме. Минаха с бавна крачка през пистата и се отправиха към чакащата катафалка. Принц Чарлс замина на север, за да е заедно с Уилям и Хари. Двете сестри и икономът трябваше да се погрижат принцесата да стигне до следващата си спирка — първо в съдебна медицина и след това в кралския параклис на двореца Сейнт Джеймс.

Нашият кортеж от три коли потегли от летището и пое по двойната магистрала А-40 по посока към центъра на Лондон. Невероятна гледка ме извади от вцепенението и ме върна в реалността. Докато се движехме по пътя, другите коли спираха. Всички, и в двете посоки на един от най-натоварените пътища към столицата спираха, изгасяваха моторите, излизаха от колите и навеждаха глави. Хората заставаха по мостовете и хвърляха цветя пред нас. Мислех си само какво ли би си казала принцесата. „Те не спират заради мен! О, не!“. Страшно много би се притеснила.

Пристигнахме в съдебна медицина в Лондон и първият човек, когото видях, беше лекарят на принцесата, д-р Питър Уилър, който успокояваше всички. Той ме дръпна на една страна. Интересуваше се какво бях видял в Париж.

— Ако ти трябва нещо, за да поспиш...

Кимнах. Не бях единственият, който трябваше да се държи професионално при загубата на скъп приятел и не завиждах на д-р Уилър за службата, която имаше да изпълнява.

— Сега трябва да присъствам на аутопсията — каза той. — Няма да е лесно.

— Защо трябва да ѝ се прави друга аутопсия? — попитах аз, защото знаех, че в Париж вече ѝ бяха направили една.

— Аутопсията в Париж е била извършена на френска земя, според френските закони. Трябва да направим същото и тук, заради изискванията на нашето законодателство — каза той, добавяйки и още нещо за съдебномедицинските прегледи и необходимите процедури. През 1997 година бе извършена аутопсия, а все още, вече края на 2003 година, няма започнало никакво британско разследване. Тялото на принцесата остана през нощта в съдебна медицина.

На следващия ден можех да бъда само на едно място — в Кей Пи, както обикновено. Един иконом в къща без подарка. В осем часа този понеделник сутрин първото ми задължение беше да махна лепенките от вратите. Сега се бях върнал отново тук, за да пазя нейния свят. Бях единственият, който остана в апартаменти осем и девет, с изключение на прислужницата Лили, която се опитваше да чисти нещо, но седна и се разплака.

Майкъл Гибинс дойде да ме види, натоварен с тежка задача:

— Пол, от двореца Сейнт Джеймс поискаха от мен да прибера всички ключове от задните врати.

По-малко от двайсет и четири часа след като бяхме прибрали принцесата у дома, безчувствените костюми от двора искаха от мен да предам ключовете на моя свят и искаха от нашия управител да свърши тази мръсна работа. Нямахме начин да им предам ключовете. Отказах и те не настояха втори път.

Студеното отношение към персонала на принцесата пролича по-късно през деня, когато разбрах какво се бе случило с личната камериерка на принцесата Анджела Бенджамин. Шефката я обожаваше заради чувството ѝ за хумор, веселия ѝ нрав и оригинални идеи. Когато тя дошла на работа както всички нас, полицаи я ескортирали навън от двореца. Казаха ѝ да си събере нещата и дори стояли край нея да я следят, докато вадела дрехите си от сушилнята. Скръбта, която тя изпитваше, не означаваше нищо за тях. По обед вече била във влака за Девън. Не можела да разбере какво лошо е направила. Отговорът е ясен: тя беше сърдечно човешко същество с истински чувства в един роботизиран свят, управляван от студения, безчувствен двор, който може да те изхвърли със същата лекота, с която изисква от теб лоялност.

Тогавя сутринта аз още не знаех какво се бе случило с Анджела. Бях на бюрото си в икономското помещение — гледах през прозореца в двора. Дневникът стоеше отворен пред мен. Записан беше час при шивача на Уилям и Хари. След това проба при Армани.

Чувах на горния етаж да звъни телефонът на принцесата. През следващия час и моят започна да звъни пронизително — двете лампи мигаха за двете директни линии за двореца. Цял ден отговарях на позвъняванията. Не смогвах да оставя слушалката на вилката и телефонът звънваше отново. Още един приятел се обръщаше към мен като към най-близкия човек на принцесата интимните ѝ приятели, приятели знаменитости, терапевти по алтернативна медицина, астролози, лекари, фитнес треньори, фризьори, модисти, членове на кралското семейство. Списъкът беше безкраен. Всички, абсолютно всички, които бяха споделяли света на принцесата, се обадиха този ден. Дори собственото ѝ семейство — лейди Сара, лейди Джейн и майка ѝ г-жа Франсис Шанд Кид дойдоха при мен със скръбта си. Всички искаха да излеят чувствата си, да зададат своите въпроси, да ме

попитат какво дълбоко в себе си е мислела принцесата за тях. Някои си спомняха. Други се усмихваха на спомените си. Някои се чувстваха виновни и сякаш търсеха опрощение. Бях като свещеник, който цял ден слушаше изповеди и мисли.

Накрая, през втория ден вече ми дойде твърде много. Майкъл Гибинс в Джаки Алън решиха, че ще е добре за мен те да отговарят на обажданията от мое име.

Тази седмица беше най-тежкият период в живота ми. Оцелях единствено благодарение на чувството си за дълг. Имаше много поважни неща, с които бе зает мозъкът ми, отколкото вътрешните работи на опечаленото семейство. От самото начало Спенсърви ме включиха във вземането на всяко решение, разчитаха на моята преценка и на знанията ми. Аз написах препоръките си за списъка с хората, които да бъдат поканени на траурната служба в Уестминстърското абатство. Взех бележника с адресите на принцесата и посочих на семейството ѝ всичките ѝ приятели. Лейди Сара погледна списъка и се усъмни, че някои прочути личности ще се отзоват: Джордж Майкъл, Крис де Бърг, Том Ханкс, Том Круз, Стивън Спилбърг.

— Но те са приятели на принцесата — изтъкнах аз.

Почувствах, че този списък обобщаваше всичко: аз — икономът, а не семейството, знаеше кои бяха истинските приятели на принцесата.

В Олд Баракс Марая се опитваше да успокои г-жа Франсис Шанд Кид, която стоеше непрекъснато там, пушеше цигара от цигара, пиеше огромни количества вино и все повтаряше, че дъщеря ѝ не е трябвало да ходи на оная яхта с тия Ал Файед; как те, семейство Спенсър, а не Уиндзор, организирали сега всичко; как синът ѝ Чарлс ще произнесе слово, което ще е гордост за тях; каква добра майка е била на принцесата.

Но аз знаех истината за отношението на това семейство към Шефката и няколко години по-късно тя изплува. Ако изобщо някога в живота на принцесата е имало някой, когото да е смятала за майка, това беше Лусия Флеша де Лима. Няма никакво съмнение, че за принцесата отношенията с нея бяха като между майка и дъщеря. Лусия се отнасяше към принцесата така, сякаш ѝ беше собствено дете, и даваше огромна утеха на Шефката в най-тежките ѝ моменти. На сутринта в понеделник единственият човек, когото толкова много

исках да видя, беше Лусия. Тя пристигна в двореца, за да е с мен. Придружаваше я дъщеря й Беатрис.

Четири ноци тази седмица принцесата — вече в английски дъбов ковчег, отвътре облицован с олово, лежа в кралския параклис на двореца Сейнт Джеймс, чиито задни стени стигаха до Мел. Там започнаха да се събират опечалени хора от цял свят, за да оставят цветя и запалени свещи. Това беше публично бдение, каквото по същото време имаше и пред вратите на двореца Кенсингтън.

Не можех да си спомня за друг човек, освен Лусия, с когото бих искал да бъда в това време, и ние решихме да отидем заедно в параклиса — тя в черна рокля, аз в черен костюм. Вратата изскърца и влязохме. Погледнахме дървените пейки от двете страни под свода. Там пред нас, в ледения сумрак на това свято място лежеше ковчегът, сложен върху дървена поставка пред олтара. Поразен бях колко самотно, студено и непознато беше всичко тук, но Лусия забеляза и нещо друго, което не беше както трябва. Нямаше една свещица запалена. Едно цвете не се виждаше. Навън хората бяха наредили грандиозна градина от цветя в памет на принцесата. На тревата блещукаха повече свещи, отколкото звезди имаше в нощното небе. Вътре нямаше нищо.

Лусия веднага намери свещеника на кралицата, преподобния Уили Бут.

— Моля ви, моля ви внесете малко цветя от тези, които хората оставят навън.

Той каза, че ще види какво може да направи.

За Лусия това не беше достатъчно категоричен отговор. Съпругата на посланика премина в нападателна дипломация:

— Искам да ви кажа, че ако утре, когато дойдем отново, тук пак няма цветя, ще изляза навън и ще кажа на хората, че при принцесата няма нито едно цвете!

В момент, когато кралицата още не беше дошла от Балморал и се поставяха остри въпроси защо Уиндзор стоят далече от скърбящата столица, перспективата Лусия да разкаже за студената голота на параклиса, беше последното нещо, от което изпадналата в затруднено положение монархия имаше нужда сега. За да е сигурна, че учтивата, но твърда молба ще бъде изпълнена, тя сама нареди да бъдат донесени букети от цветаря на принцесата Джон Картър. Той ги достави

безплатно. На следващия ден върху ковчега лежеше букет бели лилии, изпратен от принц Чарлс, а Лусия донесе още цветя; от градината на лорд и лейди Палъмбоу пристигнаха бели рози. Лейди Анабел Голдсмит ми се обаждаше всеки ден по телефона, а Роза Монктън, която беше на принцесата и най-добрата приятелка, и почти като сестра, дойде в Кей Пи със съпруга си да поседят с мен. Припомняхме си стари неща и плакахме заедно. Тя също посети параклиса.

В двореца дойде Сузи Касъм. Тя донесе една свещ. Заедно с нея отидохме на стълбището на една от площадките. Спряхме под огромния портрет на принцесата, рисуван от Нелсън Шанкс^[1]. Сузи се наведе и постави запалената свещ върху килима. Коленичихме и се молихме заедно. Мълчахме всеки сам със спомените си.

Навсякъде около себе си черпех сила от източници от вътрешния кръг на принцесата. Нейните приятели, хората, които най-добре я познаваха, правеха всичко, за да бъде изпращането ѝ на висота.

Майкъл Гибинс ми каза, че Уилям и Хари пристигат заедно с принц Чарлс. Те се срещнаха с тълпите навън и разглеждаха цветята, оставени в памет на тяхната майка, а аз ги чаках в преддверието. Хари се втурна през вратата и ме прегърна — сълзите му намокриха ризата ми. Уилям се приближи и се здрависахме. Невероятен беше външният израз на кураж, който си даваха двете момчета. Изведнъж ми се сториха толкова пораснали в черните си костюми и вратовръзки.

— Дойдохме за няколко неща. Само ще се качим горе — каза Уилям и двамата братя отидоха в своите стаи и дневната си.

— Как се справяш, Пол? — попита ме принц Чарлс, който очевидно се бореше да овладее огромните мащаби на събитието.

Говореше учтиво и тихо, но изглеждаше хладен и резервиран, потънал в мислите си, докато обикаляше жилището. Качи се горе. Последвах го, без да е искал това от мен. В Хайгроув подобно нещо би се възприело като върхът на нахалството, защото когато работех под негово разпореждане, моето присъствие се изискваше или очакваше на обяд и вечеря. Но в едно жилище, което не беше негово, аз не можех да бъда пренебрегван. Той беше сега на моя територия. Независимо дали ставаше въпрос за приятел или за бъдещия крал на Англия, държах всички под око. Последвах го в дневната. Той отиде до бюрото. Застана

до него. Отвори едно от горните чекмеджета. Погледна нагоре, видя, че наблюдавам всяко негово движение и го затвори.

Гласът на Уилям наруши настъпилото неловко мълчание.

— Готов ли си, татко?

Четиримата слязохме заедно по стълбите.

— Скоро ще те видим, Пол. Ще се върнем — извика Хари, преди да изчезнат зад входната врата.

В Кей Пи пристигна една чиста чанта, прилична на адвокатска. В нея бяха дрехите, които принцесата беше носила, когато мерцедесът, се бе разбил в тринайсетата колона на Плас де Палма. Лусия беше с мен в този изключително мъчителен момент. Сега имахме вече нещо от принцесата от Париж — черно горнище и бели панталони. Стояхме с чантата в долния край на стълбите. Нямаше значение, че бяха окървавени и нарязани при медицинската манипулация. Това беше тя. Държах чантата и в скръбта си не се сецах да я оставя. После я отнесох в хладилника на приземния етаж.

Абсолютно задължително беше да се запази достойнството на принцесата. „Достойнство в смъртта“, както би казала. Постепенно започна да ми се струва, че не е уместно тя да прекара нощта преди погребението си в кралския параклис и казах какво мисля на Сара Маккоркъдейл и Майкъл Гибинс.

Кей Пи беше домът на принцесата — тук беше прекарала по-голямата част от живота си като възрастна. Най-правилното нещо беше тя да си дойде вкъщи тази последна нощ и да излезе през предната врата на път за Уестминстърското абатство.

— Нека се погрижа за нея една последна нощ. Нека тя за последен път излезе през предната врата — молех аз.

Лейди Сара също искаше да прибере сестра си вкъщи и кралицата одобри молбата.

Принцесата щеше да прекара последната нощ в преддверието на партера. Помолих полицаите да внесат цветя от улицата. Два часа подреждах тези цветя и букетите, изпратени от приятели — бели лилии, бели лалета и бели рози. Имаше цветя, поставени в урни върху пиедестали с орнаменти и върху килима. Събрах всички свещници от къщата и ги поставих сред зеленината.

Дойде римокатолическият свещеник отец Тони Парсънс от църквата на кармелитите, където се молахме заедно с принцесата. Той донесе от черквата две огромни бели свещи, които постави в сребърни свещници и напръска стаята със светена вода. Подаде ми текстове на подходящи за случая молитви, които да чета и библейски текст от евангелието на Йоан. Двамата казахме заедно една молитва и след това той си тръгна.

Стоях сам в средата на помещението. Облечен бях в черен костюм. Наоколо се носеше уханието на цветя. Двойната входна врата бе отворена и аз чух изскърцването на гумите на погребалната кола. Нейно Кралско Височество, защото такава тя си остана за мен, бе внесена въщи. Ковчегът бе покрит с кралското знаме в червено, златно и синьо.

Още не бях запалил свещите. Светеха лампите на тавана. Г-жа Шпиц Кид дойде с внуците си. Остана известно време край ковчег заедно с лейди Джейн и лейди Сара. Но граф Спенсър тази нощ не се появи.

Човекът, който искаше да бъде там, който трябваше да бъде там, беше Лусия. Цялата седмица тя беше молила да бъде с мен по време на нощното бдение.

— Мога ли да дойда и да се моля заедно с теб, Пол? — питаше тя непрекъснато.

Казах на лейди Сара колко е важно Лусия да е при принцесата и колко много иска тя да бъде там тази нощ, но молбата на Лусия бе отхвърлена. Лейди Сара прецени, че е по-добре да присъства само семейството. На единствената жена, която според мен ѝ беше повече семейство от всички тях, ѝ бе отказано да каже своето последно, най-лично сбогом.

Марая не искаше да оставам в двореца сам.

— Изглеждаш изтощен, скъпи. Утре ще е напрегнат ден. Трябва да поспиш — протестираше тя, знаейки, че е напразно.

— Тя не може да бъде оставена сама. Аз трябва да съм там.

Всички роднини бяха посетили принцесата до десет часа вечерта. Затворих и заключих предната врата. Приготвих се за дългата нощ с принцесата, за бдението, което толкова старателно бях планирал. Вместо край мен да е Лусия, стоеше един непознат човек — Негово преосвещенство Ричард Чартърис, епископ на Лондон. Той седна да се

моли на един стол в коридора, водещ към предната врата. Изгасих лампите във вътрешния хол и запалих свещите — общо петдесет на брой. Сенките на пламъците затанцуваха по жълтите стени. Седнах на един стол с гръб към епископа. Сложих лявата си ръка на ковчега, а с дясната поддържах молитвите и текста от библията върху коленете си. Въпреки скръбта ми и фактът, че около трийсет хиляди души се молеха за нея навън, се почувствах най-привилегированият човек на света, задето можех да прекарам тази последна нощ с принцесата. Изобщо не мигнах. Мой дълг беше да съм буден. Имах един последен специален разговор с принцесата и знаех, че тя ме слуша. Говорих ѝ, четох ѝ и се молих за нея до седем часа.

Когато утрото настъпи, отидох в Олд Баракс да се изкъпя и преоблека за погребението. След това пак се върнах в двореца. Беше много хубава сутрин. Цветята продължаваха да излъчват ухание. Свещите бяха догорели. Чаках да чуя звука от спирането отпред на кралския лафет. Осем войници в аленочервените униформи на уелската гвардия застанаха от двете страни, вдигнаха ковчега върху преплетените си ръце и направиха първите стъпки по трикилометровия път към Уестминстърското абатство. Беше девет и десет в събота сутрин, когато те се приготвиха да потеглят.

Пред нашата предна врата се разкри следната гледка: Шест черни коня, чиито ездачи бяха в церемониално облекло, с по едно златно перо на шапките си; зад тях лафет от Първата световна война, върху който бе поставен ковчегът; от двете му страни разпръснати бели лилии. След него вървеше Първи батальон на уелската гвардия в червените си туники и големи черни кожени калпаци. Погледнах през пътя. Марая, Александър и Ник се бяха скупчили заедно с останалите от персонала на двореца.

Конете тръгнаха и колелата на лафета започнаха да се обръщат. Бях стоял на това същото място две седмици преди това и махах с ръка на принцесата, която потегляше с БМВ-то си на път за Гърция. Сега тя отново заминаваше. За последен път. Аз не махах с ръка. Свел бях глава.

[1] Смятан за един от най-големите портретисти през последните двайсет години. Рисувал е кралицата, Роналд Рейгън, Маргарет Тачър, Лучано Павароти. — Б.пр. ↑

14. МНОГО СТРАННО НЕЩО

Граф Спенсър гледаше от високия, богато украсен амвон в Уестминстърското абатство към ковчега долу. Докато говореше, думите му кънтяха в главата ми; думи, които беше отправял по-рано към сестра си: „Твоите душевни проблеми... Твоето изменчиво приятелство... Бях периферна част в твоя живот, но това вече не ме натъжава... Нашата връзка е най-слабата от връзките със сестрите ми...“.

Това чувах, докато той произнасяше емоционално наситения си шедьовър на ораторското майсторство; докато говореше „като представител на опечалено семейство, в скърбяща страна, пред шокиран свят“.

Ушите ми чуваха не неговото траурно слово, произнесено на 6 септември 1997 година. Аз си припомнях онези негови думи, които бе изпратил на принцесата в лично писмо година по-рано, на 4 април 1996 година. Тях трябваше да чуе светът, преди да скочи на крака, за да изпрати с просълзени овации траурното му слово.

Докато гласът му отекваше в божия храм, аз седях там, навел глава, невярващ на ушите си. Неговите внимателно подбрани думи скачаха от страниците в ръката му и стискаха монархията за гърлото, а тълпите отвън аплодираха публичното ѝ унижение. Главата на „кръвното семейство“ бе подбрал най-неподходящия момент да демонстрира морално превъзходство. Лицемерието, маскирано от неговото красноречие, можеше да се разбере само от истинското семейство на принцесата — хората като мен, които я познаваха най-добре, заместващото семейство от избрани от нея приятели и доверени лица, които знаеха истината за отчуждението между брата и сестрата.

На амвона онзи ден не се качи един от братята, с който е имала особена близост. Видях един далечен братовчед, който някога отдавна в детството ѝ е бил близък; човек, говорещ за една забележителна личност, която очевидно обичаше, но не познаваше. Според собственото му признание, направено в лично писмо, той бе виждал

принцесата едва петдесетина пъти, откакто тя се бе омъжила през 1981 година. Посочил бе тази статистическа истина в едно разхвърляно писмо, което тя прочете заедно с мен на стълбите на Кей Пи през пролетта на 1996 година.

Докато всички в абатството и в цялата страна бяха приковани в надгробното му слово, моето съзнание се раздвояваше между два просветващи образа — графът, говорещ с обич за сестра си от амвона над мен; принцесата на стълбите, държаща неговите писма, в които тонът беше съвсем различен.

В абатството през 1997 година той каза: „В същината си голямата сестра, която се грижеше за мен като майка, когато бях малък, не се промени“. Веднага в съзнанието си се върнах към 1996 година: „След години на пълно незначитане и от двете страни нашата връзка е най-слабата от връзките със сестрите ми... ти може би имаш повече време да забележиш, че ние рядко си говорим“. И „Аз... ще бъда винаги с теб... като брат, който те обича, макар и брат, който след петнайсетгодишно отсъствие почти изгуби контакт с теб до степен, че трябваше да чета Ричард Кей (в Дейли Мейл) за да разбера, че пристигах в Олторп...“.

А ето какво звучеше в абатството: „Даяна през целия си живот беше един много несигурен в себе си човек — почти като дете в желанието си да върши добро за другите, за да се освободи от дълбокото си чувство на малоценност, на което проблемите ѝ с храненето бяха само един от симптомите“. През 1996 година: „Боя се за теб. Знаем как манипулацията и измяната са част от болестта... Моля се да получиш подходящо и съчувствено отношение за душевните си проблеми“.

Принцесата смяташе, че е надмогнала булимията си, но най-вече я болеше намекът, че е душевно болна. „Душевни проблеми“ беше фраза, която тя си мислеше, че може да чуе само от хапливите приятели на принц Чарлс.

И отново в абатството: „Светът видя тази черта в нейния характер и обичаше нейната уязвимост, докато в същото време я обожаваше заради честността ѝ“. През 1966: „Отдавна приех, че съм периферна част от твоя живот и това вече не ме натъжава. Всъщност за мен и за моето семейство е по-лесно да сме в тази позиция, тъй като

виждам ужаса и мъката, които изменчивото ти приятелство причинява на толкова много...“.

След това той заговори за Уилям и Хари. „Няма да допуснем те да изпитат мъката, която непрекъснато те караше да плачеш и те водеше до отчаяние...“. А ето преди година: „Съжалявам, но реших, че Гардън Хаус не е подходяща за живеене сега. Има много причини — главните се отнасят до присъствието на полицията и на журналистите, което неизбежно ще последва“.

Това писмо накара принцесата да плаче и я доведе до отчаяние. Искането му да получи обратно спенсърската диадема я покрусил, а писмото му от април 1996 година отново я разплака.

Според много коментатори словото му в Уестминстърското абатство било израз на болката му за неговата сестра, с която системата се бе отнесла зле. В моите очи това бяха думи на човек, проявен от чувство за вина. Говореше за детството, защото в живота им на възрастни помежду им имаше дистанция. Но той включи и някои съвсем уместни определения, говорейки за „уникалната, сложна, изключителна и незаменима Даяна, чиято хубост, както външна, така и вътрешна, никога няма да угасне в нашето съзнание“. Не пропусна да спомене „радостта от живота, достигнала навсякъде, където ти отнесе своята усмивка, и искрицата в тези незабравими очи...“.

Съзнавах, че този човек, който бе причинил на сестра си толкова болки през последните години, не беше подходящ да говори за нея, да поеме знамето на принцесата. Той бе отхвърлил молбата ѝ за местенце за почивка в родния ѝ дом, а се готвеше сега да я приеме в имението, когато беше мъртва. Седях там и си мислех как може да е толкова лицемерен в божия храм?

Нито пък можех да повярвам, че графът беше избрал точно този ден, в който се отдаваше почит към един забележителен живот, да отправи завоалирана нападка срещу кралското семейство, напомняйки на света, че той, неговите сестри и майка му са кръвното семейство, което ще защитава Уилям и Хари, „за да не бъдат душите им пропити само от дълг“.

В този момент вдигнах глава и погледнах към кралицата. Хари си бе хванал лицето. Уилям гледаше втренчено пред себе си: пионки в борбата Спенсър срещу Уиндзор. Мислех си как принцесата би се стреснала от подобна публична декларация на собственост, тъй като тя

се отнасяше с уважение към влиянието на принц Чарлс и на кралицата над синовете ѝ.

Втречих поглед в ковчега, обвит в кралското знаме с по една свещ във всеки ъгъл. На венеца от бели рози върху него бе подпряна картичка от малките принцове: „Мама“, беше написано върху плика. Стиснах ръката на Марая от дясната ми страна и на Ник от лявата. Той плачеше неудържимо, а Александър от другата му страна полагаше неимоверни усилия да бъде силен. Погледнах право пред себе си и видях Хилари Клинтън. После се сетих нещо друго: принцесата ми бе разказала как по време на едно посещение в Белия дом в началото на тази година разговаряла с г-жа Клинтън как един ден ще отиде да живее в Америка, а първата дама ѝ казала колко много ще се зарадва американският народ. Отново се опитах да преглътна сълзите си.

Граф Спенсър завърши словото си и последваха овации. Поде ги множеството на улицата, минаха през голямата западна порта и нахлуха вътре в храма — мексиканска вълна от ръкопляскания. Огледах се и видях Елтън Джон и Джордж Майкъл също да ръкопляскаат. Еуфорията приветстваше пародията и унижението на кралицата бе пълно.

Емоционалното излияние на един Спенсър бе посрещнато топло от хората, които, както никога досега, се обърнаха срещу династията Уиндзор. Усетих дълбоко чувство на несправедливост. Принцесата наистина обичаше кралицата и си пишеше с нея до смъртта си. Тя обожаваше Единбургския херцог заради позицията му „жесток, за да е добър“ по време на посредничеството му при раздялата им през 1992 година. Но ако тази година беше за кралицата *annus horribilis*, то шестте дни преди погребението на принцесата през 1997 година бяха най-лошата седмица за семейството, което първо се забави да пристигне от Балморал в Лондон, после се колебаеше дали националното знаме над Бъкингамския дворец да бъде спуснато на половин мачта и бе парализирано от огромната скръб на хората по загубата на принцесата.

Никога като че ли монархията не е бивала в такова опасно положение — хвърлена бе в състояние на необичайна самоанализа и бе изправена пред необходимостта да преразглежда протокола си. Ентусиазираното одобрение, с което бе посрещнато обръщението на граф Спенсър, говореше за очевидна криза. Коментаторите пишеха

надълго и нашироко как със смъртта на принцесата е кристализирала пропастта между една анахронистична монархия и нейния модерен народ; как в смъртта си принцесата е свалила на колене династията Уиндзор, колко опасна е била, докато бе жива. Още по-страшно ставаше поради факта, че аргументите на републиканците набираха сила.

Най-тъжното нещо във водовъртежа на тази седмица — това, което хората не преставаха да си казват, беше, че принцесата сигурно се преобръща в ковчега, задето все още не е положена в земята.

Журналисти и телевизионни капацитети с охота си представяха как тя весело гледа отгоре безпомощното огъване на институцията, за която се смята, че е в корена на нейната изолация и страдание. И въпреки това, едва ли би се намерил друг, който като принцесата, да не изпитва и капчица омраза, и повече от нея да иска да оцелее династията Уиндзор.

Най-същественото е, че тя не обвиняваше кралското семейство за изолацията си. Причината за нейното страдание и нещастие беше принц Чарлс, но тя не хранеше никаква омраза към бившия си съпруг или към неговите родители. Всъщност, ако принцесата можеше да проговори тази седмица, тя щеше да защити Уиндзор. По тази причина отмъстителният тон в речта на граф Спенсър беше толкова погрешен и неподходящ. Ако познаваше сестра си, той щеше да знае истината.

Принцесата би дала съвсем друга насока на скръбта на опечалените. „Изобщо не мога да намеря думите, с които точно да изразя онова, което искам да кажа“, често се оплакваше тя (поради което държеше „списък с думи“ на бюрото си). Но веднъж през октомври предната година бяхме седнали с нея на стълбите на Кей Пи и се опитвахме да направим точно това. Седяхме повече от час и разсъждавахме за бъдещето, за нейните страхове и за състоянието на монархията. Тя разнищваше мислите си, записваше ги върху хартия. На следващия ден, както ставаше вече обичайно, един плик ме чакаше върху бюрото в икономското. В него имаше писмо, написано върху нейната хартия с тъмночервени краища.

Ако това писмо можеше да се покаже на погребението, щеше да се види, че „народната принцеса“ застава зад кралското семейство в момент, когато то най-много се нуждаеше от това. Аз го представям сега, за да отхвърли всякакво съмнение. Ето ги нейните думи, без

никаква враждебност — думите на единствения от Спенсъррови, чието мнение има значение:

Как ми се иска да прегърна моята свекърва и да й кажа колко дълбоко разбирам онова, което преживява. Разбирам изолацията, недоразуменията и лъжите, които я заобикалят и чувствам много силно НЕЙНОТО разочарование и объркване. Толкова много искам монархията да издържи и да извърши промените, които са нужни, за да се постави „шоуто“ върху нова и здрава основа. Разбирам също така страховете, които изпитва семейството от промените, но трябва да се променим, за да вдъхнем увереност на обществото, тъй като неговото безразличие ме засяга, а не би трябвало да го има.

Ще воювам за справедливост, ще воювам за моите деца и за монархията...

Кралският влак ни чакаше в Лондон. Бях поканен на погребението в имението Олторп в Нортамптъншър, на около 115 км от Лондон, на което щеше да присъства само семейството. Катафалката с принцесата бе обсипана с цветя, докато бавно преминаваше по лондонските улици по посока към М-1. Качих се заедно с фамилията Спенсър, принц Чарлс, Уилям и Хари на влака с елегантни тъмночервени вагони, теглени от два локомотива, кръстени „Принц Уилям“ и „Принц Хенри“.

Пътуването, което продължи час и половина, беше странно, потискащо и мъчително. Трябва да съм задрямал веднага след като потеглихме, уморен от нощното бдение. Събудих се на една гара близо до Олторп. След кратко пътуване с коли до семейното имение се събрахме в приемната, откъдето бяхме заведени в голямата трапезария. Докато вървахме по коридорите, ми направи впечатление, че мраморният под на черни и бели квадрати прилича на този в Уестминстърското абатство.

Граф Спенсър застана начело на дългата маса от розово дърво и посочи на всеки къде да седне. Аз се озовах на доста неловко място между майката на Шефката г-жа Франсис Шанд Кид от лявата ми страна и бившия ѝ съпруг принц Чарлс — от дясната. Не беше лесно за принца, след като бе понесъл нападките срещу Уиндзор в траурното слово на графа, да седи сега на спенсърова територия, особено като знаеше, че не всички очи го гледат любезно.

Общуването бе трудно и сковано, но като единственият човек на масата, който знаеше, че принцът и принцесата бяха възстановили добрите си отношения, поддържах някакъв светски разговор. Ясно ми беше, че темата за Хайгроув и за градините ще ни помогне да издържим трите яденета.

— Трябва някой път да дойдеш и да видиш градините — каза принц Чарлс.

— С най-голямо удоволствие, Ваше Кралско Височество — отговорих аз, знаейки, че това едва ли ще се случи.

Уилям и Хари бяха от другата страна на баща си, към края на масата. Двете момчета седяха тихо и от време на време се включваха за малко в някой разговор.

Сервираха кафето. Един иконом се приближи до графа и му пошепна нещо на ухото. Той стана и излезе от стаята. Трябва да се бе забавил около пет минути. Когато се върна, обяви:

— Даяна е вкъщи.

Минахме отново по коридора с шахматния под. Вървах непосредствено зад принц Чарлс и момчетата. През раменете им видях катафалката и още нещо. Кралското знаме, с което бе обвит ковчегът, бе махнато и бе заменено със знамето на Спенсърви в бяло, червено, черно и златно. То само наполовина покриваше ковчега. Петте минути, през които графът бе излязъл от стаята, беше успял да извърши подмяната. До съдебния ми процес през 2002 година всички бяха убедени, че принцесата бе погребана така, както са я видели за последен път — с кралското знаме около ковчега ѝ. Че е била погребана като кралско особа. Като принцеса. Така както тя би искала. Но уви — изключително прецизно замисленото достойнство на този ден се промени, когато графът подмени знамената, очевидно, без да схване жалката неуместност на такъв необясним жест. Принцесата се гордееше, че да, принадлежи към кралското семейство. Тя плака,

когато загуби статута си на Нейно Кралско Височество. По ирония на съдбата кралското семейство, което бе отказало на принцесата статута на Нейно Кралско Височество, уважи нейния ранг и ѝ устрои кралско изпращане и официално погребение. А нейният брат неочаквано упражни контрола си и обезцени значението на този ден.

Изведнъж се появиха осем войници от Полка на принцесата на Уелс и с бавна крачка понесоха принцесата на рамене надолу към езерото през временно изграден мост и след това на острова, където бе изкопан гроб. Нямаше килим от цветя — само трева, сенките на дърветата и снопчета светлина, които се прокрадваха през гъстите листа на короните. Единственото, което си мислех беше: как може да се погребее на такова самотно място жена, която не можеше да понася самотата. Сякаш някой напълно непознат човек е уреждал погребението на принцесата, която аз познавах най-добре и затова всичко беше направено толкова неправилно. Няма нито един приятел от вътрешния ѝ кръг, който да се съгласи, че това място е подходящо за вечното ѝ жилище. Когато беше жива и искаше усамотено място за почивка, графът я отпрати. А когато ѝ трябваше последно място за почивка, той я прие и я постави на най-самотното от всички възможни места. Това беше моето сбогуване с нея и знаех, че повече няма да дойда. Както и всичките ѝ други истински приятели, аз нямаше да стъпя повече на този остров. Нямаше гроб, който да мога да посетя така, както принцесата ми бе казала, че ще посети гроба на принцеса Грейс от Монако, така както безброй много пъти ходех на гроба на майка си.

Погребалната служба продължи трийсет минути. Това, което се случи и какво бе казано там, ще запазя за себе си. Искам само да спомена, че накрая коленичих, взех шепа земя и я хвърлих върху златната плочка, на която пишеше: „Даяна — Принцеса на Уелс 1961-1997“.

После се изправих и казах високо:

— Сбогом, Ваше Кралско Височество.

След това седнах при г-жа Франсис Шанд Кид в малкия бял параклис над езерото. Тя бе запалила цигара и повтаряше едно и също:

— Е, поне беше моя девет месеца, Пол. Съвсем моя. Беше моя девет месеца.

Разхлабих черната си вратовръзка и разкопчах най-горните копчета на ризата си. След това свалих верижката със златния кръст, който тя ми бе дала да нося по време на бдението.

— Това ме пазеше, но сега си е ваше — казах и го пуснах в дланта ѝ.

След като изпуши две цигари, се събрахме отново всички в приемната за по чаша чай. Стояхме скупчени на малки групи и си приказвахме. Граф Спенсър се приближи до телевизора в ъгъла на стаята и го включи. Всички погледи се обърнаха към екрана. Телевизионният канал излъчваше най-важните моменти от погребението. Принц Чарлс и синовете му стояха мълчаливо. Стаята притихна. Защо гледаме това сега, мислех си аз.

След това гласът на граф Спенсър се появи от дъното на телевизора и изпълни стаята. Ехтящият му глас от Уестминстърското абатство. Словото му от амвона. Никога не бях изпадал в толкова неудобно положение. Но принц Чарлс определено нямаше да позволи да бъде повторено унижението.

Той остави чашата и чинийката си и каза на Уилям и Хари:

— Мисля, че трябва да си тръгваме.

Докато словото продължаваше да кънти в дъното, тримата Уиндзор учтиво подадоха ръка и казаха довиждане. Скоро след тях си тръгнах и аз.

През целия септември и октомври трябва да съм се лутал, изгубен между апартаменти осем и девет. Не спях добре, а когато заспивах непрекъснато сънувах един и същи кошмар: принцесата беше с мен в Кей Пи и повтаряше: „Кога ще кажем на хората, че още съм жива?“. Събуждах се убеден, че тя е там. А Марая ми казваше, че съм плачел насън. По онова време не можех да стоя със скръбта си в Олд Баракс. Имах нужда да бъда в Кей Пи за утеха. Това беше единственото място, където се чувствах близко до принцесата.

Ходех от стая в стая и оставах там часове наред, представяйки си принцесата навсякъде. В дневната, свита върху канапето. На пианото как свири Рахманинов. На масата как обгръща около себе си хавлиената кърпа и сяда да закусва. В гардеробната как позира като на моден подиум. На бюрото с наведена глава как пише писма. Сядах

върху неотдавна тапицираното канапе, хващах възглавница с избродирано върху нея D. Поглеждах към камината и виждах следи от хумора на принцесата — стикер в бяло и червено „Аз харесвам Ди“, лепнат съвсем неуместно върху сивия мрамор. Над него имаше предупреждение „ВНИМАНИЕ: Принцеса на борда“. Два чифта балетни обувки висяха на кука отзад на вратата. В един ъгъл на пода имаше кутия за училище с „Д. Спенсър“, написано на капака.

Сядах на стълбите, представяйки си как тя се навежда през перилата — „Пол, там ли си?“, моментите, когато заедно съставяхме писма, звука от затварянето на вратата, как се втурва вътре с последната клюка.

Сядах върху шезлонга в спалнята ѝ, вирах се в малката планина от плюшени играчки върху канапето край стената — горила, панда, заек, жаба, розов слон, черна пантера, таралеж. Трябва да бяха около петдесет.

На масичките от двете страни на леглото ѝ имаше снимки на Уилям и Хари. След това погледът ми се премести върху кръглата маса близо до прозореца, където сред другите скъпи спомени имаше пет снимки в рамки на нейния съпруг с момчетата и една, на която беше само той. Имаше една снимка на обичания ѝ баща, граф Спенсър. На други тя с Лайза Минели, тя танцува с Уейн Слийп^[1] в лондонския Паладиум, сестрите ѝ Джейн и Сара, приятелките ѝ Лусия и Роза.

Веднъж Марая дойде да ме види и да ми донесе сандвич.

— Скъпи, никак не е хубаво за теб да стоиш тук — каза тя, но не беше така. По някакъв особен начин ми беше хубаво.

Веднъж, посред нощ, след като пак бях сънувал същия кошмар, излязох от Олд Баракс и отидох в Кей Пи. Току-що бях сънувал принцесата и имах нужда да я усетя. Тези, които са губили скъп човек, ще се сетят какво направих след това. Онези, които не са, сигурно ще си помислят, че съм полудял. Но по онова време не можех да постъпя по друг начин. Влязох в гардеробната с формата на Г, дръпнах завесите, където висяха нейните рокли, наведох се в празното пространство между дрехите ѝ и пода. Усещах миризмата ѝ. Заспал бях в това положение.

В средата на октомври бях в същата гардеробна заедно със сестрите и майката на принцесата — лейди Сара, лейди Джейн и г-жа Франсис Шанд Кид. Те огледаха дрехите, за да решат какво да вземат. Поискаха да им донеса куфарите на принцесата — комплект от три черни кожени куфара. Натъпкаха ги с блузи, поли, кашмирени жилетки и обувки, козметика, пяна за баня и парфюми, след това ги натовариха отзад на паркираните пред входа коли. Нито една от тези вещи не беше оценена преди отварянето на завещанието, но като негови изпълнители членовете на семейството можеше да правят каквото си искат.

Аз бях започнал вече да описвам цялото съдържание на апартаментите бельо, украшения, бижута, дрехи, лични вещи. Беше много трудна задача и я изпълнявах с помощта на Мередит Едърингтън-Смит от Кристис, която изготви каталога с роклите на принцесата за невероятно успешната разпродажба в началото на лятото в Ню Йорк. Кралският бижутер Дейвид Томас също дойде, за да приключи описа на колекцията на принцесата. Застанал бях край лейди Сара в гардеробната. Тя свали една копринена блуза, която принцесата беше носила. На ръкавите още стояха ръкавели с форма на сърца от сребро и червен емайл. Без да каже нещо лейди Сара ги свали, сложи ми ги в ръката и се усмихна:

— Ако има нещо, което искаш, Пол, просто кажи.

Стиснах ръкавелите и казах:

— Имам всичко, което ми трябва, а спомените са в сърцето ми, но все пак благодаря.

Лейди Сара, за която знаех, че от цялото семейство беше най-близка със сестра си, беше заедно с майка си изпълнител на завещанието. По онова време бяха толкова щедри, че използваха правото си да променят завещанието и ми определиха петдесет хиляди лири като „признание за моята служба и вяност към принцесата“. Лейди Сара продължи да прехвърля дрехите. След това извади една черна рокля и сако на Версаче, подаде ми ги и каза:

— Това е за Марая. Може да ги сложи за твоето награждаване.

Датата дойде. Кралицата щеше да ме удостои на 13 ноември с кралския медал Виктория. Предстоеше ми да отида отново в Бъкингамския дворец за пръв път, откакто бях напуснал службата си при кралицата преди десет години.

За мен беше необичайно да мина през парадните порти на Бъкингхамския дворец, да прекося предния двор и през сводестия вход да вляза в правоъгълния двор с изравнения заради събитието червен чакъл. Слязох от колата, погледнах към прозорците на най-горния етаж и показах на Александър и Ник къде е било първото жилище на татко им. Пристигнах, за да бъда награден и бях облечен с официален костюм като всички останали, а не с ливрея като слуга. От първия ми ден на работа като лакей през 1976 година не се бях чувствал толкова притеснен.

Беше слънчева и мразовита ноемврийска сутрин. Приближихме стъклената веранда на главния вход и влязохме в двореца. Марая и момчетата се отделиха от мен, за да заемат местата си в Балната зала. Чувах струнен оркестър, който свиреше в дъното. Отидох при групата от сто други удостоени, които се бяха събрали в Картинната галерия на кралицата. Там бях видял принцесата да прегръща шаферките на сватбата си през 1981 година. Спомените ме преследваха този ден по всеки коридор и всяка зала, докато стрелките на часовниците се приближаваха към единайсет часа. След това ни извикваха на групи по десет да се отправим през галерията и да изчакаме пред Балната зала, където публика от петстотин души наблюдаваше един много британски спектакъл.

Докато чаках, забелязах една млада госпожица да седи съвсем сама на канапе, непосредствено под портрета на крал Чарлс I, рисуван от Ван Дайк.

— А вие защо сте тук? — попитах аз, след като се представих.

— За медал Джордж^[2] — каза с тихия си глас двама и две годишното момиче.

Това е най-високият медал, с който може да бъде удостоено цивилно лице за храброст и тази привлекателна млада русокоса жена в елегантна светлочервена рокля и шапка в цвят кафе щеше да го получи. Питам се какво за бога е направила. Това беше Лиза Пот — медицинска сестра в детска забавачка. С тялото си тя беше закрила децата по време на пикник, когато един луд се втурнал сред тях с мачете и я изпорязал на детската площадка на училището Сейнт Люк в Улвърхамптън.

Погледнах ръцете ѝ, покрити с ужасни белези.

— Това е нищо в сравнение с раните на някои от децата. На някои устите им бяха разпорени от едното до другото ухо — каза тя.

Бъръл и Потс бяха поканени да се отправят заедно към Балната зала. Тя беше звездата на събитието и за мен беше привилегия да бъда с човек, проявил такава смелост. Наблюдавах я как се приближи до Нейно Величество и каза няколко думи.

След това беше мой ред да получа медала, който принцесата ми беше казала, че е признание за двайсет и една годишната ми кралска служба на кралицата, на принц Чарлс и на нея. Но ме очакваше изненада.

Гласът на лорд шамбелана прозвуча по микрофона:

— Удостоява се с Кралски медал Виктория за служба при Даяна, принцеса на Уелс, г-н Пол Бъръл.

Никой не ми беше казал, но кралицата бе сметнала за подобаващо наградата да бъде фокусирана върху моята вярност към принцесата. Поклоних се, подадох ръка и тя закачи медала на ревера ми.

— Не знаеш колко съм щастлива, че ти давам този медал — заяви кралицата. — Той означава страшно много. Благодаря ти за всичко, което правиш. А сега с какво ще се занимаваш?

Погледнах през рамото ѝ и забелязах стария колега Кристофър Брей, пажът на кралицата.

— Ако случайно Кристофър има нужда от помощ, Ваше Величество?

Тя се позасмя. Отново си подадохме ръка, направих две стъпки назад, обърнах се и излязох от стаята.

Вечерта десет души — моето семейство и приятели празнуваха с мен и ресторанта Сан Лоренцо. Така както принцесата смяташе да го направим.

След две седмици в Олд Баракс пристигна писмо от министъра на финансите Гордън Браун, в което ме уведомяваха, че съм назначен за член на Мемориалния комитет Даяна, принцеса на Уелс да съветвам правителството как най-добре да бъде отдадена почит на живота на принцесата. Щях да работя заедно с приятелите на принцесата Роза Монктън и лорд Атънбъро. Комитетът бе учреден, за да допълва

дейността на независимия, наскоро създаден Мемориален фонд Даяна, принцеса на Уелс.

Ако някога критиците са ме смятали за нищо повече от един иконом, „който си позволява идеи, надхвърлящи статута му“, тогава предполагам, че при назначаването ми в комитета хората, които не бяха близки с принцесата, започнаха да отправят хапливи забележки зад гърба ми, а не в лицето ми, разбирайки напълно погрешно отношенията ми с принцесата.

За подобно погрешно схващане допринесе коментарът в редакционната колонка на „Таймс“, озаглавен: „СИЛАТА НА ИКОНОМА: Пол Бъръл е най-подходящият да избере мемориал за Даяна“. В нея се казваше:

Никой не е герой пред слугата си... съответно нито една принцеса не е героиня пред иконома си... но икономите и слугите са невъзпетите герои зад кулисите. Те са сред малцината избрани, които са допуснати в личния свят зад публичните маски на церемониалността и двусмислените фрази.

Така назначаването на Пол Бъръл... е рядък момент на изкуство, породено от живота. И ето с иконома официално се консултират... Това е доста проблематично поръчение... Правителството следва мъдри прецеденти от фолклора и литературата. Когато се съмнявате, консултирайте се с иконома, като дискретно вътрешно лице, което винаги знае всичко.

Мисля, че разбираемата гордост ме накара да си затворя ушите. Не исках да чувам как се точат ножовете зад гърба ми.

Уилям и Хари се върнаха в Кей Пи две седмици преди Коледа на 1997 година. Бях украсил апартаментите с цветя, за да ги направя да изглеждат колкото се може по-уютни по домашному. Чаках пристигането им заедно с бавачката Олга Пауъл в дневната. Момчетата

нахълтаха през предния вход във весело настроение в очакване на Коледата в Сандрингам.

Обиколих жилището заедно с тях. Държах тесте с жълти бележки, които да залепвам кое къде да отиде и кое на кого принадлежи. Момчета щяха да се местят заедно с принц Чарлс от апартамент в Йорк Хаус на територията на двореца Сейнт Джеймс — новата им база в Лондон. Уилям и Хари влизаха от стая в стая, събираха книги, плюшени играчки, снимки, постери, видеофилми и картини. След това решиха кои канапета, столове и килими искат да вземат със себе си. Уилям прояви повече методичност. Той спомена за бижута, после се отказа.

— О, можем да свършим това и през новата година. Няма защо да бързаме — каза той.

Силно бях впечатлен колко беше внимателен, дори когато избираше неща от *собствените* си вещи.

— Мога ли да взема това? А това мога ли?

— Уилям — казах аз. — Всичко тук е твое и на Хари. Можеш да вземеш каквото си искаш. Няма защо да питаш.

Той влезе в гардеробната с формата на Г и застана пред колекцията от творения на Шанел, Версаче, Жак Азагури и Катрин Уокър.

— Какво ще правим с всичките дрехи на мама — попита той.

— Не знам дали знаеш, но Спенсъррови смятат да правят изложба в Олторп и много искат да вземат някои основни вещи и костюми, включително сватбената рокля.

— Не! — отговори остро Уилям. — Аз определено не искам те да вземат тези неща.

— Защо? — намеси се Хари.

— Просто не искам. Затова — отсече Уилям. — Но могат да вземат някои от другите рокли на мама. И това можем да направим през новата година.

Желанието на принцесата беше сватбената ѝ рокля да бъде изпратена в Националната колекция на облекло в музея на Виктория и Албърт. По-големият ѝ син ясно даваше да се разбере, че не иска да ходи в Олторп. А къде е тя днес? Изложена е в Олторп.

След това Уилям продължи по коридора с детските помещения.

— Бих искал онзи килим, онова канапе, онзи стол... онези пердета, масичката за напитки...

Спомнихме си как само преди две години принцесата беше похарчила трийсет хиляди лири за нови килими.

Трогателно беше да гледаш как двамата братя обикалят стаите си и подбират разни неща и как Уилям се грижи за по-малкия си брат.

— Мога ли да си взема леглото, Пол — попита Хари — и онзи скрин?

— О, за какво ти е това, Хари? — възпротиви се наставнически Уилям. Нямаме достатъчно място за него.

— Има — изписка Хари. Представях си как принцесата би поклатила глава и би се засмяла.

Нямаше никакви спорове, когато двамата влязоха в дневната си на долния етаж. Там се намираше огромният им телевизор с широк екран.

— Доста е голям за Хайгроув. Можем ли да го отнесем в Йорк Хаус? Ще запълни цяла стена! — разсъждаваше на глас Уилям.

Открай време той отговаряше за електрониката и видеотехниката. Засмях се, защото почувствах, че принц Чарлс не би одобрил. Той мразеше момчетата да седят пред телевизора и да гледат смахнати програми. Самият той рядко гледаше телевизия и то, ако показваха някакъв информативен документален филм.

След това влязохме в дневната и мисля, че тук спомените им ги завладяха, защото това беше стаята на майка им и те го почувстваха. Настъпи тишина. Уилям стоеше, загледан в снимките на масата. Хари бе застанал край бюрото и докосваше всичко в унес.

След няколко минути гласът на Уилям наруши тишината.

— Искам големия хипопотам, Пол — посочи той огромната пухкава играчка на пода, около която майката и синовете обичаха да лягат, скупчени и да гледат телевизия.

Когато обиколката приключи, апартаментите бяха осеяни с жълти бележки на мебелите, обозначени „У — Йорк Хаус“ и „Х — Йорк Хаус“.

Докато преглеждаха колекцията си от видеофилми и прехвърляха компактдискете си, спомних си, че 1997-а щеше да е първата година, когато принцесата щеше да прекара Коледа с момчетата — през лятото тя се беше споразумяла с принц Чарлс и с кралицата този път да скъсат

с традицията в Сандрингам. Планираше да прекара Коледа със синовете си в Кей-кльб в Барбуда.

Но макар че принцесата не беше вече с нас, аз все още исках синовете ѝ да получат и подарък в Кей Пи — традиция, която можеха да отнесат със себе си в Сандрингам. Приготвих по един коледен чорап с подаръци за всеки от тях. Когато момчетата казаха довиждане и се готвеха да се спуснат надолу по стълбите, аз ги спрях:

— Тъй като всяка година съм отговарял за коледните ви чорапи с подаръци, не можех да оставя тази година да мине, без да сторя същото — започнах аз.

На лицата и на двамата се изписа изненада.

— Даже съм ги зашил отгоре, за да не видите какво има вътре. Доста се съмнявам обаче, че ще издържат до Коледа сутринта — усмихнах се аз, подавайки им плетените чорапи, които принцесата използваше всяка година.

— О, ще издържат, Пол — увери ме Уилям. — И много ти благодаря.

Хари се затича към мен и ме прегърна.

Стигнахме заедно до предната врата.

— Сега знаете точно къде съм. Ако искате нещо, само ми се обадете.

— Добре, Пол — отговори Хари. — И ще се видим през януари, когато се върнем от ски с татко.

Когато чорапите им бяха безопасно натикани в задната част на ландроувъра дискавъри, заедно с другите неща, които си бяха взели, двамата си свалиха прозорците, Уилям отпред, Хари отзад.

— Довиждане, Пол — извикаха ми те, докато полицаят от охраната им Греъм Крейкър палеше колата.

Толкова много пъти съм стоял там с принцесата да им махаме с ръце. Тя винаги се обръщаше към мен и казваше:

— Къщата ще утихне сега. Ще ми липсват момчетата.

От центъра на света на принцесата в Кей Пи гледах навън и не вярвах на очите си.

В началните си стъпки Мемориалният фонд Даяна, принцеса на Уелс, се ръководеше от Антъни Джулиъс, адвокатът на принцесата,

който се бе занимавал с развода ѝ. На мен ми се струваше, че той поемаше в свои ръце всеки аспект от живота ѝ, а лейди Сара Маккоркъдейл и Майкъл Гибинс го следваха. Виждах как трима души, които не познаваха Шефката отблизо, изведнъж се бяха заели да управляват нейните дела. В тази независима благотворителна организация, създадена в памет на принцесата, нямаше никой от вътрешния ѝ кръг от най-близки приятели, който да направлява проекта. Отговорях за целия живот на принцесата, докато тя беше жива, а сега неочаквано се озовах в периферията.

Започнах да свиквам с посещенията на г-жа Франсис Шанд Кид в двореца. Тя седеше в дневната с бутилка вино, започваше да преглежда кореспонденцията на дъщеря си и вземаше едностранни решения какво да се унищожи. Наряза повече от петдесет писма. Пред очите ми се унищожаваше историята от едно семейство, което се готвеше да отнеме от династията Уиндзор контрола върху света на принцесата. Смятах, че това е дълбоко неправилно.

Фондът. Нарязването на писмата. Към края на 1997 година усещах, че губех контрол върху един свят, за чието управление принцесата толкова дълго бе разчитала на мен. Никога не се бях чувствал така безпомощен. Онази уводна статия на „Таймс“, че е нужно „консултиране с дискретното вътрешно лице, което знае“, сякаш не означаваше нищо. Не беше в природата ми да стоя безучастно и да гледам как всичко се изплъзва изпод контрола ми. В моите очи най-малкото ми задължение беше да предприема нещо, а в същото време не знаех с кого да обсъдя тревогите си. Никой от Спенсъррови нямаше да разбере. Аз не бях роднина. Уилям и Хари бяха много малки, а към принца на Уелс беше абсурдно да си помисля да се обърна за съвет. Не знам дали изобщо би слушал, камо ли да разбере. Нейно Величество кралицата. Нямаше да има нужда да минавам през надутия кралски двор, за да получа аудиенция. Знаех това.

Вдигнах телефона и се обадох на човек, близък на кралицата, човек дискретен, на когото можех да разчитам.

— Мислите ли, че кралицата би се съгласила да ме види и да ми отдели пет минути? — попитах аз.

— Остави на мен. Ще те уведомя.

На следващия ден отговорът дойде.

— Кралицата ще се радва да те види в два часа в четвъртък на 19 декември. Мисля, че знаеш как да дойдеш тук.

Влязох през страничната врата откъм Бъкингам Палас роуд. Минах покрай полицая, който ме очакваше. Спуснах се надолу по облицованите с плочки подземни коридори. Минах покрай складовете, винарските изби, помещението за спалното бельо и цветарницата и влязох в тесен асансьор за двама души. Знаех много добре накъде да вървя из Бъкингамския дворец, дори и след толкова дълго време далеч от лабиринтите му.

Вратите на асансьора се отвориха и се озовах в позната обстановка. След това се разтвори огромна дъбова врата и аз стъпих на червения килим и коридора на кралицата. Направил бях така, че да съм тук точно в един и петдесет и пет. Приблжих тесния Вестибюл на пажовете, някъде по средата на коридора, където толкова много пъти бях чакал, за да сервирам на кралицата. Сега седнах да почакам, докато тя изпие кафето си след обяда. След това, буквално на секундата, в два часа един паж каза:

— Кралицата е готова за вас... Пол, Ваше Величество.

Тя беше в своята дневна. Дребната фигура седеше на бюрото в еркера. Беше сложила половинки очила. Навсякъде бяха разпръснати правителствени документи и червени кутии. В стаята бяха налягали девет-десет коргита. Някои от поколението, което не познавах, надигнаха глави и заръмжаха.

Кралицата тръгна към мен и аз се поклоних, преди да ми подаде ръка и да ми каже:

— Здравей, Пол, как си?

Усмивката ѝ беше топла, както винаги, независимо че тя бе малко поостаряла и косата ѝ се бе прошарила повече. Облечена беше в синьо. Носеше три реда перли и огромна диамантена брошка с формата на сърце.

Тя забеляза, че стискам нещо в ръце.

— Букет цветя, Ваше Величество.

— Колко мило от твоя страна — усмихна се кралицата и ги пое.
— И как хубаво миришат.

Беше в добро настроение, приятелски настроена и знаеше от неофициалния брифинг, че някои въпроси, отнасящи се до принцесата, ме безпокоят.

— Много странно нещо — каза тя, започвайки разговора, след като бе подала цветята на пажа си.

— Зная, Ваше Величество. Няма абсолютно никой, на когото да мога да се доверя. Вие сте единственият човек и ви благодаря, че ми дадохте възможност да разговарям с вас. За мен това означава страшно много.

Останахме прави. Никой не сядя в присъствието на кралицата по време на частна аудиенция. Знаех това. Нейно Величество ме попита как се справям. Казах, че гледам непрекъснато да върша нещо. Попита за Марая и момчетата. Отговорих ѝ. След това минах на въпроса. Споделих с нея вътрешната политика на Кей Пи, какво е мнението ми за ръководенето на Мемориалния фонд, за участващите в него хора, за проблемите, които забелязвах. Разговоряхме за Антъни Джулиъс, за лейди Сара, за Патрик Джефсън, за моето бъдеще, за огромните разходи за юридически услуги, които гълташе фондът — 170 000 лири само през октомври. След това тя говори за Доди ал Файед и интереса на принцесата към него.

Оказа се, че кралицата е със същото впечатление, както и повечето хора в страната, че е ставало въпрос за началото на продължителен съюз, а не само на един летен флирт.

— Ваше Величество, романсът щеше да свърши в сълзи. Принцесата разбираше, че той има проблеми — пари, наркотици, алкохол и дори проститутки. Всичко това без съмнение щеше да излезе наяве накрая.

Продължих:

— Винаги казвах на принцесата: „Контролирайте средата, в която се движите“. Истината е, че тя не е имала контрол там на онази яхта. Той е решавал, че климатичната инсталация трябва да е пусната докрай, той е определял курса на яхтата, той е избирал храната, той е решил да се ходи в Париж. Тя искаше да се върне вкъщи, Ваше Величество. Тя искаше да си върне независимостта.

Кралицата слушаше внимателно и както по много други теми този ден, даде честното си и откровено мнение. След това ми каза как г-жа Франсис Шанд Кид ѝ се обаждала от време на време от септември насам.

— Мога ли да кажа, Ваше Величество, че ще трябва да се въоръжите с доста смелост — пошегувах се аз.

Тъй като това име бе вече споменато, нямаше по-подходящ момент да изразя безпокойството си относно онова, на което ставах свидетел в Кей Пи — очевидно безогледното унищожаване на документи, писма и меморандуми, които според мен, може би имаха историческо значение.

— Ваше Величество, не мога да допусна да се изличи историята. Искам да защитя света на принцесата и да съхраня тайните ѝ и възнамерявам да запазя документите и артефактите, които ми е дала.

Кралицата отново ме слушаше. Тя не възрази и мисля, че и двамата разбихме, че мое задължение е да направя нещо. Нямаше нужда да навлизам и подробности какви точно неща ще бъдат съхранени и къде ще ги отнеса. Това, че кралицата не се смръщи, беше достатъчно да ми подсказва, че трябва да подхожда към въпроса по начин, който смятах за уместен.

Мисля, че тя ми съчувстваше за онова, което преживявах. Нейно Величество ми каза:

— Спомням си, че когато баба ми почина, отидох в Марлбъро Хаус и видях стикери, поставени върху всичко. Всички те се бяха спуснали като лешояди. Това според мен е най-лошото нещо след загубата на човек.

Тогава именно разговаряхме и за Уилям и за Хари, включително за посещенията им да си вземат някои неща от Кей Пи.

Никога не бях разговарял толкова дълго с кралицата. Привилегия е да си в нейната компания за разговор, който се превърна в лична и интимна среща. Доколкото си спомням тя продължи от два до малко преди пет. Прави през цялото време. Трябваше да наваксаме за десет години. Беше като среща след дълга раздяла с отдавна изгубен роднина. Беше съвсем неофициално.

Разбира се, твърдението, че един иконом да е имал почти тричасова аудиенция при кралицата бе „пълна измислица“ според вестниците в дните след рухването на съдебния процес срещу мен за кражба в Олд Бейли през 2002 година. Скептични кралски експерти, които само биха могли да мечтаят за такъв разговор с кралицата, се появяваха по телевизията и омаловажаваха спомените ми за тази

среща, отхвърляйки я като „немислима“, „силно невероятна“ и „чиста измислица“.

„Министър-председателят има само петнайсет минути, затова е невероятно един иконом да получи толкова дълга аудиенция“, говореше подигравателно един невярващ бивш служител в двора.

Вестник „Сън“ се намеси с обичайните си подробности, обяснявайки как срещата продължила три минути, за час и дума не можело да става.

След това Бъкингамският дворец излезе с декларация, за да съобщи истината и просвети някои хора. По спомени лично на кралицата „срещата продължила *най-малко* деветдесет минути“.

Каквато и да е версията, ние ми се струва стояхме там необичайно дълго време.

Разбира се, надълго разговаряхме за принцесата. Всъщност аз казах на кралицата, че принц Чарлс е бил единственият мъж, когото тя истински е обичала през целия си живот. Знаех, че принцесата е казала същото в същата тази стая през февруари 1996 година.

Докато разговаряхме за принцесата, тонът на разговора се промени. Имах чувството, че кралицата сякаш иска времето да се върне назад.

— Толкова много пъти се опитвах да подам ръка на Даяна. Писах й много, много писма, Пол — каза ми тя.

В този момент почти виждах как принцесата и аз седим на стълбите или в нейната дневна и четем милите писма от Бъкингамския дворец или от замъка Уиндзор.

— Знам. Виждал съм тези писма и принцесата винаги им отговаряше. Бедата обаче, Ваше Величество, беше, че вие говорехте в черно и бяло, а принцесата говореше в цветове.

Подсказвах, че бяха от различни поколения и говореха на различни езици.

За пръв път в живота ми ми се прииска да прегърна кралицата, но разбира се, тя не беше принцесата и това беше невъзможно. Просто стоях там, слушах я и си мислех, че ако Великобритания можеше да види колко искрена и сърдечна бе тя към принцесата, нямаше да има подмятания за дистанцирането на кралското семейство в дните веднага след смъртта на принцесата.

Спомням си бележката, която принцесата ми беше оставила за кралицата: „Как ми се иска да прегърна моята свекърва“.

Станах свидетел на истинската загриженост на свекърва, не на дистанциран суверен; на човек, който искрено се е опитвал да помогне и Шефката знаеше това. Поради това тя никога не гледаше на кралицата и на Единбургския херцог като на врагове.

Кралицата знаеше това, но добави:

— Моите жестове биваха или нежелани, или просто зле разбирани — и тъжното й огорчение се забелязваше. — А исках единствено да помогна.

Когато срещата отиваше към края си, кралицата ми каза още нещо. Поглеждайки над очилата си, тя ме предупреди:

— Внимавай, Пол. Никой друг не е бил толкова близък на член на моето семейство, както ти. *Има* сили, които действат в страната и за които ние не знаем нищо — и тя ме фиксира с поглед, от който ми стана ясно нейното „Разбираш ли?“.

— Приятно ми беше да си поговоря пак с теб, Пол. Ще ме държиш в течение как вървят нещата, нали? Сега наистина си мисля, че стана време да се погрижа за разходката на кучетата.

Подадохме си ръце. Поклоних се и излязох от стаята.

Откакто завърши моят процес, когато за пръв път подробно разказах за тази среща с кралицата, се носят много слухове и отново подигравки относно тона и смисъла на това „Внимавай“, казано ми от Нейно Величество. Всъщност какво е имала тя предвид? Знам само това, което чух. Тя не каза нищо повече, но и нямаше мелодраматичност в гласа й. Тръгнах си и приех казаното, както бе казано — съвет към мен да бъда бдителен. Мисля си, че тя искаше да ми каже да бъда внимателен, защото никой по-добре от нея не разбираше положението, в което се бях озовал и близостта, която съм имал с принцесата.

Намекът за „сили, които действат в страната, за които ние не знаем нищо“ често ме занимаваше през следващите години и мога да кажа, че аз също се безпокоях. Може би кралицата е имала предвид мощта на медийните барони и редактори, които могат да съборят всеки от пиедестала му. Може да е говорела за неидентифицираната маса, наречена „върхушката“, недефинирана, невидима мрежа от взаимно свързани социални кръгове на властимащите. А може да е имала

предвид службата за вътрешно разузнаване МИ-5, защото, макар и да не разбира тайната ѝ работа и тъмни методи на действие, кралицата е наясно с властта, която тя упражнява. Подобно на кралския двор разузнавателните служби имат *carte blanche* да действат по най-добрия за страната и за монархията начин.

Но онова, което наистина знам, е, че по-малко от четири години след предупреждението на кралицата бях арестуван и изправен на съд за престъпление, което изобщо не бях извършил, по дело, което беше толкова самото, че просто нямаше на какво да стъпи. Но през цялото време подводните течения, бушуващи под повърхността на този процес, бяха за тайните на принцесата. У кого бяха? Къде бяха? Съвсем честно казано не мога да твърдя какво точно е искала да каже кралицата. Много пъти се ядосвах на себе си защо тогава не я попитах какво има предвид. И аз като вас мога само да гадая. Никой не е повече от мен наясно със смисъла на онова, което е заключено в главата ми. Решавайки да сподели някаква информация с мен, принцесата умишлено ми е разкривала факти с историческо значение. Аз бях независимият свидетел на нейната история по същия начин, по който бях свидетел на писмата, които пишеше и получаваше, на документите от развода ѝ и на завещанието, което написа.

Тя споделяше с мен и безпокойството си, че постоянно я следят. Наивно би било за човек да си помисли, че от момента, в който се е омъжила за принц Чарлс, телефонните ѝ разговори не са били подслушвани или че връзките, които е поддържала, не са били проверявани. Установена практика е членовете на правителството и на кралското семейство да бъдат наблюдавани. Тя знаеше това. И така, в това отношение „силите“ дискретно вършеха работата си през всичките ми години в Хайгроув и Кей Пи. Тя непрекъснато ме предупреждаваше за това и за необходимостта да бъда бдителен. Ако имаше нещо в живота в Кей Пи, което принцесата ненавиждаше, то беше чувството, че постоянно я подслушват или наблюдават. Тя не можеше да се избави от него. Това беше една от причините, поради които се отказа от полицейската си охрана. Принцесата нямаше доверие на полицията, защото беше оръдие на държавата. Фактически у нея имаше дълбоко вкоренено подозрение към всичко, свързано с държавата.

Тя дори подозираше, че когато и двамата ни няма в двореца, в апартаменти осем и девет се монтират подслушвателни устройства. Веднъж двамата с нея преместихме всичките мебели на едната страна на дневната, вдигнахме малкия килим с шарки в стил ацтеки, навихме фиксирания на пода син килим и подложката под него. След това отвихме с отвертки дъски от пода. Тя беше убедена, че в двореца има подслушвателни устройства, но не намерихме нищо. Безпокоеше се, че те са може би монтирани в контактите, ключовете на лампите или в самите лампи. Някои ще кажат, че подобни страхове са чиста параноя. Ако тревогите ѝ бяха изолирани или лишени от разумно основание, щях да бъда склонен да се съглася. Но критиците, на които твърде много им се искаше да я обвинят в параноя, не разбираха, че тя имаше достатъчно основание да се безпокои. Принцесата беше предпазлива, а не параноичка, защото имаше солидна информация, получена от човек, който е работил в службите на британското разузнаване, човек, на чието приятелство, опит и съвети тя разчиташе.

А и един представител на кралското семейство я бе предупредил: „Трябва да си дискретна, дори в собствения си дом, защото «те» слушат през цялото време“. (Преди съдебния ми процес в Олд Бейли през 2002 година видяхме заедно с адвокатите ми документни свидетелства, че дори моите телефонни линии бяха „прехванати“ по време на полицейското разследване без моето знание и най-малко двайсет телефонни номера са били следени.)

Отправлям предизвикателство към всеки, който се озове в положението на принцесата, да си живее спокойно и изобщо да не търси подслушвателни устройства в дома си. Когато не намери нищо, тя се обърна за помощ към своя приятел, работил някога в разузнавателните служби. Един уикенд следобед той посети двореца с псевдоним. Направи пълен преглед на апартаментите, за да засече подслушвателни устройства. Провери всяка стая. Нищо не бе намерено. След това пред принцесата и мен бе направена демонстрация на високотехнологичните техники за наблюдение. Онова, което най-много порази принцесата, беше, че за да бъде наблюдавана, не е непременно нужно да има устройства, монтирани някъде в къщата. Толкова усъвършенствани бяха системите на разузнаването, че един разговор можеше да бъде подслушан от паркирана навън наблюдателна кола, която излъчва сигнал до сградата

и използва огледала, за да го отразяват. В резултат на това тя свали кръглото огледало, което бе закачено над мраморната камина срещу прозореца в дневната ѝ. Принцесата не беше параноичка. Постъпваше така, както я съветваха.

През последните две години от живота си тя все повече се безпокоеше за сигурността около себе си. Усещаше се израснала след раздялата си с принц Чарлс през 1992 година и бе готова да превземе света с хуманитарните си мисии. Права или не, принцесата чувстваше, че колкото по-силна става, толкова повече гледат на нея като на нова напаст, готова и на един крак да върви, но да върши нетрадиционни неща. По-късно тя щеше да се окаже права в известна степен, когато хуманитарната ѝ работа в Ангола в началото на 1997 година стана повод някои да я нарекат „халтаво оръдие“, което причинява повече вреда, отколкото полза. През есента на 1996 година я беше обсебили чувството, че „пречи някому“. Принцесата с положителност усещаше, че „системата“ не оценява добре работата ѝ, и че докато тя е на сцената, принц Чарлс няма да може да върви напред, както той искаше.

— „Станах силна и не им харесва, че мога да върша добро и да стоя здрави на собствените си крака без тях“, сподели веднъж тя.

В един особено тревожен за нея период през октомври 1996 година принцесата ме извика един ден от икономското. Срегнах я по средата на стълбите. Имаше отново някакво съмнение в себе си и аз трябваше да го разсея. После ме попита още нещо и се наложи да седнем на стълбите и да обсъдим тревогите ѝ. Смяташе, че е организирана кампания от „бригадата анти-Даяна“, както тя се изразяваше, за да я дискредитират в очите на обществото. Говорихме за продължаващата роля на Тиги Лег-Бърк. Говорихме за Камила Паркър Боулс и дали принц Чарлс наистина я обича. Неизбежно се стигна и до това колко подценена и недооценена се чувства. Но основното в разговора ни бяха нейните тревоги за бъдещето. Каза ми, че изобщо не проумява неспирните опити на привържениците на принц Чарлс „да ме унищожат“. Това беше лош ден за принцесата и тя имаше нужда да говори. В главата ѝ скачаха всякакви разбъркани мисли. Решихме да отидем в дневната, да запишем всичко и видим за какво всъщност става дума. Писалката сложи ред в мисловния ѝ процес и нещата си дойдоха на мястото.

Принцесата седеше на бюрото си, а аз се бях настанил на канапето и я наблюдавах как яростно пише.

— Ще му сложа дата и искам да го запазиш... в случай че стане нещо — каза тя.

Принцесата имаше и друга причина да запише мислите си и този ден, и да ми ги предаде. Основателно или не, тя се безпокоеше за сигурността си и това измъчваше мозъка ѝ. Написа онова, което мислеше, но не обясни защо го прави. Мисля, че се е бояла да не изглежда глупаво или да не се почувства неудобно. Тя просто искаше да го запише. Това беше своего рода нейната застраховка за бъдещето.

Когато свърши писмото, тя го пъкна в един плик, адресиран „За Пол“, запечатата го и ми го предаде. Прочетох го на следващия ден вкъщи, но тогава не си помислих нищо. Не беше за пръв път, нито пък за последен, когато тя изразяваше устно или писмено подобни опасения пред мен. Но сега, когато знам какво се случи по-късно, тревогата в това писмо наистина ме безпокои. Ето какво написа тя десет месеца преди да загине в автомобилната катастрофа в Париж:

Седя днес тук на бюрото си през октомври, копнееща някой да ме прегърне, да ми вдъхне кураж, за да бъда силна и да държа главата си високо изправена. Този конкретен етап от моя живот е най-опасният. (Принцесата след това уточнява откъде смята, че заплахата и опасността ще дойдат.) ... планира „произшествие“ с моята кола, отказ на спирачките и сериозна травма на главата, за да се разчисти пътя да се ожени за Камила.

Аз съм мачкана, наранявана и духовно малтретирана от една система вече петнайсет години, но не се сърдя на никого, не нося в себе си никаква омраза. Уморена съм от битките, но никога няма да се предам. Вътрешно съм силна и може би това е проблемът за моите врагове.

Благодаря ти, Чарлс, задето ме прекара през такъв ад и задето ми даде възможност да се уча от жестоките неща, които ми причини. Аз бързо напредвах и плаках повече, отколкото някой някога би разбрал. Мъката почти ме уби, но вътрешната ми сила никога не ме напусна, а

закрилниците ми се погрижиха добре за мен досега. Не е ли щастие, че техните криле ме защитават...

Това писмо беше част от бремето, което носех със себе си след смъртта на принцесата. Преживях голямо терзание, докато реша какво да правя с него. Ето какво мога да кажа — представете си, че това писмо ви е било написано от скъп човек и след това до една година този човек загива в автомобилна катастрофа. За да проумеете каква е връзката на писмото със случилото се, вие се люшкате от предположението, че е безумно съвпадение, до доста по-странни и параноични обяснения. Надявах се, че въпросът ще бъде разрешен с разследване на причините за смъртта на принцесата — пълно разследване от следовател и съд в Обединеното кралство на събитията на 31 август 1997 година. Но по някакви необясними причини такова досега не е имало. Ако беше някой друг, щеше да има, а в този случай то все се отлага.

В края на лятото на 2003 година бе съобщено, че се планира да започна разследване в Сърби главно на обстоятелствата около смъртта на Доди ал Файед. Не ставаше ясно дали обсегът му ще включва и смъртта на принцесата. Каквато и да е истинската причина, липсата на разследване до този момент и опитът на Скотланд Ярд да унищожи моята репутация с процеса срещу мен през 2002 година в Олд Бейли, ме накара да направя публично съдържанието на това писмо. Съгласен съм, че може и да не постигна нищо, защото то единствено може да постави още един въпросителен знак. Но ако този въпросителен знак доведе до разследване и щателно проучване на фактите от британските власти, все пак ще е постигнато нещо. Възможно е да се иска въпросът за британското разследване да се остави да заглъхне, но това не бива да се позволи да се случи.

[1] Голям британски балетист и танцьор, роден 1948 г. — Б.пр. ↑

[2] Носи името на крал Джордж VI и се дава от 1941 г. От едната страна е изобразен СВ. Георги, който убива змея, а от другата — портретът на действащия монарх. — Б.пр. ↑

15. ПОЧУКВАНЕ НА ВРАТАТА

Принцесата, докато беше жива, беше доволна да бъда на кормилото, но тези, които бяха натоварени да съхранят нейната памет след смъртта ѝ, биха предпочели да ме изхвърлят зад борда. Малцина схващаха естеството на привилегированите отношения, които имах с Шефката зад затворените врати на Кей Пи. Последниците от това неразбиране в крайна сметка влязоха в заговор с невежеството, за да ме преследват в продължение на години, което стана историята на моя живот между 1997 и 2002 година.

Проблемът в споделянето на един толкова личен свят е, че неговата уникалност не може да се види от външни лица. Когато нещо не се вижда, особено когато общоприети норми на поведение са нарушени, то не се разбира. Бил съм иконом, който си е изпълнявал задълженията, нищо повече, нито по-малко. Но в очите на някои хора може би бях иконом с мания за величие, който твърде много си въобразява.

Огромното желание да ме снижат, да ме смачкат и натикат отново в някакъв вид ливрея, откъдето съм дошъл, стана очевидно не много след февруари 1998 година с назначаването ми в Мемориалния фонд Даяна, принцеса на Уелс, като щатен мениджър по набиране на средства и организиране на мероприятия.

Бях изстрелян от едно тихо и потайно място в дворец в офис в Милбанк Тауър^[1] в югозападен Лондон. Искях да се впусна с всички сили в новата роля, която ми бе дадена, и да помогна за набирането на средства по начин, който би накарал принцесата да се гордее. Получавах чекове с купища: от чек за два милиона лири от производителя на Тай Бийни Бейбис^[2] и двасет и шест хиляди лири от Тауър Рекърдс до чек от няколкостотин лири от група млади фермери някъде близо до Хайгроув. Откривах благотворителни представления и състезания из цяла Великобритания, включително Националните спортни игри за деца инвалиди в Бирмингам, и участвах

в срещи на Мемориалния комитет на Даунинг стрийт. В комитета нямаше проблеми. Борбата за власт се разгоря във фонда.

Виждах, че мога да дам уникална насока на работата, да осъществя желанията на принцесата чрез дейността на фонда. Познавах принцесата много добре, разбирах я, придружавах я на хуманитарните ѝ мисии, заедно крояхме планове на хартия за бъдещи мисии и благотворителна работа — неща, които бяха близко до сърцето ѝ.

Една вечер в Кей Пи принцесата и аз седяхме в дневната, нахвърляхме идеи за бъдещето, защото тя смяташе, че добрите ѝ намерения се разбираха погрешно.

Имам качества, за голям ужас на Чарлс, и то качества, които трябва да поддържам и използвам, за да помагам на нуждаещите се. Никога няма да предам тези, които вярват в мен и винаги, където и да отида по света, на всички ще нося любов: на прокажените, но болните от СПИН, на крал, на кралица, на президент.

Имам съдбовен път, който трябва да следвам и то да го следвам с гордост, достойнство и със страшно много любов и разбиране към хората, изпаднали в нужда и да раздавам с отворени обятия...

Знаех хуманитарната посока, която бе поела. Тъй като бях споделял нейните мисли за пътя напред, докато беше жива, искрено чувствах, че имам качествата да продължа от нейно име и да гарантирам, че нейните желания и начин на мислене ще станат достояние на Мемориалния фонд. Личната помощничка на принцесата Джаки Алън и секретарките ѝ Джейн Харис и Джо Грийнстед също представиха пламенните си убеждения за това какво трябва и какво не би трябвало да се върши в името на принцесата.

Подобно на мен и те щяха да бъдат отблъснати, тъй като били прекалено много емоционално ангажирани. Чувствах, че ме третират като иконом, който бързо започва да става досаден със своите убеждения за това какво би искала принцесата. Но онова, което наистина подразни надменните господа, бе, когато вестниците

започнаха да ме сочат като „гласа и лицето на фонда“. Особено докато негов президент беше лейди Сара Маккоркъдейл.

„Не забравяй откъде идваш, Пол.“

„Виж, Пол, стига си ходил напред-назад, като че ли си съсипан от мъка. Всички скърбим, ако искаш да знаеш.“

„Опасявам се, че той е емоционален инвалид. Емоционалните хора не могат да вземат най-добрите решения.“

„Пол, не е ли по-добре да си намериш работа някъде другаде и да се махнеш оттук? Някои доста неприятни слухове се носят за теб.“

Подобни коментари в лицето ми или зад гърба ми започнаха да стават нещо обикновено. Аз обаче продължавах да се занимавам единствено с несвършената работа. След като задължението ми беше да служа на принцесата докато беше жива, възнамерявах сега, след смъртта ѝ, да служа на нейната памет.

Спомням си какво обичаше да казва принцесата, когато си държиш главата над парапета. „Винаги ще стрелят в теб.“ Но тя отстояваше онова, в което вярваше и не се предаваше. И аз трябва да правя същото.

Бележникът с адресите на принцесата със зелените кожени корици стоеше върху бюрото ми в заключена стая, която беше отделена от главния общ офис на Милбанк Тауър. Джаки, Алън и аз заключвахме тази стая всяка вечер. И изведнъж един ден, още в началото на Мемориалния фонд, бележникът изчезна. В него бяха имената и телефонните номера на приятелите на принцесата. Той беше указателят на нейния живот. Четях ѝ го по време на нощното бдение.

Заедно с Джаки съобщихме на тогавашния офис мениджър Брайън Хъчинсън, че бележникът е откраднат. Той на свой ред докладва на лейди Сара Маккоркъдейл. Полиция не бе извикана. Дори вътрешно разследване не бе направено. Мнението в офиса бе, че може би е бил взет от чистачка, нощния пазач или от охраната. Никой не се зае да разследва този случай и дори само това ме накара да подозирам, че нещо не беше съвсем наред.

Д-р Андрю Пъркис дойде като главен изпълнителен директор на фонда. С него изобщо не можахме да се разберем, защото и принцесата никога не би могла да се разбере с него. Пъркис даде ясно да се разбере, че той е „гласът на фонда, ако изобщо трябва да има такъв“. Този човек дори не познаваше принцесата и затова дълбоко беше изумлението ми като го слушах да говори за нейната памет. Бил е частен секретар на Кентърбърийския епископ в двореца Ламбет. Той бе висшето духовенство и върхушката ведно — точно това, срещу което се бунтуваше принцесата. Дали му бяха този пост, защото беше умен и имаше отлични вродени управленски качества. Независимо от това, виждах, че той няма никаква концепция как да бъде управлявано това безценно наследство. Този човек никога не би могъл да действа със страстта на убеждението, каквато имаха мнозинството от приятелите на принцесата. Благотворителна организация в памет на толкова специален човек се лишава от жизненоважно вдъхновение и ръководство, ако не е в състояние да разбере личността, в чието име действа. Безспорно е така.

Винаги, когато страстно защитавах забележителната личност на принцесата, чувствах, че като че ли викам иззад дебела стъклена стена.

Д-р Пъркис знаеше, че няма да го посрещна с отворени обятия.

— Зная, че може би си против да заема този пост, но аз ще се опитам да работя заедно с теб възможно най-добре. Не желая враждебни отношения — заяви той още с идването си.

В началото на юли 1998 година апартаменти осем и девет бяха оголени. Никакви килими. Никакви копринени тапети. Дори крушка не бе оставена. Сякаш никой никога не бе живял тук. Кралската колекция прибра скъпите мебели и картините. Бижутата бяха върнати на Бъкингамския дворец. Молбите на Уилям и Хари за техните неща бяха

изпълнени. Спенсъррови отнесоха останалото в Олторп, включително портрета от стълбището, рисуван от Нелсън Шанкс, и сватбената рокля. Дори БМВ-то на принцесата бе откарано някъде на тайно място и унищожено, за да не спечели никой от това, че е било нейно.

Изличаването на всичко, което знаех, означаваше, че неизбежното ни заминаване от Кей Пи беше предстоящо. Имах го предвид още от декември предишната година, когато с Марая бяхме предупредени, че тъй като вече не сме наети от кралския двор, не можем да ползваме безплатното служебно жилище в Олд Баракс. На 24 юли казахме сбогом на толкова много неща, двореца, нашия дом, училището на момчетата, техните приятели, нашите приятели, енорийския ни свещеник, моя пенсионен фонд. Изгубихме целия си начин на живот. Но повече от всичко друго аз окончателно трябваше да се простя с личния свят на Кей Пи, който ми даваше сили след смъртта на принцесата. Това щеше да е физическа раздяла. Духовната раздяла беше невъзможна и не знам дали изобщо някога ще има такава.

Когато г-жа Франсис Шанд Кид научи, че са ни изгонили от кралското жилище, предложи да ни даде сто и двайсет хиляди лири, за да си помогнем да си купим апартамент в Лондон, при условие че ще бъде на нейно име и че ще има една стая за нея, да отсяда, когато е в столицата. Това беше невероятно мило предложение, но имаме малката си къщичка във Фарндън, Чешър и решихме да се преместим на север и да започнем наново. Марая и момчетата щяха да живеят в това село сред роднини, а аз през седмицата щях да работя в Мемориалния фонд в Лондон и да спя при приятел.

В последния ден в Олд Баракс Марая и момчетата пакетираха кашони и разчистваха апартамента. Оставиха ме да направя едно последно посещение в Кей Пи. Прекосих зелената морава. Тръгнах по пътя покрай двореца. Минах покрай къщите отляво. Поех по Кингс Пасидж и влязох през задната врата в апартамент осем. Обиколих работното помещение на приземния етаж. Минах покрай празните дървени рафтове и след това влязох в моето икономско помещение, където шкафовете бяха изпразнени, а телефонът и факсът взети. Самото ми присъствие — звукът от стъпките ми, отварянето на вратите, изскърцването на дъските на дюшемето — сякаш отекваше в къщата, която в спомените ми бе пълна с живот. Мислено си представях образи върху празното пространство, лентата на пет години

живот в Кей Пи бързо се нави пред очите ми само за час, през който стоях в пълна тишина. Беше празно, но и моето съзнание си представях всичко, както е било.

Пазех тези мисли в себе си по време на дългото пътуване нагоре по М-6 към нов живот на север.

Живеех и дишах с работата си в Мемориалния фонд. И на сън я виждах. Кръстосвах страната да помагам в набирането на средства в памет на принцесата: на модно ревю в лондонския Лайтхаус; в голф клуб в Телфорд, Шропшър, където бившият вратар на Англия Питър Шилтън беше домакин на спортен празник за инвалиди; на благотворителен крикет ден в Ретфорд, Линкълншър; на голямото северно надбягване в Нюкасъл-на-Тайн; на надсвирване с гайди в Глазгоу. Обикалях от единия до другия край Великобритания, а фондът като че ли не го интересуваше, че работех за тези каузи и в уикендите си. Ходех лично да приемам чекове, защото смятах, че е много важно човек от фонда да почете усилията на хората, които бяха събирали пари за принцесата.

През октомври офисите вече се бяха преместили от Милбанк Тауър в Каунти Хол в Уестминстър и аз имах канцелария с изумителна панорамна гледка към Темза, сградите на парламента и Биг Бен.

Но изгледите пред мен не бяха толкова добри. Аз исках да тичам в нюйоркския маратон през ноември. Д-р Андрю Пъркис ми изпрати писмо, в което ясно даваше да се разбере, че няма да допусне да правя каквото искам:

Ако и когато отидеш в Ню Йорк... това ще бъде частно пътуване... за да осъществиш своя лична амбиция. Ти няма да представляваш фонда... и няма да правиш нищо, или да даваш каквито и да било интервюта, свързани с работата на фонда. Дори интервюта в медиите с лицето Пол Бъръл, бързо започват да навеждат на мисълта, че ти работиш за фонда.

И така аз приключих маратона за четири часа и четирийсет минути. Представлявайки само себе си.

По-късно същия месец в лондонския хотел Гавърнър Хаус на Парк Лейн имаше маскен бал за набиране на средства за Мемориалния фонд Даяна, принцеса на Уелс. Един куп знаменитости дойдоха в нейна чест, а рокзвездата Брайън Адамс дари китара с автограф, която бе продадена на търг от бившия футболист, а сега актьор Вини Джоунс. След такава бляскаво вълшебна вечер до мен стигаха хапливите забележки, че съм имал „звездомания“ и съм бил „твърде заинтересуван от показната страна на живота“. Тия писания не водеха до добро.

През последната седмица на ноември бях поканен на среща насаме с д-р Пъркис. Безупречният ред в силно осветената му стая говореше колко експедитивен беше този човек като изпълнителен директор. Дървена облицовка покриваше четирите стени. На бюрото му нямаше нито едно листче хартия, което да не е на мястото си. На стената зад стола му бе закачена снимка на принцесата, направена от Марио Тестино за един компактдиск, посветен на Шефката.

Д-р Пъркис — нисък, притеснен на вид човек, скоро стигна до темата. Той предложи да започна да си търся работа някъде другаде, тъй като възнамерявали да закрият отдела, занимаващ се с набиране на средства и организиране на мероприятия.

— Възможностите ти в бъдеще в рамките на фонда са доста ограничени, започна той.

Това, което достигаше до мен, беше един незначещ нищо глас, монотонно припяващ някъде там в далечината. Не схванах какво точно говореше, защото бях съсредоточил вниманието си върху портрета на принцесата от Марио Тестино. Този човек не те разбира, мислех си аз.

Прекъснах го с ясен и отчетлив глас:

— Да не би да искате да ми кажете, че ще ме съкратите? Защото аз няма да подам оставка. Познавам работата си тук и я върша много добре. Вие ще трябва да ме изрежете от този фонд с хирургически нож, а озова ли се навън, ще извадя мръсното бельо и...

— Пол, не обичам да си служа с аналогии, но наистина чувствам, че е време да се заловиш с нещо друго.

Как си позволяваше той?

— Много ви е добре да си седите тук и да ми говорите такива неща, но вашето положение е различно от моето. Ако ме изхвърлите, това ще засегне работата на този фонд — заявих аз.

Г-н Пъркис не ме слушаше.

Няколко дни по-късно ми се обади лейди Сара Маккоркъдейл.

— Добре ли си, Пол?

— Не. Никак — отговорих аз.

— Хайде да обядваме заедно следващия вторник. Ще бъда в Мишкон де Рейа^[3] за една среща. Можем да се срещнем някъде наблизо и да поговорим предложи тя.

Когато дадох съгласието си за тази среща, очаквах, че ще бъде неофициален обяд само за нас двамата. И така, след като бях получил още един чек в общината от организаторите на благотворителен ден, отидох на уговорената среща в едно заведение близо до Саутхамптън във вторник на 8 декември. Забелязах лейди Сара на една маса в ъгъла заедно с адвокатата Антъни Джулиъс, временен председател на фонда по едно време, а след това член на Управителния му съвет.

— Нямах представа, че и тежката артилерия ще бъде тук — казах весело, напразно опитвайки се да разчупя леда.

Погледнах доста сериозното лице на Антъни Джулиъс. Съвсем както подобава на юрист, той не беше в настроение за шеги. Знаех доста неща за него, защото принцесата ми беше разказала повече, отколкото той би си представил, че знам, но между нас поне имаше едно общо нещо — той и аз бяхме единствените хора, на които тя бе позволила достъп до документите си по развода.

Антъни Джулиъс започна разговора, обявявайки, че той и лейди Сара са били инструктирани да ми обяснят сегашното положение. Докато той постепенно отиваше към неизбежните съжаления, изричани често от хората, когато ти нанасят удар в гръб, аз си мислех колко е смешно, че човекът, който приказваше през цялото време, не е искал да се среща с мен. Лейди Сара мълчеше като риба.

— Имаш две възможности, Пол — каза той. — Едната е да напуснеш със скандал, което ще бъде зле за теб, за семейството ти и за фонда, за което ти жестоко ще съжаляваш след няколко години. Другата е да приемеш приятелската ръка, която ти се подава сега. Ще използваме огромната добра воля и ресурси на фонда да ти намерим подходяща работа.

Приятелска ръка... През масата усещах как ме душат студеният аристократизъм на лейди Сара и арогантната юридическа мощ на Антъни Джулиъс.

Отбелязах, че според мен има още много работа, която трябва да се свърши.

След това лейди Сара се съживи.

— Но какво искаш? — каза тя, очевидно раздразнена. — Твоят пост се съкращава!

Антъни Джулиъс отново се намеси.

— Не забравяй, Пол, че когато парите започнаха да пристигат в двореца Кенсингтън, лейди Сара, аз и Майкъл Гибинс решихме да създадем фонда. Ако не бяхме ние, ти въобще нямаше да имаш тази работа.

Мисля, че той искаше да съм му благодарен.

— Не можете да казвате „ако“, защото „ако“ е много широко понятие. „Ако“ принцесата не беше починала, нямаше да се налага да ми давате работа — посочих аз.

— О да, можеш, Пол — каза възмутена лейди Сара. — О, да. Можеш да кажеш „ако“.

След това тя се опита да приведе друг аргумент.

— Няма ли да е по-добре за Марая и за момчетата да бъдеш с тях, вместо тук в Лондон?

Когато си в беда, потърси дълбоко в себе си душевна сила.

— Вижте, семейството ми е и винаги ще бъде зад мен, каквото и да реша да правя.

Трябваше да стискам зъби, за да не изтърва нещо от онова, което знаех за Спенсърви и за значението, което отдаваха на семейството.

— Пол, искаме само да ти помогнем да вземеш решение — наблегна Антъни Джулиъс.

Попитах го дали срещата е официална или не.

— Официална е, освен ако ти не си на друго мнение — отговори той.

— Членовете на Управителния съвет знаят, че се срещаме сега с теб и очакват да им се докладва за разговора.

Лейди Сара подбутваше салатата си. Аз дори не бях докоснал рибата в чинията пред мен. Усетих, че вътре в мен напират чувства и се опитах да ги удържа, но не успях.

— Не ви признавам, вас двамата. Не мога да слушам повече това. Гласът ми секна.

— Ще трябва да ме извините за грубостта и за това, че напускам масата.

Станах, грабнах си палтото от облегалката на стола и се отправих към вратата.

— Ще те видим по-късно, Пол, нали? — гласът на лейди Сара ме настигна на изхода. Сестра ѝ никога не би се отнесла с мен толкова зле. При тази мисъл по бузите ми се търколиха сълзи. Затичах се, за да изляза по-бързо навън.

Махнах на едно такси и скочих на задната седалка. Не можех повече да удържа насъбралата се мъка.

— Добре ли си приятелю? — попита шофьорът, гледайки ме в огледалото си.

— Ще ми мине. Току-що ми съобщиха лоша новина. Закарай ме при двореца Кенсингтън, ако обичаш.

Това беше единственото място, където си помислих, че мога да отида. Нямах вече достъп вътре, но можех да походя из парка Кенсингтън. Там успях да се успокоя, после се отправих към кафенето „Доум“, където се срещнах с репортера на „Дейли Мейл“ Ричард Кей — още един човек, който познаваше принцесата по-добре от всеки друг във фонда; човек, който би разбрал цялата тази несправедливост. Нито дума не се появи в „Дейли Мейл“. Но в петък дворецовият репортер на „Нюз ъф дъ Уърлд“ Клайв Гудман засегна въпроса за предстоящото ми съкращаване.

Извикан бях в кабинета на д-р Пъркис в понеделник след публикацията в „Нюз ъф дъ Уърлд“. Броят със статията от уикенда бе разтворен на бюрото му. Каза ми, че има потвърдена информация, че съм се срещал с журналисти, за „да обсъждам дейността на фонда“. Никак не ме интересуваше какво приказва. След последвалия разгорещен разговор той заяви:

— Добре. Ще ти се обадя по-късно днес да ти кажа решението си.

Това бяха последните му думи.

За да омаловажи фурора в печата от предстоящото ми уволнение д-р Пъркис написа меморандум до целия персонал: „Този епизод е буря в чаша вода, предизвикана от най-посредствената част от таблоидния печат“.

На 18 декември, петъка преди Коледа, д-р Пъркис ми се обади по телефона вкъщи, за да ми обясни:

— Нямам друг избор, освен да ти дам едномесечно предизвестие. Върнах се на работа на 21 декември, за да си разчистя бюрото и да кажа какво мисля на главния изпълнителен директор, който се опитваше да държи помирителен тон. Влязох в кабинета му и заявих:

— Дойдох да кажа довиждане.

Д-р Пъркис отговори:

— Искам да ти благодаря за всичко и за цялата ти усилена работа през последните десет месеца.

— Това, което правех, го правех за принцесата. В нейна памет, за никого друго — подчертах аз.

— Знам колко разстроен трябва да се чувстваш.

— Не, не знаете. Съмнявам се дали изобщо имате някаква идея. Вие и членовете на Управителния съвет изцяло провалихте ролята ми още от самото ми пристигане тук, без нито веднъж да си дадете сметка какъв потенциал мога да предложа.

Г-н Пъркис започна да се защитава.

— Това не е вярно, Пол. Членовете на Управителния съвет са страшно запалени за този фонд.

— Андрю, този фонд с нищо не прилича на човека, когото познавах. Той не изпълнява нейните желания, нито нейните молби!

— Според нас ги изпълнява и ще направим всичко, което можем, за да продължи да ги изпълнява, Пол.

— Андрю, напускам против волята си, но ви желая всичко най-хубаво в бъдеще.

Поставих една неотворена коледна картичка на бюрото.

— И ако тази картичка е от теб, трябва да ти я върна.

Джаки Алънс ме прегърна във на стълбите. Журналистите ме чакаха, за да отразят оттеглянето ми от фонда. Беше израз на солидарност от тяхна страна. След време тя, Джейн Харис и Джо Грийнстед също щяха да напуснат — още три страстни гласа, загубени от фонда.

— Как се чувстваш, Пол? — извика един репортер.

— Много съм тъжен.

— Ще продължиш ли благотворителната дейност на принцесата?

— Ще направя всичко възможно.

След това се мушнах в една чакаща ме кола и заминах.

Лейди Сара Маккоркъдейл вече бе спокойна, защото във фонда нямаше иконом, който да се бърка във всичко. Това обаче нямаше да е последната ми конфронтация със сестрата на принцесата.

Щяхме още веднъж да се срещнем лице в лице. Четири години по-късно. В съдебна зала номер едно на Олд Бейли, Лондонският централен наказателен съд.

На 1 януари 1999 година Клайв Гудман от „Нюз ъф дъ Уърлд“ ми се обади по телефона вкъщи.

— Съобщиха ми, че чифт обици на принцесата са изчезнали. Би ли желал да коментираш това?

— Мога ли да те попитам откъде имаш тази информация?

— Знаеш, че не мога да ти кажа това, Пол, но няма нужда да те уверявам, че източникът е много добър — заяви Клайв.

Тревогата ми беше очевидна. Дейвид Томас, кралският бижутер, лейди Сара Маккоркъдейл и аз грижливо бяхме изпратили всичките бижута на принцесата в Олторп. Аз описах всичките обици и те отпътуваха.

Обадих се на прессекретарката на фонда Ванеса Корингам, за да я уведомя за разговора ми с Клайв Гудман.

В писмо с дата 2 януари 1999 година до моите приятели в Кентъки Шърли и Клод Райт написах: „Имам чувството, че някой може би ще се опита да съсипе репутацията ми, особено след като вестниците пишат толкова добре за мен след отстраняването ми от фонда и това ме прави популярен. Някой може би ще иска да опетни името ми. Дали пък не ставам параноиден?“.

На четирийсет и две години се оказах понесен от течението, без опората на дворец и на принцеса. За пръв път, откакто отидох на работа в кралския двор през 1976 година, се почувствах изолиран и уязвим. Реших да направя нещо от познанията и уменията, които бях натрупал през всичките тези години в двора. Публикувах една книга за етикет и маниери, озаглавена „Да забавляваме със стил“ (Кралски маниери в САЩ) и видях, че все още има на какво да разчитам. Хонорарите от тази книга ми дадоха възможност да се преместим от

тогавашната ни къща Олд Барн във Фарндън за сто и десет хиляди лири в по-голяма джорджианска къща с пазарна цена сто осемдесет и пет хиляди лири. Книгата ме направи популярен и започнах да изнасям лекции за забавляване на гости в кралски стил, като понякога взимах по три хиляди лири, но през повечето време го правех безплатно на благотворителни мероприятия.

Това беше доход, идващ от хонорари и лекции, който в крайна сметка привлече вниманието на Скотланд Ярд. По отношение на банковите ми декларации сборът не се получаваше. Излизаше, че две и две са пет.

Някой беше издърпал месинговото чукче и заудря по входната врата. Навън все още беше тъмно. Марая вече бе станала и приготвяше долу закуската. Аз се надигнах от леглото и видях на часовника до мен, че е малко преди седем. Беше четвъртък, 18 януари 2001 година. Беше пристигнало подразделението на Скотланд Ярд „Екип за специално разследване“, известен като ЕСП-6.

— Скъпи! — извика Марая от стълбите. — Едни хора тук искат да говорят с теб.

Загърнах се с белия халат, излязох от спалнята ни на втория етаж и се спуснах по тесните стръмни, извити надясно стълби. Най-долу видях Марая, все още със синята си нощница. Струва ми се, че цялата трепереше.

— Полиция — прошепна тя само с устни.

Минах покрай кухнята, влязох в антрето през следващия коридор, по чиито стени в прасковен цвят са закачени групови снимки на персонала от пътуванията ми с кралицата и с принцесата на Уелс. Две стегнато облечени фигури със строги изражения на лицата ме поздравиха: една доста налята жена с руса коса, полицейски комисар Максин де Брунер и висок, доста самоуверен мъж с гъста черна коса полицейски офицер Роджър Милбърн. От кожения портфейл в ръката му със замах бе извадена съдебна заповед.

— Арестувам ви по подозрение в кражба на сувенирен кораб от злато. Можете да не казвате нищо, но ще навреди на защитата ви, ако когато ви питат, не кажете нещо, на което по-късно ще разчитате в

съда. Всичко, което кажете, може да се използва като доказателство — заяви Милбърн.

Бяха дошли да ме арестуват във връзка с разследване, започнато предната година за кражбата и продажбата на близо половинметров арабски златен кораб, инкрустиран със скъпоценни камъни, оценен на петстотин хиляди лири — сватбен подарък на принца и принцесата на Уелс от емира на Бахрейн. Предложен бил за продажба в един лондонски антикварен магазин на име Спинк. На полицията „било казано“, че аз съм се разпоредил за пласирането му и тази измислица бе довела полицейския екип за специално разследване на вратата ми. Тя задвижи един кошмар за мен и за семейството ми и съдебен процес, който ще бъде записан в британските книги по право и политическа история със своята несъстоятелност.

Седнал на облегалката на канапето, усещах вкуса на надениците, които Марая пържеше в кухнята. Момчетата все още спяха горе. Нашият териер Бел се промъкна вътре и започна да души обувките на непознатите хора.

Имам ли нещо в къщата, което да е взето от двореца Кенсингтън? Знаем ли къде е златният арабски кораб? Въпросите валяха.

След това Милбърн ми зададе два странни въпроса.

— Имате ли ръкопис на мемоарите си, които пишете?

Това беше моментът, в който разбрах, че полицаите стрелят на посоки. Такъв ръкопис не съществуваше. Започнах да пиша тази книга, „Кралска служба“, през април 2003 година и тя е резултат от моето арестуване, отговор на объркаността и съмнението, които Скотланд Ярд създаде за истинската ми близост с принцесата. Но през януари 2001 година няха никаква представа за какъв „ръкопис“ говореха.

Ето какво последва:

— Лейди Сара Маккоркъдейл казва, че у вас има кутия, която е принадлежала на Даяна, принцесата на Уелс. Тя иска да върнете съдържанието на тази кутия.

Въпросите не спираха:

— Вземал ли сте някога тази кутия от двореца Кенсингтън?

Какво? За последно тя беше у лейди Сара Маккоркъдейл. Нали така? Много добре разбирах за какво говорят — дълбоката махагонова кутия, която принцесата държеше в дневната си и в която пазеше най-деликатните си писма и документи. Кутията, която лейди Сара и аз

отворихме заедно в Кей Пи след смъртта на принцесата. Кутията, която, както знаех, беше при нея.

Моят ръкопис. Тайните на принцесата. Ето какво бяха дошли да търсят от Скотланд Ярд заедно с някаква „документация, свързана с продажбата на златния кораб“, каквато също нямаше да намерят в моя дом.

Марая отиде в кухнята, следвана от Де Брунер. Милбърн остана с мен.

— Ако ни дадете това, което искаме, ще си тръгнем оттук. Ако не, ще трябва да претърсим къщата — каза той.

В кухнята Де Брунер обясняваше същото на Марая:

— Предлагам ви, г-жа Бъръл, да поговорите със съпруга си и да му кажете да ни даде това, което търсим.

На съдебния процес в Олд Бейли през 2002 година двамата детективи категорично отричаха да са казвали подобно нещо.

— Това е изцяло неточно — каза Милбърн.

— Това е абсолютно невярно — повтори Де Брунер.

Трима други детективи, които чакаха в кола навън, влязоха в къщата да извършат солидно претърсване, след като продължих да настоявам, че не притежавам нищо, отнасящо се до златния арабски кораб, никакво съдържание на кутия и никакъв ръкопис на книга. Всеки шкаф, чекмедже, гардероб, витрина и лавица бяха претърсени. На един полицай бе казано да стои неотлъчно до мен, където и да отида: той беше пред банята, докато се бръснях, пазеше пред спалнята, докато се обличах. Друг полицай прерови абсолютно всичките ни неща във всички стаи — на първия етаж, на втория етаж, третия етаж, тавана. Десетки големи найлонови чували бяха напълнени с вещи от Кей Пи, които бяха изхвърлени там като ненужни — сантиментални неща, дадени ми от принцесата, подаръци, които ни беше купувала, рокли, обувки, шапки и чанти, които беше давала на Марая, снимки за спомен, неща, които ми беше поверила, други неща, които беше изхвърлила, но аз не бих могъл да си представя, че ще унищожа. Скъпи спомени и вещи бяха натъпкани в чувалите като веществени доказателства, обявени за неща, които Пол Бъръл е откраднал от Даяна, принцеса на Уелс, веднага след като тя е починала.

Не за пръв път губех контрол върху един свят, който трябваше да защитавам. Мемориалният фонд ми отказа правото на глас и не искаше

да придаде никакво значение на моята близост с принцесата. Но сега Скотланд Ярд поставяше под въпрос онова, което беше свято за мен — моята служба при принцесата. Фондът може би си е мислел, че съм емоционално увреден, но моята преданост никога не е била поставяна под въпрос. Скотланд Ярд преобръщаше къщата ми, поставяйки под въпрос лоялността ми.

Марая трябваше да заведе майка си на спешен медицински преглед. Племенницата ми Луиз Косгроув, която по това време работеше като моя секретарка, дойде на работа в девет часа, както обикновено и като влезе попадна сред хаоса. Марая беше изпратила момчетата на училище, обяснявайки им, че полицията „извършва някакви проверки“. Не си спомням дали ги видях тази сутрин. Луиз отиде на телефона да говори с една юридическа кантора. Малко преди десет пристигна един адвокат на име Андрю Шоу. Той беше районен съдия, който в момента бил дежурен адвокат във фирмата си Уокър Смит & Уей в центъра на Честър. Неговата подкрепа и разумен подход, а след това и приятелството му, ми помогнаха да оцелея този ден и през следващите осемнайсет месеца.

Седях на бюрото в офиса си. Един полицаи стоеше над мен, докато аз гледах в унес това, което ставаше наоколо — отляво на стената снимка на принцесата със синята ѝ бейзболна шапка 492; плоча на сингъла на Тина Търнър „Просто най-доброто“, надписана „Даяна“ — подарък от принцесата за четирийсетия рожден ден на Марая; от дясната страна на бюрото ми — неин портрет от лорд Сноудън в розова, украсена с мъниста дълга рокля. Чувах само стъпки горе и шумоленето от смъкването долу по стълбите на полицейските чували. Сякаш наблюдавах взлом в собствения си дом.

Детективите се бяха качили горе да търсят следи от златния кораб и откриваха неща, които според тях бяха кралско съкровище, каквото един слуга не можеше да има: фаянсови съдове, украшения, рамки за снимки, фотографии, картини, компактдискове, чанти, шапки, обувки, писма.

Чух глас, идващ отгоре:

— Ще ни трябват още чували... ОЩЕ ЧУВАЛИ!

— Ще ни трябва камион за мебели! — крещеше друг.

Господи, мислех си. Като деца, оставени сами в сладкарница.

Следобед бях арестуван *втори* път.

— Г-н Бъръл, сега ви арестувам по подозрение в кражба на имуществото, което намерихме по време на обиска.

Вместо касови бележки за продажбата на златен кораб, те намираха безброй много неща, имащи връзка с двореца. А защо това ги изненадаваше, ми беше трудно да разбера. От осемнайсетгодишна възраст бях живял само в дворци и замъци, където усилено работещият персонал получаваше стари дрехи, ненужни украшения, щедри подаръци, излезли от употреба неща. Скотланд Ярд обаче не знаеха за тази практика. Попаднали бяха на кражба на кралски вещи, каквато друг път не бяха виждали. Един слуга, хванат на местопрестъплението, мислеха си те. А бяха дошли само за документи, които да потвърдят продажбата на кораб сувенир.

Безразборното претърсване продължи от седем сутринта до десет вечерта. Домът ми бе обърнат с главата надолу.

Намериха бюрото, което принцесата беше дала на Александър. След това прочетоха гравираната плочка: „Подарък от град Абърдийн на Негово Кралско Височество, принца на Уелс и лейди Даяна Спенсър по случай сватбата им на 29 юли 1981 година“. Трябва да е откраднато, мислеха си те.

Намериха камшик на Индиана Джоунс, който принцесата ми беше дала, тъй като знаеше колко много обичам всякакви неща, свързани с киното. След това прочетоха какво беше написано към него: „Подарено на Негово Кралско Височество принца на Уелс на премиерата на «Индиана Джоунс и последният кръстоносен поход» на 27 юни 1989 година“. Трябва да е откраднато, решиха те отново.

Намериха библейския текст, който бях чел на принцесата по време на целонощното бдение в Кей Пи и смятаха, че е откраднат. Недоразуменията нямаха край. Полицаяте имаха много тежък ден, тъй като прибраха и натъпкаха в чувалите над четиристотин неща.

Седях, разплакан на бюрото си и треперех от страх. За мен беше съкрушително да гледам как се разпада моят свят. В един миг проумях накъде водеше всичко това, макар че може би никой друг не си даваше тогава сметка. И този момент видях последиците от това старателно претърсване.

— Какво правят? Те не знаят какво правят — изплаках пред Луиз.

Андрю Шоу дойде да говори с мен. Каза ми, че изглеждам отчаян. Беше толкова притеснен за душевното ми състояние, че извика полицейския лекар. Той пристигна веднага, отбеляза състоянието ми, но прецени, че „мога да бъда задържан“. Мислех си само, че детективите горе представа си нямаха какво отварят. В тази къща имаше тайни, които никой не трябваше да узнае. Личният свят на принцесата беше компрометиран с това нахлуване, което нямах власт да спра. Вързопи писма, които тя не искаше да стоят в Кей Пи, бяха внимателно изучавани; запечатани кутии, които бях взел от двореца, за да съхраня във Фарндън, бяха разкъсани и отворени. Филмови негативи бяха отнесени, за да бъдат проявени и прехвърляни от ръка на ръка. Полицията търсеше сред най-личните вещи на Шефката, което беше кощунство. В моите очи аз я бях предал, допускайки ги в дома ми. Никога не се бях чувствал толкова излишен. Толкова ням. Толкова физически немощен.

Полицаяте бяха слепи за последиците от своите действия, но аз никога не бях виждал по-ясно: принцесата, принц Чарлс, Уилям, Хари... кралицата. Светът, който защитавах, бе тласнат по един път, където излагането му на показ бе неизбежно. Полицията щеше да се погрижи моят арест и колите, натоварени с вещи, взети от дома ми, да получат максимално медийно отразяване.

Моята преданост към принцесата бе не само оспорена по време на „дискретното“ разследване. Тя щеше да се размахва високо, да бъде подложена на съмнение пред цял един народ, а след това — анализирана. Всичко, за което се бях застъпвал, предстоеше да бъде изкарано на унижителната публична арена.

„ИКОНОМЪТ НА ДИ АРЕСТУВАН“, крещеше заглавието в „Дейли Мирър“ на следващия ден със снимка как ме водят към полицията в Рънкорн. Унижението беше пълно.

— Разбирате ли обвиненията, които са отправени към вас, г-н Бъръл? — попита следователят в ареста на полицейския участък в Рънкорн.

В тази гола стая, която не бе по-различна от сутерена в Бъкингамския дворец, не разбирах абсолютно нищо, докато изпразвах джобовете на костюма си и слагах всичко на бюрото.

— Ще ми дадете ли и колана си, г-н Бъръл? А също така връзките от обувките и вратовръзката ви — добави полицаят.

Нямаше да ми оставят нищо, което може да се връзва.

— Нормална процедура, г-н Бъръл.

Полицайка с къса щръкнала руса коса ме хвана след това за ръката.

— Не се притеснявайте. Ще се погрижа за вас — каза тя. Полицайката ме поведе към килиите надолу по коридор, облицован с плочки. Лицето на Кейт Мърфи беше най-любезното и най-сърдечното лице, което видях през целия ден, след толкова много часове на безцеремонност от хората на Скотланд Ярд.

Андрю Шоу бе зад мен и три чифта стъпки отекваха в коридора. Около нас се чуваше как викат, стенат и тропат обитателите на другите килии. Движението по коридора бе раздвижило и тях. Спряхме пред масивна желязна врата. Не вярвах на очите си за това, което ставаше. Полицайката отвори вратата и аз влязох вътре. Беше бездушна гола стая, с голи, боядисани в кремаво каменни стени и мъничко квадратно прозорче. В ъгъла имаше тоалетна чиния от алпака.

— Опасявам се, че няма да можем да ви предложим изискани ястия. Храната се затопля в микровълнова фурна и ви препоръчвам повече къри — каза тя с усмивка, за да ми вдъхне кураж.

След като моят адвокат си тръгна, като преди това ме посъветва да бъда силен, хапнах къри от една пластмасова чиния с пластмасови прибори — първото ми ядене за деня.

Опитах се да заспя, но ми беше трудно да се наместя на „легло“, което беше всъщност едно широко каменно стъпало. Нямаше възглавница, нямаше одеяло. „Дюшекът“ приличаше на матраците, които използват гимнастиците.

На следващата сутрин Роджър Милбърн се появи отново. Както ме беше инструктирал Андрю Шоу, не отговорих нищо на пороя му от въпроси. Отново любопитството му се въртеше повече около съдържанието на кутията, важни документи и ръкопис. Сякаш над четиристотинте неща, взети от дома ми, бяха някакъв послепис, на който по-късно щеше да се обърне внимание. В продължение на пет

часа седях, чудейки се какво за бога е всичко това. Всеки път, когато той ми задаваше въпрос, отговарях:

— Нямам коментар.

Разбира се, че това беше грешка. Разбира се, че когато кралското семейство чуеше какво се бе случило, тази глупост щеше да свърши. Когато бях пуснат под гаранция в очакване на още разпити, искрено вярвах, че някой някъде в системата — Скотланд Ярд, Бъкингамския дворец, двореца Кенсингтън, двореца Сейнт Джеймс, кралицата, принц Чарлс, принц Уилям, някой ще разбере, че се е получило недоразумение. В домовете на стотици кралски слуги из цяла Великобритания имаше подаръци от кралски произход — сантиментални символи от времето, прекарано в служба на високопоставени кралски особи. Подаръците бяха неписаният бонус в службата още от времето на крал Джордж V. Всички в кралския двор го знаеха. Всички в кралското семейство го знаеха.

Но тишината беше оглушителна.

[1] Модерен небостъргач с едни от най-високите наеми за офиси в Лондон. — Б.пр. ↑

[2] Голяма фирма, производител на плюшени играчки. — Б.пр. ↑

[3] Известна адвокатска кантора. — Б.пр. ↑

16. ПЛАЩ И КИНЖАЛ

— Пол, най-големият син иска да се срещне с теб — беше глас от другия край на мобилния телефон. Това беше тайното кодово име сред персонала за принц Чарлс; „любимият син“ беше принц Андрю, а „най-малкият син“ — принц Едуард.

През седмиците и месеците след моя арест необходимостта от дискретност бе от първостепенно значение. Двайсет телефонни линии на най-близките ми роднини и приятели се подслушваха, както покъсно се разбра от разкритите документи. Разумно беше по телефон под наблюдение да не се споменават никакви имена и информацията да бъде подчертано неясна.

След месеци на чакане и на недоумение защо кралското семейство е решило да ме остави да се мъча, дойде телефонното обаждане в дома ми във Фарндън на 2 август 2001 година. Приятният глас, обаждач се от Лондон, бе на доверен посредник, който беше във връзка с най-висшите съветници на принц Чарлс в двореца Сейнт Джеймс. Колелата се бяха задвижили след месеци. Посредникът, действащ от мое име и от името на двореца, се бе озовал между различни страни, които изпитваха еднакво дълбоко безпокойство от последиците от един потенциално разрушителен, шумен съдебен процес. Не исках да осведомявам Скотланд Ярд по частни въпроси, засягащи кралското семейство. Исках да ми се даде възможност да разговарям насаме и поверително с принц Чарлс. Да го накарам да разбере. Да му опиша безумието на онова, което ставаше. Исках да съм сигурен, че той, Уилям и Хари знаеха каква ужасна грешка е направена.

Телефонното обаждане ми вдъхна надежда. Най-последно нещо щеше да се случи и то щеше да се случи с двама и четири часова предизвестие.

Аз само слушах.

— Уговорена е среща. Трябва да отидеш до Глостършър. След като стигнеш там, ще получи допълнителни инструкции. Срещата

няма да е в провинциалната къща, а в друга къща. Най-големият син ще се срещне с теб там. Той с нетърпение очаква веднъж завинаги да приключи този въпрос.

В продължение на месеци тънех в самосъжаление, а сега ме обзе еуфория. След като веднъж принц Чарлс чуеше онова, което имах да кажа, той щеше разбере, че съм невинен. Само да разбере. През цялата пролет и лятото бях в капана на един от онези кошмари, когато пициш, за да те чуят, но от теб не излиза никакъв звук. Сега човекът, който беше някога мой работодател, бащата на момчетата, които израснаха пред очите ми, щеше да направи нещо, което никой от династията Уиндзор не се сети да направи от януари насам. Да ме изслуша.

Няколко месеца ми бяха нужни, за да стигна до това оптимистично заключение.

Династията Уиндзор бяха направили първия си предпазлив, непряк контакт две седмици след арестуването ми. Журналистите, които лагеруваха пред дома ми във Фарндън, се бяха разпръснали и аз си бях вече вкъщи, когато довереният посредник се обади за пръв път по телефона, след като бе започнал да обсъжда въпроса със съветниците на принц Чарлс. Това стана по време, когато аз все още полагах усилия да проумея значението на онова, което ми се бе случило. Той ми каза:

— Становището, което ми бе предадено, е, че той вярва, че има преследване срещу персонала на бившата му съпруга. Ти все още имаш специално място в чувствата на неговите синове. В семейството му има дълбоко безпокойство. Предложено беше да му напишеш писмо, в което да му обясниш защо такова голямо имущество изобщо е било в твоята къща. Това може да бъде първата стъпка към уреждане на въпроса.

Беше последната седмица на януари 2001 година. Датата е важна, защото в разследването след съдебния процес, извършено от сър Майкъл Пийт на поведението на двора на принца на Уелс по отношение на моя съдебен процес, ясното заключение беше, че аз съм правил опитите за контакт с двореца Сейнт Джеймс, че аз съм отправил всичките молби в цинично усилие да изградя основите на бъдещата си защита. Всъщност при липсата на каквито и да било

други подробности беше предположено, че тези постъпки не са били започнали преди април 2002 година.

Истината обаче е, че на мен ми позвъниха. Не обратното. Моят посредник след едно от многото обсъждания на случая ми предаде желанието аз да напиша писмо. Тази молба дойде от заместник частния секретар на принца Марк Боланд — ловък сътрудник, чиято лоялност към работодателя му беше толкова силна, колкото моята към принцесата. Той и частният секретар на принца сър Стивън Лампорт искаха да се ускори полицейското разследване и напълно ясно съзнаваха потенциалния кошмар от един шумен съдебен процес. Но твърдението, че аз съм направил постъпките за контакт не е вярно. Истината е, че идеята аз да пиша на принц Чарлс беше негова, както беше и негова идея, по подобен начин, да пиша на принц Уилям.

Г-н Боланд щеше да информира Фиона Шакълтън, адвокатката на принца, че е установил непряка връзка с мен, но той не можеше да издаде самоличността на посредника, който действаше от името и на двете страни. Ясно беше, че в онзи начален етап принц Чарлс непременно искаше да се избегне съдебно преследване. Хранех слаби надежди, че той може би знае, че съм невинен. Но имах и дилема.

Бях пуснат под гаранция от полицията и ако напишех писмо, не можех да бъда откровен. Моето пълно и честно обяснение щеше да бъде защитата ми в съда, затова всякаква кореспонденция трябваше да се води внимателно. Седях в кабинета на адвоката Андрю Шоу в Честър и заедно написахме писмо, в което изложихме как намеренията ми са били почтени и моята лоялност не трябва да се поставя под въпрос. Исках да кажа толкова много, но вместо това излезе едно писмо, написано на правен език. На 5 февруари то беше в ръцете на посредника. След време той лично го предал на г-н Боланд. Моето писмо бе пристигнало в двореца Сейнт Джеймс.

Тогава си мислех, че това ще бъде най-важното писмо в живота ми, което ще ме спаси от абсурдния кошмар. Принц Чарлс несъмнено щеше да разбере, когато го прочетеше.

Ваше Кралско Височество,

Изключително съм благодарен за възможността да ви предам мислите си относно ситуацията напоследък... Пуснат съм под гаранция и ще трябва да се върна на 27 февруари да отговоря на още въпроси.

Както знаете, Марая, моите синове и аз се радвахме на огромна щедрост от кралското семейство през годините на нашата служба. По-специално получавахме подаръци от принцесата, а на мен бяха поверявани тайни неща, както устни, така и писмени. Полицайте взеха от дома ми много подаръци и предмети от сантиментално значение за мен, които са ми от членове на кралското семейство. Най-деликатното е, че взеха от мен неща, които ми бяха поверени. Има и редица „семејни“ предмети, които първо съхранявах в склад, а после — на моя таван за сигурно... На този етап срещу мен не е отправено никакво обвинение.

Ужасно е да бъда обвинен лично и публично в нечестност. Не мога да понеса мисълта, че Вие, принц Уилям и принц Хари мислите, че съм предал Вас или принцесата по какъвто и да било начин. Единственото, което винаги съм искал да върша, е „да се грижа“ за онова, което съм смятал, че е „моят свят“.

Може би една среща между нас ще помогне да бъде разсеяно всякакво недоразумение и да се сложи край на този тъжен епизод, който излиза вече изпод контрол.

Оставам смирен и покорен слуга на Ваше Кралско Височество.

Пол

Това беше молба, която не бе чута, както и всички други мои молби през следващите месеци да се погледне разумно на създалото се около мен положение.

Моят посредник ми се обади по телефона с новини, от които сърцето ме заболя.

— Не му разкрива нищо. Не обяснява достатъчно. Опасявам се, че писмото няма да бъде предадено.

Марк Боланд искал разяснения. Вместо това получил пледоария за невинност. Писмото ми беше върнато разпечатано. То е стигнало до двореца Сейнт Джеймс, но, както ми казаха, принц Чарлс не го е видял.

Това беше една пропусната възможност — защото когато в крайна сметка процесът срещу мен рухна, прокурорът каза, че на никого не съм съобщил намерението си да взема на съхранение неща от Кей Пи.

Това съвсем не беше вярно. Казал бях на монарха на срещата си с нея през 1997 година. Казал бях на престолонаследника в онова писмо от 5 февруари 2001 година. А през април щях да изпратя писмо на принц Уилям, вторият по ред наследник на трона, и то вече със сигурност е било видно от кралски очи. По-ясно от това не можеше да се обясни и по-могъщо трио в държавата не можеше да се намери. Но нямаше кой да ме чуе. Всъщност никой *не искаше* да ме чуе, а моят живот, физическо и психическо здраве рухваха.

На 3 април сър Стивън Лампорт, Фиона Шакълтън и сър Робин Джанврин, частният секретар на кралицата, се срещнали в двореца Сейнт Джеймс със Спенсърови, Скотланд Ярд и прокуратурата. Официалният представител на прокуратурата ясно дал да се разбере, че ако бъда осъден, ще бъда изпратен в затвора за пет или повече години.

— Утежняващо обстоятелство ще бъде злоупотребата с доверието — било казано на събралите се.

Едно друго интересно пояснение било направено този ден. Тъй като нещата, намерени в моя дом, не са собственост на принц Чарлс, окончателното решение за продължаването на съдебното преследване срещу мен зависело от изпълнителите на завещанието на принцесата. Спенсърови бяха на кормилото на експреса на Скотланд Ярд. И нямаше никакви изгледи те да ударят спирачките.

Очевидно беше без значение, че лейди Сара Маккоркъдейл и г-жа Франсис Шанд Кид нямаха никаква представа за начина на живот и за щедростта на принцесата. Те не искаха да чуят и да видят нищо и единственото, което имаше значение, беше тяхното мнение — у Пол Бъръл не трябва да има нищо повече от чифт ръкавели и рамка за

снимка. Той трябва да бъде осъден. След като полицията имаше на своя страна изпълнителите на завещанието, смяташе се, че присъдата ми е сигурна. *Истинското* семейство на принцесата тези, които ѝ бяха по-близки от майка и сестра, можеха да им обяснят, защото, за разлика от Спенсъррови, тези приятели познаваха цялата картина:

Лусия Флеша де Лима, която ѝ беше като майка: „Принцесата ми каза, че е поверила лична кореспонденция на Пол“.

Деби Франкс, астроложка на принцесата от 1989 година: „Даяна смяташе Пол за член на семейството си“.

Роза Монктън: „Принцесата често даваше подаръци... Тя не можеше да действа без Пол“.

Лейди Анабел Голдсмит: „Даяна казваше, че Пол е нейната скала... Тя разговаряше с него като с приятелка“.

Сузи Касъм: „Пол беше третият човек, на когото тя най-много се доверяваше след Уилям и Хари“.

Лейна Маркс: „Даяна ми каза, че е давала на Марая рокли и аксесоари“. Дори обущаря Ерик Кук да бяха попитали, щяха да чуят: „Пол и Даяна бяха повече като брат и сестра, отколкото като работник и работодател“.

Но Скотланд Ярд стояха в периферията и слушаха Спенсъррови, които, когато почина принцесата, дори не знаеха кои са ѝ най-близките приятели. Детективите отхвърлиха необходимостта да стигнат до същината на нещата с помощта на вътрешния кръг на принцесата, когато първото златно правило във всяка област на живота е „да се познава добре предметът“. Служители от ЕСР-6 не знаеха нищо за Даяна, принцесата на Уелс, в съдебен процес, който се въртеше около нейния свят.

През първите две седмици на април Марк Боланд излезе с друго предложение пред посредника — аз да напиша писмо на принц Уилям. Младият принц го нямаше. Завършил беше училище и бе тръгнал да пътува в свободната си година, но писмо, което да бъде получено в двореца Сейнт Джеймс, може да бъде изпратено конфиденциално по факс на неговото внимание. На 19 април написах следното писмо до принц Уилям:

Толкова много ми се искаше през последните няколко месеца да говоря с Вас. Има толкова неща, които искам да обясня. Предметите, които бяха взети от мен, много от които ми бяха предадени на съхранение, трябва да бъдат върнати на Вас. Надявам се Вие разбирате, че аз никога не бих предал доверието и вярата, които вашата майка имаше в мен, и продължавам да бъда човекът, когото винаги сте познавал.

Пол

В това писмо отново изяснявах позицията си на човек, у когото са били оставени на съхранение различни неща. Затова ми се струва непонятно, че през октомври 2002 година бе даден ход на делото срещу мен въз основа на предположението, направено от прокурорския съветник Уилям Бойс, че „г-н Бъръл не е казал никога на никого, че държи вещи на съхранение“. Въпреки това от самата институция, която г-н Бойс представляваше, бяха видели писмото ми до принц Уилям осемнайсет месеца преди процеса. Един от собствените им юристи, както ясно пролича от разследването на сър Майкъл Пийт, „казал, че писмото отразявало Бъръл... опитващ се да положи основите на своята защита... и това писмо може би трябва да бъде представено като доказателство“.

Обвинителите ми очевидно бяха чели писмото, но когато дойде времето за моя съд, те щяха да твърдят, че не са го виждали.

Главното нещо за мен беше, че знаех, че принц Уилям го е чел.

— Писмото беше предадено. Този път успяхме — каза по телефона моят посредник. Това писмо щеше също така да бъде прочетено и от принц Чарлс. Неговата адвокатка Фиона Шакълтън каза на срещата на 30 април: „Марк Боланд получи това писмо... ние знаехме, че то ще пристигне, някой беше казал на принц Чарлс, че ще има такова писмо“.

На тази среща, на която присъствали както представители на прокуратурата и на Скотланд Ярд, така и лейди Сара Маккоркъдейл, основният повдигнат въпрос бил в светлината на писмото, което бях изпратил — дали принц Уилям ще даде подкрепата си за завеждането на дело. Когато лейди Сара подчертала, че тя ще има думата по

окончателното решение, Фиона Шакълтън „каза, че не иска принц Уилям да бъде изваден от тандема на изпълнителите на завещанието, добавяйки, че мнението трябва да е изразено от всички, за да е валидно“.

Принц Чарлс имаше тогава възможност да се застъпи за мен и да потвърди моята роля на пазител на принадлежностите на принцесата. Но той предпочете да не го прави.

Принцът заяви в своя защита, че ясно е показал, че „би предпочел процесът да не продължи“. Вероятно е сметнал, че е достатъчно докато гледа как бият бившия му иконом на улицата, да помоли побойниците да се отдръпнат.

Както собственото разследване на двореца Сейнт Джеймс след процеса щеше да покаже, ако е ставало въпрос за един от служителите от неговия персонал, щяло е да бъде различно. Милбърн си спомняше следното: „Сър Стивън Лампорт даде да се разбере, че дворът на принца на Уелс няма нищо против да подкрепи съдебно преследване, в което не е замесен негов служител. От това следваше, че очевидно нямаше да има ентузиазизирана подкрепа, ако служител на онзи двор бъде изправен на съд“.

Изглежда бях останал вече без приятели в кралските среди. Бях станал парий в професионално отношение. Неочаквано телефонът замлъкна. Той никога не беше спирал да звъни след публикуването на „Да забавляваш със стил“. Никой не искаше да слуша лекции от иконом, който бе обвинен в толкова голямо предателство. Никой не искаше да ме наема на работа, дори благотворителните организации, които по-рано ме канеха да произнасям безплатни речи след обедите, които давах. Само една компания ми остана вярна — Кунард. Каква ирония на съдбата, че компанията, чието предложение за работа моята майка беше хвърлила в огъня през 1976 година, беше единствената, която остана до мен и продължаваше да ме наема за лекции по време на трансатлантическите пътувания на „Кралица Елизабет II“.

Но тя не успя да омекоти силата на истинските удари, когато започнаха да ваят върху мен. Други, които ме бяха наемали, решиха след ареста ми да прекъснат връзките си с мен. „Дейли Мейл“ се отказа от мен като автор и спря колонката, която водех в притурката за

уикенда по управление на домакинството. Вестникът вече не искаше да давам съвети как да си перфектен домакин, гост или готвач. След това „Проктър енд Гембъл“, гигантът производител на стоки за дома, реши, че рекламата им ще катастрофира с мен. Бях подписал с тях примамлив договор да рекламирам по телевизията кухненските им рула за еднократна употреба „Баунти“. Пробните снимки бяха направени в една частна къща в Лондон и предстоеше да бъде заснет клипът. Но техните изпълнителни директори бързаха да изтрият петното, което Бъръл щеше да им лепне върху имиджа. Арестуването ми ме беше компрометирало пред тях и те ми изпратиха само една малка част от двайсетте хиляди лири, които щяха да ми платят по договор. Тези пари, заедно със спестяванията ни, щяха да ни стигнат до края на годината.

Господ знае колко пари трябва да съм похарчил за мерло и кианти по време, когато вече се налагаше да изоставим лукса. Марая самопожертвователно се отказа от любимите си неща и реши да не си купува повече гримове. След това една нейна приятелка я нае да ѝ чисти къщата с почасово заплащане. Марая реши да използва уменията, които беше придобила в кралския двор. А аз с всеки изминат ден все повече унивах: оставах в леглото чак до единайсет, а и по-късно; след това сядах на бюрото, без да правя каквото и да било, а само мислех; после се прехвърлях в дневната, където обръщах по три бутилки вино на вечер, само за да заспя.

Събуждах се в четири, сядах на края на леглото и надзъртах между пердетата да видя дали на улицата не е спряла някоя кола. Не помня колко пъти ставах сутрин, потънал в пот и треперещ. Почти две години не можех да се отърва от мисълта, че пак ще дойдат от Скотланд Ярд. И до ден-днешен, ако на вратата чукне пощальон с пакет в ръка, веднага се връщам към спомените си от 18 януари 2001 година.

Единственото, което правех, беше да се самосъжалявам. Благодарен съм на господата за силата на моята съпруга. Силата, подкрепата и саможертвите, които Марая винаги бе правила: въпреки желанието ѝ се преместихме от Хайгроув в Кей Пи; непрекъснато се случваше да съм с принцесата, вместо с нея; години наред тя отглеждаше момчетата ни, докато аз изпълнявах служебните си задължения; или когато живеех далеч от тях, защото работех в

Мемориалния фонд. Усетих забележителната ѝ подкрепа, едва когато паднах до най-ниската си точка. Годините, през които принцесата се облягаше на мен, аз подсъзнателно съм се опирал на Марая. Какво значение има, че принцесата ме наричаше скалата. Единствената скала през цялото това време беше моята Марая. Тя ме измъкна от отчаянието ми и често вечер успяваше да скрие от мен бутилките с вино.

— Виж! — казваше тя. — Стига си се съжелявал толкова много. Горе има две момчета, които имат нужда от теб и за тях трябва да си силен. Те не трябва да те виждат как се разсипваш. Ти имаш задължения тук.

— Не мога да се справя с всичко това — проплаквах аз.

После Марая ще вдигне някоя от многото снимки на принцесата и ще ми кресне:

— Ти си избра *този* път. Сега трябва да се оправяш. Вземи се в ръце, така, както аз се взех. Правеше с теб каквото си иска, докато беше жива, и сега продължава да прави с теб каквото си иска!

Толкова дълго Марая искаше да скъсаме с миналото, но на мен ми беше добре да остана в 1997 година с духа на Шефката. Снимките ѝ бяха навсякъде, във всички стаи и от това се чувствах по-добре. Дори когато бяха минали четири години от смъртта ѝ, аз продължавах да я поставям преди семейството си.

През октомври 2001 година Скотланд Ярд нанесе нов удар като арестува друг „заподозрян“ — брат ми Греъм. Както и първия път с мен, полицията дошла призори и полицаите от Специалния отряд за разследване претърсили цялата му къща. Той бил арестуван и отведен за разпит, защото у него открили една подписана снимка на принцесата, две чинии с кралския монограм, морска рисунка с кораба „Сириус“ и една репродукция от мач поло в рамка. Рисунките ми бяха подарени от принц Чарлс. Дадох ги на Греъм още докато живеел в Хайгроув. Имаме дори една снимка, на която се вижда, че корабът „Сириус“ е бил на стената в къщата му още през 1994 година. Греъм обаче бил откаран по подозрение, че държи вещи, откраднати през 1997 година.

Греъм, подобно на мен, напразно се опитвал да обясни на полицаите как стоят нещата в кралския свят и за щедростта на Шефката. Разказвал им как са се забавлявали с принцесата в Хайгроув и как тя три пъти му се обадила вкъщи да го успокоява, когато имал трудности в брака.

Все едно им казвал, че току-що е дошъл от Марс.

— А каква работа има един бивш миньор да се върти около принцесата? — нахокал го един от детективите.

Срещу Греъм не бе повдигнато никакво обвинение. Но ужасът, който преживя в очакване нещо да се случи, защото беше заподозрян, продължи десет месеца, докато полицията най-после разбра, че нямат никакви доказателства срещу него. Аз обаче бях осъден от двора на изгнание.

В края на май бях излязъл да пазарувам в Честър, когато мобилният ми телефон иззвъня.

— Не можеш да си представиш какво пристигна с пощата — едвам смогна от вълнение да ми каже Марая. — Покана от... замъка Уиндзор!

Прибрах се вкъщи и видях поканата върху кухненския шкаф — бял плик с печата на канцеларията на лорд шамбелана в двореца Сейнт Джеймс. Вътре имаше картичка покана със златни краища и със златни букви изписано ЕИР. Поканата гласеше: „На лорд шамбеланът е заповядано да покани Г-Н И Г-ЖА ПОЛ БЪРЪЛ на благодарствена служба в параклиса Сейнт Джордж, след която ще има прием в замъка Уиндзор по случай осемдесетия рожден ден на Негово Кралско Височество Единбургския херцог“.

Марая беше много развълнувана и аз се радвах за нея. Херцогът се бе сетил да покани бившата си прислужница на събитието на 10 юни. Поканата се отнасяше главно до Марая, но заедно с нея бях поканен и аз. Не беше само неговото уважение, което разведри нашия ден, седмица, месец, година, а това, че бяхме поканени в момент, когато виждахме, че всички други бяха срещу нас. Никой никога няма да разбере колко много повдигна това духа ни в момент, когато аз все още бях на свобода под гаранция в очакване да ми бъде предявено обвинение. Писмата до принц Чарлс и принц Уилям останаха без

отговор и от това ме заболя. Разчитах единствено на все по-отслабващата си вяра, че ако има справедливост, разумът ще надделее и ще се сложи край на тази лудост. В края на краищата според моето разбиране единственото, което бях правил, бе да се грижа за един човек, докато беше жив и после да се погрижа за него и след смъртта му. Такова престъпление ли беше това? Не очаквах, че хората ще разберат, но и не мислех, че верността е престъпление. И затова, когато този плик пристигна, той не ни донесе само една доста луксозна покана — той ни донесе надежда и протегната приятелска ръка от кралицата и Единбургския херцог. Може би тя щеше да отбележи повратната точка.

След това на 6 юни извън телефонът — четирийсет и третият ми рожден ден. Доста важен и внушителен военен глас поиска „да разговаря с Пол или Марая Бъръл“. Беше бригаден генерал Хънт-Дейвис, частен секретар на Единбургския херцог и наш бивш съсед в Олд Баракс. Той веднага мина на въпроса:

— След много дълго обсъждане и след като се посъветвах, стигнах до заключението, че не би било в твой интерес, Пол, да присъстваш на празненството по случай осемдесетия рожден ден на Негово Кралско Височество, Единбургския херцог в неделя.

Тишината, с която му отговорих, защото просто не вярвах на онова, което чувах, го насърчи да продължи:

— Направихме значителни проучвания относно твоето присъствие и тъй като медиите ще бъдат там, няма да е честно да се отклони вниманието от това, което всъщност ще бъде ден на Негово Кралско Височество. Сигурен съм, че разбираш, че това решение не бе взето леко и е съобразено с интересите на всички.

Толкова бях шокиран, че промълвих само няколко думи. Или може би надутият глас ме изплаши. След едно неловко довиждане оставих слушалката и останах в дневната на втория етаж с поглед зареян някъде навън, опитвайки се да възпроизведа в съзнанието си разговора.

Не, мислех си. Кралицата и Единбургският херцог са ме поканили. Въпреки съвета на този сътрудник, ще отида. Нямам от какво да се срамувам. Вдигнах телефона и набрах номера на Бъкингамския дворец. Казах на бригадния генерал Хънт-Дейвис:

— Помислих върху вашия съвет и възнамерявам да присъствам на празненството по случай рождения ден в неделя с Марая, но все пак благодаря ви за загрижеността...

— Пол — прекъсна ме той. — Ти не разбираш. Твоята покана е оттеглена. Ти вече не си поканен.

На мястото на шока сега ме обзе гняв.

— А какво ще стане, ако реша да присъствам и донеса поканата?

— Ще ти бъде отказан достъп — каза той — и ще бъде доста неловко за теб и за кралското семейство. Сигурен съм, че не би желал да ги поставиш в такова положение.

След това той предложи най-изумителната маслинова клонка, която според мен целеше да ме умилюва:

— Но ако Марая иска да присъства, тя, разбира се, е все още поканена.

Нямах търпение час по-скоро да тресна телефона. Когато разказах на Марая, не знам кой от двамата ни беше по-разярен.

— Добре! — каза тя. — Щом така са решили да се отнесат с теб, браво на тях!

Повече не говорихме по въпроса. Добавихме още една към многото си рани.

Веднага ни стана ясно, че последното решение нямаше нищо общо с Нейно Величество. „Сивите костюми“ в двора го бяха взели в интерес на кралското семейство. Това е предпазливост, която дава на много от тях доста измамното чувство за власт в усилията им да поддържат колелата на системата в движение. Накрая открих кой стоеше зад решението да бъде оттеглена поканата до мен — пазителят на кралската кесия сър Майкъл Пийт — човекът, който щеше да оглави разследването на кралското семейство на проваления процес срещу мен в Олд Бейли. Той забелязал името Бъръл в списъка с гостите и запитал генерала за поканата до мен.

Със сигурност знам също така, че решението е било взето без консултиране с кралицата. По частен път тя беше дала да се разбере тази седмица, че очаква отново да види Марая и мен. В очите на Нейно Величество човек е невинен, докато не се докаже, че е виновен. Тя не виждаше никакво усложнение в това семейство Бъръл да бъдат поканени на празненство, особено като се има предвид, че до този момент аз не бях обвинен в никакво престъпление. Това е още един

разочароващ пример за системата, пълна с хора, които мислят, че знаят по-добре от кралицата; същите костюми, които задушиха спонтанността на принцесата.

Когато принц Чарлс научил какво се е случило с мен, казал, както чух, че е потресен. Аргументът му бил, че моето име е било в списъка с гостите най-малко четири седмици без възражения и какво изведнъж се е променило? Той бил толкова смаян, колкото и майка му, но дворът бе взел мерки присъствието ми да бъде предотвратено.

На 24 юли посредникът ме срещна със заместник частния секретар на принц Чарлс Марк Боланд. И този път инициативата бе на г-н Боланд. Той установил връзка да попита дали срещата може да се състои в Лондон. След това посредникът и аз отидохме с метрото до Ковънт Гардън по линията на Пикадили. Завихме наляво, минахме през тълпите и стигнахме до предната част на клуба Гарик. Г-н Боланд чакаше близо до две телефонни кабинки на улицата. Тримата тръгнахме към Сейнт Мартин Лейн по посока на Трафалгарския площад.

Когато наближихме входа на Театъра на Йоркския херцог, мобилният телефон на г-н Боланд иззвъня пронизително в джоба му. Той отговори. Ясно беше с кого говореше.

— Да, Ваше Кралско Височество... Да, с мен е точно сега... Да, разбира се ще...

Беше принц Чарлс. Виждаше се, че той знаеше за срещата в момента.

Заместник частният секретар, който продължи да върви и да говори, слушаше внимателно.

— Да, сър... и пожелавам късмет с министър-председателя, сър.

По това време вече бяхме извървели цялата улица, минали бяхме покрай лондонския Колизеум и бяхме стигнали до един ъгъл, където входът на кръчмата „Корни енд Бароу“ сякаш тъкмо нас чакаше. Определено беше преди три часа.

— Спомням си времето, когато водех такива неофициални разговори с принца на Уелс — казах на г-н Боланд и той се засмя многозначително.

Поръчахме си нещо за пиене и седнахме на високи столове около една поставена на по-високо място маса до прозореца. Без съмнение

приличахме на трима бизнесмени, които са решили да се поотпуснат и пийнат по нещо в разгара на един забързан ден. Това определено беше официален, почти служебен разговор.

Г-н Боланд каза, че както Уилям, така и Хари са разтревожени от това, което се е случило и че принц Чарлс „много иска положението да се оправи“. Той добави:

— Принцът на Уелс е много обезпокоен за теб. Той смята, че твърде дълго продължава тази история около теб. Но ние трябва да разберем защо са били у теб нещата, които полицията откри у дома ти?

Казах му това, което бях казал и на моя адвокат: че част от тези неща са били при мен на съхранение, други са ми били подарени от принцесата или принца. Добавих:

— Това е голяма грешка. Не трябваше изобщо да се случва. Това унищожаваше мен и моето семейство и не разбирам защо бях арестуван. Ако това продължи, ще настъпи голям смрад. Трябва да се срещна с принца на Уелс и да му обясня всичко.

Останахме в това заведение трийсет или четирийсет минути. Г-н Боланд говори горе-долу колкото мен. По тази причина ми се струва странно изявлението му по-късно за тази среща: „Пол Бъръл ми представи една сълзлива история и ми каза, че животът му е разбит“. Ако това е била сълзлива история, както той твърди, то тази сълзлива история поне имаше ефект. Г-н Боланд беше любезен, а не презрителен. Той ми стисна ръката и се разделихме. Преди това той ясно даде да се разбере, че ще препоръча на принца на Уелс лично да се срещне с мен през следващата седмица.

Верен на думата си, г-н Боланд организира среща в Тетбъри, близо до Хайгроув. Моят посредник ми се обади по мобилния ми телефон на 2 август със следните думи:

— Най-големият син би желал да се срещне с теб.

Срещата бе насрочена за следващия ден.

Както дворцовото разследване след процеса изясни, принц Чарлс вярвал, че „ако г-н Бъръл се извини и потвърди... по-раншното си писмо до принц Уилям... и се съгласи да върне всички неща, като обещае да не разкрива лична информация за принцесата, може би няма да е необходимо полицията да отправя обвинение срещу него“.

Решено беше да не се казва на Фиона Шакълтън и на Скотланд Ярд за срещата.

Брат ми Греъм дойде с мен в колата за подкрепа. Тръгнахме в шест часа сутринта на 3 август с един термос чай и няколко сандвича. Беше душен топъл ден само за къси панталони и тениска, но аз трябваше да изглеждам в най-добрата си форма и бях в най-хубавия си сив костюм, който носех със сините ръкавели с D, подарени ми от принцесата. Нямах никаква представа за точното място на срещата. Знаех само, че ще се състои, след като принц Чарлс свърши играта си по поло.

Той лично беше поискал срещата да не е в Хайгроув, за да се избегне необходимостта да минавам през постоянната полицейска охрана. Имам чувството, че пътувахме векове и че бяхме отминали границата на графство Глостършър по М-5, когато мобилният телефон иззвъня. Беше около обед.

Гласът на посредника събщи:

— Отлага се. Пострадал е.

Със свито сърце спрях колата на следващата бензиностанция.

— Ти се шегуваш!

Докато играел поло, принц Чарлс паднал от коня си, изгубил съзнание и бил откаран в болница. След като бяхме пътували почти пет часа, трябваше да обърна колата и да се върнем в Чешър.

— Това е то. Сега спиране няма — казах на Греъм.

Колко е удобно, че едно падане от кон му попречи да се види с мен, помислих си аз.

След време моите подозрения се засилиха още повече. Сутринта на 3 август преди мача по поло Максин де Брунер и полицейският началник Джон Йейтс от Скотланд Ярд бяха посетили принца и Уилям в Хайгроув, за да ги запознаят накратко със случая. Това е било брифинг с крещящо изопачаване на фактите, който е заблудил принц Чарлс и сина му и ги е накарало да се усъмнят в моята невинност.

На 8 август полицията предприе мерки, за да е сигурна, че няма да има повече никакви тайни срещи между мен и двореца Сейнт Джеймс. Милбърн накара г-н Боланд да подпише декларация, с което той стана свидетел на обвинението. Като такъв за него щеше да е много трудно да поддържа вече каквито и да било контакти с мен.

В разследването след съдебния процес сър Майкъл Пийт прави следното заключение: „Полицията любезно ме уведоми, че искането им за подписване на такава декларация си е... чист макиавелизъм. По

този начин те са искали да предотвратят по-нататъшни контакти между г-н Бъръл и г-н Боланд“.

Скотланд Ярд бяха подвели принцовете Чарлс и Уилям и по този начин бяха успели да прекъснат всякакви връзки за комуникация. С много усилия те щяха да откарат моя случай в съда, но наочниците, които си бяха сложили, щяха да ограничат вниманието им само върху това, което си бяха наумили.

На 16 август, четвъртък, отидох в полицейския участък в Уест Енд Сентрал в Лондон заедно с адвоката си Андрю Шоу, за да продължи разпитът ми. Носех със себе си едно готово изявление. На около трийсет и една страници, в двайсет и шест обширни параграфа описвах подробно близките си отношения с принцесата, обяснявах защо някои неща са били у мен, разяснявах с какво доверие съм се ползвал. Смисълът беше това да е последният им повик за проява на благоразумие. Иззад строгия юридически език един истеричен глас крещеше на полицията да спре, да прочете и да разбере каква опустошителна стихия щяха да отприщят.

— Това е изявление, което искаме да ви представим — обяви Андрю Шоу, поставяйки го на масата в стаята за разпити.

Милбърн излезе, за да го прочете. До един час вече бяха решили какво да правят.

— Г-н Бъръл ще ви обвиним по три точки в кражба.

Стомахът ми се преобърна.

Щяха да ме обвинят, че съм откраднал триста и петнайсет вещи от дома на покойната Даяна, принцеса на Уелс.

Щяха да ме обвинят, че съм откраднал шест предмета от принц Чарлс.

Щяха да ме обвинят, че съм откраднал двайсет и една вещи от принц Уилям.

Всичките обвинения се базираха върху схващането, че във времето между 1 януари 1997 година — осем месеца преди смъртта на принцесата — и 30 юни 1998 година аз съм бил откраднал цял камион с вещи от двореца Кенсингтън.

Когато Милбърн ми четеше обвинението, то изобщо не стигаше до съзнанието ми. Защо кралското семейство позволяваше това да се

случи? Какво всъщност ставаше? Какво по дяволите бях направил, за да заслужи това? — бяха само част от мислите, които бушуваха в главата ми. След това детективът седна срещу мен от другата страна на масата и думите му ме удариха като тежък чук:

— Аз съм убеден, че вие сте откраднал всичко това. За двайсет години служба в полицията това е може би една от най-големите злоупотреби с доверие, на които съм се натъквал.

Беше обаче ясно, че е прочел писменото ми изявление. В него разказвах за различните интимни връзки на принцесата, без да споменавам имена. Искях да илюстрирам колко много знаех за нея и колко ми беше близка.

— И така *вашите* отношения с принцесата са били чисто професионални? — запита Милбърн.

Изглежда дори любопитството на полицията не можеше да се задоволи.

Докато ме водеха надолу по коридора в една друга стая, обърнах се към Андрю, опитвайки се да не плача, и му казах:

— Не мога да повярвам. Не мога да повярвам.

Един доктор ми каза да си отворя устата. С пръчица като от захарно петле бе отрита вътрешната страна на бузата ми, за да ми вземат слюнка за ДНК проба. В друга стая пръстите и палците ми бяха натиснати върху намазана с мастило ролка, за да ми вземат пръстови отпечатъци. След това ми казаха да се изправя до стената, за да позирам пред фотоапарата — десен профил, ляв профил, анфас. Три светкавици, които запечатаха отчаянието ми върху лентата. Почувствах се едновременно като човек, който халюцинира и като престъпник; злополучната звезда на кралско пийпшоу, което караше полицаите да се въртят около мен и да ми се смеят.

Полицейска лампа светкавица ме заслепи със сноп светлина на следващия ден, когато първо действие на фарса на Скотланд Ярд бе изиграно на стълбите на съда на Боу стрийт. Вървах с наведена глава. Блъскащите се журналисти и полицаите около мен ме вкараха в сградата. Не бях забелязал юмука, който се стовари върху главата ми. Само усетих силната болка по лявото си ухо. Някой от зяпачите на улицата се бе отскубнал и ми бе нанесъл удара.

— Върви, Пол — провикна се брат ми Греъм, който се опитваше заедно с полицията да ме предпази от тълпата наоколо.

Дадох си сметка, че някои вече бяха решили, че съм *обрал* принцесата и публичната омраза щеше да почне да се излива върху мен. Но първо щеше да дойде унижението. Не можеш да не се чувстваш като престъпник, независимо колко си невинен, когато седиш на подсъдимата скамейка. Едвам дочаках да свърши официалната процедура на първото заседание на съда. Съдебната зала успя по най-красноречив начин да доведе до съзнанието ми мащабите и същността на положението, което дотогава ми се струваше като някакъв сюрреалистичен ужас.

Невинността, на която се бях уповавал толкова дълго досега, отстъпи място на завладяващото ме чувство на срам. Ето какво прави от човека подсъдимата скамейка. Тя те обгръща в срам, пречи ти да вдигнеш глава и да видиш кой е забил поглед в теб.

И за да бъде сигурно, че унижението ми ще бъде пълно, пресслужбата на полицията реши да разгласи всички подробности от разследването срещу мен. Обикновено се оповестява само резюме на отправените обвинения — трите точки по обвинение в кражба, така както бяха описани в обвинителния акт. Но не и в моя случай. На пресата бе представена пълна и подробна справка на триста четирийсет и двете вещи, взети от дома ми: всеки филмов негатив и точния им брой; заглавието на всеки компактдиск и изпълнителят; всяка дреха и модни аксесоари с подробно описание на цвета и модела. Изглеждаше по следния начин: „Вещ 193: Черна кожена чанта, бели метални дръжки; съдържа касова бележка за ботуши, черна запалка и синьо червило“, „Вещ 3: бяла мелничка за черен пипер“, до „Вещ 240: Библейски текст (този, който бях използвал по време на нощното бдение)“ и „Вещ 245: Бележник с подробности за жертви на противопехотните мини“.

На 30 август сър Майкъл Пийт, който бе назначен за частен секретар на принц Чарлс, се срещнал с представители на Скотланд Ярд и се заинтересувал доколко представеният от тях случай ще издържи в съда. В собственото му разследване след съдебния процес се заключава: „Основната тревога на сър Майкъл бяха възможните негативни последици от този съдебен процес... Той се безпокоеше също така, че случаят няма да издържи в съда и че съществува опасност от оправдаване. Той бе убеден, че събраните от полицията доказателства срещу Пол Бъръл са слаби“.

Въпреки тази тревога връщане назад нямаше. Спенсърови искаха да ме видят в затвора.

На следващия ден заминах за чужбина с единайсет души от семейството ми на предварително уредена почивка във Флорида. Навсякъде из летището на Манчестър всички четяха заглавията за мен по първите страници на вестниците: „СКАЛАТА НА ДАЯНА НА ПОДСЪДИМАТА СКАМЕЙКА“, бе заглавието на „Дейли Мирър“. „Икономът на Даяна, обвинен в кражба за пет милиона лири“, пишеше „Таймс“. „СЕНЗАЦИЯ НА ПРОЦЕСА ДАЯНА: Икономът на съд за кражба след среща на високо равнище в Хайгроув“, обявяваше „Дейли Мейл“. Когато пристигнахме в наетата от нас вила край Орландо, натрупалите се от последните четирийсет и осем часа емоции най-после избиха.

„Плачеше като бебе“, описва състоянието ми брат ми Греъм.

Избягах от светлината на прожекторите във Великобритания, но не можех да избягам от ада. Нервното ми напрежение беше неопишимо. Като че ли изобщо не можех да мисля разумно и през цялото време бях обзет от тревожни чувства. Не ме свърташе на едно място, камо ли да се отпусна на слънце. Губех разсъдъка си от неспокойните мисли. Самият факт, че срещу мен бе отправено обвинение, сложи отпечатъка си върху чувството ми за гордост, което означаваше всичко за мен.

Отчаяно исках семейството ми да си почине добре и затова си придавах безгрижен вид и дори ходих с тях в Дисниленд и в космическия център на НАСА^[1].

По средата на почивката припаднах от изтощение. Кожата на краката ми се обели съвсем и те започнаха да кървят. Постъпих в болница във Флорида. Лекарите казаха, че е от нерви.

В края на 2001 година финансите ни бяха в плачевно състояние. Както банковият мениджър, така и счетоводителят ме предупредиха, че ако през следващите три месеца нямам никакви постъпления, ще трябва да си помисля да преипотекираме къщата. Марая върна любимия си пръстен с аквамарин, който ѝ бе коледен подарък от мен,

на бижутера в Лондон, за да изкара малко пари. Положението ставаше отчайващо и ние изоставахме с вноските по ипотеката. Не знам какво щяхме да правим, ако не беше щедростта на приятелите ни: семейство Едуардс от Рексам, семейство Райт в Кентъки, Сузи Касъм в Лондон и семейство Гинсбърг в Ню Йорк. Когато Скотланд Ярд проследи значително постъпление в банковата ни сметка, водещо до семейство Гинсбърг, отидоха да ги разследват в апартамента им на Пето авеню, смятайки може би, че има някакъв скрит мотив.

— Не е ли малко прекомерно да се даде такава сума? — ги попитали.

— Ние сме богати хора, господин полицаи и помогнахме на един приятел в нужда. Какво трудно за разбиране има тук?

Британските полицаи били срязани и отпратени.

Изпразнихме и застрахователните полици на Александър и Ник, които им бяхме направили още като бебета. Накрая скърпихме малко пари и отворихме магазин за цветя в съседното село Холт. Използвах цветарските умения, които бях натрупал в приземния етаж на Бъкингамския дворец и „малкият ми магазин на ъгъла“ беше моето спасение — не само финансово, защото имаше с какво да се занимавам. Аз съм горд човек и това ми позволяваше да изглеждам силен пред многото си клиенти, чиято подкрепа бе невероятна. Но когато всяка вечер спусках на вратата табелката „затворено“, сядах в задната стая и не ми се искаше да си ходя въкъщи. Марая толкова често ми бе повтаряла, че трябва да съм силен заради момчетата. Исках да съм силен. Но не бях. Изплаках си очите в тази стая и това беше моето избавление — скрит от семейството ми, защото достатъчно мъка бяха вече понесли. Нямахме нужда другите да знаят, че плачех като бях сам. И все пак, Марая разбира се знаеше. Някои вечери не се прибирах въкъщи до девет часа. Лъжех, че трябвало да си оправям много важни счетоводни сметки или че съм получавал стока.

Една вечер телефонът иззвъня. Беше Марая.

— Скъпи, кога ще се прибереш?

Отново избухнах в сълзи. Щях да умра, че тя усещаше колко слаб се чувствах. Някои хора стават по-силни, когато изпаднат в беда, но аз с всеки изминат ден ставах все по-слаб. Тъй като по природа не съм човек, който си излива гнева, несправедливостта по отношение на

мен ми докара тежка депресия. Марая изпрати зет ми Питър Косгроув и той видя колко съм съсипан. Питър само ме прегърна и каза:

— Хайде да си вървим вкъщи.

Сега, когато пиша това, хвърлям поглед назад и се сърдя на себе си, че съм бил толкова патетичен. Вече по различен начин гледам на нещата, но само защото справедливостта надделя. По онова време всички ме отбягваха. Каква ирония на съдбата... Когато принцесата бе в емоционална нужда, аз се грижех за нея и поемах всичкото ѝ отчаяние и сълзи. Тя казваше, че в най-тежките ѝ моменти съм ѝ предлагал правилните отговори. Но сега за моята травма нямаше кой да ми помогне.

Когато вървиш по такова нанадолнище, трудно е да поставиш мислите си в ред. Бях лош баща. Лош съпруг. Не успях да защитя света на принцесата от Скотланд Ярд. Струваше ми се, че всичко, което някога е имало значение за мен, се унищожава. Когато бях стигнал до най-ниската си точка, вече сякаш нищо нямаше значение за мен, освен перспективата отново да бъда с принцесата. Исках всичко това да свърши. Исках да спра да плача. Исках да умра. Тогава ще я намеря отново. Беше много егоистично от моя страна, но това си мислех. Знаех точно къде да отида — една отбивка по А-41 в Чешър. Тихичко място в провинцията.

Казах на Марая, че трябва да разнеса едни цветя и излязох от магазина, без дори да си помисля за сбогуване. След като бях карал десет минути, спрях на отбивката. Други коли нямаше. Слънцето грееше. Небето беше синьо, с изключение на няколко бели облачета. В полето един кон беше навел глава и кротко пасеше. На седалката до мен имаше шише с вода и едно малко кафяво шишенце с шейсет парацетамола. Седнах, загледан в пасящия кон. Мислех си какъв хубав ден е, как Александър и Ник поне имат Марая и нейното семейство, които са ни съседи и щяха да са край тях. Те всички щяха да са заедно. Мислех си за всичко това. Марая ще бъде с момчетата, а аз — с принцесата. Мислех си, че смъртта ще сложи край на съдебния процес. За това как тя по най-бързия начин ще приключи с този ужас и ще ме избави от мъчението да седна на подсъдимата скамейка.

Глътнах бях малко вода и гледах неотвореното шишенце с парацетамол в ръката си. Чудех се дали шейсет таблетки ще са достатъчни. След това емоциите ми ме налегнаха отново и нарушиха

спокойствието. Страх или нещо подобно ме накара да се осъзная толкова бързо, колкото вятърът променя посоката си. Може би защото започнах по различен начин да мисля за спасението в смъртта. Щях да умра като човек, чиято вина го е довела до самоубийство. Марая и момчетата щяха да останат да носят петното. А принцесата все още беше с мен. Аз трябваше да защитавам нейното наследство.

Хвърлих таблетките на седалката, запалих двигателя, завих и си отидох вкъщи при Марая. Когато влязох, Марая ме попита къде по дяволите съм бил.

Бавно ѝ разказах как разумът е надделял над отчаянието ми.

Тя ме сграбчи с двете ръце.

— Трябва да мислиш за мен! — каза, разтърсвайки ме. — Трябва да мислиш за мен и за момчетата.

Сигурно ме е гледала в очите и е виждала празния ми поглед.

— Пол! — изкрещя Марая. — Трябва да продължаваш да живееш. Ние всички трябва да продължим да живеем. Как ще се справим без теб?

Ако може да се каже, че някога е имало повратна точка в ада, който бяха за мен 2001-а и 2002-а година, то това бе може би точно този момент. Наречете го внезапно просветление. Наречете го каквото си искате. Марая ме накара да търся помощ и с помощта адът започна да изглежда поносим.

Лекарят ми предписа антидепресанти. Марая ме убеди да се обърна към психолог. Всеки понеделник сутрин отивах в лекарския кабинет, сядах и разговарях с една прекрасна жена на име Джил. За пръв път от 1997 година насам сядах с някого да разговарям за загубата на принцесата.

Джил слушаше. А аз говорех и говорех. Толкова много бях погълнал в себе си. Чувствах се виновен, особено пред Марая, че не успявам да забравя принцесата. В продължение на толкова много месеци си мислех, че полудявам, защото най-малкото нещо ме разплакваше. Дори когато се освобождавах от обърканите си мисли пред Джил, страдах от разбираемото неудобство, че плача пред нея.

Но Джил беше огромен източник на успокоение за мен.

— Поведението ти е абсолютно нормално, Пол — казваше ми тя.

Беше почти като „нормално“ за известно време и ние влязохме в 2002-а година, чудежки се какво ще ни донесе тя.

Скотланд Ярд бяха предприели своя „макиавелиански“ ход, за да са сигурни, че няма да има никакъв контакт между мен и двореца Сейнт Джеймс, но полицията не бе в състояние да направи каквото и да било за пресичане на другите ми канали на комуникация с династията Уиндзор. Към пролетта аз поддържах вече връзка с високопоставен член на кралското семейство и дискретната подкрепа на този отдавнашен съюзник на принцесата се оказа огромен източник на сила за мен. „Ако можех, бих се качила на покрива и бих крещяла оттам, че си невинен“ — това писмо бе най-силната подкрепа за моя дух.

Аз пръв писах на тази кралска особа, като описвах „колко напълно изоставен и сам“ се чувствам и изливах възмущението си от това, че „полицията не е в състояние да разбере света, в който бе живяла принцесата“. Тъй като познаваше принцесата, познаваше и Кей Пи, тази кралска фигура знаеше много повече, отколкото Скотланд Ярд изобщо някога щеше да разбере. В писмата си не исках нищо. Писах: „Защо бях изоставен от принца на Уелс и принц Уилям?... Явно някой трябва да разбере, че 14 октомври (съдебният процес) ще отприщи лудост, върху която няма да има никакъв контрол, и която само ще бъде храна за медиите... Почти нямам какво да искам от вас, освен да се молите да има справедливост“.

Писмото, което получих в отговор, ми обещаваше много повече от молитва. Тази високопоставена кралска фигура ми написа изключително топло писмо, напомни ми за службата, която съм изпълнявал и отбеляза невинността ми, в която вярвали и други. В същото писмо щедро бе подадена приятелска ръка — предложение за тайно убежище, докато трае моят процес в Олд Бейли — адрес, който щеше да ми гарантира както сигурност, така и спокойствие. Предложението беше да отида в резиденция, използвана от високопоставени членове на кралското семейство. Щях да отседна в място, принадлежащо на короната, докато срещу мен се водеше дело от името на короната.

Получавах тайна подкрепа отвътре от династията Уиндзор и за мен това беше огромна утеха. Горедолу по това време някой ми припомни в един телефонен разговор, че кралицата вярва, че всеки

човек е невинен, докато не се докаже вината му. Всичко това беше за мен силна подкрепа. Особено в момент, когато адвокатите Андрю Шоу и лорд Карлайл, бивш депутат в Парламента от Либерално-демократическата партия, който щеше да бъде моят защитник пред съда, и неговият младши сътрудник Рей Хърман часове наред обсъждаха с мен всякакви детайли, подготвяйки и най-малките подробности по моята защита.

Спомням си, че първото ми обяснение пред лорд Карлайл беше, че „Животът ми ще му се стори по-невероятен от роман“. Много пъти защитникът ми и двамата адвокати зяпваха от изненада, когато часове наред им описвах близостта си с принцесата. Аз бях поверил живота си в ръцете на тези изключителни професионалисти и затова им разкривах аспекти от уникалната си роля в сянката на принцесата, за да изчистя петното от името си.

— Свободата ти е на карта и ако не знаем всичко, Пол, не можем да ти помогнем — заяви лорд Карлайл.

Докато им описвах как изглеждаше службата ми в Кей Пи, юридическият екип започна да проумява какво доверие е съществувало между принцесата и мен и как работата ми е надхвърляла простите служебни задължения и е навлиerala дълбоко в личния живот.

Лорд Карлайл каза:

— Твоята история е почти като шекспирова трагедия. Това е бомба с часовников механизъм. Мисля, че можем да бъдем предпазливо оптимистични за успешен резултат.

Кореспонденцията с високопоставената кралска особа продължи да ме импулсира. „Ваше Кралско Височество, не искам да ви създавам каквито и да било проблеми“, писах аз. Любезното и сърдечно предложение за квартира си остана. Докато сър Майкъл Пийт не открил какво ми е било предложено. Той бил информиран в края на лятото на 2002 година за отправената ми покана. Бил възмутен и не скрил какво мисли по въпроса — че подобно настаняване ще бъде напълно неуместно при обстоятелствата; че не може бивш слуга да пребивава в такъв имот без разрешение. Един съюзник в кралското семейство бе принуден да оттегли поканата си по същия начин, по който бе анулирана поканата на Единбургския херцог за празненството

по случай рождения му ден. Кралските ръце бяха отново вързани под влиянието на един сив костюм.

И в двата случая става дума за сър Майкъл Пийт. Разбрах, че е бил той от Едуард Лосън, който в края на моя съдебен процес бе натоварен със задачата да оглави разследване от името на кралското семейство на обстоятелствата около провала на съдебния процес в Олд Бейли. Това беше разследване, на което отказах да сътруднича. Ето какво беше записал сър Майкъл Пийт в своя доклад: „Не знам какво мнение по темата, ако изобщо има някакво мнение, поддържа г-н Бъръл, който отказа да бъде интервюиран в рамките на разследването“. И той се чуди защо.

Актрисата Аманда Бари, която беше изпълнявала главна роля в „Коронейшън стрийт“, излезе с любезно предложение да се настаня в нейното жилище в Лондон. Това беше изключително мил жест, но аз предпочетох да отседна при едни стари семейни приятели в Хамптън, близо до Ричмънд.

Най-добрите свидетели, които изобщо бих могъл да си представя за моя съдебен процес, бяха двете забележителни жени, на които бях служил и които ме познаваха най-добре. Едната беше починала преди пет години, а другата беше законово недосегаема, защото кралицата е законът. Като държавен глава тя е единственият човек в страната, който не може да бъде призоваван да дава показания.

Това, струва ми се, е един от рисковете на службата, когато си бил личен лакей на Нейно Величество и се случи така, че накрая бъдеш обвинен в кражба от дома на Даяна, принцеса на Уелс.

Не че бях безпомощен. Скотланд Ярд бяха подготвили своя *de facto* съдебен процес и като главни свидетели на обвинението се бяха подредили Спенсърви — лейди Сара Маккоркъдейл, г-жа Франсис Шанд Кид и лейди Джейн Фелоус. Детективите и полицията бяха доволни, че могат да разчитат на думата на изпълнителите на завещанието на принцесата.

В моя защита щях да разчитам на най-близките приятели от вътрешния кръг на принцесата, които до един бяха готови да застанат на свидетелската скамейка в моя подкрепа — Лусия Флеша де Лима, Роза Монктън, Сузи Касъм, лейди Анабел Голдсмит, Лейна Маркс,

Ричард Кей, лорд Атънбъро, д-р Мери Лъвдей, Симо Симънс, Деби Франкс, Жак Азагури, отец Антъни Парсънс, американският адвокат Ричард Грийн, сър Джими Савил и още много други, които няма да посоча поради нужда от дискретност. Те знаят кои са и колко безкрайно благодарен съм им за това, че се присъединиха към най-прекрасния списък от защитници. Продължавам да съм убеден, че ако журито бе чуло онова, което тези хора имаха да кажат, щеше да се убеди, че обвинението е несъстоятелно, още преди да се е оттеглило за размишление.

Дворецът Сейнт Джеймс се безпокоеше да не би принц Чарлс и принц Уилям да бъдат призовани от защитата като свидетели. Всъщност прокуратурата беше толкова обезпокоена, да не би да призова престолонаследника и неговия син като свидетели, че нейни официални лица били започнали да проучват възможността двамата да дадат показания в отделно помещение. В един документ на обвинението се казва: „Имаме пълно основание да смятаме, че адвокатите ще се опитат да разследват частния живот на Даяна, принцеса на Уелс, Негово Кралско Височество принца на Уелс и Негово Кралско Височество принц Уилям. Може би ще е необходимо да има ограничения за присъствието в съдебната зала и да се проучи дали ще е необходимо съдът да заседава в отделна стая“.

В един момент през февруари 2002 година, както бе установено в разследването след съдебния процес, полицейският началник Джон Йейтс от Скотланд Ярд уверил разтревожените юридически съветници на двореца Сейнт Джеймс, „че обвинението ще избегне призоваването им в съда... и че по-скоро обвинението ще бъде спряно, отколкото да се стигне дотам“.

Изглежда двамата принцове са били през цялото време уверявани, че няма да бъдат призовани като свидетели, тъй като по-голямата част от вещите в обвинителния лист са собственост на принцесата. Но Скотланд Ярд и прокуратурата очевидно пропуснаха един важен момент. Принц Чарлс знаеше обаче колко време принцесата бе прекарвала в моята къща в Хайгроув. Знаеше колко често се бях озовавал под кръстосания огън на техните семейни свадни. Знаеше, че тя ме водеше навсякъде със себе си, защото това го беше озадачавало навремето. Той обаче не знаеше, че принцесата ме беше използвала като свой независим свидетел на историята си —

раздялата, писмата от Единбургския херцог, разводът и всичко друго, което би трябвало да се проучи, за да се покаже истинската близост, която е съществувала помежду ни.

Що се отнася до Уилям, той по-добре от всеки друг знае колко близък бях с майка му. Той ме бе виждал да седя на нейния диван и бе наблюдавал разбирателството помежду ни, връзката ни, която надхвърляше отношенията работодател — работник.

По тези причини и поради мрачните обстоятелства, които ме бяха принудили да разкрия картите си, дворецът Сейнт Джеймс не можеше да храни никакво съмнение, че поемайки защитата ми в Олд Бейли на 14 октомври адвокатът лорд Карлайл няма да стане в някой момент в зала номер едно и да каже: „Призоваваме Негово Кралско Височество принца на Уелс“. От 1891 година насам член на кралското семейство не е бил призоваван да дава показания в съда. Но 111 години по-късно историята може би щеше да се повтори.

[1] Американската агенция за аеронавтика и космически изследвания. — Б.пр. ↑

17. REGINA V.^[1] БЪРЪЛ

Един от най-често задаваните въпроси за мен е: „Какви са били интересите на този Пол Бъръл?“. Някои хора смятат моето схващане за служба като болна мания за раболепие. Други като мен, предпочитат да гледат на нея като на дълг, роден от желанието да се посветиш на един предан приятел, на една от най-вдъхновяващите жени на нашето време. Но отивайки на съд в Олд Бейли знаех, че вниманието и любопитството щяха да бъдат насочени към лабиринта на отношенията ми с принцесата.

Парадоксът на живота ми — и аз знам това много добре — е, че бях самоотвержен в ролята си на иконом и егоистичен в другите си роли — на съпруг и баща. Единственото, което мога да кажа в своя защита, е, че човек среща в живота си малко хора, които са способни да оставят неизличима следа в душата му. Принцесата беше наистина много забележителна личност. Тя ми даде привилегията първо да вляза в нейния свят и след това да получа приятелството ѝ. Това не беше дар, от който можеш да се откажеш. Ти се вкопчваш в него, благоговееш пред него и живееш с него. Проблемът за някои е, че аз все още живея с него, отказвам да го оставя.

Никога не съм бил човек на дълбокото самовгълбяване или самоанализ. В зависимост от гледната ви точка службата ми при принцесата, както в живота, така и в смъртта може да бъде преценена като здравословна или нездравословна. Но твърдата лоялност към други може да бъде погрешно изтълкувана, както и погрешно разбрана от всеки, който живее извън стените на дворец или замък. Когато един човек зависи от друг, за да функционира, какъвто е случаят с много кралски особи, тогава необходимостта да бъдеш нужен и знанието, че ти контролираш могат да се превърнат в пристрастеност. Колкото по-близки са взаимоотношенията, толкова по-пристрастен ставаш. Накрая кралската особа и помощникът имат еднакво нужда един от друг.

Никой не е незаменим и принцесата замени доста от състава на персонала си. Но, както сама е заявявала пред свои приятели, които щяха да кажат това в съда, тя смяташе, че не може да функционира без мен. Това са нейни думи, не мои. Ако трябва да съм честен, не можех да си представя живота, без да работя за нея, независимо от това колко трудно ставаше. Тя разчиташе на мен така, както кралица Виктория — на Джон Браун; както кралицата — на Маргарет „Бобо“ Макдоналд; както принц Чарлс на камерхера си Майкъл Фосет. Никога не съм бил уникален или оригинален в това отношение. Но ако Скотланд Ярд не можеше да проумее какво е да живееш в къща с кралски особи, как се дават подаръци на слугите или доверието, с което се ползват някои от персонала, щяха ли съдебните заседатели да го проумеят? Щеше ли разказът за живота извън сцената с Даяна, принцеса на Уелс, да изглежда на обикновените граждани твърде приказен, за да е истински? Това бяха най-лошите ми опасения, докато подготвахме защитата — че това, което щяхме да разкажем, щеше да изглежда толкова истинско, колкото историите от „Алиса в страната на чудесата“. За да проникнат в мен и да разберат начина ми на мислене, моите адвокати ме изпратиха при един психиатър в Бекънам, Кент. И до ден-дневен се задават въпроси за моето душевно състояние. Струва ми се, че най-добрият начин да бъда разбран, е да се прочетат думите на специалиста, който ме прегледа тогава — д-р Андрю Джонс. Това ми спестява самоанализа и ви дава едно независимо мнение. След петчасов преглед той заключи:

Пол на няколко пъти говори с обич за съпругата си и за силната подкрепа, която тя му оказва. Що се отнася до отношенията му с принцеса Даяна, той ми каза, че „нея е почитал много повече“. „Тя ми се доверяваше повече, отколкото на който и да било друг мъж“, ми каза Пол. Той твърдеше, че отношенията му със съпругата Марая „са от друго естество“.

Професионалните отношения между г-н Бъръл и принцесата са прераснали в значителна близост. Тя очевидно много е разчитала на него...

Той очевидно е бил натоварен с голяма част от всекидневните грижи по нея, като също ѝ е правел компания. Тя очевидно му се е доверявала в значителна степен. Той я е утешавал, когато това е било необходимо. Когато е била във ваканция, принцесата му се е обаждала всекидневно. Обсъждала е с него личните си проблеми, показвала му е личната си кореспонденция и му е доверявала да урежда понякога срещите с мъже, с които е била в приятелски отношения... Г-н Бъръл си е изградил значително самочувствие от близостта и приятелството ѝ и се вижда, че се е бил отдал на грижите за нея до такава степен, че е прекарвал все по-малко време със съпругата и синовете си.

Според мен смъртта на принцеса Даяна през август 1997 година е оказала поразяващо въздействие върху г-н Бъръл... Той е видял няколко пъти тялото ѝ с раните от катастрофата... Въздействието от събитията се засилило, когато получил чантата с личните вещи и дрехите на принцесата, които е носела, когато е починала. Г-н Бъръл е развил редица психологични симптоми и поведенчески реакции. Първоначалната му реакция била на безпомощност и той действал почти автоматично. Спял... с непрекъснато повтарящи се кошмари... Плачел безконтролно и бил в потиснато настроение. Той отговаря на диагностичните критерии за продължителна депресивна реакция. Може да се предположи, че емоционалното му състояние е отговаряло на човек, „погребал в себе си“ важни спомени и вещи на принцесата.

Според мен г-н Бъръл не показва... признаци на обективно душевно заболяване или личностно разстройство. Той е с нормален разсъдък.

Бях обявен за годен да застана пред съда в Олд Бейли в понеделник на 14 октомври 2002 година.

„Забравете за театрите в Уест Енд и идете в Олд Бейли да видите най-голямото шоу в града“, обяви един вестник.

Шоуто с кралския чешит — процесът Regina V. Бъръл предстоеше да започне на сцената на централния наказателен съд в Лондон. Дори достъпът за вестниците щеше да е с билети. Издадени бяха почти петдесет пропуска за жълтия печат. Опашките навън се виеха покрай цялата сграда — толкова много хора чакаха ред да влязат в галерията за посетители. Светът бе прилепил око към ключалката на двореца Кенсингтън в очакване на гледка, която щеше да зърне благодарение на Скотланд Ярд и на Службата на короната за съдебно преследване. От този момент нататък един защитен личен свят щеше да бъде изваден на показ. Моят живот и този на принцесата щяха да бъдат изложени на безскрупулен оглед, спекулации, съмнения и присмех. Дори когато пишех тази книга, продължавах да пазя най-тъмните, най-интимните тайни на принцесата. Но разкриването на истината за живота в Кей Пи и същината на връзката ми с Шефката имат за цел да поправят изопачаването на истината и безумните твърдения, разгласени от прокуратурата, полицията и в края на съдебния процес — от злъчни вестници, лъжливи кралски коментатори и огорчени бивши служители, които принцесата навремето е била уволнила. Сякаш всички се надпреварваха да ме заклеймят като ненадежден източник на историческата истина. От самото начало моята дума, моят живот и моят разказ щяха да бъдат валяни в калта.

В навечерието на първия ден от съдебния процес бях отседнал в евтин хотел близо до гара Юстън. Миниармия от роднини и приятели пристигнаха в Лондон да подкрепят мен и Марая. Когато спряхме пред Травъл Ин, забелязах огромен рекламен билборд на Би Би Си, спуснат по цялата стена на хотела, чак до тротоара. Гигантско засмяно лице на принцесата, което беше просто прекрасно, ни гледаше отгоре, сякаш ни питаше: „Кой е най-великият британец?“. Понякога, дори когато не я търся, чувствам, че просто не мога да се отърва от Шефката.

Един приятел журналист дойде при нас вечерта в бара. Трябваше да изпия няколко халби Гинес^[2], за да си успокоя нервите. Разтрепервах се само при мисълта, че трябва да се явя в съда. Марая палеше цигара от цигара, докато седяхме там и се опитвахме да съберем кураж за медийния цирк на следващия ден.

Адвокатът Андрю Шоу се беше погрижил един елегантен мерцедес с шофьор да ни откара в съда, следван от минибус, пълен с

не по-малко от мен притеснени, но верни поддръжници. Не си спомням някой изобщо да пророни дума. Двамата с Марая само си държахме ръцете. Андрю и младши адвокатът Рей Хърман бяха потънали в мисли на предната седалка. Може би поради тишината, когато наближихме крайната цел, започна да ми става зле. Устата ми беше пресъхнала и всяка вена в тялото ми сякаш пулсираше.

Пътувахме нагоре по Лъдгейт Хил, а в далечината се виждаше катедралата Сейнт Пол. Това беше същият път, по който бях вървял в тържествена процесия с кралицата за тържествената служба по случай осемдесетия рожден ден на кралицата майка, но този път нямаше да стигнем до катедралата. Завихме наляво и отминахме сградата на ъгъла на Службата на короната за съдебно преследване. Когато колата спря, видях в далечината тълпа. След секунди тя стана по-ясна. Бяха журналистите. Десетки. Телевизионни оператори притичваха през пътя с камери на рамене. Две отделни групи фотографи бяха заели позиции — клекнали, коленичили, седнали или прави върху подвижни метални стълби. Имаше радиорепортери, журналисти от вестниците, зяпачи, бариери, които да ги възпират и полицаи, които да поддържат реда. Марая ми стисна ръката още по-силно. Когато мерцедесът спря край бордюра, погледнах наляво и забелязах издигната временна платформа, подкрепена от скеле. Това бяха камерите на Би Би Си точно срещу главния вход на съда. Марая и аз започнахме да треперим почти в унисон.

— Хайде, нека по-бързо да свършва това — промълвих аз.

— Хайде сега да имаме късмет — пожела Андрю и слезе пръв от колата, за да отвори задната врата. Поех си дълбоко въздух, преглътнах трудно и изчаках няколко секунди.

„Пристигания и заминавания, Пол. Пристигания и заминавания...“, чувах принцесата да казва.

След това слязохме от колата и се озовахме на тротоара. Първото нещо, което ме порази, бе звукът от щракането на фотоапаратите: надпреварващ се хор от жужене, сякаш хиляди птици бяха литнали от някое дърво. След това светкавиците. Стоях, прегърнал Марая. Тя не ми пускаше ръката. Двама полицаи държаха вратата отворена, докато Андрю и Рей Хърман ни вкараха вътре. За мен беше ужасна мисълта,

че Марая понася този кошмар, но тя настояваше да бъде с мен. Когато влязохме вътре, тя се обърна към мен:

— Ти си мой съпруг. аз ще бъда до теб, независимо какво ще става.

— Пол! — прогърмя някакъв глас. — Как си?

Една приятелска ръка хвана моята. Беше Джеймс Уайтейкър, дворцовият кореспондент на „Дейли Мирър“.

— Чувствал съм се и по-добре, г-н Уайтейкър, но благодаря ви.

Винаги му казвах г-н Уайтейкър, независимо че принцесата закачливо го наричаше червения домати по време на пътуванията си. След това в един коридор забелязах Николас Уичъл от Би Би Си — друг истински джентълмен сред дворцовите кореспонденти. Него пък принцесата наричаше „Моркова“. Но първото лице, което потърсих с поглед, не беше там. Джени Бонд от Би Би Си, която принцесата толкова много харесваше, отразяваше посещението на кралицата в Канада. „Погледни верижката на глезена й!“, бе възкликнала принцесата. Това направо я зашемети.

Когато се случеше да мери сили с пресата, принцесата не пропускаше случай да ги избудалка. Знаеше абсолютно всичко за тях: за тези, които ненавиждаше, и за тези, които харесваше, и за тези, които усещаше, че кралският натиск им идва твърде много. Ето че неочаквано очите, които бяха следвали Шефката по света, сега се бяха приковали в нейния иконом.

Стрелките на часовниците в съда приближаваха десет. Качихме се на асансьора до втория етаж. Вървах зад развяващите се черни тоги пред мен. Моите адвокати лорд Карлайл и младшият адвокат Рей Хърман вървяха напред с перуките си в ръце. Тръгнахме от помодерния край на Олд Бейли, минахме през няколко двойни врати и влязохме във викторианската, облицована в мрамор, част на сградата, където бяха съдебните зали. Няколко обвиняеми и техните адвокати стояха на групички или пък бяха насядали по дъбовите скамейки. Приличаше ми на Природо-историческия музей. Големите стенописи пък ми напомниха за картините на Тициан, които принцесата бе сложила на стените в Кей Пи. През огромния стъклен купол над нас нахлуваше дневна светлина. Протегнах глава и прочетох думите, издълбани в сводестия камък: „Законът на мъдрите е извор на живота“. Скупчени един до друг около стъклените врати на съдебна зала номер

едно нетърпеливо чакаха репортерите, някои от които бяха пристигнали чак от толкова далечни страни като Австралия и Америка.

— Не се притеснявай — успокои ме лорд Карлайл, докато вървахме към вратата. — Днес са само формалностите и съдебното жури ще положи клетва. Ще мине известно време, докато започне истинският процес.

Направих първите си стъпки в съдебната зала: с дъбовите си седалки, тапицирани със зелена кожа, тя имитираше Камарата на общините. Заградено със стъкло място от широката подсъдима скамейка щеше да бъде работната ми база през следващите две седмици. Марая влезе с баща ми в дясната част на залата, предназначена за роднини. Аз отидох до подсъдимата скамейка — място, отредено за убийци, изнасилвачи и въоръжени крадци.

Една жена от охраната учтиво ме спря да не сядам.

— Г-н Бъръл, ще трябва да слезете долу с мен — каза тя.

Очевидно такъв беше протоколът: обвиняемите не трябва да сядат на подсъдимата скамейка, докато съдията не влезе в съда. Още в началото на моя съдебен процес г-жа съдийката Рафърти разреши тази формалност.

Зад мен малка стръмна стълба водеше към килия, облицована с бели плочки. Щом изчезнах от погледите на присъстващите в залата, охранителката в син костюм ме спря:

— Дотук е достатъчно. Просто останете тук с мен — каза тя и ние седнахме на най-долните стъпала.

Тя сякаш искаше да ми спести унижението да отида в килията. Охранителката видя, че ръцете ми треперят.

— Ще се оправите. Ще видите — каза тя. — Толкова пъти съм стояла тук. Поисках да съм на този съдебен процес, защото сте вие... Имам особено предчувствие.

Името ѝ беше Мишел. Никога няма да забравя чувствителността и добротата, които тя прояви към мен.

Разговорите в претъпканата съдебна зала над нас затихнаха след трите силни почуквания с чукчето. Г-жа съдийката Ан Рафърти беше влязла в залата. Мишел ми кимна. Аз се изкачих по стълбите и заех мястото си. От всички страни ме пронизваха погледи. Отдясно над мен хората в публиката бяха проточили вратове напред, за да ме видят. Зад мен, на три амфитеатрално разположени пейки, седяха журналистите.

В левия ъгъл друга група журналисти се бяха скупчили на още пейки. Пред мен госпожа съдийката Рафърти гледаше право пред себе си. Отляво, точно срещу местата на защитата, бяха празните дъбови скамейки, на които щяха да седнат дванайсетте членове на съдебното жури. Очите им щяха да виждат всичко: мен, тайните, деликатни документи, спомените и стотиците снимки на Шефката, Уилям и Хари.

Накараха ме да стоя прав, докато се четеше обвинението срещу мен с престъпленията по Закона за кражбите от 1968 година. Краката ми се подкосиха и едвам смогвах да стоя изправен. Имах чувството, че всеки момент ще се строполя. Бях с абсолютно разбита нервна система.

Точка първа: кражби от Негово Кралско Височество, принца на Уелс; Точка втора: кражби от дома на Даяна, принцеса на Уелс; Точка трета — кражби от Негово Кралско Височество принц Уилям от Уелс. На официалния език на Олд Бейли всичко това звучеше много по-страшно, отколкото когато и да било по време на следствието. На всяко едно от обвиненията отговарях:

— Невинен — и поглеждах надолу вдясно, където виждах как Марая потиска сълзите си на рамото на баща ми, докато журито полагаше клетва.

Едно нещо бе претърпяло промяна в предходните месеци. Първоначалният брой на вещите, които бях обвинен, че съм откраднал, бе намален от триста четирийсет и две на триста и десет, но това съвсем не беше основание за оптимизъм. Достатъчно беше журито да заключи, че една вещ е попаднала у мен по нечестен път, за да се убеди, в моята виновност. Прокурорът Уилям Бойс обясни, че такава колекция от кралски вещи просто „никой не може да държи у себе си, нито да притежава“.

Твърдо бях решил да се държа през цялото време с достойнство. Андрю Шоу ми напомни какво не трябва да прави един обвиняем, към когото е насочено толкова голямо внимание. Звучеше ми като Сирил Дикман по време на най-първата ми кралска служба в замъка Уиндзор:

— Когато влезеш там вътре, не се взирай в журито, не се върти, не ни предавай прекалено много бележки и не допускай да те притиснат.

Онова, което никой не виждаше зад перваза на подсъдимата скамейка, бе как непрекъснато въртях в ръцете си два малки кварцови

кристала, взети назаем от колекцията на Ник — да ми напомнят за енергиите, на които разчиташе принцесата. Истински вярвах през всичките дни на тези душевно смазващи съдебни процедури, че и принцесата, и майка ми бяха с мен.

На верижка около врата ми висеше годежният пръстен на майка ми. В десния джоб на панталона си държах чудодейния медальон от майка Тереза, който принцесата ми бе дала след посещението си в мисията на ордена в Лондон заедно с майката на Марая.

Трудно ми беше да слушам как г-н Бойс подробно описва разположението в моята къща и нещата, взети от нея. Той говореше и говореше:

— Хладно и пресметнато решение... Какво търсеха тези неща в неговата къща? В разминаващите се обяснения на г-н Бъръл няма последователност... Само си представете потенциалната цена на един компактдиск с автограф...

Искаше ми се да се разкреця. Имах в къщата си далеч по-ценни вещи от албум на Майкъл Джексън или Тина Търнър, на които принцесата се бе подписала — тя винаги ги бележеше като свои — навик от детството ѝ. Когато някой посетеше Кей Пи и кажеше колко много му харесва някоя песен или запис, който принцесата беше пуснала в момента по стереоуредбата си, тя му го даваше. Г-н Бойс обаче нещо бъркаше. Никога, абсолютно никога не съм продавал вещь, която е принадлежала на Шефката, така че потенциалната цена, която той караше журито да си представи, просто нямаше отношение към темата. Те бяха ценни за мен заради произхода си и факта, че са ѝ принадлежали.

По-интересно беше да се наблюдава г-жа съдийката Рафърти. Тя беше направо като хипнотизирана, водеше си непрекъснато бележки, пълнеше автоматичната си писалка от едно шише с мастило.

Интересно дали е тъмносиноьо Куинк, мислех си аз.

После попиваше с попивателната хартия и избърсваше писеца.

Дали слушаше всичко това? Отегчаваше ли се?

Гледах я с възхищение в аленочервената ѝ тога и бяла перука. Дама — олицетворение на самата елегантност. Прекалено чаровна за съдийка...

Всяка сутрин и следобед тя влизаше в съда с почти царствена походка. Усмивката ѝ беше топла, но леденият ѝ поглед изискваше

тишина, когато журналистите зад мен започваха да шумолят или да приказват.

Преместих поглед върху кралския кръст, издълбан в дървото над г-жа съдийката Рафърти. Прочетох думите, които знаех толкова добре: „Noni soit qui mal y pense“. Каква ирония да гледам от подсъдимата скамейка към лъвчето и единорога, защитаващи кралския щит, обграден от кралския жартуер.

Марая беше свидетелка на защитата и затова не ѝ бе разрешено да стои в съдебната зала. Решихме тя да се върне вкъщи в Чешър и да се занимава в цветарския магазин.

Намерил бях убежище в дома на приятелите ни Кевин и Шарън Харт — първите хора, с които се запознахме, след като се върнахме от Хайгроув в Лондон. Викторианската им къща в Хамптън, близо до Ричмънд беше за мен спасението вечер от безумието през деня в съда и от голямата публичност на моя случай. Кевин и съпругът на племенницата ми Луис Том Макмеън се редуваха да идват с мен в съда. Благодарение на приятелите преживях тези две седмици.

Вечерта след първия съдебен ден решихме да не гледаме новините по Би Би Си и Ай Ти Ен. Телевизорът бе изключен, докато се излъчваше унищожавашото ме прокурорско обвинение. Седях на масата с едно прекрасно семейство и ядохме спагети Болонез. Самият факт, че можех да се откъсна от напрежението, бе за мен огромно облекчение, защото вътре в съда всяко мое изражение и действие се регистрираше от някой.

„Втора елегантна връзка тази седмица — още едно творение на Ермес за шейсет и пет лири“, писа Джеймс Уайтейкър в колонката си във вестника на втория ден, а след това:

„... а аз седях срещу него в стола и го наблюдавах как добре си хапва порция мусака... Копира принц Чарлс в начина на обличане... здраво ти стиска ръката, когато се здрависва.“

Репортерът на „Дейли Мирър“ Стив Денис обобщи пред мен по следния начин впечатлението на журналистите: „Твърде много се усмихваш и някак си като че ли ти е твърде спокойно — това се забелязва“.

Спокойно! Никога през живота си не бях изпитвал по-голямо нервно напрежение, но изглежда тук не се допускаше дори да се правиш на спокоен. Поне в дома на Хартс можехме със седемнайсетгодишния им син Джо и деветнайсетгодишната им дъщеря Ейми да поотпуснем напрежението с бутилка мерло и аз да съм това, което съм, без да ме наблюдават и анализират. Ако Кевин забележеше, че изпадам в мрачно настроение, веднага скачаше и викаше:

— Добре де, хайде да отидем да изпием по една бира.

И ние се отправяхме към местната кръчма „Главата на крантата“.

— Всичко това е толкова несправедливо, Кев — жалвах се аз.

— Пол, животът никога не е справедлив. Просто трябва да стоиш там и да се държиш — заяви той.

Тази първа седмица получих писмото, което най-много стопли сърцето ми — от сестрите в манастира Успение богородично в Галуей в Ирландската република. Сестра Тереза, която се бе срещнала с принцесата, когато бе с майката на Марая, ми пишеше, че всички монахини се молят всеки ден за мен. „Не подценявай силата на молитвата. Ние се молим за теб“, пишеше в писмото. Толкова много хора ме насърчаваха. Получавах буквално торби с писма. Приятелите ми знаят, че трудно мога да намеря думи да изкажа благодарността си за тази подкрепа, но искам да спомена Ричард Мейдли и Джуди Финиган. Ричард също като мен е опитал в живота си горчивия вкус на несправедливостта, когато скандално му било лепнато клеймото крадец в магазин на Теско, откъдето водел предаването „Тази сутрин“ по Ай Ти Ви.

През месеците и седмиците преди съдебния процес той ми написа много писма, в които ми даваше кураж. Дори когато имаше най-много работа, той намираще време да ми драсне някоя бележка на гърба на сценариите си. Тези негови бележки страшно ми повдигнаха духа. За мен беше от съществено значение, че той разбираше какво става в мен. Ето какво ми писа: „Ще имаш чувството, че сякаш си в окоето на бурята и всичко, което става, става около теб. Бил съм там. Нека процесът да тече. Вие правете това, което ние правехме — бъдете сплотени в семейството и бъди силен — Ричард“.

Даваше ми сили фактът, че имаше хора, които бяха на моя страна, защото в добре скроеното обвинение на Уилям Бойс всичко звучеше ужасно. Бил съм забелязан да се промъквам в Кей Пи в три

часа през нощта. Спенсъррови били казали на полицията, че в моя дом не трябва да има никакви кралски предмети. Не съм бил казал на никого, че съм прибрал разни неща на съхранение.

Но аз бях казал. В писмото до принц Уилям през април 2001 година. Какво им ставаше на тези хора?

Дадох воля на гнева и чувството си на безсилие в едно малко помещение на първия етаж — нашата „безопасна стая“, където можехме да съхраняваме документи и веществени доказателства и да разговаряме, далеч от ушите на полицията и прокурорите.

— Хайде да слезем долу и да обсъдим събитията от деня — обявяваше лорд Карлайл всеки ден след края на съдебното заседание.

Наблюдавах с все по-голямо възхищение работата на моя адвокат, който ме защитаваше в съдебната зала. Той ловко смесваше красноречие с остър юридически ум и нито една подробност не убягваше от вниманието му. Но лорд Карлайл истински се оживяваше и успяваше да върне разсъдъка ми, когато се оттегляхме в оная малка стая сред кашоните с папки и книги.

Андрю, като човек свършил цялата основна първоначална работа по делото, седнаше на масата и казваше какво мисли. Зад него заставаше Шона, писарката, която записваше всичко на една задна скамейка в съдебната зала. А аз седях свит в ъгъла, недоумяващ какво означава този юридически език. Спомнях си думите на Ричард Мейдли, че „Всичко, което става, става около теб“.

Не помня колко пъти лорд Карлайл възкликваше: „Това е абсолютно невероятно!“, докато ние всички се задълбочавахме в обвинението, в начина, по който се представяше, в доказателствата, които преди всичко никога не бяхме смятали за такива.

Тъкмо се вглъбявахме в някоя конкретна точка и той с чувството си за хумор променяше настроението. Умирахме си от смях, щом почваше да имитира образите в съдебната зала. Доволен съм, че имаше и моменти, когато можехме да се позабавляваме.

Понякога ги оставях сами и тръгвах по коридорите — ходех нагоре-надолу, четях имената на обвиняемите в другите съдебни зали, питах се дали и на други невинни хора втълпяват чувството за вина.

Абсурдният характер на съдебния процес пролича особено ярко през втория ден от заседанието, когато някой забеляза цивилен полицай да влиза в залата. Той показа картата си и седна на местата за публиката. Една жена в журито го позна и те си кимнаха. Когато на лорд Карлайл му бе обърнато внимание за тази доста любопитна връзка, журито бе помолено да се оттегли, госпожа съдийката Рафърти поиска да се проучи връзката и следобед съдебното заседание бе прекъснато. На следващия ден съдебна зала номер едно бе шокирана от резултатите от извършеното разследване. Елитните детективи на Скотланд Ярд се готвеха да нанесат още един удар, показателен за потресаващото им равнище на здрав разум.

Уилям Бойс бе принуден да обясни, че цивилният полицай, който бе инспектор детектив, бил видял съпругата си в журито. Този ден имали годишнина от сватбата и той дошъл в съда, за да я вземе и да отидат на ресторант. Оказа се, че полицаят е работил в службата за охрана между 1986 и 1989 година; работил е в дипломатическата секция на полицията и се е грижил за охраната на чуждите посолства. И не само това — работил е по охраната на посолства в съседство с двореца Кенсингтън. Бил е, освен това полицай в Пекам, Лондон в началото на деветдесетте не с кой да е друг, а с Максим де Брунер, която в моя случай беше старши разследващ полицай. Те са били заедно в работна група по повишенията към инспектората на столичната полиция. Въпросният полицай работеше сега за Специалното звено.

Сащисан бях.

— Де Брунер си спомни, че не е разговаряла с него през последните пет години. Сега тя може и да не го познае, ако го види — обясни Уилям Бойс.

Такива на лорд Карлайл не минаваха.

— Ако в това жури има съпруга на полицай, която е обвързана, съществува опасност нейната обвързаност да се предаде и на другите членове на журито. Не трябва да има никаква връзка между журито тук и столичната полиция — настоя той.

След цял ден правни спорове по въпроса г-жа съдийката Рафърти се съгласи. Журито бе разпуснато. Съдебният процес Regina V. Бъръл трябваше да започне отначало с ново съдебно жури от пет жени и седем мъже.

Дори в момент, когато светът на принцесата се изваждаше на показ в Олд Бейли, отчаяно се опитвах да направя каквото можех, да опазя тайните ѝ. Това бяха тайни, които не исках да звучат в съда. Тайни, които не са включени в тази книга. Когато, преди да ми бъде отправено обвинението предадох на полицията моето обяснение от трийсет и девет страници, то бе замислено като пояснителен документ, който да бъде видян само от съдията по делото, адвокатите и журито. В него имаше деликатни параграфи от най-лично естество, отнасящи се до медицински въпроси и до нейния любовен живот, които представяха ролята ми в нейния живот и уникалната ми близост с Шефката. Не исках тези неща да се разгласяват в залата пред журналистите.

В началото при откриването на процеса Уилям Бойс бе разрешил на първото жури всеки сам да прочете съдържанието. Той изтъкна следното:

— Желанието на защитата е определени параграфи да не бъдат четени на глас и прокурорът е съгласен да се придържа към такъв курс.

Но журналистите не бяха. Те оспориха моето желание. За щастие г-жа съдийката Рафърти се съгласи с нас и „възползвайки се от правото си“ постанови част от съдържанието в сините папки, раздадени на членовете на журито, да остане конфиденциално, за да бъдат защитени принципите на Уилям и Хари. „ЦЕНЗУРА“, пишеше на следващия ден в „Дейли Мирър“. „ОБИДА ЗА ПРАВОСЪДИЕТО.“

Журналистите и обвиняемите излизат през една и съща врата от съда. Когато ние се готвехме да напуснем залата, една журналистка се обърна към мен и каза:

— Досега не е имало съдебен процес, забулен в такава тайнственост. Не можеш да разбереш какво следва по-нататък.

Роджър Милбърн беше на свидетелското място и лорд Карлайл го притискаше да хвърли известна светлина по въпроса какво са отишли първоначално да търсят в къщата ми. Документи, отнасящи се до златен кораб, каза детективът.

Моят адвокат продължи да го притиска, любопитствайки за съдържанието на кутия, за която полицията непрекъснато питаше — махагонова кутия с инициал D на капака; кутията, в която принцесата държеше най-тайните си документи; кутия, която според тях аз съм взел от Кей Пи.

— И така, какво знаехте за съдържанието на тази кутия? — продължаваше да любопитства лорд Карлайл.

Журналистите до един бяха стаили дъх, писалките им бяха замръзнали във въздуха.

Милбърн започна да заеква:

— Големи части от това дело са много деликатни — каза той, погледна към съдийката и я попита: — Мога ли да го напиша на лист хартия?

Съдийката Рафърти кимна с глава.

От журналистите се изтръгна стон на разочарование.

След това делото бе отложено заради уикенда, а заглавията във вестниците бяха: „ТАЙНИТЕ НА ДАЯНА“ и „КАКВО ИМА В КУТИЯТА?“.

В понеделник интригата излезе наяве. С одобрението на съдията бе разказано всичко. Скотланд Ярд търсел пръстен с печат, даден на принцесата от майор Джеймс Хюит; писмо за оставка на нейния частен секретар Патрик Джефсън; писма от принц Филип до принцесата; и касета със запис, която след процеса се прочу като „Записът за изнасилването“. Това беше запис, направен от принцесата през 1996 година, когато тя неофициално разпита бившия служител в Кей Пи и бивш гвардеец от Уелската гвардия Джордж Смит. Той твърдял пред нея, че след като пили страшно много една нощ през 1989 година, бил изнасилен от служител от персонала на принц Чарлс. Всичко това излезе наяве, защото Джордж, който беше работил в Хайгроув, двореца Сейнт Джеймс и Кей Пи, страдаше от кошмарни видения, пиеше много и бракът му се разпадаше. Той твърдеше, че причината за всичко това е един инцидент, който потискал в себе си.

Принцесата харесваше Джордж и когато той ѝ се довери, тя силно се възмути. Взе един диктофон и отиде да го посети в клиниката, където се лекуваше от депресия. Тя искаше неговите обвинения да бъдат записани на лента. (След това Джордж Смит се отказа от законното си право на анонимност.) Шефката направи този

запис, за да защити интересите на човек, за когото се тревожеше и се зарече да не остави въпроса така. Той беше в нейните очи жертва, а виновникът все още беше на свобода и продължаваше да работи за принца. Тя бе поставила касетата със записа в кутията, без да пише каквото и да било върху нея. Принцесата знаеше, че там е на сигурно място. Тя беше категорично решена да направи необходимото и затова се обади на принц Чарлс. Предаде му инцидента така, както ѝ бил разказан и го помоли да уволни въпросния човек.

Тя се обади по телефона от дневната в Кей Пи. Тогава бях край нея като независим свидетел и слушах всяка нейна дума. Тя направо трепереше от възмущение, че съпругът ѝ не изрази готовност веднага да се заеме със случая, който според нея беше криминален.

— Чарлс, слушаш ли ме? Този човек е чудовище — нареждаше принцесата.

Аз чух само едната страна на разговора, но беше ясно, че принцът нямаше време за ненужната според него истерия. Той я посъветва „да не слуша клюките на персонала“.

— Трябва да го освободиш. Трябва да направиш нещо. — Молбите ѝ не бяха чути.

Принцесата познаваше въпросния човек от персонала. От този момент нататък тя го ненавиждаше.

— Знам какво е направил този злодей. Знам какво е направил на Джордж и никога няма да му простя — кипеше от възмущение тя след напразните си усилия в името на правосъдието.

Не бяха предприети почти никакви действия. През октомври 1996 година Джордж Смит бе посетен от кралската адвокатка Фиона Шакълтън. Крайният резултат беше, че изнасилвачът не беше уволнен, а стресът и депресията на Джордж бяха отдадени на синдрома от Персийския залив^[3]. Той не се върна повече на работа. Напускането му бе уредено с компенсация от 40 000 лири.

Принцесата взе мерки този запис да не излезе на бял свят. Но мистерията около местонахождението му и заплахата, която представляваше съдържанието му, изплуваха по време на полицейското разследване на моя случай. Лейди Сара Маккоркъдейл беше поискала от Скотланд Ярд „да установят“ съдържанието на кутията. Принцесата ми беше показвала касетата със записа, но никога не ми я е давала. След смъртта ѝ лейди Сара и аз забелязахме касета

без надпис в кутията ѝ, но тя не бе извадена оттам и стоеше вътре под ключ. Само лейди Сара и аз знаехме къде е ключът. По-късно обаче ключалката е била разбита и кутията — отворена, заяви полицията.

Милбърн каза в съда:

— Търсех това, което беше в кутията.

Съвсем неочаквано стана ясно каква е била първопричината за нахлуването в дома ми.

На свидетелското място застана Максин де Брунер и всички в съдебна зала номер едно се пренесоха мислено в Хайгроув на 3 август 2001 година, когато тя и Джон Йейтс уведомили принцовете Чарлс и Уилям за разследването срещу мен — още преди да съм бил обвинен.

Според бележките на детективката, които бяха по-късно потвърдени от дворецовото разследване след съдебния процес, извършено от сър Майкъл Пийт, на двамата принцове било казано, че полицията разполага със „солидно дело“, тъй като „е в състояние да покаже, че начинът на живот и финансовото положение на г-н Бъръл са се променили драстично след смъртта на Даяна, принцеса на Уелс“ и че „полицията е в състояние да докаже, че голям брой вещи са били продадени на няколко дилъри в чужбина“. Те обяснили също така: „В добавка към това независим източник показва на полицията снимки на няколко членове на персонала на парти, облечени в дрехи, принадлежали на Даяна, принцеса на Уелс...“.

Нищо от това не беше вярно. Де Брунер призна, че нито тогава, нито по-късно са имали и най-малко доказателство, с което да подкрепят твърденията си. В тях те ме обрисоваха като крадец, който продава нещата на принцесата по света и се облича в нейните дрехи. Господ знае какво са си помислили за мен бившият ми работодател и момчето, което беше израснало пред очите ми.

Брифингът, който им бил направен, с цел да им се представи „цялата картина“, е бил изпъстрен с неверни твърдения, защото се предполагало, че финансовото ми положение се било подобрило от продажбата на кралски вещи от Кей Пи. Финансите ми обаче се бяха подобрили благодарение на книгата ми „Да забавляваме със стил“ и лекциите, които бях изнасял, за да я популяризирам. Като илюстрация за това доколко пълно и цялостно е било полицейското разследване де

Брунер каза, че не е знаела за книгата, която съм бил написал, нито за лекциите, които съм изнасял. Брифингът, каза тя, бе въз основа на „разузнавателната информация, която бяхме получили“.

След това г-жа съдийката Рафърти, която не вярваше на ушите си, както и всички ние, се намеси и запита:

— Искате да кажете, че сте оставила двамата принцове под тази огромна заблуда?

Де Брунер, която нито веднъж не коригира погрешната информация, която бе съобщила, отговори:

— Да.

Лорд Карлайл се намеси:

— Вие не смятате, че фактът, че не сте коригирала тези неистини е бил силно подвеждащ и несправедлив спрямо г-н Бъръл?

— Единственото, което мога да кажа, е, че не го информирах за промените — продължи де Брунер.

Лорд Карлайл:

— Нямах да бъде трудно, нали, да се обадите по телефона на адвокатката на принц Чарлс г-жа Шакълтън и да ѝ кажете, че на него му е била предадена невярна информация? Можете да направите това, нали?

— Можех.

— Но не го направихте.

— Не — отговори Де Брунер.

В разследването на сър Майкъл Пийт след съдебния процес бе изяснено: „Принцът на Уелс си спомня много ясно как му е било казано, че има доказателства за продажби, извършени от г-н Бъръл, което силно повлияло мнението му“.

Моите адвокати се опитаха, поради това че бяхме видели документите по делото, да бият тревога два месеца преди то да започне, да почукат на вратите на двореца, да алармират и да предупредят. Освен да поставим огромен неонов надпис пред двореца Сейнт Джеймс: „МОЛЯ ВИ, ЩЕ ЧУЕТЕ ЛИ? ПОДВЕЛИ СА ВИ“, друго нямаше какво да направим, за да привлечем вниманието на кралския двор.

На 20 август 2002-а година лорд Карлайл се срещна с Фиона Шакълтън и нейния специалист по наказателно право Робърт Сийбрук, за да ги предупреди, че решението принцът на Уелс ще даде

подкрепата си за съдебно преследване е било взето въз основа на неподкрепена и фалшива информация... Един месец по-късно, на 30 септември 2002 година, лорд Карлайл отново се срещна с г-н Сийбрук. Лорд Карлайл, както се вижда от разследването след съдебния процес, казал: „... Същината на защитата бяха уникалните и много близки отношения на Бъръл с принцесата... близостта им беше бомба с часовников механизъм... и аз изказах мнението, че този съдебен процес е катастрофа за кралското семейство. Те са били подведени от полицията в Хайгроув“.

На таблото пред вратите на съдебна зала номер едно бе закачен лист хартия, на който бе описано съдебното дело, което се гледаше в нея. На него пишеше „Regina V. Бъръл“, което според мен не отговаряше на истината. Не кралицата или кралското семейство бяха поискали да ме видят на подсъдимата скамейка. Истината за този съдебен процес беше, че той трябваше да се нарича „Спенсърви V. Бъръл“. Солидните работни отношения, които се бяха установили между икономата и семейството на принцесата, бяха рухнали.

Човек, който познаваше семейството, ми бе казал, че „на Спенсърви вече им прилявало да слушат как този гаден иконом бил скалата на Даяна“. Скотланд Ярд им предостави идеална възможност да докажат в Олд Бейли обратното.

Г-жа Франсис Шанд Кид едва дойде в съда, подпирайки се на бастун. Всяко нейно движение издаваше слабост. Една немоцна стара жена с бяла коса и треперещ дрезгав глас, с вид на човек, който на мравката път прави. Веднага ми стана ясно, че журито гледаше на нея със съчувствие. Когато тя най-послед стигна до обграденото с перила свидетелското място, г-жа съдийката Рафърти се наведе напред, за да види дали дамата е застанала удобно.

— Госпожо Шанд Кид, как ще ви е по-удобно — да стоите или да седите?

— Мога малко да постоя.

— Предлагам ви да стоите права, докато ви се поиска да седнете. Можете да ставате или да сядате, когато пожелаете.

— Благодаря ви, госпожо — каза с признателност г-жа Шанд Кид.

Уилям Бойс се изправи, за да започне разпита.

— Надявам се, че няма да си помислите, че сме безчувствени, неучтиви и непочтителни, но по време на това дело ние наричаме вашата покойна дъщеря Даяна, принцеса на Уелс...

Не се притеснявайте за това, г-н Бойс, мислех си аз. Тя самата бе наричала дъщеря си много по-лошо.

Докато прокурорът говореше, аз не свалях очи от нея. Тя нито веднъж не погледна в моята посока. Много ми се искаше да обърне глава и да ме погледне. *Защо постъпвате така с мен?*, мислех си аз. *Забравихте ли колко пъти идвахте у дома след смъртта ѝ? А верижката с кръстчето, което ми дадохте, за да ме пази? А любезното предложение да ни купите къща в Лондон? Какво направих, за да заслужа това?*

Знаех отговора на последния въпрос. Твърде много се бях сближил е дъщеря ѝ. Принцесата ме смяташе повече за роднина, отколкото истинските си роднини и Спенсърви ги болеше от това. В показанията си тя понякога ме наричаше „обвиняемия“ или „г-н Бъръл“, но нито веднъж Пол.

Следващият въпрос на г-н Бойс ме откъсна от мислите ми.

— Как бихте описала отношенията си с дъщеря ви?

— Между нас имаше обич и доверие — беше отговорът, а аз се изместих в края на седалката си.

— Винаги ли е било така? Или е имало приливи и отливи?

Г-жа Шанд Кид се изкашля.

— Имаше понякога приливи и отливи. Бих искала да уверя съда, че това е съвсем в реда на нещата в едно семейство. Във всяко семейство има и разногласия... но тези разногласия са моментни, не засягат бъдещето.

В съзнанието ми проблесна много жив спомен от една сцена в Кей Пи през пролетта на 1997 година, шест месеца преди смъртта на принцесата. Бях в икономското помещение, когато тя, плачеща ме извика да отида горе:

— Пол! Ела тук... Бързо — викаше принцесата през парапета.

Изтичах по стълбите и се озовах зад нея. Тя, в белия си хавлиен халат, вдигна телефонната слушалка, която беше оставила на килима пред сивата мраморна камина. Някакъв несвързан глас се носеше от другия край на линията. Често бях чувал принцесата да плаче отчаяно,

когато изпитваше съжаление към себе си, но този път плачът ѝ беше направо сърцераздирателен. Тя седна със скръстени крака на килима, притисна слушалката до ухото си и се наведе напред. Махна ми с ръка да се приближа. Клекнах до нея и наклоних главата си колкото се може по-близо до слушалката.

Разпознах провлечения глас на г-жа Шанд Кид. Принцесата подсмърчаше и клатеше глава, абсолютно невярваща на ушите си. Тя посрещна залп от словесни обиди от своята майка, която съвсем ясно даваше да се разбере какво мисли за собствената си дъщеря, която има връзки с мъже мюсюлмани.

— Ти не си нищо друго, освен една...

Тя изрече думи, които нито една майка не би трябвало да казва на дъщеря си.

Принцесата тресна телефона и отново заплака. Аз останах до нея и я прегърнах през рамо.

— Никога няма да проговоря на майка си, Пол. Никога! — закле се тя.

Те нито веднъж повече не си проговориха и всеки път, когато г-жа Шанд Кид изпращаше писмо в Кей Пи, принцесата, щом видеше почерка, без да го отвори го изпращаше обратно с надпис „Върнете на изпращача“.

В Олд Бейли беше ред на лорд Карлайл да започне своя кръстосан разпит. Трябваше да подходи много внимателно.

— Що се отнася до отношенията с дъщеря ви Даяна няма да любопитствам за никакви подробности, с изключение само на един аспект, който искам да уточним. Вие и вашата дъщеря Даяна сте разговаряли за последен път през пролетта на 1997 година.

— Точно така, но така беше и с всички други членове на нашето семейство, тя се държеше така с всички... — и после, без да си поеме дъх, тя насочи вниманието си върху друго, за да омаловажи моята роля в живота на принцесата.

Г-жа Шанд Кид се опасяваше от посоката, която вземаше моят адвокат.

— ... но мисля, че има известно изопачаване на истината от г-н Бъръл... че тя го е наричала „моята скала“. Тя редовно използваше

този израз по отношение на много други хора. И мен наричаше своята „скала“ и „звезда“.

Но вашата дъщеря е гледала на Пол Бъръл като на, нека така се изразим — като на скала, така ли? — попита адвокатът.

— Да — отговори тя. — Но не го е смятала за нещо по-различно от другите хора от този тип, сред които са били шофьорите й... полицаите от охраната й. Усещах как... нейното семейство.

И така журито чу как всички, дори тези, които бяха изоставили принцесата, са били нейна „скала“. Как самата г-жа Шанд Кид, която аз добре знаех колко мъка беше причинявала на дъщеря си, беше нейна „скала“. Само ако знаеше журито цялата история така, както сега изникваше в съзнанието ми. Толкова ми се искаше лорд Карлайл да разкрие това, но правото, както научих, може да бъде и опасна игра, когато е заложена свободата ти.

В този момент това, което журито виждаше, беше една немощна, белокоса възрастна жена, чийто остър ум караше хората в съда да се усмихват. Тя беше майка на принцесата и нападка срещу нея на този етап би било чисто безразсъдство. Това можеше да настрои някои членове на журито срещу мен, смятаха моите защитници. Лорд Карлайл трябваше да действа със заобикалки и истината трябваше да почака да се появи чак след съдебния процес. В този момент г-жа Шанд Кид бе оставена да тъпче репутацията ми и да създава впечатлението за дистанция между мен и Шефката.

Когато лорд Карлайл запитва:

— Вие знаела ли сте, че г-н Бъръл е бил човекът, който винаги е бил при вашата дъщеря, когато й е трябвал — от момента, в който се е събуждала сутрин до момента, в който не е имала нужда от него вечер?

Тя отговори:

— Може би. Тя не е обсъждала с мен по кое време й е бил нужен.

— Приемате ли, че това, което казвам, вероятно е било така?

— Не съвсем. Тъй като твърде голяма част от времето нея я нямаше, пътуваше.

За г-жа Шанд Кид като че ли беше по-добре нещата да са изглеждали така.

Не можех да повярвам на това, което чувах. Стана обаче още по-лошо, когато тя реши да демонстрира колко много знае за живота в Кей

Пи, какво се е изхвърляло и какво се е подарявало от ненужните вещи. За принцесата г-жа Шанд Кид каза:

— Тя беше много, много внимателна с всички кралски неща. Беше също така много внимателна с подаръците, които получаваше... Мога да ви уверя, тя не подаряваше нищо друго, освен нещата, които купуваше за рождени дни и за Коледа.

Но поне си призна за документите, които безразборно беше нарязала. Унищожаването на историята, което ме накара да поставя въпроса за запазването на света и на спомените за принцесата на срещата ми с кралицата през декември 1997 година. Това бе ясно казано в моето обяснение: „Когато принцесата почина, аз се опасявах, че има заговор да се промени хода на историята и някои периоди от нейния живот да се заличат. Г-жа Франсис Шанд Кид в продължение на две седмици режеше писма и документи“.

Лорд Карлайл:

— Часове наред в продължение на много дни вие сте рязала документи, така ли е?

Г-жа Шанд Кид:

— Много дни.

— Колко документи смятате, че сте нарязала?

— Между петдесет и сто.

— И изобщо не сте казала на Пол Бъръл какво точно сте унищожавала, така ли?

— Не, мисля, че не съм му казвала.

Сега лорд Карлайл се съсредоточи върху мерките, предприети от мен да спася света на принцесата.

— Вие знаехте ли, че Пол Бъръл е бил истински загрижен да се запази възможно най-добре репутацията на вашата дъщеря Даяна?

— Да.

— Вие сте знаела, че той се е безпокоял историята да не се пренапише по начин, който да е критичен към принцесата?

— Подобни гледища не са били изразявани пред мен.

Тя беше нападателна до края. След като даде показанията си, г-жа Шанд Кид мина още веднъж край мен, но пак не можеше да ме погледне в очите.

За последен път бях видял лейди Сара Маккоркъдейл преди около шест месеца, след като ме бяха принудили да напусна Мемориалния фонд. Тя вървеше по моста Уестминстър в Лондон и ние си разменихме няколко хладни думи. Олд Бейли беше всъщност първата ни истинска среща след онзи обяд с Антъни Джулиъс в бара близо до Саутхамптън Роу.

На свидетелското място тя беше нападателна и се държеше с аристократична увереност. Нито за миг не свалих очи от нея, надявайки се, че моят поглед ще бъде все пак забелязан. Втори човек от фамилията Спенсър бе застанал на свидетелското място, за да дава показания срещу мен.

От цялото семейство лейди Сара бе най-близка с принцесата. Шефката често казваше, че харесва чувството ѝ за хумор. Това бе основната причина, поради която тя я водеше като своя придворна дама по време на пътуванията си в чужбина. След смъртта на принцесата лейди Сара и аз бяхме страхотни съюзници и се бяхме сработили добре. Спомних си ръкавелите, които тя бе пуснала и ръката ми, роклята на Версаче, която бе дала на Марая, промяната в завещанието, за да ми бъдат дадени 50 000 лири като признание за моята лоялност. Може би съм бил станал твърде близък със сестра ѝ или твърде често съм говорел възторжено за нея. Докато тя говореше, аз си мислех само: *Как стана така, че отношенията ни стигнаха дотук?*

Думите ѝ пред съда показваха колко ѝ беше неприятен фактът, че аз съм смятал за свой дълг да бъда пазител на тайните на сестра ѝ.

Уилям Бойс я попита:

— Какво според вас г-н Бъръл би могъл законно да притежава?

Тя отговори:

— Ръкавели, снимки в рамки, емайлрани кутии, карфици за вратовръзки. Струва ми се, че това е всичко.

Когато седиш на подсъдимата скамейка в съдебната зала, можеш да забележиш някогашни приятели или колеги, които изведнъж изникват отнякъде да свидетелстват срещу теб. Подготвяйки защитата си забелязваш и сдържаността на другите, които не са готови да надигнат глава над парапета, за да застанат край теб.

Бях смятал, че управителят на Кей Пи Майкъл Гибинс ми е приятел. Но съм грешал. Този опитен счетоводител пристигна в двореца около година преди да почине принцесата. А когато заста на свидетелското място като свидетел на обвинението, представяше нещата така, сякаш познаваше истинската близост между иконома и принцесата. Това беше доста странно. Още повече че работеше в офис, извън апартаменти осем и девет. Той нямаше и представа от живота в дневната на принцесата, в нейната гардеробна, в трапезарията ѝ. Но тъй като веднъж му се оплаках колко дълга и изморителна е работата ми, той бе решил, че може да твърди, че в работата си съм чувствал „несигурност“.

Г-н Гибинс казал на полицията, че връзката ми с принцесата не е била така силна, както съм си въобразявал аз, отбеляза г-н Бойс.

— Имало е близост, но не и такава, за каквато говори г-н Бъръл — заяви прокурорът.

Той дори спомена, че съм мислел да се преселвам в Америка. Това беше така, тъй като и принцесата искаше същото.

Беше петък, 25 октомври, когато Майкъл Гибинс зае свидетелското място. Същият този ден кралицата, Единбургският херцог и принц Чарлс пристигнали в катедралата Сейнт Пол за възпоменателната служба за жертвите от терористичните експлозии на остров Бали. Ролс-ройсът на Нейно Величество давал газ нагоре по Лъдгейт Хил и минал покрай улицата, на която беше Олд Бейли. Няколко дни по-късно разговорът, състоял се по това време, щеше да окаже огромно въздействие върху „Regina V. Бъръл“.

На следващата сутрин бавачката Олга Пауъл, която бе работила само на половин работен ден, също ме изненада с появата си на свидетелското място. Принцесата, Уилям и Хари винаги много я харесваха. Тя беше последният човек, когото очаквах да видя там. Споделяли бяхме много неща за работата си в Кей Пи. Преди съдебния процес бяхме разговаряли и тогава тя ми каза, че няма никакво намерение да става, чийто и да било свидетел.

— На моята възраст не мога да понеса целия този шум и всичките тези тревоги — заяви тя.

Когато се изправи пред съда и заразказва на журито за навигите на принц Уилям, се чудех защо застава сега срещу мен. Виждах какво правеше. Искаше да предпази Уилям и Хари. Но правейки това, тя

размахваше чукчето на прокурора, който имаше за цел да ме прикове до стената.

От всичките лични камериерки, с които бях работил, Хелън Уолш беше може би най-религиозната. Тя беше като Марая ревностна католичка. Може би поради тази причина застана на свидетелското място и каза истината. Още от момента, в който положи клетва, почувствах нежеланието ѝ да се включи в обвинението на прокурора. Говорейки с прямота, каквато не можеше да се очаква от екипа на обвинителите, тя разказа как принцесата обичала да трупва ненужните си дрехи по средата на етажата и да раздава кралски подаръци или разни дреболии на персонала. На нея също били давани най-различни неща.

Изненаданият г-н Бойс я попита какво ѝ е давано.

— Това наистина не е ваша работа — срязва го тя, като се опита да потисне усмивката си.

— Не знаех, че гребе в неговата посока — чули моите адвокати да казва един от обвинението.

Обвинението не издържа на собствените си въпроси. Оказа се, че наистина в кралските среди е била от години разпространена практиката да се раздават подаръци.

Видях Хелън в мраморния коридор пред съдебната зала. Обвиняем и свидетел на обвинението се втурнаха един към друг и се прегърнаха.

— Благодаря ти, Хелън, че прояви такава честност — заявих аз.

— Просто казах истината, Пол. Това е, което направих.

През целия ден адвокатката на принц Чарлс Фиона Шакълтън разговаряла с полицейския началник Джон Йейтс от Скотланд Ярд. Това щяхме да разберем чак на следващия ден.

На 29 октомври, вторник, се съмна както всеки друг ден. Предната вечер екипът от моите защитници обобщил процеса досега и стигна до заключението, че печелим почва. Изразено в доказателствени точки ние бяхме взели преднина. Почти сигурно беше, че вече идваше ред да дам моята версия за истината. Лорд Карлайл ме бе подготвил да застана на следващия ден на свидетелското място. До двацет и четири часа щеше да започне защитата.

Никой от нас нямаше и най-малка представа за задкулисните действия, докато не влязохме в съдебната зала. Вестниците, лорд Карлайл и останалите от екипа на защитниците ми бяха помолени от разпоредителите да напуснат залата. Прокурорът се бе оттеглил с г-жа съдийката Рафърти. Делото бе прекъснато за един час.

— Какво става? Лошо ли е за мен? — попитах лорд Карлайл.

Той нямаше представа.

Когато г-жа съдийката Рафърти влезе отново в съдебната зала, новината слиса всички. Тя се обърна към журито и каза:

— Дами и господа, извинявам се за малкото закъснение. Днес няма да заседаваме. Можете да си тръгвате.

Само това. Тя изпрати членовете на журито да си вървят вкъщи и отложи заседанието на съда до второ нареждане. Лорд Карлайл скочи на крака. Той запита какви са причините за неочакваното отлагане. Г-жа съдийката Рафърти отказа да го информира. Тя се изправи. Всички станаха. Това бе съдебното заседание за деня. Беше малко след единайсет часа.

— Какво за бога става? Нормално ли е това? — попитах Андрю Шоу.

— Ммм, не. Доста странно е — отговори той.

Не знаех какво да мисля. Главата ми щеше да се пръсне от разни догадки. Журналистите се тълпяха пред съдебната зала, не по-малко объркани. Във въздуха витаеше мистерия. Нещо ставаше, но никой от хората, които се тълпяха в коридора, не знаеше какво.

В „безопасната ни стая“ на първия етаж размишлявахме върху разни възможности.

Дали не става дума за още доказателства? Ами ако те решат, че имат още доказателства? Изпаднах в паника.

— Не, Пол. Ако беше така, с положителност щяхме да го знаем. Нещо много по-сериозно от това е — заключи лорд Карлайл.

Той помисли, след това се обърна към мен:

— Пол, можеш ли да се сетиш за нещо, което не си ни казал, което може да има връзка с твоя случай? Каквото и да е?

Седяхме там — лорд Карлайл, Рей Хърман, Андрю Шоу, Шона и аз и се връщахме назад към нещата, монотонно припомняйки си фактите, като в ония филми за убийства, в които детективите стигат до задънена улица. Лорд Карлайл знаеше за предложение от

високопоставен човек от двора за уреждане на въпроса. Всички знаеха за срещите с Марк Боланд. Имаше ли нещо, свързано с принц Чарлс? Или нещо за принц Уилям? Или нещо за срещата ми с кралицата?

Вижте, аз вече разказах за тази среща с Нейно Величество. За нея бе разказано на полицията в обяснението ми преди съдебния процес. Тя беше също така спомената и в обяснението от шейсет и четири страници, предназначено единствено за очите на моите адвокати. В него пишеше: „Струва ми се, че всички, които принцесата някога е познавала, искаха да споделят с мен дълбоката си скръб. Дори кралицата... ми даде аудиенция, която продължи почти три часа в покоите ѝ в Бъкингамския дворец“. Това беше всичко, което бях написал, защото то беше всичко, което смятах по онова време да напиша. Не бях дал никакви подробности за самия разговор.

След това неочаквано прекъсване единственото, което ме занимаваше беше въпросът: *какво става?* В тази безопасна стая започнахме да си мислим дали принц Чарлс не е призован като свидетел. Тази перспектива не беше лоша за нас.

Ами ако принц Уилям трябваше да застане на свидетелското място? Не можех да понеса мисълта да седя на подсъдимата скамейка, докато най-големият син на принцесата стои пред мен и дава показания срещу мен. Щом тази муха ми влезе в главата, въображението ми почна да рисува какво ли не. В моите представи задкулисните разговори са били само за това да се уговори как кралска особа да даде показания и това безкрайно ме терзаше.

По-късно през деня бяхме информирани, че съдът няма да заседава два дни — чак до петък.

Цялата нощ не мигнах. Колкото повече се точеха часовете, толкова по-безумни мисли ми се въртяха в главата. Щях да полудея от това че не знаех, какво точно ставаше. Това беше душевно терзание. Вбесявах се, че съдебната система си играеше по такъв начин с нас.

Цяла сутрин крачих нагоре и надолу из дома на Хартс и имах нужда да изляза. След като дни наред бях смятал, че процесът върви благоприятно за мен, възприех прекъсването като удар. Никога от първия ден на процеса насам не се бях чувствал толкова потиснат.

Казах, че искам да купя мляко и това беше извинението ми да изляза на дълга разходка.

Вървах и вървах, и вървах и се озовах сред откритите поляни на Буши Парк. Заваля силен дъжд. Пороят подгони хората и те се затичаха по пътеките, приведени. В далечината чувах свистенето от гумите на колите и ударите на дъждовните капки върху отворените чадъри. Единственият човек, който не се притесняваше, че ще се намокри, бях аз. Погледнах часовника си. Три часа бяха минали, откакто бях излязъл да купя мляко. Гледах как животът си тече и си мислех, че в този момент трябваше да съм в Олд Бейли да изчистя петното от името си, а не в парка да се терзая какво ли се е случило. Прииска ми се да ревна. Но не го направих, а се сетих за нещо друго — обадох се на един приятел журналист, който пишеше за съдебния процес, и му излях мъката си. Около петнайсет минути разговарях със Стив Денис:

— Не знам колко още мога да понеса. Губя си вече разсъдъка. Как си позволяват да си играят така с мен? С какво се занимават сега, че им трябва толкова време? Знаем, че ще е нещо лошо. Знаем.

— Пол — каза Стив. Не знаеш какво може да е. Може да е друг свидетел, може да е краят. Всичко може да е... Може да е добра новина.

Той се опитваше да ме поободри, но аз не му благодарих за това.

— Няма да е. И на сън не мога да си го представя. Затова не ми казвай такова нещо.

Несигурността беше съсипваща.

Кевин Харт въртял с колата около Хамптън и ме търсел. Намери ме в Буши Парк, прегърна ме през рамо и ми каза:

— Хайде тръгвай. Да отидем да изпием по една бира.

В четвъртък вечер имахме заседание в лондонския кабинет на лорд Карлайл. Седнахме всички и започнахме да си блъскаме главите. Върнахме се на писмото, което бях изпратил на принц Уилям, после на срещата с кралицата.

— За какво говори с кралицата? — ме попита лорд Карлайл.

— Говорихме за много неща. За Марая и момчетата, нейните родители, принцовете Уилям и Хари. Разказах й всичко, което ставаше

в двореца Кенсингтън. За много неща разговаряхме.

— Изрази ли пред нея тревогите си за рязането на документи от г-жа Франсис Шанд Кид?

— Да.

В този момент всички погледи в стаята се заковаха върху мен.

— Добре — каза лорд Карлайл, очевидно неразбиращ нещо. — Защо не ни каза това по-рано?

— Това беше частен разговор с кралицата. Разговаряхме за много неща.

Не съм сигурен, че дори и тогава успяхме да схванем значението на този разговор. Полезно беше да разбера, че това представляваше важна информация за защитата. Можехме да я включим в моите показания, когато застава пред съда. Така смятахме в онзи момент. Никой от нас нито за миг не си помисли, че имаме възможност за дестабилизиране съдебния процес.

Има много недоумение, цинизъм и разни конспиративни теории около срещата ми с кралицата и разговора, който водихме. Да, наистина казах на Нейно Величество, че съм взел документи на съхранение. Но не й казах повече от онова, за което уведомих и принц Уилям в писмото си от 19 април 2001 година. Прокуратурата е видяла това писмо. Прокурорът е прочел думите ми „на съхранение“ и сякаш това за него нямаше никакво значение. В светлината на моята декларация пред Уилям мълчанието от двореца Сейнт Джеймс и искането на Скотланд Ярд да бъде осъден просто ми показаха, че нито една от отправените от мен писмени молби не ги е впечатлила.

Каква в края на краищата е разликата дали съм казал на кралицата, че съм задържал някои неща на съхранение или на принц Уилям? Всъщност аз написах писмо и на принц Чарлс на 5 февруари 2001 година, в което и на него казах абсолютно същото нещо. Узнах, че писмото изобщо не му е било предадено. Но неговият заместник частен секретар Марк Боланд го бе видял. По тази причина не виждах какво по-различно имаше в това, че съм информирал кралицата.

И до ден-дневен не разбирам защо прокуратурата беше толкова изненадана. Нейните представители знаеха, че съм казал на принц Уилям за намерението си да съхраня някои неща. От онова, което Уилям Бойс каза пред съда, видях, че прокуратурата разиграваше фарс, правеше се на сляпа от януари 2001 година.

В петък на 1 ноември, денят на Все светии, във въздуха сякаш тегнеше някакво очакване. Като че ли журналистите бяха повече, откогато и да било преди това. Не ми се искаше да мисля какво щеше да донесе този ден. Влязъл вече в съдебната рутината от предишните две седмици, бях отново в квадрат номер едно и отвътре целият треперех.

— Става нещо много важно — беше казал лорд Карлайл предишната вечер.

Сякаш за да се засили драматизмът преди обед в Олд Бейли зави алармената система. Всички бяха евакуирани на улицата. Настъпи хаос. Стоях на тротоара между лорд Карлайл и Андрю Шоу. Около мен щракаха фотоапарати и жужаха телевизионни камери. Опитвах се да изглеждам спокоен, опитвах се да се съсредоточа върху разговора, който се водеше край мен, но напразно. Бях разсеян и напрегнат.

След това обявиха, че можем да се върнем в сградата.

Няколко минути по-късно лорд Карлайл съобщи първата обнадеждаваща вест тази сутрин.

— Полицията нещо се е раздвижила и си прибират кутиите. Това е добър знак.

Чаках пред съдебна зала номер едно. Мобилният телефон иззвъня в джоба ми.

Беше журналистът Стив Денис. Гласът му трепереше. Той стоеше на другия край на двойната врата, близо до стълбището.

— Пол, делото ще рухне. Никой не знае защо, но съдебният процес приключва. Прессекретарите на прокуратурата и на столичната полиция са тук.

В първия момент не схванах.

— Какво означава това?

— Това означава, че са тук, за да оправят бъркотията. Пол, ние всички знаем, че на съдебния процес слагат край. Сигурни сме!

Не можех да повярвам.

— Не, това и на сън не мога да го повярвам! Виж, трябва да вървя. — Натиснах телефона.

— Пол, трябва да влизаме — подкани ме лорд Карлайл.

Неочаквано се почувствах съвсем спокоен. Отидох до подсъдимата скамейка. Мишел от охраната ми се усмихна. Три почуквания на вратата. Г-жа съдийката Рафърти влезе и в съдебната зала се възцари гробовна тишина.

Уилям Бойс се изправи.

— Г-жо съдия, няма никакво доказателство, че г-н Бъръл е информирал някого, че държи собственост, принадлежаща на изпълнителите на завещанието на Даяна, принцеса на Уелс, което е съществен елемент на съдебното дело...

Вниманието ми привлякоха следващите му думи и затова подминах неточността на това му твърдение:

— ... Плюс това, свидетелите на обвинението бяха разпитани, включително бяха подложени на кръстосан разпит, тъй като прокуратурата нямаше никакви доказателства, които да покажат, че той някога е уведомял някого, че държи у себе си собственост на Даяна, принцеса на Уелс...

И това не е вярно, мислех си. Писмото до принц Уилям бе през цялото време под носовете ви.

Той продължи:

— В понеделник тази седмица прокуратурата бе информирана от полицията, че на частна среща с кралицата в седмиците след смъртта на Даяна, принцеса на Уелс, г-н Бъръл е споменал... че той... — г-н Бойс продължи да обяснява „фалшивите предпоставки“ в своето дело. Оказа се, че Единбургският херцог споменал пред принц Чарлс, докато пътували предишната седмица за възпоменателната служба за жертвите от терористичния акт на остров Бали, че на кралицата ѝ е било казано от мен, че съм прибрал документи на съхранение. Принц Чарлс информирал на следващия ден частния си секретар сър Майкъл Пийт. Той след това потърсил потвърждение от кралицата. После дворецът Сейнт Джеймс предал съдържанието на този разговор на Скотланд Ярд.

И тогава чух Уилям Бойс да казва:

— ... и правилният развой на делото е да не търсим повече доказателства срещу г-н Бъръл и да приканим журито да го обяви за невинен.

Седях там, сърцето ми биеше лудо, мъчех се да схвана неочакваната правна декларация, която той току-що бе направил. Хвърлих поглед към лорд Карлайл. Той се усмихна. Погледнах Андрю Шоу, който беше с мен от момента, когато полицията нахлу в дома ми. Той се бе облегал на стола си. Облекчение в лагера. След това тя ги изрече. Думи, които никога няма да забравя:

— Г-н Бъръл, вие сте свободен да си вървите.

Г-жа съдийката Рафърти ми се усмихна топло.

Една-две секунди стоях като замръзнал. Отново погледнах лорд Карлайл. Той ми кимна.

— Хайде — разбрах, че ми казва по движението на устните му.

Не знаех дали краката ми ще ме издържат, когато стана. Някаква бучка се надигна и заседна в гърлото ми. Всеки звук, който издавах — отместването на стола, ставането ми, стъпките ми — се чуваше от всички, забили погледи в мен. Охраната ми Мишел ми подаде ръка, за да ме изведе. Журналистите ме гледаха втренчено, без да говорят. Тръгнах от подсъдимата скамейка, обърнах се надясно, слязох по трите стъпала надолу в съдебната зала и седнах, докато срещу името ми бяха записани трите оправдателни присъди невинен в отсъствието на съдебното жури.

Г-жа съдийката Рафърти стана и излезе от съдебната зала. Журналистите се понесоха от залата да обясняват на света значението на историческата намеса на кралицата. Единственият свидетел, който знаех от самото начало, че изобщо не можех да призова, ми се бе притекъл на помощ — кралицата, на която преди години бях служил, бе защитила правото ми да съхраня паметта на друга забележителна личност — Даяна, принцеса на Уелс. Журналистите и телевизионните екипи се втурнаха на улицата, а аз отидох при лорд Карлайл:

— Е, това ли е всичко?

— Да, това е, Пол. Свърши. Всичко свърши.

Не можех да успокоя хлипанията си на рамото на моя адвокат. Адвокатът, който прояви смелост да ангажира короната в дело, водено от името на короната, човекът, който свърши страхотна работа, за да мога да си отида вкъщи. Сълзите ми намокриха рамото на тогата му. Той ме потупа по гръб:

— Мисля, че сега всички трябва да отидем да обядваме. Знаем едно хубаво място в Ковънт Гардън.

След това Андрю Шоу ми подаде мобилния си телефон:

— Марая е.

Взех телефона и първото нещо, което чух, бе радостният ѝ плач.

Мисля, че единственото нещо, което успях да кажа, беше:

— Скъпа — и после и двамата се разревахме. — Кралицата, скъпа. Всичко е благодарение на кралицата — казах ѝ аз, а около мен

беше адвокатският ми екип.

Спускахме се заедно по ролокостър и най-после бяхме стигнали края.

Марая едва ли съзнаваше какво правеше в еуфорията си, но ми каза да слушам. Тя задържа телефона и в слушалката се чува масови радостни възгласи. Марая беше в цветарския ни магазин в Холт, където роднини и клиенти скандираха в моя подкрепа.

Андрю Шоу и аз излязохме на улицата. Струваше ми се, че краката ми се отлепиха от земята и аз се озовах във въздуха, когато тълпа журналисти, фоторепортери и телевизионни оператори се втурнаха към мен, а полицаите направиха верига, за да ме предпазят. Тълпата ме притисна и аз се намерих на гърбовете на полицаите пред мен.

— Пол! Пол! — крещяха фотографите. — Пол, насам!

Спънах се в крака на един журналист, когото бяха съборили. Погледнах нагоре и видях прилепени лица по прозорците на сградата над нас. От някои прозорци се бяха подали хора и ми махаха. Исках и аз да им махна, но не можех да си измъкна ръцете.

Андрю Шоу направи от мое име изявление пред медиите. Едно заградено с перила място в горния край на улицата бе предварително приготвено за пресконференция. Благодарих на всички и казах какво облекчение чувствам. От всички страни чувах името си. Нямах сили и се чувствах онемял, но ако можех щях да изкрещя чак до небесата: „Господи, колко е хубаво, че съм свободен!“.

Ние всички отидохме да празнуваме в един ресторант в Ковънт Гардън. Беше тихо и нямаше никой, с изключение само на още четирима души на една маса. Когато влязох, хората от тази маса скочиха да ме аплодират. Тези непознати хора дойдоха при мен да ми стиснат ръката.

Две много специални лица се включиха в нашето празненство и го направиха още по-трогателно — Ричард Кей и Сузи Касъм, приятели на принцесата. Не си спомням някога така силно да съм прегръщал Сузи.

— Някой ни гледа — каза тя и аз я пуснах.

Когато седнахме, влезе още едно познато лице — Фиона Брус от Би Би Си. Навън валеше и доста се беше намокрила, но това не ѝ пречеше. Беше се отбила да остави бутилка шампанско.

— Само исках да те поздравя, Пол.

Тя ме целуна по бузата и ни остави да вдигнем тостовете си за моето оправдаване.

Вечерта се върнах в Чешър, в спокойствието на дома на роднини. Накрая, макар че ми бе отказана възможността в съда, можах да представя моята защита, така както щях да я изложа в съдебната зала, в „Дейли Мирър“. След това останалите вестници — във Великобритания и в Америка ме нападнаха. Оцелял бях от съдебното преследване на държавата, а сега трябваше да оцелея и от двуседмично преследване от медиите. Обвиняваха ме, че съм си бил продал душата. Бях предал принцесата, твърдяха те и отново невежеството на мнозинството надделяваше над знанието на малцината.

Дори с написването на тази книга не предадох принцесата. За да се говори за предателство първо трябва да се знае обема на онова, което пазах в себе си. Това е причината, поради която знам, че останах верен. Принцесата също би разбрала това. Още малко, за да отговоря на въпроса — а оттук накъде. Излязох от Олд Бейли с намерението да започна нов живот, а не мога да се освободя от миналото. Това може да е слабост, но може и да е сила. След като изчистих петното от името си в съда, мое задължение е да изчистя и името на принцесата и да се погрижа тя да бъде запомнена като забележителна жена, каквато в действителност беше. Спомените трябва да бъдат ценени. Хората се безпокоят, че съм вманиачен, но аз просто съм преследван от един изключително добър дух.

По-силен съм, отколкото бях в последно време и въпреки действията на полицията, продължавам да вярвам в човешката природа. Милиони като мен вярват, че споменът за принцесата трябва да бъде запазен жив и жизнен, като магическата следа, която тя остави върху живота на хората.

Ще продължа ли нататък? Разбира се.

Ще забравя ли? Никога.

Принцесата ми даде нещо специално и споделяйки с вас тези вълнуващи спомени и истории, аз се надявам, че нейната личност ще продължи да грее. Каквото и да се случи, докрай ще продължа да браня паметта на принцесата. Тя би очаквала от мен да направя точно това.

Зная какво е било. Зная дълбочината на онова, което споделяхме. Зная бъдещето, към което щяхме да се отправим. Единственото нещо, което хората не могат да ми отнемат, е последното й писмо до мен, което тя бе оставила на бюрото ми в икономското помещение в месеца, в който почина.

Често го чета като източник на невероятна сила и утеха. То се оказва нейното довиждане и ми се струва уместно да бъде в тази книга:

Скъпи Пол,

Ти със своето трето око виждаш, че уикендът, който идва, е важен за мен!

Аз също знам това и исках да напиша на хартия колко много съм трогната, че ти споделяш вълнението ми. Каква тайна!

Изумителен си как се справяш с моите въпроси и направо побеснявам, че непрекъснато си прав!

Но сега сериозно — твоята подкрепа, както винаги е безценна. Тя запази разсъдъка ми в някои от кошмарните ми моменти...

Сега течението взема друга посока и всички можем да се успокоим и да погледнем напред в очакване на по-щастливи времена и на нови домове!

Благодаря ти, Пол, че си такъв извор на сила.

Обич от Даяна

Каква е тайната?

Съжалявам. Това е между иконома и принцесата.

[1] Кралицата срещу — лат. — Б.пр. ↑

[2] Стара марка ирландска бира. — Б.пр. ↑

[3] Заболяване, от което страдат войници, служили във войната в Персийския залив през 1991 г., предизвикано вероятно от употребата тогава на бойни отровни вещества. — Б.пр. ↑

ЕПИЛОГ: КРАЛСКА БУРЯ

Имаше и все още има много тайни между иконома и принцесата. Мъжете в сиви костюми и средствата за масова информация, които твърде прибързано ме обвиниха, че докрай съм си продал душата, биха преbledнели, ако знаеха всичко, което ми доверяваше Шефката, защото тя твърде много се притесняваше от манипулативната система около себе си. Онези, които са вътре в нея, не могат, поради арогантността си, да повярват, че някои домашни тайни бяха погребани заедно с нея. Нито пък са очаквали, че с времето гласът ѝ няма бъде заглушен. Икона като принцесата оказва мощно влияние, което остава незаличима следа върху обществото, дълго след като той или тя са си отишли от този свят.

Когато седнах над тази книга, нейната памет беше в съзнанието ми при писането на всяка страница. Докато беше жива, тя толкова много пъти е разчитала на моята преценка, което се вижда и от последното ѝ писмо до мен. Искрено се надявах, че моята преценка оставаше същата и сега, когато ги няма многозначителната ѝ усмивка и закачлив поглед, за да го потвърдят с точността на барометър. Когато вземах решението какво да правя с натрупаната информация, направих строго разграничение между най-личните и деликатни тайни, които принцесата е очаквала от мен да запазя, и историческите факти, така че да не посягам на най-интимния ѝ свят и да не нахлувам в него. Но истините бяха пагубни за други, чиито егоистични интереси щяха да са по-добре защитени, ако бях мълчал. Принцесата вземаше мерки да бъде чува под някаква форма и нейната версия за събитията, когато усещаше, че балансът на истината се накланяше против нея. Заради това се появи книгата на Андрю Мортън „Даяна: нейната истинска история“. Заради това беше интервюто в „Панорама“. Заради това и аз написах „Кралска служба“.

За мен, нейния иконом, тази книга нито за миг не е била част от някакъв план за медийна кампания, за да браня паметта на принцесата. Знаех, че поемайки точно този път, ще бъда изложен на жестоки

последници: един слуга в никакъв случай не трябва да бъде толкова самонадеян, че да си позволи да определя кои факти от живота на кралското семейство да се знаят или да не се знаят. Но както го потвърждават и хилядите писма, които получавам от хората, тази книга е почит към топлината и обаянието както на монарха, така и на принцесата. Може и да съм наивен, но никога не съм очаквал тя да бъде обявена за „предателство“. Продължавам да твърдя, че за подобно нещо и дума не може да става. Освен това мнозина и пръв сред тях принц Чарлс знаят много повече за предателството към принцесата, отколкото аз бих могъл и да си представя. Но може би именно благодарение на принц Чарлс най-неочакваният враждебен отговор дойде от изненадващо място.

„Гледа ли телевизия? Причиняваш мъка на Уилс и Хари!“, гласеше съобщение от един приятел, което получих в петък вечер на 24 октомври по мобилния си телефон. Беше петият ден, откакто „Дейли Мирър“ бе започнал да публикува откъси от книгата, която щеше да излезе от печат в понеделник на 27 октомври. Семейството ми и аз се бяхме залостили в хотел „Роутън“ под закрилата на журналистите от вестника. Домът ни във Фарндън, само на няколко километра от хотела, бе обсаден от пресата. Дори във фойето имаше журналисти и затова Марая, Александър, Ник и аз не можехме да излезем от стаите си. След като в продължение на една седмица вестниците бяха пълни със заглавия за книгата, Марая най-после не издържа и каза този следобед, че няма търпение да се върнем вкъщи и „да заживеем нормално“.

Изтрих съобщението и пуснах телевизора. Бил съм причинил мъка на Уилям и Хари? А с какво?

От „Новините в шест“ по Би Би Си разбрах, че принц Уилям и принц Хари са излезли с безпрецедентна декларация срещу мен. Дворцовият кореспондент Николас Уичъл съобщаваше, че момчетата „вече не издържат“ зловещите заглавия.

— Стига им толкова — каза Уичъл във включване пред Бъкингамския дворец.

Толкова силен бил гневът им и до такава степен се изчерпало търпението им, че след като цели пет дни вестниците пишеха за

книгата, момчетата уж решили да предприемат нещо. Защо трябваше да чакат досега? Защо трябваше да правят нови заглавия във вестниците, след като фурорът от това, че един иконом е написал книга, беше позатихнал?

Ясно защо. Само след четирийсет и осем часа книгата щеше да бъде официално пусната. Мисля, че моментът не можеше да бъде по-добре подбран. Една умно съставена декларация от устата на синовете на принцесата можеше да изопачи истинските намерения на тази книга.

Декларацията им се появи в пълен текст на телевизионния екран. Гледахме и не вярвахме на очите си. Тя гласеше следното, което уж били думите на Уилям и Хари:

Не можем да повярваме, че Пол, който се ползваше с такова доверие, може да злоупотреби с позицията си с такова дръзко и открито предателство. Това е дълбоко болезнено не само за нас двамата, но и за всички други, които са засегнати, и ако майка ни днес беше жива, това щеше да я убие втори път. И, ако ни бъде позволено да кажем, смятаме, че сме повече в състояние да говорим за майка си, отколкото Пол. Ние се обръщаме към Пол с молба да сложи край на тези си откровения.

За да бъде въздействието още по-силно, декларацията бе прочетена пред телевизионните камери от пресекретарката на принц Чарлс, Колийн Харис, която изглеждаше не по-малко от мен стресната от значимостта на това събитие.

Декларацията бе представена като молба от Уилям и Хари, която да ти свие сърцето от мъка. В този миг си спомних молбата, която аз отправих към Уилям, преди да бъде изправен на съд, и която бе целесъобразно игнорирана. Сега с помощта на същите съветници, които го бяха научили да даде съгласието си за започването на съдебния процес, двамата принцове се обръщаха към мен, много ловко наричайки ме с малкото ми име през цялото време, за да бъде по-трогателно.

Типично за таблоидното поколение, принцовете реагираха на един драстично съкратен вариант на моята книга — нещо като да дадеш рецензия на албум с дванайсет песни, след като си чул само три от най-кресливите. Те говореха за „дръзко и открито предателство“ — какво драстично изопачаване.

Николас Харис продължи коментара си: „... и принцовете не могат да разберат дълбочината на предателството от човек, към когото са били привързани“. Той ни каза, че принц Чарлс бил също „гневен и засегнат“ и дал пълната си подкрепа на синовете си.

В новините тази вечер телевизионната публика видя само повърхността на събитията. Зад внимателно представените образи на наранени принцове бе подета оркестрирана кампания да се омаловажи онова, което щях да кажа. Тя се оглавяваше от Кларънс Хаус — наскоро ремонтираният нов дом на принц Чарлс. И на Камила Паркър Боулс.

Тоя ден следобед частните секретари и съветниците по печата на престолонаследника бяха мобилизирали стратегията си. Убийството на един образ, извършено с детски ръкавички, може да бъде също толкова брутално, колкото и убийствата в безогледния свят на политиката. Злостните нашепвания на ухо не са запазена марка само за парламента. Те са сега част от хитрите ходове в кралските дворци, когато съветниците усетят, че някой се цели в имиджа на династията Уиндзор. Оказа се, че в онази изпълнена със събития вечер, сивите костюми дали необявен и необясним четирийсетминутен брифинг, за да ме разобличат. Те, без съмнение, биха оправдали битката си око за око с необходимостта да разкрият дълбочината на моето предателство.

Поканени били кореспондентите при двореца от всички вестници на Флийт Стрийт, с изключение на „Дейли Мирър“, който бил изключен от списъка заради близкото си сътрудничество с мен: този човек, Бъръл, трябва да бъде държан на тъмно, както дворецът е бил на тъмно за издаването на моята книга. Журналистите се втурнали към Кларънс Хаус за среща с Колийн Харис и със сър Майкъл Пийт, вездесъщият сив костюм, щом се случеше нещо, свързано с моето име. Неофициалната пресконференция със злепоставящи, подигравателни коментари трябвало да отиде много по-далеч, отколкото могат да си го позволят всякакви официални декларации, за да стигне до всички посланието на деня, а в този случай то бе, че Пол Бъръл е предател.

Династията Уиндзор насочваше оръдията си срещу мен. Репортерите слушали внимателно и си тръгнаха, въоръжени с много цитати, целящи да се засили натискът върху мен. На следващия ден вестниците надлежно подеха кампанията анти-Бъръл и всякакви цитати на неодобрение и изумление бяха поставени в устата на анонимни „кралски сановници“ и „високопоставени сътрудници“.

Срещу семейството ми отново се изправи мощта на монархията. Онази вечер се почувствах напълно сразен. Как, за бога, моята почит към принцесата стигна дотук?!

Марая дойде да ме види. Беше пребледняла. Седна и започна да пуши цигара след цигара.

— Предателство? — каза тя. — Каква наглост! Ами нашите момчета, когато ти за малко не отиде в затвора?

Срещу нас бе започната атака на много високо равнище и този път кралицата нямаше да ме избави.

Пред хотела отново се трупаха тълпи журналисти. Надеждите на Марая, че ще можем да заживеем пак нормално бяха толкова неоснователни, колкото и декларацията на Уилям и Хари. Една тиха вечер беше преобърната с главата надолу. Безумни, ужасни мисли. Високи гласове. Различни мнения. Марая изглеждаше много объркана. Момчетата недоумяваха.

— Татко, защо говорят тези неща? Ти не си направил нищо лошо на принцесата — каза Ник.

Марая си бе хванала главата с ръце. Тя знаеше, че избухне ли още една медийна буря, ще ни засмуче и запрати господ знае къде.

Разбира се, че трябваше да отговоря. Отпуснах се на канапето.

— Но аз не искам да тръгвам в атака срещу Уилям и Хари. Сърцето не ми дава. Обичах двете момчета като техен чичо, макар и вече далечен, тъй като не ги бях виждал шест години, не по моя вина. С огромно възхищение следях как момчетата, които знаех от малки, пораснаха и станаха млади мъже. За мен не можеше да има по-лошо нещо от това публично да се изправя срещу тях. Струваше ми се, че това би било крайно погрешно. Във всеки случай знаех, че медиите ще представят всеки мой отговор, какъвто и да е той, като „Бъръл срещу синовете на принцесата“. Опитах се да обясня това на семейството си.

— Татко! — ревнаха почти едновременно Алекс и Ник.

Мисля, че никога преди това не бях виждал синовете си толкова гневни. Принцовете, с които те бяха играли заедно като деца, се бяха обърнали срещу мен.

— Помисли за нас, татко! — молеше Алекс. — Не за тях.

Погледът, който Марая ми хвърли, ме прониза до мозъка на костите ми.

Разбрах, че нямаше нужда да нападам Уилям и Хари, но беше важно да отстоявам книгата си и да защитя своята позиция. „... щеше да убие майка ни, ако беше жива днес...“. Декларацията на принцовете продължаваше да ехти в главата ми. Защо казаха това?

Съпоставих думите на синовете на принцесата с тези на две от нейните истински приятелки — Сузи Касъм и Дейна Маркс. И двете ми се бяха обадили предишните два дни да ми предложат пълната си подкрепа.

Сузи: „Имам ти доверие, скъпи. Ти знаеш, че онова, което си написал, е уместно и не е предателство“.

Дейна: „Имаш пълното ми доверие и вече знам, че тази книга е подобаваща почит към принцесата. Принцесата би ти се усмихнала“.

Те се познаваха с принцесата като възрастни, а принцовете бяха тогава още деца. Знаех какво не бях издал.

— Татко, направи го за нас — молеше Ник. — Не оставяй да ти сторят такова нещо.

В рамките на един безумен половин час аз отидох от едната в другата крайност — от желанието да не казвам нищо до гняв. Накрая приех, че не съм направил нищо лошо и с подкрепата на моето семейство реших да изляза в отговор с публична декларация.

От този момент нататък престанах да чувствам хотелската си стая като убежище. Мозъкът ми работеше трескаво, плаших се от това, което ме чакаше, но бях твърдо решен да го направя. На медиите бе разгласено, че в девет часа ще дам пресконференция на стълбите на хотела. Всички пътища този ден водеха към провинциалния хотел в Чешър. За двайсет минути подготвих онова, което щях да кажа. Крачех по килима и го репетирах на глас. Телефоните бяха полудели. Декларацията ми трябваше да е готова за „Новините в десет“ по Би Би Си. Бързах като луд. Ръцете ми трепереха от адреналина.

От стаята чувах как по пътя към хотела приближаваха камионите на сателитната телевизия. Надникнах иззад пердето и видях

струпалите се журналисти. Камерите и прожекторите бяха готови.

— Е, Пол, готов ли си? — попита един глас.

Отново си повторих декларацията.

— На добър час, татко! — извикаха Александър и Ник, когато хотелската врата се затвори след мен.

С един лист от дърво на площадката отвън бе маркирано мястото, на което трябваше да застана, за да ме хванат камерите. Стомахът ми се бе свил на топка. Бъди силен, дръж се, повтарях си. След това започнах и изглеждах по-силен, отколкото в действителност се чувствах:

„Огорчен съм от декларацията, направена от името на принц Уилям и принц Хари. Огорчен съм, защото съм убеден, че тази книга не е нищо друго, а само почит към тяхната майка. Убеден съм, че когато принцовете и всички останали я прочетат цялата, ще си променят мнението. Единственото ми намерение, пишейки книгата, беше да защитя принцесата, да застана в нейния ъгъл. Бях силно насърчен от обажданията през последните четирийсет и осем часа, в които получих подкрепа от някои от най-близките приятели на принцесата. Бих желал също така да изтъкна, че след като миналата година рухна заведеното срещу мен дело в Олд Бейли, никой от кралското семейство не ми се обади да се извини за ненужното изпитание, което преживяхме аз, съпругата ми и моите синове. Поради това и аз не се извинявам, задето написах тази книга, с която изключително много се гордея, и съм убеден, че и принцесата би се гордяла с нея. Казал съм истината, защото британската общественост трябва да знае истината.“

Говорех точно това, което мислех и то с пълното убеждение, че съм прав. Почти не мигнах тази нощ. Измъчваше ме мисълта какво ли са казали принцовете. Разбира се, че трябва да е много трудно, тъй като заобикалящата ги система по всякакъв начин се стреми да направи Чарлс и Камила приемливи. Тя трябва да направи почти табу

името „Даяна“ в разговорите на кралските обеди. Нека няма никакви илюзии, че тя не беше табу в някои кръгове и докато беше още жива. За нищо на света не мога да си представя, че като се връщам назад в миналото, може да има щастливи спомени от живота в Кей Пи, които да не са свързани с изключителната компания на Уилям и Хари. Момчетата трябва да се чувстват страшно неловко, защото в династията Уиндзор принцесата ще бъде запомнена с проблемите и неприятностите, които е създавала, а не с обаянието, което носеше със себе си, където и да отидеше. Но в истинския свят нейното име не е табу. Възхваляват го и Уилям и Хари наистина трябва да разберат, че хората няма да спрат да говорят и да си спомнят за нея. Най-малкото аз.

Мисля, че внушената от Кларънс Хаус декларация, прочетена от името на Уилям и Хари, е била в крайна сметка преценена като куха. Затрупан бях с чували писма от хора, които ми пишеха, че са се почувствали „измамани“ от нея, което силно ме развълнува. Писма като това от една жена от Джорджия, САЩ:

Трябва да ти призная, че се колебаех дали да я купя (книгата). Всъщност, категорично не исках. Трябва да ти призная също така, че се разгневих, задето ще пишеш книга, в която да разкажеш всичко. След това дойде Коледа 2003. Майка ми... ми я купи. Накрая любопитството надви чувството ми на гняв. И видях, че не мога да я оставя, докато не я прочета. Ти направи за мен нещо, за което само съм си мечтала. Позволи ми да се запозная с принцесата. Книгата ти е написана с вкус...

Въпреки заглавията в таблоидите, независимо от това каква истерия раздухват кралските велможи, напук на съветниците по печата на династията Уиндзор, истината и искреността в моята книга за живота, личността и работата на една жена не могат да бъдат зацапани с отрова. Знам какво съм написал, и съм убеден, че Уилям и Хари силно грешат.

До този уикенд изглеждаше, че може би ще имам възможност да дам обяснение, поне на Уилям. Осведомени дворцови кореспонденти

съобщавах, че той искал среща с мен лице в лице. Представяха я така, сякаш щеше да бъде опит за постигане на мир. Това за мен щеше да е покана, която отчаяно много исках да приема.

След като бях прекарал толкова много години зад стените на Кей Пи, бях свикнал да наблюдавам и да устоявам заедно с Шефката на надигащи се медийни бури, които бият по капаците на апартаменти осем и девет, и да се снишавам за няколко дни. Репортерите и папараците отвън ги обземаше неистова възбуда, която преминаваше щом излезеха материалите им и така докато се надигне следващата буря около нея или принц Чарлс. В много случаи принцесата сама си бе виновна за заглавията във вестниците, но тя бе добре тренирана и умееше да се справя. Когато усетеше криза или враждебност от страна на пресата, тя се затваряше в самотата на Кей Пи. Стереоуредбата на бялата библиотека в дневната ѝ бълваше класическа музика и грегориански песнопения, за да прогонват мислите ѝ. Високата музика, от която таванът на икономското помещение се тресеше, говореше, че дворецът е под обсада или е настъпила емоционална криза. Сякаш принцесата надяваше защитната си черупка, намираще успокоение в познатата територия, докато усетеше, че е безопасно или добре да излезе. Срещите за обяд в лондонските ресторанти се отменяха и вместо тях в двореца се канеха приятелки. Приятелите се събираха, за да ѝ оказват подкрепа. Със съветниците се говореше по телефона, за да дават умните си съвети. Тези прищевки постепенно изчезваха и принцесата се настройваше доста философски, макар и да ѝ трябваше някой да ѝ вдъхва кураж, задето се бе озовала в епицентъра на още една „криза за монархията“. Тя казваше: „Вдигнеш ли си главата над парапета, трябва да се приготвиш да те гръмнат“.

Често пъти принцесата разбираше нещата повече, отколкото хората ѝ признаваха: вдигаше главата си над парапета, но знаеше кога да се наведе и скрие. Възхищавах се на способността ѝ да се справя с жестокото напрежение от преследването на журналистите, дори когато даваше жертви за това. Но когато тя беше архитектът на сензационното заглавие, инцидент или разкритие, ставаше силна и предизвикателна. Изпитваше наслада да е бунтовник, когато ставаше дума за кауза на истината. В това отношение тя ми даде безценен урок и едва ли би

очаквала от мен да се отпусна и да не предприема нищо, когато измислици, лъжи и изопачени факти обругават паметта ѝ. Затова написах „Кралска служба“.

Имаше моменти през последните месеци, когато и на мен ми се искаше да се оттегля в крепост, след като бях казал онова, което имах да кажа за принцесата и за историята. Но за един бивш слуга, решил да се опълчи и да каже истината и после да бъде съден за това, нямаше такова място, на което да се скрие.

Книгата бе пазена в тайна до седмицата, когато започнаха да излизат откъси от нея във вестник. През първия ден, на 20 октомври, щяха да се променят някои перспективи и да бъде поставен тревожен въпросителен знак върху обстоятелствата, довели до смъртта на принцесата. Първото заглавие на „Дейли Мирър“ беше: „СЕНЗАЦИЯ С ПИСМО НА ДАЯНА: ПЛАНИРАТ «ПРОИЗШЕСТВИЕ» С КОЛАТА МИ, ЗА ДА МОЖЕ ЧАРЛС ДА СЕ ОЖЕНИ ОТНОВО“. Светът разбра за страховете, които е изпитвала принцесата. Много преди Уилям и Хари да излязат с декларацията си, аз знаех, че приближаващата медийна буря ще бъде една от най-силните.

В уикенда, преди да се появи това заглавие във вестника и преди да отлетя при издателите си в Америка, ангажирах стая в хотел Мариот Каунти Хол, непосредствено до моста Уестминстър. Искях да отседна там и да си събера мислите. Мястото беше подходящо. Бях работил точно срещу главното фоайе на хотела, в канцеларията на Мемориален фонд Даяна, принцеса на Уелс, която бе в същата сграда, заобикаляща един вътрешен двор. Изгледът нощем към златистия отблясък от сградите на парламента и Биг Бен в тъмните води на река Темза беше същият. Той толкова често ме бе хипнотизирал, докато стоях погълнат по-скоро от спомените от Кей Пи, отколкото от разочарованията си и политиката на фонда. Бях реабилитиран от клеветите, отправени срещу мен от президентката му лейди Сара Маккоркъдейл, и сега моята книга — почит към принцесата и всъщност към кралицата предстоеше да стане публично достояние.

Излязох от хотела и тръгнах надолу към входа за офисите на фонда, където името „Даяна, принцеса на Уелс“ бе изписано на месингова табела на стената. След като не ми дадох да тичам в маратон в името на принцесата, сега щяха да побеснеят от книгата в нейна памет. Вървах по моста Уестминстър и спрях по средата да

погледам Кънтри Хол и колосалното Лондонско око^[1]. Използвайки думите и мислите, оставени ми от принцесата, и възпроизвеждайки в книгата нейните изрази, бях вече очертал мащабите на ответния удар, който ме очакваше. Затова се наслаждавах на тишината и спокойствието на този миг, вечерта на 18 октомври 2003 година, преди да се отприщи безумието, което се завихри около мен и през следващите седмици и не ми даваше възможност да се усетя къде съм.

Набрах смелост от спомените си за решителността на принцесата и упоритостта, с която тя вървеше по избрания път, когато смяташе, че е правилен. Дълбоко в себе си и до ден-днешен съм убеден, че бях прав да я защита с портрет, който никой друг не би могъл да нарисува. Но в онзи момент нямаше как да разбера каква ще бъде реакцията на медиите и на обществеността. Трябваше да чакам, да гадая и да си давам кураж. Когато Великобритания щеше да се събуди с новината за писмото, в което принцесата ми бе доверила, че се опасява от произшествие с кола, щях да съм напуснал Лондон и да се намирам в Манхатън.

По време на полета за Ню Йорк, на около две хиляди и петстотин метра височина, мълния удари носа на самолета и отвсякъде го обгърна ярка бяла светлина. Машината се затресе. Нервите на хората около мен не издържах. Не можеше да има по-подходящ знак за трудния път пред мен.

В два часа сутринта нюйоркско време (седем сутринта в Лондон) започнаха да звънят телефоните в хотел „Четири сезона“ в Манхатън.

— Тук е ад! — каза един от обаждачите се и постави слушалката до включения си телевизор.

— Смразяващо предчувствие — най-потресаващото нещо, което изобщо някога ще ви се случи да прочетете; абсолютно невероятно. Това бяха фразите, които успях да чуя от интервю на редактора на „Дейли Мирър“ Пиърс Морган с Фиона Филипс. Цветната репродукция на „писмото за катастрофата“, както бе наречено всялото смут писмо от кореспонденцията ми с принцесата, се показваше по всички телевизионни канали. Собственият ѝ почерк говореше достатъчно. Още по-важно е, че цял свят разбра за него и отново се

заговори за необходимостта да започне бавещото се разследване на причините за смъртта на принцесата.

В онзи ранен час седях в халат на края на леглото си. В Ню Йорк беше мъртва тишина, а в Лондон — лудница. Можех да си представя неверието на хората, че принцесата почти е предсказала начина, по който ще умре. Писмото можеше и да не се приеме за ново доказателство, но беше изключително важен показател за нейното душевно състояние в последната година от живота ѝ.

Усетих безкрайна тъга, но и огромно облекчение, че то излезе на бял свят и част от товара, който бях носил, се бе махнал от плещите ми. Опитвах се да си представя какви ще са последиците. Станах и започнах да крача из стаята. Трябва да съм я прекосил десетки пъти този ден. Представях си как в пресслужбата на Бъкингамския дворец бясно натискат бутоните за тревога, яростта на принц Чарлс, гнева на британската общественост. Що се отнася до чувствата на хората, те скоро започнаха да ги изразяват. Според едно телевизионно проучване на общественото мнение след публикуването на писмото деветдесет и един процента от запитаните смятаха, че принцесата е била убита.

Даунинг Стрийт, Бъкингамският дворец, дворецът Сейнт Джеймс, Кларънс Хаус. Върхушката щеше да си блъска главата върху съдържанието на това писмо, излязло в книга, за която не е и подозирала, че ще се появи. Почти виждах как надутите частни секретари и придворните дами тичат по коридорите на двореца, проклинат името ми и това на принцесата също.

На циниците не им трябваше много време да открият зъл умисъл. „ЗАЩО ЧАКА ТОЙ ШЕСТ ГОДИНИ?“ — запита „Сън“ двайсет и четири часа по-късно. А кралската биографка Пени Джунър, която хвърли петно върху паметта на принцесата с предположенията си, че е страдала от гранично разстройство на личността, се нахвърли върху мен, обвинявайки ме, че съм „седял“ върху кореспонденцията от 1997 година, за да я използвам в книгата си, когато това ще ми е най-изгодно.

Всеки, озовавал се в центъра на общественото внимание, безспорно ще потвърди, че именно лаиците и журналистите са тези, които си въобразяват, че знаят най-добре, и правят всичко да изглежда безумно лесно, защото обикновено предлагат опростенчески и необмислени доводи. Само моля да се поставите на моето място:

трябва да ме познавате, както и положението, което изгубих на 31 август 1997 година, за да разберете дилемата, пред която бях изправен в онзи болезнен момент.

Първата ми грижа след съобщението за смъртта на принцесата беше да отида в Париж, да я прибера вкъщи и да помогна да ѝ се осигури достойнство в смъртта до погребението ѝ. Седмиците след това бяха смесица от болка, сълзи и дълг. Това беше време, когато — всеки, изгубил скъп човек го знае — не можех да си събера мислите на едно място. Само си представете ситуацията. Притежавах ужасяващо писмо, в което принцесата казваше, че ще бъде убита в „катастрофа“ с кола. След десет месеца тя загина точно по този начин, което почти веднага породя теории за заговор. Кръвта ми се смразяваше при мисълта, че притежавам такова пророческо писмо от човек, който несъмнено е бил достатъчно обезпокоен, за да изложи опасенията си на лист хартия. Как ми се иска да беше толкова лесно да изтичам при властите и да им кажа за писмото.

Ако принцесата е имала основание да подозира, че съществуват сили, способни да извършат подобно нещо, на каква потенциална опасност се излагах аз като пазител на такова писмо? В съзнанието ми звучеше и деликатното, но ясно предупреждение на кралицата да внимавам, защото в страната действат „тъмни сили“. Колкото и ирационална да изглеждаше подобна мисъл, аз имах едно смразяващо писмо, написано с ръката на принцесата и ясен съвет от монарха. Тъй като бях женен човек с две деца, не исках и да си помисля, че ще се затичам в полицията да им го предам и да очаквам, че ще започнат незабавно разследване. Нека няма никакво съмнение, че ако бях предал това писмо на Бъкингамския дворец, на двореца Сейнт Джеймс или на полицията, опасенията на принцесата никога нямаше да станат достояние на обществото. Писмото щеше да бъде погребано и всеки, който е запознат как действа кралският двор, ще разбере, че е крайно наивно, да се мисли друго.

На кого можех да доверя това писмо?

На кралицата? Не смятам — сивите костюми около Нейно Величество щяха да се постараят то никога да не види бял свят заради неблагоприятната светлина, която можеше да хвърли върху кралската институция.

На фамилията Спенсър? *Никога*. Виждал съм ги как съсипват изключително важни исторически документи.

На принц Уилям или принц Хари? Момчетата бяха твърде малки и информацията в писмото — твърде болезнена за тях. Освен това би трябвало да го предам на техните помощници, които принадлежат към системата. Не можех да имам доверие на един свят, доминиран от баща им и неговата любовница.

Службата ми при принцесата, особено през последните й години, когато тя освобождаваше все повече и повече хора от персонала си, беше живот на изолиран кралски остров. Малко бяха мостовете, които тя би прекосила с голямо доверие. На кого да се доверя за писмото, след като тя се бе доверила само на мен, бе въпрос, който силно ме притесняваше. Единственото решение беше да го държа на сигурно място при себе си, докато във Великобритания започне официално разследване. Не смятах, че трябва да го предам на френските власти. Шефката почина във Франция, а имаше много въпросителни около личността на френския шофьор Анри Пол. Задържах писмото в себе си за разследване в нашата страна, защото бях убеден, че само такова разследване, което ще бъде отразявано от британската преса, е най-подходящият форум, на който да го представя. Ако го вземех със себе си на свидетелската скамейка, съдържанието му нямаше да може да бъде пренебрегнато. Затова, простете ми, но истинският въпрос според мен е не защо е трябвало да минат шест години, за да покажа писмото, а защо трябваше да минат шест години, без британските власти да започнат разследване. Ако го бяха започнали, това писмо от принцесата щеше да излезе на бял свят преди настъпването на новото хилядолетие.

Разбира се, през 2001 година аз бях арестуван и животът ми се преобърна. Стана ясно, че причината за нахълтването на полицията в дома ми бе да бъдат намерени така наречените „тайни на Даяна“. Претърсването на къщата ми е може би събитието, което потвърди, че бях прав да държа писмото на безопасно място.

С настъпването на американската сутрин „писмото за катастрофата“ бе вече в новините на Ей Би Си. Следобед от прозорците на една от великолепните сгради на Ню Йорк наблюдавах изумителната гледка към Манхатън. Бях в нюйоркския дом на популярната писателка на криминални бестселъри Патриша Корнуел,

което беше много вълнуващо за мен, защото съм един от армията от нейни фенове по цял свят. Все още не знам дали къщата ѝ се е оправила от моето нашествие, защото освен мен още шестнайсет души и цял телевизионен екип се бяха струпали у нея този ден. Патриша Корнуел ме интервюираше за американската телевизия, защото по някакво случайно стечение на обстоятелствата тя тайно, в продължение на месеци, бе проучвала с нюха си на следовател и юрист катастрофата в Париж. Показах писмото от принцесата в нейното предаване. Бях повече от доволен, че можех да сътруднича в предаването на Патриша в момент, когато още не беше обявена дата за започване на разследване.

Преди заснемането на интервюто Патриша ме покани в офиса си на частен разговор и там, гледайки Манхатън, си помислих за прекрасните мигове, които принцесата е имала в Ню Йорк.

— Какво щастие, че е имала човек като вас край себе си — отбеляза Патриша, когато седнахме.

Пошегувах се, че във Великобритания всички казват какво нещастие за принцесата, че такъв като мен е бил край нея.

Страстта, с която Патриша Корнуел се бе заловила с разследването, бе толкова искрена и силна, колкото и моята да направя така, че паметта на принцесата да бъде запазена. Тя беше за мен огромен източник на насърчение в онзи следобед, когато разговаряхме за писмото и дали съм постъпил правилно или не като съм го разкрил.

Тя каза:

— Виж, Пол, ще ти трябва много смелост, ако искаш да отстояваш истината и да застанеш срещу Бъкингамския дворец. Трябва да се гордееш с това, което си направил.

Горд може би не е най-подходящата дума. Но в крайна сметка повярвах, че бях прав. Хора като Патриша Корнуел ми помогнаха да продължа да вярвам в това.

Върнах се в хотела си и докато прекосявах фойето на „Четири сезона“, край мен мина кулинарната знаменитост Найджела Лоусън. Същата сутрин в хотела се бяха регистрирали Силвестър Сталоун и Лиса Мари Пресли. След един следобед, прекаран с Патриша Корнуел, животът ми изглеждаше сюрреалистичен, а стана и още по-сюрреалистичен.

— Негово кралско височество, Единбургският херцог иска да получи едно копие от книгата — каза официален служител от пресслужбата на принц Филип в Бъкингамския дворец.

През втория ден от публикуването на откъсите от книгата Лондон се събуди със заглавието: „ИЗУМИТЕЛНО ПИСМО НА ФИЛИП ДО ДАЯНА: НЕ МОГА ДА СИ ПРЕДСТАВЯ, ЧЕ ЧОВЕК С ВСИЧКИЯ СИ ЩЕ ИЗОСТАВИ ТЕБ ЗАРАДИ КАМИЛА“. Почти виждах как принцесата доволно се усмихва — винаги когато тя се усмихваше, четейки вестниците на закуска, това означаваше, че на мъжете в сиви костюми не им е било до усмивка.

Вървах към Юниън Скуеър в Ню Йорк и тъкмо вдигнах ръка да спра едно жълто такси, когато моите издатели ми се обадиха по мобилния ми телефон. Не чувах почти нищо от грохота на уличното движение в Манхатън, докато не затворих вратата на таксито.

— Принц Филип иска копие от книгата — повтори спокойно гласът по телефона.

Да можех и аз да бъда така спокоен.

— Не им я давайте! Недейте! При никакви обстоятелства не искам те да я виждат.

Усещах как машината на върхушката набира скорост, за да атакува. Кралските адвокати биха се опитали да намерят начин да попречат книгата да излезе. Принц Филип искаше от хората си да предприемат незабавни действия. Знаех го много добре. Във вестниците се съобщаваше за възмуцението му, задето бях цитирал откъси от негови лични писма до принцесата — същото възмуцение, което велможите бълваха, винаги когато за „изтичането“ на дворцова информация се хвърляше вината върху Шефката, но правото на обществото да знае, е по-важно, отколкото „да се постъпва правилно“, както дворецът го разбира.

Принц Чарлс беше казал, след като се провали процесът срещу мен, че бившият му иконом „има правото да разкаже своята версия на историята“. Аз смятам, че имам и правото да защита принцесата и да напомня на обществото за истинските чувства на Единбургския херцог по отношение на Камила Паркър Боулс. От началото на новия век от двореца Сейнт Джеймс се води активна и целенасочена рекламна кампания Чарлс и Камила да бъдат представени на обществото като

приемлива двойка. В очите на някои кралски наблюдатели това е сравнително успешна стратегия. Затова ще бъде честно да се внесе баланс, като се покаже колко отвратен е бил принц Филип от това, че синът му е трябвало да избира между Камила и принцесата. Щом като на хората им се внушава да приемат Камила, тогава те имат право да знаят, че за принц Филип, както и за много други от нас, тя е неприемлива.

Включих тези откъси и по друга причина — да покажа херцога в по-положителна светлина. Близката приятелка на принцесата Роза Монктън писа в „Сънди Телеграф“: „Доволна съм, че книгата разрушава мита, че Единбургският херцог бил брутален и безчувствен към нея (принцесата)“.

Роза „гарантираше за верността на цитираните откъси“, защото на нея, както на мен и на още неколцина други, бяха показани всичките тези писма. Тя гарантираше, защото ясно си спомняше впечатляващите изрази. Всеки би ги запомнил. Роза, първата приятелка на принцесата, която реши публично да говори в подкрепа на принцесата, за съжаление стигна до безумното заключение, че тъй като съм цитирал писмата, следователно ги държа при себе си. Тя всъщност отиде подалеч и ме обвини, че съм „откраднал писмата“ и съм извършил предателство. А и Роза знае деликатните тайни, за които не съм говорил и никога няма да говоря. Има още много тайни, за които тя не знае, но няма да издам и тях. Очевидно за Роза и за другите е трудно да повярват, че съм могъл да си водя дневник с бележки за пленителния живот на принцесата и затова прибързано правят неверни заключения, които им вредят толкова, колкото и на мен. Ще го кажа за последен път — писмата, които принц Филип е писал на принцесата, не са при мен.

Когато се върнах в хотела си в Манхатън, узнах, че издателите ми са устояли на натиска на Бъкингамския дворец и не са дали книгата. На пресслужбата на херцога било казано, че „не разполагат с нея“.

Дворецът опитал и друг начин:

— Можем ли тогава да купим копие от книгата?

— Не, това също не е възможно, защото в момента има ембарго върху продажбата на книгите — им било казано.

Дворецът натиснал малко повече:

— Изглежда невероятно, че не можем да получим копие от книгата, след като съдържащите се в нея писма — собственост на Негово Кралско Височество, Единбургския херцог — се показват на обществото!

Издателят отново се противопоставил. Постигнат бил обаче компромис и страниците, отнасящи се до принц Филип, били фотокопирани и отнесени на ръка в двореца. Следобед на 21 октомври 2003 година кралските адвокати се взирали във всяка една дума. И решили, че не могат да направят нищо, за да попречат на истината да излезе наяве. Сивите костюми трябвало да измислят друг начин да ме дискредитират. Декларацията от принц Уилям и принц Хари беше план Б.

Когато все пак се надзърне през ключалката на кралските дворци, в мозъците на сивите костюми се появява някаква натрапчива мания за контрол върху обстоятелствата, при които външният свят научава нещичко за вътрешните работи на династията Уиндзор. Достъпът и просвещението на обществото се контролират строго, макар че има известен напредък от времето на викторианския писател Уолтър Багшот, който бе казал: „Не трябва да допускаме дневна светлина върху магията...“. Но и днес никой не може да отвори вратите към кралския свят, освен ако това не е изрично продиктувано от кралските интереси. Провинението ми в очите на върхушката беше, че отворих тези врати и пуснах да влезе вътре не само лъч дневна светлина, а ярък сноп слънчеви лъчи. Без разрешение. Без контрол. Яростните викове, че бях нахлул в един толкова личен свят, се чуваха дори в Ню Йорк. Кралска служба повежда хората на обиколка из дворците, където виждат как живее кралското семейство. В очите на педантите на традицията и на онези, които духът на принцесата преследва, това бе истинско предателство.

Когато се върнах от Америка в Обединеното кралство разбрах, че не бях единственият, който е пуснал да влезе слънчевата светлина. Принц Чарлс бе допуснал да се откrexне входната врата на Кларънс Хаус в памет на покойната кралица майка. Той бе дал на списанието „Уърлд ъф Интириърс“ достъп да снима вътре. Мярнах октомврийските му броеве по стендовете на летище Хийтроу. На

лъскавата корица имаше снимка от интериора на Кларънс Хаус, разкриваща повлияното от Робърт Кайм вътрешно обновление. Статията казваше на света, че ето, така ще живеят принц Чарлс и Камила Паркър Боулс, като същевременно ще запазят и почитат паметта на предишния ѝ обитател, кралицата майка.

Това е разкошът и стилът, в които ще заживее Камила, мислех си аз. Гледката беше ярка противоположност на някогашния свят на принцесата, сега оголен, оставен дори без електрически крушки — жилище за духове, а не място, което да пази спомени. Кралицата майка бе свято запазена след смъртта ѝ. Принцесата просто бе оставена без внимание, пренебрегната, отпъдена. Шест години след като почина, още не е започнало никакво разследване, не е подготвено поне едно илюстрирано издание, което да покаже как е живяла, никакъв мемориал (с изключение на оня ров, пълен с вода в Хайд Парк, а трябваше да има статуя). Бившият дом на кралицата майка бе предаден на Камила, за да може кралската метреса да живее като кралица. И всичко това, поднесено на хората в същия месец, в който Кралска служба бе обвинена от някои дворцови коментатори, че преобърнала живота на Чарлс и Камила.

Колкото и да се мъча, трудно ми е да приема щастието на принца и любовницата му. Съвестта ми не може да се примири и все ме връща в миналото. И не само моята. Едно огромно братство вижда семето на прелюбодеянието, посято в средата на осемдесетте зад гърба на принцесата, сега да покълва като щастие, за каквото толкова много копнееше тя. Добре е кралските съветници да помнят, че навън на улицата, в истинския свят, където чувствата са истински и дълбоки, милиони обикновени хора никога няма да забравят това — независимо колко внимателно написани вестникарски статии представят принца като наранена и изтормозена жертва, която заслужава съчувствието на света.

Нито пък ми се струва, че хората биха приели подмолната роля на Камила като любовница, освен ако Шефката не бъде забравена. Докато прелиствах това списание и виждах колко далеч бе отишла Камила в преследването на принца, не можех да не си спомня нещастията, което тя беше причинила. Думите на принц Филип: „Не мога да си представя, че човек с всичкия си ще изостави теб заради Камила“, кънтяха в главата ми.

Принцесата пишеше дълги отговори на писмата на Единбургския херцог. Те бяха сериозно аргументирани, но понякога тя си позволяваше да бъде и малко закачлива. Вместо да използва собствената си хартия за писма с тъмно червени краища, принцесата бе взела кремавите листове на съпруга си със синия кръст на емблемата на принца на Уелс, заобиколена от жартиерата, а отгоре — коронка. Никога не я напускаше ироничното ѝ чувство, което няма как да е останало незабелязано от херцога, когато е отварял пликовете. Писмата на принцесата до него бяха фокусирани върху „главните проблеми“ в брака ѝ с принц Чарлс. Камила е главен проблем, му беше писала тя. Камила, която сега има стая под кралски покрив. Корицата на списанието би вбесила принцесата.

През лятото на 1992 година принцесата с огромно удовлетворение разказа на свекър си жестоките истини, с които бе принудена да се сблъска във връзка с Камила. Щом като той можеше да излее истинските си чувства по отношение на Камила, защо да не можеше и принцесата да стори същото, и тя разкриваше пред него вътрешните си терзания — пласт по пласт, фраза по фраза. Възможно е да е държала на бюрото си списък с думите, които биха ѝ трябвали, за да намери най-подходящата, но Шефката можеше да се изразява остро и го използваше с поразителен ефект, когато смяташе, че херцогът трябва да знае абсолютно всичко за поведението на съпруга ѝ.

В един от отговорите ѝ до принц Филип забелязах, че тя пише:

Имам съпруг, който не ме обича повече, и според собственото му признание, никога не ме е обичал. Той възобнови връзката си с Камила много по-рано, отколкото бихте могъл да си представите. В емоционален план той никога не се е разделял с нея.

1986 беше годината, в която всички, включително херцогът, се убедиха, че бракът на принца и принцесата на Уелс е „безвъзвратно разрушен“. Изпращайки му този добре премислен отговор, принцесата искаше да се знае, че изневерите на съпруга ѝ са започнали „много по-рано“ и тя особено силно подчертаваше това. Принцесата много прочувствено обясняваше на свекър си, че е била отхвърлена от

съпруга си още в самото начало. Аз продължавам да твърдя, че през първите пет години от брачния си съюз принцът и принцесата на Уелс се обичаха. Любовта може обаче да означава различни неща за различните хора и изглежда принцесата е била убедена, че начинът, по който я е обичал съпругът ѝ, не е могъл да се мери с нейната обич към него.

Напомняйки на херцога, че принц Чарлс е подновил връзката си „много по-рано, отколкото сте си мислел“, тя всъщност прехвърляше вината за разпадането на брака им върху съпруга си. Биографите, съчувстващи на принц Чарлс, твърдят, че принцесата първа е извършила прелюбодеяние. За мен това е абсурдно твърдение: нито една жена, която толкова много обича съпруга си, първа ще захвърли всичко, което ѝ е толкова скъпо. Принцесата намери внимание и нежност в ръцете на друг, чак след като нейният съпруг бе започнал да ѝ изневерява. И тя искаше принц Филип да разбере това.

Разказваше му всичко това, защото горе-долу по това време вече подозираше, че Единбургският херцог, а може би и други, са съучастници в разрушаването на брака ѝ — с побутване и с намигане той бил дал на принц Чарлс благословията си да поднови връзката си с Камила. Да си затваряш очите пред брачните прегрешения е неразделна част от официалния протокол в кралския и аристократичните кръгове.

Разбира се критиците, съвсем типично в техния стил, ще обвинят Шефката в параноя, ако си е мислела, че принц Чарлс е имал някаква благословия да се върне при Камила. Струва си сега да се подчертае, че това не е било плод на въображението ѝ, а ѝ е било втълпено в съзнанието от самия принц Чарлс при една жестока кавга. Тя никога не уточни кога е била разправията, но в разгара ѝ принц Чарлс казал на съпругата си, че винаги е имал благословията на баща си — от самото начало на брака им — да се върне при Камила, ако съпругата му не го направи щастлив. Тези думи са били отрова за човек, който е вярвал в светостта на брака. Тя бе накарана да чувства, че годините от 1981 до 1986 са били за нея изпитателен период. От всички отровни стрели, които принц Чарлс изстрелваше по нея, тази е била вероятно най-болезнената. И тя искаше херцогът да знае както ѝ е казал неговият син. Пишейки му, тя оголваше пред него болката си:

Чарлс ми заяви, че сте му казал, че ако след пет години бракът не върви, той ще може да се върне при Камила. Това ме накара да се чувствам сякаш съм била предложена на вашето семейство за продан или с уговорка да бъде върната и в това няма нищо кралско! Обичах Чарлс и това нямаше нищо общо с кралски задължения.

Принцесата се бе почувствала като пионка в кралска игра — да се намери подходяща съпруга за принца, който не можеше да се ожени за Камила, защото тя вече бе омъжена. Може би сега хората по-добре ще разберат защо принцесата мислеше, че в техния брак през цялото време са били трима, и защо се чувстваше толкова дълбоко онеправдана. В нейните очи тя е била продадена на кралското семейство, за да даде „наследник и резерва“ под формата на Уилям и Хари, а после да я пратят по дяволите. И независимо какво отражение е имало това върху нея, тя не престана да обича принц Чарлс. Нейната сила и скромност не оставяха място за ненавист или омраза. Дори ревността, колкото и да е оправдана, се превръщаше накрая в обида. Принцесата не криеше какво чувства към другата жена. Лъчезарно красивата Даяна, принцеса на Уелс — най-красивата жена в света изпитваше ревност към Камила Паркър Боулс, определено не една от най-красивите жени на света. Но Камила беше жената, на чието място принцесата жадуваше да бъде — жената, от която Чарлс се нуждаеше емоционално.

Принцесата не се страхуваше да даде израз на ревността си пред своя свекър. В същото писмо до херцога тя му писа още:

Проявявах ревност към Камила, но е трудно, когато най-близките на съпруга ти приемат другата жена като негова, а съпругата — като неподходяща за семейството. Може би за вас е цивилизовано, съпругът ми да си има любовница!

Тези обвинения накараха херцога да отговори много бързо. Той писа, че нито той, нито кралицата са одобрявали, който и от двамата да

си има любовници и той най-категорично отричаше да е казвал на Чарлс, че би могъл да се върне в обятията на Камила. Принцесата изписа много листове на херцога и му каза много неща, но запомних най-вече това, което се отнасяше до Камила.

Докато преглеждах онова списание на Хийтроу, не можех да си представя как Камила ще бъде във всяко отношение съпруга сред разкоша на Кларънс Хаус, освен само по име. Но любовницата, която през цялото време се опитваше да се намести, най-после успя.

Отношението на принцесата към значимостта на Камила Паркър Боулс претърпя развитие. През осемдесетте „онази друга жена“ бе източник на нейни лични подозрения. При започването на следващото десетилетие тя стана причина за разпадането на брака. А в края на 1995 принцесата изложи Камила в интервюто по „Панорама“ на Би Би Си като главния злодей и каза пред милиони зрители, че в брака им е станало малко пренаселено. Трябва да приемем, както ни учи историята, че на Камила Паркър Боулс е било предопределено да бъде с принц Чарлс; че тя и само тя е жената за престолонаследника.

Но през 1996 година принцесата беше на друго мнение. Тя беше убедена, че принц Чарлс се позаглежда и в други, и че Камила е главната му любовница, но не единствената. Въпреки очевидните противоречия в едно такова убеждение, независимо от историческите факти, както и от обстоятелството, че сега принц Чарлс и Камила са официално „едно цяло“, то е показателно за липсата на доверие у принцесата в бившия ѝ съпруг. Тя силно вярваше, че той е в състояние да мами Камила така, както мамеше нея; че докато Камила му трябваше за любов и за разтуха, той не можеше да не поскитва и за приключение. Това всичко се отнася до сагата с Тиги Лег-Бърк. В един момент принцесата смяташе, че е много по-вероятно Чарлс да отиде при нея, отколкото при Камила.

Шефката изобщо не можеше да приеме, че Камила е единствената „друга жена“. Всъщност тя мислеше, че Камила е свикнала да се примирява с тази черта на Чарлс, нещо, което кралските съпруги и съпрузи са правели в миналото, но принцесата никога не се примири.

На 22 февруари 2004 година летях от Манчестър за Мадрид за представянето на испанското издание на тази книга, когато една статия в „Мейл он Сьнди“ за личния живот на принца привлече вниманието

ми. „ТОВА ЛИ Е СЕКСАПИЛНАТА СИНЯ КРЪВ, ЗАРАДИ КОЯТО ЧАРЛС ПРЕДАДЕ КАМИЛА?“, гласеше заглавието. В съобщението се казваше, че слухове, които били категорично опровергани, се носят из кралските среди, че Чарлс бил влюбен до уши в неназована брюнетка аристократка.

Ще докаже ли времето, че принцесата е била права? Чудя се. В съобщението се посочваше, че „Камила знаела за връзката и че колкото и да е невероятно, очевидно я е одобрила“.

Невероятно? Едва ли. Отново се затварят очите за любовна авантюра на кралски партньор.

Продължих да чета: „Мейл он Сънди“ установи, че слуховете се отнасят до период скоро след смъртта на принцеса Даяна — по време, когато връзката му с Камила се задълбочаваше“. Ако това бяха думи на принцесата, щяха да ги обявят за блънвания на отхвърлена съпруга. Почти чувам как презрително биха говорили за нея мразещите я царедворци.

Но ето че отново думите ѝ не изглеждат толкова кухи. Тя бе така убедена, че ще се окаже права, че в „писмото за катастрофата“ бе написала:

Камила не е нищо друго, освен примамка, така че ние всички сме използвани от един човек във всеки смисъл на тази дума.

Статията в „Мейл он Сънди“ цитираше един дворцов коментатор: „Чарлс не би и помислил, че в това има нещо нередно — за него то изглежда естествено“.

Сгънах вестника и го бутнах настрана, облегнах се назад и погледнах небето. Един изумителен бял облак отразяваше слънцето, което ме накара да присвия очи. Някъде там горе в небесата принцесата можеше да си позволи една иронична усмивка.

Струва ми се, че прекарах зимата на 2003–2004 година в небето и в залите за заминаващи на летищата, летейки напред-назад към различни държави за представяне на книгата. Във всички други страни, с изключение на моята, книгата се възприемаше предимно като написана в подкрепа на принцесата и топлият отзвук на публиката —

от Австралия до Япония и от Унгария до Испания ме изпълваше с признателност. Но никога няма да забравя онази последна седмица на октомври 2003 година, когато книгата излезе и „писмото за катастрофата“ от принцесата направи сензация по света. Когато се върнах във Великобритания от Ню Йорк посрещането, което ме очакваше, беше всичко друго, но не топло и приятелско.

Независимо от това колко бях подготвен вътрешно, за мен все пак бе притеснително да се върна вкъщи, знаейки, че кучетата на Флийт стрийт са отвързани и душат по всеки възможен адрес или стара следа, за да огледат и анализират всяка моя стъпка. Десетки журналисти от безброй много вестници и телевизионни канали от цял свят се бяха втурнали на север. Къщата ни в Чешър бе обсадена, местната кръчма бе превзета и дори домовете на нашите роднини бяха под наблюдение. Под *защитното* крило на „Дейли Мирър“ се отправихме към хотел „Роутън Хол“. Той изглеждаше идеалното място, където можех да се сниша, защото знаех, че ако се сниша достатъчно дълго, чудото ще трае три дни и ще отшуми. Докато пътувахме на север, продължавах да гледам през задния прозорец. Станал бях параноик от ирационалната мисъл, че журналистите може би ни следят от летище Хийтроу. Беше като през старите дни с принцесата, когато надзъртах през рамото ѝ, за да се уверя за последен път, че никой няма да я проследи до мястото, за което е тръгнала. Доволен, че бяхме стигнали М-6 в посока на север без компания, облегнах глава на ръчния си багаж и заспах.

По-късно във фоайето на хотела се освежих с чаша чай. Препускането из Ню Йорк беше останало зад гърба ми. Много скоро, помислих си аз, ще премине и чувството ми, че съм обсаден във Великобритания. С мен този следобед бяха журналистът Стив Денис, неговият колега Гари Джоунс и шофьорът Джон Кроли. Чувствахме се в безопасност, защото бяхме успели да скрием следите си. Не обърнахме внимание на непознатия в преддверието, който говореше високо по мобилния си телефон за някакъв финансов съветник, който не дошъл на среща с него. Никой не позна репортера на „Сън“.

Седнахме и започнахме да си говорим тихо. От преддверието ни отделяше дебела дъбова врата. Изведнъж тя се отвори и четирима мъже влязоха вътре. Вървяха един по един и сякаш отиваха към бара. Когато се изравниха с масата, около която седяхме ние, те се завъртяха

с лице към нас и извадиха изпод дебелите си палта камери. Блеснаха светкавици. Сkochих и в паниката съборих съда с чая. Настъпи бъркотия. Стив се бореше с един репортер. Гари се бе вкопчил във фотограф. Джон се опитваше да изблъска втори фотограф. Хората от управата на хотела бяха в един миг парализирани от съперниците от Флийт стрийт, вкопчили се в непристоен бой. Притиснат между биещите се беше бившият кралски иконом. В настъпилата врява успях да побягна през фойето и излязох във вътрешния двор, преследван от репортера на „Сън“. Другите гости на хотела бяха зяпнали от изненада. Прекосих слънчевата тераса, минах през живия плет, обграждащ паркинга, върнах се през главния вход на хотела и се мушнах в мъжката тоалетна.

— Ако някога сте в беда, влезте в тоалетната и ми се обадете по телефона казвах винаги на принцесата.

И ето сега аз тичах към мъничкото помещение, влязох бързо, блъснах вратата и се заключих. Успях да се скрия от „Сън“. Ако не са ни проследили още от Хийтроу, то тогава някой е уведомил пресата в мига, в който сме пристигнали в „Роутън Хол“. След няколко часа всички останали от Флийт стрийт бяха вече в хотела.

„ЗАСРАМЕНИЯТ ЮДА ЗАСНЕТ ОТ СЪН“, бе заглавието на следващия ден.

— Е, хайде! Това е само игра! — викаше един репортер от вестник по време на врявата.

Четирийсет и осем часа по-късно „играта“ доби друго измерение, когато в атаката се включиха принц Уилям и принц Хари. Намесата им доведе до безумно преследване от медиите през уикенда, когато се прибрахме вкъщи от хотел „Роутън Хол“.

— Как бихте се почувствал, ако съпругата ви загинеше в автомобилна катастрофа и някой публикуваше писмо за това — запита агресивен журналист от „Нюс ъф дъ Уърлд“.

— Как бихте се чувствал, г-н Бъръл, ако вас ви бяха предали? — ревеше друг репортер, докато се мъчехме да си пробием път от колата до къщата ни.

Не беше нито времето, нито мястото да напомня на журналистите, че нашето семейство знаеше твърде добре как се чувства човек, когато ти хвърлят лоялността в лицето.

В края на уикенда медиите пуснаха слухове, че принц Уилям държал да се срещне с иконома, когото наричал „чичо Пол“.

Мобилният ми телефон зажува във вътрешния джоб на самото ми и прекъсна информационния бюлетин по радиото в колата, в който „Кралска служба“ бе водещата новина. Тя бе топ новина и по всички останали телевизионни канали и радиостанции. Пътувах през Лондон — издателският екип ме водеше от едно студио в друго за започналата трескава двудневна кампания за промоция на книгата. Беше вторник, 28 октомври. Посегнах да извадя телефона. На дисплея бе изписан номер, който мигновено познах. Беше една от най-близките съюзнички на принцесата. Онова, което тя ми каза, ме извади от вгълбеността в безкрайните интервюта:

— Пол, най-голямото момче иска да се срещне с теб — съобщи тя и стомахът ми се сви.

Точно както при обаждането за уговаряне на среща с принц Чарлс след арестуването ми през 2001 година, използвано бе кодово име, за да не се споменава името на високопоставен член на кралското семейство по несигурните телефонни линии. „Най-голямото момче“, разбира се беше принц Уилям.

Жената, с която бе влязъл във връзка посредник, използван от двореца Сейнт Джеймс и преди, ме сондираше, за да разбере какво мисля за евентуална среща с принц Уилям. Нищо не било уговорено или уредено, но среща можела да се направи и без да се мине през официалните дворцови канали. Тя ми каза още:

— Би желал да се види с теб насаме. Можете да използвате моя дом. Ще бъдете само двамата и никой никога няма да разбере.

В колата имаше и други хора и затова единственото, което можех да направя, бе само да слушам. Беше искрен опит да ни събере двамата, внимателен опит всяка от страните да разбере болката и страданието, които изпитваше другата, но по различни причини.

— Ти трябва да му разкажеш много неща и да му припомниш някогашните ви отношения — продължи приятелката на принцесата.

Тя знаеше, защото много пъти, когато бе идвала в Кей Пи, бе ставала свидетел на близостта ми с двете момчета.

Знаеше също така, че ще се притесня при мисълта за такава среща след всичките тези години и особено при сегашните обстоятелства.

— Тези неща въобще не трябваше да се случват — казах й.

— Виж, ако искаш да присъствам, ще присъствам. Но можете да бъдете и съвсем сами. Ти трябва да си решиш — заяви тя и ме остави да обмислям следващия си ход.

Приближавахме Бродкастинг Хаус за следващото не по-малко трудно интервю за предаването на Джеръми Вайн по Радио-2 на Би Би Си. Взирах се през прозореца и се пренасях в друг, мой си свят. След около двацет минути щях да се явя на живо в ефир и вниманието ми трябваше да бъде приковано в минното поле от въпроси, които ме чакаха, защото британските медии продължаваха кръстосания си разпит да разберат как един прост иконом е имал дързостта да разкаже своята версия за живота си при принцеса. Моята истинска и действително уникална близост с принцесата, надхвърляща рамките на работата на иконом, изглежда нямаше никакво значение за тези хора, които искаха да размахват книгата пред мен и да ми крещят:

— Как си позволяваш?

В този момент това нямаше значение и за мен. Когато червената светлинка „в ефир“ светна в студиото и Джеръми Вайн се наведе към микрофона, бях още замаян от обаждането и перспективата, която пораждаше то за среща с Уилям. Толкова бях разсеян, че забравих да изключа мобилния си телефон и по средата на интервюто той започна да вибрира върху масата. Обърках се, започнах да се суея, да опипвам с потните си длани, за да го изключа. Бях ужасно неспокоен, но това се дължеше повече на мисълта ми за принц Уилям, отколкото на човека срещу мен, който ме въртеше на шиш. Карах това интервю някак си на автопилот и ми се струва, че то беше най-лошото ми представяне до този момент. Изведнъж, дори без да подозира, Джеръми Вайн ми зададе най-важния въпрос:

— И така, планирате ли да се срещнете с принц Уилям?

— Винаги съм искал да се срещна с принц Уилям. Така ще мога да обсъдя с него много неща, които не са в книгата — беше шаблонният ми отговор.

След като свършиха интервютата в британските медии, аз се върнах с подута глава в хотел Каунти Хол Мариот. Бяхме отседнали в

Лондон преди заминаването ни на следващия ден за Америка, където ме чакаше двуседмична обиколка в четиринайсет града за представяне на книгата и почти двеста интервюта. След това до Коледа щеше да има обиколки в Канада, Австралия, Япония и Европа. Навсякъде, където отидех в чужбина, всички ми задаваха един и същ въпрос: кога ще се срещна с принц Уилям?

Трябваше дълго и добре да обмисля предложението за неофициална среща с него. Съветвах се с хора, на които имам доверие, и реших в един телефонен разговор този следобед, да отхвърля тази възможност. Неофициалността на такава среща ме объркваше и притесняваше. Не желяех да се ангажирам в тайна операция — твърде много подобни неща се бяха случили преди съдебния процес срещу мен и не ми бяха от полза. Ако изобщо някога ще има среща между мен и принц Уилям, трябва да бъде уредена по съответните канали, легално и официално. Дадох това да се разбере и официално приех поканата, отправена от Уилям през октомври 2003 година.

Не мога да кажа дали е имало контакти или диалог в процеса на преминаване по установените канали. Но продължавам да вярвам, че един ден ще ми се отдаде шанс да се срещна с него и да му обясня това, което аз имам да кажа. И още много неща, които само той и аз някога ще знаем.

Казват, че обиколка за представяне на книга е като да водиш кампания за президент — ходиш от щат на щат. Победиш ли веднъж Щатите, ще се почувстваш като човек, който се кандидатира за президентския пост — шегуваше се нашият гид в Тексас, докато пътувахме към едно телевизионно студио в Далас, някъде по средата на двуседмичната ми обиколка за представяне на „Кралска служба“. За мен в Далас бе един от върховите моменти на обиколката ми. Заедно с екипа, който току-що бе пристигнал в тексаската жега, се отправихме бързо от летището направо за местната телевизионна станция, когато телефонът на журналиста до мен иззвъня.

„Кралска служба“ току-що се бе изкачила до позиция номер едно в класациите за бестселъри едновременно на британския „Сънди Таймс“ и на американския „Ню Йорк Таймс“. Каквото и да е мнението на хората за нея, важното е, че те не послушаха посланието да се

бойкотира книгата, което прозираше зад декларацията, направена от името на принц Уилям и принц Хари.

Отидох на следващото телевизионно интервю тържествуващ. Бях понесъл толкова много удари и толкова често ми бе казвано, че съм сбъркал с написването на тази книга, че такава безспорна подкрепа от обществото, от тези, които искаха да опознаят и разберат принцесата по-добре, беше огромен стимул за мен.

— И знаете ли какво? — казах в предаването на живо в Далас. — Принцесата и нейната памет заслужават да бъдат там горе. Отново номер едно.

Колкото повече хора ме насърчаваха по време на обиколката да не се предавам, толкова по-малко започваше да ме притеснява декларацията на принцовете. Сбъркаха, че избързаха да дадат оценка на книгата — това е посланието, което чувам оттогава насам.

Подобно на хиляди други по света, една жена ми писа да се извини, задето в началото повярвала на онази декларация от Кларънс Хаус. „Пиша ви, защото съм една от многото, които съчувстваха на Уилям и Хари и вярвах, че сте предал принцеса Даяна. Сега, след като прочетох книгата, мога да кажа, че тя е най-чудесният израз на почит, който би могъл да бъде написан за нея.“

Милите хора, които ми писаха, може би и представа нямат как ми вдигнаха самочувствието и аз искам да кажа едно огромно, сърдечно благодаря на всички онези, които ми помогнаха отново да повярвам в себе си.

Един човек, чиято присъда очаквах с нетърпение да чуя, беше Лусия Флеша де Лима. Някои от приятелите на принцесата, като Роза Монктън и журналистът Ричард Кей се настроиха срещу мен, задето написах книгата. Те имат право на свое мнение. За разлика от Лусия, те не знаят всичко за живота на принцесата и тайните, които принцесата смяташе, че не може да сподели с тях. Затова мнението на Лусия бе от най-голямо значение за мен.

Намирах се в Бостън, когато Лусия най-после ме намери. Бях в стаята си в хотела с изглед към есенния Бостън Комън^[2] и телефонът иззвъня. Беше Марая от магазина за цветя във Великобритания. Лусия се обадила от Бразилия. Искала непременно да се свърже с мен и Марая ми даде телефонния ѝ номер.

Топлината в изискания бразилски глас, който долетя по телефона, ясно ми подсказа, че имах подкрепата на Лусия, така както вече имах подкрепата на Сузи Касъм и на Лейна Маркс.

— Толкова много исках да поговоря с теб, Лусия — започнах аз. — Уилям и Хари... Чу ли?

— Пол — каза тя — когато за пръв път чух, че си написал книга, много се разочаровах от теб. Но прочетох това, което си написал и го намирам за хубаво. На твоя страна съм, така както бях на страната на принцесата.

Разговаряхме около половин час. Никога досега един телефонен разговор не бе ме карал да се почувствам така спокойно. Беше емоционален разговор, защото имахме общи спомени, но той означаваше толкова много за мен. Няколко седмици по-късно Ричард Кей излезе в „Дейли Мейл“ с голяма статия, в която пишеше за отвращението на Лусия от книгата. Тя вече ме бе подготвила за това, като ми обясни, че Ричард Кей ѝ втълпявал „колко лоша е книгата“. Това било преди Лусия да я прочете.

— Ако някой каже нещо за теб и мен — бе предупредила Лусия, не вярвай и дума. Не се доверявай на никого. Ти сега ме чу и аз ти казвам, че имаш пълната ми подкрепа.

В този момент нищо от онова, което можеше да заяви Кларънс Хаус, или да напишат вестниците, би ме отклонило от убеждението, че в очите на приятелите на принцесата, които бяха важни за мен, бях написал книга, говореща истината за нея.

Докато обикалях света след излизането на книгата и се подписвах върху безброй много копия, не преставах да се изумявам колко огромен и искрен е феноменът Даяна. В книжарница в Атланта едни жени ми донесоха снимки и изрезки от вестници.

— Аз съм един от многото американци, които мислят така — заяви мъж на средна възраст, който ми стисна лявата ръка. — Благодаря ти, че си бил край принцесата и че защитаваш нейната памет.

В Орландо хората чакаха на опашка в продължение на пет часа, за да споделят с мен спомените си. В Австралия, където републиканските идеи са силни, хората плачеха, когато си припомнях смъртта ѝ. В източноевропейските страни като Унгария те чакаха и чакаха, и чакаха на дълги опашки. И говореха толкова пламенно за

Шефката. Те я помнеха. Искаха да научат повече. Тя продължава да им липсва, сякаш е починала едва вчера. Тази искрена реакция по цял свят ме изумяваше и понякога направо задавяше от чувства. Идваха стотици и стотици хора. Не за мен, а за Шефката. За тях бе достатъчно, че можеха да ме асоциират с една икона. Не мога да кажа, че сега по-добре разбирам феномена, но повече от всички други думи и спомени, които мога да напиша, способността ѝ да привлича тълпите си остава най-голямата възхвала за нея.

Да бъдеш на обиколка за промоция е все едно да те залепят на високоскоростен конвейер, да летиш по него, без да спиращ за секунда, по седем дни в седмицата от пет сутрин за предаванията по време на закуска до десет вечер за късните новини по радиото. В края на всеки ден конвейерът те праща в непознато хотелско легло, след това те грабва в друг нечовешки час за нов ден на срещи с медиите. От държава на държава, от град на град, от студио на студио, от книжарница на книжарница, от летище на летище пътувахме на север, юг, изток и запад. Преживяването беше въодушевяващо и уморително. Струва ми се, че от 20 октомври до 21 декември непрекъснато бяхме във въздуха. Но през по-голямата част от пътуванията ми из Америка британските медии бяха насочили вниманието си към монархията и принц Чарлс. Според някои коментатори както монархията, така и принц Чарлс бяха изправени пред най-тежката си криза досега. Както можеше да се очаква, обвиняваха ме, че съм ускорил събитията, които са я предизвикали. Дебатите бяха около записа, който след моя процес медиите кръстиха „записа за изнасилването“. Вече съм казал, че нямам нищо общо с този запис, не е при мен и твърденията, които се съдържат в него, се въртят около моя стар приятел Джордж Смит. Нямам никакъв контрол върху потенциалната вреда от него, но независимо от това бях обвинен. Наложих се принц Чарлс да излезе с декларация, в която да отхвърли твърдения срещу него за сексуалната му ориентация, тъй като се говореше, че в записа имало и такива. Още веднъж — това е въпрос, в който не съм замесен. Обвиниха ме обаче, че съм предизвикал кризата. Заглавия като „ИМА ЛИ БЪРЪЛ И НИКОЯ ПО-ЧЕРНА ТАЙНА, КОЯТО ОЩЕ НЕ Е КАЗАЛ“ още повече ме съсипваха.

Както се случваше и с някои решения на принцесата, мотивите ми за написването на тази книга винаги щяха да се представят повратно и тълкуват невярно от медиите. За щастие посланието понякога може да запази истинския си смисъл, когато се тълкува от други. Като например Марк Лосън от „Гардиън“, който написа следното за книгата: „Даяна навсякъде е най-добрата, следвана от синовете ѝ и след това кралицата, докато майка ѝ, брат ѝ Чарлс и Камила са лошите. Така безспорно щяха да изглеждат образите и ако Даяна беше доживяла да напише мемоарите си“.

Тези думи излязоха в неговия вестник на другия ден след декларацията на Уилям и Хари, в която ме обвиняваха, че съм извършил „дръзко и открито предателство“. Разликата между двете заключения беше, че г-н Лосън бе прочел книгата от край до край, преди да произнесе присъдата си над нея.

Но в Бъкингамския дворец и в Кларънс Хаус е въпрос на принцип да не се коментира. По-късно научих, че една свръхморална и благоприлична придворна дама гръмко и надутото говорела срещу книгата на всеки, който склонял да я слуша:

— Това е предателство! Открито предателство! След толкова години служба този човек се опозори — разправяла тази застаряваща ветеранка на кралския двор.

Препрочетох статията на Марк Лосън, за да ми вдъхне повече кураж. „Бъръл не е предал доверието на Шефката. Нейният дух може би вдига чаша с шампанско...“

Не е нужно човек да е Айнщайн, за да разбере, че в мозъците на педантите в кралския двор самият акт на защита на принцесата и изпълването на тези дворцови коридори със стари истини е достатъчен, за да бъде обявен за предателство. Фактът, че реших да кажа на света какво чудесно човешко същество е кралицата, сякаш нямаше никакво значение. Това няма да дръпне завесата от Вълшебника от Оз. Мисля, че сега Уилям и Хари са вече достатъчно големи и могат да приемат истината, колкото и тежка да е тя, и колкото и много спомени да се влеят в нея от онези далечни дни в Кей Пи, а не да се остави да бъде подхранвана само от Хайгроув, двореца Сейнт Джеймс и Бъкингамския дворец. Истински се надявам, че те все пак ще успеят да се усамотят в някое тихо ъгълче, където никой няма да им се меси и да прочетат какъв прекрасен живот са имали с майка си и как

тя сама е трябвало да се учи, за да стане онази великолепно принцеса и човек, каквато беше. Няма да се откажа и от старата си надежда, че един ден можем да се срещнем с Уилям и Хари като мъже, възможност, която ми се отказва от 1997 година насам по различни причини. Кой съм аз, че с мен да се срещат вторият и третият по линия за наследство на трона? Никой всъщност, просто един приятел на тяхната майка, човек от доверения ѝ вътрешен кръг, който може да се окаже богат източник на щастливи спомени. Човек, който беше изгонен, когато и последната крушка бе свалена от оголените апартаменти осем и девет. Някогашен иконом. Някогашна сянка. И все още, въпреки глупавите сметки на външни лица, хранител на страшно много тайни, които не бяха компрометирани в този верен исторически разказ.

Трудните моменти тежките изпитания от последните шест години ме направиха дебелокож. Научих се да не обръщам внимание на тежките думи и острите критики на онези, които застават на сцената и бълват пред милиони, а да черпя кураж от мнението на хора, които са важни за мен — от обществото и особено от милионите фенове на Даяна, принцесата на Уелс. Вярвам, че духът на принцесата почива спокойно с информацията, която съм дал, с тайните, които съхраних и имената и някои обстоятелства, за които не съм споменал нищо.

Уилям беше този, който искаше да се срещне с мен, за да „сложим черта под миналото“ и аз добронамерено приех тази покана. Дадох обещание, на което държа и до ден-дневен, че от мен няма да излезе нищо за разговора, който ще имаме. Няма да е честно, макар че на някои това им изнася, да се смята, че само защото написах книга, за да разсея някои митове, сега ще седна да разгласявам съдържанието на частен разговор, който той иска да има с мен. Искан да се надявам, че Уилям ще запази смелостта на убежденията си, каквато трябва да има един бъдещ крал, и няма отново да реши да се вслушва в нашепваните му съвети против Бъръл. Ако от това не излезе нищо, така да бъде. От 1998 година насам съпругата ми, синовете ми и аз свикнахме да сме като на заточение и да бъдем третирани като чужденци. Защото така в действителност господарите се отплащат за лоялността на слугите си.

Тихо и дискретно обаче зад стените на династията Уиндзор продължавам да имам приятелите. Когато на Коледа се върнах от Япония, намерих едно писмо за мен, адресирано от познатата ръка. Беше от човек, който винаги ми е бил приятел и огромно вдъхновение за

мен. Картичката беше подписана: „С обич“. За мен беше голяма утеха да знам, че имам такива приятели и подкрепа.

Желанието ми, когато седнах да пиша тази книга, беше да бъде извършено разследване за смъртта на принцесата. Два месеца след като излезе първото издание на книгата, в която разкрих писмото, написано от Шефката десет месеца преди смъртта ѝ, следователят Майкъл Бърджес насрочи дата. Разследването започна на 6 януари 2004 година, а пълните слушания се очакват през 2005 година. Бях уведомен, че от службата на следователя желаят да ме интервюират — офицери от ЕСР-6 на Скотланд Ярд — същият отдел, който извърши обиск в дома ми и ме прати на съд, въпреки всичките зеещи дупки в разследването им. Това беше последната нелепост в моята история. Без съмнение в звеното днес работят други. Те ще имат пълното ми сътрудничество като независим свидетел. Защото този отдавна чакан процес е в интерес на принцесата.

Ако резултатът от написването на тази книга е, че новата информация в нея даде тласък за започване на разследване, тогава съм изпълнил дълга.

Едно послание на подкрепа, към което често се обръщам и много пъти съм препрочитал, за да ми дава утеха, е това, което Патриша Корнуел написа в книгата си „Портрет на убиец“:

Скъпи Пол, ако има нещо, което да съм научила в живота си, то е, че мъртвите не са мъртви — те могат да говорят. Освен това, че никога не е късно за справедливостта. И ти правиш това сега. Какъв смел човек си. Историята ще се промени и ЩЕ бъде по-вярна благодарение на теб.

Това е, което исках да направя. В памет на принцесата.

[1] Огромна конструкция, подобна на виенско колело с височина 135 м., от която се разкрива гледка над цял Лондон, чак до замъка Уиндзор. Лондонското око бе издигнато по случай милениума и сега е една от най-големите забележителности на английската столица. — Б.пр. ↑

[2] Най-старият обществен парк в САЩ, който е в центъра на Бостън. До 1817 г. в него е имало бесилки за публични екзекуции, а от 1830 г. е забранено да се използва като пасбище. — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.